

ICHUS
ANKARA

5TH INTERNATIONAL CONGRESS OF HUMAN STUDIES

**Full Text
Booklet**

**5th International
Congress of Human Studies
Full Text Booklet**

10-11 Dec 2022

Ankara/Turkey

ICHUS

All Rights Reserved

It may not be reproduced in any way without the written permission of the publisher and the editor,
except for short excerpts for promotion by reference.

ISBN: 978-605-72864-5-1

1st Edition

16 Aralık 2022

5th International Congress of Human Studies Full Text Booklet

Support and Development of Science Association Publications pursuant to the law of intellectual
and artistic works, it may not be quoted, copied, reproduced or published in any way without written
permission.

Editors

Hüseyin DOĞRAMACI

Zeynel KARACAGİL

Publisher

Support and Development of Science Association Publications

----Bidge Publications----

Certificate No: 46367

Oğuzlar Mahallesi 1397 Cadde No:11/1 Çankaya Ankara

bidgeyayin@gmail.com

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Dr. Abdelkarım Bellil – University Of Chadli Ben Jdid
- Dr. Aşkın Kiraz – Yakın Doğu University
- Dr. Aydın Ertekin – Selçuk University
- Dr. Ayla Zehra Oner – Marmara University
- Dr. Aytekin Demircioğlu – Kastamonu University
- Dr. Banu Yazgan İnanç – Toros University
- Dr. Emine Altunay Şam – Amasya University
- Dr. Erdoğan Ekiz – Westminster International University İn Tashkent
- Dr. Erol Kılıç – Fatih Sultan Mehmet Vakıf University
- Dr. Fatih Başbuğ – Akdeniz University
- Dr. Fatih Coşkun Ertaş – Atatürk University
- Dr. Füsün Topsüner – Ege University İletişim Fakültesi
- Dr. Ghadir Golkarian – Yakın Doğu Üniversitesi
- Dr. Gökçen Yüksel – University Of Pedagogy Freiburg
- Dr. Harun Yıldız – Ondokuz Mayıs University
- Dr. Hasan Aslan – Akdeniz University
- Dr. Hasan Hüseyin Özkan – Süleyman Demirel University
- Dr. Himmet Hülür – Ankara Hacı Bayram Veli University
- Dr. İrfan Karaduman – Ordu University
- Dr. Junus Ganiev – Kırgızistan-Türkiye Manas University
- Dr. Kamala Gahramanova – Bakü Devlet Üniversitesi
- Dr. Kerem Yıldırım Şimşek – Eskişehir Teknik University
- Dr. Liubovi Çimpoeş – Komrat Devlet University
- Dr. Lütviyye Asgerzade – Azərbaycan Milli İlimler Akademisi
- Dr. Mehmet Kahraman – Hatay Mustafa Kemal University
- Dr. Mehmet Sait Toprak – Mardin Artuklu University
- Dr. Mehmet Yolcu – Bitlis Eren University
- Dr. Mete Sezgin – Selçuk University

Dr. Michel Bozdemir – Inalco

Dr. Mukhtar Ahmad Bhat – Jamia Millia İslamia New Delhi İndia

Dr. Murat Gökalp – Ağrı İbrahim Çeçen University

Dr. Mustafa Çapar – Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Mustafa Sever – Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Mustafa Toprak – American University In Cairo

Dr. Okan Baldil – Universidade De Coimbra

Dr. Osman Yılmaz – Dokuz Eylül University

Dr. Ozgur Karcioğlu – Sağlık Bilimleri University

Dr. Ozlem İzci Ay – Mersin University

Dr. Ömer Özden – İzmir Katip Çelebi University

Dr. Ötüken Senger – Kafkas University

Dr. Özlem Yayıntaş – Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Öztürk Emiroğlu – Varşova University

Dr. Petek Piner Benli – Çukurova University

Dr. Recep Akkaya – Cumhuriyet University

Dr. Rehat Faikoğlu – Beykent University

Dr. Rengin Kosif – Kırıkkale University

Dr. Rita Salmorbekova – National Academy Of Sciences Of The Kyrgyz Republic

Dr. Semin Genkci – Pamukkale University

Dr. Susanne Becker – Iu International University

Dr. Şafak Kaypak – Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Şafak Uluçınar Sağır – Amasya University

REVIEWER COMMITTEE

Dr. Abdulsemet Aydın – Dicle University Sanat Ve Tasarım Fskültesi

Dr. Abdurrahman Okuyan – Bayburt University

Dr. Aslı Akdeniz Kudubeş – Bilecik Şeyh Edebali University

Dr. Aslıhan Turan – Sinop University

Dr. Asude avuş – Van Yüzüncü Yıl University
Dr. Bahananur Garan – İstanbul Arel University
Dr. Bahananur Garan – İstanbul Arel University
Dr. Beyza Merve Akgöl – Gazi University
Dr. Bilal Tunç – Ağrı İbrahim een University
Dr. Burcu Gülsevil Belber – Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Turizm Faköltesi
Dr. Devabil Kara – Marmara University
Dr. Ebru Tekin Bilbil – Özyeğın University
Dr. Emine Güzel – İnönü University
Dr. Emine Kef – Amasya University
Dr. Emre Cengiz – Gümüşhane University
Dr. Engin elebi – Çukurova University
Dr. Ensar Lokmanoğlu – Sakarya Uygulamalı Bilimler University
Dr. Erkan Akgöz – Selçuk University
Dr. Esin Sayın – Aydın Adnan Menderes
Dr. Esin Yağmur Şahin – Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Fatma Gül Gedikkaya – İstanbul Gelişim University
Dr. Fatma İlker Kerkez – Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Ferdi iftioğlu – Manisa Celal Bayar University
Dr. Feza Solak Tuygun – Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Fidan Uğur erikan – Pamukkale University
Dr. Filiz Özyiğıt – Banü Tıp Fak
Dr. Gonca Görsev Kılıç – Ordu University
Dr. Gülden Filiz Önal – Gazi University
Dr. Güler Yanık – Recep Tayyip Erdoğan University
Dr. H.Bayram İrhan – İstanbul Esenyurt University
Dr. İsa Kalaycı – Hatay Mustafa Kemal University
Dr. İskender Güler – Amasya University
Dr. İsmail Elagöz – Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. İsmail Güneş – Çukurova University
Dr. İsmail Ukav – Adıyaman University

Dr. Kamil Doğancı – Bursa Uludağ University
Dr. Kudret Savaş – Afyon Kocatepe University
Dr. M. Murat Payam – Adıyaman University
Dr. Mehmet Yılmaz – Gaziantep University
Dr. Melike Arslan – Atatürk University
Dr. Metin Leblebici – İstanbul Medeniyet University
Dr. Muammer Ulutürk – Necmettin Erbakan University
Dr. Naim Deniz – Biruni University
Dr. Nevin Gündüz – Ankara University
Dr. Nuray Eker – Sakarya Uygulamalı Bilimler University
Dr. Oktay Aktürk – Kırşehir Ahi Evran University
Dr. Osman Vedüd Eşidir – Fırat University
Dr. Ömer Faruk Kırmıt – Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Ömer Faruk Kırmıt – Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Öner Gümüş – Kütahya Dumlupınar University
Dr. Özlem Demren – Sivas Cumhuriyet University
Dr. Özlem Topçuoğlu – Atatürk University
Dr. Raşsan Kolutek – Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Dr. Rukiye Höbek – Yozgat Bozok University
Dr. Saadet Can Çiçek – Bolu Abant İzzet Baysal University
Dr. Safinaz Asri – İzmir Katip Çelebi University
Dr. Sağbetullah Meriç – Van Yüzüncü Yıl University
Dr. Salih Birinci – Atatürk University
Dr. şahin şimşek – Batman University

ORGANIZING BOARD

Association for Support and Development of Science

Dr. Ayşegöl Türk – Ankara Hacı Bayram Veli University

İçindekiler

Village Institutions in Turkish Education System and Sivas Pamukpınar Village Institute.....	13
İhsan TOPCU.....	13
Süleyman ASLAN.....	13
Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Akademisyenler ve Akademisyenlik.....	27
Emrah ÖZBUĞUTU.....	27
Ersin ELMACI.....	27
Sosyal Adalet İnançlarına Yönelik Etik İkilem Senaryo Tasarımı ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi.....	42
Sevilay İZOL.....	42
Ayten KİRİŞ AVAROĞULLARI.....	42
Ortaöğretimde Düzenlenen TÜBİTAK 4006 Bilim Fuarlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri.....	74
İhsan TOPCU.....	74
Turgay KUMRU.....	74
Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların İncelenmesi:.....	95
Sistematiik Derleme.....	95
Bilge Kağan BIKMAZ.....	95
Cam Tavan Sendromu ve Kraliçe Ari Sendromunun Kadının İş Hayatındaki Konumuna Etkisi ...	117
Ceylan SÜLÜ AKGÜL.....	117
Equality of Outcomes below the Sufficiency Level for Fair Inequalities-Reflections on Sociology of Poverty, Sufficiency Level and Just Society-.....	128
M. Onur ARUN.....	128
Tüketim Toplumu Bağlamında Parti Organizasyonları: Kayseri Örneği.....	146
Merve ÖZTAŞ.....	146
Ahmet Burak KAHRAMAN.....	146
On the Traumatic Effects of Migration: Professional Staff.....	172
Cansu EKER.....	172
Toplumsal Kutuplaşmanın Mekânsal Tezahürleri: Kuramsal Bir Analiz.....	181
İrfan ÖZET.....	181
Meryem MEMİŞ DOĞAN.....	191

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Sosyolojik Bir Perspektiften Afet Sonrası Dayanışma ve Çatışma	191
Modernlik ve Toplumsal Hareketler	204
Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU.....	204
Organizasyonlarda Örgütsel Öğrenme ve Bilgi Yönetimi	219
İ.Haşim İNAL.....	219
Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Yenilenebilir Enerji.....	231
Kübra KOCA.....	231
Türkiye’de E-Girişimcilik Eğilimleri: Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Örneği	248
Mesut ÖNCEL	248
Kestane Üretim Ekonomisi ve Pazarlaması.....	264
Hasan VURAL.....	264
Göçün Ekonomi Politikası: Kitleli Göçün Türkiye’ye Ekonomik Maliyeti Üzerine Bir Analiz.....	273
Ramazan ASLAN	273
Meme Kanseri Hastalarında Kemik Metastazlarının Gözden Geçirilmesi.....	293
Pinar ÖZDEMİR AKDUR	293
Kişisel İmaj Bağlamında Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın Kişisel İmaj Öğelerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma.....	298
Engin ÇAKIR	298
Mehmet Nejat ÖZÜPEK	298
İslam Ahlakının Psikolojik Alt Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme	319
Nesibe ESEN ATEŞ	319
Çocuk Resimlerinde Değer Algısı.....	328
Berna GEDİK	328
Kemal ÖZCAN	328
Cessâs’ın Kazf Suçuna Bakışı.....	344
Şükrü ŞİRİN.....	344
Kader İnancının Başa Çıkma ve Atıf Teorileri Açısından Değerlendirmesi.....	357
Nesibe ESEN ATEŞ	357
İslam Deniz Hukukuna Göre Mültecilerin Hakları ve Sorumlulukları	367

Nevzat Bakırcı.....	367
Kıbrıslı Kadınlarda İstihdam Durumu ve Demografik Değişkenlerin Stres ve Kaygı Üzerindeki Etkisi.....	377
Aslıhan SEVİN	377
Duygusal Uyarıcıların Algısal Örtük Bellek Üzerindeki Etkisi.....	389
Umut Berkay Koç.....	389
Gün Pakyürek	389
Farklı Ortaokullarda Öğrenim Gören Öğrencilerin Beden Eğitimi ve Spor Dersi Değer Algıları ...	401
Ahmet TEMEL.....	401
Film as a Social Allegory: <i>In the Shadows</i>	413
Sinem Evren YÜKSEL	413
Şakir Gökçebağ'ın Sanatında Hazır Nesne Kullanımının Yeri ve Metaforik Yaklaşımları	420
Kürşat AZILIOĞLU	420
Seçici Beslenme ve Yiyecek Neofobisi İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma	442
Oya YILDIRIM.....	442
Celil ÇAKICI	442
Seden DOĞAN	442
Demokrasi, Egemenlik Kavramlarının Tarihçesi ve Tartışılması.....	454
Ahmet Yusuf YILMAZ.....	454
Neolitik Çağ'da Aksaray.....	461
Bünyamin GÜRSOY.....	461
Toplumsal Hafıza Çalışmalarına Bir Örnek: 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi Yalova Sözlü Tarih Çalışması.....	490
Çağhan SARI	490
Mariam MESABLISHVILI	490
Noah Berk KILIÇ.....	490
Sosyal Medyada Mantık Eğitimi.....	512
Adil KOYUNCU	512
Fıtrat Kavramı ve Modern Kişilik Kuramlarının Karşılaştırılması.....	518
Nesibe ESEN ATEŞ	518

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi İçin Sanal Müze Etkinlikleri Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi*	527
Semiha Sultan KEPİR	527
Ayten KIRIŞ AVAROĞULLARI	527
Posthümanizmin Dijital Oyunlardaki Temsili: Alien:Isolation	541
Müge KARABAĞ	541

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

FULL PAPERS

ICHUS

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Village Institutions in Turkish Education System and Sivas Pamukpınar Village Institute

İhsan TOPCU¹

Süleyman ASLAN²

Abstract

Village Institutes can be described as one of the most successful teacher education policies of the Turkish education system at the time they were established. When examined in terms of purpose, philosophy and method, there is no example of Village Institutes in the world. As a teacher education movement unique to Turkey, it has attracted the attention of other countries, as well. Pamukpınar Village Institute was one of those 21 teacher training institutes founded in 1940. The aim of this research is to introduce the educational modernization in Turkey through village institutes and Pamukpınar Village Institutes which was established Sivas region. Village institutes were planned as a social development move as well as a teacher training model for the country. Their aims were collected under the themes of economic development, social improvement, arts education, public health and enrichment of cultural life in the villages through education. They were established evenly throughout the country in order to achieve these aims and Pamukpınar Village Institute was for Sivas. This study has examined Sivas Pamukpınar Village Institute. The effects of Pamukpınar Village Institute on Turkish national education, social and cultural life, sustainable development and modernization in the area were examined. It is a qualitative research using document analysis method. The remaining buildings and facilities from Pamukpınar Village Institute were examined on site. Primary and secondary sources on the subject were examined and findings were obtained through an analysis. Pamukpınar Village Institute, located between Sivas and Tokat provinces, approximately 5 km north of Yıldızeli district, was established in 1941. It is seen that an education mobilization has started in the region with Pamukpınar Village Institute starting education activities. Mechanization in agriculture started through the cooperative established within the school; provided for economic and social development in the region. It has been found that Pamukpınar Village Institute, which was established

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Orcid: 0000-0002-6712-3238

² Öğretmen, MEB, Orcid: 0000-0003-1906-7902

* Bu çalışma İhsan Topcu danışmanlığında Süleyman Aslan tarafından tamamlanan tezsiz yüksek lisans projesinden üretilmiştir.

at a time when the country was economically weak and the society lacked education, played an important role in the enlightenment and modernization of the people of the region.

Keywords: Village Institutes, Pamukpinar, Teacher education.

GİRİŞ

Köy Enstitüleri kuruldukları dönemde Türkiye koşulları göz önüne alındığında Türk eğitim sisteminin en başarılı politikalarından birisi olarak nitelendirilebilir. Amaç, felsefe ve yöntem bakımlarından incelendiğinde Köy Enstitülerinin dünyada bir örneği olmayıp; ülkemize özgü bir eğitim hareketi olarak da diğer dünya devletlerinin sürekli dikkatini çekmeyi başarmıştır. Siyasi ve ideolojik olarak sürekli eleştirilerin odağında olan Köy Enstitülerinin günümüze kadar taşıdığı olumlu etkileri aşikârdır. Köy Enstitüleri kısa soluklu faaliyetleri neticesinde ülkenin her açıdan ilerlemesine katkı sağlayacak insan kaynaklarını yetiştirip, köylünün, halkın hizmetine sunarak Türk modernleşmesine, kalkınmasına ve aydınlanmasına ciddi katkılar sağlamıştır.

Cumhuriyetin ilanının hemen ardından tarımsal ekonomiye dayalı, savaşlar nedeniyle tahrip olmuş ve eğitilmiş-nitelikli insan kaynaklarını yitirmiş ve inkılapları günlük yaşamıyla bütünleştirmeye çalışan Türk toplumunun kapsamlı modernleşme hareketinin şekillenmesinde, Ankara başta olmak üzere, taşrada yaşayan insanların yaşam tarzları da belirleyici olmuştur. Ülkemizde modernleşme hareketinin bir diğer ayağını teşkil eden kırsalda ki yaşam, döneme ait tarımsal faaliyetler ve toprakla olan ilişkileri organize eden devlet politikaları ve yine kırsal bölgelerde devlet eliyle oluşturulmaya çalışılan örgütsel yapı modernleşme bağlamında daha az tartışılmıştır.

Bu dönemde kırsal bölgelerde sürdürülebilir kalkınma ve modernleşmeyi hedefleyen birçok politika ve proje, devletin bizzat kendi eliyle uygulamaya konulmuştur. Kırsal kesimde yaşayan tarım üreticisinin üretim tekniklerini modern koşullara uygun hale getirmek, eğitmek ve sağlık koşullarını iyileştirmek maksadıyla Köy Kanunu çıkarılmıştır. Tarımsal faaliyetlerde kalitenin artırılması, zirai faaliyetlerde köylüye bilgi be becerisiyle öncülük edebilecek bireyler yetiştirilmesine ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik köycülük çalışmaları yapılmıştır. Kırsal bölgelerde kullanılabilecek örnek köy konutları inşa edilmiştir. Yine kırsal bölgelerde ulaşım sorunlarını çözmesi hedeflenen demir ağlar projeleri bu çalışmalara güzel örneklerdir. Tüm bu gelişme ve ilerleme örneklerinde eğitimin üstlendiği önemli rol aşikârdır.

Devletin ülkenin kırsal kesimlerine yönelik temel politikaların geliştirilmesinde; Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında aydın kesimin köyü ve köylüyü yakından tanıması için ortaya konulan Köycülük faaliyetleri belirleyici bir etmen olarak ön plana çıkar. Halkçılık ilkesi, cumhuriyetin kuruluş felsefesine paralel olarak, modernleşmeyi temel alan ve tüm yönleriyle toplumsal kalkınmayı

amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletin kendi imkânlarıyla sürdürdüğü köycülük faaliyetleri, halkçılığın köye ve köy sorunlarına çözüm arayan bir çeşidi olarak anlaşılabilir (Tütengil, 1999).

Bu noktadan hareketle halka ulaşma maksadıyla ortaya çıkan Halkevleri fikrinin kırsal yaşamdaki karşılığının Köy Enstitülerinin olduğu ifade edilebilir. Sosyal ve kültürel bir dönüşüm vasıtasıyla her iki oluşum toplumda bir modernleşme hareketinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Günümüzde ülkemizde gerçekleştirilen modernleşme hareketlerine ilişkin tartışmaları konu alan kapsamlı bir literatüre ulaşmak mümkündür. Bu araştırma kırsal bölgelerde devlet eliyle yürütülen bir modernleşme projesi olarak ön plana çıkan Köy Enstitülerinin sürdürülebilir kalkınma, ekonomik gelişim ve büyümeye sağladığı katkıları, farklı görüş ve düşünceler ışığında incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin yeniden inşası ve modernleşme sürecinde farklı araştırma ve çalışmalardan da istifade ederek, Pamukpınar Köy Enstitüsü'nün gerek bölge, gerekse ülke modernleşmesine sağladığı etki ve katkı konu alınmıştır.

Köy Enstitüleri de Halkevleri gibi döneme ait, hedeflenen toplumsal kültürü ve toplumsal modernleşmeyi ve dönüşümü yansıtan mimari sembolleri olarak görülmektedirler. Bu sebeple Cumhuriyet Dönemi ilk yıllarına ait modernleşme hareketleri ve toplumsal kalkınmada Köy Enstitüleri'nin önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Köy Enstitülerine ait bu özelliklerin tüm Türkiye bağlamında analiz edilmesi, geçmişten günümüze modern ve yerel arasındaki dönüşümü anlamamızda bir rehber görevi görebilir (Keyman, 2005). Türk modernleşmesini anlama ve eleştirel bir sonuca varabilme olanağı sağlayacak şey kültüralist bir modernite kuramı doğrultusunda yapılacak bir toplumsal dönüşüm analizidir.

Bu çalışmada köy enstitülerinin toplumsal modernleşmeye etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu değerlendirme sürecini, amaçlar, tarihsel temeller, ekonomik kalkınma, modernleşme, eğitim ve sosyal-kültürel yaşam konuları oluşturmaktadır. Tartışmalı yönlerine rağmen, ekonomik ve siyasi olarak ülkemizin en zor zamanlarında eğitim sistemimize uygulanmış ve başarılı olduğu sonucuna dair genel bir kanıya sahip olan bir eğitim modelinin toplumsal kalkınma ve modernleşmeye etki ve katkılarını inceleyerek; 2023 eğitim vizyonuna katkı sağlamakla birlikte, gelecekte benzer veya uyarlanmış eğitim modelleriyle donanımlı öğrenciler ve nitelikli insan kaynakları yetiştirilmesine olanak sağlayabilecek uygulamaları değerlendirmek çalışmanın bir diğer amacıdır. Bu doğrultuda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- 1- Köy Enstitüleri Türk toplumunun modernleşmesine nasıl bir katkı sağlamıştır?
- 2- Köy Enstitülerinin ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamına katkıları ne olmuştur?
- 3- Pamukpınar Köy Enstitüsünde ne tür faaliyetler yürütülmüştür?
- 4- Pamukpınar Köy Enstitüsünün bölgenin modernleşme ve kalkınmasına etkileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırmada Türkiye'nin farklı bölgelerinde kurulmuş olan Köy Enstitülerinden yola çıkarak Sivas Pamukpınar Köy Enstitüsü'nün Türk milli eğitim sistemindeki yeri ve önemi, sosyal ve kültürel hayattaki etkileri ile Türk toplumunun modernleşmesine etkileri incelenmiştir. Araştırma betimsel bir araştırma olup Köy Enstitüleri ve Pamukpınar Köy enstitüsünün etkileri alan yazın taramasına ve doküman incelemesine dayalı olarak incelenmiştir. Doküman incelemesi tekniği, duruma ilişkin kayıt ve belgelerin derlenerek incelenmesine ve değerlendirilmesine dayanır (Balcı, 2006).

Araştırmada Sivas ili Yıldızeli ilçesinde 1941 yılında kurulup 1942 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Pamukpınar Köy Enstitüsü yerinde gözlemlenerek, faaliyette bulunduğu dönemden kalan yerleşkedeki binalar, kullanım alanları ve her türlü materyaller ile diğer belgeler incelenmiştir. O dönemde bölgede yaşamış ve Pamukpınar Köy Enstitüsünün yöre halkı ve ekonomisine etkilerini tecrübe etmiş kimselerin görüşlerine de yer verilmiştir. Araştırma sürecinde ayrıca araştırmacılar tarafından konuya ilişkin gerekli alanyazın taraması yapılmış ve araştırmanın başında köy Enstitüleri ve Sivas Pamukpınar Köy Enstitüsü ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Köy Enstitüleri ile ilgili yapılan literatür taramasında enstitüleri genel olarak ele alan pek çok makale, yüksek lisans ve doktora tezi vb. akademik çalışmanın yapıldığı; fakat Pamukpınar Köy Enstitüsü ile ilgili bilimsel çalışmaların yetersiz olduğu görülmüştür.

Araştırmanın veri toplama çalışmaları 2022 yılı ilk yarısında ilgili bilgi, belge, araştırma ve akademik çalışmalarından derlenmiştir. Yerinde inceleme yapmak amacıyla Pamukpınar Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'na gidilerek mevcut bilgi, belge ve görsellere ulaşılmıştır. Ayrıca Merdin Yılmaz Melikoğlu'nun "Geçmişten Günümüze Pamukpınar Albümü", Pamukpınar Köy Enstitüsü Mezunlar Belgesi, Köy Enstitüsü Mezunları Sabri Özer'in "Toprağın Sancısı" isimli eserlerin de yer aldığı detaylarla Pamukpınar Köy Enstitüsü hakkında daha fazla bilgiye ulaşılması hedeflenmiştir.

BULGULAR

1.Köy Enstitülerinin Türk toplumunun modernleşmesine katkıları

Atatürk'ün önderliğinde 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, batılılaşma ve çağdaşlaşma sürecine girmiş ve bu hedefe ulaşmak için gerçekleştirilen devrimlerle ekonomik ve toplumsal kalkınma anlamında yenilikler hızlandırılmıştır. Bu bakış açısıyla bakıldığında aslında Türk modernleşmesinin özgün örneklerden bir tanesi olduğu söylenebilir. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin Osmanlı dönemi modernleşmesinden ayrılan yönlerinden bir tanesi, münhasır bir devlet ve yeni bir toplum yapısı oluşturma gayesi ışığında ülke çapında değişim ve topyekûn bir reform anlayışına sahip olmasıdır. Atatürk devrimlerini farklı yapan özelliği, batı medeniyetlerinin arzu ve istekleri doğrultusunda değil de; daha çok kendi tercihleri ışığında bir dönüşüm ve modernleşme arzusuna sahip olmasıdır (Timur, 1996). Amaç batı medeniyetini seviyesine ulaşmak olmuşsa da, batı dışında kalan ya da geç modernleşme özellikleri de değişim bağlamında tarihsel bir rol oynamışlardır.

Genç Cumhuriyetin 1930 yılların başında yaklaşık nüfusu 14-15 milyon arasında değişirken, kırsal nüfusu ise 11-12 milyon aralığındaydı. Devlet ekonomisinin ve nüfusunun neredeyse % 80'i

kırsal-zirai faaliyetlere ve hayvancılığa dayanmaktadır. O dönemde köy insanına yol, su, elektrik, okul, sağlık hizmetleri sağlamak içerisinde bulunulan koşullar sebebiyle mümkün değildir. Köylerde bilim, sanat, ekonomi ve siyasal bilgiler, cumhuriyetin getirdiği yeniliklere, gelişmelere dair bir düşünce yapısından söz etmek mümkün değildir. Köylülerin birçoğu okuma yazma dahi bilmemektedirler.

Bu gerçeklikten hareketle, Cumhuriyet Döneminin eğitim temelinde belirlenmiş birincil hedefi tüm ülke genelinde mevcut imkânları kullanarak eğitim seferberliğini sağlayabilmek, inkılapları gerçekleştirebilmek ve yine Türk toplumunu çağdaş milletler seviyesine taşıyabilmektir. Dönemin şartlarına ve imkânlarına göre, dönemim eğitim kurumları içerisindeki yeri göz önüne alındığında başarılı bir eğitim modeli ve uygulaması olarak kabul gören ve kaynağını tamda yaşadığı topraklardan; Anadolu'dan alan Köy Enstitüleri, toplumun aydınlanması, kalkınması ve modernleşmesinde önemli bir vazife üstlenerek, kısa süren faaliyetlerine rağmen, işlevsel oldukları döneme damgalarını vurmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle dünya uluslarını tehdit ettiği ve yine ekonomik ve siyasi olarak ülkemizi de etkisi altına aldığı yıllarda nüfusun yaklaşık olarak %80'ini oluşturan köylüler, daha çok genç bir cumhuriyetin sağlayabileceği imkânlar dâhilinde eğitim-öğretim olanaklarından son derece yoksundu. Tüm bunların yanı sıra birçok ağır savaştan çıkmış, tazminat ve borçlarla yıpranmış, yeni cumhuriyetin sahip olduğu ekonomik koşullar göz önüne alınarak, okul bina ve yerleşkelerinin inşa edilmesi, nitelikli ve uzman öğretmen istihdamının karşılanması gibi sorunlar göz önüne alınarak; ilköğretim eğitimi ülkenin geneline yayabilmek gayesiyle Köy Enstitüleri modeli ortaya konulmuştur. Bu okulların kendine has sistematik yapıları, öğrencileri ihtiyacını köyden karşılayan, gerekli eğitim deneyimi ve bilgiyi kazandırdıktan sonra yine köyün hizmetine sunan, işe-üretime dayanan nitelikli eğitim veren kurumlar olmalarından ileri gelmektedir (Toprak, 2008; Çukur, 2008; Sallan-Gül ve Alican, 2015; Gökhan, 2010; Kirby, 2015; Demirkaya, 2015).

Köy Enstitüleri, gerek o döneme ait farklı tür eğitim faaliyetleri sürdüren çeşitli eğitim kurumları, gerekse günümüzde sistematik ve programlı eğitim faaliyetleri sunan modern eğitim kurumlarından birçok farklılıklar göstermektedir. Duvarları, sınırları ve bir güvenlik sistemi olamayan bu okulların, çok net sınırları olan bir programı veya yaz tatili olarak adlandırılacak bir zaman aralığı da yoktur. Her okul kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendine has çalışma takvimini belirleyerek okulu tatil eder ve öğrencileri köylerine gönderebilirdi. Tatil zamanlarında enstitüler tam manasıyla faaliyetlerini durdurmaz; nöbetleşe iş ve işlemler yapılmaya devam ederdi. Bunun nedeni Köy enstitülerin hiçbir zaman klasik anlamda okul değil, daime birer üretim ve yaşam kurumu olarak görülmesidir. Aynı zamanda bu okullarda öğrenciler; başarılılar-başarısızlar, çalışanlar-tembeller gibi sınıflara ayıran klasik eğitim sistemine sahip kurumlardan farklı olarak; dersleri sadece sınıf ve dersliklerde değil, yerleşke içerisinde mevcut ve mümkün olan her yerde yapabilirlerdi. Bir binanın veya elektrik santralinin şantiye alanında, bahçede, ahırda, tarlada, arı kovanlarının arasında, dersler sürdürülebilirdi (Aysal, 2005; Kartal, 2008; Gümüşoğlu, 2015a, 2015b).

Farklı bir anlayışla kurulan enstitülerin amacı ve dayandığı felsefi temeller de o doğrultuda şekillenmişti. Aykaç, N., Aykaç, M. ve Sarıkaya (2018, 7) enstitülerin felsefi dayanakları ile amaçlarını özetleyen bir tablo halinde aşağıdaki gibi sunmaktadırlar.

Tablo 1. Köy Enstitülerinin amaçları ve felsefesi

Köy Enstitülerini Kuruluş Amaçları
Atatürk ilkelerini benimsetmek
Çağdaş bir toplum yaratmak
Çok yönlü bireyler yetiştirmek
Ekonomik hayatta uzmanlık kazandırmak
Feodal yapıyı sonlandırmak
İdealist öğretmenler yetiştirmek
Köyde ihtiyaç duyulan başlıca elamanları yetiştirmek (Öğretmen, sağlıkçı vb.)
Köylüye liderlik edebilecek insan modeli yetiştirmek
Köylüyü bilinçlendirmek
Köyün kalkındırılmasını sağlamak
Milli kültürün geliştirmek
Modernleşme
Okuma alışkanlığı kazandırmak
Okuryazar yapma ve oranı arttırmak
Sınıf bilincini sağlamak
Tarımda modernleşmeyi sağlamak
Teknolojik gelişmelerin köye ulaşmasını sağlamak
Toplumsal değerleri geliştirmek
Toplumsal kalkınma ve dönüşüm
Üretim ve verimliliği arttırmak

Kaynak: Aykaç, N., Aykaç, M. ve Sarıkaya. 2018:7.

Köy kökenli ve köy şartlarına alışık kabiliyetli çocukları iş ve sanat tecrübesine sahip, köyde görev yapabilecek öğretmenler, sağlık ve teknik elemanlar olarak yetiştirmek enstitülerin temel amacı

olmuştur. Kırsal kalkındırma ve modernleştirme faaliyetleri köyden eğitime dâhil edilen öğrencilerle büyük bir hevesle, kültür ve temel eğitim derslerine büyük ehemmiyet vererek gerçekleştirilmekteydi. Bu okullarda öğrenim gören öğrenciler Köy Enstitüleri'nin ilk yıllarında eğitim öğretim süreci boyunca kendi atölyelerini, okullarını, iş yerlerini yine kendi imkânlarıyla inşa etmişlerdir. Gündelik ihtiyaçlarını, gıda, içecek, temizlik malzemelerini kendileri temin ederek, kullanıma hazırlamışlardır.

Eğitim öğretim faaliyetlerinin temelinde aynı zamanda çağdaş ve demokratik iş eğitimi, işlevsel üretim ve verimlilik eğitimi düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Yine eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü zaman içerisinde yaşanan çevrenin koşullarına uyulmuş, doğa ile barışık faaliyetler sürdürülmüş, kendi kendine iş üretme ve yönetme yaklaşımı takip edilmiştir. Köy Enstitüleri bu yaklaşım ve öğretim modeliyle 14 yıl boyunca başarı ile eğitim öğretim faaliyetlerini nitelik ve imkânlarını iyileştirerek devam ettirmişlerdir.

14 yıl süresince toplamda 17341 öğretmen, 8675 eğitmen, 1248 sağlık memuru olmak üzere toplam 27264 ülkenin modernleşmesi ve kalkınması için toplumsal hizmete kazandırılmıştır. Ülkemizde bu gelişmelerin yaşandığı dönem olan 1950'li yıllarda Birleşik Devletler ve Avrupa genelinde kentsel nüfusu % 70'i geçmiş; Türkiye'nin toplam nüfusu 21 milyona ulaşmış, şehir nüfusu ise yalnızca ancak 5-6 milyon civarındaydı. II. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte küresel yeni ekonomik oluşumlardan kaynaklı ülkemizde de öncelikler değişmeye başlamış; kişisel özgürlük bireysel girişimcilik düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır.

Köy Enstitülerinin Türkiye'nin modernleşmesine sağladığı katkı ve ya etkiyi analiz edebilmek için farklı hedefler ve bu hedeflere ulaşılması için gerçekleştirilen uygulamalar şeklinde incelemek faydalı olacaktır. Faaliyetlerine devam ettiği 14 yıl boyunca Köy Enstitülerinde gerçekleştirilen hedefler ve sonrasında meydana getirdiği etkileri konu alan, bu kurumlardaki uygulamaları bütünsel olarak değerlendiren çok sayıda araştırmacının olduğu görülmektedir (Çukur, 2008; Gökhan, 2010).

Köy enstitülerinin temel amaçlarının başında gelen Türk ekonomisinin eğitim yoluyla kalkındırılması Köy Enstitülerinin temel amacını teşkil eder. Bu amaca götüren en önemli uygulama iş içinde iş için eğitim uygulaması ile önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde; Köy Enstitüleri yetiştirdiği öğretmen modeli ile ekonomik kalkınma ve modernleşme bağlamında bir yandan köylüyü bilinçlendirirken diğer taraftan da modern teknoloji ve bilimden faydalanarak tarımsal modernleşmeye katkı sağlamış ve daha fazla verim alınmasına imkân sağlayarak köyün ve köylünün kalkınmasında önemli bir role sahip olmuşlardır. Köyden okul bünyesine dâhil edilen öğretmen adaylarının iş içinde eğitim yoluyla üretken fertler haline gelerek yine köy insanına rol model olmasını sağlamışlardır. Aynı zamanda köylü halkın üretici ve kendine yeter hale gelmesinde büyük paya sahip olmuşlardır.

İş içinde eğitim modeli ile enstitülerde yapılan uygulama süreci içerisinde ve sosyal-kültürel ve sanatsal etkinlikler aracılığıyla öğrencilere birçok değer kazandırılmıştır. Bu kazanımlar içerisinde özellikle evrensel kültür değerler, ahlaki değerler, demokratik değerler, eleştirel düşünme, vatan sevgisi ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan topluma faydalı olacak nitelikli birer vatandaş olma ülküsü öğretmen adaylarına iş üzerinde uygulama içinde kazandırılmıştır. Bilakis eleştirel ve bilimsel düşünen bireyler

yetiştirilmesi öğretmen adaylarının sosyal yapı ve ilişkilerle yaşam tarzlarını sorgulamasına imkân vermiştir.

2.Köy Enstitülerinin ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamına katkıları

1940–1954 yılları arasında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren Köy Enstitüleri, bu zaman aralığında sadece eğitim ve öğretim alanında bir devrim olmaktan öte; zamanın kırsal halkının sosyal ve kültürel hayatını ve hayat tarzına da son derece etkide bulunmuştur. Kısa süre faaliyet gösteren okullar olarak eğitim tarihimize adını yazdıran Köy Enstitüleri Türk Eğitim sistemi ve tarihinde iz bırakan kurumlar olmuşlardır. Köy Enstitülerinde gerek evrensel gerekse milli ve manevi değerlerin öğretilmesine yönelik eğitim programları sürdürülmüştür. Aldıkları eğitimi yaşam tarzı haline getiren mezunlar, duruşları, davranış ve tavırlarıyla bölge insanına model olmuş; eğitimli ve kültürlü olmanın önemini bölge insanına hissettirerek sonraki nesillerde okullaşmanın artırılmasına da öncülük etmişlerdir. Köy halkı toplumsal, ideolojik ve dini kaygılarla çoğu zaman kız çocuklarının okula gitmesine karşı olmuştur; ancak Köy Enstitülerinin etkisiyle bu algı yıkılmış, kızlarında okula gidip eğitim öğretim faaliyetlerine katılmasının normal ve gerekli olduğu fikri yaygınlaşmıştır.

Görsel sanatlar ve müzik alanlarında başarılı olmanın yanı sıra evrensel sanatçı ve eserlere ait bilgi birikiminin artırılması da hedeflenmiştir. Başarılı yabancı dil öğretimi programlarıyla yabancı yayınların takip edilmesi sağlanarak sanat ve kültür alanında güncel bilgiye sahip olunması sağlanmıştır. Modern tekniklerle, çok farklı türlerden müzik aletlerinin kullanımı köy enstitülerinde yaygınlaştırılarak sanatsal ve kültürel gelişimin topluma yansımalarının önü açılmıştır. Köylerde yaşayan insan potansiyelini harekete geçiren Köy Enstitüleri köy toplumundan başlayarak bulundukları bölgenin kalkınmasını ve aydınlanmasını sağlamıştır. Bu okullarda eğitim alan öğrencilerin mezuniyetlerinin hemen ardından doğup büyüdüğü coğrafyalarda öğretmenlik mesleğini sürdürerek, köy halkıyla uyum sorunu yaşamadan çağdaşlaşma ve aydınlanmaya katkı sunmuşlardır. Köyde yetişmiş mezun öğretmenlerin uyum sorunu yaşamadan köye adapte olmaları, köyde sürekli eğitimin sürdürülmesine büyük katkı sağlamıştır.

Sanat eğitimi ve güzel sanatlar Köy Enstitülerinde üzerinde önemle durulan konulardan olduğu görülmektedir. Her öğrencinin mezun olmadan evvel mutlaka bir müzik aleti çalabiliyor olmasına önem verildiği, okulun sinema salonlarında öğrencilere güncel filmleri izleme olanağı sağlandığı, amfi tiyatrolarda dünya eserlerini oynayabildikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte enstitülerde tertip edilen halkoyunları, orkestra, koro vb. çalışmalar hevesli köy halkının katılımıyla sergilendiği, böylelikle aydınlanma ve modernleşme sürecine köy halkının doğrudan dâhil edilmiş olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda öğrenciler köy halkıyla etkileşim kuruyor; sosyal ve kültürel anlamda gelişerek sanat eserlerine ulaşması sağlanarak köy halkının bilinçlenmesinin ve sanatla buluşması için çaba sarf ediliyordu.

Eğitim programları Köy enstitüleri için hazırlanırken ülkenin gerçekleri, ihtiyaçları, mevcut bilimsel gerçekler ele alınarak bir harmanlama yapılarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Programlar hazırlanırken tamamen bilimsel yollar takip edilmiş ve ortaya çıkan programlar hazırlandıktan sonra beş yıl süreyle deneme ve uygulaması yapılmıştır. Programlar hazırlanırken farklı ülkelerdeki programlar görmezden gelinmeyerek; eğitim alanındaki çağdaş ve modern her türlü anlayış ve yenilik hesaba katılmıştır. Programların genel olarak %50' si teknik ve tarım derslerine, %50'side kültür

derslerine ayrılmıştı. Enstitüler bulundukları bölge şartlarına göre programda düzenleme yapma imkânına sahiptiler. Bu açıdan bakıldığında esnek bir program anlayışının benimsendiği ifade edilebilir.

3.Pamukpınar Köy Enstitüsü ve Burada Yürütülen Faaliyetler

Pamukpınar Köy Enstitüsü 1941 yılında Sivas-Tokat karayolu üzerinde Yıldızeli'n ilçesinin beş km kuzeyinde inşa edilmiştir. Enstitünün ilk müdürü Ethem Salmangil olmuştur. Okul 1 müdür yardımcısı 3 öğretmen ve 180 öğrenci ile 1942 yılında eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Pamukpınar isminin nereden geldiğine dair iki adet düşünce mevcuttur. İlki hoş içimli kaynak suyu olarak diğeri ise o bölgede bulunan ve sığ akan kireçli suların geçtiği yerleri beyaza boyamasından dolayı Pamukpınar adını almış olmasıdır. Her iki düşünce bağlamında da Pamukpınar ismini bölgedeki kaynak suyundan aldığı anlaşılmaktadır (Melikoğlu, 2011). Pamukpınar Köy Enstitüsü 700 dönümlük arsa üzerinde 1942 senesinde faaliyetlerine başlamıştır. Okula ait yerleşme ve spor alanları dışında yaklaşık 400 dönümlük tarımsal faaliyetlere elverişli arazisi mevcuttur.

Pamukpınar Köy Enstitüsü diğer köy enstitüleri gibi 'hayatta tek mürşit ilimdir' ilkesinden yola çıkılarak kurulmuştur. Köy çocukları vasıtasıyla yine köy ve köylünün modernleştirilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin kabiliyet ve yaratıcılıklarını geliştirmenin yanında ayrıca kuramsal ve teorik bilgilerle hazırlanmış özgün bir eğitim programı uygulamıştır. Geleneksel ezberci eğitimden farklı olarak yaparak ve yaşayarak öğrenme modeli uygulanarak öğrencilere sorumluluk alma ve rasyonel düşünme becerisi kazandırılmıştır. Türk Milletinin aydınlanması ve modernleşmesinde diğerleri Pamukpınar Köy Enstitüsü de Türkiye'nin geleceğine şekil veren eğitim kurumlarından bir tanesi olmayı ve kendinden söz ettirmeyi başarmıştır.

Pamukpınar Köy Enstitüsü ile Yıldızeli ve civar köy, ilçe ve şehirlerde bir eğitim seferberliği gerçekleştirildiği söylenebilir. Okul bünyesinde kurulan kooperatif vasıtasıyla tarımda kısmen de olsa makineleşme sağlanmış; bu yenileşme ve teknoloji hareketinin bölgede ekonomik ve toplumsal kalkınma bağlamında yöre halkını ileri taşıdığı görülmüştür. Bölge insanının ve köylünün üzerindeki rehavete son vermiş, bilgisizlik ve cahilliği önlenmesinde büyük etkililik göstermiştir. Yalnızca eğitim programlarında yer alan, kitaplarda okutulan teorik bilgilerin değil, iş içinde eğitim anlayışıyla öğrenilenlerin yaşamla bağdaştırılması Pamukpınar Köy Enstitüsü'nün eğitimimize en büyük katkılarından olmuştur. Okula, sınıflara ve bir çatı altına giremeyen, sığamayan birçok eğitim ilke ve yöntemleri, bizzat doğanın içinde hayata geçirilerek daha etkili öğrenme ortamları oluşturulmuştur. Enstitünün yalnızca topluma rehber olacak öğretmen yetiştiren kuruluş olarak değil, bulunduğu bölgeyi, çevreyi, iklimi araştıran, geliştiren ve çevrenin kalkınmasını da üstlenmiş bir kurum oldukları aşikârdır.

Pamukpınar Köy Enstitüsü'nde öğrenim gören tüm öğrencilere nezaket ve görgü kuralları öğretilmiş, özgüven, eleştirel düşünce, tiyatro, müzik (mandolin, piyano), resim ve diğer görsel sanatlarla ilgili kapsamlı bir eğitimi verilmiştir. Pamukpınar Köy Enstitüsünde tarım alanlarında veya hayvansal uygulama kısımlarında yetiştirilen ürünler satılarak yerel, milli ve okul ekonomisine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Okul bünyesinde kooperatifçilik dersleri verilerek kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Pamukpınar Köy Enstitüsünde verilen eğitim ile

ahlaki değerlere sahip, dürüst, modern, sabırlı, eleştirel ve mantıklı düşünen, özgüveni yüksek bir nesil yetiştirilmek hedeflenmiştir.

Pamukpınar Köy Enstitüsünde, öğrencilerin diğer enstitülerde de olduğu gibi iş içinde eğitim anlayışından hareketle yaparak yaşayarak öğrenme modeline yer verilmiştir. Eğitim programlarının bölge koşullarına uygun olması, öğrenmeye olan ilgi, görsel sanatlar ve müzik eğitimi veren öğretmenlerin deneyimli ve kendini yetiştirmiş olması, eğitimde fırsat eşitliği, eğitim kurumlarında demokrasi gibi konularda bölge ve ülkede önemli izler bırakmıştır.

Pamukpınar Köy Enstitüsü'nde öğretim süresi beş yıl olduğu ve bu süre zarfında 114 haftalık kültür, fen, öğretmenlik bilgisi dersleri, 58 hafta ziraat dersleri ve çalışmaları, 58 hafta teknik dersler ve çalışmaları ve beş yıllık süre içinde diğer geriye kalan 30 hafta ise tatil olarak planlandığı görülmektedir. Haftalık çalışma saati 44 saat olarak belirlenmiştir. Enstitüde öğrenciler, sabah 06.00'da kalkıp güne erken başlamakta, 08.00'e kadar temizlik, spor, kahvaltı ve kitap okuma faaliyetleri tamamlanmaktaydı. Sabah saat 08.00'den sonra öğleye kadar derslerini ve kendilerine verilen işleri yapmaları gerekmekteydi. Öğleden önce kırk beşer dakikalık dört ders ya da iş yapılmakta, geceleri en az iki saat okuma ve etüt yapılmakta saat 22.00'de öğrencilere istirahate çekilmekteydiler (www.pamukpınarlilar.com; Uzun, vd., 2022).

Okulun 1942 yılında faaliyete geçmesinin hemen ardından Döner Sermaye teşekkül ettirilmiştir. Bölgede mevcut verimsiz tarım arazilerinin yarısı ekilip, biçilirken diğer yarısı nadasa bırakılmıştır. Pamukpınar Köy Enstitüsünde yıllık olarak ortalama 10 ton buğday, 9 ton yulaf, 8 ton arpa, 2 ton saman, 1 ton yonca, 3 ton ot, üretilmekteydi. Bununla birlikte kümes hayvanları ve büyükbaş hayvanlar da yetiştirilmiş, bu hayvanların et, süt ve yumurtasından hem ekonomik olarak hem de okulun kendi ihtiyaçlarının giderilmesi aşamasında istifade edilmiştir. Öğrencilerin kendi çabalarıyla okul bölgesi küçük bir ormana dönüştürülmüş; Pamukpınar arazisinde elma, erik, akasya, çam, söğüt, kavak, meşe vs. ağaçlar yetiştirilerek bölgenin çehresi değiştirilmiştir. Yaz mevsiminde tatil zamanında okulun yaşça büyük ve tecrübeli öğrencileri dönüşümlü olarak okula çağırılarak hasat işlerine yardım etmeleri ve tecrübe edinmeleri sağlanmıştır. Böylelikle Pamukpınar Köy Enstitüsünün faaliyetleriyle köylüyü kaldırmak, köylüyü eğitmek, modernleştirmek ve deneyimli öğretmenlerle köylüyü daha üretken hale dönüştürmek amacıyla önemli yol kat edilmiştir.

4. Pamukpınar Köy Enstitüsünün bölgenin modernleşme ve kalkınmasına etkileri

Pamukpınar Köy Enstitüsü bölgede gerek örgütlenmesiyle gerekse eğitim öğretim faaliyetleri ve uygulamalarıyla eğitimde fırsat eşitliğini sağlayarak Enstitüye civar köy, ilçe ve şehirlerden çalışkan ve zeki köy çocuklarını alınmasının önünü açmıştır. Okulun bina edileceği bölge değerlendirilirken tarımsal faaliyetlere uygun olmasıyla birlikte en az 2-3 il için odak merkezi olmasına dikkat edilmiştir. Pamukpınar Köy Enstitüsü planlanırken Sivas, Tokat ve Erzincan şehirlerini kapsayacak şekilde eğitim faaliyetleri sürdürmesi hedeflenmiştir. Tüm bu özellikleri hesaba katıldığında Pamukpınar Köy Enstitüsünün diğer Köy Enstitüleri gibi Türkiye gerçeğine ve gereksinimine uygun bir kurum olduğu söylenebilir.

Köyde doğup büyüyen ve köyden gelen insanın eğitilip, yetiştirilmesi ve yeniden köye lider ve rehber olarak gönderilmesi düşüncesi, köy halkının eğitilmesi aşamasında doğru bir yaklaşım olduğu kadar, devletin halkçılık ilkesi ile de uygunluk gösterir. Pamukpınar Köy Enstitüsünde Türk

toplumunda kadına verilen değer ve önemin de yükseltilmesi amaçlanmıştır. Yüku ağır olmasına rağmen arka planda kalmış sessiz Türk kadınına ulaşabilmek için kadın eğitimciler ve öğretmenler yetiştirilmesine büyük önem verilmiştir. Pamukpınar Köy Enstitüsü sanat, bilim ve kültürel açıdan da Türk toplumuna büyük katkı sunmuştur. Pamukpınar Köy Enstitüsü halk oyunu, türkü, müzik, tiyatro, yöresel gelenekler, yerel kıyafetler, yerel söyleyişler gibi kültürel unsurlara değer vermiş ve tüm bunların araştırılması incelenmesine, yeni nesillere öğretilip yaşatılmasına yönelik büyük çaba sarf etmiştir. Pamukpınar Köy Enstitüsünde bilim insanı, yönetici, sanatçı olarak dünya ülkeleri ve Türkiye’de üst düzey hizmetlerde bulunmuş ve bulunmakta olan birçok model insan yetiştirilmiştir (Uzun, vd., 2022).

Pamukpınar Köy Enstitüsü’nden mezun olan yazar ve dilbilimci Emin Özdemir Pamukpınar Köy Enstitüsü’nde aldığı beş yıllık eğitimin hayatına çok şey kattığını belirterek Pamukpınar Köy Enstitüsünün Cumhuriyet’in kırsaldaki nefesi olduğunu ifade etmiştir. Yine 55. Dönem mezunlarından şair ve yazar Sabri Özer, enstitüde eğitim koşul ve imkânlarının gerçekten zor olduğunu, Pamukpınar Köy Enstitüsünün bazı bölümlerinde öğrencilerin yapılan çalışmalara fiziksel olarak destek verdiklerini, ellerinde kazma kürek toprakla uğraşarak üretime destek verdiklerini ve zor şartlarda yaşamayı öğrendiklerini’ belirtmiştir. Sabri Özel, Pamukpınar Köy Enstitüsü’nde aldığı eğitimin hayata bakış açısını nasıl etkilediği sorusuna cevaben; “Pamukpınar Köy Enstitüsünde öğrenim gören öğrenciler çağdaş bilgi ve becerilerle donanmış, üretken, fırsat eşitliği içinde kabiliyet ve ilgilerine dayalı iş seçebilmiş insanlar yetiştirdi. Haklarını bilen, haklarını savunabilmek için demokratik yollarla bir araya gelebilen, adabı muâşeret bilen insanlar olarak hayata kazandırıldık. Burada okumak bizim için her zaman bir ayrıcalık olmuştur. Eğitim diğer okullara kıyasla çok farklıydı, iş içinde eğitim anlayışıyla bizzat hayatın içinden gelerek öğreniyorduk” ifadelerini kullanmıştır.

Pamukpınar Köy Enstitüsü’nde 1952 yılından başlayarak eğitim-öğretim süresi 6 yıla çıkarılmıştır. Eğitim-öğretim faaliyetlerini Pamukpınar Yatılı Erkek Öğretmen Okulu olarak devam ettirmiştir. 1976 yılından başlayarak, Öğretmen Lisesi’ne dönüştürülen bu okullar, 1988 yılında; öğretmen lisesi bünyesinde bir de güreş okulu olmuş, 1990 yılına kadar her iki okul türüne de ev sahipliği ederek eğitim öğretime devam etmiştir. 1990-1997 yılları arasında Pamukpınar Anadolu Öğretmen Lisesi adıyla eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüş, 1997 yılından itibaren, Yatılı İlköğretim Bölge Okulu olmuştur. 2014 yılından itibaren de Yatılı Bölge Ortaokulu olarak eğitim ve öğretim hizmetlerine bölgede devam etmektedir.

SONUÇ

Birtakım sosyal yaşam ve örgütlenme modellerini öğrenme ve uygulamayı gerektiren modernleşme süreci ve tanımı aynı zamanda akıllı ve bilimsel temel almayı ve eleştirel düşünmeyi de gerektirir. Modern topluma dönüşüm sürecinde eğitim sanatsal, kültürel ve teknolojik ilerlemeyi sağlarken, geleneksel yaşam tarzı ve öğretileri terk etmeyi ve yeni toplumun gerektirdiği eşitlikçi ve demokratik siyasal düzeni oluşturmayı da kolaylaştırır. Cumhuriyet modernleşmesi de kendini bu doğrultuda inkılaplar ve politikalar geliştirerek, Tanzimat’tan aldığı kökleriyle batı ve modern dünyada kendine bir şeyler katmayı amaçlamıştır. Bireyi yazgısını kabullenmiş edilgen bir varlık olmaktan öte, kendi geleceğini ve yaşamını şekillendirmesiyle birlikte ülkesine ve toplumuna faydalı, üretken vatandaşlara dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu modernleşme ve aydınlanma sürecinin temelinde ulus devleti olma ve ulusal egemenlik anlayışı vardır.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Yapılan inkılapların eğitim yoluyla yerleşmesi ve batıya özgü bir takım değer ve öğretilerin toplumsal yapıyı şekillendirmesi amaçlanmıştır. Fakat bu modernleşme tecrübesi tarihsel, toplumsal, sınıfsal ve dini farklılıklar sebebiyle batı kültüründen ayrılarak kendine has, özgün Türk modernleşmesine dönüşmüştür. Sosyal, kültürel ve dini farklılıklarla üretim biçimi, ekonomik ve toplumsal yapıya ait değerler, Cumhuriyet modernleşmesinin istikametini tayin etmiştir. İlk on yıllık süreçte yeni devlet anlayışını hâkim kılma çabaları, liberalizme ve devletçiliğe dayalı karma bir ekonomik modelle sanayileşme, başka bir ifadeyle devletçi kalkınma modeli amaçlanmıştır. Enstitülerde uygulamaya konulan yeni eğitim modelinin bu amaçlara ulaşılmasında bir katalizör görevi yapacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte tarihsel süreç içinde birikmiş olan toplumumuza özgü kültürel ve siyasal dinamikler, ekonomik krizler ve tek partili yönetimin yayılan etkileri, nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşıyor olması fakirlik ve eğitimsizlik, Atatürk ilke ve inkılaplarının benimsenmesini güçleştirmiştir (Gümüşoğlu, 2015). Bu süreç aslında kendiliğinden Cumhuriyet modernleşmenin gerçekleşeceği yerin kırsal kesim olmasına da yol açmıştır. Bu anlayıştan hareketle hızlı bir şekilde eğitim yoluyla toplumsal kalkınmayı şehirle bütünleştirirken, köy enstitüleri kırsal kesimde modernleşmeyi hedefleyen çağdaş ve özgün bir eğitim modeli olarak ortaya çıkmıştır. Köy ve şehir yalnızca fiziksel anlamda değil köy enstitüleri vasıtasıyla eğitim temelinde de bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Köy Enstitüleri Cumhuriyetin Anadolu'ya yansımaları olarak görülebilir. Köy Enstitüleri, Cumhuriyetin; devrimcilik, cumhuriyetçilik, laiklik, halkçılık, milliyetçilik ve devletçilik ilkelerinin yanında, bilimsellik, işbirliği, dayanışmacılık, demokrasi, iştirak, insani değerler gibi birçok ilke ve değerlerin de öğretildiği merkezler olmuştur.

Enstitülerin yaklaşık 14 yıl devam eden eğitim öğretim faaliyetlerine rağmen, arkasında bıraktıkları ve ortaya koyduğu eğitim ve kalkınma modeli, Cumhuriyet modernleşmesinin en önemli başarılarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin çağdaş, modern, eleştirel düşünen, kabiliyetli ve üretirken öğrenen yeni insan modeli bu okullar vasıtasıyla eğitici öğretici bireyler olarak yetiştirilmiş ve köylerde yaşayan topluma hizmet etmesi sağlanmıştır. Pamukpınar Köy Enstitüsü de bu amaçlar doğrultusunda ve benzer dinamikler ve koşullar içinde Sivas Bölgesinde işlevlerini yerine getirmiştir.

ICHUS

KAYNAKÇA

Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Sayı: 35-36, s. 267-282. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20602>. Erişim: 12. 02 2021.

Aykaç, M., Aykaç, N. ve Sarıkaya, H.S.(2018). Bir modernleşme öyküsü: Köy Enstitüleri, *Turkish Studies*. 13(27), 183-201.

Balcı, A. (2006). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Ankara: Pegem Yayıncılık

Çukur, D. (2008). Köy enstitüleri eğitim modelinin hedeflediği insan tipi ve Türkiye’de yapılmış tezlerde Köy Enstitüleri. *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), s. 151-152.

Demirkaya, G. B. (2015). Köy Enstitüleri bağlamında eğitim ve ideolojinin toplumsal değişme etkisinin incelenmesi: Köy Enstitüleri dergisi (1945-1947) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gökhan, T. (2010). 1940-1946 Döneminde Köy Enstitülerindeki Eğitim Öğretim Uygulamaları ve Tarih Eğitimi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gümüşoğlu, F. (2015a). Eğitim tarihimizde özgün bir uygulama olan Köy Enstitüleri 75 yaşında, (Sunuş yazısı). *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 10-11, Güz 2014, Bahar 2015.

Gümüşoğlu, F. (2015b). İsmail Hakkı Tonguç’un mektupları ve klasik eğitime karşı özgürleştirici eğitim. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 10-11, Güz 2014, Bahar 2015.

<http://www.pamukpinarlilar.com/tarihce/#.YpOfQ6hBzIU.2022>.

Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 23-36.

Keyman, E.F. (2005) Şerif Mardin’i okumak: Modernleşme yorum bilimsel yaklaşım ve Türkiye. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kirby, F. (2015). *Türkiye’de köy enstitüleri*. (6. Basım). Ankara: Tarihçi Yayınları.

Melikoğlu, M. Y. (2011). Geçmişten günümüze Pamukpınar albümü. Ankara.

Sallangül, S. A. (2014-2015). Cumhuriyet Modernleşmesinin Anadolu Ateşi: Köy Enstitüleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18.

Timur, T. (1996). Osmanlı çalışmaları: İlkel feodalizmden yarı sömürge ekonomisine. Ankara: İmge Kitapevi.

Toprak, G. N. (2008). *Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Tütengil, C. O. (1999). “Köycülük üzerine”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere. İstanbul: Türkiye İş Bankası-Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Uzun, A., vd. (2022). Anadolu aydınlanmasında Pamukpınar. Antalya: Ubuntu Yayınları.

Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Akademisyenler ve Akademisyenlik

Emrah ÖZBUĞUTU¹

Ersin ELMACI²

Özet

Bu araştırmada fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının bakış açısıyla akademisyenlik algısı ve bu algıyı etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Özer, Mammadova, Eynullayeva (2021) tarafından geliştirilen "Akademisyen Algısı Formu" kullanılmış olup, öğretmen adaylarından toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmanın örneklemini Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 105 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda akademisyenlerin örnek olma konusu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %70,3, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %58,8 oranında evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği, ön yargılı olma durumu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %75,9, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %74,5 oranında evet dediği ve olumsuz görüş bildirdiği, akademisyenlerin dünya görüşleri ile ilgili olarak 101 olumlu görüş, 21 olumsuz görüş ve 12 öğretmen adayının ise fikri olmadığı tespit edilmiştir. Akademisyenlerin öğrenmeye açık (gelişime açık, yenilikçi), araştırmacı ve çalışkan, eşitlikçi, tarafsız ve adil, evrensel, ileriye dönük, pozitif ve barışçıl, yetersiz, ön yargılı, sıradan ve klasik, sorgulayıcı ve özgün olduğu öğretmen adayları tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının açıklamaları doğrultusunda akademisyenlerin bilgili, alanında başarılı, araştırmacı, çalışkan, azimli, objektif, tarafsız, adil, arkadaş canlısı, sosyal, öğrenci merkezli, objektif, tarafsız, adil, dinamik, gelişime açık, yenilikçi, saygılı, disiplinli, anlayışlı, hoşgörülü, eğlenceli, güler yüzlü, girişimci, yaratıcı, sorgulayıcı, eleştirel bakış açısına sahip ve özgürlükçü olmalarının kendilerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademisyen, Akademisyenlik, Fen bilgisi öğretmen adayları, Sosyal bilgiler öğretmen adayları, Algı

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği, Orcid: 0000-0003-3507-2680

² Dr. Öğrt. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği, Orcid: 0000-0003-2265-2002

GİRİŞ

Bilgi toplumu olarak adlandırılan günümüz toplumlarında yüksek düzeyde eğitim öğretim ve bilimsel araştırmalar yapan üniversiteler, toplumların bilimsel, kültürel, ekonomik ve teknolojik alanların gelişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Latince ‘universus’ kelimesinden türetilen üniversitelerin, evrensel olarak bilgiyi üretmeleri ve yaymaları beklenmektedir. Literatürde var olan bilgilerle ilgili yeni ve nitelikli çalışmalar yaparak yeni bulgulara ulaşılması ve bu bilgilerin yeni nesillere aktarılması bilimin gelişmesini ve bireylerin bireysel ve kültürel olarak donanımlı olmasını sağlayan faktörlerdendir. Üniversiteler, özgür bir şekilde her türlü düşüncenin hiçbir otoriteye ve tabulara bağlı olmaksızın, önyargılardan uzak korkunun yer almadığı, sevgi ve paylaşım ile kişilerin görüşlerini savunma fırsatı sağlayan tam demokratik kurumlardır. Bu nedenle bu kurumlarda eğitim ve öğretimi yapmak için tartışma ortamlarını yürütebilecek donanıma ve felsefi görüşe sahip olan, demokratik tutumu yaşam biçimi haline getirmiş seçkin akademisyenlere görev verilmelidir (Ortaş, 2004; Bozkurt Polat, Basit ve Tüfekçi Akcan, 2019).

Bilindiği üzere “akademisyen” yükseköğretim kurumlarında öğretim faaliyetlerini yürüten, araştırma yapan ve bu araştırmalarla alana katkı suna kişilere verilen bir unvandır. Bu unvanı hak edebilmek ve sürdürülebilmek için düşünmek, meraklı olmak, sorgulamak, araştırmak, çalışmayı sevmek ve sabırlı olmak gibi birçok özelliğe sahip olmak gerekmektedir (Arı, 2018).

Enders ve Teichler (1997) akademisyenliğin kendine özgü niteliklerini şöyle açıklamaktadır:

1. Akademisyenliğin işlevleri toplumun bilimselleştirilmesini ve gerekli işgücünün yaygınlaştırılmasını sağlamaktır.
2. Akademik çalışma oldukça karmaşıktır.
3. Kuramsal olarak, akademisyenler bağımsız bireylerdir. Birçok meslekte iş güvenliği olmasına karşın, genç akademisyenler iş güvenliğini elde edinceye kadar uzun bir zaman beklemek zorundadır. Bundan dolayı, akademik olarak yükselme fırsatlarına, saygıya ve etkili konumlara ulaşma imkanları son yıllarda çoğu ülkede zorlaşmıştır.
4. Üniversitelerin yaygınlaşması, akademisyenliğin önemini artırmaktadır. Aynı zamanda akademisyenin rol ve işlevini etkileyen bir çeşitlendirme de buna eşlik etmektedir (Apaydın, Aksu ve Kasalak 2015).

Yükseköğretimdeki gelişme ve ilerlemeler sonucunda akademisyenlerin görev ve sorumlulukları, görev tanımları, katıldıkları etkinlikler ve mesleki yeterlilikleri de değişim göstermiştir. Günümüzde gelişmiş ülkelerin liderliğinde oluşan yeni yükseköğretim olgusu bilgi çağına uyum sağlayabilen, yaratıcı, verimli ve rekabetçi nitelikleri öne çıkararak “girişimci üniversite” kavramını ön plana çıkarmıştır (Odabaşı, 2006). Bunların sonucunda da akademisyenlik kavramına yüklenen anlam zaman içerisinde akademisyenlerin yaptıkları etkinliklere dayalı olarak sürekli güncellenmektedir.

Akademisyen kavramına yüklenen anlamlar değiştiğinde, bu kavrama bakış açısı, tanımlar ve güçlü olarak bilinen yönler de değişmektedir (Polat, Apak ve Akdağ, 2013)

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Üniversitelerin en önemli öğelerinden biri akademisyenlerdir. Bu nedenle yönetimler akademisyenlerin yeterlilikleri ve etkililikleri üzerinde önemle durmaktadırlar. Üniversite öğrencileri, akademisyenlerin etkililiklerinin belirlenmesinde önemli bir bilgi kaynağıdır (Theall & Franklin, 2001). Üniversitelerin, öğretim yılı sonlarında öğrencilerinin hocaları hakkındaki değerlendirmelerini alması uygulaması 1920'li yıllarda başlamıştır (Chang, 2001). Günümüzde de bir çok ülkede üniversiteler öğrencilerin dersler için yaptıkları değerlendirmelere önem vermektedirler (Scriven, 1995; Franklin, 2001; Kulik, 2001). Konu ile ilgili çok sayıda yapılmış çalışma mevcuttur. Akademisyen olmak (Arı, 2018; Odabaşı, Fırat, İzmirli, Çankaya, ve Mısırlı, 2010; Oktay, 2018), akademisyenlerin örgütsel bağlılığı (Taşkın, 2004) ve iş doyumu (Dağdeviren, Musaoğlu, Kurt Ömürlü ve Öztora, 2011; Dolaşır ve Dolaşır, 2006), akademik etik (Akkaya ve Yıldırım, 2017; Aydın, Alkın-Şahin ve Demirkasimoğlu, 2014; Başarer, Başarer ve Tüfekci Akcan, 2016; Erdem vd., 2014), akademi ve cinsiyet (Apaydın, Aksu ve Kasalak, 2015), akademisyen adayları ve öğrencilerin akademisyen algıları (Yılmaz, Yılmaz ve Göçen, 2015; Bozkurt Polat, Basit, Akcan, 2019), ile ilgili yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak ilgili literatüre bakıldığında fen bilgisi öğretmen adaylarının ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademisyene ve akademisyenliğe yönelik bakış açıları ile ilgili bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı fen bilgisi öğretmen adaylarının ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademisyenlere ve akademisyenliğe yönelik bakış açılarının araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının akademisyen ve akademisyenlik algısı ile bu algıyı etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bu desen, katılımcıların bir olguyu nasıl algıladığı, nasıl hatırladığı, nasıl değerlendirdiği ve diğer insanlara nasıl aktardığıyla ilgilendiğinden dolayı bir nitel araştırma çeşididir. Başka bir deyişle olgu bilim insanların deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını, algıladıklarını ve zihinlerine nasıl transfer ettiklerini araştıran bir bilim dalıdır (Patton, 2002).

Evren ve örneklem

Araştırmanın örneklemi Siirt üniversitesi eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan 54 fen bilgisi öğretmen adayı ile 51 sosyal bilgiler öğretmen adayı olmak üzere toplam 105 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcılara ait frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1 – Katılımcıların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Bölüm	Sınıf	Frekans	Yüzde
Fen bilgisi öğretmenliği	1	13	12,4
	2	16	15,3
	3	12	11,4
	4	13	12,4
Sosyal bilgiler öğretmenliği	1	12	11,4
	2	12	11,4
	3	13	12,4
	4	14	13,3
Toplam		105	100

Veri toplama aracı

Araştırmada Özer, Mammadova, Eynullayeva (2021) tarafından geliştirilen "Akademisyen Algısı Formu" kullanılmıştır. Hazır olarak alınan bu form alanında iki uzman tarafından kontrol edilmiş ve form da değişiklik yapılmadan kullanılmıştır. Bu form toplam 9 kısımdan oluşmakta olup birinci bölümde katılımcıların akademisyenler hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla 10 sorudan oluşan ve Evet ve Hayır şeklinde cevapları olan sorular bulunmaktadır. İkinci kısımda akademisyenlerin dünya görüşünü belirlemek amacıyla açık uçlu soru sorulmuştur. Üçüncü kısımda akademisyenlerin öğrencilerle akademik ve sosyal ilişkiler konusundaki durumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Dördüncü kısımda akademisyenlerin öğrencilerin motivasyonlarını nasıl etkilediklerini belirlemek amaçlanmıştır. Beşinci ve altıncı kısımda öğretmen adaylarının derslerine giren akademisyenlerin olumlu ve olumsuz olarak etkilendikleri özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yedinci ve sekizinci bölümde genel olarak başarılı ve başarısız akademisyen özelliklerini belirlemek amaçlanmıştır. Dokuzuncu ve son kısımda ise eklemek istedikleri görüşlere yer verilmiştir.

Verilerin analizi

Çalışmada öğretmen adaylarından toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, “sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği anlamı nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma” olarak ifade edilmiştir (Tavşancıl ve Keser, 2001). İçerik analizi beş basamakta gerçekleştirilmiştir (Kalyoncu, 2012; Saban, 2008; Aydın, 2010).

Basamaklar

- 1)Adlandırma
- 2) Eleme

- 3) Kategori oluşturma
  - 4) Geçerlik ve güvenilirliği sağlama
  - 5) Frekansların hesaplanıp verilerin yorumlanması aşaması
- şeklindedir.

Adlandırma Aşaması

Bu aşamada öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar bilgisayar ortamına aktarılmıştır ve verilen cevaplara bağlı olarak listelenmiştir.

Eleme Aşaması

Bu aşamasında cevap içermeyen veya bir açıklama bulunmayan formlar değerlendirme dışında bırakılmıştır.

Kategori Geliştirme Aşaması

Öğretmen adayları tarafından verilen cevaplar aynı kategori altında toplanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirliği Sağlama Aşaması:

Araştırmada öğretmen adaylarının cevapları araştırmacı tarafından oluşturulan kategorileri temsil edip etmediklerini belirlemek amacıyla geçerlik ve güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. Çalışmanın geçerliliğini arttırmak için, araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama aracı, çalışma süreci ve veri analizlerinde izlenen yollar açık bir şekilde belirtilmiştir. Araştırma raporlaştırılırken öğrencilere Ö1, Ö2, Ö3 gibi kodlar verilerek ifadeleri doğrudan bulgular kısmında verilmiştir. Daha sonra uzmanların oluşturduğu listeler karşılaştırılarak görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilmiştir ve yeniden düzenlenerek son hali verilmiştir. Son kısımda elde edilen liste ile beraber güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100$) kullanılarak ,87 olarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Bu sonuca göre de çalışmanın yeterli güvenilirlik düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Frekansların Hesaplanması ve Verilerin Yorumlanması:

Öğretmen adaylarının verdikleri cevapların frekans ve yüzde değerleri tablolar halinde verilip bu değerler yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırma sonucunda elde bulgular formda ki soru sırasına göre verilmiştir.

Formun birinci kısmında öğretmen adaylarının akademisyenler hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla 10 sorudan oluşan ve Evet ve Hayır şeklinde cevapları olan sorular sorulmuştur. Bunlarla ilgili verilen cevapların frekans ve yüzde değerleri bölümler bazında Tablo 2'de verilmiştir.

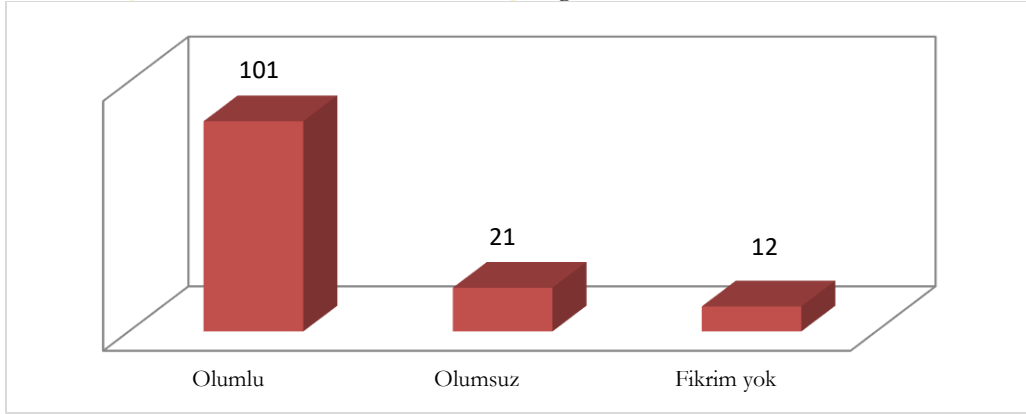
Tablo 2 – Öğretmen Adaylarının Akademisyenler Hakkındaki Görüşlerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Sıra	Soru	Fen bilgisi öğretmen adayları				Sosyal bilgiler öğretmen adayları			
		Evet		Hayır		Evet		Hayır	
		f	%	f	%	f	%	f	%
M1	Sizce akademisyenler azimlilik konusunda öğrencilere örnek olmakta mıdır?	38	70,3	16	29,7	30	58,8	21	41,2
M2	Sizce akademisyenler kendini yenileme konusunda öğrencilere örnek olmakta mıdır?	33	61,1	21	38,9	26	50,9	25	49,1
M3	Sizce akademisyenler rehberlik konusunda öğrencilere örnek olmakta mıdır?	32	59,2	22	40,8	31	60,8	20	39,2
M4	Sizce akademisyenler adil midir?	31	57,4	23	42,6	21	41,2	30	58,8
M5	Sizce akademisyenler önyargılı mıdır?	41	75,9	13	24,1	38	74,5	13	25,5
M6	Sizce akademisyenler teknolojiyi iyi kullanabilmekte mi?	31	57,4	23	42,6	32	62,7	19	37,3
M7	Akademisyenlerin araştırmacı ruhu var mı?	43	79,6	11	20,4	34	66,7	17	33,3
M8	Sizce akademisyenler farklılıklara saygı duymakta mıdır?	37	68,5	17	31,5	38	74,5	13	25,5
M9	Sizce akademisyenler girişimcilik ruhuna sahip mi?	39	72,2	15	27,8	32	62,7	19	37,3
M10	Sizce akademisyenler mesleki etik ve kurallara uygun davranmakta mıdır?	33	61,1	21	29,7	30	58,8	21	41,2

Tablo 2 incelendiğinde akademisyenlerin azimlilik konusunda örnek olma durumu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %70,3, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %58,8 oranında evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği, akademisyenlerin kendilerini yenileme konusunda örnek olma durumu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %61,1, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %50,9 oranında evet diyerek olumlu görüş bildirdiği, rehberlikle ilgili olarak örnek olma durumu ile ilgili fen bilgisi öğretmen adaylarının %59,2, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %60,8 oranında evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği, akademisyenlerin adil olma durumu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %57,4, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %41,2 oranında evet dediği, ön yargılı olma durumu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %75,9, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %74,5 oranında evet dediği ve olumsuz görüş bildirdiği, akademisyenlerin teknoloji kullanma durumları ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %57,4, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %62,7 oranında evet dedikleri ve olumlu görüş bildirdikleri, akademisyenlerin araştırma yapma durumları ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %79,6, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %66,7 oranında evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği, farklılıklara saygı duyma konusu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %68,5, sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının ise %74,5 oranında evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği, akademisyenlerin girişimcilik ruhu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının %72,2, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %62,7 oranında evet

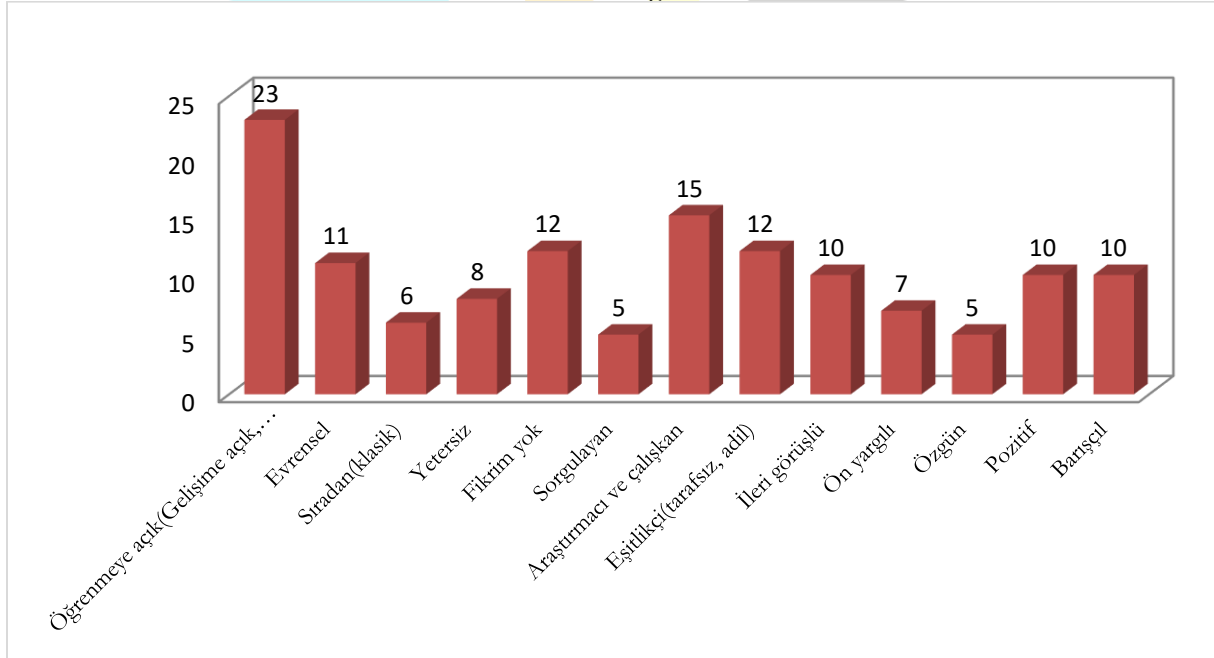
diyerek olumlu görüş bildirdiği, etik ve kurallara uygunluk açısından da fen bilgisi öğretmen adaylarının %61,1, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise %58,8 oranında evet dediği ve olumlu görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 1a- Akademisyenlerin Dünya Görüşleri ile İlgili Olarak Öğretmen Adaylarının İfadelerinin Frekans Dağılımı

* Bazı öğretmen adayları birden fazla görüş belirtmiştir.

Şekil 1b-Akademisyenlerin Dünya Görüşleri ile İlgili Olarak Öğretmen Adaylarının İfadelerinin Frekans Dağılımı

Öğretmen adaylarının toplam 134 görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Şekil 1a incelendiğinde öğretmen adaylarının akademisyenlerin dünya görüşleri ile ilgili olarak 101'inin olumlu görüş bildirdiği, 21 öğretmen adayının olumsuz görüş bildirdiği ve 12 öğretmen adayının ise fikri olmadığı görülmektedir. Şekil 1b' de öğretmen adaylarının akademisyenlerin dünya görüşleri ile ilgili olarak belirttikleri ifadeler görülmektedir. Şekil 1b incelendiğinde akademisyenlerin dünya görüşü ile olarak; öğretmen adaylarının, 23'ü (%17) akademisyenlerin öğrenmeye açık (Gelişime açık, yenilikçi) olduklarını, 15'i (%11,2) araştırmacı ve çalışkan olduklarını, 12'si (%9) eşitlikçi, tarafsız ve adil olduklarını, 12'si (%9) fikrinin olmadığını, 11'i (%8,2) evrensel olduklarını, 10'u (%7,5) ileri görüşlü olduklarını, 10'u (%7,5) pozitif, 10'u (%7,5) da barışçıl olduklarını, 8'i (%6) yetersiz olduklarını, 7'si (%5,2) önyargılı olduklarını, 6'sı (%4,5) sıradan ve klasik olduklarını, 5'i (%3,7) sorgulayan ve 5 (%3,7) öğretmen adayı da özgün olduklarını belirtmiştir.

Tablo 3 – Öğretmen Adaylarının Akademisyenlerin Akademik ve Sosyal İlişkileri ile İlgili Görüşlerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Fen bilgisi öğretmen adayları				Sosyal bilgiler öğretmen adayları			
	Akademik		Sosyal		Akademik		Sosyal	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Memnunum	12	22,2	12	22,2	18	35,3	14	27,5
Yetersiz	5	9,3	10	18,6	8	15,7	9	17,6
Orta	25	46,3	9	16,7	19	37,2	14	27,5
Mesafeli	6	11,1	14	25,8	3	5,9	7	13,7
Ulaşılması zor	6	11,1	9	16,7	3	5,9	7	13,7
Toplam	54	100	54	100	51	100	51	100

Tablo 3 incelendiğinde akademisyenlerin akademik ilişkiler konusunda fen bilgisi öğretmen adaylarının görüşlerine bakıldığında; 25 (%46,3) öğretmen adayı akademisyenlerin orta düzeyde olduklarından, 12 (%22,2) öğretmen adayının memnun olduğunu, 6 (%11,1) öğretmen adayı mesafeli olduklarını, 6 (%11,1) öğretmen adayı akademisyenlere ulaşılmasının zor olduğunu, 5 (%9,3) öğretmen adayının ise yetersiz olduklarını belirttikleri görülmektedir. Fen bilgisi öğretmen adaylarının akademisyenlerin sosyal açıdan görüşlerine bakıldığında; 14 (%25,8) öğretmen adayının mesafeli dediği, 12 (%22,2) öğretmen adayının memnun dediği, 10 (%18,6) öğretmen adayının yetersiz dediği, 9 (%16,7) öğretmen adayının orta düzeyde dediği, 9 (%16,7) ulaşılması zor dediği görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademisyenler hakkında akademik açıdan görüşlerine bakıldığında; 19 (%37,2) öğretmen adayının orta düzeyde dediği, 18 (%35,3) öğretmen adayının memnun olduğu, 8 (%15,7) öğretmen adayının yetersiz buldukları, 3 (%5,9) öğretmen adayının mesafeli bulduğu ve yine 3 (%5,9) öğretmen adayının da ulaşılması zor olduğunu belirttikleri görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademisyenlerle ilgili olarak sosyal açıdan belirtilen görüşlerine bakıldığında ise; 14 (%27,5) öğretmen adayının memnun oldukları, 14 (%27,5) öğretmen adayının orta düzeyde

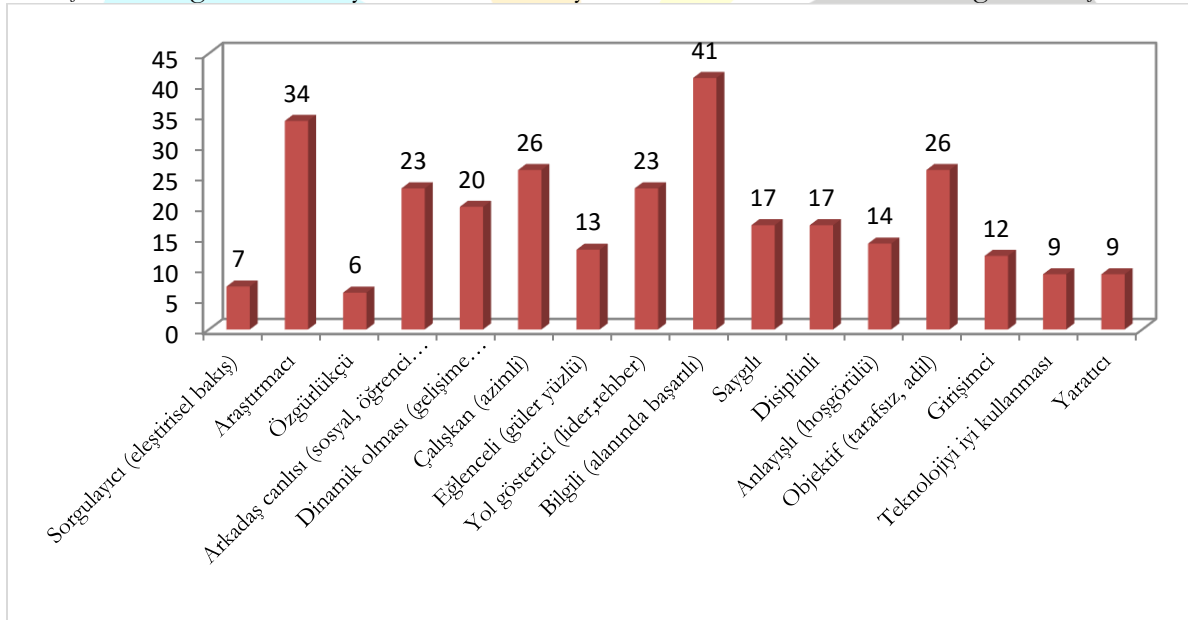
buldukları, 9 (%17,6) öğretmen adayının yetersiz buldukları, 7 (%13,7) öğretmen adayının ulaşılması zor olduğunu ve 7 (%13,7) öğretmen adayının da akademisyenlerin mesafeli oldukları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir.

Tablo 4 – Öğretmen Adaylarının Akademisyenlerin Motivasyonlarını Nasıl Etkiledikleri ile İlgili Görüşleri

Görüş	Fen bilgisi öğretmen adayları		Sosyal bilgiler öğretmen adayları	
	f	%	f	%
Olumlu	31	57,4	22	43,1
Olumsuz	2	3,7	8	15,7
Etkilenmedim	21	39,9	21	41,2

Tablo 4 'te akademisyenlerin , öğretmen adaylarının motivasyonlarını nasıl etkiledikleri ile ilgili görüşler verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde akademisyenlerden; fen bilgisi öğretmen adaylarından 31 (%57,4)'inin motivasyon açısından olumlu etkilendiği, 21 (%39,9) öğretmen adayının etkilenmediği, 2 (%3,7) öğretmen adayının da olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerine bakıldığında ise, 22 (%43,1) öğretmen adayının olumlu etkilendiği, 21 (%41,2) öğretmen adayının etkilenmediği, 8 (%15,7) sosyal bilgiler öğretmen adayının ise olumsuz yönde etkilendikleri görülmektedir.

Şekil 2- Öğretmen Adaylarının Akademisyenlerin Olumlu Özellikleri ile İlgili Görüşleri

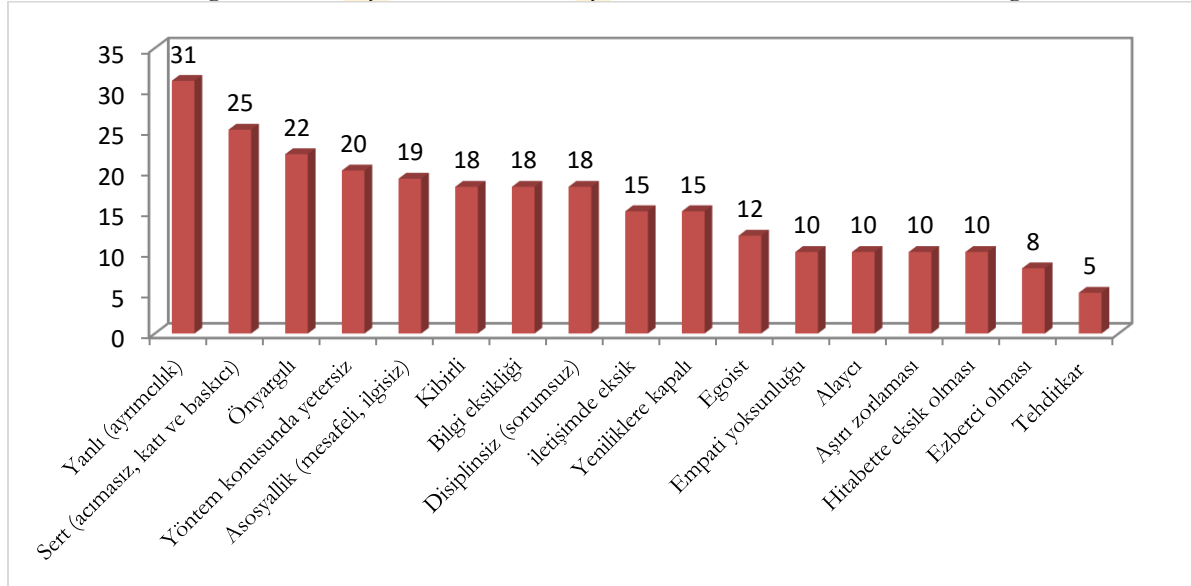

*Öğretmen adayları birden fazla görüş belirtmiştir.

Şekil 2 de fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri verilmiştir. Belirtilen görüşler incelendiğinde toplam 297 görüş olduğu belirlenmiştir. Şekil 2 incelendiğinde

akademisyenlerden olumlu yönde etkilendiği özellikler ile ilgili olarak; öğretmen adaylarının 41' i (%13,8) bilgili ve alanında başarılı olmalarının, 34'ü (%11,4) araştırmacı olmalarının, 26'sı (%8,8) çalışkan ve azimli olmalarının, 26'sı (%8,8) objektif, tarafsız ve adil olmalarının, 23'ü (%7,7) arkadaş canlısı, sosyal ve öğrenci merkezli olmalarının, 23'ü (%7,7) yol gösterici, lider ve rehber olmalarının, 20'si (%6,7) dinamik, gelişime açık ve yenilikçi olmalarının, 17'si (%5,7) sayılı olmalarının, 17'si (%5,7) disiplinli olmalarının, 14'ü (%4,7) anlayışlı ve hoşgörülü olmalarının, 13'ü (%4,4) eğlenceli ve güler yüzlü olmalarının, 12'si (%4) girişimci olmalarının, 9'u (%3,3) teknolojiyi iyi kullanmalarının, 9'u (%3,3) yaratıcı olmalarının, 7'si (%2,4) sorgulayıcı ve eleştirel bakış açısına sahip olmalarının, 6'sı (%2) ise özgürlükçü olmalarının kendilerini olumlu yönde etkilediklerini belirtmişlerdir.

Şekil 3. Öğretmen Adaylarının Akademisyenlerin Olumsuz Özellikleri ile İlgili Görüşleri

Şekil 3'te fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademisyenlerin olumsuz özellikleri ile ilgili görüşleri verilmiştir. Belirtilen görüşler incelendiğinde toplam 266 görüş olduğu belirlenmiştir. Şekil 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının 31'i (%11,7) yanlı ve ayrımcı davrandıklarını, 25'i (%9,4) sert, acımasız, katı ve baskıcı olduklarını, 22'si (%8,3) önyargılı olduklarını, 20'si (%7,5) yöntem konusunda yetersiz olduklarını, 19'u (%7,1) asosyal, aşırı mesafeli ve ilgisiz olduklarını, 18'i (%6,8) kibirli olduklarını, 18'i (%6,8) yetersiz bilgiye sahip olduklarını, 18'i (%6,8) disiplinsiz ve sorumsuz davrandıklarını, 15'i (%5,6) iletişim yönünden eksiklik olduklarını, 15'i (%5,6) yeniliklere kapalı olduklarını, 12'si (%4,5) egoist (bencil) olduklarını, 10'u (%3,8) empati kuramadıklarını, 10'u (%3,8) alaycı olduklarını, 10'u (%3,8) sınavlarda aşırı zorladıklarını, 10'u (%3,8) hitabet konusunda eksikliklerinin olduğunu, 8'i (%3) ezberci olduklarını ve 5'i de (%1,9) akademisyenlerde bulunmaması gereken özellik olarak tehditkar olduklarını ifade etmişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Akademisyenlerin örnek olma durumuna bakıldığında fen bilgisi öğretmen adaylarının ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise çok büyük bir oranda evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği belirlenmiştir. Ön yargılı olma durumu ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaklaşık üçte ikisinin evet dediği ve olumsuz görüş bildirdiği, akademisyenlerin araştırma yapma durumları ile ilgili olarak fen bilgisi öğretmen adaylarının çok büyük bir kısmının sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ise yarıdan fazlasının evet dediği ve olumlu görüş bildirdiği tespit edilmiştir. İdeal akademisyen özelliklerine bakıldığında kendi görüşlerini öğrenciye ettirmeye çalışmazlar, hoşgörülü ve daha az ön yargılıdır (Külahoğlu, 2000). Sınıfta ortamında demokratik olan akademisyenler, esnek, derslerini anlatırken gayretli, sınıfa rahatlatıcı bir hava oluşturan, karşındakilere çalışmalarını tamamlamaları konusunda yardımcı olan, öğrencileri takdir eden ve yeri geldikçe ödüllendiren, sınıfını güven içinde yöneten ve bunu tutum ve yetenekleriyle ortaya koyan kişidir (Smith ve Laslett 1996). Bu ifadelerden yola çıkarak araştırma sonuçları doğrultusunda akademisyenlerin örnek olma konusunda başarılı oldukları, bazı akademisyenlerin ön yargılı oldukları ve çoğu akademisyeninde araştırma yapma konusunda başarılı oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Öğretmen adaylarının akademisyenlerin dünya görüşleri ile ilgili olarak 101'inin olumlu görüş bildirdiği, 21 öğretmen adayının olumsuz görüş bildirdiği ve 12 öğretmen adayının ise fikri olmadığı anlaşılmıştır. Öğretmen adaylarının akademisyenlerin dünya görüşleri ile ilgili olarak ifadelerine bakıldığında öğretmen adaylarının akademisyenlerin öğrenmeye açık (Gelişime açık, yenilikçi) olduklarını, araştırmacı ve çalışkan olduklarını, eşitlikçi, tarafsız ve adil olduklarını, fikrinin olmadığını, evrensel olduklarını, ileri görüşlü olduklarını, pozitif, barışçıl olduklarını, yetersiz olduklarını, önyargılı olduklarını, sıradan ve klasik olduklarını, sorgulayan ve özgün olduklarını yönünde ifadeler tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun akademisyenlerin dünya görüşü ile ilgili olarak olumlu düşündükleri, çok az bir kısmının ise olumsuz görüş bildirdiği belirlenmiştir. Fen bilgisi öğretmen adaylarının akademik ilişkiler konusunda; akademisyenlerin, 25 (%46,3) öğretmen adayı orta düzeyde memnun olduklarından, sosyal açıdan görüşlerine bakıldığında; çoğu öğretmen adayının mesafeli dediği tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademisyenler hakkında akademik açıdan görüşlerine bakıldığında; orta düzeyde memnun oldukları sosyal açıdan belirtilen görüşlere bakıldığında ise; memnun oldukları ve orta düzeyde buldukları, belirlenmiştir. Özer, Mammadova, Eynullayeva (2021) yaptıkları çalışmada, katılımcılar, akademisyenlerin dünya görüşünü kısıtlı görseller de akademik ve sosyal ilişkiler konusunda akademisyenlerden memnun oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Mücevher ve Erdem (2018) "Y Kuşağı öğrencilere uygulanan çalışmada, ölçeğin aritmetik ortalamasından yola çıkarak Y Kuşağı öğrencilerinin X Kuşağı akademisyenlere karşı algılarının olumlu olduğu ve kendileri ile etkileşimlerini yeterli düzeyde gördükleri sonucuna ulaşmışlardır. Yılmaz Yoncalık ve Çimen (2010) yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin öğretim elemanlarının iletişim becerilerine ilişkin algıları olumlu yönde olduğunu belirtmişlerdir.

Yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda akademisyenlerin olumlu özellikleri ile ilgili olarak; bilgili ve alanında başarılı olmalarının, araştırmacı olmalarının, çalışkan ve azimli olmalarının, objektif, tarafsız ve adil olmalarının, arkadaş canlısı, sosyal ve öğrenci merkezli olmalarının, objektif, tarafsız ve adil olmalarının, dinamik, gelişime açık ve yenilikçi olmalarının, saygılı olmalarının, disiplinli olmalarının, anlayışlı ve hoşgörülü olmalarının, eğlenceli ve güler yüzlü olmalarının, girişimci olmalarının, teknolojiyi iyi kullanmalarının, yaratıcı olmalarının, sorgulayıcı ve eleştirel bakış açısına sahip olmalarının kendilerini olumlu yönde etkilediklerini belirtmişlerdir. Bozkurt Polat, Basit ve Tüfekçi Akcan, (2019) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının ideal akademisyen ile ilgili olarak “yeniliklere, değişime, iletişime açık, düzenli çalışmayı ve araştırma yapmayı seven, anlayışlı olmalı ve dersini iyi anlatmalı” gibi bulgulara ulaşmışlardır. Öğrenciler öğretim elemanlarının olumlu yönlerinden en çok yönlendirici, yol gösterici, rehber olma özelliklerine değinmişlerdir. Ayrıca akademisyenlerin araştırmacı, bilim adamı, üretici yönüne vurgu yapan sadece üç metafor kullanıldığından da bahsetmişlerdir (Demirtaş ve Çoban 2014). Yapılan diğer çalışmalarda da bu çalışma ile benzer şekilde, akademisyen kavramına yönelik olarak pozitif ve negatif anlam taşıyan görüşlerin olduğu da belirlenmiştir (Çelikten, 2006; Demirtaş ve Çoban, 2014; Kalyoncu, 2012; Koç, 2014).

Akademisyenlerin, öğretmen adaylarının motivasyonlarını nasıl etkiledikleri ile ilgili görüşlere bakıldığında fen bilgisi öğretmen adaylarının yarısından fazlası motivasyonlarının olumlu etkilendiğini, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerine bakıldığında ise, yaklaşık yarısının motivasyon açısından olumlu etkilendiği tespit edilmiştir. Öğrenci ve akademisyen iletişiminin sağlıklı şekilde yürümesi, tarafların birbirlerini iyi tanımalarına ve birbirlerine güvenmelerine bağlıdır. Akademisyenlerin öğrencilerle iletişimin etkili olabilmesi için, onlarla samimi ve dengeli ilişkiler kurmalarını gerekmektedir. Akademisyen-öğrenci arasındaki içtenlik düzeyi arttıkça, aradaki güven de artacaktır. Buna paralel olarak ta öğrencilerin motivasyonları olumlu yönde artacaktır.

Bu çalışmada akademisyenlerin olumsuz özellikleri ile ilgili görüşleri ile ilgili sonuçlara bakıldığında; yanlı ve ayrımcı davrandıklarını, sert, acımasız, katı ve baskıcı olduklarını, önyargılı olduklarını, yöntem konusunda yetersiz olduklarını, asosyal, aşırı mesafeli ve ilgisiz olduklarını, kibirli olduklarını, yetersiz bilgiye sahip olduklarını, disiplinsiz ve sorumsuz davrandıklarını, iletişim yönünden eksiklik olduklarını, yeniliklere kapalı olduklarını, egoist (bencil) olduklarını, empati kuramadıklarını, alaycı olduklarını, sınavlarda aşırı zorladıklarını, hitabet konusunda eksikliklerinin olduğunu, ezberci olduklarını akademisyenlerde bulunmaması gereken özellik olarak tehditkar olduklarını ifade etmişlerdir. Kumral (2009) öğretim elemanlarının davranışlarına yönelik bir çalışma yapmış ve çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının akademisyenlere yönelik olarak katı tutumlar ve formasyon eksikliği gibi olumsuz yanlarının olduğu, öğrencileri küçümseyici ve saygısız tavırlar sergileyebildiği yönünde bulgulara ulaşmıştır. Ayrıca akademisyenlerin sosyal yaşamda öğrenciler ile arasındaki iletişime önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Akkaya, M. A., & Yıldırım, Z. (2017). Akademik bilgi üretimi ve etik. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 78-93.

Apaydın, Ç., Aksu, M., & Kasalak, G. (2015). Profesörlerin cinsiyetlerine göre 'bilim insanı, akademisyen, bilim adamı ve bilim kadını' kavramlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 5 (2). S: 148-155 DOI: 10.5961/jhes.2015.117

Arı, M. (2018). Akademisyen olmak: Genç akademisyenlere öneriler. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 450-455.

Aydın, İ. , Alkın-Şahin, S. & Demirkasımoğlu, N. (2014). Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşleri . *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* , (43) , 0-0 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32934/365882>

Başarer, D., Başarer, Z., & Tüfekçi Akcan, A. (2016). Ethical principles and violations in Academy: A qualitative study. *Journal of Higher Education and Science*, 6(2), 242-251. DOI: 10.5961/jhes.2016.160

Bozkurt Polat,E., Basit, O., & Tüfekçi Akcan, A. (2019). Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının akademisyen algısı. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. İstanbul.

Chang, T.S. (2001). The effect of system administration on faculty attitudes toward student ratings. Hualien, Taiwan: National Hualien Teachers College.

Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 269-283.

Dağdeviren, N., Musaoğlu, Z., Kurt Ömürlü, İ. ve Öztora, S. (2011). Akademisyenlerde iş doyumunu etkileyen faktörler. *Balkan Medical Journal*, 28, 69-74

Demirtaş, H., Çoban, D. (2014). Üniversite öğrencilerinin öğretim elemanlarına ilişkin metaforları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 22(3), 1279-1300

Dolaşır, S. ve Dolaşır, S. (2006). Ankara üniversitesi beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğretim elemanlarının iş doyumunu. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (3), 103-109.

Enders, J. & Teichler, U. (1997). A victim of their own success? Employment and working conditions of academic staff in comparative perspective. *Higher Education*, 34(3), 347- 372.

Erdem F., Ömiriş E., Öz Ö., Boz, H., Özmen M. ve Kubat U. (2014). Öğretim elemanlarının etik sorumlulukları üzerine üniversite öğrencilerinin algılamaları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 39- 63.

Franklin, J. (2001). *Interpreting the numbers: Using a narrative to help others read student evaluations of your teaching accurately*. In K. G. Lewis (Ed.), *Techniques and strategies for interpreting student evaluations*. New Directions for Teaching and Learning, 87, 85-99. San Francisco, Ca: Jossey-Bass.

Kalyoncu, R. (2012). Görsel sanatlar öğretmeni adaylarının öğretmenlik kavramına ilişkin metaforları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 471-484.

- Koç, E. S. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen ve öğretmenlik mesleği kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 47-72.
- Kulik, J., A. (2001). Student ratings: Validity, Utility, and controversy. In M. Theall, P. C. Abrami, & L.A. Mets (Eds.), *The student ratings debate: Are they valid? how can we best use them? New directions for Institutional Research*, 109, 9-25. San Francisco, Ca: Jossey-Bass.
- Kumral, O. (2009). Öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının davranışlarına yönelik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (25), 92-102
- Külahoğlu, Ş, Ö. (2000). *Öğrenci davranışlarını etkileyen psikolojik ve sosyal faktörler*. L. Küçükahmet (Ed.), Sınıf yönetiminde yeni yaklaşımlar, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Mücevher, M. H. & Erdem, R. (2018). X kuşağı akademisyenler ile Y kuşağı öğrencilerin birbirlerine karşı algıları . *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* , 9 (22) , 60-74 . DOI: 10.21076/vizyoner.391745
- Odabaşı, H.F. & Fırat, M., İzmirli, S., Çankaya, S. & Mısırlı, A. (2010). Küreselleşen dünyada akademisyen olmak [Being Academician in Globalizing World]. *Anadolu University Journal of Social Sciences (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, 10/3, 127-142.
- Oktay, A. (2018). Akademisyen olmak. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2 (2), 447-449.
- Ortaş, İ. (2004). Öğretim üyesi ya da bilim insanı kimdir? *Pivotka*, 3 (12), 11-16.
- Özer, B. , Mammadova, G. & Eynullayeva, K. (2021). Yüksek lisans öğrencilerinin gözünde akademisyenlik algısı ve bunu etkileyen sebepler . *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi* , 5 (10) , 188-203 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jier/issue/67379/1029377>
- Patton, M., Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. London: Sage Publications.
- Polat, S. , Apak, Ö. & Akdağ, M. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının akademisyen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi . *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 14 (2) , 57-78 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuefd/issue/8693/108601>
- Scriven, M. (1995). Student ratings offer useful input to teacher evaluations. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, 4(7), 1-5.
- Smith, C. J., & Laslett, R. (1996). *Effective classroom management: A teacher guide*. 2nd Edition, London and New York: Routledge.
- Taşkın Y. (2004). Akademik üretimin demokratikleştirilme imkanları üzerine bir deneme, *Toplum ve Bilim*, 100; 44-49
- Theall, M. & Franklin, J. (2001). Looking for Bias in all the Wrong Places – A Search for Truth or a Witch Hunt in Student Ratings of Instruction? In *The Student Ratings Debate: Are they Valid? How Can We Best Use Them?* Theall, P., Abrami, L. and Lisa Mets (Eds.) *New Directions in Educational Research*, no. 109. San Francisco: Jossey-Bass.

5. INTERNATIONAL

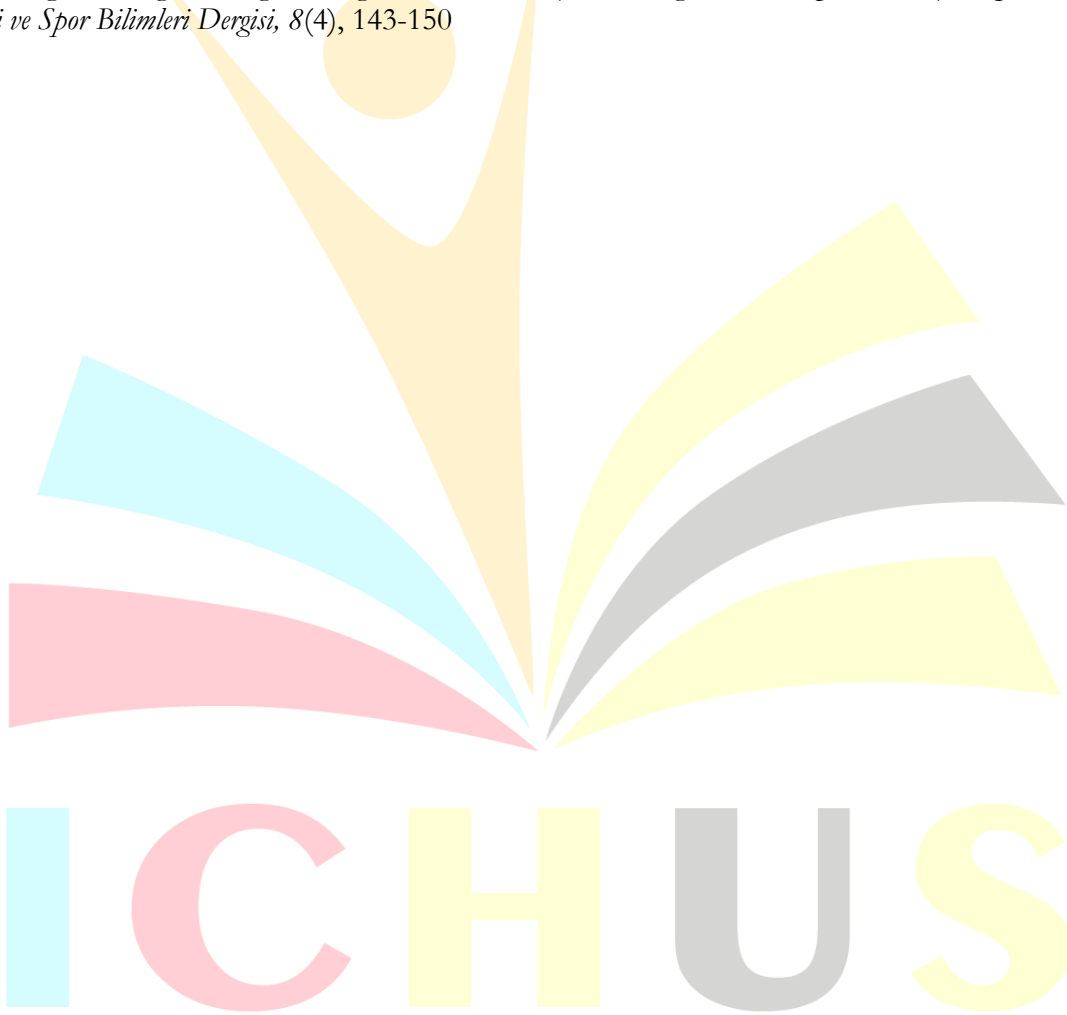
CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Tortop, H. S. (2013). Öğretmen adaylarının üniversite hocası hakkındaki metaforları ve bir değerlendirme aracı olarak metafor . *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* , (2) , 153-160 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61507/918464>

Yılmaz, F., Yılmaz, F. ve Göçen, S. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının araştırma görevlisi algısı: Metaforik bir araştırma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(12-1), 201-220.

Yılmaz, İ., Yoncalık, O. ve Çimen, E. (2010). “iletişim becerisi ile öğretimde yeterlik arasındaki ilişkinin öğrenci algılarına göre değerlendirilmesi (Beden Eğitimi ve Spor Alanı)”, *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(4), 143-150

Sosyal Adalet İnançlarına Yönelik Etik İkilem Senaryo Tasarımı ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Sevilay İZOL¹

Ayten KIRIŞ AVAROĞULLARI²

Özet

Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet inançlarını etik ikilem senaryolarına tepkilerini belirlemek, sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından sosyal adalet inançlarını belirlemeye yönelik etik ikileme dayalı senaryoların içeriğini incelemek ve sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının anlaşılmasına yönelik etik ikilem senaryo yazmanın etkisine dair görüşlerini tespit etmektir. Bu amaçla ilk aşamada öğretmen adaylarına “adil olma, hak ve özgürlükler ve kültürlerarası duyarlılık” temalarına odaklanılarak altı adet etik ikilem senaryosu sunulmuş ve tepkileri alınmıştır. İkinci aşamada öğretmen adaylarına sosyal adalet ve etik ikilem senaryosu yazma kuralları hakkında eğitim verilmiş ve kendilerinin etik ikilem senaryoları yazmaları sağlanmıştır. Üçüncü aşamada öğretmen adaylarının etik ikilem senaryosu yazmanın sosyal adalet kavramının anlaşılmasına etkisine dair görüşleri alınmıştır. Bu proje nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik çalışma deseni ile yürütülmüştür. Çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesinde dördüncü sınıf düzeyinde öğrenim gören 51 gönüllü öğretmen adayı oluşturmaktadır. Etik ikilem senaryoları aracılığıyla toplanan veriler betimsel analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, sosyal adalet inancına yönelik hazırlanan etik ikilem senaryolarına ait düşüncelerini en fazla ahlaki yetkinlik ile ilişkilendirip bu doğrultuda kararlar verme eğiliminde oldukları kanısına varılmıştır. Ulaşılan bir diğer önemli sonuç; ahlak yasaları ve duygularla ilişkilendirilen katılımcı düşüncelerinin çoğu sosyal adalet anlayışı ile örtüşmektedir. Vicdanla ve somut bir gerçekle/olguyla temellendirme kriterine göre katılımcıların düşüncelerinin büyük bir kısmının verdiği kararların sosyal adalet anlayışı ile uyuşmadığı gözlemlenmiştir. Olası sonuçlarla temellendiren katılımcı davranışlarının bir kısmının sosyal adalet anlayışıyla örtüştüğü bir kısmının ise sosyal adalet inancına uygun olmadığı sonucu görülmüştür. Bu

¹Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Orcid: 0000-0002-3492-3503

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Orcid: 0000-0002-7721-0853

*Bu çalışma, 1919B012100949 No.lu TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Yurt İçi Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında gerçekleştirilmiştir.

doğrultuda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eğitim gördüğü süre içerisinde her dönem sosyal adalet konusuna değinilmesi önerilmektedir. Sosyal adalet eğitimin iş hayatına atılacak olan Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının entelektüel potansiyellerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir yol olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal adalet inançları, etik ikilem senaryoları, sosyal bilgiler öğretmen adayları, ahlaki yetkinlik, fenomenolojik araştırma deseni

GİRİŞ

Eğitimde sosyal adalet kavramının kullanımına 1930’lu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde rastlanmaktadır. ABD’de 1929’da ortaya çıkan ekonomik kriz eğitim sistemini de olumsuz etkilemiştir. Eğitim bağlamında yapılan çalışmaların başında kötü eğitim koşullarına sahip okulların güçlendirilmesine (consolidation) yönelik çalışmalar yer almaktadır (Alsbury & Shaw, 2005, 105–126). Eğitimde sosyal adalet kavramı; çok kültürlülük, adalet, eşitlik ve demokratik toplum gibi kavramlarla birlikte ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Polat (2007, 1-213), eğitimde eşitliğin adaletle birlikte ele alınarak erişme, sürdürülebilirlik, çıktı ve sonuçlardaki eşitlikle birlikte vurgulanması gerektiğini belirtmektedir. Eğitimde sosyal adalet kavramının; çok kültürlülük, adalet, eşitlik ve demokratik toplum gibi kavramlarla birlikte ele alındığı görülmektedir (Tomul, 2009, 126–137.). Bu bağlamda eğitimde sosyal adalet; eğitim hizmetlerine erişim ve eğitimsel çıktılar konusunun adalet ve eşitlikle birlikte değerlendirilmesi, farklı yaşam biçimlerine sahip bireylerin demokratik katılıma hazırlanması (Furman ve Shields, 2005, 119-137) ve çeşitli dil, din, ırk ve toplumsal kesimlerden gelen bireylere eşit eğitim fırsatı sunarak çok kültürlülüğün desteklenmesi (Banks vd. 2001, 196-203) konuları ile ilgilidir. Eğitimde özellikle okullarda sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde en önemli görev öğretmenlere düşmektedir. Çünkü öğretmenler eğitim hizmetini doğrudan öğrencilere sunmaktadırlar. Öğretmenler, öğrencilerin akademik başarılarının artırılmasının yanında, onların sosyal olarak daha eşit ve demokratik bir toplumu oluşturmak üzere hazırlanmasından da sorumludur (Furman ve Shields 2005, 119-137). Öğretmenler öğrencilere eğitim hizmetinin eşitlik ilkesine uygun sunulmasını sağlamanın yanında onların sosyal ve kültürel yapılarını benimseyerek demokratik bir ortamda yetişmelerine destek olabilirler. Sosyal adalet inancının bireylerce sorgulanabilirliği bunun sadece iyileştirici politikalarla (vergilerin gelire göre yapılandırılması, sosyal politikalarda cinsiyete dayalı baskıyı kaldıracak hukuki düzenlemeler, ırkçı ve bütünüleştirici olmayan devlet politikalarının terk edilmesi) ilgili olduğunu değil bunun yanında ideolojik bir ülkü ve derin bir felsefe konusu olduğuna da değinmenin önemli bir nokta olduğunu belirtmek gereklidir. Sosyal adalet öğretimi/öğrenimi oldukça önemlidir ve bu farkındalığa varış büyük oranda eğitimle sağlanabilir. Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet kavramına dayalı etik ikilem senaryolarına tepkilerini belirlemek, sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından sosyal adalet inançlarına yönelik yazılan etik ikileme dayalı senaryoların içeriğini incelemek ve sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının anlaşılmasına yönelik etik ikilem senaryo yazmanın etkisine dair görüşlerini tespit etmektir. Alanyazın incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet anlayışlarını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gezer (2020, 335-357) tarafından yapılan çalışmada ortaokul öğrencilerinin sosyal adalet anlayışı etik ikilem senaryolarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan

değerlerin öğretimi konusunda sosyal adalet kavramı arasında ilişki kurmak ve meslek yaşantısına hazırlık sürecinde öğretmen adaylarının bu yönde görüşlerini almak farkındalık oluşturmak açısından da önemli görülmüştür. Çünkü okul ortamında sosyal adaletin gerçekleşmesinde önemli rol oynayanlar öğretmenlerdir (Karacan vd., 2015, 58). Sosyal adalet ve sosyal bilgiler öğretim programında da vurgulanan değerler eğitimi kavramları arasındaki yakın ilişkiden dolayı etik ikilem senaryoları vasıtasıyla öğretmen adaylarının rekabet ortamlarında öne çıkma adına atılan adımlarında ya da doğru olanı yapabilmenin güçleştiği durumlarda doğru ve yanlış ayırt edebilme potansiyellerinin mevcut etik birikimlerini ya da sosyal adalet inançlarının nasıl olduğu ve bunu nasıl açıkladıklarını görmek amaçlanmıştır. Elde edilen bulguların aktif öğretmenlik sürecine geçecek olan öğretmen adaylarının öğrencilerini sosyal adalet eğitimi çatısında ahlaki davranma süreci içerisinde nasıl çözümler üretebileceklerini ve karşılaştıkları olası senaryolarda sorgulayıcı ve irdeleyici davranabilmelerine yardımcı ve faydalı olabilecek nitelikte rehberlik edebilecek seviyede olup olmadıkları yönünde sorgulama yapmaya vesile olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet inançlarına dayalı etik ikilem senaryolarına tepkilerini belirlemek, sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından sosyal adalet inançlarını belirlemeye yönelik etik ikileme dayalı senaryoların içeriğini incelemek ve sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının anlaşılmasına yönelik etik ikilem senaryo yazmanın etkisine dair görüşlerini tespit etmektir. Bu projede belirlenen alt problemler şu şekildedir;

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet inançlarını belirlemek için adil olma, hak ve özgürlükler ve kültürlerarası duyarlılık temalarına yönelik araştırmacılar hazırlanan etik ikilem senaryolarına dair görüşleri nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından sosyal adalet inançlarını belirlemeye yönelik yazılan etik ikileme dayalı senaryolarının içeriği nasıldır?
3. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının anlaşılmasına yönelik etik ikilem senaryo yazmanın etkisine dair görüşleri nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik çalışma deseni ile yürütülmüştür. Fenomenolojik yaklaşım insan deneyimini çok boyutlu olarak anlama amacı güder (Tekindal vd., 2020, 153-182). Fenomenolojik yaklaşımda problem bir kişi ya da grubun fenomene ilişkin deneyimi, deneyimin anlamı ve özünün bilinme ihtiyacıdır. Araştırmada amaca yönelik katılımcılar belirlenen fenomeni deneyimlemiş kişilerden oluşmalıdır. Fenomenolojik araştırmalar raporlanırken de önce amacın tanımlama olduğu analizlerin özeti verilmeli, sonrasında yorum ve bağlantı kurma amacı ile tartışma yapılması; ayrıca çıkarımlar yapılması gerekmektedir (Tekindal vd., 2020, 179).

Çalışma Grubu

Bu araştırma kolay ulaşılabilir örnekleme tekniği ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği dördüncü sınıf seviyesinde dersler alan 51 gönüllü öğretmen adayları ile

yüzyüze yürütülmüştür. Katılımcıların 4. sınıf derslerini alan öğrencilerden seçilmesinin nedeni, katılımcıların Öğretmenlik Uygulaması gibi dersler aracılığıyla ortaokul düzeyi öğrencileri ile karşılaşmış olmaları ve öğretmenlik mesleğine hazırlanma sürecinin son aşamasında olmaları nedeniyledir. Öğrencilerin cevapladığı soruların cevaplarına ve katılımcının mahremiyetine verilen önem çerçevesinde katılımcıların bilgileri tabloda AÖ1, AÖ2... AÖ300 (aday öğretmen) olarak gösterilmiştir.

Araştırmanın Verilerinin Toplanması

Araştırmada veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan etik ikilem senaryolarına dayalı görüşleri içeren çalışma yaprağı, öğretmen adayları tarafından yazılan etik ikilem senaryoları ve öğretmen adayları ile yapılan görüşme sonucunda toplanmıştır. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu-3 komisyonundan alınan (210080 sayı ve 42 numara karar) etik kurul belgesi alındıktan sonra araştırma grubundaki öğrencilere çalışmanın amacı, yöntemi ve katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu hakkında detaylı bir bilgilendirme yapılmıştır. Aday öğretmenlerin projeye katılımcı olarak dâhil olmaları adına önce etik onam formu kendilerine sesli bir şekilde okunup açıklanıp ve dağıtılmıştır. Ardından öğrencilere veri toplama formunun uygulanmasına yönelik açıklamalar yapılmış ve öğrencilerden gelen sorular yanıtlanmıştır. Veri toplama formunun uygulaması ortalama 55-60 dakika sürmüştür.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet inançlarını belirlemek için sunulan etik ikilem senaryoları çalışma yaprağı hazırlanırken alan yazında yer alan çalışmalar ile internet üzerinden yapılan taramalar etkili olmuştur. Hazırlanan Etik ikilem senaryoları adil olma, hak ve özgürlükler ve kültürlerarası duyarlılık temalarına yönelik ve her biri için 2 örnek senaryo olmak üzere toplam 6 senaryo şeklinde hazırlanmıştır. Bu temaların seçilmesinin nedeni hem sosyal adalet kavramına yönelik olmaları hem de ortaokul düzeyi sosyal bilgiler dersi öğretim programında değerler eğitimi çerçevesinde yer almalarıdır. Hazırlanan etik ikilem senaryolarının uygunluğu yönünde iki sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanının görüşü alınmış ve senaryolara son şekli verilmiştir.

Araştırmanın uygulanma aşamasında öncelikle etik ikilem senaryoları çalışma yaprağı öğretmen adaylarına dağıtılmıştır. 2 ders saati süresince tartışma yöntemi ile çalışma yaprağındaki her bir senaryo ile ilgili görüşleri alınmış ve araştırmacılar tarafından katılımcıların senaryoların altına görüşlerini yazmaları sağlanmıştır. İlk aşamada elde edilen veriler analiz edildikten kısa bir süre sonra ikinci aşamada “sosyal adalet nedir?” ve “etik ikilem senaryo yazımında dikkat edilecek hususlar” konu başlığına yönelik 3 saatlik PowerPoint sunusuna dayalı bir eğitim verilmiştir. Eğitim materyali olarak hazırlanan sunu projeksiyon yardımıyla gösterilmiştir. Katılımcılara ayrıca eğitim sunusunun içeriği çıktı olarak kopyalanıp çoğaltıldıktan sonra dağıtılmıştır. Bu çalışmaya katılan öğretmen adaylarının sosyal adalet inancının belirlenmesine yönelik en az 2 etik ikilem senaryosu yazmaları adına kısa bir ön açıklama yapıldıktan sonra adaylar tarafından yazılan senaryo metinleri toplanmıştır. Eğitim süresince katılımcılarla diyaloga girilip yine açık uçlu görüşme soruları ile öğretmen adaylarının sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının öğretimine yönelik etik ikilem senaryosu yazmanın etkisine dair görüşleri alınmıştır. Bu çalışmada 51 öğrenci ile önce yüz yüze görüşülmüştür.

Verilerin Analizi

Katılımcılara sunulan etik ikilem çalışma yaprağına yazılan cevaplar ve sözel olarak alınan öğrenci görüşleri betimsel ve içerik analizine tabi turulmuştur. Araştırmacı tarafından sunulan etik ikilem senaryolarına ilişkin katılımcı tepkileri analiz edilirken Pieper (2012) tarafından ortaya konulan ve Gezer (2020, 335-357) tarafından yapılan çalışmada da kullanılan ahlaki temellendirme stratejileri (ahlak yasalarıyla ilişkilendirme, duygularla ilişkilendirme, olası sonuçlarla ilişkilendirme, somut bir gerçeğe/olguya ilişkilendirme, ahlaki yetkinlikle ve vicdanla ilişkilendirme) kriterleri açısından analiz edilmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında katılımcılar tarafından yazılan etik ikilem senaryoları analiz edilirken içerik analizine göre analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarının yazdıkları etik ikilem senaryoları içerik açısından temalara göre ve içeriğin ikileme uygunluğu açısından düzeye göre kodlanmıştır. Araştırmanın üçüncü aşamasında katılımcıların sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramına yönelik etik ikilem senaryoları yazmalarına yönelik görüşleri olumlu ve olumsuz olarak iki kategoride analiz edilmiştir. Betimsel analizde güvenilirliği sağlamak büyük ölçüde kodlama işlemine bağlıdır. Bu nedenle araştırmacı tarafından bir ay ara ile iki defa kodlama yapılmıştır. İki kodlama arasında Miles ve Huberman'ın uyum formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş birliği}}{\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}} \times 100$) kullanılarak kodlamalar arası karşılaştırma yapılmıştır (Miles ve Huberman, 1994. 1-337). İki kodlama arasındaki uyum oranı 0,98 olarak elde edilmiştir. Ayrıca katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak araştırmanın iç güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan etik ikilem senaryoları aşağıda yer almaktadır.

Etik ikilem senaryoları

1.senaryo	Üniversite 4. sınıf öğrencisisiniz ve mezun olmak için bir makale yazmak zorundasınız fakat aynı zamanda üniversitenizin HAYTAP grubu başkanı ve hayvanlara yardım edilmesi için verilen bağışlar sizde toplanıyor. Makale konunuz çok zor ve tek başınıza yapamayacağınızdan eminsiniz, arkadaş grubunuzdaki birisinden öğrendiğiniz kadarıyla bu tür makaleleri para karşılığı hazırlayan biri olduğunu duydunuz fakat o kişinin talep ettiği kadar paranız yok. Mezun olabilmek için hayvanlara yardım etmeniz için size emanet edilmiş paranın bir kısmını makalenizin hazırlanması için harcar mıydınız?
2.senaryo	Ulaşım, aylık harcamalarındaki önemli bir kalem ve uzun zamandır almayı istediğin bir ayakkabı var. 1-2 kez denedikten sonra tesadüf eseri üniversite içinde ulaşımı sağlayan araç turnikelerini ücret vermeden kullanmanın yolunu buldun. İnsanlar bu turnikelerden ücret vererek geçerken, sen hiçbir ücret vermeden geçebiliyorsun ve bunun farkına kimse varmıyor. İstedğin ayakkabıyı almak için turnikelerden bir süre ücretsiz geçer miydin?
3.senaryo	Öğrencilerinizin sınavlarını okurken, 2 öğrencinin cevaplarının tamamen aynı olduğunu fark ettiniz ve isimlerine baktınız. İlk kâğıt, sınıfın yaramaz öğrencisi Mesut'a aitken 2. kâğıt sınıfın en gözde ve çalışkan öğrencisi Melisa'ya ait. Mesut'un; Melisa'yı kopya vermesi için zorladığını, Melisa'nın normal şartlarda asla böyle bir şey yapmayacağını onu tanıdığınız için biliyorsunuz. Eğer ikisinin de sınavını geçersiz sayarsanız; Melisa'nın ailesi ile arası bozulup eğitim hayatı fazlasıyla olumsuz etkilenebilir, sadece Melisa'nın sınavını puanlayıp Mesut'un sınavını geçersiz sayarsanız; Mesut bu konu hakkında çirkeflik yapıp Melisa'nın suç ortağı olduğunu itiraf edebilir ve hem Melisa'nın hem de sizin hayatınız olumsuz etkilenir. İkisinin sınavını da puanlarsanız; diğer öğrencilerin haklarını görmezden gelen, kopyaya izin veren bir öğretmen olmuş olursunuz. Tercihiniz nedir?
	Üniversite yönetimi, kültürel farklılık yüzünden öğrenciler arasındaki senkronizasyon sorununu en aza indirmek için, yerli öğrencilerle, yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenim gördüğü saatleri ve

4.senaryo	derslikleri değiştirme kararı alır. Bu kararın kabul edilmesi için her bölümünden bir temsilci istenecek ve bu temsilciyi bölüm öğrencileri seçecektir. Bölüm birinciniz mezun olurken bir sertifika alacak ve bu sertifika iş bulmasını fazlasıyla kolaylaştıracak. Fakat bölüm birinciniz Halim adında bir Katar vatandaşı. Siz bölüm ikincisi olarak bölüm temsilcisi seçildiniz ve bu kararın oylandığı kuruldasınız. Oylamada eşitlik var ve son oy size ait. Yabancı öğrenciler için ayrı bir bölümler açılması yönünde oy kullanırsanız sınıf birincisi olacaksınız fakat üniversitedeki tüm yabancı öğrencileri, normal arkadaşlarından ayıracak onların hayat kalitesini düşüreceksiniz. Eğer aksi oy kullanırsanız mezun olduğunuzda iş bulma şansınızı düşürecek, o sertifikaya sahip olamayacaksınız. Seçiminiz nedir?
5.senaryo	Kültürel olarak fazla muhafazakâr bir şehirde öğrencisiniz ve bu şehirde insanların dini, cinsiyet ve dış görünüşüyle ilgili tercihleri fazlasıyla sertçe yargılıyor veya ayrımcılık yapıyor. Atölye dersi hocanız, final sınavı yerine tüm sınıfa ister gruplar oluşturarak isterseniz de tek başınıza yapabileceğiniz bir kamuoyu araştırması ödevi verdi. Sınıftaki Hindu arkadaşınızın hiçbir gruba kabul görmediğini, bu projeyi tek başına yapamayacağını biliyorsunuz ve sizinle grup çalışması yapmak istediğini söyledi. Bu durumda ne yaptınız? Onun, projeyi beraber göreceği tepkiden etkilenmekten korkup umursamamış gibi mi yaptınız yoksa bu tepkileri onunla göğüsleyip ödevi grup halinde tamamlamayı kabul eder miydiniz?
6.senaryo	Kozmopolit bir şehirde öğretmen olduğunuzu hayal edin. Sınıfınızdaki öğrencilerle yöresel yemek sergisi yapmaya karar verdiniz ve 1 hafta önceden öğrencilerin ailelerine bu konu hakkında haber verdiniz. Ailelerin kendi yörelerinin kültürlerine özgü yiyecekler yaparak sergiye katılmasını istediniz. Sergi günü olduğunda, bir öğrencinizden ailesinin Hristiyan olduğunu ve onun domuz eti içeren bir yemek getirdiğini öğrendiniz. Domuz eti, bulunduğunuz ortamda çoğunluk tarafından hoşgörüle karşılanmayan bir yiyecek olduğu halde öğrencinizin yemeğini bu sergide gösterir misiniz yoksa öğrencinizin getirmiş olduğu yemeğin sergiye uygun olmadığını anlatıp geri götürmesini mi isterdiniz?

BULGULAR

1.Alt Probleme İlişkin Bulgular

1.1. Hak ve Özgürlüklere Saygı Temasına İlişkin Bulgular

Bu çalışmada ilk aşamada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına “adil olma, hak ve özgürlükler ve kültürlerarası duyarlılık” temalarına odaklanılarak araştırmacı tarafından hazırlanan altı adet etik ikilem senaryosu sunulmuş ve bu senaryolara dair tepkileri yazılı ve sözlü olarak toplanmıştır. Öncelikle “hak ve özgürlüklere saygı” temalı etik ikilem senaryolarına ilişkin katılımcı cevapları analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarının “mezun olabilmek adına, hayvanlara yardım etmeniz şartıyla size emanet edilmiş paranın bir kısmını makalenizin hazırlanması için harcayıp harcamamayı tercih etme” seçimlerinin belirlenmesine yönelik ilk senaryo için elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir

Tablo 1. Hak ve Özgürlüklere Saygı Etik İkilem Senaryolarına İlişkin Katılımcı Cevapları

Kodlar	Harcam		Harcamam		Topla m
	f	Öğrenci No	f	Öğrenci No	
Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme	-	-	7	AÖ1, AÖ6, AÖ7, AÖ13, AÖ14, AÖ15, AÖ31	7
Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme	6	AÖ2, AÖ9, AÖ38, AÖ28, AÖ47, AÖ51	-	-	6
Duygularla İlişkilendirme	-	-	7	AÖ18, AÖ30, AÖ32, AÖ35, AÖ37, AÖ41, AÖ46	7
Olası Sonuçlarla İlişkilendirme	4	AÖ3, AÖ5, AÖ21, AÖ22	3	AÖ25, AÖ27, AÖ33	7
Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme	-	-	24	AÖ4, AÖ8, AÖ10, AÖ11, AÖ12, AÖ16, AÖ17, AÖ19, AÖ20, AÖ23, AÖ24, AÖ26, AÖ29, AÖ34, AÖ36, AÖ39, AÖ40, AÖ42, AÖ43, AÖ44, AÖ45, AÖ48, AÖ49, AÖ50	24
Toplam 51					

Tablo 1 incelendiğinde aday öğretmenlerin hak ve özgürlüklere saygı temasına yönelik eylemlerinin en temelde ahlaki yetkinliğe dayandığı ve bunu sayı eşitliğiyle paylaşan olası sonuçlarla, duygularla, ahlak yasalarıyla ve somut bir gerçekle/olgıyla ilişkilendirmenin takip ettiği görülmektedir. Ahlaki yetkinlik özgecil davranışlar sergileyebilme erişkinliğine ermek, duygusal yönelimi ve ahlaki durumlarda nasıl etİge uygun davranma yeteneğini modern erdemi ifade eder. Ahlaki yetkinlikle ilişkilendirilen öğretmen adaylarının eylemlerinin tümü sosyal adalet anlayışına uygun yeterlilikte görülmektedir. Diğer tarafta sonuçlarla ve duygularla ilişkilendirme koduyla eşleşen katılımcı eylemlerinin bazılarının sosyal adalet anlayışı ile uyumlu bazılarının ise sosyal adalet anlayışına ters düştüğü görülmektedir. Somut bir gerçek/olgu ile ilişkilendirme kodu altındaki katılımcı eylemleri ele alındığında hiçbirinin sosyal adalet inancına hizmet etmediği görülmektedir. Bu temaların her biri için katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda verilmiştir;

“Hayır, harcamazdım. Çünkü güvenilip o para bana emanet edilmiştir. Başka bir şey için kullanmazdım.” (AÖ1, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Harcadım mezun olabilmek için eğer mezun olamazsam ailem tarafından bor görülürüm. Zaman benim için önemlidir bu yüzden parayı kullanırdım. Daha sonradan parayı yerine koymak için çareler arardım.” (AÖ3, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Hayır, harcamazdım. Çünkü benim okulum uzayabilir ama hayvanlar zor durumda kalıp canlarından o labilir.” (AÖ33, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Harcamazdım. Hayvan türü de bir candır. Onlar için ayrılan parayı kendi çıkarlarım uğruna harcamam.” (AÖ37, Duygularla İlişkilendirme)

“Hayvanları istismar etmiş olurdum. Açlıktan hastalanabilir ve birbirlerine zarar verebilirler bu durumda kendimi kötü hissederim. 1 yıl daha mezuna kalır makalemi kendim yazardım.” (AÖ30, Duygularla İlişkilendirme)

“Hayır, harcamazdım para bana ait değil kesinlikle kullanmazdım.” (AÖ34, Ahlaki Yetkinlikle ilişkilendirme)

“Hayır harcamazdım hem ortada güvenilip emanet edilmiş bir para miktarı bulunuyor. Öbür tarafta da kendi menfaatim için yapmam gereken bir şey var kendi menfaatim için bana emanet edilen parayı harcamak hoş kaçmaz. (AÖ24, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Hayır, harcamazdım, o para hayvanlarındır.” (AÖ39, Ahlaki yetkinlikle İlişkilendirme)

“HAYTAP’ın parasını harcamazdım gerekirse bu durumda okulumu uzatırdım.” (AÖ23, Ahlaki yetkinlikle ilişkilendirme)

“Hayır. Asla toplanan parayı şahsım için kullanmam.” (AÖ12, Ahlaki yetkinlikle İlişkilendirme)

“Toplanan paradan ihtiyacım olan kadarını alırdım. Benim yerinde bir başkası olsa o da bu paradan yüksek ihtimalle kullanırdı. İnsanlar çıkarları uğruna çoğu şeyi yapıyor. Ben de bu paradan ihtiyacım olan kadarını kullanırdım ama daha sonradan kazandığım paralarla HAYTAP’a bağış da yapardım. (AÖ2, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

Hak ve Özgürlüklere dayalı hazırlanan “İstedğin ayakkabıyı almak için turnikelerden bir süre ücretsiz geçer miydin?” sorusunun yer aldığı ikinci senaryoya ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinden elde edilen bulgular tablo 2. de sunulmuştur.

Tablo 2. Hak ve Özgürlüklere Saygı Etik İkilem Senaryolarına İlişkin Katılımcı Cevapları.

Kodlar	Geçerdim		Geçmezdim		Toplam
	f	Öğrenci No	f	Öğrenci No	
Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme	-		10	AÖ22, AÖ19, AÖ13, AÖ44, AÖ43, AÖ40, AÖ38, AÖ36, AÖ30, AÖ25	10
Olası Sonuçlarla İlişkilendirme	4	AÖ12, AÖ49, AÖ45, AÖ37	-		4
Vicdanla İlişkilendirme	8	AÖ33, AÖ34, AÖ28, AÖ27, AÖ11, AÖ10, AÖ8, AÖ6	7	AÖ24, AÖ15, AÖ46, AÖ35, AÖ29, AÖ26, AÖ5	15
Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme	22	AÖ1, AÖ2, AÖ3, AÖ4, AÖ23, AÖ21, AÖ20, AÖ18, AÖ17, AÖ16, AÖ14, AÖ32, AÖ51, AÖ50, AÖ48, AÖ47, AÖ42, AÖ41, AÖ39, AÖ31, AÖ9, AÖ7	-		22
					Toplam 51

Tablo 2. İncelendiğinde aday öğretmenlerin hak ve özgürlüklere saygı temasına dayalı bu senaryoya yönelik seçimlerinin en temelde kişisel ihtiyaçlarına ve bunları karşılamakta zorluk çekmeleri sebep gösterilerek somut bir olguya dayandığı ve bunu sırasıyla duygularla- vicdanla, ahlak yasalarıyla son olarak da olası sonuçlarla ilişkilendirmenin takip ettiği görülmektedir. Ahlak yasaları ve vicdanıyla “geçmezdim” ifadeleri ile ilişkilendirilen katılımcı eylemlerinin tümü sosyal adalet anlayışına uygun eylemlerden oluşmaktadır. Buna karşın olası sonuçlarla ve duygularla ilişkilendirme koduyla eşleşen katılımcı eylemlerinin bazılarının sosyal adalet anlayışı ile uyumlu bazılarının ise sosyal adalet anlayışına aykırı olduğu belirlenmiştir. Somut bir gerçek/olgu ile ilişkilendirme kısmındaki Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının katılımcı olduğu bu araştırmadaki etik senaryo örneklerine verdikleri cevapların eylemleri ele alındığında tümünün sosyal adalet inancına uygun hareket etmediği gözlemlenmiştir. Katılımcı cevaplarından bazıları aşağıda sunulmuştur:

“Bunu yapmayı tercih ederdim sonucunda başıma kötü bir şey geleceği yok ve ayakta kalırsın alması olacağı herkes bunu yapıyor olabilir” (AÖ37, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Evet, bir süre boyunca geçerim ama daha sonra yakalanma ihtimalim artabilir ve bu konudaki düşüncelerim değişebilir.” (AÖ49, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Geçerdim çünkü bu yaptığımı kimse fark etmiyor görevliler bu açığı bulana kadar geçmeye devam ederim.” (AÖ45, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“İçim rahat bir şekilde geçerim, onlarda öğrensiner. Devlet okullarında eğitim ücretsizse üniversite içerisinde kullandığım turnikeye para vermek istemem.” (AÖ8, Vicdanla İlişkilendirme)

“Evet, üniversite için fazla bir kayıp olmayacak, ben kendi geçimimi zor sağlayan bir bireyim.” (AÖ10, Vicdanla İlişkilendirme)

“Evet, kesinlikle geçerdim bunu başkaları da yapıyordur muhtemelen ben neden yapmayayım. Sadece ayakkabıyı almak için değil, bedava bir yol buldum ve ben geçimimi zor sağlayan bir öğrenciyim.” (AÖ11, Vicdanla İlişkilendirme)

“Ücretsiz bir şekilde geçerim ve başkalarının da geçmesini sağladım.” (AÖ27, Vicdanla İlişkilendirme)

“Geçerdim ve hep geçerdim.” (AÖ33, Vicdanla İlişkilendirme)

“Sürekli ücretsiz geçerdim çünkü turnikelere ücret ödemek gereksiz geliyor bana.” (AÖ34, Vicdanla İlişkilendirme)

AÖ8, AÖ10, AÖ11, AÖ27 AÖ33, AÖ34 örneklerinde görüldüğü üzere bazı katılımcılar seçimlerini yaparken ikilemde çıkarlarına hizmet eden “vicdanıyla ilişkilendirme” kategorisinde geçirim seçeneği uygulamak istemişlerdir.

“1, 2 kez ücretsiz geçer ve büyük ihtimalle vicdan azabından sonra ücretsiz geçmezdim.” (AÖ29, Vicdanla İlişkilendirme)

“Geçmezdim ayakkabı için kul hakkı yemeye değmez.” (AÖ5, Vicdanla İlişkilendirme)

“Geçmezdim. Kimsenin hakkına girip aldığım ayakkabının bana bir artısı olmaz diye düşünüyorum.” (AÖ26, Vicdanla İlişkilendirme)

AÖ29, AÖ5, AÖ26 örneklerinde görüldüğü üzere öğretmen adayları senaryodaki durumu sorgularken ilk olarak vicdanlarının rahat edip etmeyeceğini düşünmüşlerdir. Katılımcıların eylemlerine bakıldığında sosyal adalet anlayışına uygun düştüğü görülmektedir. Aşağıda katılımcıların cevaplarından örnekler yer amaktadır:

“Hayır. Sırf istiyorum diye böyle bir şey yapılmaz ve yapılmamalıdır.” (AÖ13, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Bunu sorgulamazdım bile ayakkabı için ücretsiz bir şekilde turnikeden geçmezdim.” (AÖ19, Ahlak Yasalarıyla ilişkilendirme)

“Hayır, bu hem toplumdaki ahlaki normlara hem de etik kurallara aykırı yanlış bir davranıştır.” (AÖ22, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Geçmezdim, doğru bir davranış değil bu ayakkabıyı almasam da olur.” (AÖ25, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Bilmiyorum ama yüksek ihtimalle yapmazdım. Etik değil herkes hak veriyorsa benim hak vermeden geçmem kişiliğime aykırıdır.” (AÖ30, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Geçmezdim, bu bana doğru gelmiyor. Ayrıca kul hakkına girdiğimi düşünürdüm.” (AÖ43, Ahlak Yasalarıyla ilişkilendirme)

“Hayır, geçmem bu düpedüz bursızlık olur.” (AÖ44, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Evet, geçerdim ayakkabıyı almak için toplum zaten bozuk bir durumda kendimin bir ayakkabı sahibi olması fena olmazdı.” (AÖ1, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Evet, geçerdim hatta üniversite bitene kadar bunu yapardım yapacağım tasarrufu düşünüyorum.” (AÖ2, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Geçerdim ve çevremdekilere de bu yöntemi öğrettirdim.” (AÖ3, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Evet, geçerdim ve istediğim ayakkabıyı alırdım.” (AÖ4, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Evet, geçerdim belki başka birisi de öyle yapıyor olabilir.” (AÖ31, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Ayakkabım olmuş olacağı için geçerdim ayakkabıyı aldıktan sonra bile geçerdim.” (AÖ50, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

1.2. Adil Olma Temasına İlişkin Bulgular

Hazırlanmış olan etik ikilem senaryo formundaki 3. senaryo öğrencilerinizin sınavlarını okurken, 2 öğrencinin cevaplarının tamamen aynı olduğunu fark ettiniz ikisinin sınavını da puanlarsanız; diğer öğrencilerin haklarını görmezden gelen, kopyaya izin veren bir öğretmen olmuş olursunuz. Bu durumla karşılaşan aday öğretmenlerin adil bir değerlendirme yapıp yapmayacağını incelemektedir. Bu temadan elde edilen bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Adil Olma Temasına Dayalı Birinci Etik İkilem Senaryosuna İlişkin Katılımcı Cevapları.

Kodlar	2 öğrencinin sınavını da geçersiz sayar, sınavı tekrarladım	Sadece Melisa’nın sınavını geçerli sayardım	2 öğrencinin sınavını da puanlardım	
	Öğrenci No	Öğrenci No	Öğrenci No	Toplam
	f	f	f	
Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme	21	-	4	25
	AÖ3, AÖ4, AÖ5, AÖ8, AÖ11, AÖ12, AÖ15, AÖ17, AÖ26, AÖ27, AÖ29, AÖ30, AÖ36, AÖ37, AÖ38, AÖ41, AÖ42, AÖ47, AÖ48, AÖ49, AÖ51		AÖ13, AÖ18, AÖ34, AÖ43	

Olası Sonuçlarla İlişkilendirme	2	AÖ1, AÖ9	2	AÖ33, AÖ50	2	AÖ2, AÖ32	6
Duygularla İlişkilendirme	-		9	AÖ7, AÖ14, AÖ16, AÖ19, AÖ20, AÖ21, AÖ31, AÖ39, AÖ44	1	AÖ46	10
Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme	1	AÖ6	1	AÖ23	1	AÖ25	3
Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme	2	AÖ22, AÖ24	3	AÖ35, AÖ45, AÖ40	2	AÖ10, AÖ28	7
Toplam 51							

Hazırlanan senaryodaki adil olma ikilemini; katılımcıların 25’i ahlak yasaları ile 6’sı olası sonuçlarla, 10’u duygularla, 3’ü somut bir gerçekle/olguyla, 7’si ahlaki yetkinlikle ilişkili olarak sebep sunmuştur. Olası sonuçlarla ilişkilendirilen eylemler incelendiğinde bazen sosyal adalet anlayışına uygun bazen de sosyal adalet inancı ile çelişen eylemlerle neticelendiği görülmüştür aynı sonuç ahlaki yetkinlikte de görülmektedir. Ahlak yasaları ve duygular ile ilişkili katılımcı eylemlerinin çoğu sosyal adalet inancıyla örtüşür niteliktedir. Aşağıda senaryoya gösterilen cevaplardan bazıları eklenmiştir.

“Yaptıklarının doğru bir şey olmadığını kendileriyle konuşturdum İkisini de tekrar sınava sokardım.” (AÖ3, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“İki öğrenciye de ceza verirdim sınavlarını tekrarlardım. Hem Mesut hem de Melisa’nın ailesiyle görüşürdüm.” (AÖ4, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“İki öğrenciye de ceza olarak sınavlarını geçersiz sayarım. Yaptıklarının doğru olmadığını açıklardım.” (AÖ5, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“İkisine de eşit davranırım ve sınavlarını geçersiz sayarım. Bireysel olarak yeniden sınav yaparım bu şekilde daha adil bir karar vermiş olurum.” (AÖ8, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Ben sınavı iptal ederim ve tekrar yaparım böyle olması benim açımdan daha adil.” (AÖ26, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Sınavı tekrar yapar gözetmen sayısını arttırdım. İkisinin de ailesiyle görüşürdüm.” (AÖ29, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

Görüldüğü üzere katılımcılar eylemlerinin sonuçlarının daha adil olması açısından iki öğrenciyi de tekrar sınav yapma isteklerini belirtmiştir. Katılımcıların eylemlerinin sosyal adalet anlayışıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz.

“Kopya denetimi benim sorumluluğumdadır. Eğer kopya çekilmesine müsaade etmişsem bu benim işimi iyi yapmadığım anlamına gelir. Kendimce adaleti sağlama adına iki öğrencinin de sınavını geçerli sayarım. İki öğrencimi bir sonraki sınavlarında daha dikkatli izlerim.” (AÖ40, Ahlak Yetkinlik ile İlişkilendirme)

“Böyle bir senaryoyla gerçek hayatta karşılaşırsam burada önemli olan noktanın Mesut’a ve Melisa’yı uyarmak ve kul hakkı yememeleri gerektiğinin iyice anlattırdım ve sınavlarını tekrarlardım.” (AÖ22, Ahlak Yetkinlik ile İlişkilendirme)

“Mesut ve Melisa ile konuşup durumu anlamaya çalışırdım. Kopya bile isteye mi verildi yoksa Mesut’un zorla kâğıda bakıp bakmadığını öğrenmeye çalışırdım. Olay anında kendi gözümle görmemiş olduğum için kesin bir karar vermek istemezdim olayın adil bir şekilde sonuçlanması adına aynı sınavı tekrar hazırlarım Mesut ve Melisa’ya sınıftaki arkadaşlarının kul haklarına geçtiklerini söyleyip sınavlarını tekrarlardım.” (AÖ24, Ahlak Yetkinlik ile İlişkilendirme)

“Sınavlarını iptal edip tekrar yapardım. Mesut’un bu yaptığını cezalandırmadığımı duyan başkaları da kopya çekmeye çalışabilir.” (AÖ1, Olası sonuçlarla İlişkilendirme)

“Melisa’nın olayın bu noktalara varabileceğini düşünmesi gerekirdi kopyayı isteyerek vermemiş olması çok da bir şey değiştirmeyen benim için sınav sonrasında yanıma gelip durumu anlatabilirdi iki öğrencimin sınavını iptal eder kendilerini bu konuda uyarırdım.” (AÖ9, Olası sonuçlarla İlişkilendirme)

“Sadece Mesut’un kâğıdını geçersiz sayardım. Melisa’nın bu durumdan kötü etkilenmesini istemem onun puanını olduğu gibi kabul ederim.” (AÖ2, Olası sonuçlarla İlişkilendirme)

“İki öğrencimin sınavını da kabul ederim ama daha sonradan Mesut için sözlü sınav hazırlarım eğer kopya çekmediyse böyle belli olur ve hak ettiği puanı almış olur.” (AÖ50, Olası sonuçlarla İlişkilendirme)

Adil olma etik ikilemi senaryosunda eylemleri; duygularla, somut bir gerçekle/olgıyla ilişkilendirme kodu altında değerlendirilen katılımcıların ifadeleri aşağıda örneklendirilmiştir:

“İkisinin sınavını da puanlardım çünkü hiçbir öğrencinin eğitim hayatının olumsuz etkilenmesini istemem Mesut’a da ayrıca bir uyarıda bulunurdum.” (AÖ7, Duygularla İlişkilendirme)

“İki öğrencimi de kaybetmek istemezdim o yaş aralığındaki çocuklarla daha yapıcı bir şekilde anlaşmak gerekli kalp kırmak istemem ama kararımın da adil olarak diğer sınıf arkadaşlarına örnek olmasını isterim bu yüzden ikisinin de sınavını kabul ederim ama daha sonradan Mesut için bir sözlü sınav hazırlarım.” (AÖ14, Duygularla İlişkilendirme)

“Öğrencilerimin geçtiği yoldan ben de geçtim ve ben dersimi çok iyi anlatan bir öğretmen olmayı hedeflediğim için öğrencilerimin sınav sonuçları benim için onların gerçek başarısını yansıtmayacak bu yüzden ikisinin de sınav sonuçlarını kabul ederim.” (AÖ20, Duygularla İlişkilendirme)

“Melisa’nın sınav sonucunu kabul ederim çünkü çalışkan bir öğrencimi üzmemek istemem aynı zamanda Mesut’u da rencide edip azarlayan bir öğretmen olmak istemem ama Mesut ve Melisa’yı sınav sonrasında sözlüye kaldırıp Mesut’un başarı durumunu ortaya çıkarmaya çalışırım.” (AÖ46, Duygularla İlişkilendirme)

“İkisini de ceza verirdim çünkü kopya çeken öğrencilerin cezalandırılması gerektiğini düşünüyorum.” (AÖ6, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Sınav sırasında yakalamadığım için görmezden gelirim 2 sınavı da puanlarım olayı canlı bir şekilde görmem gerekirdi. Bir dahaki sınavda Mesut’a dikkat ederim. Kopya çekmenin kötü bir şey olduğunu sınıftakilere anlattırdım.” (AÖ23, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Hiçbir delil bulunmazsa kopya çekildiğine dair sadece Mesut’u tanıdığım için ve yaptığım sözlüde soruları cevaplayamadığı için kendisinin puanını düşürürüm. Melisa’ya aldığı puanı veririm.” (AÖ25, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

Tablo 4. Adil Olma Temasına Dayalı İkinci Etik İkilem Senaryosuna İlişkin Katılımcı Cevapları.

Kodlar	Kendi lehime oy kullanırım		Ayrı bir bölüm açılmaması yönünde oy kullanırım		Topla m
	f	Öğrenci No	f	Öğrenci No	
Olası Sonuçlarla İlişkilendirme	6	AÖ1, AÖ31, AÖ34, AÖ36, AÖ38, AÖ43	3	AÖ3, AÖ15, AÖ44	9
Duygularla İlişkilendirme	5	AÖ21, AÖ24, AÖ46, AÖ49, AÖ51	9	A4, AÖ5, AÖ10, AÖ16, AÖ26, AÖ29, AÖ37, AÖ40, AÖ50	14
Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme	10	AÖ7, AÖ8, AÖ12, AÖ17, AÖ23, AÖ32, AÖ35, AÖ45, AÖ47, AÖ48,	-		10
Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme	-		-	AÖ6, AÖ9, AÖ13, AÖ14, AÖ18, AÖ20, AÖ22, AÖ25, AÖ27,	15

		AÖ28, AÖ30, AÖ33, AÖ39, AÖ41, AÖ42	
Vicdanla	-	AÖ2, AÖ11, AÖ19	3
İlişkilendirme	3		
Toplam 51			

Tablo 4'e bakıldığında adil olma ikilemini; katılımcıların 15'i ahlaki yetkinlikle, 14'ü duygularla, 9'u olası sonuçlarla, 10'u somut bir gerçekle/olguya ilişkilendirmektedir. 3 katılımcı ise vicdanla ilişkili olarak eylemlerini belirtmiştir. Olası sonuçlarla ilişkilendirilen seçimlere baktığımızda bazı katılımcıların sosyal adalet anlayışına uygun hareket ettiğini bazı katılımcıların ise sosyal adalet inancı ile ters düşen seçimler yaptığını görmekteyiz. Somut bir gerçek/olgu kodu altındaki davranışların tümü sosyal adalet anlayışı ile ters düşen aksiyonlardan oluşuyor. Ahlaki yetkinlik ile ilişkilendirilen eylemlerde aday öğretmenlerin sosyal adalet anlayışına denk düşen aksiyonlar verdiklerini görüyoruz. Vicdanla ilişkilendirme kodu altındaki katılımcı seçimlerinin 3'ü de eşitliği sağlamak, sosyal adalet inancıyla iştirak etmiş görünmektedir.

"Yabancı öğrenciler için ayrı bir bölüm açılması yönünde oy kullanıp kendi lehime çekerim. Ülkemizde zaten ayrıcalıklı bir konumda çoğu yabancı öğrenci bu şansımı kaçırmak istemezdim çünkü ileride işsiz kalma şansım çok yüksek işsiz kalabilirim." (AÖ1, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

"Sertifika almak için her şeyi yaparım benim böyle bir şansım bir daha olmayacak muhtemelen bu şansımı kaçırmak istemiyorum, işsiz kalmak istemiyorum." (AÖ36, Olası Sonuçlarla ilişkilendirme)

"Ben kendi lehime oy kullanırdım, bu fırsatı kaçırsam okulum bittiğinde işsiz kalabilirim ayrı bir bölüm açılabilir yabancı öğrenciler için başarılı olan kendine ayrılan bölümde birinci olabilir bu konuda vicdan yapamayacağım." (AÖ38, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

"Aksi oy kullanırdım, ayırtırmaya gerek yok birbirimizi ayırtırsak toplumsal buzura kavuşamayız, kangalar olur ayrıca o öğrencinin yabancı uyruklu olması bir şeyleri değiştirmez başarılıysa birinci olmayı hak etmiştir." (AÖ3, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

"Hiç yalan söyleyemeyeceğim kendi lehime oy kullanırım kim olsa bunu yapar." (AÖ21, Duygularla İlişkilendirme)

"Bu kısımda kendimi düşündüm sonuç olarak yabancı öğrenciler Türkiye'de yerli öğrencilerden daha çok iyi şartlarda yaşıyor bu durum beni çok üzüyor bu noktada kendimi düşünmem gerekli her ne kadar etik ahlaka uygun olmasa da." (AÖ24, Duygularla İlişkilendirme)

"Bu hayatta olduğum konumdan ben mutlu değilsem bunu değiştirmek de benim elimdeyse bunu değiştiririm bu noktada başkaları benim rakibim." (AÖ46, Duygularla İlişkilendirme)

"Bölüm 1.si olmak adına kendi lehime oy kullanırdım çünkü ben hırslı biriyim ve işsiz kalmak büyük korkum." (AÖ49, Duygularla İlişkilendirme)

“Oyumu birinci olacağım şekilde kullanırım. Ama daha sonradan bu konuda üzüleceğimi bildiğim için bu iki grubu başka ortamlarda birleştirecek ve kaynaştıracak bir ortam sağlarım.” (AÖ51, Duygularla İlişkilendirme)

Aşağıda duygularla ilişkilendirme eylemini “aksi yönde oy kullanırım” seçeneğiyle yapmayı tercih eden katılımcıların cevaplarını görmektediriz. Bu kişilerin tercihlerinde duygusal taraflarının ağır bastığını, başkalarının da duygularını önemsedğini görmektediriz.

“Dil, din, ırk ayrımı yapmadan o durumda en doğru kararı vermeye çalışırdım. İşsiz kalabilirim bu durumda ama yine de aksi yönde oy kullanırdım başkalarının da işle ilgilenmesi ve bu kişilerin başarılı kişiler olması beni mutlu eder.” (AÖ29, Duygularla İlişkilendirme)

“Benim için her şey iş bulup çalışmakla ilgili değil. Bencil olmamalıyım. Herkes için faydalı olanı yapmaya çalışırım, yabancı diye ayrıştırılmaları onları üzebileceği gibi beni de üzer.” (AÖ26, Duygularla İlişkilendirme)

“Kalmaları yönünde oy kullanırım, ayrı bir bölüm açılmasını istemem kaynaşmak önemli arkadaşlık kurmak, yeni bağlantılar oluşturmak önemlidir benim için.” (AÖ10, Duygularla İlişkilendirme)

“Kendimi onların yerine koyup duygularıyla empati kurarım, böyle bir olayın başıma gelmesini istemem onların başına da gelsin istemem.” (AÖ4, Duygularla İlişkilendirme)

“Yabancı öğrenciler için ayrı bir sınıf açılmasını isterdim çünkü bunu yapmazsam benim hayat kalitem düşecek.” (AÖ7, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Yabancı öğrenciler için ayrı bir bölüm açılırsın derim ve sınıf birincisi olurum. Okul yaşantım boyunca zaten onlar kadar ayrıcalıklı bir şekilde yaşayamadım ben de kendimi birinci yaparak ödüllendirirdim sonuçta başarısız bir öğrenci değilim hak ettim sayılır.” (AÖ12, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Kendi lehime oy kullanırım çünkü kendi yaşam standartlarımı ancak ben yükseltebilirim. Ülkemde yabancı öğrencilerin yaşam standartlarının yüksek olduğunu görüyorum, zorlu yaşam koşullarına sahibim benim yerimde olsa bir başkası da bunu yapardı.” (AÖ45, Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme)

“Kendi hakkım için bir başkasının hakkına girmezdim.” (AÖ6, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Yabancı öğrenciler için ayrı bir bölüm açılmasını doğru bulmuyorum hak yemek istemem, aksi oy kullanırım.” (AÖ14, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Ayrımcılık yapıp insanları küstürmek, başkasının önüne geçebilmek için kendi lehime oy kullanmak kesinlikle doğru bir davranış değil ve ben bunun bilincindeyim.” (AÖ18, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Diğer başarılı insanların hakkına girip önlerine geçmemek için aksi yönde oy kullanırım.” (AÖ20, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Yerli yabancı herkesin eşit aynı şekilde aynı şartlarda eğitim alması gerekir. Ayrı bölümler için oy kullanmazdım.” (AÖ22, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Herkesin eşit şartlarda eğitim alması benim için çok daha önemli kimsenin hakkını yiyemem.” (AÖ25, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Hak olan neyse onu yaparım. Doğru olan neyse kimseye zarar vermeyecek bir şekilde karar almak benim önceliğim aksi yönde oy kullanırım.” (AÖ30, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Kendimi erdemli bir insan olarak bilirim, kimselerin hakkını yemek bana göre değil aksi yönde oy kullanırım.” (AÖ39, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

Ahlaki yetkinlikle ilişkilendirilen tüm cevapların sosyal adalet anlayışıyla uyduğu görülmektedir. Katılımcıların öncelikleri hileye veya kolay yoldan başarılı olma yollarına başvurmak istemeden, kendisini ilgilendiren bir konuda başkalarını da düşünebilen bir şekilde kararlar verebildikleri görüldü.

“Eğer bu kararı kendi lehime verseydim kendimi bu kararı verdiğim için sonradan çok kızardım.” (AÖ2, Vicdanla İlişkilendirme)

“Bu fırsatı kaçırabilir ileride başka fırsatlar yakalayabilirim ama bugün bu kararı kendi lehime verip bir başkasının hakkına girseydim kesinlikle vicdanım rahat etmezdi, aksi yönde oy kullanırım.” (AÖ11, Vicdanla İlişkilendirme)

“Vicdanım sonradan bu kararı verdiğim için sızladığında düşeceğim durumu hayal edebiliyorum, bu yüzden aksi yönde oy kullanırım.” (AÖ19, Vicdanla İlişkilendirme)

1.3. Kültürlerarası Duyarlılık Temasına İlişkin Bulgular

Kültürlerarası Duyarlılık Etik İkilem senaryosuna katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Kültürlerarası Duyarlılık Temasına Dayalı Birinci Etik İkilem Senaryosuna İlişkin Katılımcı Cevapları

Kodlar	Birlikte giderim		Birlikte gitmem		Toplam
	f	Öğrenci No	f	Öğrenci No	
Vicdanla İlişkilendirme	6	AÖ8, AÖ13, AÖ25, AÖ32, AÖ37, AÖ48	-		6
Somut Bir Gerçekle/Olguyla İlişkilendirme	-		1	AÖ1	1

Duygularla		AÖ2, AÖ7, AÖ11, AÖ12,		
İlişkilendirme	19	AÖ16, AÖ21, AÖ23, AÖ28,	-	19
		AÖ31, AÖ33, AÖ35, AÖ36,		
		AÖ38, AÖ41, AÖ44, AÖ47,		
		AÖ49, AÖ50, AÖ51		
Olası Sonuçlarla	5	AÖ3, AÖ9, AÖ10, AÖ15,	-	5
İlişkilendirme		AÖ27		
Ahlaki Yetkinlikle		AÖ4, AÖ5, AÖ6, AÖ14, AÖ17,		
İlişkilendirme	20	AÖ18, AÖ19, AÖ20, AÖ22,	-	20
		AÖ24, AÖ26, AÖ29, AÖ30,		
		AÖ34, AÖ39, AÖ40, AÖ42,		
		AÖ43, AÖ45, AÖ46		
Toplam 51				

Tablo 5’ de görüldüğü üzere kültürlerarası duyarlılık etik ikilem senaryosunda; katılımcıların 20’si ahlaki yetkinlikle, 19’u duygularla, 5’i olası sonuçlarla, 1’i somut bir gerçekle/olgıyla ilişkilendirmektedir. 6 katılımcının ise vicdanla ilişkilendirdiği eylemlerini belirtmiştir. Olası sonuçlarla ilişkilendirilen seçimlere baktığımızda 5 katılımcının da sosyal adalet anlayışına uygun hareket ettiğini görüyoruz. Somut bir gerçek/olgu kodu altındaki davranışlarını sosyal adalet anlayışına uymayan bir seçimden yana kullandığı görülür. Ahlaki yetkinlik ile ilişkilendirilen eylemlerde ise katılımcıların sosyal adalet anlayışına tamamen uygun cevaplar verdikleri görülmektedir. Vicdanla ilişkilendirme kodu altındaki katılımcı seçimlerinin tamamı seçimlerinde -vicdanının rahat etmeyeceği- gerekçesiyle bu yönde aksiyon belirtmiştir. Aşağıda araştırmaya katılan katılımcı aday öğretmenlerin vermiş oldukları cevaplardan bazıları sıralanmıştır:

“Tek başıma yapardım. Çünkü sınıf arkadaşlarımdan bana tepki vermesini istemem. Bu yüzden onunla ödev yapmam.” (AÖ, Somut Bir Gerçekle/Olgıyla İlişkilendirme)

“Arkadaşlık benim için önemlidir, sürekli empati yapan biriyimdir zaten. Ne koşulda olursa olsun yardım ederim, üzülmesini istemem.” (AÖ, Duygularla İlişkilendirme)

“Ödevi grup halinde tamamlamayı kabul ederdim çünkü o da bir sınıf arkadaşım ve bana verecekleri tepkileri umursamam niyetleri iyi değilse ben de bunu bile bile arkadaşımın üzülmesini asla istemem.” (AÖ7, Duygularla İlişkilendirme)

“Tepkileri umursamayıp grup halinde çalışırım Hindu arkadaşımın ona kötü hissettirilmesi bana da kötü hissettirir.” (AÖ28; Duygularla İlişkilendirme)

“Ödevi onunla birlikte yapardım. Sınıftaki insanların bu akıl almaz tutumu umurumda olmazdı. Hindu sınıf arkadaşımın grup olurum çünkü eve gittiğinde neden dışlanıyorum diye üzülüp kendisini kötü hissedebilir çevremizdekilerin tutumları üzerimizde büyük izler bırakır.” (Ö3, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Ödevimi onunla beraber yapmayı kabul ederim. Belki bunu gören birkaç sınıf arkadaşımın tabularını yıkmaya sebebiyet verebilirim.” (AÖ, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Tabii ki de kabul ederim bunu başka bir ülkede aynı konumda farklı sebeplerden dolayı ben de dışlanabilirdim.” (AÖ27, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Grubuma alırım, insan insandır nihayetinde.” (AÖ4, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Böyle bir durumda nasıl davranacağımı bilirim, ödevi beraber yaparım.” (AÖ5, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Ben grup halinde yapardım çünkü benim değer yargılarım bunun doğru olduğunu söylüyor.” (AÖ6, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Kabul ederdim çünkü etik normlara göre de ahlak normlarına göre de herkes dininde, dilinde özgürdür. Dini görüşün eğitime engel olmasına sebebiyet verilmesini istemem.” (AÖ22, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“El ele verip ödevi tamamlamaya çalışırdım. Uyum-düzen, disiplin olduktan sonra karşıdaki insanın hangi dinden ya da ırktan olduğunu pek de bir önemi yoktur. Hepimiz insanız, dışlanması bana bir şey kazandırmaç ödevimi tabii ki de onunla beraber yapardım.” (AÖ24, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Kesinlikle kabul ederdim. Ayırım yapılması benim ve dinimin hoşgörüsü anlayışına terstir.” (AÖ30, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Din, dil, ırk ayırmadan herkes birdir, herkes insandır. O yüzden göğsüme kabartarak ilk ben kabul ederim.” (AÖ46, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

Verilen cevaplara bakıldığında neredeyse katılımcıların tamamının hazırlanmış olan kültürlerarası duyarlılık temalı etik ikilem senaryosunda seçimlerini sosyal adalet çatısı altında toplamıştır. Bir cevap hariç verilen cevapların hepsinin sosyal adalet anlayışına uygun düşmekte olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Kültürlerarası Duyarlılık Temasına Dayalı İkinci Etik İkilem Senaryosuna İlişkin Katılımcı Cevapları

Kodlar	Yemeği sergide sunarım		Sergiye uygun bulmadığımı söylerim		Toplam
	f	Öğrenci No	f	Öğrenci No	
Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme	18	AÖ9, AÖ10, AÖ11, AÖ12,	2	AÖ4, AÖ5	20
		AÖ15, AÖ18, AÖ23, AÖ28,			
		AÖ29, AÖ32, AÖ34, AÖ38,			
		AÖ39, AÖ40, AÖ42, AÖ44, AÖ47, AÖ50			

Somut Bir					
Gerçekle/Olguyla	3	AÖ13, AÖ14, AÖ43	3	AÖ1, AÖ19, AÖ49	6
İlişkilendirme					
Duygularla	2	AÖ21, AÖ26	-		2
İlişkilendirme					
Olası Sonuçlarla		AÖ7, AÖ8, AÖ24, AÖ33,		AÖ3, AÖ6, AÖ16,	
İlişkilendirme	6	AÖ37, AÖ46	9	AÖ17, AÖ22, AÖ30,	15
				AÖ31, AÖ35, AÖ36	
Ahlaki Yetkinlikle	2	AÖ25, AÖ27	6	AÖ2, AÖ20, AÖ41,	8
İlişkilendirme				AÖ45, AÖ48, AÖ51	
Toplam 51					

Tablo 6’da aday öğretmenlerin kültürlerarası duyarlılık temasıyla ilgili bu senaryoda negatif yönde ayrımcılığa sebep olacak kararlar verip vermedikleri görülmektedir. Ahlak yasalarına dayanarak cevaplarını yazan katılımcıların çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. 18 katılımcı ahlak yasası koduyla bağlantılı olumlu yönde cevap oluştururken sadece 2 katılımcı ise ahlak yasalarına dayanarak 2 adet olumsuz cevap vermiştir. Duygularla ilişkilendirilen kod altında 2 katılımcı, Olası sonuçlarla kodu altında 15 kişi, somut bir gerçekle/olgıyla ilişkilendiren kişi sayısı 6 iken ahlaki yetkinlik kodunun altında 8 kişiden 6’sının yemeği sergilemek istememelerinin dayanağını bu kodla ilişkilendirildiği görülmektedir.

“Ben böyle bir durumda Hristiyan öğrencimin yemeğini sergiye kabul etmezdim. Çünkü Müslüman biriyim ve Müslüman çoğunlukta bir ülkede yaşıyorum. Böyle bir yiyeceği sunamam büyük ihtimalle öğrenci velileri de benimle benzer görüşte olacaktır.” (Ö1, Somut Bir Gerçek/Olguyla İlişkilendirme)

“Bu serginin yöresel bir yemek sergisi olduğunu sebep sunarak geri götürmesini isterdim.” (AÖ49, Somut Bir Gerçek/Olguyla İlişkilendirme)

“Herkes yemek zorunda değil ve bunun bilincindeler bu yüzden gösterirdim.” (AÖ13, Somut Bir Gerçek/Olguyla İlişkilendirme)

“Bazı arkadaşlar için uygun olmadığını belirtirdim ama yine de sunardım.” (AÖ43, Somut Bir Gerçek/Olguyla İlişkilendirme)

“Bu yiyeceklerin bu ülkedeki insanların oturmuş olan bir düzeni yaşam biçimi olduğunu bunun da çoğunun dinlerinden kaynaklandığını düşünür ve bu sergiye uygun olmadığına karar verir sergiye uygun bulmazdım.” (AÖ4, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Yemeği sergiye koyardım. Domuz eti bizde helal olmasa da onların geleneğine saygı duyulması gerekir.” (AÖ9, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Sergilerdim, kültürel hoşgörü için.” (AÖ10, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Böyle bir sergide herkes her şeyi getirebilir, yiyeceğin kimseye bir zararı olmayacak yemeyi tercih edenler ve etmeyenler olabilir, toplum olarak farklılıklara hoşgörülü olmak gerekir.” (AÖ11, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Yemeği sergilemek tabii vereceğim en doğru karar olacaktır. Domuz eti içerdiğine dair bilgi yazısı da asarım, saygılı olmak gerekmektedir böyle durumlarda” (AÖ12, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Sergilerdim onun kültürüne ait bir yemek olduğunu ve saygı göstermemiz gerektiğini anlattırdım.” (AÖ39, Ahlak Yasalarıyla İlişkilendirme)

“Sırf öğrencim üzülmesin diye 1 kilo domuz eti de ben getirirdim.” (AÖ21, Duygularla İlişkilendirme)

“Yerli Malı haftasında Hristiyan arkadaşımızın getirdiği yemeği de masaya koyardım. Kimse yemese bile o öğrencinin kırılmaması için yemeği masada bulundururum.” (AÖ26, Duygularla İlişkilendirme)

“Yemeği sergide gösterirdim. Çünkü göstermezsem bu sefer öğrenciyi diğer arkadaşlarından dışlamış olurum.” (AÖ7, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Öbür ailelere durumu anlatıp yemeği sergilerdim. Böylelikle çocuk kendini sınıftan dışlamamış olur.” (AÖ24, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Daha sonradan tartışma çıkmaması adına öğrenci velilerine durumu açıklayıp yemeği sergide sunarım.” (AÖ33, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Sergilettirdim ama Müslüman öğrencilerin bilmeden yememesi konusunda uyarırdım.” (AÖ37, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Çocuklar saygıya zamanla alışır. O yüzden sergilemesine izin veririm. Ayrışmaya mahal vermem.” (AÖ46, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Kalabalığın içerisinde tepkilerin ortaya çıkabileceğini tahmin ettiğim için anlayış göstereceklerine inancımın olmadığından dolayı sergiye uygun değil deyip yemeği sergiye uygun bulmazdım.” (AÖ3, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Geri gönderirim çünkü ileride çok tepki çekip dışlanabilir.” (AÖ6, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Geri göndermesini isterim çünkü çoğunluk yemezse ya da tepki verirse daha çok üzüleceğini düşünüyorum.” (AÖ30, Olası Sonuçlarla İlişkilendirme)

“Baştan söylediğim şeye sadık kalır onun da yemeğini sofraya koyardım.” (AÖ25, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Öğrencime bu yemeğin uygun olmadığını söyledim ve Müslüman ülkelerinde domuz etinin haram olduğunu anlattırdım.” (AÖ2, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

“Sergiye uygun olmadığını söyledim çünkü bizim dinimizde yasaklı olduğunu için başkaları da bilmeden yiyebileceğinden sergi için uygun değil, bunu güzelce anlattırdım.” (AÖ20, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

“Geri götürmesini isterdim. Çünkü bu bizim için çok hassas bir konu.” (AÖ41, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

"Domuz etinin dinimizde Allah tarafından yasaklandığını bu yüzden hoş karşılanmadığını ve sergiye uygun bir ürün olmadığını söylerim." (AÖ45, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

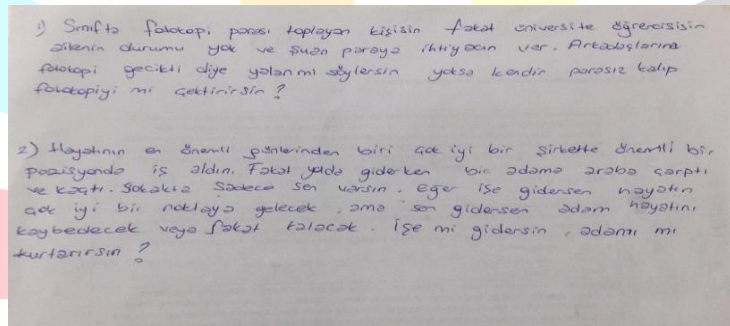
“Durumun dini boyutunu ve bizim için uygun olmadığını anlatıp onun yerine onun için farklı bir yiyecek getiririm.” (AÖ51, Ahlaki Yetkinlikle İlişkilendirme)

Ahlaki yetkinlik koduyla eşleştirilen katılımcı eylemlerine baktığımızda tümünden gelindiğini olayı ilk basamakta dini boyutuyla ve toplumsal etkisinin düşünülerek bu sebeplerden dolayı alınan kararlarda geneli düşünüp bir yargıya varılmıştır.

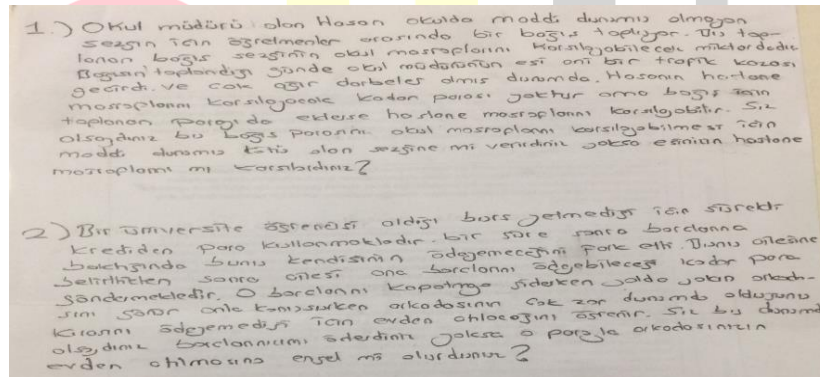
2.Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmada örneklem grubunu oluşturan ve araştırma konusunda eğitim verilen öğretmen adayları sosyal adalet inançlarının belirlenmesine yönelik en az 2 etik ikilem senaryosu yazmışlardır. Aday öğretmenlerin yazmış oldukları etik ikilem senaryoları toplanmış ve fotoğrafları çekilip aşağıda bazı örnekler sıralanmıştır;

Örnek 1. AÖ51'in eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

Örnek 2. AÖ49'un eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

Örnek 3. AÖ48'in eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

→ Babanız size bir miktar para verip ve bankadan borcunuzu kapatmanızı istediği eğer kapatmazsanız yarın evinize haciz gelecek. Bundan başkade hiç paranız yok. Bankaya gidecektiniz. Köpeğiniz araba çarptı ve ameliyat edilmesi gerekiyor. Para lazım, bankaya yatırılacak parayı harcarmısınız?

→ Maddi durumu kötü olan bir öğrenciniz var ve evde de şiddet gördüğünden şüpheleniyorsun. Bazı günler derse bir yerlere morarmış bir şekilde geliyor ve ayın oynarken düşüğünü söylüyor her seferinde. Bir gün bu öğrencinin sinifta birisinin parasını çaldığını ve kantinden yemek aldığını görüyorsun. Şiddet gördüğünden şüphelendiğin halde bu konuyu arkadaşla konuşur muydun?

Örnek 4. AÖ46'nın eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

Senaryo 1 : Düşün ki Suriye vatanlarından; ülkenizde savaşı var. İhtiyaçları olan çok insan ve çok fazla trafik var her grup kendine seçtikleri taşıyor. Siz ise İhtiyaç ve ihtiyaç sağlamanız. Ancak her grup alıntıları doğrultusunda hareket ediyor. Siz alıntıları alıntı için herhangi bir grup içerisinde yer alıp sarsınmıydınız yoksa alıntıları güvenli bir yere mi götürüydünüz?

Senaryo 2 : Okulda arkadaşın yerine imza atınca öğretmen farkeder ve sinifı sayıp fakatlar için imza atıldığını söyler. Ahmet ün arkadaşının da davranışları, sinifda atıldığı için yerine imza atar. Öğretmen ise imzayı kimin attığını değil? bir saat sonra sorar. Ya imzayı atar, Ya da yerine imza atlar kısır gelip söyleyecek hem öğretmen farkeder hem de disiplin cezası. Ancak Ahmet bu durumda ne yapmalı?

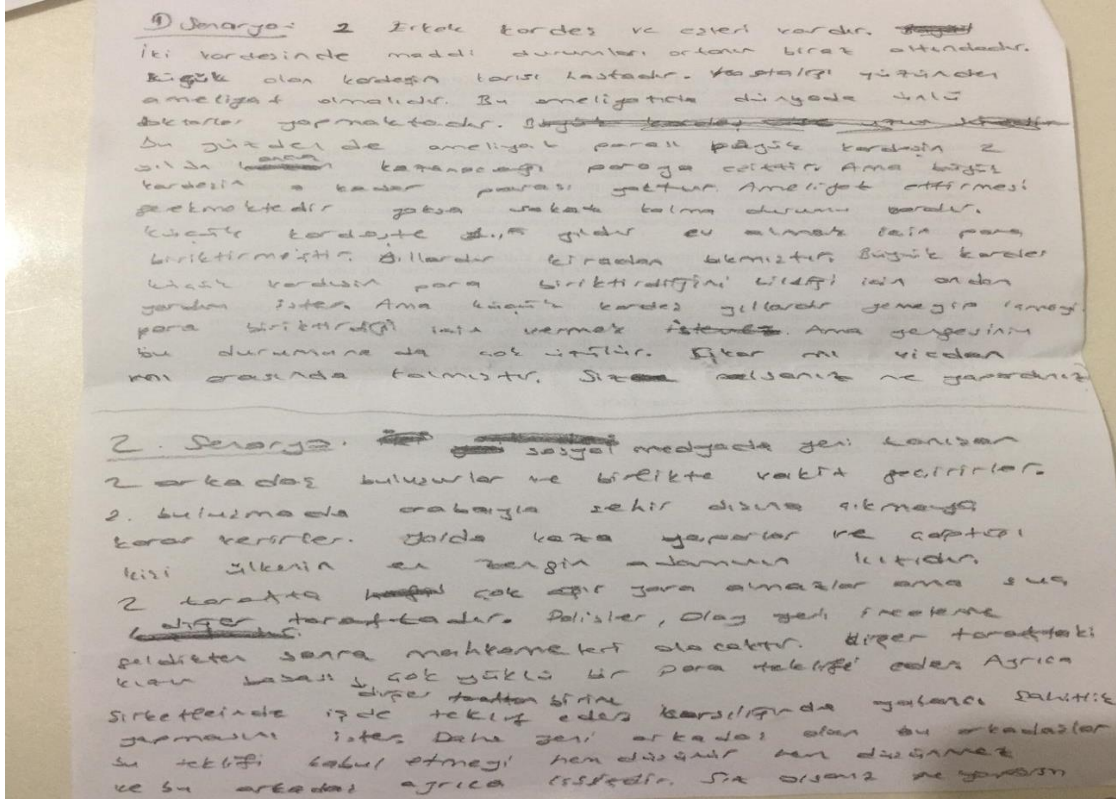
Örnek 5. AÖ45'in eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

1) Uzun zamandır hasta olan kardeşim var. İlaç için olacak yeterli miktarda param yok. İlaç alabilmenin iki tıbbi yolu var. Bir gün akşam eczaneden izinsiz olarak ya ilaç alıcam ya da bir saat boyunca sabah akşam demeden çalışacağım yeterli miktarda param. O zaman ulaşacağım ilaç alabilmek için siz olursanız izinsiz olarak alır mıydınız yoksa bir saat boyunca sabah akşam çalışır mıydınız?

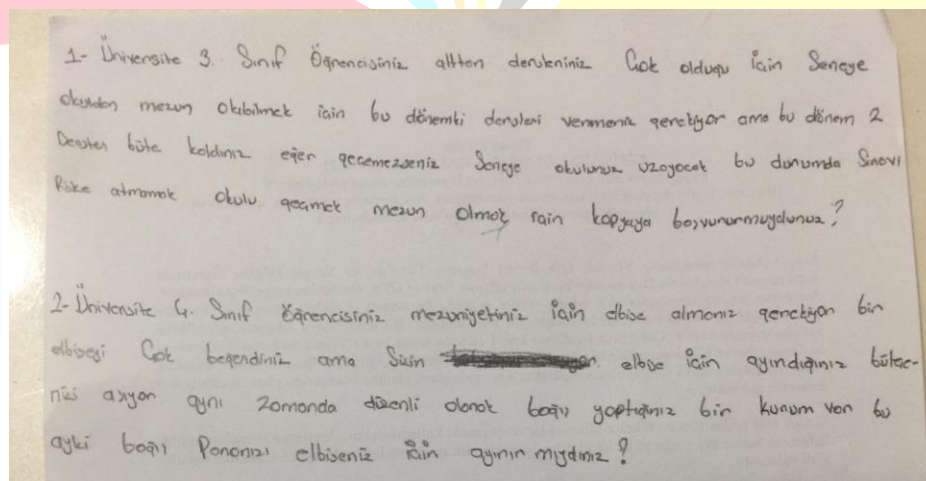
2) Ayşe İhtiyaç kardeşim nakli bekleyen iki hastaya bakmaktadır. Bakıldığı hastalardan biri 28 yaşında bir çocuk annesi diğer hasta ise 65 yaşında geçmişinde sürekli alkol ve sigara için yaşlı bir kadın. Kardeşim nakli bir kişiye yapılacak siz olsanız 28 yaşında bir çocuk annesi olan kadını nakil için öncelikli alırsanız, yoksa 65 yaşındaki geçmişinde sürekli alkol ve sigara için kadını mı nakil için öncelikli olarak tedavisi alırdınız?

Örnek 6. AÖ44'ün eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

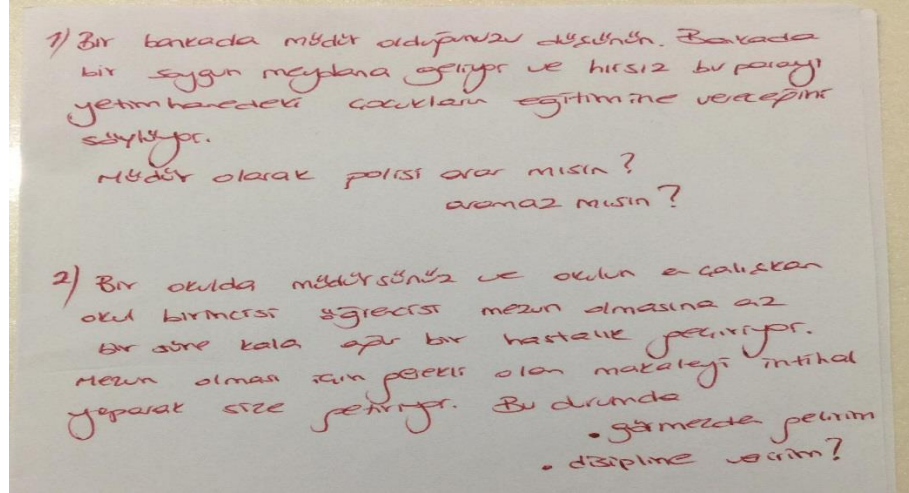

Örnek 7. AÖ43'ün eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

Örnek 8. AÖ42'nin eğitim sonucunda yazmış olduğu etik ikilem senaryoları.

Öğretmen adaylarının yazdıkları senaryolar analiz edildiğinde; Sosyal Bilgiler öğretmen adayların senaryo yazımları okunduğunda yaklaşık 40 öğrencinin senaryo yazmış olduğu görülmüştür. 28 tanesinin yazmış olduğu senaryoların kabul edilebilir durumda olduğu saptanmıştır. 28 katılımcıdan her birinin yazmış olduğu 2'şer adet senaryosunun etik ikilem senaryolarının mantığına uygunluğu bu süreçte sorgulanmıştır. Toplamda 28 kişinin yazmış olduğu 2 adet senaryo sonucunda tam olarak 56 adet senaryo toplanmıştır. Bunlar içeriğin uygunluğuyla Yüksek-orta-Düşük şeklinde derecelendirilip kategorize edilmiştir. Düşük uygunluğa sahip senaryolar tabloda kullanılmamak üzere çıkartılmıştır. Oluşturulan tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo. 7. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yazdıkları etik ikilem senaryolarının içeriğinin analiz bulguları

Öğrenci No	Yazılan senaryo konuları	İçeriğin ikilemle uygunluğu
AÖ3	Yardımsverlik-Adil olma	Yüksek-Yüksek
AÖ4	Adil olma-Cinsiyet ayrımcılığı	Orta-Yüksek
AÖ7	Kopya çekmek-Rüşvet vermek	Yüksek-Yüksek
AÖ8	Kültürler arası duyarlılık-Doğru söylemek	Orta-Yüksek
AÖ9	Hoşgörülü olmak-Kültürler arası duyarlılık	Yüksek-Yüksek
AÖ16	Doğru söylemek-Kopya çekmek	Yüksek-Yüksek

AÖ18	Sosyal medya ortamında oluşan etik dilemmalar hakkında-Şike olayları	Yüksek-Yüksek
AÖ19	Cinsiyet ayrımcılığı-Mobbing	Yüksek-Yüksek
AÖ23	Rüşvet almak-Yalan söylemek	Orta-Yüksek
AÖ25	Irkçılık-Kültürler arası duyarlılık	Yüksek-Yüksek
AÖ28	Hayvan hakları-Hoşgörülü olmak	Yüksek-Yüksek
AÖ29	Şike olayları-Doğru söylemek	Yüksek-Yüksek
AÖ32	Hayvan hakları-Kopya çekmek	Yüksek-Orta
AÖ36	Adil olma-Kopya çekmek	Orta-Orta
AÖ38	Hoşgörülü olmak-Doğru söylemek	Orta-Yüksek
AÖ39	Kopya çekmek-Doğru söylemek	Yüksek-Yüksek
AÖ40	Doğru söylemek-Doğru söylemek	Yüksek-Yüksek
AÖ41	Adil olmak-Dürüst olmak	Yüksek-Orta
AÖ42	Ahlaki ikilemde kalmak-Adil olmak	Yüksek-Orta
AÖ43	Kopya çekmek-Vicdani olmak	Orta-Orta
AÖ44	Adil olmak-Adil olmak	Orta-Yüksek
AÖ45	Zaruri durumdan doğan hırsızlık-Zor kararlar alabilmek	Yüksek-Yüksek
AÖ46	Zor kararlar verebilmek-Doğru söylemek	Yüksek-Orta
AÖ47	Ahlaki ikilemde kalmak-Yalan söylemek	Yüksek-Orta
AÖ48	Zor kararlar alabilmek-Zor kararlar alabilmek	Yüksek-Yüksek
AÖ49	Zor kararlar alabilmek-Zor kararlar alabilmek	Yüksek-Orta
AÖ50	Adil olmak-Zor kararlar alabilmek	Yüksek-Orta
AÖ51	Adil olmak-Ahlaki ikilemde kalmak	Yüksek-Yüksek

Katılımcılar tarafından yazılan senaryolarda etik ikilem kurgusunun oluşturulduğu dolayısıyla katılımcılara verilen eğitimin başarıya ulaştığı sonucu elde edilmiştir. Katılımcıların yazdıkları etik ikilem senaryolarının içeriği okunduğunda sosyal adalet kavramının içeriğini oluşturan farklı kültürlere saygılı olma, adalet, eşitlik ve demokratik toplum kavramlarına yönelik yazıldığı söylenebilir. Özellikle yetkili kişilerin liyakata önem vermesi, kişi kayırmacılık, tarafsızlık, kopya çekme konularında hassasiyetle durdukları anlaşılmaktadır. Sosyal adaletin hayat üzerindeki gerçekleri konu almasının farkındalığına erişen aday öğretmenlerin yazdıkları senaryolar üzerinde bir etki oluşturduğu görülmüştür. Zorunda kalmanın, çaresizliğin, borçlarını ödeyemeyecek durumda olmanın, ekonomik şartların, eşitsizlikler silsilesi altında büyüyen insanlar için ortaya çıkan ahlaki ikilemlerin zorlayıcı olduğu bilinciyle yazılan senaryolar olduğu görülmüştür. Bu noktada sosyal adalet kişilerin ahlaki normlara uyup uygun davranışlar gösterip göstermemeleriyle ilgilidir. Yazılan senaryolarda buna dair geri dönütlerin alındığı saptanmıştır.

3.Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu projenin üçüncü aşamasında öğretmen adaylarının etik ikilem senaryosu yazmanın sosyal adalet kavramının anlaşılmasına etkisine dair görüşleri sözlü olarak alınmıştır. Bu görüşlere göre öğretmen adaylarının genelinde sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının öğretilmesine yönelik örnek etik ikilem senaryoları sunmaları ve öğrencilerine etik ikilem senaryosu yazma çalışmaları yapmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Olumsuz görüşte olan bazı aday öğretmenler ise etik ikilem senaryolarında oluşturulan ortam ve bir şeyi seçmeye zorlanan öğrenci için tüm bunlar yıkıcı bir etkiye sahip olabilir” denilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal adalet inançlarına dayalı etik ikilem senaryolarına tepkilerini, sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından yazılan sosyal adalet inançlarını belirlemeye yönelik etik ikilem senaryolarının içeriğini ve sosyal bilgiler derslerinde sosyal adalet kavramının anlaşılmasına yönelik etik ikilem senaryo yazmanın etkisine dair görüşleri incelenmiştir. Sosyal adalet alanında önemli çalışmaları olan John Rawls’a göre adalet, toplumsal yapının temelidir. Aristo’ya göre ise adalet bireylere yönelik orantılı davranış olarak değerlendirmektedir. Platon düşüncesinde adalet/doğruluk, herkesin kendi işini düzgün bir biçimde yaptığı, bir başkasının işine karışmadığı ideal bir poliste tecelli etmektedir. Sosyal Adalet, her şeyden önce insanların uygun bulduğu, kabul edilen düşüncelerini yansıttığı bir kelimedir. Ne zaman ki ideallerimiz çatışmaya başlarsa o zaman problemler ortaya çıkar. Terimin ortaya çıktığı 18. yüzyıldan beri kavram tartışmaları da sürmektedir. Sosyal Bilgiler dersleri Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Hukuk, Eğitim gibi çeşitli sosyal bilim alanlarıyla ilişkili olarak, çok yönlü bir bütün içinde ele alınır ve işlenir. (Sözer, 1998, 17). Sosyal Bilgiler öğretimi bu dersi gören çocuklar üzerinde dünyaya karşı farklı bakış açılarını öğretir. Bu bağlamda sosyal adalet kavramı sosyal bilgiler dersi içerisindeki önemli bir bileşendir. Araştırma konusundaki sosyal bilgiler dersi değerler eğitimi içerisindeki “adil olma, hak ve özgürlükler ve kültürlerarası duyarlılık” temaları etik ikilem senaryolarıyla birleştirilerek Sosyal Bilgiler dersi aday öğretmenleri için kendilerini zor bir kararı verme aşamasında verecekleri aksiyon karşısında aldıkları kararın hangi inançlara dayandığını göstermiştir. Kişilerin ahlakı, deneyimleriyle oluşabilir,

uygulanmalı olarak yaşanan gerçeklik içerisinde sosyal ortamlarda yaşanmış deneyimlerimizi şuurlu bir şekilde değerlendirdiğimizde ortaya çıkan, neyin doğru neyin yanlış olduğunun bir hesabıdır. Akla uygun olan çoğu zaman objektiftir, rasyoneldir deneyimlerimizin öznelliği ahlaki kodlarımızın oluşmasına sebep olur. Yaşanmışlıklarımızın öznelliği ise ahlaki kodlarımızı, normlarımızı nesnel yapmıyor ama ahlakın varlığı tüm dünyada meydandadır herkesin farklı şekillerde de olsa nihayetinde bir ahlak anlayışı vardır bu yüzden ahlakın varlığı evrensel bir gerçektir. Evrensel ahlakın varlığını kabul etmeyen hedonist bakış açısına sahip Aristippos'a göre haz veren şey 'iyi', haz vermeyen şey -kötü-dür. Ahlaki eylemin değeri eylemin sonucunda elde edilen hazla ölçülür. Haz bireyseldir. Dolayısıyla evrensel bir ahlak yasası yoktur. Evrensel ahlakın varlığını kabul eden görüşe göre ise Bergson- "Doğru bilginin ölçütü sezgidir. İnsanlar neyin iyi neyin kötü olacağını sezgi ile kavrayabilir. Kişi içinden gelen sezgiye göre hareket ederse iyi, ahlaki olanı yapmış olur" Betham ve Mill- Görüşlerine göre faydayı bütün insanlık için, yani evrensel mutluluk olarak algılamışlardır. Herkes için iyi olanı yapmak insanı mutluluğa götürür. Bu noktada haz bireysellikten çıkıp evrenselliğe dönüşür (Aktan, 38-52). (ATIFFFF) Bu gibi değişik görüşlerin varlığı içerisinde etik ikilem senaryolarına verilen cevaplarda katılımcıların çoğu duygularının etkisiyle ahlaki yetkinliğe ve ahlaki normlara inandıklarına kanıt oluşturan kararlar verdikleri görülmüştür. Etik ikilem senaryolarına verilen cevaplardan katılımcıların yarısından fazlası sosyal adalet anlayışına uygun kararlar verdikleri görülmektedir.

Ahlaki normlarımızın yaşamımız boyunca vicdanımızın içerisindeki bir pusula işlevi olmuştur. Kant'a göre ahlaki motive eden güç; mutluluk, zevk ve fayda gibi koşullara bağlı olmamaktadır ve ahlaki davranış her koşulda ortaya sunulması gerekli olan eylemdir (Kılıç, 2015, 94-99). Araştırmada ortaya çıkan veriler ışığında katılımcıların kararlarıyla diğer ilişkilendirme sütunlarına kıyasla daha az ilişkilendirildiği görülen stratejinin vicdanla ilişkilendirilme olduğu ortaya çıkmıştır. Vicdanla ilişkilendirme kodu altındaki katılımcı seçimlerinin tamamı seçimlerinde -vicdanının rahat etmeyeceği- gerekçesiyle bu yönde aksiyon belirtmiştir. Vicdanımız bir yargıç gibi iyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmeye yarar. Kötü bir karar vermekten korkan katılımcılar daha sonradan kalbinin derinliklerinde yaptığından pişman olma duygusunu yaşamak istemeyen sağduyulu kararlar alma eğilimindedir. Fakat bazı katılımcıların sosyal adalet anlayışına uymayan ama vicdani olarak kendilerini iyi hissettiğini söyleyip karar veren aday öğretmenlere bakıldığında hayatta kalma içgüdüsünü besleyen 'benim için iyi olan budur o zaman benim için en iyi karar budur beni hayatta tutacak olan budur diyerek kendilerini teşvik etmektedirler. Vicdan, aslında zihnimizde bir karar konusunda ikilemde kaldığımızda vereceğimiz kararları kendimize önden onaylattığımız karar verdirici rehberdir. Dolayısıyla vicdanın buyurduğunu ve yasakladığını eleştirel bir değerlendirmeden geçirmek gerektiği öğrencilere öğretilmelidir (Gezer, 2019, 354). Herhangi bir durumda vicdanımıza danışıp doğru kararları da alabilir kötü kararlar da verebiliriz, bu tamamen bizim elimizdedir ve çocuklara küçük yaşlardan itibaren iyi karakterli bir vicdan anlayışı aşılamak gereklidir. Çünkü yaş büyüdükçe bunun edinilmesi güçleşebilir. Katılımcılara sorulan 2. senaryoda diğer insanlar turnikelerden ücret ödeyerek geçebilirken kendilerinin ücret ödemediği geçmenin yolunu bulduğunu yeni bir ayakkabı almak için turnikelerden ücret ödemediği geçmeye devam eder misiniz yoksa başkaları gibi ücret mi ödersiniz? Sorusuna gelen 22 adet katılımcının somut bir gerçekle/olguyla ilişkilendirme kodlu sütun altında "geçerdim" dediğini görmekteyiz. Arzu ve isteklerimizin fayda sağlayan durumlarda kişiler için *Ben* kavramının önemini artırmaktadır. Örneğin bu senaryoda katılımcının okula giderken kullandığı turnikelere ücret ödememesi ona 3 mutluluk puanı kazandıracaktır. Diğer insanların para ödemesi sizi rahatsız edecek

çünkü yapmanız gereken doğru şeyi yapmıyorsunuz. Eskimiş olan ayakkabınızı değiştirmek adına turnikelerden bir süre boyunca para ödmeden geçerek ayakkabı sahibi olabileceğini bilmek ise size 5 mutluluk puanı kazandıracaktır. Bu durum J Bentham'ın hedonistik hesabıdır (Macit, 2020, 86-88). Böyle bir durumda daha fazla mutlu olacağınızı bildiğiniz için turnikelerden ücretsiz geçmeye devam edip istediğiniz ayakkabıyı almalısınız. Faydacılık bir değer sisteminin içerisindeki bir çarktır değerler için kesinlikle doğru ya da yanlış diyemeyiz. Katılımcıların vermiş oldukları karara doğru ya da yanlış bir karardır diyebiliriz ama faydacılık felsefesi için kesin doğrudur, yanlıştır diyemeyiz. Düşünce yapıları aksiyomatiktir. Faydacılık da aksiyomatiktir. Kanıtlanmayı gerektirmez kanıtlama ihtiyacı da duyulmaz. Senaryoya verilen cevapların sosyal adalet ilkesi ile ters düştüğü görülse de ahlaki olarak kesin bir şekilde yanlışlanamayacağı gibi doğrulanamaz da. Genel bir değerlendirme yapılması olağan değildir konuların olaylar çerçevesinde daha detaylı, derinlemesine irdelenmesi gerekir. Araştırmada elde edilen verilerden katılımcıların çoğunun karar verme aşamasında başa çıkmak zorunda olduğu duygularla ilişkilendirme stratejisinin 3, 4 ve 5. senaryoda ağır bastığı görülmüştür.

Aday öğretmenlerin etik ikilem senaryolarına karşı vermiş oldukları tepkilerin hiç de azımsanmayacak kadar bir kısmı hissettikleriyle doğrudan ilintilidir. Aday öğretmenlerin soruları cevaplar ve kendilerini ifade ederken en çok kullanmış oldukları duygu durumlarını belirten cümleler şu şekildedir; “Üzülmesini istemem, karşımdakinin ne hissedeceğini tahmin edebiliyorum, bu bana kötü hissettirecek, durumdan memnunum”. Katılımcıların cevaplarında duygularını hissedebildikleri görmezden gelemedikleri ortadadır. Karar verme, seçme durumunda duygusal yönlerini kullanmaları gerçeklikleriyle ilgili önemli noktaları kaçırmamalarının işaretçisidir. Duygularıyla karar alan insanların mantığını kullanmamaları eleştirilir ama nihayetinde duygular bir zekâ, türüdür. Duygusal zekâ kavramının bir bileşeni zekâ kavramıdır. Zekâ, psikologların üzerinde uzlaşmakta zorluk çektikleri konulardan biridir. Felsefe sözlüğünde zekâ kavramı, durumlarla ve ilişkilerle ilgili belirtilebilir kavrama yetisi, tanıma, birleştirme, ayırıştırma, seçme yetisi olarak tanımlanmıştır (Timuçin, 1994, 262). Duygularla ilişkilendirilen temalarda katılımcıların almış olduğu kararların çoğunluğu sosyal adalet anlayışıyla bağdaşmaktadır. Sosyal adaletle uygun olmayan duygularla ilişkilendirilen cevaplar azınlıktadır. Ahlaki yetkinlikten sonra araştırmadaki katılımcı eylemlerini en fazla açıklayan ahlaki gerekçelendirme stratejisi olası sonuçlarla ilişkilendirilmiştir. Senaryolara verilen cevaplara bakıldığında ahlaki gerekçelendirme stratejisiyle bağdaştırılan katılımcı cevaplarının yarısı denilebilecek kadar sosyal adalet anlayışına ters düşen cevaplar verdiği görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının, sosyal adalet inancına yönelik hazırlanan etik ikilem senaryolarına ait eylemlerini en fazla ahlaki yetkinlik ile ilişkilendirip bu doğrultuda kararlar verme eğiliminde oldukları kanısına varılmıştır. Katılımcılar, verilen eğitimde karşılıklı girilen diyaloglar ve soru cevap şeklinde ilerleyen sunum esnasında anlatılanları dinledikten sonra etik ikilem senaryoları için seçilen 3 adet temayı gündelik hayatlarında ortaya çıkan sorunlarla çeşitlendirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda sanal ortamlarda oluşabilecek etik ikilemlerin öğretmen adaylarının dikkatlerini çektiği gözlemlenmiştir. Gelişen teknolojiyle beraber siber ortamlarda yaşanan zorbalıkların oluşturmuş olduğu etik dışı durumlar için örnekler vermişlerdir. Akrabalık ve iş ortamında oluşabilecek torpil, disiplin kurulunda oluşacak kişi kayırma durumları, futbol-basketbol maçlarındaki taraflı hakemlik ve şike olayları, COVID-19 pandemi sürecinde yaşlıların ve virüsü kapalı kişilerin dehumanize edilmesi,

başarılı ve başarısız öğrenci diye oluşturulan etiketler, dersane-özel okul ayrımı ve bu okullarda verilen kaliteli-boş verilmiş eğitim anla yışı, otizimli kaynaştırma öğrencileri gibi temalar üzerinde katılımcılar aralarında tartışıp vicdan kavramı ve ahlaki normlar üzerinde durarak araştırma konularının pekiştirilmesini sağlamışlardır. Eğitim sırasında üzerinde durulan konularda öğrendikleri “sosyal adalet nedir?” ve “etik ikilem senaryo yazımında dikkat edilecek hususlar” hakkında anlatılanları dikkatle dinleyip ilgi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Muğla Sıtkı Koçman üniversitesi 4. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının müfredatlarında yer alan ders konularında “Etığe uygunluk-etik dışılık, etik ikilem senaryolarına” değinilmesi sonucunda aday öğretmenlerin ahlaki normları, etik dışı unsurlarla bağdaştırmaları kendileri için kolay olmuştur. Ulaşılan bir diğer önemli sonuç; ahlak yasaları ile bağdaştırılan katılımcı eylemlerinin çoğu sosyal adalet anlayışına denk düşer durumdadır. Duygularla ilişkilendirilen katılımcı davranışlarının büyük bir kısmı sosyal adalet anlayışı ile örtüşmektedir. Vicdanla temellendiren katılımcı davranışlarının bir kısmında öğrencilerin -önemsenmedikleri, kendilerine yeterli sosyal devlet desteğı verilmediğı, yabancı öğrencilerin ülkemizde ayrıcalıklı konumda olduğı- düşüncesi sebeplerinden dolayı bazı etik ikilem senaryolarına verdikleri cevapların kendi faydalarına dokunacak şekilde olması, diğer tarafın dezavantajlı konuma gelmesine sebebiyet vermenin bilincinde olarak verilen kararların sosyal adalet anlayışıyla örtüşmediğı görölmektedir. Diğer bir kısmının ise sosyal adalet inancına hizmet ettiğı görölmektedir, ahlaki olmama durumu tartışılmalıdır. Somut bir gerçekte/olgıyla temellendiren katılımcı davranışlarının büyük bir kısmının verdiğı kararların sosyal adalet anlayışı ile uyuşmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumda ortaya çıkan sonucun altındaki ahlaki olmama durumu yapılan eylemlerde ortaya çıkmıştır sosyal adalet çatısı altında üzerinde durulup düşünölmesi gereken bir konudur. Sosyal bilimlerin ve beşeri bilimlerin çeşitli gelenekleriyle yetiştirilen Sosyal Bilgiler öğretmenliğı öğrencilerinin müfredat kapsamında etik ikilem senaryolarıyla çeşitlendirilip örneklendirilerek ders konuları kapsamına alınması fayda sağlayabilir. Olası sonuçlarla temellendiren katılımcı davranışlarının bir kısmının sosyal adalet anlayışıyla örtüştüğü bir kısmının ise sosyal adalet inancına uygun olmadığı sonucu görölmüştür. Son olarak; sosyal bilgiler öğretmen adayları sosyal bilgiler öğretiminde ve ders kitaplarında sosyal adalet inancına yönelik etik ikilem senaryolarının kullanımı konusunda olumlu görüş bildirmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eğitim gördüğü 4 sene içerisinde her dönem sosyal adalet konusuna değinilmelidir. Ahlaki normlar ile etik dışı unsurların anaokulundan ortaokul 5. sınıfa kadar müfredatlarının içeriğinin azımsanmayacak miktarda bir parçası olmalıdır. Sosyal adalet eğitiminin iş hayatına atılacak olan Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının entelektüel potansiyellerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir rolü olacaktır. Öğrencilerine daha iyi bir eğitimci olmayı öğrenmek ve öğretmek bireycilik, eşitsizlik, insan haklarına sayğı duymak, adil kararlar verebilmek, ırkçılığa karşı çıkmak önemli değer ve becerilerdendir öğrencilerin böyle durumlarda nasıl davranacakları adaleti nasıl sağlayacakları bakış açılarıyla ilgilidir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C. (2009). *Ahlak Ve Ahlak Felsefesine Giriş*. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 0-0. 38-50.
- Alsbury, T. L. ve Shaw. N. L. (2005). Policy implications for social justice in school district consolidation. *Leadership and Policy in Schools*, 4, 105–126.
- Banks, J. A., Cookson, P., Gay, G., Hawley, W. D., Irvine, J. J., Nieto, S., Schofield, J. W. ve Stephan, W. G. (2001). Diversity within unity: Essential principles for teaching and learning in a multicultural society. *Phi Delta Kappan*, 83(3), 196- 203.
- Furman, G. C., & Shields, C. M. (2005). *How can educational leaders promote and support social justice and democratic community in schools?* In W. A. Firestone and C. Riehl. (Eds.), *A new agenda for research in educational leadership* (pp.119-137). New York: Teachers College Press
- Gezer, M. (2019-2020). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Adalet İnançlarının Etik İkillem Senaryolarıyla İncelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, Cilt 45(201), 335-354-357.
- Karacan, H. Bağlıbel, M.& Bindak, R. (2015). Okullarda sosyal adalet ölçeğinin geliştirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 58-64.
- Kılıç, Y. (2015). *Kant'ın Etik Görüşünde 'Değerli eylem'in Olanakları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 22, 2015, Sayfa 94-99.
- Sözer, E. (1998). Sosyal bilgiler programının amaçları, ilkeleri ve temel özellikleri. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ed. G. Can, Eskişehir: Açık öğretim Fakültesi Yayınları (AÖF) Sayfa 17.
- Oğuz, A. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının problem senaryolarına ilişkin algıları, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (5), 74-93.
- Polat, S. (2007). Eğitim politikalarının sosyal adalet açısından sonuçları konusunda yönetici ve öğretmen görüşleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara (1-213).
- Macit, M. H. Hazcı Yararcılık ve J. Bentham'ın Politika Felsefesi, *Kaygı*, 19(1)/2020: 86-88.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage, 1-337.
- Miller, D. (1999). *Principles of social justice*. MA: Harvard University Press.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Timuçin, A. (1994), *Felsefe Sözlüğü*, BDS Yayınları, İstanbul. 262.
- Tomul, E. (2009). İlköğretim okullarındaki sosyal adalet uygulamalarına ilişkin yönetici görüşleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34(152), 126–137.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinlerarası yapısının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 166-190

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5,6 ve 7. Sınıflar). Ankara.

Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-179-182.

Ortaöğretimde Düzenlenen TÜBİTAK 4006 Bilim Fuarlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

İhsan TOPCU¹

Turgay KUMRU²

Özet

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin ortaöğretimde düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarına ilişkin görüşlerini incelemektir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Çalışma grubu, Sivas ilinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında TÜBİTAK'ın desteklediği dört lisede görevli, toplam 16 danışman öğretmenlerden oluşmuştur. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin bilim fuarından beklentilerin; öğrencilerin temel becerilerinin gelişmesine, akademik katkı sağlamasına, okulun prestij kazanmasına, okul gelişimine, kişisel ve mesleki gelişimlerine yönelik olduğu anlaşılmıştır. Danışman öğretmenler, öğretmenlerin proje hazırlama konusunda yeterliliğine ilişkin en çok yeterli olmadıklarına yönelik görüş bildirmişlerdir. Danışman öğretmenlerin proje çalışmalarına öğrenci belirlerken, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyine ve kişisel özelliklerine dikkat ettikleri belirlenmiştir. Danışman öğretmenler, etkinliğin farklı eğitim ortamı olması ve proje konusunu öğrencinin belirlemesi içsel motivasyonu artırdığı için öğrencilerin aktif olduğu sonucuna varmışlardır. Öğrencilerin etkinlik sürecinde aktif olmasında fuarın farklı eğitim ortamı olmasının etkili olduğu tespit edilirken; pasif olmasının sebepleri ise öğretmenin danışmanlık yapamaması ve zaman bulamama olarak belirtilmiştir. Fuarı ziyaret edenlerin ilgili olduğuna yönelik görüşler, projelerin ilgi çekici olmasıyla ve üst yönetimin katılımıyla; ilgisiz olmaları ise fuarlarda sergilenen projelerin benzer olmasıyla gerekçelendirilmiştir. Fuarın öğrenci gelişimi, akademik katkı, okul gelişimi, kişisel ve mesleki gelişim gibi katkıları olduğu; süreç içerisinde ödenek yetersizliği, zaman bulamama, öğretmenin isteksizliği gibi sorunların yaşandığı belirlenmiştir. Fuarın genel olarak verimli olduğu; uygulamanın yaygınlaşması, öğretmenlere eğitim verilmesi, hazırlık için zaman ve yer ayarlanması gerektiği belirtilmiştir. Bilim fuarından beklentilerin çoğunlukla

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Orcid: 0000-0002-6712-3238

² Öğretmen, MEB, Orcid: 0000-0003-1447-7830

* Bu çalışma İhsan Topcu danışmanlığında Turgay Kumru tarafından yürütülen lisansüstü tez çalışmasından üretilmiştir.

karşılandığı, genel olarak verimli olduğu, verimi artırmak için öğrencinin aktif olması gerektiği, en önemli faktörün öğretmen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: TÜBİTAK-4006, Bilim Fuarları, Öğretmen görüşleri, Öğrenci projeleri.

GİRİŞ

Günümüzde eğitim sistemlerinin amacı bilgiyi pasif olarak öğretmenden alıp, ezberleyip ve olduğu gibi problemin çözümüne uygulayan bireyler yerine, bilginin peşine düşen, üzerinde düşünen, sorgulayan, analiz eden, bilgiyi kullanarak problem çözme becerilerine sahip, günümüz beklentilerini karşılayabilen, yaşadığı toplumun gelişmesine katkıda bulunabilecek bireyler yetiştirmektir (Çakıcı, 2012). Buna paralel olarak ülkemizde 2018 yılında yapılan müfredat değişikliğinde, bilim ve teknolojiye gerçekleşen hızlı değişim ile beraber bireyin ve toplumun ihtiyaçlarının değişmesi ve öğrenme-öğretme yaklaşımlarındaki yeni gelişmeler bireyden beklenen rollerin değiştiğini; artık bireyden beklenen niteliklerin bilgiyi üretmekle beraber günlük hayatta işlevsel olarak kullanmak, problem çözebilmek, eleştirel düşünebilmek, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip olmak, empati yapabilmek ve topluma ve kültüre katkı sağlamak gibi nitelikler olduğu vurgulanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a).

Ülkemizde 2004 yılından itibaren farklı bir öğretim programı uygulanmaya başlanmıştır. Daha önce uygulanan öğretim programları daha çok davranışçı yaklaşımı temel almasına karşın; 2004 yılından itibaren yapılandırmacı yaklaşımı temele alan bir program uygulanmaya başlamıştır (Akınoğlu, 2005). Bu açıdan bakıldığında ülkemizde 2004 yılından itibaren köklü bir değişiklik olduğu söylenebilir. Yapılandırmacı yaklaşımı temel alan öğrenme yöntemlerinden birisi proje tabanlı öğrenme yöntemidir. Proje tabanlı öğrenme büyük ölçüde araştırmaya dayanır. Öğrenci araştıran ve sorgulayan rolündedir. Öğretmenler ise rehberlik eder yol gösterir, Proje tabanlı öğrenmede araştırma sürecinde sorgulama, analiz yapma, problem çözme, işbirliği, sorumluluk alam gibi becerilere önem verilir (Avcı ve Su Özenir, 2018). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde proje tabanlı öğrenmenin öğrencinin akademik başarısını ve derslere yönelik tutumunu olumlu yönde etkilediği (Kaşarcı, 2013), öğrencilerin iletişim, sosyal beceri ve eleştirel düşüncelerini geliştirdiği (Yılmaz, 2015), bilimsel süreç becerilerini ve yaratıcı düşünmeyi artırdığı (Kavacık, Kılınç ve Kavacık, 2015) görülür.

Proje var olan bir problemin çözümüne yönelik olarak, öğrencilerin bireysel veya gruplar hâlinde ekip çalışması şeklinde yaptıkları çalışmalardır. Projelerde esas amaç ortaya çıkan bir sorun karşısında öğrencinin veya proje ekibinin probleme ilişkin çözüm yolları geliştirmelerini sağlamak ve bunun için gerekli olan adımları/ aşamaları doğru tespit ederek doğru kararlar alabilmelerini sağlamaktır (Kubinova, Novotna ve Littler, 1998). Bu bağlamda okullarda hem proje tabanlı hem de probleme dayalı öğrenme yöntemleri kullanılarak bazı etkinlikler düzenlenmektedir. Öğrencilerin

araştırmayı, sorgulamayı, bilgiyi üretmeyi ve kullanmayı, problem çözmeyi, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi, bilimsel süreçleri, iletişim becerilerini geliştirmeyi öğrenmeleri amacıyla proje, sergi, yarışma, fuar, şenlik gibi etkinlikler okullarda uygulanmaktadır. Ülkemizde öğrencilerin farklı ders ve konularda araştırma yapmayı, sorgulamayı, bilimsel süreç becerilerinin geliştirmeyi destekleyecek etkinliklerden birisi de TÜBİTAK tarafından düzenlenen Bilim Fuarlarıdır.

Bilim Fuarları birçok ülkede farklı düzeylerde yapılmaktadır. Bölgesel, ulusal veya uluslararası düzeyde organize edilen bu fuarlar, katılımcıların problem çözme becerilerini geliştirme, yeteneklerinin farkına varmalarını sağlama ve kendilerini ifade etme olanağı sunması bakımından önemli görülmektedir. Okullarda gerçekleştirilen bu fuarların amacı beşinci sınıftan 12 sınıfa kadar tüm öğrencilerin ilgileri doğrultusunda ve belirledikleri konular üzerine araştırma yapabilecekleri, araştırma sonuçlarını sergileyebilecekleri ve eğlenerek öğrenebilecekleri bir ortam oluşturmaktır (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK], 2018a).

Günümüzde 4006-TÜBİTAK Bilim Fuarlarına gösterilen ilgi oldukça artmıştır. MEB'in yayınlamış olduğu eğitim analiz ve değerlendirme raporuna göre 2018-2019 eğitim öğretim yılında en fazla başvuru 4006-Bilim Fuarı Destekleme Programına yapılmıştır. 2018 yılında MEB'e bağlı kurumlar tarafından bu fuarlara toplam 20.025 başvuru yapılmış ve 14.848 proje (%59,33) TÜBİTAK tarafından desteklenmeye uygun bulunmuştur (MEB, 2019). Aynı zamanda Türkiye'de toplam 4 bin 678 projenin desteklendiği programda. 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde 84 projesi kabul edilen Sivas'tan 2018-2019 döneminde 135 proje kabul edilmiştir, Böylece desteklenen proje oranını %60,71 artıran Sivas, bu oran ile Türkiye'de geçen döneme göre en çok artış gösteren il olmuştur (URL-1, 2019). Bu bağlamda günümüzde 4006-TÜBİTAK Bilim Fuarlarına gösterilen ilginin her geçen gün artması bu fuarların çeşitli yönleriyle incelenmesini gerekli hale getirmiştir.

Bu araştırmanın amacı, liselerde düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarları hakkında proje danışmanı olarak görev alan öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesidir. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaöğretim kurumlarında görev yapan proje danışmanı öğretmenlerin okullarında düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarından beklentileri nelerdir?
2. Ortaöğretim kurumlarında görev yapan proje danışmanı öğretmenlerin okullarında düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarının uygulama sürecine yönelik görüşleri nelerdir?
3. Ortaöğretim kurumlarında görev yapan proje danışmanı öğretmenlerin okullarında düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarının katkılarına ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Ortaöğretim kurumlarında görev yapan proje danışmanı öğretmenlerin okullarında düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarında yaşanan sorunlara yönelik görüşleri nelerdir?
5. Ortaöğretim kurumlarında görev yapan proje danışmanı öğretmenlerin okullarında düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarının daha verimli olması için önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırma bir durum çalışmasıdır. Ülkemizde her yıl düzenlenen ve gittikçe yaygınlaşan TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarından beklentilerin neler olduğuna, okullarda bilim fuarlarının nasıl uygulandığına, katkısının ve yaşanan sorunların neler olduğuna ve verimliliğine ilişkin görüşlerin derinlemesine araştırıldığı bu çalışma, güncel bir olgu olduğu ve olgunun yaşandığı ortamda gerçekleştirildiği için durum çalışması şeklinde yürütülmüştür.

Bu araştırmanın çalışma grubu, Sivas ilinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında TÜBİTAK tarafından desteklenmesine karar verilen ortaöğretim kurumlarında fuarda proje danışmanı olarak görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda Sivas il merkezinde bulunan dört lise belirlenmiştir. Her liseden bir formatör ve üç proje danışmanı öğretmen olmak üzere toplam 16 öğretmenden oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı TÜBİTAK 4006 Bilim Fuarlarının öğretmen gözüyle derinlemesine araştırmak olduğu için çalışma grubunu oluşturan okullarda bu amaç doğrultusunda seçilmiştir. Ayrıca maksimum çeşitlilik örnekleme uygun olarak, fen lisesi, meslek lisesi, imam hatip lisesi ve Anadolu lisesi olmak üzere dört farklı okul türü seçilmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmenler içerisinde ölçüt örnekleme yöntemine uygun olarak en az bir defa bilim fuarında görev alanlar seçilmiştir. Çalışmaya katılan danışman öğretmenlere ait bilgiler tablo 1’de gösterilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunun kapsam ve görünüş geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuş, geçerliği artırmak için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Görüşme formundaki sorular, dil açısından son kez gözden geçirildikten sonra veri toplama sürecine başlamadan önce hazır hale getirilmiştir. Görüşme formu çalışma grubuna görüşme yapılmadan önce verilmiş, soruların önceden incelenmesine ve anlaşılmayan durumlara ilişkin gerekli açıklamaların yapılmasına olanak sağlanmıştır. Veriler Haziran-Eylül 2019 döneminde toplanmıştır. Bu araştırmada öncelikle yapılan görüşmeler yazıya dönüştürülmüş ve veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular tanımlanırken bazı katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntı yapılmıştır. Katılımcıların rumuzları DÖ₁, DÖ₂ ... şeklinde kodlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Ortaöğretim kurumlarında görev yapan, proje danışmanı olarak görev yapan öğretmenlerin okullarında düzenlenen TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarlarıyla ilgili beklenti, uygulama, katkı, yaşanan sorunlar ve verimlilik kapsamındaki görüşleri hakkında elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

Öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarından Beklentileri

TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarında proje danışmanı olarak görev yapan öğretmenlerin bilim fuarından beklentilerine yönelik görüşleri incelendiğinde “öğrencilere yönelik beklentiler”, “bireysel

beklentiler” ve “okula yönelik beklentiler” olmak üzere üç ana temanın oluştuğu görülmektedir. Bu temalar ve temalara ilişkin kategoriler ve kodlar tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarından beklentilerine yönelik görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	F
Öğrencilere Yönelik Beklentiler (f=59)	Bilişsel Beceriler (f=27)	Araştırma becerisini geliştirme	14
		Eleştirel düşünme becerisini geliştirme	7
		İletişim becerisini geliştirme	6
	Duyuşsal Beceriler (f=21)	Özgüvenlerini artırma	9
		Girişimcilik becerisini geliştirme	5
		Bilime yönelik olumlu tutum kazanma	4
		Derse yönelik olumlu tutum kazanma	2
		Takım çalışması yapabilme	1
	Akademik Katkı (f=10)	Farklı eğitim ortamında bulunma	6
		Akademik başarıyı artırma	2
		Yaparak yaşayarak kalıcı öğrenmeyi sağlama	2
Bireysel Beklentiler (f=17)	Psikomotor Beceri (f=1)	Ürün ortaya çıkarma	1
	Kişisel Gelişim (f=12)	Araştırma becerisini geliştirme	6
		Yeni bilgiler öğrenme	4
		İşbirliği yapabilme becerisini geliştirme	2
	Mesleki Doyum (f=4)	Mesleki doyum sağlama	4
	İletişim (f=1)	Öğrenciyi daha iyi tanıma	1
Okula Yönelik Beklentiler (f=17)	Etkili Okul Olma (f=9)	Farklı eğitim ortamı sağlama	4
		Okulda olumlu iklim oluşturma	4
		Öğrencilerine alternatif alanlar sunma	1
	Prestij Sağlama (f=8)	Okula olumlu imaj kazandırma	3
		Tanıtımını sağlama	3
		Okulun potansiyelini gösterme	2

Tablo 1 incelendiğinde danışman öğretmenlerin bilim fuarından beklentilerine yönelik görüşlerinin daha çok öğrenciye yönelik olduğu (f=59) görülmektedir. Bununla beraber bireysel ve okul bağlamında beklentilerine yönelik görüşlerin eşit sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Danışman öğretmenlerin öğrenciye yönelik beklentilerine bakıldığında “bilişsel beceriler” (f=27), “duyuşsal beceriler” (f=21), “akademik katkı” (f=10) ve “psikomotor beceri” (f=1) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu kategorilere ilişkin görüşler incelendiğinde danışman öğretmenlerin bilim fuarından daha çok öğrencilerin bilişsel becerilerini geliştirmeye yönelik beklentileri olduğu söylenebilir. Bu temaya ilişkin bazı danışman öğretmenlerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Öğrencilerimizin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilimsel araştırma yapmalarını sağlamak öncelikli amacım olmakla birlikte öğrencilerde kendine güven duygusunun gelişmesi temel amacım oldu. Ayrıca yaparak yaşayarak daha kalıcı öğrenme gerçekleşeceğini düşündüm (DÖ₁₀).

Öğrencilerimizin olaylara bakış açısını genişleterek ortak çalışma yapmalarına olanak sağlamak (DÖ₉).

Kendine güvenleri geleceğini düşünüyorduk ki öyle oldu. Gerçekten kendine güven konusunda, kendini ifade edebilme konusunda çok gelişme sağladığını söyleyebilirim (DÖ₂).

DÖ₁₀, bilim fuarından beklentilerine yönelik görüşlerini belirtirken; bilim fuarının öğrencilerin araştırma becerilerini geliştireceğine, özgüvenlerinin artacağına ve öğrendiklerinin kalıcı olacağına ilişkin beklentileri olduğunu ifade ederek, bilişsel beceriler, duyuşsal beceriler ve akademik katkı kategorileri ile ilgili görüş bildirmiştir. DÖ₁ ise duyuşsal beceriler kategorisine yönelik görüş bildirmiş; öğrencilerin girişimcilik becerisinin gelişeceğine, bilime ve fen derslerine yönelik olumlu tutum kazanmalarını sağlayacağına vurgu yapmıştır. DÖ₉ ve DÖ₂ rumuzlu öğretmenler ise öğrencilerin eleştirel düşünme ve iletişim becerilerinin gelişeceğine vurgu yaparak bilişsel beceriler kategorisine; takım çalışması yapabilme becerilerinin gelişeceğine ve özgüvenlerinin artacağına yönelik beklentileri olduğunu ifade ederek duyuşsal beceriler kategorilerine ilişkin görüş bildirmişlerdir.

Tablo 1’e bakıldığında “bireysel beklentiler” (f=17) temasının altında “kişisel gelişim” (f=12), “mesleki doyum” (f=4) ve “iletişim” (f=1) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlerin bireysel anlamda bilim fuarından beklentilerinin daha çok kişisel gelişimlerine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Danışman öğretmenler, bilim fuarında görev alarak en çok araştırma becerilerinin gelişeceğine vurgu yapmakla beraber yeni bilgiler öğrenerek ve işbirliği yapabilme becerisini geliştirerek kişisel gelişimlerine katkı sağlayacağını düşünmüşlerdir. Bu bağlamda DÖ₉; “bilimsel araştırma bilgi ve becerimi geliştirebileceğini düşündüm.” şeklinde kişisel gelişim kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. DÖ₄ ise; “çocukların gözündeki parıltıyı görmek, ‘bir şeyleri yaptık ve gösterdik’ edası benim için çok büyük bir mutluluk oluyor.” diye cevap vererek bilim fuarı etkinliğinin mesleki haz oluşturacağı düşüncesinde olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda DÖ₄’ün mesleki doyum

kategorisine ilişkin görüş bildirdiğini söyleyebiliriz. DÖ₁₀ rumuzlu danışman öğretmen ise iletişim kategorisine ilişkin görüş bildirmiştir:

“Öğrencileri daha iyi tanıyıp, yetenekleri doğrultusunda yönlendirmenin kolaylaşacağını düşündüm.”

Tablo 1 incelendiğinde “okula yönelik beklentiler” (f=17) temasının “etkili okul olma” (f=9) ve “prestij sağlama” (f=8) kategorileri ile sınıflandırıldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlerin bu temaya ilişkin görüşlerine bakıldığında okullarının etkililiğini artırmaya ve okullarına prestij sağlamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Danışman öğretmenler her iki kategoriye birbirine yakın sayıda görüş bildirmiştir. DÖ₉ bu konuda “okulun adını duyurma adına güzel bir şey. Fen lisesi öğrencisi dış taraftan hep şöyle görünür: ‘Ya bu öğrenciler sadece ders çalışıyor, başka hiçbir şey yapmıyor’ bu algıyı yıkma adına güzel.” şeklinde yorum yaparak okulun imajı ve tanıtımı üzerinde durmuş ve prestij sağlama kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. Danışman öğretmenlerin bilim fuarından bir diğer beklentisinin ise okulda olumlu bir iklim oluşturmak olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenler bilim fuarı sayesinde okulda bir şenlik havası olacağını, rutinin dışına çıkılarak bir etkinlik ve hareketlilik meydana geleceğini bu durumun da okulda olumlu bir iklim oluşmasına sebep olacağını düşünmektedirler. Bu konuda DÖ₃ düşüncelerini şu şekilde ifade ederek etkili okul olma kategorisine ilişkin görüş bildirmiştir: *“Yani rutin bir gidişat var. Bir farklılık olsun, farklı bir eğitim ortamında bulunsunlar istedim. İki günlük bir sergide olsa ortam değişti, okulun havası değişti, güzel oldu.”*

Öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının Uygulanmasına Yönelik Görüşleri

TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarında proje danışmanı olarak görev alan öğretmenlerin bilim fuarının uygulanmasına yönelik görüşleri yedi tema altında incelenmiştir. Bunlar; “proje hazırlama konusunda öğretmenin yeterli olmaması”, “proje hazırlama konusunda öğretmenin yeterli olması”, “öğrenci belirlerken dikkat edilen hususlar”, “proje konusunu belirlerken dikkat edilen hususlar”, “etkinlik sürecinde öğrencinin aktif olması”, “etkinlik sürecinde öğrencinin pasif olması”, “ziyaretçilerin ilgili olması” ve “ziyaretçilerin ilgisiz olması” temalarıdır. Bu temalar ve temalara ilişkin kategoriler ve kodlar tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 2. Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının uygulanmasına yönelik görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	F
Proje Hazırlama Konusunda Öğretmenin Yeterli Olmaması (f=11)	Bilgi Eksikliği (f=6)	Bilimsel araştırma yöntemleri hakkında	4
		Fuarın içeriği hakkında	2
	Projelerin Niteliği (f=3)	Yapılan projelerin kalitesiz olması	2
		Yapılan projelerin özgün olmaması	1
	Etkinliğe Yönelik Tutum (f=2)	Fuarı faydasız olduğunu düşünme	1
		Sınav sisteminin olması	1
Proje Hazırlama Konusunda Öğretmenin Yeterli Olması (f=8)	Tecrübe (f=4)	Daha önce bilim fuarında görev alma	4
	Motivasyon (f=4)	Öğretmenin istekli olması	2
		Bilgilendirme ve teşvik edilme	2
Öğrenci Belirlerken Dikkat Edilen Hususlar (f=24)	Hazırbulunuşluk Düzeyi (f=18)	İstekli olması	8
		Yeterli ön bilgiye sahip olması	5
		Bilimsel çalışmalara ilgisi olması	3
		Derste başarılı olması	2
	Öğrencinin Kişisel Özellikleri (f=6)	İletişim ve sunum becerisinin olması	4
		Girişken olması	2
Proje Konusunu Belirlerken Dikkat Edilen Hususlar (f=11)	Konuyu Öğretmenin Belirlemesi (f=10)	İlgi çekici olması	7
		Öğrenciye fayda sağlaması	2
		Öğrenci düzeyine uygun olması	1
	Konuyu Öğrencinin Belirlemesi (f=1)	Günlük hayatta karşılaşılan sorundan yola çıkılması	1
Etkinlik Sürecinde Öğrencinin Aktif Olması (f=9)	İçsel Güdülenme (f=5)	Farklı bir eğitim ortamı olması	3
		Proje konusunu öğrencinin belirlemesi	2
	Öğretmenden Kaynaklı (f=4)	Öğretmenin motive etmesi	2
		Öğretmeni ve dersini sevmesi	2
Etkinlik Sürecinde Öğrencinin Pasif	Öğretmenden Kaynaklı (f=2)	Proje konusunu öğretmenin belirlemesi	1
		Öğretmenin danışmanlık yapamaması	1

Olması (f=3)	Zaman (f=1)	Derslerin yoğunluğundan dolayı zaman bulamama	1
Ziyaretçilerin İlgili Olması (f=10)	Projelerin Niteliği (f=7)	İlgi çeken projelerin olması	7
	Katılımcı Faktörü (f=3)	Üst yöneticilerin katılımı	3
Ziyaretçilerin İlgisiz Olması (f=3)	Projelerin Niteliği (f=3)	Fuarlarda benzer projelerin olması	2
		İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin düzeyine uygun olmaması	1

Tablo 2 incelendiğinde danışman öğretmenlerin proje hazırlama konusunda öğretmenlerin yeterliliğine ilişkin görüşlerinin daha çok yeterli olmadığına yönelik olduğu görülmektedir. “Proje hazırlama konusunda öğretmenin yeterli olmaması” (f=11) temasına bakıldığında “bilgi eksikliği” (f=6), “projelerin niteliği” (f=3) ve “etkinliğe yönelik tutum” (f=2) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenler, öğretmenlerin proje hazırlama konusunda yeterli olmamalarını en çok bilgi eksikliği ile gerekçelendirmiştir. Bu kategoriye ilişkin DÖ₇; “öğretmenler olarak bilimsel araştırma konusunda çok eğitilmiş değiliz. Keşke bunun üzerine bir yetiştirme kursu olsa. Kara düzen oluyor bu işler. Prosedür kısmında da bilgilenmemiz şart.” şeklinde görüş bildirmiştir. DÖ₆ ise; “biz proje hazırlamakta yeterli değiliz. Biz genelde hazır projeleri kullanıyoruz. Ya bir deney ya da internetten araştırdığımız bir şeyleri kullanıyoruz.” şeklinde yorum yaparak yapılan projelerin özgün olmadığını vurgulamış ve projenin niteliği kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. Ayrıca danışman öğretmenler, bazı öğretmenlerin bilim fuarı etkinliğine önem vermediğini ve faydasız olduğunu düşündüğünü dolayısıyla bu konuda yeterlilik kazanamadıklarını belirtmiştir. Bu kategoriye ilişkin DÖ₄ şu şekilde görüş bildirmiştir: “Uğraşmak istemiyor çoğu öğretmen. Sizin öğrencileri yönlendirmeniz, bilgi vermeniz, çok emek harcamanız gerekiyor. Birçok öğretmen bunu yapmıyor. Angarya görüyorlar.”

Tablo 2’ye bakıldığında “proje hazırlama konusunda öğretmenin yeterli olması” (f=8) temasının “tecrübe” (f=4) ve “motivasyon” (f=4) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu kategoriler incelendiğinde danışman öğretmenlerin, tecrübeli ve motivasyonu yüksek öğretmenlerin proje hazırlama konusunda yeterli olduğunu vurguladığı anlaşılmaktadır. Bilim fuarında proje danışmanı olarak görev yapan öğretmenler, daha önce bilim fuarında görev aldıkları için bu konuda tecrübeli olduklarını dolayısıyla bu tecrübe onlara proje hazırlama konusunda yeterlilik kazandırdığını ifade etmişlerdir. Bu konuya DÖ₅; “mesela fen lisesi olarak bunu değerlendirirsek biz bu konuda tecrübeliyiz. Özellikle TÜBİTAK’a çok fazla proje üretiyoruz” şeklinde cevap vererek tecrübeli olma noktasına vurgu yapmıştır. Ayrıca DÖ₂ ise “biz altı öğretmenle katıldık, hepsi de istekli. Okulun hiçbir çabası olmadan, hepsi de kendi çabalarıyla bu bilimsel projeleri hazırlamaya başlayan öğretmenlerdi.”

şeklinde yorum yaparak öğretmenlerin proje danışmalığı konusunda istekli olmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kendilerinin bilim fuarına proje hazırlamakta yeterli olduğuna kanaat getiren danışman öğretmenler, genellikle tecrübeli öğretmenlerin cesaretlendirmesi ve bilgilendirmesiyle bu konuda yeterlilik kazandıklarına vurgu yaptıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 2'deki “öğrenci belirlerken dikkat edilen hususlar” (f=24) temasına bakıldığında “hazırbulunuşluk düzeyi” (f=18) ve “öğrencinin kişisel özellikleri” (f=6) kategorilerinin bulunduğu görülmektedir. Danışman öğretmenler, proje çalışmalarına öğrenci seçerken daha çok öğrencilerin bu konuda hazırbulunuşluk düzeyini göz önünde bulundurdıklarına yönelik görüş bildirmişlerdir. Bu temaya ilişkin DÖ₁; “bir kere çocuğun istekli olması lazım. Bilimsel alanlara, sayısal alanlara hem yetenekli hem de meraklı olması gerekiyor. Biraz da dışarı açık çocuklar, sosyal medyayı ya da bilimsel çalışmaları takip eden, diğer liselerle irtibat halinde olan çocukları alıyoruz.” şeklinde görüş bildirmiştir. DÖ₁, hem öğrencinin bu konuda istekli ve bilimsel çalışmalara ilgili olması gerektiğini vurgulayarak hazırbulunuşluk düzeyi kategorisine hem de öğrencinin girişken olması gerektiğini ifade ederek kişilik özellikleri kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. DÖ₅ ise bu temaya ilişkin; “istekli olması gerekiyor başta. İstekli olması yeterli değil, bilgi birikiminin de üst seviyede olması gerekiyor. Öğrencinin kendini iyi ifade edebilmesi ve vücut dilini iyi kullanabilmesi gerekiyor.” şeklinde görüş bildirerek her iki kategoriye vurgu yapmıştır. DÖ₅ öğrencinin istekli ve yeterli ön bilgiye sahip olması gerektiğini vurgulayarak hazırbulunuşluk düzeyi kategorisine; iletişim ve sunum becerisinin olması gerektiğini ifade ederek öğrencinin kişilik özellikleri kategorisine ilişkin görüş bildirmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde “proje konusunu belirlerken dikkat edilen hususlar” (f=11) temasının altında “konuyu öğretmenin belirlemesi” (f=10) ve “konuyu öğrencinin belirlemesi” (f=1) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlerin görüşlerine göre proje konusunun daha çok öğretmen tarafından belirlendiği anlaşılmaktadır. Öğretmenler, proje konusunu belirlerken en çok projenin ilgi çekici olmasına dikkat ettiklerini ifade etmekle beraber öğrenciye fayda sağlamasını ve öğrenci düzeyine uygun olmasını da göz önünde bulundurdıklarını söylemişlerdir. Bu temaya ilişkin bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

Çocukların en çok ilgisini çeken konuları seçmek istedim. İnkılap tarihi dersine giriyorum. En çok Çapanoğlu isyanıyla ilgileniyorlardı, milli mücadeleye karşı yapılan isyanlarda. Diğer konumuz cülus törenleriydi ki çocukların bu konuda çok yetersiz bilgisi olduğunu düşündüğüm için seçtim konuyu (DÖ₂).

Proje konusu öğrencinin günlük hayatta gördüğü bir soruna çözüm ararken ortaya çıktı. Görevli öğrenciyi seçmeme gerek kalmadı çünkü öğrenci problemi fark ederek geldi ve rehberlik etmem konusunda yardım istedi. Bana göre konuyu öğrenci seçerse kendi düşüncesini projelendirerek daha verimli ve istekli çalışır (DÖ₁₀).

DÖ₂, proje konusunu kendisinin belirlediğini ve hem öğrencilerin ilgisini çeken hem de öğrencilerin bir şeyler öğreneceği konular seçtiğini vurgulamıştır. DÖ₁₀ ise öğrencinin günlük hayatta

karşılaştığı problemlerden yola çıkarak çalışmak istediği konuyu belirlediğini belirtmiştir. DÖ₁₀, konuyu öğrenci belirlediğinde daha verimli olduğunu, aslında olması gerekeninde proje konusunun öğrenci tarafından belirlenmesi olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 2 incelendiğinde danışman öğretmenlerin, öğrencilerin etkinlik sürecindeki ilgisi ve etkin katılımına yönelik görüşleri daha çok öğrencilerin süreç içerisinde aktif olduğuna ilişkindir. Tablo 2'ye göre “etkinlik sürecinde öğrencinin aktif olması” (f=9) temasının altında “içsel güdülenme” (f=5) ve “öğretmenden kaynaklı (f=4) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlerden bazılarının bu temaya ilişkin görüşleri aşağıda doğrudan alıntı yapılarak ifade edilmiştir:

Genel olarak her öğrenci kendi projesini sunabilmek, anlatabilmek, öğrenebilmek için yıl boyu etkin bir şekilde katıldılar. Tabii bu öğrenciler proje notları ve sertifikaları ile desteklendiği için gayret ettiler. Kıyafetler ile sunmak hoşlarına gitti. (DÖ₁₂)

Çok seviyorlar, çok mutlu bir şekilde katılıyorlar her aşamasında. Görev almak için yarışıyorlar hatta. Yani illa proje yapmak için değil, orada görev almak için bile yarışıyorlar. Bizim çocuklara bas mı bilemiyorum, belki de çocuklar derslerden sıkıldılar, böyle de göstermek istiyorlar kendilerini. (DÖ₄)

DÖ₁₂, öğrencilerin etkinlik sürecinde aktif olmalarını öğretmenlerin süreç sonunda proje notu ile değerlendirme yapacağını söyleyerek onları motive etmelerine bağlamıştır. Bu yönüyle öğretmenden kaynaklı kategorisine ilişkin görüş bildirirken; fuar ortamında farklı kıyafetler giyecek olmaları öğrencilerin ilgisini çektiği görüşü içsel güdülenme kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. DÖ₁₂'ye göre fuarda farklı kıyafet giyecek olmak, farklı bir ortamda bulunacak olmak öğrenciyi motive etmiştir. DÖ₄ ise öğrencilerin bilim fuarları sayesinde farklı bir eğitim ortamında bulunduklarını, sınıfın dışındaki bu değişik ortamın onların ilgisini çektiğini ve onları motive ettiğini vurgulamıştır.

Tablo 2 incelendiğinde danışman öğretmenlerin fuarı ziyarete gelenlerin ilgilerine yönelik görüşleri daha çok ilgilinin yüksek olduğuna ilişkindir. Tablo 3'teki “ziyaretçilerin ilgili olması” (f=10) temasına bakıldığında “projelerin niteliği” (f=7) ve “katılımcı faktörü” (f=3) kategorilerinin olduğu görülmektedir. Danışman öğretmenler en çok fuarda sergilenen projelerin ilgi çekici olmasından dolayı ziyaretçilerin dikkatini çektiğini ifade etmişlerdir. Bununla beraber milli eğitim müdürünün veya valinin fuarı ziyaret etmesini önemseyen danışman öğretmenler, üst yönetimin fuarı ziyaret etmesiyle fuara olan ilginin yüksek olduğu kanaatine varmışlardır. Bu bağlamda bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

İlgi vardı, büyüktü. Arkadaşlarımızda sağ olsunlar çok övdüler bizi. İdaremiş de gelen misafirler de bayağı beğendiler. Öğrencilerin aklanları daba çok ilgililerdi. Çünkü bulmaca tarzı, puzzle tarzı, oyun tarzı şeyler vardı. O yüzden ilgi çekti (DÖ₇).

Bilim fuarına gelenler genellikle milli eğitim veya valilikten geldikleri için öğrencilerimiz için iyi bir motivasyon oluyor. Bu da bize olumlu yansıyor tabii (DÖ₆).

Tablo 2'ye bakıldığında “ziyaretçilerin ilgisiz olması” (f=3) temasının altında “projelerin niteliği” (f=3) kategorisinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlerden bazıları, ziyaret edenlerin fuara olan ilgilerinin düşük olmasının bir sebebinin, fuarda yer alan projelerin ziyaretçilerin seviyesine uygun olmaması olarak açıklamaktadır. Öğretmenlere göre özellikle ziyaret edenler arasında ilkökul ve ortaokul kademesinde olan öğrencilerin düzeyine uygun projeler olmadığı için ilgi düşüktü. Bilim fuarına olan ilginin düşük olmasının diğer bir sebebinin ise fuarlarda benzer projelerin yer alması olduğunu belirten danışman öğretmenler, bilim fuarının çoğu okul tarafından düzenlenmesi fuarda sergilenen projelerin tekrara düşmesine neden olduğunu bu durumda ziyaret edenlerin ilgisinin azalmasına yol açtığını vurgulamışlardır. Bu temaya ilişkin DÖ₄ ve DÖ₅ şu şekilde görüş bildirmiştir:

Bir de aynı şeyleri sergiliyor olmak da biraz sıkıntı. Başvuru aşamasında projeler yazılıyor ya, seçilmeli bence. Aynı şeyler yapmamalı. Belki o da sıkıntı yaratıyor. Mesela gidiyor bir okulu geziyor bir öğrenci, öbür okulu geziyor, orada da var aynı. Aynı şeyler yapılmış, gerek yok diyor. (DÖ₄)

İlkokulların ilgi derecesi farklı oluyor projelere, liselerin farklı oluyor. Hatta lise türlerinin farklı olabiliyor. Mesela bir ortaokul öğrencisi çok karmaşık bir biyoloji projesini anlamakta zorlanıyor. Yani çokta fazla ilgisini çekmiyor. Okullarda hadi bakalım sergiye gidiyoruz deyince çoğu öğrenci gezmeye modunda bakıyor. Projenin içeriğini çok fazla dikkate almadığını düşünüyorum. (DÖ₅)

Öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının Katkılarına İlişkin Görüşleri

TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarında proje danışmanı olarak görev alan öğretmenlerin bilim fuarının katkılarına yönelik görüşleri; “öğrenci gelişimi”, “bireysel gelişim” ve “okul gelişimi” olmak üzere üç ana tema altında incelenmiştir. Bu temalar ve temalara ilişkin kategoriler ve kodlar tablo4'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının katkılarına yönelik görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	F
Öğrenci Gelişimi (f=39)	Duyuşsal Beceriler (f=18)	Özgüvenlerini artırma	11
		Bilimsel etkinliklere ilgi duyma	4
		Sosyalleşmelerini sağlama	3
	Bilişsel Beceriler (f=10)	İletişim becerisini geliştirme	6
		Araştırma becerisini geliştirme	

Bireysel Gelişim (f=29)		Eleştirel düşünme becerisini geliştirme	2
			2
	Akademik Katkı (f=9)	Başarıyı artırma	5
		Farklı eğitim ortamında bulunma	2
		Kalıcı öğrenmeyi sağlama	1
		Üniversite eğitimine hazırlık	1
			1
	Uyum Sağlama (f=2)	Yeni öğrencilerin okula alışmasını sağlama	1
		Öğrencilerin okula bağlılığını artırma	1
			1
	Mesleki Gelişim (f=14)	Yeni bilgiler öğrenme	4
		Takım çalışması yapabilme	4
		Kendi alanındaki çalışmaları takip etme	4
		Araştırma becerisini geliştirme	3
			3
	İletişim (f=8)	Öğrenciyle iletişimi geliştirme	6
		Sosyalleşme	2
	Mesleki Doyum (f=7)	Mesleki tatmin sağlama	3
Ürün ortaya çıkarmış olma hazzı		3	
Mesleki motivasyonu artırma		3	

Okul Gelişimi (f=12)			1
	Prestij Sağlama (f=7)	Tanıtımını sağlama	7
	Etkili Okul Olma (f=5)	Okulda olumlu iklim oluşturma	4
		Veliyi okula yakınlaştırma	1

Tablo 3 incelendiğinde danışman öğretmenlerin en çok bilim fuarının öğrenci gelişimine yönelik (f= 40) katkılarına ilişkin görüş bildirdiği anlaşılmaktadır. Tablo 4'teki “öğrenci gelişimi” (f=40) temasına bakıldığında “duyuşsal beceriler” (f=18), “bilişsel beceriler” (f=10), “akademik katkı” (f=9) ve “uyum sağlama” (f=2) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenler, bilim fuarının öğrenci gelişimine ilişkin katkılarının en çok duyuşsal becerilerini geliştirmeye yönelik olduğunu vurgulamışlardır. Bu temaya ilişkin bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

Ben öğrencilerin kendilerini çok güzel ifade etmelerine katkı sağladığını düşünüyorum. Çünkü başka bir okulun müdürü geliyor, milli eğitim müdürü geliyor. Yani heyecanlanıyorlar, o heyecanı yaşıyorlar (DÖ₈).

Öğrencimize not katkısı oldu. Öğrencilerin çoğu bu sayede sözlü notu almış oluyor. Öğrencinin farklı düşünmesini sağlıyor. Farklı bakış açısıyla bakmaya başlıyor (DÖ₆).

Çocukların hem bilimsel çalışma tekniklerini öğrenme konusunda hem de kendilerine güvenmeleri konusunda çok önemli yere sahip olduğunu düşünüyorum bu 4006'nın. Ortaokuldan geliyorlar, daha tam alınamamış oluyorlar. Bu etkinlik süreciyle beraber okula da almış oluyorlar. Yeni öğrencilerimiz için daha yararlı olduğunu düşünüyorum (DÖ₂).

Danışman öğretmenlerden DÖ₈, bilim fuarının öğrencinin kendini ifade edebilmesini sağlayarak iletişim becerisinin gelişmesine katkı sağladığını vurgulayarak bilişsel beceriler kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. DÖ₆ ise, bilim fuarında görev alan öğrencilere ders içi katılım notu verildiğini bu durumun akademik başarıya olumlu bir şekilde yansıdığını belirterek akademik katkı kategorisine ilişkin görüş bildirmiştir. Ayrıca öğrencilerin bilim fuarı sayesinde farklı bakış açısı kazandıklarını ifade ederek eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesinde katkısı olduğunu vurgulamıştır. DÖ₂'ye göre bilim fuarı öğrencilerin bilimsel araştırma yöntemlerini öğrenmelerini sağlayarak araştırma becerilerini geliştirmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin özgüvenlerinin artmasını sağlamakta ve yeni gelen öğrencilerin okula uyumunu kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda DÖ₂; bilişsel beceriler, duyuşsal beceriler ve uyum sağlama kategorilerine yönelik görüş bildirmiştir.

Tablo 3'e bakıldığında “okul gelişimi” (f=12) temasının altında “prestij sağlama” (f=7) ve “etkili okul olma” (f=5) kategorileri yer almaktadır. Danışman öğretmenler, daha çok bilim fuarının

okul gelişimine yönelik katkıları içerisinde prestij sağlama kategorisine ilişkin görüş bildirmiştir. Özellikle meslek lisesinde görev yapan öğretmenlerin, bilim fuarı sayesinde hem okullarının hem de okul içindeki bölümlerin tanıtılmış olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. DÖ; “okulumuzdaki bölüm ve alanlar hakkında bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum” şeklinde görüş bildirerek bu duruma işaret etmiştir. Etkili okul olma kategorisine ilişkin kodlara bakıldığında; bilim fuarı düzenlemekle okula bir hareketlilik geldiğini ifade eden danışman öğretmenler bu durumun okulda olumlu bir hava oluşturduğunu belirttikleri anlaşılmaktadır. Bilim fuarı sayesinde okulda oluşan olumlu iklimin öğretmen ve öğrenciler üzerinde olumlu etkileri olduğunun altını çizen danışman öğretmenlerden DÖ₃ şu şekilde yorum yapmıştır: “O hareketlilik bile düşündüğüm zaman bana artı olarak geliyor. Sosyal bir etkinlik, bir hareketlilik, bir değişiklik, bir farklılık oluyor. O sergiyi düzenleme anı bile, işte tişörtlerin hazırlanması, o şapkalar, çocukların o sunumları, çabaları, koşuşturmaları güzel şeyler.”

Öğretmenlerin Karşılaşılan Sorunlara Yönelik Görüşleri

Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarı sürecinde karşılaştıkları sorunlara yönelik görüşlerine bakıldığında; “zaman sorunu”, “kaynak sorunu”, “projenin içeriği ile ilgili sorunlar”, “öğrenci ile ilgili sorunlar” ve “öğretmen ile ilgili sorunlar” temalarının oluştuğu görülmektedir. Bu temalar ve temalara ilişkin kodlar tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarı sürecinde karşılaşılan sorunlara yönelik görüşleri

Tema	Kodlar	F
Zaman Sorunu (f=5)	Proje çalışmaları için yeterli zaman olmaması	3
	Müfredatın yetismemesi	2
Kaynak Sorunu (f=4)	Ödeneğin yetersiz olması	2
	Materyal eksikliği	2
Projenin İçeriği İle İlgili Sorunlar (f=4)	Bütçeye uygun konu belirleme	2
	Öğrenci düzeyine uygun konu belirleme	2
Öğrenci İle İlgili Sorunlar (f=4)	Proje çalışmaları konusunda yetersiz olması	2
	Proje konusunu belirleyememe	1
	Öğrencinin isteksiz olması	1
Öğretmen İle İlgili Sorunlar (f=3)	Öğretmenin isteksiz olması	2
	Bilimsel çalışmalar konusunda yetersiz olması	1

Tablo 4 incelendiğinde danışman öğretmenlerin daha çok zaman sorunu temasına yönelik görüş bildirdiği görülmektedir. Öğretmenler bilim fuarına proje hazırlarken hem öğretmenlerin ders yükünün çok olmasından, hem de öğrencilerin ders dışında okulda zaman geçirememesinden dolayı bu çalışmaları yapmak için yeterli zamanlarının olmadığını düşünmektedirler. Zamanın yetersizliğinden dolayı bazen öğrencileri dersten almak zorunda kaldıklarını bununda farklı problemlere yol açtığını vurgulamışlardır. Bu temaya ilişkin DÖ₆ şu şekilde görüş bildirmiştir: “Bazen yetiştiremiyoruz. Dersten alıyoruz öğrenciyi. Cumartesi, pazar getiremiyoruz öğrenciyi. Dersten sonra kalmak zor oluyor. Sekiz saat ders gören öğrenci zaten yorulmuş oluyor.” Diğer temalara yönelik bazı danışman öğretmenlerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Maddi zorluklar genelde bizi yoruyor. Her projeyi düşünemiyoruz. Okula gelen meblağ, belli bir meblağ. Onun üzerine çıkmak mümkün değil. Belki de düşündüğümüz proje büyük bir proje ama onu minimize ediyoruz, en küçüğe indirmek zorunda kalıyoruz (DÖ₇).

Öğretmenler faaliyeti ekstra kendine yük görüyor. Mali konularda yetersizlik yaşıyor (DÖ₁₁).

Hazırlanma aşamasında bazı öğrencilerin proje konusundaki yeterlilikleri çok düşük. Beklentimizin altında olabiliyor. Proje konusunu belirlerken de sıkıntı oluyor. Çünkü öğrenci bir projeye geliyor ama o projenin uygulanabilirliği önemli olan (DÖ₅).

Danışman öğretmenlerden DÖ₇, ödeniğin yetersiz olduğunu vurgulayarak kaynak sorunu temasına yönelik görüş bildirirken; bütçeye uygun proje belirlemek zorunda kaldıklarını bu durumun ise kendilerini zorladıklarını ifade ederek projenin içeriği ile ilgili sorunlara işaret etmiştir. DÖ₁₁ ise hem öğretmenlerin bu konuda isteksiz olduğunu vurgulayarak öğretmen ile ilgili sorunlar temasına hem de kaynak sorunu temasına yönelik görüş bildirmiştir. Danışman öğretmenlerden DÖ₅ rumuzlu öğretmen ise öğrencilerin proje çalışmaları konusunda yetersiz olduklarını, proje konusunu belirleyemediklerini ifade ederek öğrenci ile ilgili sorunlar temasına yönelik görüş bildirmiştir.

Öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının Daha Verimli Olması için Önerileri

Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının verimliliğine yönelik görüşleri; “verimli olması”, “verimliliği düşüren etkenler”, “üst yönetime yönelik öneriler” ve “fuarın içeriğine yönelik öneriler” şeklinde dört ana tema altında incelenmiştir. Bu temalar ve temalara ilişkin kategoriler ve kodlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 5. Danışman öğretmenlerin TÜBİTAK-4006 Bilim Fuarının verimliliğine yönelik görüş ve önerileri

Tema	Kategori	Kodlar	F
Verimli Olması (f=9)	Öğrenci Gelişimine Katkı Sağlaması (f=5)	Özgüven kazanması	3
		Bilime yönelik olumlu tutum kazanması	2
	Öğrenciye Akademik Katkı Sağlaması (f=4)	Farklı eğitim ortamında bulunma	2
		Yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlama	2
Verimliliği Düşüren Etkenler (f=4)	Zaman Bulamama (f=2)	Müfredatın yoğun olması	2
	Projelerin Niteliği (f=2)	Projelerin özgün olmaması	2
	Üst Yönetime Yönelik Öneriler (f=18)	Uygulamayla İlgili (f=9)	5
	(f=5)	Okullarla İlgili	3
		Fiziki ortam sağlama	2
	(f=4)	Materyal desteği sağlama	2
		Öğretmenlere eğitim verme	2
		Öğretmenleri teşvik etme	2
		Öğretmenlere eğitim verme	2
Fuarın İçeriğine Yönelik Öneriler (f=10)	Projelerin Niteliği (f=10)	Farklı alanlardan proje olması	5
		Daha nitelikli projelerin olması	5

Tablo 5'eaki "verimli olması" (f=9) temasına bakıldığında "öğrenci gelişimine katkı sağlama" (f=5) ve "öğrenciye akademik katkı sağlama" (f=4) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlere göre bilim fuarı öğrenci gelişimine katkı sağlama ve öğrenciye akademik katkı sağlama açısından verimlidir. Danışman öğretmenlerin bilim fuarının verimli olduğunu düşünmelerinin sebebinin, bilim fuarının öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenebilecekleri farklı bir eğitim ortamı sunması, bilimsel çalışmalara karşı olumlu bir tutum kazandırması olduğu anlaşılmaktadır. DÖ₁; "sınıf ortamında yapamadığımız bazı etkinlikleri bilim fuarı sayesinde yapıyor. Kendisi yaparak öğreniyor." şeklinde görüş bildirerek bilim fuarının öğrenciye farklı bir eğitim ortamı sunması ve yaparak yaşayarak öğrenmesine olanak sağlama bakımında akademik katkı sağladığı için verimli olduğuna vurgu yapmıştır. DÖ₅ ise bilim fuarının öğrencinin özgüven kazanmasına ve

gelişimine katkı sağladığı için verimli olduğu düşüncesinde olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Bazen çok basit düzeyde hazırlanmış çalışmalar olabiliyor. Hatta proje bile denilemeyecek şeyler oluyor. Ama yine de bir başlangıç olması açısından önemli. Aynı zamanda özgüven kazanmasında etkili oluyor.”

Tablo 5 incelendiğinde danışman öğretmenlerin bilim fuarının verimini artırmak adına getirmiş oldukları önerilerin daha çok üst yönetime yönelik olduğu görülmektedir. Tablo 6’ya göre “üst yönetime yönelik öneriler” (f=18) temasının altında “uygulamayla ilgili” (f=9), “okullarla ilgili” (f=5) ve “öğretmenle ilgili” (f=4) kategorileri yer almaktadır. Danışman öğretmenler üst yönetime yönelik daha çok uygulamayla ilgili öneriler getirmiştir. Uygulamayla ilgili kategorisine ilişkin görüşlere göre; danışman öğretmenler fuarın ulaşılabilir olmasını sağlamak amacıyla sergi zamanının uygun bir zaman dilimine koymak gerektiğini düşünmektedirler. Öğretmenler, bilim fuarının daha fazla kişi tarafından ziyaret edilmesine imkân sağlamak için, mevsimsel ve bölgesel faktörleri de göz önünde bulundurarak en uygun zamanı belirlemek gerektiğini düşünmektedirler. Bu temaya ilişkin bazı danışman öğretmenlerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

Ben şu an okulumda laboratuvarı kullanamıyorum. Belli fiziksel aksaklıklar olduğu için ya da yer sıkıntısı olduğu için ben laboratuvarımı kullanamıyorum ve bunun ezikliğini yaşıyorum kimya öğretmeni olarak. O yüzden mümkün olduğu kadar fiziksel şartları düzeltmek, öğretmeni motive etmek idareden başlar (DÖ₇).

Proje hazırlanması aşamasında öğrenci ve danışmanlar için özel bir ortamın, malzeme, araç-gerecin oluşturulması gerekmektedir (DÖ₁₁).

Zorunlu hale getirilmeli, her okul bunu yapmalı. (DÖ₁)

DÖ₇, bilim fuarının daha verimli olması için okulların fiziki şartlarının iyileştirilmesi gerektiğini ifade ederek okulla ilgili kategorisine yönelik görüş bildirmiştir. DÖ₁₁ rumuzlu danışman öğretmen ise, bilim fuarının daha verimli olabilmesi için ihtiyaç duydukları materyallerin temin edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Öğretmenler proje hazırlama sürecinde ihtiyaç duydukları malzemelerin bazılarının zor bulunması veya bulunamaması gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarını belirterek, yöneticilerin materyal temini konusunda kendilerine destek vermeleri gerektiğini düşünmektedirler. DÖ₁ ise bilim fuarı etkinliğinin yaygınlaşması gerektiğine vurgu yaparak uygulamayla ilgili kategorisine ilişkin görüş bildirmiştir. Danışman öğretmenler, üst yönetime yönelik öğretmenlerle ilgili bazı önerilerde bulunmuşlardır. Danışman öğretmenlere göre bilim fuarının daha verimli olabilmesi için öğretmenlere bu konuda eğitim verilmesi gerekmektedir. Bu konu hakkında DÖ₄; “proje konusunda eğitilmeli, bilimsel alanda da eğitilmeli bence. Öğretmen olmuş ama çok yetersiz insanlarda var içimizde.” şeklinde yaparak öğretmenlere eğitim verilmesine vurgu yapmıştır. Yine DÖ₄; “mesela doktorların falan performans değerlendirmesi var. İşte özgün çalışan öğretmenlere de bu tarz şeyler getirilebilir. O zaman öğretmenler gayrete gelip çalışmaya başlayabilirler.” şeklinde görüş bildirerek, özgün çalışmalar

ortaya koyan gayretli öğretmenlerin ödüllendirilerek öğretmenlerin teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde “fuarın içeriğine yönelik öneriler” (f=10) temasının yer aldığı ve altında “projelerin niteliği” (f=10) kategorisinin yer aldığı görülmektedir. Danışman öğretmenlere göre fuarda sergilenen projelerin farklı alanlardan olması gerekmektedir. Çünkü öğretmenler, projeler birkaç branştan olduğunda fuarın çok ilgi görmediğini gözlemlemişlerdir. DÖ₂ bu konuya; “renklendirilmeli, 3-5 branştan olmamalı bence. Çok daha fazla branştan olmalı. Hatta yabancı dillerden de olmalı, edebiyattan da olmalı. Katkı arttıkça verimliliğinde artacağını düşünüyorum.” şeklinde yorum yaparak değinmiştir. Danışman öğretmenlere göre bilim fuarının verimliliğini artırmak için, fuarda sergilenen projelerin daha nitelikli olması gerekmektedir. Danışman öğretmenler bazı projelerin basit düzeyde kaldığını hatta proje olmaktan uzak olanların da olduğunu belirterek, projelerin ziyaret edenlerin ilgisini çekecek, inceleyenlere bir fayda sağlayacak, özgün projeler yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu konuya DÖ₄; “4006’ların ya da buna benzer projeleri denetleyenlerin seçici olması lazım. Birçok ölçüte göre o okullara verilmesi lazım. Bunların çok katkısı olduğunu düşünüyorum.” şeklinde yorum yaparak projelerin niteliğini artırmak için TÜBİTAK’ın başvuru sürecinde daha seçici davranması, gerekirse her okula fuar hakkı verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın bulgularına göre danışman öğretmenlerin bilim fuarından beklentileri; öğrenciye yönelik beklentiler, bireysel beklentiler ve okula yönelik beklentiler temaları ile ifade edilmiştir. Danışman öğretmenler en çok öğrenciye yönelik beklentilere vurgu yapmışlardır. Özellikle öğrencilerin araştırma ve eleştirel düşünme gibi bilişsel becerilerinin, özgüven sağlama ve girişimcilik gibi duyuşsal becerilerinin gelişimi gibi beklentileri olan danışman öğretmenler, akademik yönden de katkısının olacağını ifade etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin beklentilerinin sadece öğrenciye yönelik olmadığı, okul ve bireysel bağlamda beklentilerinin olduğu görülmektedir. Buradan TÜBİTAK 4006 bilim fuarları etkinliklerinin etkilerinin çok boyutlu olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Öğretmenlerin proje çalışmalarına öğrenci belirlerken, öğrencilerin istekli olması ve yeterli ön bilgiye sahip olması gibi hazırbulunuşluk düzeyine, öğrencinin iletişiminin iyi olmasına ve girişimciliğine dikkat ettikleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin etkinlik sürecinde öğrencilerin etkin katılımına yönelik görüşlerine bakıldığında daha çok öğrencilerin süreç içerisinde aktif olduğuna ilişkin görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Öğretmenler fuarı üst yöneticilerin ziyaret etmesinden ve fuarda ilgi çeken projelerin olmasından dolayı ziyaretçilerin ilgili olduğu; projelerin düzeye uygun olmaması ve fuarlarda benzer projelerin olması gibi durumlardan dolayı ise ziyaretçilerin ilgisiz olduğu sonucuna varmışlardır. Araştırmaya katılan öğretmenlere göre bilim fuarının öğrenci gelişimine, kişisel gelişime ve okul gelişimine yönelik katkıları olmuştur. Öğretmenler daha çok bilim fuarının öğrenciye yönelik katkılarına vurgu yapmışlardır. Danışman öğretmenler, bilim fuarının öğrencilerin özgüven

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

kazanmalarına, iletişim ve araştırma becerilerinin gelişmesine, akademik başarılarının artmasına ve okula uyum sağlamalarına yönelik katkıları olduğunu vurgulayarak öğrencilerin duyuşsal, bilişsel ve akademik yönden gelişmesine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin bilim fuarından beklentilerinin büyük oranda karşılandığı söylenebilir.

Öğretmenlerin bilim fuarında yaşadıkları sorunlar; proje çalışmaları için yeterli zaman olmaması, ödeneğin yetersiz olması ve materyal eksikliği gibi kaynak sorunları, bütçeye ve öğrenci düzeyine uygun konu belirleme gibi projenin içeriği ile ilgili sorunlar yaşandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencinin yetersiz ve isteksiz olması gibi öğrenciyle ilgili sorunlar, öğretmenin isteksiz ve yetersiz olması gibi öğretmenle ilgili sorunların yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Danışman öğretmenler bilim fuarının verimini artırmak adına üst yönetime ve fuarın içeriğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Danışman öğretmenlerin getirdikleri önerilerin çoğunun üst yönetime yönelik olduğu görülmüştür. Üst yönetime yönelik getirilen öneriler: Fuarın ulaşılabilirliğini ve yaygınlaşmasını sağlama, okullarda fiziki ortam oluşturma ve okullara materyal desteği sağlama, öğretmenlere eğitim verme ve öğretmenleri teşvik etme. Fuarın içeriğine yönelik öneriler ise projelerin niteliğine yöneliktir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

Akınoğlu, O. (2005). Türkiye’de uygulanan ve değişen eğitim programlarının psikolojik temelleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 22, s.31-46.

Avcı, E. ve Su Özenir, Ö. (2018). Bilim fuarları sürecinin yürütücü öğretmenler gözünden değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 17(3), s.1672-1690.

Çakıcı, Y. (2012). *Fen ve teknoloji öğretiminde yapılandırmacı yaklaşım.*, Ö. Taşkın. (Editör). Fen ve teknoloji öğretiminde yeni yaklaşımlar, içinde (2. Baskı) Ankara: Pegem Akademi, s. 1-22.

Kavacık, İ., Kılınç, H., Kavacık, L. (2015). Ortaokul fen bilimleri öğretmenlerinin bu benim eserim proje yarışmasına proje hazırlama süreci ile ilgili görüşlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *24. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Niğde.

Kubinova, M., Novotna, J. & Littler, G. H. (1998). Projects and mathematical puzzles A tool for development of mathematical thinking. *Mathematics Education I. II*, 53.

MEB. (2018). Ortaöğretim Kimya dersi (9,10,11 ve 12. sınıflar) öğretim programı. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

URL-1, <http://sivasarge.meb.gov.tr/www/4006-tubitak-bilim-fuarlari-destekleme-programi-2018-2019-cagri-doneminde-135-projesi-kabul-edilen-sivas-basari-oranini-yuzde-60-artirarak-turkiyede-zirveye-yerlesti/icerik/120> Erişim: 18 Temmuz 2019

Yılmaz, F. N. (2015). Fen Bilimleri öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının 6. sınıf öğrenci başarıları ve bilimsel süreç becerilerine etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Türkiye’de Kapsayıcı Eğitim Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme

Bilge Kağan BIKMAZ¹

Özet

Araştırmada eğitimde kapsayıcılık konusunu işleyen Türkiye’de yürütölmüş bilimsel çalışmalar sistemik derleme yöntemiyle incelenmiştir. GoogleScholar, DergiPark ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında belirlenen anahtar kelimelerle tarama yapılmıştır. Taramalarda “*kapsayıcı eğitim, hake temelli eğitim, dezavantaj kapsayıcı eğitim, mülteci kapsayıcı eğitimi, üstün yetenekli kapsayıcı eğitim, üstün zekalı kapsayıcı eğitim, inclusive education, gifted inclusive education, inclusion on education*” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Toplam 146 çalışmaya ulaşılmış, dahil etme-dışlama ölçütleriyle sayı 71’e düşürölmüştür. İncelenen çalışmaların 6’sı okulöncesi, 20’si ilkököl, 15’i ortaokul, 2’si lise, 2’si ilkököl-ortaokul, 1’i de ortaokul-lise düzeyindeki, 25’i genel kapsayıcılık uygulamalarını araştırmıştır. Kapsayıcı eğitim konusunun 2017 öncesinde fazla işlenmediğı, sonrasında yapılan çalışmaların da durum tespiti ve paydaş görüşlerini içeren benzer çalışmaların olduğı, en çok zihin engelliler, göçmenler ve az sayıda da üstün yetenekli öğrenciler üzerinde çalışıldığı belirlenmiştir. Kapsayıcı eğitim denildiğinde ölkemizde çalışılan konulara ek olarak dini ve etnik azınlıklar, farklı cinsel yönelimleri olan bireyler, eğitim erişilebilirliği konusunda sıkıntı yaşayan alt ekonomik gruptaki hatta ruh sağlığı problemleri yaşayan bireyler üzerine kapsayıcılık çalışması gerçekleştirilmediğı saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: Kapsayıcı eğitim, Dezavantajlı grupların eğitimi, Sistemik derleme

ICHUS

¹ Uzman, Özel Atayurt Fen Lisesi, Orcid: 0000-0002-1846-8950

GİRİŞ

Bireylerin bir araya gelerek kitleler halinde oluşturduğu; bireyin ilk öğrenmesini gerçekleştirdiği, diğer bireylerle etkileşime geçtiği ve normlarıyla birey davranışlarına doğrudan ya da dolaylı yoldan etki eden toplum nosyonunun şekillenmesinde başat olan eğitim anlayışı günümüzde ülkelerin gelişmişlik ve sosyal devlet olabilmelerinin ölçeğini ve boyutlarını bizlere yansıtmaktadır. Ülkelerin eğitim tarihleri ve arka planları kadar güncel alt yapıları, politikaları, reformları ve sistemleri dahil olmak üzere eğitim üzerine yapılan tüm çalışmaları da şüphesiz ki bunlara paralel olarak ülkelerin dünyadaki yerini stratejik olarak önemli kılmakta ve belirlemektedir.

Çağlar boyunca eğitim kavramı ve süreci çok yönlü işlevsel bir süreç olarak toplumun beklentilerini karşılama sorumluluğunu üstlenmiş ve bu sorumluluk, eğitimin hem kendi iç dinamiklerini oluşturacak kadar örgütlenmiş bir sistem hem de hedeflere uygun bireyler yetiştirmeyi sağlayan bir disiplin olmasını gerektirmiştir (Manolova, 2011). Bu hedefleri kendisine misyon edinmiş bir sistem ve/veya oluşumdan beklenen ilk şeyler; şüphesiz beklentileri karşılama konusunda sistemin işleyişinin sürdürülebilirliği ve kapsayıcılığı olacaktır.

Sürdürülebilirlik olarak tanımlanabilecek olan sürecin ve/veya sürece olan girdilerin kesintiye uğramadan hedeflere ulaşarak devam edebilmesi; sistemin hedef aldığı tüm bireylere hitap edebilmeyi amaçlayan kapsayıcılık ise şüphesiz ki sosyal devlet anlayışı ve yapısını içerisinde barındıran tüm gelişmiş ülkelerce uygulanan ve gelişmekte olan ülkelerin de ulaşmaya ve uygulamaya çalıştıkları en önemli ve belirleyici özellikler olarak öne çıkmaktadır.

Eğitimde kapsayıcılık ise, toplumun içerisinde bulunan tüm avantajlı, dezavantajlı bireylere, cinsiyetlerine, gelir durumlarına, alt kimliklerine ve konuştukları dile bağlı olarak belirli bir norm ya da normal gözetmeksizin geniş bir şemsiye altında tüm bireysel farklılıklara asgari değil azami özenin gösterildiği bir sistem özelliği olarak tanımlanabilir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne göre (UNESCO) (2019), bulundukları sosyal gruplara göre dezavantajlı öğrencilerin de diğer tüm öğrenciler aynı haklar çerçevesinde eğitim alabilmesi gerektiği ve bu hakların güçlendirilmesinin gözden kaçırıldığı toplum ve grupların bulunması sebebiyle dünya çapında kapsayıcılık adına bireylere ve onların ailelerine güçlü bir tanınma ve saygıya gerek duyulduğu belirtilmiştir. Bu suretle gözden kaçırılmamalıdır ki eğitimin en önemli kurallarından biri olan bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmanın önemi eğitim sisteminin yapılandırma sürecinde amaca ulaşması açısından öne çıkmakta ve eğitim hizmetini alan paydaşların farklı fiziksel, bilişsel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik arka planlara sahip olduğu düşünüldüğünde eğitim kurumlarını çağın gereklerine uygun bir şekilde eğitim vermek ve verilen bu eğitimi öğrenci ve öğretmen yeterliklerini üst seviyelere çıkarabilmek amacıyla reformize, revize ve gerektiğinde modernize ederek ve öğrencilerin bireysel

farklılarını ön plana çıkararak öğrenim vermek kapsayıcılık algısını eğitim sisteminde perçinleyecektir (Manolova Yalçın ve Bıkmaz, 2020).

Birçok ülke 1994 yılındaki Salamanca Bildirisi'ne yanıt olarak eğitimde yeni bir trend oluşturma ve özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak adına kapsayıcı eğitim programını başlatmıştır. Soğuk savaşın belirsizlikleri arasında bağımsızlığını kazanarak kurumsal yapılanmalarını tamamlayamamış ülkeler başta olmak üzere, geç dönemlerde eğitim politikaları oluşturmuş ve eğitimsel yapılanma içerisine giren ülkelerin çoğunda 1994 yılındaki Salamanca Bildirisi'ne kadar olan süreçte tanımlanmış bir kapsayıcı eğitim programının varlığından söz etmek mümkün değildir (Chhabra, Srivastava ve Srivastava, 2010; Akt. Sunardi ve diğerleri). Buradan hareketle ülkemizde de kapsayıcı eğitime ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde 1994'teki Salamanca Bildirisi'ne rağmen bilhassa son yıllarda daha popülerlik kazandığının görülmesinin yanında; uzun yıllar boyunca kapsayıcı eğitim, yalnızca kapsayıcı eğitimin bir parçası olan kaynaştırma eğitimi ile karıştırılmış olup bu karışıklık eğitimsel politika, süreç ve uygulamalara da yansımıştır. Ek olarak Banks'e göre (2008), küresel göçün yaygınlaşması ile ülkelerdeki etnik çeşitliliğin artması ve ulus devletlerdeki vatandaşlık algısının özgürlükçü asimilasyoncu bir hale evrilmesi ile de farklı kültürlere, dillere ve etnisitelere ulaşabilen ve insani bir hak olan eğitim hakkının devamlılığını sağlamak adına kapsayıcı eğitimi tesis etmek zaruri bir hal almıştır. Söz konusu durumu yalnızca göçmen ve mülteciler adına değil aynı topraklarda farklı bir etkin ulusun azınlığında yaşayan ülkelerin unsurları için de söylemek mümkündür.

Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliği ya da eşitsizliği ile hak temelli eğitime erişim kavramı genel olarak yanlış bir biçimde yalnızca kadın ve erkeklerin eğitime erişimi ile tanımlanarak ve cinsiyete ilişkin bir ayrıma atıf bulunularak sınırlandırılmaktadır. Ancak eğitim erişimi sağlanması gereken öğrenciler ve öğrenci adayları arasındaki fark olarak bahsedilebilecek kavramlar yalnızca cinsiyet kategorilerinden oluşmamakta ve söz konusu bireylerin içinde bulundukları herhangi bir dezavantajdan dolayı ana akım eğitim ortamlarının ve sistemin ulaşamayarak dışında kalan bütün bireylere özgü farklılıklarla ilişkilidir (MEB, 2020).

Kapsayıcı eğitim, eğitim hakkına sahip bütün bireylerin bu hakka erişebilmesi ve teoride sabit olan hak temelliliğin eyleme geçmesi kadar, öğrenim ortamlarında farklılaşmış bireysel ihtiyaçlara, yeteneklere ve ilgilere saygı ve destek göstererek her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmakla bağlantılıdır. Ancak, eğitimsel hakları neyin meydana getirdiği ve nasıl değerlendirildiğine ilişkin farklı yorumlar mevcuttur. Çoğunlukla erişilebilirlik ile eşitliğin karıştırılması bir yana; özel eğitim, destek eğitimi ve farklılaştırılmış eğitimin hakların elde edilmesinde ve yerine getirilmesinde sorunun mu yoksa çözümün mü parçası olması durumunda ise açık olarak kapsayıcı eğitim sisteminin eşgüdümü ile sistemin içerisinde görev alacak uzman ve öğretmenlerin yetkinlik ve kapsayıcılık algılarına göre şekilleneceği açık olsa da burada yasa koyucu erklerin, devlet ve hükümetlerin eğitim politikalarının

odak noktalarının belirleyici unsur(lar) oluşu gözden kaçırılmamalıdır (Florian, 2008; UNESCO, 2013).

Araştırmacıların ilgili durumla ilişkin ortaya koyduğu ve koyacağı çalışmalar yalnızca durum tespiti ile sınırlı kalmayıp söz konusu olan kapsayıcı eğitim bağlamında Türk Milli Eğitimi'ne ve politikalarına yol gösterici olacağı ve olması gerektiği düşünülerek bu çalışmada; Türkiye'de kapsayıcı eğitim üzerine yapılan çalışmalar ve söz konusu çalışmaların amaç, yöntem, sonuç ve önerileri ile hedef kitlelerine ve konularına göre tasnif edilerek değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Belirtilen bu amaç doğrultusunda kapsamlı bir değerlendirme gerçekleştirebilmek adına aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yapılan akademik çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Araştırmaların yayın türü dağılımı nasıldır?
3. Çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri hangileridir?
4. Çalışmaların örneklem/katılımcı özellikleri nasıldır?
5. Örneklem/katılımcıların eğitim kademesi ve düzeyi dağılımı nasıldır?
6. Araştırmaların hedeflediği eğitim kademe dağılımları nasıldır?
7. Örneklem dâhil edilen öğrencilerin dezavantaj grupları nedir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Kapsayıcı eğitim konusunda yapılan alan yazınındaki akademik makaleler ile yüksek lisans ve doktora tezlerinin değerlendirildiği bu çalışmada bir nitel araştırma yöntemi olan sistematik derleme kullanılmıştır. Sistematik derleme, belli bir alanda problem ya da klinik bir duruma çözüm oluşturmak amacıyla ilgili alan yazınında yayınlanmış tüm çalışmaların kapsamlı bir şekilde taranması ve bu taramada belirli dahil edilip ve dışlanma kriteri gözeterek derleme çalışmasına alınacak olan çalışmaların bulgularının sentezlenerek sunulmasıdır. Ayrıca (Higgins ve Green, 2011, Akt. Karaçam).

Derleme makaleleri, sistematik olan ve sistematik olmayan derleme makaleleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sistematik derleme makalelerinde sorularla başlayıp bu soruları cevaplamak için mümkün olabilecek en iyi araştırmalar bulmaya çalışılırken sistematik olmayan derleme makalelerinde

yıllar boyunca tavsiyelerle rasgele toplanmış olan araştırmalar üzerinde çalışılmaktadır (Gülpınar ve Güçlü, 2013).

Tarama Süreci

Bu çalışmada, kapsayıcı eğitim kapsamına alınabilecek çalışma grupları üzerine sistem paydaşlarının görüşlerini inceleyen ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) kapsayıcı eğitim çalışmalarının etkililiğini inceleyen araştırmalara ulaşılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda başlangıç tarihi spesifik edilmeksizin Mart 2021 tarihine kadar yapılmış olan; yönetici, öğretmen, veli ve öğrenci görüşlerinin yanı sıra gözlemleri de içeren ve elde edilen çıktılar neticesinde öneriler sunan çalışmalara ulaşılabilmesi için tarama çalışmaları yapılmıştır. Bu suretle Google Scholar, DergiPark ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında belirlenen anahtar kelimelerle tarama yapılmıştır. Taramalarda “*kapsayıcı eğitim, hak temelli eğitim, dezavantaj kapsayıcı eğitim, mülteci kapsayıcı eğitimi, üstün yetenekli kapsayıcı eğitim, üstün zekalı kapsayıcı eğitim, inclusive education, gifted inclusive education, inclusion on education*” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Taramalar sonucunda kullanılan anahtar kelimeler altında toplam 146 çalışmaya ulaşıp taranmış, dahil etme ve dışlama ölçütleri doğrultusunda bu sayı 71’e düşürülmüştür.

Ayrıca erişilen akademik çalışmalara katkı sağlayan kaynaklar da incelenmiş ve böylelikle taramalarda çıkmayan araştırmalara da erişilmesi hedeflenmiştir. Ancak incelenen kaynakçalarda ilk taramada elde edilen kaynakların dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırmada dahil etme ölçütleri (a) ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış olma, (b) lisansüstü tez ya da proje çalışması olma, (c) dezavantaj gruplarının incelendiği çalışmalardan olma, (d) Türkçe yazılmış olma olarak belirlenmiştir. Dışlama ölçütü olarak ise tam metin şeklinde yayımlanmamış olma, alan yazın taraması ve doküman analizi olma durumları belirlenmiştir.

Veri Analizi

Araştırma doğrultusunda belirlenmiş anahtar sözcükler kullanılarak, (a) ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış olma, (b) lisansüstü tez ya da proje çalışması olma, (c) dezavantaj gruplarının incelendiği çalışmalardan olma, (d) Türkçe yazılmış olma olarak belirlenen dahil etme ölçütleri doğrultusunda veri tabanlarında yapılan taramalar ile 146 araştırmaya ulaşılmış ve araştırmaların özet, yöntem ve sonuç bölümleri inceleme kapsamına alınmıştır. Araştırmanın bu safhasında alan yazın taraması ve doküman analizi yöntemlerinin kullanılması ile tam metin şeklinde yayımlanmamış olma ölçütleri göz önünde bulundurularak erişilen akademik çalışma sayısı 71’e düşürülmüştür.

Çalışmanın güvenilirliğinin belirlenmesi adına anahtar sözcükler bağımsız bir Eğitim Bilimleri uzmanı tarafından aynı veri tabanlarında tarama sürecinde kullanılan anahtar kelimeler kullanılarak tarama yapmak suretiyle araştırmaya dahil edilen çalışmaların uygunluğu test edilmiştir. Yapılan taramanın sonucunda ise ilk aşamada bulunan çalışmaların aynısının bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca yapılan literatür taraması sonucunda erişilen kaynaklar yine uzman görüşleri doğrultusunda “çalışmanın yılı, türü, amacı, sınıf düzeyi, katılımcı özellikleri (cinsiyet, yaş ve sayı), yöntemi ve bulguları” kategorilerine ayrılarak çalışmalara ait veriler tablo ve grafik haline getirilmiştir. Ek olarak sistematik derleme kapsamında incelenen kaynaklar kaynakçada diğer kaynaklardan farklı olarak “*” sembolü ile işaretlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular ve alt amaçlarını oluşturan araştırma soruları dahilindeki toplanan verilere bağlı kalınarak elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaların Yayımlandığı Yıl

Dahil etme ve dışlama kriterleri göz önünde bulundurularak bu sistematik derleme çalışmasına dahil edilen bilimsel çalışmaların Google Scholar, DergiPark ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında yapılan taraması neticesinde ilgili çalışmaların 2008 – 2022 arasında yapıldığına ortaya çıkmıştır. Buna karşın bazı yıllarda kapsayıcı eğitim konusu kapsamında çalışma yapılmadığı gözlenmiştir. Araştırmaların yayımlandığı yıllara ve frekansına ilişkin bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Yayımlanma yılı	Frekans	%
2008	1	1,41%
2009	2	2,82%
2010	1	1,41%
2011	1	1,41%
2014	1	1,41%
2016	1	1,41%
2017	7	9,86%
2018	4	5,63%

2019	10	14,08%
2020	13	18,31%
2021	11	15,49%
2022	19	26,76%
TOPLAM	71	100,00%

Tablo 1. Araştırmaların Yayımlandığı Yıl

Tablo 1.'e bakıldığında 2008 – 2017 yılları arasındaki süreçte kapsayıcı eğitim konusunun araştırma konusu olarak üzerinde fazla çalışılmadığı görülmekte olup özellikle 2019 ve 2020 yıllarında birden nicelik olarak sıçrama yapması ise dikkat çekicidir. 2008 yılından önce konuyla ilgili az sayıda derleme ve doküman analizi dışında nitel ya da nicel herhangi bir saha çalışması yapılmamış olmaması sebebiyle örneklem ve çalışma grupları içeren en eski araştırmanın 2008 yılında yapıldığı söylenebilir. Ek olarak her ne kadar 2019 ve 2020 yılındaki çalışmaların yoğunluğu göze çarpsa da 2017 yılındaki ciddi artış da çarpıcı bir bulgudur. 2020 yılı itibarıyla kapsayıcı eğitim konusu üzerine yapılan çalışmaların hızla arttığı ve 2022 yılında en yüksek sayıya ulaştığı görülmektedir.

İncelenen Araştırmaların Yayın Türü

Belirtilen amaç doğrultusunda yapılan bu sistematik derleme çalışmasında makaleler ile lisansüstü projeler ve tezler incelenmiştir. Araştırmaya konu olan akademik çalışmaların yayın türü ve lisansüstü eğitim düzeyine ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımlarına Tablo 2.'de yer verilmiştir.

Yayın Türü	Frekans	%
Makale	40	56,34%
Tezsiz Yüksek Lisans Projesi	6	8,45%
Yüksek Lisans Tezi	12	16,90%
Doktora Tezi	10	14,08%
Bildiri Tam Metin	3	4,23%
Toplam	71	100,00%

Tablo 2. Araştırmaların Yayın Türü

Tablo 2.'de görüldüğü üzere sistematik derleme çalışmasına konu olan ve amaç doğrultusunda ele alınan 71 araştırmanın 40'ını (f: %56,34) makaleler, 12'sini (f: %27,66) yüksek lisans tezleri, 10'unu (f: %14,08) doktora tezleri, 6'sını (f: %8,45) tezsiz yüksek lisans projeleri, bildiri tam metin kitaplarında yayımlanan çalışmalar ise 3'ünü (f: %4,23) oluşturmaktadır. Araştırma konusu olan kapsayıcı eğitimin lisansüstü düzeylerde bilimsel makalelere göre daha az karşılık bulduğu sonucuna buradan erişilebilir.

Araştırmaların Yöntemi

Çalışma kapsamına dahil edilen araştırmalarda nitel, nicel, ve karma yöntemlerin ele alındığı saptanmıştır. Bu kapsamda yer alan araştırmaların yöntemlerine ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımlarına Tablo 3.'te yer verilmiştir.

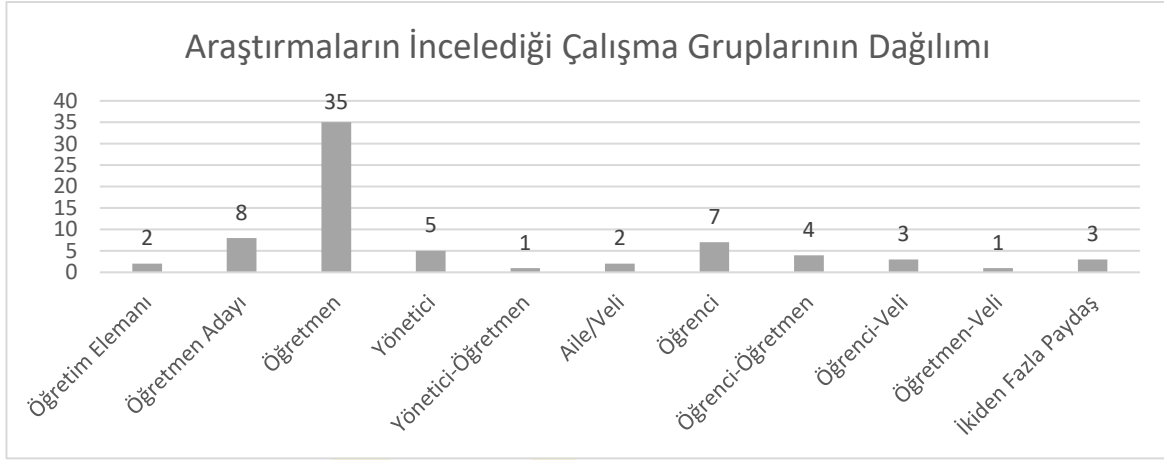
Araştırma Yöntemi	Frekans	%
Nitel	42	58,33%
Nicel	21	29,17%
Karma	9	12,50%
Toplam	71	100,00%

Tablo 3. Araştırmaların Yöntemi

Tablo 3'e göre kapsayıcı eğitim konusu üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunu nitel araştırmaların oluşturduğu gözlenmekle birlikte nicel ve karma yöntemli araştırmaların nitel araştırmaların sayıca altında kaldığı belirlenmiştir.

Çalışmaların Örneklem/Katılımcı Özellikleri

Çalışma kapsamına dahil edilen araştırmaların çalışma gruplarına ilişkin frekans dağılımlarına Grafik 1.'de yer verilmiştir.

Grafik 1. Araştırmaların İncelediği Çalışma Gruplarının Dağılımı

Grafik 1.'deki verilerin ışığında Türkiye'de kapsayıcı eğitim konusunu işlemiş ve bu araştırma kapsamında incelenen 71 çalışmanın 35'inin (f: %49,30) öğretmen katılımcılarla, gerçekleştirildiği saptanmış olup geriye kalan çalışmaların sırasıyla en çok öğretmen adayları, öğrenciler ve yöneticilerle yapılan çalışmalar olduğu gözlenmiştir.

Araştırmaların Hedeflediği Eğitim Kademelerine Göre Dağılımları

Çalışma kapsamına alınan araştırmaların hedeflediği eğitim kademelerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Eğitim Kademesi	Frekans	%
Okulöncesi	6	8,45%
İlkokul	20	28,17%
Ortaokul	15	21,13%
Lise	2	2,82%
İlkokul ve Ortaokul	2	2,82%
Ortaokul ve Lise	1	1,41%
Genel	25	35,21%
Toplam	71	100,00%

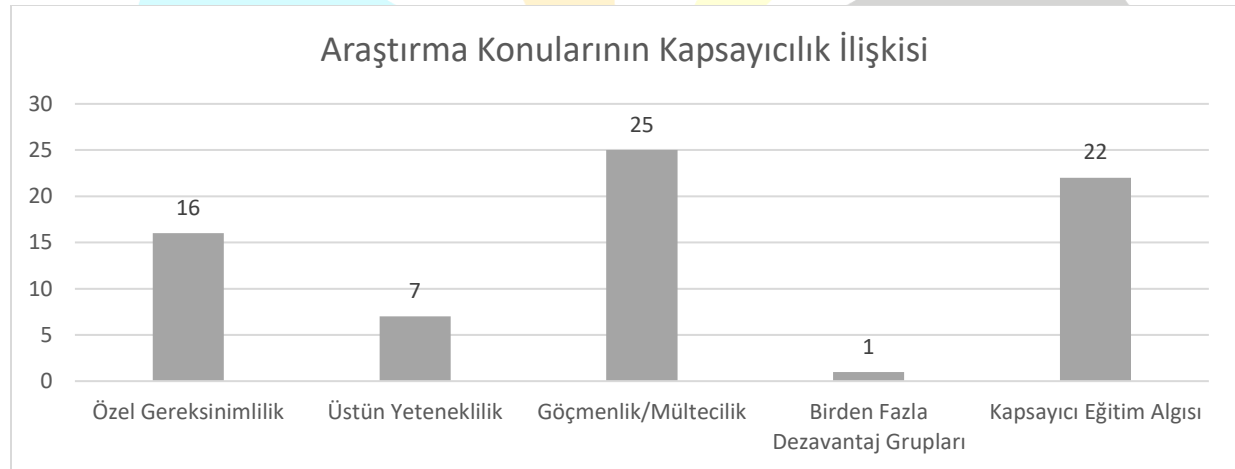
Tablo 4. Araştırmaların Hedeflediği Eğitim Kademesi

Tablo 4’te belirtildiği üzere araştırmalar okulöncesi, ilkokul, ortaokul, lise, ilkokul ve ortaokul, ortaokul ve lise kademelerinde yapılmıştır. Tabloda genel satırında yer alan sayı ve frekansı oluşturan çalışmalar en az 3 kademe ve üzerinde yapılan çalışmalar olup genel itibariyle bütün kademelerin bir arada işlendiği çalışmalar olduğu gözlenmiştir.

Kapsayıcı eğitim konusunda spesifik olarak en çok çalışmanın 24 araştırma ile ilkokul sınıf seviyesinde olduğu belirlenmiş. Bu sayıyı da oluşturan çalışmaların göçmen mülteci öğrencilerin okuma-yazma ve dil becerilerini inceleyen çalışmalar ile kaynaştırma öğrencilerinin üzerinde yapılan araştırmalar olduğu dikkat çekmiştir. İlkokulda yapılan çalışmalardan daha fazla olan araştırma ise 25 çalışma ile tüm farklı kademelerin birlikte değerlendirildiği ve çalışma gruplarındaki genel kapsayıcı eğitim algısının incelendiği çalışmalar genel sınıflandırılmasına dahil edilmiş olup bu yapılan çalışmaları 12 araştırma ortaokulda, 7 araştırma okulöncesinde, 2 araştırmanın lise düzeyinde, 1 araştırmanın hem ilkokul hem ortaokul düzeyinde yapıldığı belirlenmiş olup ortaokul ve lise düzeyinde kapsayıcı eğitimi birlikte ele alan yine yalnızca 1 araştırma yapıldığı gözlemlenmiştir.

Araştırmaların İncelediği Kapsayıcılık Konuları

Araştırmaların kapsayıcılık ilişkilerine göre dağılımı Grafik 2.’de gösterilmiştir.

Grafik 2. Araştırma Konularının Kapsayıcılık İlişkilerine Göre Dağılımı

Grafik 2. vasıtasıyla, yapılan araştırmaların kapsayıcı eğitim başlığı altında odaklanılan konularda göçmenlik ve mültecilik konusunun 18 çalışma ile (f: %38,30) başı çektiği görülmekte olup söz konusu araştırmalara bakıldığında dünyada oldukça işlenilen bir konu olmasına karşın Türkiye’nin son on yılda maruz kaldığı orta ve yakın doğulu göçmenlerden kaynaklı olarak Türkiye için güncel ve etkilerinin gözle görülebilir olması sebebiyle göçmenlik/mültecilik konusunun kapsayıcı eğitim

konusunda fazlaca işlenmiş olduğu söylenebilir. Göçmenlik/mültecilik konusunu 12 araştırma ile (f: 25,53) özel gereksinimli olma kriterinin üzerine çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir. 8 araştırmanın (f: 17,02) üstün yetenekli öğrenciler üzerine yapıldığı ve yine 8 çalışmada (f: 17,02) eğitim paydaşlarının kapsayıcı eğitime ilişkin bilgi ve algılarının üzerinde çalışıldığı belirlenmiştir. 47 çalışmanın yalnızca 3'ünde (f: 6,39) Dünya'dakinin aksine Türkiye'de kapsayıcı eğitim denildiğinde akla gelebilecek ve toplada yer alan tüm dezavantaj gruplarının incelendiği görülmüştür.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Kapsayıcı eğitim çalışmalarının özellikle 2017 yılından önce çok fazla işlenmediği ve bu yıldan sonra yapılan çalışmaların durum tespiti, sistem incelemesi ve paydaş görüşlerini içeren farklı eğitim kademelerinde yapılan benzer çalışmaların fazla olduğu gözlenmiştir.

Çalışmaların çoğunluğunun nitel makalelerin oluşturduğu ve yapılan araştırmalar içerisinde de lisansüstü tezlerinin genel bağlamda nisbi ölçekte daha az yer tuttuğu ve yapılan bu çalışmaların da çoğunluğunun kaynaştırma eğitimi ile ilgili olduğu görülmüştür. Ayrıca kapsayıcı eğitim konusunu işleyen lisansüstü çalışmalar arasında yer alan tezsiz yüksek lisans bitirme projelerinin de azlığı ve yapılmış çalışmaların paydaş görüşlerini inceleyen benzer ve birbirini tekrar eden çalışmalar olduğu dikkat çekmiştir.

Yapılan çalışmalarda son yıllarda ülkemizi sosyolojik olarak etkileyen Suriyeli göçmenlerin eğitimsel yansımalarının bilimsel araştırmalara da yansıdığı ve eğitimde kapsayıcılık konusunun çoğunluğu Suriyeli göçmenlerden oluşan göçmenlerin Türk eğitim sistemine, Türk Dili'ne ve sosyal öğrenme neticesinde akademik ilerleme süreçleri ile okul ve arkadaş ortamı adaptasyonu ve oryantasyonu konularının sıklıkla işlendiği görülmüştür.

Hak temelli bakış açısıyla göçmen ve mültecilerin dil eğitimi ile zihin engelli bireylerin eğitime ulaşabilmesi konuların işlendiği görülmüştür. Eğitimde kapsayıcılığa hak temelli bakış açısıyla yaklaşan akademik çalışmaların mülteci ve göçmenlerin dışında en çok zihin engelliler ve üzerine çalışıldığı saptanmış olup çok az sayıda da üstün yetenekli öğrenci üzerinde çalışıldığı belirlenmiştir.

Zihin engelli ve özel gereksinimli öğrenciler üzerinde çoğunlukla kaynaştırma konusu üzerinde çalışıldığı görülmüş, burada İngilizce «inclusion» kelimesinin kapsayıcılık yerine doğrudan «kaynaştırma» yerine kullanılmasının araştırmalara kaynaştırmanın konu edilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Dünya'da kapsayıcı eğitim denildiğinde düşünülen alanlarla Türkiye'de algılanan kapsayıcılık spektrumunun farklı olarak şekillendiği de dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Türkiye'deki kapsayıcı eğitim algısının ülkemizde çalışılan konulara ek olarak dini ve etnik azınlıklar, farklı cinsel

yönelimleri olan bireyler, eğitim olanaklarına fiziksel erişimde alt yapı sıkıntısı yaşayan bireyler ile yine erişilebilirlik konusunda sıkıntı yaşayan alt ekonomik gruptaki bireyler ve hatta ruh sağlığı problemleri yaşayan bireyler üzerinde çalışma gerçekleştirilmediği saptanmıştır.

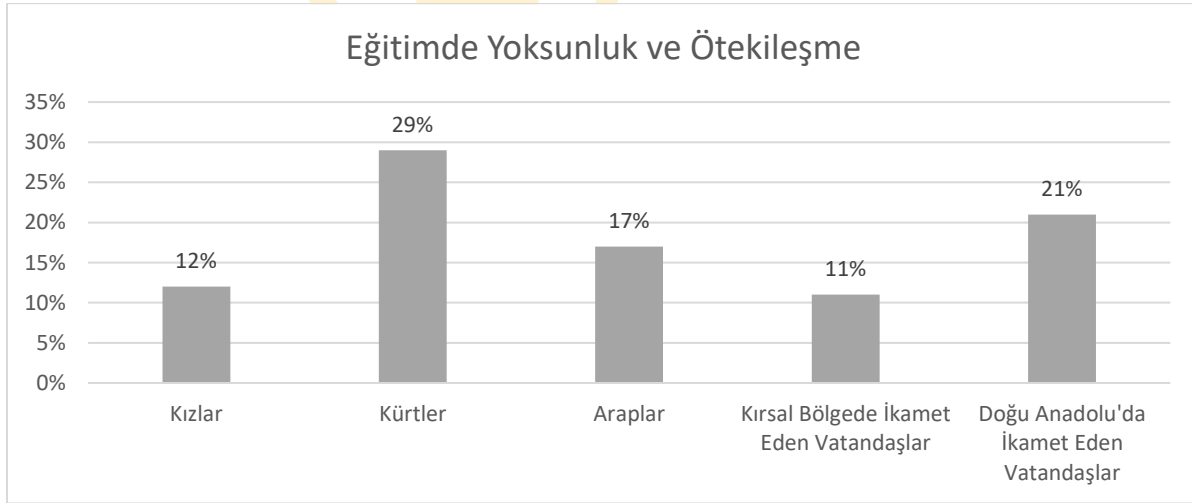
Kapsayıcı eğitim evrensel bir hak olan eşitlik gerçeği odağında paydaşlarına ilgili ve uygun eğitimi sunmak amaçlı planlanan geniş çaplı strateji ve süreçlere işaret eden bir kavramdır. Bu doğrultuda dinamik bir yapıda olup katılımcılarının kültürel ve sosyolojik arka planları ile şekillenir. Kapsayıcı eğitimde temel amaç en temel haklardan biri olan eğitimin ulaşamadığı topluluk, sistem, yapı ve birey olmamalı ve kapsayıcı eğitimle oluşturulacak olan sistemde eğitim katılımcılarının farklılıkları sebebiyle oluşan tüm engel durumları ortadan kaldırılmalı ve farklılıkları ile birlikte gelişimlerine destek verilmelidir. Bu engel ve handikaplara; her düzeyden farklılıkları içeren yaş, cinsiyet, etnisite, ana dil, sağlık durumu, ekonomik statü, din, sakatlık ve benimsenen yaşam tarzı konularında örnek verilebilmekte olup kapsayıcı eğitim stratejisinin temelinde de çeşitlilik odaklı barışçıl, toleransı yüksek, sürdürülebilir ve katılımcıların en temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir sistem oluşturmak vardır (Stubbs, 2008).

İdealize edilen ve kapsamının genişliğinin ihtiyaçlara yönelik genişlediği kapsayıcı eğitimde, öncelikle Türkiye'deki genel manada dezavantajlı bireyler ve kapsayıcı eğitim algısının yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Zira Türkiye'de kapsayıcı eğitim konusunda çalışılan alt başlıklara bakıldığında benzer konulardaki çalışmaların ve bilhassa zihin engelli bireyler ve göçmenler/mülteciler üzerine odaklanıldığı görülmüştür. Banks (2008), küreselleşen dünyada çeşitliliğin artması ile vatandaşlık algılarının değiştiğini belirterek çok kültürlü vatandaşlığa vurgu yapmış ve etkili bir kapsayıcı eğitim modelinin okullarda demokrasi kültürünün ve farklılıklara saygıyı pekiştireceğini belirtmiştir.

Polat'ın araştırmasının sonuçlarına göre (2020), bu çalışmayı destekler nitelikte olduğu görülmekte olup buna göre Türkiye'de kapsayıcı eğitim alanına giren çalışmaların büyük bir bölümünü "göçmen/sığınmacı/mülteci çocukların eğitimi" ile ilgili olduğu ve araştırmaların çoğunluğunun öğretmen ve öğrenci algı ve tutumlarının belirlenmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Aynı araştırmada yer alan öneriler kısmında da kapsayıcı eğitimin proje ve araştırma temelli değil hak temelli bir biçimde müfredat sathına yayılarak ele alınmasının, okul fiziki alanlarının kapsayıcılığa elverişli olarak güçlendirilmesinin ve konuyla ilgili hizmet içi eğitimlerin yapılmasının yanında en önemli olarak da kapsayıcı eğitime yönelik rehberlik ve destek hizmetleri için Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ayrı bir birim/çalışma grubu oluşturulabilmesinin kapsayıcılık algısına ve konunun güncel kalarak kalıcı bir yer edinmesine destek olacağı vurgusu yapılmıştır.

Ayrıca, konuyla ilgili literatür taraması yapılırken sivil toplum kuruluşlarının kapsayıcı eğitim ile uygulamalı çalışmalarına rastlanmış olup söz konusu çalışmalar MEB ile iş birliğinde genele

yayılabilir. Zira araştırmaya dahil edilen 71 çalışmanın amaç, yöntem, bulgu ve önerileri incelendiğinde çalışmaların yalnızca durum tespiti niteliğinde olduğu göze çarpmış ve aynı zamanda da yöntem olarak çoğunlukla paydaş görüşlerini irdeleyen kendini tekrar eden araştırmaların yapıldığı göze çarpmıştır. Araştırmacıların da bu algıyı yeniden yapılandırmak adına kapsayıcı eğitim kavramının Türkiye’de hala tartışma konusu olan gruplar üzerine de yöneltmesi ve söz konusu gruplar üzerinde de çalışma yapması gerekmektedir. Bu duruma istinaden; UNESCO’ya göre (2020) Türkiye’de 17-22 yaş aralığındaki eğitime erişebilirlik ve bu konuda ötekileşen kesimlerin yer aldığı raporda kritik eşik olan %10’un üzerinde beş grup tespit edilmiş olup Grafik 3.’de de gösterilmiştir.

Grafik 3. Eğitimde Yoksunluk ve Ötekileşme Yüzdeliği (UNESCO, 2020)

UNESCO’nun güncel grafiğine göre 17 – 22 yaş aralığındaki; Kürt etnisiteye sahip olan vatandaşların %29’u, Doğu Anadolu Bölgesi’nde ikamet eden vatandaşların %21’i Arap etnisiteye sahip bireylerin %17’si ve aynı yaş grubunda yer alan kızların %12’si eğitimden yoksun kalmakta olup Türk eğitim sisteminden istifade edebilecekleri haklardan da mahrum kalmaktadır. Tomlinson’a göre (2015, Akt. Machu), kapsayıcı eğitimde eğitim stratejilerini desteklemek adına öğretmenlerin, öğrencilerin ilgi alanlarına, öğrenme profillerine ve okuma becerilerine her bir öğrencinin kapasitesi doğrultusunda doğrudan dokunabilmesi gerekmektedir.

Ainscow’a göre (2005) bir okulun eğitim sürecine doğrudan ya da dolaylı olarak katma değer ve pozitif katkı yapmasının yolu kapsayıcı olmasından geçer. Bu suretle eğitimin sürdürülebilirliği için kapsayıcılığın gerekli olduğu kanısına ulaşılabilmeyle birlikte son yıllarda popüler olan bir konuda hali hazırda çalışılan konularda yalnızca paydaş görüşlerinin incelendiği ve durum tespitlerini içeren çalışmalar yapıldığı ve söz konusunu çalışmalardaki önerilerin de çalışmaların birbirini tekrarlama ve özgün olmaması sebebiyle kapsayıcı eğitim algısının yeniden modellenmesi ve akademik

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

çalışmaların bu suretle jenerik konular yerine; UNESCO raporunda da yer alan grupları, dini ve etnik azınlıkları, farklı cinsel yönelimleri olan bireyleri, eğitim olanaklarına fiziksel ve ekonomik erişimde sıkıntıları olan ve ruh sağlığı problemleri yaşayan bireyler, ailelerini ve diğer paydaşları da içine alan kapsamlı bir kapsayıcı eğitim çalışması ve planlaması yapılmalı ve verilecek önerilerin de bu kapsam ölçeğinde işlevsel olması ve MEB'in bu çalışmalara önayak olması gerekmektedir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

*Acar, M. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Kapsayıcı-Bütünleyici Eğitime Yönelik Değerlendirmelerinin Sosyal Alan Teorisiyle İncelenmesi: Türkiye-Almanya Karşılaştırması. *Başkent University Journal of Education*, 7(2), 189-199.

Ainscow, M. (2005). Understanding the development of inclusive education system.

*Akbulut, F., Yılmaz, N. Karakoç, A., Erciyas, İ.M. ve Akşin Yavuz, A. (2021). Öğretmen adayları kapsayıcı eğitim hakkında ne düşünüyor? *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 6:1, 33-53. DOI: 10.37754/ 756554.2021.613

*Akkaya, D. (2021). Göçmen öğrencilerin eğitim gereksinimlerinin paydaş görüşler doğrultusunda belirlenmesi. *Doktora tezi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

*Asar, M. (2020). Kapsayıcı öğrenme ortamlarına ilişkin yöneticilerin görüşleri Denizli ili Pamukkale ilçe örneği. *Tezsiz yüksek lisans projesi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Aşık, M., & Zelyurt, H. (2021). Özel Yetenekli Bireyleri Tanıma ve Eğitimine İlişkin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *International Primary Education Research Journal*, 5(1), 78-94.

*Ata, S., Duran, Ç., & Metin, E. N. (2020) Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi (Ağrı İli Örneği). *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(2), 159-171.

*Ateş, S., & Rakap, S. (2021). Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları olan annelerinin okulöncesi eğitim hizmetleri sürecine ilişkin deneyimlerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 3 (1), 23-46.

*Ayvaci, H. Ş. ve Yamaçlı, S. (2022). Kapsayıcı eğitim konulu hizmet içi eğitim almış fen bilimleri öğretmenlerinin ders tasarımlarına bakış açısı. *Trakya Eğitim Dergisi*, Cilt 12 Sayı 1.

Banks, J. A. (2014). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Journal of Education*, 194(3), 1-12.

*Bayram, B. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik algı ve uygulamaları. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Erciyes University, Institute of Education Sciences, Kayseri.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

*Beyazoğlu, G. ve Günel, İ. (2022). Hizmet öncesi antrenörlerin engelli öğrencileri öğretmeye yönelik tutumları. *Tam metin kitabı*. 4th International Congress on Multidisciplinary Social Sciences.

*Bilgin, A. (2018). Türk ve Portekizli sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik duygu, tutum ve kaygıları. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

*Cankaya, Ö. (2010). İlköğretim I. kademedeki kaynaştırma eğitimi uygulamalarının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Doktora tezi*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Cengiz Şayan, E. (2020). Kapsayıcı eğitime ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri. *Tezsisiz yüksek lisans projesi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Çelik, Ç. (2022). Tanıma ve yanlış tanıma: kapsayıcı eğitim, okullar ve etnisite. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25 (2), 146-148.

*Çelik, S., & Baş, Ö., (2022). Sınıf öğretmeni adaylarının kültürel açıdan karma öğrenme ortamlarına ilişkin yansıtımları. *Milli Eğitim Dergisi*, vol.51, no.233, 259-278.

*Çelik-Şahin, Ç. (2014). Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin bu kurumlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *HAYEF Journal of Education*, 11(1), 101-117.

*Direk, A. & Dilber, Y. (2020). “İlkokul Müdürlerinin Bakış Açısıyla Kapsayıcı Eğitim”, *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue: 57; pp:754-767.

*Dolapçioğlu, S., & Bolat, Y. (2020). Kapsayıcı Eğitimde Disiplinler Arası Program Geliştirmeye Yönelik Bir Eylem Araştırması. *Eğitim ve Bilim*, 45(204).

*Durmuş, B. (2022). Erken çocukluk eğitiminde kapsayıcı eğitimin niteliğine yönelik paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Yüksek lisans tezi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Durmuşoğlu Saltalı, N. ve Şengöz, E. (2022). Temel eğitim öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim özyeterliklerinin yordayıcısı olarak eleştirel çokkültürlü eğitim özyeterlikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 127, Nisan 2022, s. 244-265

*Dündar, S. & Çokokumus, B. (2022). Yabancı uyruklu ortaokul öğrencilerinin görsel sanatlar eğitim ve öğretimine yönelik öğretmen görüşleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(81), 389-396.

*Eker, A. (2020). Özel yetenekli öğrencilerin öğretmenlerinin mesleki yeterliklerini artırmaya yönelik geliştirilen öğretmen eğitimi programının etkililiği. *Yayınlanmamış doktora tezi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı, Konya.

*Eker, A., ve Sarı, H. (2020). Özel yeteneklilerin eğitimi alanı öğretmen eğitim programının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International*, 2(1), 2-35.

*Eren, Z. (2019). Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Göre Göçmen Çocukların Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 213-234.

*Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.

*Ertaş, H. C. (2022). Okul öncesi öğretmenlerin öğrenme güçlüğüne ilişkin bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Yüksek lisans tezi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Ertunç, E. N. (2008). Kaynaştırma eğitimi uygulanan ilköğretim ikinci kademedeki görev alan beden eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi hakkındaki bilgi düzeylerinin ve sınıflarındaki engelli öğrencilere bakış açılarının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yüksek lisans tezi*.

*Eşici, H., & Doğan, Y. (2020). Psikolojik Danışman ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kapsayıcı Eğitim Günlükleri. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(2), 29-53.

*Fırat, E. (2021). Sosyal bilgiler dersinde kapsayıcı eğitim: fenomenolojik bir araştırma. *Doktora tezi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Florian, L. (2008). Inclusion: special or inclusive education: future trends. *British Journal of Special Education*, 35(4), 202-208.

*Göktuna Yaylacı, F., Serpil, H., & Yaylacı, A. F. (2017). Paydaşların gözünden mülteci ve sığınmacılarda eğitim: Eskişehir örneği. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 22, 101-117.

*Gülyüz, Ş. O. (2009). Kaynaştırma eğitimine devam eden engelli öğrencilerin akranları ile ilişkilerinde karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi (*Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü*).

Gülpınar, Ö., & Güçlü, A. G. (2013). How to write a review article?. *Turkish journal of urology*, 39(Suppl 1), 44.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

*Gürdoğan Bayır, Ö. (2019). Dezavantajlı gruptaki çocuklarla eğitim süreci: Sınıf öğretmeni adaylarının görüşleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 451-464.

*Halef, A., & Göçen, A. Suriyeli Öğrencilerin Okula Yönelik Tutumları. *Journal of Global Sport and Education Research*, 4(1), 17-32.

*İhlamur, Ş. (2017). Üstün yetenekli çocuklara sahip ailelerin danışmanlık ihtiyaçlarının saptanması. *Master's thesis*, İstanbul Ticaret Üniversitesi.

*İkizoğlu, S. (2022). Öğretmenlerin çokkültürlüğe ilişkin tutumları. *Tezsisiz yüksek lisans projesi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*İra, N., & Gör, D. (2018). Eğitim fakültesi öğretim üyelerinin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling (TIJSEG)* ISSN: 1300-7432, 7(2).

*Kahvecioğlu, O. (2022). Müzik öğretmeni adaylarının çokkültürlü eğitime yönelik tutumları. *Yüksek lisans tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Karaağaç, F. C., & Güvenç, H. (2019). Resmi ilkokullara devam eden Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim sorunları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 530-568.

Karaçam, Z. (2013). Sistematiik derleme metodolojisi: Sistematiik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.

*Karadeniz, S. (2021). Çok kültürlü sınıflarda görev yapan öğretmenlerin çokkültürlülük algılarını etkileyen etkenler nelerdir. *Tezsisiz yüksek lisans projesi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Kayacan, K. ve Güneş Koç, R. S. (2021). Göçmen öğrencilerin evrensel fen okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi: öğretmenler bu konuda ne düşünüyor?. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 547-575.

*Kazak, S. F. (2022). Ortaokul fen bilimleri öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime yönelik yeterlilik ve görüşlerinin belirlenmesi (Denizli örneği). *Tezsisiz yüksek lisans projesi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*Kazu, H., & Deniz, E. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında öğretmenlerin mülteci öğrencilere ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1336-1368.

*Ketenoglu Kayabasi, Z. E. (2022). Öğretmen Adaylarının Gözünden Kapsayıcı Eğitim. EJER Congress. *Tam metin bildiri kitabı*.

*Kılıç Avan, Ş., ve Kalenderoğlu, İ. (2020) Kapsayıcı Eğitim Kursu Alan Öğretmenlerin İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretimi İle İlgili Görüşleri. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 5(1), 69-90.

*Kırılmaz, M. C. (2019). Sınıf öğretmenlerinin sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimi gerçekleştirme durumunun incelenmesi. *Master's thesis*, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Kozikoğlu, İ., & Yıldırımoglu, S. (2021). Öğretmenlerin Çokkültürlü Eğitime Yönelik Tutumları ile Kapsayıcı Eğitimde Sınıf İçi Uygulamaları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 226-244.

*Kuğu, S. (2011). İlköğretim I. kademede kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve ebeveyn tutumlarının kaynaştırma öğrencilerinin temel akademik beceri düzeylerine etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun*.

*Levent, F., & Çayak, S. (2017). Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin eğitime yönelik okul yöneticilerinin görüşleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(27), 21-46.

Manolova, O. (2011). Mesleki Etik ilkelere ilişkin Türkiye ve Moldova'daki ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri. *Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı. Ankara*.

Manolova Yalçın, O. ve Bıkmaz, B. K. (2020). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti eğitim yaşanan problemlere ilişkin emekli yönetici ve denetmen görüşleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 81, Autumn, p. 87-114.

Machû, E. (2015). Analyzing differentiated instructions in inclusive education of gifted preschoolers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 171, 1147-1155.

MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, (2020). Kapsayıcı eğitim bağlamında okul ve okul yöneticiliği. *Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Okul Yöneticilerinin Mesleki Gelişim Programı*.

*Oğuz Haçat, S., Topal, M. ve Bulut, E. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9 (31), 152-175.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

*Pamuk, Y. (2016). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.*

*Pektaş, D. (2022). Öykü temelli ve aile katımlı sosyal duygusal gelişim destek programının çocukların farklılıklara saygı düzeyi ve benlik algısı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.*

*Kehriman Pamuk, D., & Bal, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitimde çocukların dil gelişimi sürecine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, 48(1), 737-754.*

Polat, M. (2020). Türkiye'deki Araştırmalar Bağlamında Kapsayıcı Eğitim ve Okul Yönetimi. *Research in Education and Social Sciences, 323.*

*Erol Sahillioğlu, D. (2020). Okulöncesi Öğretmenlerinin “Kapsayıcı Eğitim” Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice, 1(1), 24-41.*

*Sanır, H. (2009). Kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin akademik öğrenme ile ilgili karşılaştıkları sorunların öğretmen ve aile görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.*

*Serttaş, B. (2020). İlkokullarda görev yapan okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime dair görüşleri. *Tezsisiz yüksek lisans projesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*

Sunardi,S., Yusuf, M., Gunarhadi, G., Priyono, P., Yeager, J.L. (2011). The Implementation of inclusive education for students with special needs in Indonesia. *Excellence in Higher Education 2 (2011): 1-10.*

*Şengöz, E. (2022). Okulöncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim özyeterliliklerinin sınıf yönetimi strateji tercihleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Doktora tezi. KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.*

*Şimşek, D. (2019). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitime erişimi: engeller ve öneriler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 17, Sayı 65, 10-32 Kış 2019.*

*Şimşek, Ü. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutum ve özyeterlilikleri ile sınıf içi uygulamalara ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. *Unpublished doctoral dissertation. Gazi University, Institute of Education Sciences, Ankara.*

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

*Taneri, P. O. (2018 0). *Göç pedagojisi konusunda öğretmen adaylarının farkındalıkları*. International Culture and Science Congress (3 - 05 Mayıs 2018), Erzurum, Türkiye.

*Tepe, B. ve Kalafatçı, Ö. (2022). Çocuk Oyunlarının Okullarda Kapsayıcılık Kültürünün Geliştirilmesindeki Rolü: Oyun Kardeşliği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(20), 37-49.

*Topaloğlu, B., Çam Aktaş, B. (2022). Refugee students through the perspective of school psychological counselors, *E-International Journal of Educational Research*, 13(1), 69-84.

*Umar, Ç. N., & Ayvaz Reis, Z. (2017). Karma Öğrenme Tasarımlı Öğrenme Ortamının Üstün Zekâlı ve Yetenekli Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi. *İnformel Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 34-58.

*Ünal, R. (2022). Covid-19 pandemisi döneminde geçici koruma atındaki Suriyeli öğrencilerle gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin Değerlendirilmesi. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice* , 4 (1) , 34-52 . DOI: 10.47157/jietp.1034907

*Ünay, E. , Erçiçek, B. & Günel, Y. (2021). Okul öncesi eğitim kurumları yöneticilerinin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (59), 179-213.

UNESCO, (2013). Inclusive Education. *Education Sector Technical Notes*. June 2013.

UNESCO, (2019). The UNESCO Salamanca Statement 25 years on Developing inclusive and equitable education systems. *Discussion paper*. Cali, Colombia, 11-13 September 2019

UNESCO, (2020). Deprivation and Marginalization in Education. *EFA Global Monitoring Report*.

*Ünal, A. M. (2017). Kaynaştırma uygulamalarının başarısını etkileyen etmenlerin değerlendirilmesi. *Yüksek lisans tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı.

*Ünal, R., & Aladağ, S. (2020). Kapsayıcı Eğitim Uygulamaları Bağlamında Sorunlar ve Çözüm Önerilerinin İncelenmesi. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, 2(1), 23-42.

Stubbs, S. (2008). Inclusive education. *Where there are few resources*. Oslo, The Atlas Alliance Publ.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

*Tosun, A., Yorulmaz, A., Tekin, İ., & Yıldız, K. (2018). Mülteci öğrencilerin eğitim sorunları, eğitim ve din eğitiminden beklentileri: Eskişehir örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 107-133.

*Yamaçlı, S. (2020). Fen bilimleri öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim bağlamında aldıkları hizmet içi eğitimlerin ders tasarımlarına etkisi. *Yüksek lisans tezi*. Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı.

*Yazıcıoğlu, T. (2017). Serebral palsili öğrenciler için düzenlenmiş bir ilkokulda gerçekleştirilen kaynaştırma uygulamasının öğrenci, veli ve öğretmen görüşlerine dayalı olarak incelenmesi. *Doctoral dissertation*, University of Ankara.

*Yıldırım, E. (2017). Sosyal bilgiler dersinde sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimin incelenmesi. *Doktora tezi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı.

*Yılmaz, M. (2019). Ulusal İnsan Kaynakları'nın geliştirilmesi açısından Türkiye'deki üstün yetenekli çocukların eğitimlerinin paydaşlar perspektifinden değerlendirilmesi. *Master's thesis*, Sakarya Üniversitesi.

Yusuf, M., ve Yeager, J. L. (2011). The implementation of inclusive education for students with special needs in Indonesia. *Excellence in Higher Education*, 2(1), 1-10.

*Zayimoğlu Öztürk, F.(2018). Mülteci öğrencilere sunulan eğitim-öğretim hizmetinin sosyal bilgiler öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(1), 52-79.

ICHUS

Cam Tavan Sendromu ve Kraliçe Ari Sendromunun Kadının İş Hayatındaki Konumuna Etkisi

Ceylan SÜLÜ AKGÜL¹

Abstract

The concepts of glass ceiling syndrome and queen bee syndrome are metaphorical concepts that describe various problems faced by women in business life. Both concepts come to the fore with the increase in women's participation in business life and become more controversial in today's societies. Again, in both concepts, it emphasizes the obstacles preventing women from reaching top positions and being successful, especially in working life, and questions the reasons for these. In the glass ceiling syndrome, there are emphases on the obstacles that are not clearly visible but felt and that make it difficult to take the next step, while in the queen bee syndrome, there are various emphases on the fact that a hardworking and successful woman does not allow another woman to be successful, or even hinders her. In today's societies, the concepts of "rights, equality, justice and freedom" and the importance of human dignity and value, especially in terms of social work science, are given place. Considering all these issues, within the scope of the study; the general definitions of glass ceiling syndrome and queen bee syndrome, the connections between them (reaching a separate obstacle when there may be a solution) differences, various statistical ratios from the world and Turkey, gender-based classifications that can be experienced within the scope of both concepts, discriminations and their underlying causes (social and personal) and the obstacles that may arise in front of the situation of women in business life are discussed. Again, the written text was evaluated in the light of the values that social work science attributes to women and society.

Keywords: Social Work, Women, Women in Business, Glass Ceiling Syndrome, Queen Bee Syndrome

¹Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Delice MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Orcid:0000-0002-9147-9664

GİRİŞ

Kadınlara ilişkin tartışmaların tarihi geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Geçmişten günümüze kadar kadın olmak, zorlu hayat şartlarında belirli güçlüklerle mücadele etmek, yine birçok güçlüğü aşmaya çalışmak ile eş anlamlı bir görünüm kazanmıştır. Kadın ve erkeğin doğasından kaynaklanan çeşitli ayrımların varlığı tartışılmayacak bir gerçekliktir. Ancak bu hususta bu yaradılış ayrımlarının nasıl algılandığı ve meseleye hangi perspektiften bakıldığı da son derece önemli olmaktadır.

Simone de Beauvoir “Kadın doğulmaz, kadın olunur” derken, cinsiyetin yalnızca biyolojik temellere dayanmadığının altını çizmiş, cinsiyet algısının altında toplumsal bir gerçekliğin olduğunu da vurgulamıştır. Kadın olmanın içinde, insanın doğarken kazandıklarına ek olarak sonradan öğrendiklerinin ve toplumsal etkilerinde önemli bir payı bulunmaktadır. Nihai durumda kadın algısı, ülkedeki cinsiyetlerin arasındaki sınıfların, çeşitli milliyet, ırk ve etnik grupların arasındaki çelişkiler ve ilişkilerle harmanlanmasından meydana gelmektedir (Koşar, 2020).

Görüldüğü üzere kadınlara karşı bakış açısının ve beklentilerin oluşmasında yaşanan toplumun değerleri de belirleyici olmaktadır. Artan sanayileşme ve modernleşmeyle birlikte hızlı bir gelişim ve değişim dönüşüm hareketi başlamış, bu durum ise eğitim, sağlık ve teknoloji gibi birçok imkânın artmasına, yaşam standartlarının iyileşmesine katkı sağlamıştır. Yine tüm bu değişim ve dönüşüm hareketi kadının toplumsal hayattaki konumunu da etkilemiştir. Kırsal hayattan kentsel hayata doğru geçiş günümüz kadınlarını evlerden, tarlalardan uzaklaştırarak, büyük iş alanlarına ve daha profesyonel iş sektörlerine doğru yönlendirmiştir. Bu durum ise daha önce tarlada ücretsiz emek işçisi olarak çalışan kadının, toplumsal hayatta ve iş hayatındaki konumunu etkilemiştir.

Kadınların artan eğitim oranları, uzmanlaşma düzeylerini arttırmış, bu durum da iş hayatındaki görünümünün de artışı kolaylaştırmıştır. Tüm bu olumlu gelişimlere ek olarak kadınların iş hayatında üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ilerleyişinde de benzer gelişmelerin yaşanmadığı da anlaşılmaktadır. Tüm bu iddia ve tespitleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), ulusal eğitim istatistikleri veri tabanı ve hane halkı işgücü araştırması sonuçlarından elde edilen güncel veriler de desteklemektedir.

Buna göre Türkiye’de kadın nüfus oranı toplam nüfus içinde %49,9’luk bir oran sergilerken ve erkek nüfus oranı %50,1’lik bir oranı temsil etmektedir. Nüfusun genel dağılımı içinde (25 yaş üstü bireylerde) eğitim oranları değerlendirildiğinde en az bir eğitim düzeyini tamamlayan kişilerin toplam nüfus içindeki oranı; 2008 yılında kadınlarda %72,6, erkeklerde %89,8, 2020 yılında kadınlarda %87,7 ve erkeklerde %98,1 olarak kayıtlara geçtiği tespit edilmiştir. Eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde; 2020 yılında kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katılım sağladıkları görülmüştür. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %12,4, lise altı eğitilmiş kadınların işgücüne katılım oranı %24,1, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %29,9, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %37,0 iken yükseköğretim mezunu

kadınların işgücüne katılım oranı %65,6 olarak artış göstermiştir. Tüm bunlara karşın şirketlerde üst düzey ve orta kademe yönetici pozisyonundaki kadın oranı 2012 yılında %14,4 iken, 2020 yılında %19,3 olarak kayıtlara geçmiştir (TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2021). Görüldüğü üzere yıllar içinde eğitim oranları artarken, bu artış içinde kadınlar da önemli bir görünüm kazanmıştır. Yine artan eğitim oranları ve uzmanlaşma düzeyine paralel olarak işgücüne katılım oranları da artış göstermiş, bilhassa herhangi bir yükseköğretimden mezun olan kadınların istihdama katılımı artış göstermiştir. Lakin artan eğitim oranları ve istihdam oranlarına rağmen şirketlerde üst ve orta düzey kademelerdeki yönetici kadın sayısı erkeklere oranla hayli düşük bir oran düzeyinde kalmış ve hızlı bir değişim seyri de gösterememiştir.

Yine konu üzerine diğer ülkelerde yapılmış kapsamlı çalışmalar incelendiğinde de oldukça çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre dünya üzerinde birçok ülkede mevzuatta fırsat eşitliği politikaları olmasına rağmen cinsiyete dayalı fırsat eşitsizliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Linehan ve Walsh (1999) tarafından yapılan bir çalışmada İngiltere, Almanya, Belçika ve İrlanda da yaşayan kadın girişimcilerle görüşülmüş ve birçoğunun ilk işe alım sırasında ayrımcı seçimlere maruz kaldığı, daha düşük maaş imkânlarına sahip olduğu ve daha az beceri geliştirme fırsatı yakaladıkları sonucunu elde edilmiştir. Yine Beck ve Davis (2005) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde kadınların işgücünün %46,5'ini oluşturduğu, bu oran içinde de üst düzey yöneticilik pozisyonunda yer alan kadın sayısı oranın ise sadece %8 olarak tespit edildiği vurgulanmıştır.

Kadınların birçok dünya ülkesinde üst düzey yöneticilik oranlarında erkeklere oranla daha geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun meydana gelmesinde farklı biyo-psiko-sosyal nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin tartışılması ve sorgulanması adına çalışma kadınların iş hayatında karşılaştıkları görünmez engelleri temsil eden cam tavan sendromu ve yine kadınların kendi hemcinsleri üzerinde uyguladıkları başarılarına engel koyucu davranışları açıklamak üzerine metaforlaştırılan kraliçe arı sendromunu açıklamak amacıyla kaleme alınmıştır.

1. Cam Tavan Sendromu

Cam tavan sendromu, genel anlamda işletmelerde var olan, kadınlar ile üst yönetim arasında yer alan ve onların başarı ve liyakatlarına bakılmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen aynı zamanda aşılamayan sembolik engelleri nitelendirmektedir. Kavram bilhassa kadınların veya azınlık grupların üst ve stratejik öneme sahip pozisyonlara yeterli oranda katılamamasının önündeki engellere gönderme yapmaktadır. Cam tavan engelleri, işyerlerinde rekabet üstünlüğü yaratabilecek çeşitli niteliklere sahip kişilerin üst düzey yönetim kademelerinde görev alamamasına ve işletmelerin verimliliğine katkıda bulunabilecek yeteneklerin kullanılmamasına neden olmaktadır (Aytaç, 2006; Ünal, vd., 2022: 674).

Cam tavan veya cam tavan sendromu kavramı fiziksel ve gözle görünebilen bir engelden daha ziyade büyük ölçüde bilinçsiz önyargılar (stereotipler) ve yanlış fikirlerden oluşan davranışsal- tutumsal

engelleri ifade etmektedir. Kadınlar hakkında kalıplaşmış bu önyargılar (stereotipler) kadının çalışma hayatına ket vurduğu gibi, yönetici konumunda kadın rol modellerin oluşmasını da önlemektedir. Ayrıca zihinlerde kadınların bu roller için uygun olabileceği düşüncesinin önünde de engel teşkil etmektedir. (Deemer ve Nancy, 2006; Harlander, 1996: 2849).

Cam tavan sendromunun oluşmasında birden fazla unsurun etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların iş hayatında üst düzey yönetici kademelere geçirilmelerinin önünde genel olarak üç engel olduğu belirtilmektedir. Bu engeller kısaca aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Aycan, 2004; aktaran Örücu vd., 2007: 119-120):

1. Kişinin kendine koyduğu görünmez engeller:

Kadınların kendi kendine koyduğu ve istihdam alanında geri planda kalmasına neden olan engeller şu şekilde sıralanabilir:

- Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar nedeniyle “Kadının yeri neresidir?” sorusunun sorulup, sorunun cevabına ulaşamaması,
- Var olan toplumsal normların sorgulanmaması ve doğrudan içselleştirilmesi. Bir anlamda kendi iç benliğinde kadınlara yönelik negatif tutumları benimsemesi,
- İş ve aile arasında kalması ve sık sık çatışma yaşaması,
- Suçluluk, yetersizlik, özgüven eksikliği, ne istediğini bilememe gibi olumsuz duygulara kapılması,
- Kendini değiştirme ve geliştirme kabiliyetine olan inancın olmaması veya imkânın bulanmaması,
- Sistemin değişebileceğine dair inanç eksikliği olması ya da sistemi desteklemeye dair zorunluluk hissetmesi,
- Kariyer eğilimli bir kadın olmaması, ilerlemeyi kendi tercihleri neticesinde seçmesi veya kariyerde ilerlemenin gerekliliklerini ve zorunluluklarını üstlenmek istememesidir.

2. Erkek yöneticiler tarafından konulan engeller:

- Kadınlara karşı önyargıların bulunması,
- Kadınların üst düzey yöneticilik işleri ve stratejik işleri yapmayacağına dair inancın olması,
- Kadınları kişilik özellikleri nedeniyle duygusal olarak güçsüz bulunması veya kararlılık ve azim konusunda yetersiz bulmaları,
- Gücü elde etme ve tutma isteği,
- Kadınlarla iletişim kurma konusunda zorluk yaşayabileceği düşüncesidir.

3. Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller:

- Kadının kendini referans olarak “Ben bu noktaya nasıl geldiysem herkes gelebilir.” düşüncesine sahip olması, kişinin özel bir çaba sarf etmesine gerek olmadığını düşünmesi,
- Yönetim de tek kadın olma arzusudur (Kraliçe Arı Sendromu).

Görüldüğü üzere cam tavan sendromunun yaşanmasında sadece toplumsal normlar etkili olmamakta bunun yanı sıra başta kadınların kendine olan yetersiz inanç ve özgüvenleri akabinde karşı cinsin kadınlara karşı ve lider pozisyonundaki kadının hemcinsine karşı (kadının-kadına karşı tutumu) tutumu da etkili olmaktadır. Kadınlar tarafından konan engellerin nedenlerden bir diğeri de anlaşılabacağı üzere kraliçe arı sendromudur. Ancak konunun önem mahiyeti nedeniyle çalışma kapsamında ayrı bir başlık altında konu tekrar detaylandırılacaktır.

Nitekim TÜİK tarafından elde edilen hane halkı işgücü araştırması sonuçları da konunun önemini ön plana çıkarmaktadır. Buna göre; 2020 yılı sonunda, Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilen bireylerin genel oranı %42,8’dir. Bu oran içinde kadınlar %26,3’lük, erkekler ise %59,8’lik paya sahip olmaktadır (TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2021).

Çalışma da daha önce değinildiği üzere eğitim düzeylerine paralel bir biçimde bilhassa kadınların istihdam oranları ve topluma kazanımları da artış göstermektedir. Lakin bu oran genel bir perspektiften değerlendirmeye alındığında hala kadınların istihdam oranlarının erkeklerin yarısından daha az bir dilime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle üst düzey yöneticilik pozisyonları ya da stratejik öneme sahip pozisyonlara gelindiğinde çok daha dikkat çekici oranlarla karşılaşmaktadır. Hanehalkı işgücü araştırması, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yükseköğretim veri tabanlarınca sorgulanan TÜİK (İstatistiklerle Kadın, 2021; İş Gücü İstatistikleri 2021) tarafından elde edilen istatistiki sonuçlara göre:

- Şirketlerde üst düzey ve orta kademe yönetici pozisyonundaki kadın oranı %19,3,
- Kadın büyükelçi oranı %26,5,
- 582 milletvekili içerisinde kadın milletvekili sayısı 101 (erkek milletvekili sayısı 481),
- Meclise giren kadın milletvekili oranı %17,4,
- Yükseköğretimde göreve yapan kadın profesör oranı %32,4 olarak kayıtlara geçmiştir.

Kadınların üst düzey yöneticilik oranlarında temsil sayısının sınırlı olmasının yanı sıra yarı zamanlı çalışma alanlarında aktif rol aldığı da görülmektedir. Bu durumun da yine kadının üst düzey pozisyonlara ya da stratejik öneme sahip işlerin başına gelmesini zorlaştıran bir engel olduğu düşünülmektedir. Konuya ilişkin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Türkiye’de Kadın İşgücü Profili İstatistiklerinin Analizi (2014) tarafından sunulan kapsamlı çalışmanın verilerine göre elde edilen istatistiki bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1: Yarı Zamanlı Çalışan Bireylerin Toplam İstihdam İçindeki Oranı (%)

	Türkiye		Kent		Kır	
	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>
2004	7.2	1.8	5.2	1.2	9.2	3.2
2009	23.8	6.6	13.8	3.4	36.2	13.6
2013	24.8	7.2	15.1	4.1	38.8	13.7

Kaynak: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014)

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere yarı zamanlı çalışan (part-time işler olarak bilinen garson, tezgahtar, kasiyer, kurye, ofis elemanı, anketör, karşılama hostesi gibi) bireylerin toplam istihdam içindeki oranları 2013 yılı itibariyle kadınlarda %24,8 olurken, erkeklerde %7,2 olarak tespit edilmiştir. Bu oran kentte yaşayan kadın için %15,1’lik bir dilime sahip olurken, kırdaki yaşayan kadınlarda %38,8’lik bir orana sahip olmaktadır.

Yine hanehalkı işgücü araştırmasının elde ettiği sonuçlar neticesinde, yarı zamanlı (part-time) çalışan bireylerin istihdam içindeki genel oranı 2020 yılında %12,4 olarak tespit edilmiştir. Bu oran içinde kadınlar %19,5’lik bir orana sahip olurken, erkekler %9,3’lük bir orana sahip olmaktadır (TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2021). Kadınların yarı zamanlı işlerde istihdam etme nedenlerine bakıldığında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Türkiye’de Kadın İşgücü Profili İstatistiklerinin Analizi (2014)’nden elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Yarı Zamanlı Çalışma Nedenleri

	Türkiye		Kent		Kır	
	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>
Ailedeki çocuklara ve bakıma muhtaç yetişkinlere baktığı için	9.0	0.2	12.7	0.1	6.7	0.1
Eğitimine devam ettiği için	3.3	9.5	6.4	16.8	1.6	4.8
Kendi hastalığı ya da engellilik durumu nedeniyle	2.5	3.9	2.2	3.5	2.6	4.1
Diğer ailevi ve kişisel nedenler	6.8	2.9	9.4	5.1	5.4	1.5
Tam zamanlı bir iş bulamadığı için	3.8	10.7	8.2	17.5	1.3	6.3
İşin niteliği gereği	74.2	71.9	60.4	55.4	82.0	82.6
Diğer	0.4	0.9	0.6	1.5	0.3	0.6

Kaynak: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014)

Ülke genelinde işin niteliği nedeniyle yarı zamanlı çalışan kadın sayısı (%74,2) oranı dikkat çekici olmaktadır. Bunun yanında çocuk bakımı, ev işleri, yaşlı ve hasta bakımı gibi aile içi işlerde kadınların daha çok rol ve sorumluluk yüklenmesi de yarı zamanlı işlerde kadının daha görünür olmasını kolaylaştırmıştır. Son olarak diğer ailevi ve kişisel nedenler, devam eden eğitim süreci, kendi sağlık durumuyla ilgili sorunlar nedeniyle de yarı zamanlı işlerde çalışmayı tercih ettiğini ifade eden kadınların var olduğu da anlaşılmaktadır.

Dünyada da benzer biçimde kadınların üst düzey pozisyonlara gelirken karşı cinse nazaran daha geri planda kaldığı görülmektedir. Van der Boon (2003) tarafından yapılan çalışmada terfi alım sırasında kadınlarda performansa bakıldığı, erkeklerde ise performansın yanı sıra potansiyellerin de değerlendirildiği ifade edilmiştir.

Kadınların iş hayatında geri planda kalma, tercih edilmeme ve bilhassa üst düzey yöneticilik pozisyonuna gelememe durumları ve görünürde hiçbir engel olmadığı halde uygulamada bu durumu yaşama nedenleri Leslie (2005; aktaran Dalkıranoglu ve Çetinel, 2008: 279-280) tarafından aşağıda yer aldığı şekilde sıralanmıştır:

- İşe alımlarda çocuklu annelerin (bilhassa küçük çocuklu annelerin) tercih edilmemesi,
- Kurumun risk durumlarında işten çıkarmayı düşündüğü grubun başında daha çok yarı zamanlı olarak çalışan kadınların yer alması,
- Kurumda hizmet veren bireylere yönelik teşvik primleri gibi ödemelerde yarı zamanlı işçi olarak çalışan kadınlardan ziyade tam zamanlı çalışan bireylerin tercih edilmesi,
- Bilhassa fazla sayıda seyahat gerektiren işlerde, evli kadınlardan ziyade bekâr kadınların tercih edilmesi.

Görüldüğü üzere kadınların kendilerine koyduğu bilişsel engellerin dışında, annelik rolleri ve haneçi rollerde de sorumluluğun fazla olması, kurumsal alanlarda onlara görünmez engeller uygulayan cam tavanların oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

2. Kraliçe Arı Sendromu

Kraliçe arı sendromu arı kovanındaki kraliçe arının iktidarını sürdürme çabası referans alınarak geliştirilmiş bir metafordur. Genellikle kovan içerisinde sadece bir adet kraliçe arı vardır. Arı kovanı içindeki kraliçe arı iktidarını sürdürmek ister, hemcinslerini rakibi ya da düşmanı olarak görür ve onların başarılarına engel olmak ister. Kavramda kraliçe arıların özelliklerinden hareketle istihdam alanında yaşanan ve daha çok üst pozisyonda bulunan bir kadının ast pozisyonda bulun diğer kadınlara karşı uyguladığı örtük veya açık bir şekilde hissedilen iktidar, güç savaşları ve ilişki dinamiklerini metaforlaştırmak için kullanılmaktadır.

Bickford (2011)'a göre şayet kadın bir yönetici altında çalışıyorsanız bu sendromu yaşayabilme ihtimaliniz vardır. Ona göre idareciniz gerek olmadığı halde hayatınızı ve işinizi zorlaştırıyor, sizin

arkanızdan aleyhinize faaliyetlerde bulunuyor ise şüphelenmeniz gerekmektedir. Kraliçe arı sendromu yaşayan kadın yönetici, etrafında bulunan diğer kadınların başarısını tehdit olarak algılayabilir, bunun önüne geçmek içinde hemcinslerinin gücünü ve pozisyonunu kırmak adına ayrıca bir çaba sarf edebilir.

Ünal ve vd. (2022: 674)'e göre kraliçe arı sendromu, çalışma hayatı içerisinde yönetici veya karar verme pozisyonundaki kadınların, astları olan kadınlara daha eleştirel yaklaşması veya bazı durumlarda engelleyici tavırlar sergilemesi olarak tanımlanmaktadır. İstihdam alanında başarı odaklı ve hırslı bir kadın yöneticinin kıdemini de kullanarak kendi dışındaki hemcinslerine aynı başarı ve yükselme imkânını tanınamaması durumudur. Bu konuda örnek olarak verilen kadınların başında İngiltere'nin ilk kadın başbakanı olan Margaret Thatcher gelmektedir. Thatcher yönetimindeki ve kabinesindeki diğer kadınların ilerlemesine fırsat vermeyerek iktidar savaşını sürdürmüştür.

Bilhassa erkek egemen toplumlardaki kadın yöneticilerin diğer hemcinslerine karşı olumsuz tavır geliştirdiği bu bağlamda onlara mevcut düzeni kırmak adına yardım etmekten ziyade cinsiyetçi ayrımları görmezden geldiği, dışlanmaya ve küçümsenmeye destek olduğu yine kendilerini fazlaca özgeci görerek hemcinslerine yardım etmek yerine onlara arkasını döndüğü, tavır ve davranışlarıyla mevcut statükoya yardım ettiği durumu ifade etmektedir (Nieva ve Gutek, 1981; Arvate vd., 2018; Faniko vd., 2017). Bu bağlamda kavram rekabetçi ve erkek egemen toplumlarda gücü eline geçirme fırsatı bulunan kadının, diğer kadınların kariyer hayatlarında aynı fırsatı sunmaması hatta olabilecek fırsatların önünü kapatması adına yapılan tüm tutum ve eylemleri içermektedir.

Gomes vd. (2022) tarafından yapılan çalışma da iddiaları destekler niteliktedir. Buna göre erkek egemen mesleklerde liderlik pozisyonunda çalışan kadınlar, kadın egemen alanlarda çalışanlardan daha fazla kraliçe arı özelliği (kariyerlerine daha bağlı, rekabetçi ve daha eril özelliklere sahip) taşımakta ve kendilerini de bu şekilde değerlendirmektedir. Yine elde edilen bulgulara göre erkek egemen alanlarda istihdam eden kadın yöneticilerin astlarında bulunan diğer kadınlara karşı rekabetçi tavırlar sergilediği, onların girişim çabalarını ve bu hususta geliştirilebilecek politikaları da desteklemediği tespit edilmiştir. Hatta elde edilen sonuçlar çok daha kritik bir noktaya varmıştır. Buna göre ast pozisyonundaki kadınların yaşadığı sorunlar stratejik öneme sahip işi yapan kadın yöneticiyi rahatsız etmemiş ve örgütte cinsiyet ayrımcılığı olmadığını da savunacak noktaya getirdiği anlaşılmıştır.

Benzer şekilde İngiltere'de yapılan bir araştırma, kadınların üçte ikisinin erkek yöneticileri daha açık sözlü buldukları için tercih ettikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre de, kadın yönetici altında çalışan kadınların, erkek yönetici altında çalışan kadınlara oranla daha fazla sağlık problemleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Yine ABD'de bulunan Amerikan Yöneticiler Birliği'nin sonuçlarına göre, kadınların %95'i kariyerlerinin herhangi bir aşamasında başka bir kadın tarafından zarara uğramıştır (Bickford, 2011).

Yine Arnavutluk'ta kadın yöneticiler üzerinde yapılan bir çalışmada, lider vasıftaki kadınların kariyerlerinde başarıyı elde etmek adına diğer astlarına göre daha fazla fedakârlık yaptıklarını belirttiği

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

sonucuna ulaşılmıştır. Kadın yöneticilere kendilerini nasıl gördükleri sorulduğunda ise astlarına göre daha fazla kariyer odaklı ve işlerine bağlı olarak değerlendirmişlerdir. Lider pozisyonundaki kadınların kendilerini diğer hemcinslerinden farklı gördüğü hem de ilişkilerinde uzaklaştırmayı tercih ettiği de elde edilen sonuçlar arasında yer almıştır. Aynı şekilde kraliçe arıların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalara da gerekli düzeyde destek vermediği de anlaşılmıştır (Faniko vd., 2017).

SONUÇ

Kadınların her geçen yıl eğitim oranları ve istihdama katılımları sevindirici düzeyde artış göstermekte lakin yine genel istihdama katılım oranlarına bakıldığında erkeklerin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Üstelik üst pozisyonlara gelme ve stratejik öneme sahip işlere alım noktasında karşı cinsle aynı niteliklere sahip olsa dahi eşit fırsatlara sahip olamadığı da anlaşılmaktadır. Artan eğitim ve uzmanlaşma oranları bu durumun aksi yönünde bir ivmenin gelişimini zihinlerde çağrıştırmaktadır lakin pratikte çalışma boyunca sunulan istatistiki veriler bu kanıyı doğrulamamaktadır.

Cinsiyet eşitliğinin önemini vurgulayan çalışmaların sıklığı ve mevcut politikalarında bu durumu desteklemesine rağmen uygulama noktasında kadınlar görünmeyen fakat varlığını hissettiren sembolik engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin oluşmasında toplumsal normlar etkili olduğu kadar (toplumun kadına yüklediği ev işleri, çocuk bakımı, hasta, yaşlı ve engelli bireylerin bakımı gibi), kadınların kendi bilişsel yapıları ve hemcinsleri de etkili olmaktadır. Bu durum ise mevcut cinsiyet eşitsizliğini içten içe meşrulaştırmaktadır. Yine mevcut politika ve bildirgelerde hak, eşitlik, adalet kavramlarına sıklıkla yer verilmekte, insanın değer, onur ve biricikliğinin önemine sıklıkla vurgular yapıldığı görülmektedir. Yaşanan bu toplumsal sorunun oluşumunda yasal düzenin dışında bireylerin kendi kendilerine oluşturduğu engellerin yeri önemli bir paya sahip olmaktadır.

Aslında cam tavan sendromunun aşılmasında çözüm olabilecek etkenlerden birinin üst pozisyonlara gelmeye başarmış kadınların diğer kadınlara destek olması ve empati kurması inancını taşıması olduğu beklenirken, tam tersi bir uygulama ile karşı karşıya kalındığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise bir anlamda halk arasında yaygın olarak söylenen “kadın kadının düşmanıdır.” söylemini kuvvetlendirmektedir.

Görüldüğü üzere cam tavan sendromu ve kraliçe arı sendromu metaforları kendi içinde kadının mevcut durumda var olan yüklerini daha da artırmakta ve aşılması güç bir döngünün içinde kadının kendisini bulmasına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Arvate, P. R., Galilea, G. W. and Todescat, I. (2018). The queen bee: A myth? The effect of top-level female leadership on subordinate females. *Leadership Quarterly*, 29(5), 533-548.

Aytaç, S. (2006). Çalışma yaşamında kariyer yönetimi planlaması gelişimi ve sorunları. Ezgi Kitabevi.

Beck, D. and Davis, E. (2005). EEO in senior management: women executives in westpac. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 43(2), 273-288.

Bickford, N. (2011). Queen bees -an evolving species or an office Myth?. financialtimes.com.

Dalkıranoglu, T. ve Çetinel, F. G. (2008). Konaklama işletmelerinde kadın ve erkek yöneticilerin cinsiyet ayrımcılığına karşı tutumlarının karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(20), 277- 298.

Deemer, C. ve Nancy F. (2006). *Cam Tavan Üstünde Dans* (S. Özer Çev.), İstanbul: Optimist Yayınları.

Faniko, K., Ellemers, N., Derk, B. and Gioldi, F.L. (2017). Nothing change really why women who break through The Glass Ceiling end up reinforcing it. *Personality and Social Psychology Journal*, 43, 638-651.

Gomes, M. B., Grangeiro, R. R. and Esnard, C. (2022). Academic women: A study on the queen bee phenomenon. *RAM Revista de Administração Mackenzie*, 23(2), 1-30.

Harlander, S. K. (1996). Breaking through the glassceiling: an industrial perspective, *Journal of Animal Science*, 74(11), 2849-2854.

Koşar, Ö. (2020). Güzel doğulmaz, güzel olunur!: Beauvoir'ın aşkınlık, ırigaray'ın taklit düşüncesi üzerinden güzellik sorunsalı. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3(1) 83-101.

Linehan, M. and Walsh, J. S. (1999). Senior female international managers: Breaking the glass border. *Women in Management Review*, 14(7), 264-272.

Nieva, V. F. and Gutek, B. A. (1981). *Women and work: A psychological perspective*. NY: Praeger Publishers.

Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2) 117-135.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

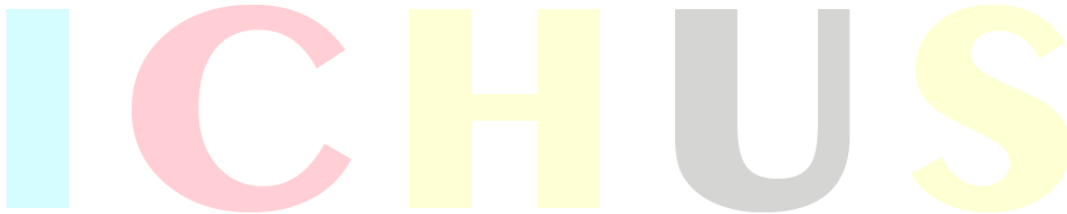
T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye’de kadın işgücü profili istatistiklerinin analizi*. ISBN 978-605-4628-76-6. Erişim Tarihi: 02.11.2022

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2021). *İstatistiklerle kadın 2021*, Erişim Tarihi: 01.12.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021>.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2021). *İş gücü istatistikleri 2021*, Erişim Tarihi: 01.11.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten>.

Ünal, A., Anasori, E. ve Çelen, O. (2022). Glass ceiling or queen bee syndrome? a study on five star accommodation businesses. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 8(58), 674-683.

van der Boon, M. (2003). Women in international management: An international perspective on women's ways of leadership, *Women in Management Review*, 18(3), 132-146. doi.org/10.1108/09649420310471091

ICHUS

Equality of Outcomes below the Sufficiency Level for Fair Inequalities-Reflections on Sociology of Poverty, Sufficiency Level and Just Society-

M. Onur ARUN¹

Abstract

Equality of outcomes is a normative political perspective that offers to regulate the process of resource and wealth allocation in a particular way at the end of which members of the political community evenly access desired opportunities, regardless of their personal contribution to the production of such opportunities. Against this view of the distributive justice, some scholars have pointed out two criticisms. The first one is associated with the question that how individuals are encouraged to contribute common good and public life if resources and wealth are evenly allocated in outcome; and the second is about how scarce opportunities are distributed in a community where everyone is desired to enjoy them evenly. These two fundamental questions have led a number of advocates of the equality of outcomes to re-configure analytical texture of their proposal in a way suggesting that inequality of outcomes can only be just so long as equality in achieving certain opportunities is sufficiently guaranteed for every member of the political community. Yet, even though such re-configuration of the equality of outcome is promising in ameliorating quality of lives of lower stratum in society, how the level of sufficiency is determined within given sociological diversities of societies still remains a challenging issue. In this context, this work discusses that the political ideal of the equality of outcomes below sufficiency level can overcome aforementioned challenge through engaging with the scholarly contributions in the sociology of poverty, especially with the account of relative poverty primarily developed by the leading British sociologist Peter Townsend. It argues for that considering sociological and spatial variations of modern societies, definition of sufficiency level explicitly needs an overarching criterion through which basic opportunities that should be placed below the sufficiency level can be identified and points out Townsend's proposal of "participating in customs of society" as an overarching criterion for the specification of sufficiency level.

Keywords: Distributive Justice, (In)equality, Equality of Outcomes, Sufficiency Level, Relative Poverty

---

¹ Assist. Prof. Dr., Anadolu University – Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Orcid: 0000-0002-5402-2120

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

INTRODUCTION

Equality of outcomes is a normative political perspective that is informed by egalitarian concerns about the distributive process of rewards and wealth; and it, briefly saying, advocates a process of allocation that is insensitive to the individuals' achievements as well as their contribution of aggregated value produced in society. This is to say that, according to the idea of equality of outcomes, regardless of what an individual achieves or what s/he contributes to, s/he should be entitled to taking equal rewards and wealth in outcome. Equality of outcomes, which is an idea that is sometimes conceptualised as and interchangeably used with "equality of results" or "equality of conditions" in the relevant literature, is thus derived from political concerns addressed in relation to the inequality of outcomes in terms of people's holdings of properties, wealth and resources. Contrasting to the liberal proposal of equality of opportunity that essentially advocates distribution of rewards and wealth based on individuals' skills, talents and merits that they demonstrate in competitive process to access desired rewards and wealth, equality of outcomes morally and politically requires to ignore the process of competition and advocates equal, or the most approximate, distribution of the desired end-products among members of a political community. Even though it is quite an appealing idea for some scholars and political organisations, there are two challenging issues that are not still explicitly dealt with and thus remain as serious issues.

The first challenging issue refers to the question of incentive as well as individual's encouragement, and arises upon the critical view concerning the ambiguity of how individuals are motivated in achieving something good and meaningful if everyone is eventually given equal rewards and wealth. This question is associated with the liberal distributional model's market-based rewarding system that is built upon a moral justification for inequality of outcomes, suggesting that those who demonstrate distinctive achievements should be rewarded unequally. Otherwise, according to this model, there is not any reliable way of persuading human beings to do something good for themselves and for the society in which they live in. Obviously, it can be claimed that in such system of equal rewarding system, the good willing individuals who are committed to do something good for their own societies or devote their spare time to attempt demonstrating distinctive achievements for their communities can be observed. Yet, the problem is that in such a rewarding system, distinctive achievements or individuals or their commitment for doing good for their societies are left to the good will of individuals, which means to rely on individuals, rather than relying on institutional structure that incites individuals to do the good (Arun, 2022a: 1025-1026). The second challenging issue, for the idea of equality of outcomes, is more complicated though. It refers to the critical perspective asking that if everyone is equally or approximately rewarded in outcome, then how the system is going to distribute scarce rewards and opportunities. Imagine that we have only few spare seats in an educational institution even though we have more applicants than available seats in this educational institution. Under such a condition, equality can only be guaranteed through allocating available seats

to anyone, so that all applicants will be equals in outcome since any of them is not given any place in this educational institution.

In the face of such challenging questions, it is proposed that public authority that is responsible from allocating rewards and wealth should ensure that everyone in the political community should have certain resources and ability to satisfy some needs at a sufficient level regardless of their commitment to contribute social and economic life of their society; and only under such a condition, the competition among individuals for unequal allocation of rewards and wealth above this sufficiency level can morally be justified. One of the distinguishing characteristics of such idea of “sufficiency level” is associated with its concern that takes both liberal and egalitarian arguments into account in distribution of rewards and wealth². On the one hand, it does not ignore the fact that institutions, such as impartial, free and market-based organisations as well as regulations, that allocate wealth and reward according to individuals’ unequal contributions and achievements are progressive institutions in increasing communal wealth by providing a system of incitement in leading individuals to be committed in demonstrating distinctive achievements. Moreover, it also recognises that unequal starting points of individuals who have not been inherited advantages of, say, their family background can be levelled up to stages of those who have been inherited advantages of, say, their family background through unconditional provision of certain opportunities and resources at a sufficient level.

However, even though such re-configuration of the idea of equality of outcomes is promising in recognizing challenging criticisms that are mentioned above, there is still a remaining, or unresolved, issue for its re-configured proposal. This issue is related to the question that how the level of sufficiency is specified *viz.*, how the political community that is responsible for allocation of resources of wealth should decide what opportunities and resources are the constituents of the quality of life under the sufficiency level. Obviously, one may attempt to answer this question with reference to the scholarly literature of basic human needs, claiming that basic human needs should be unconditionally satisfied for everyone regardless of people’s contributions to the communal wealth in order to justifies inequalities above the sufficiency level. Yet, definition of the basic human needs is a contending issue, which means there is no agreement among the scholars what constitutes basic needs to satisfy minimally good life among human beings (see Allardt, 1993; Andrew and Withey, 1976; Braybrooke, 1987; Chambers, 1995; Doyal and Gough, 1991; Max-Neef, 1993)³. Beyond this, considering diversity of human societies in relation to their cultural atmosphere, political structure of communities and

---

² Note that such a concern can also be observable in some comprehensive theories of social justice in the relevant literature, such as Rawlsian account of justice (see Rawls, 1985 and 2003).

³ In fact, what basic needs are and what makes one’s life good are quite exhaustively discussed issues in the relevant literature and they are not limited to the references given here. Arun (2022b: 360-367) provides a detailed discussion concerning how the list of basic needs are varied in the disciplines of sociology and political philosophy as well as how individual’s well-being can take varied forms in different philosophers’ proposal.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

economic organisations of their everyday practices as well as inter-individual variations of what makes one's life good, specifying certain dimensions of the good (e.g. access to health, primary education, basic level of income and so forth) can only be a contextual attempt for deciding of what constitutes the sufficiency level. This is to say that there cannot be any universal specification of the sufficiency level, but at most a contextually-informed list of the sufficiency level that is applicable for a particular social, economic, and political context. Thus, what the proposal of equality of outcomes under the sufficiency level needs is not specification of certain dimensions, but an overarching argument, or perspective, that can play an analytical role playing an informative role for the necessity of how the specification process of sufficiency level should be conducted. In this regard, dealing with this issue, namely attempting to find out an analytical framework concerning how to specify the level of sufficiency, is an inevitable necessity for the normative proposal of the equality of outcomes especially when it is aimed to be drawn on as an analytical tool to assess two interrelated subjects, namely (1) how just the political community is and (2) what forms of inequalities above the sufficiency level are morally justified. Departing from this point, this work addresses that the need for the analytical framework that can play an informative and guiding role for the specification of sufficiency level can be derived from the scholarly literature on sociology of poverty, particularly perspective of the relative poverty that has been primarily developed by British sociologist Peter Townsend. Townsend's overarching criteria on understanding and analysing the question poverty, namely as "participating in customs of society", can play a role of analytical ground based on which both the normative political idea of "equality of outcomes" and its re-configured form of "equality of outcomes under the sufficiency level" can be operationalized for their practical application to arrive a conclusion about how just the political community is as well as what forms of inequalities above the sufficiency level are morally justified. With this purpose, this paper will start its discussion by identifying distinctive nature of the Townsend's understanding of deprivation in a comparative way that identifies its criticisms to the meek account of absolute poverty understanding. Following this, it will turn its attention upon varied qualities of the relative poverty understanding and explain how it conceptualizes the phenomenon of poverty in relation to its identifying criterion known as participating in customs of society. Following this, the paper will comprehensively discuss on the relative poverty understanding with a particular reference to its relationality to the resource-based account of inequality and social class, which will underpin the last section of this work. In the last section, this work will theoretically reflect on how Townsend's relative poverty understanding can be drawn upon to overcome the drawback that the idea of equality of outcomes under the sufficiency level involves by underpinning this normative political idea with the unique criterion identified by Townsend as individuals participation in customs of society in which they live.

A Belligerent Account of Deprivation against to Its Meek Account

How the deprivation should be perceived and what the potential implications of such perception are can be pointed out two leading questions for evaluative practices of the just society. The oldest systematically approach to these questions are pointed out as the absolute poverty understanding developed and applied by two influential British scholars, namely Charles Booth (1840-1916) and Seebohm Rowntree (1871-1954). Booth and Rowntree's approach to poverty involves a normative understanding derived from the survival needs. According to these scholars whose idea arose from their research conducted in London and York at the beginning of the 20th century, every individuals should have a minimum level of income and consumption below which they fall into poverty. This perspective that is based on minimum level of income and consumption that individuals should have is determined in Booth and Rowntree's approach with reference to individuals' survival ability. In another words, Booth and Rowntree was based on the assumption that every individuals should hold a minimum level of income and achieve a minimum level of consumption in order to survive and if they cannot achieve such minimum level of consumption through the minimum level of income they hold, then these individuals are considered as poor (see Okumuş, 2010: 72; Arun, 2017: 93). Thus, the perspective of poverty in Booth and Rowntree's works was in essence derived from an account focusing on income and resulted with a quantified understanding of what level of income (see Fulcher and Scott, 2011: 714-716) is inevitable necessity to survive for individuals.

The problem about this form of evaluative exercise regarding poverty is that it requires a further clarification concerning what the basic needs are in a society, yet what these needs are today seem a contending issue. Besides, apart from common needs such as access to health, sheltering, clothing and so forth, Booth and Rowntree's account does not sufficiently involve an understanding of social configuration of these needs. To illustrate, a basic need associated with nutrition can take quite different forms in different cultural contexts. In addition to this, today there is a leading question for poverty research that if we should also take immaterial needs into account as the dimensions of poverty such as the need for democratic rights, the right for freedom of speech and civic entitlements such as voting and being elected since these immaterial needs are substantially influential on individuals' ability to access what we call as basic material opportunities such as housing, schooling, health, and so forth. Moreover, variation in people's primary needs even within the same cultural configurations is explicitly observable in relation to individuals' changing physical and sociological characteristics. To illustrate, gender-based difference can lead to variation in primary needs. So, Booth and Rowntree's account is not sensitive to these differences. Among other criticisms, however, the most important criticism towards Booth and Rowntree's analysis of poverty can possibly be pointed out as that it does not sufficiently address structural constraints leading to poverty in stratified industrial society. This is to say that even though the absolute poverty understanding provides an account of poverty in descriptive ways, it does not sufficiently discuss on what kind of structural

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

characteristics of society are sources causing some people to fall below the minimum level poverty. Therefore, it can be pointed out as a meek account of deprivation and does not illustrate any menace for the existing sources of poverty. However, poverty is essentially associated with, not the insufficient production of goods and services in a society, but unequal distribution of produced goods and services within that society.

Such an account of deprivation that refers to unequal distribution of produced goods and services and how this unequal distribution leads to poverty in society is provided by British sociologist Peter Townsend through his analysis of deprivation conceptualized as relative poverty. It would not be wrong to claim that Townsend brought a breath of fresh air into our poverty understanding. According to him, “poverty must be regarded as a general form of relative deprivation which is the effect of maldistribution of resources. (...) The view put forward is therefore that the description, analysis and explanation of poverty in any country must proceed within the context of a general theory of stratification (...)” (Townsend, 1970: 2). Looking at this starting statement from Townsend, one can notice three explicit aspects that illustrate his distinctive approach to the problem of deprivation. First poverty, in this account, is not expressed as a phenomenon that demonstrates a universal characteristics which is what absolute poverty understanding of both Booth and Rowntree involves. Townsend, different from absolute poverty understanding, addresses that the problem of deprivation is not same in every social context, but rather demonstrate a changing characteristics in different sociological configurations. The second aspect that come out from quotation from Townsend is his emphasis on the straightforward connection between what we call as poverty and persistent inequalities in stratified social arrangements of modern industrial societies. Such a relational account that associates the question of poverty with class-inequalities illustrates a perspective that does not consider poverty as a phenomenon that emerges on its own, but identifies a causal correlation between class-based inequalities that influence distributive process of goods and services and the problem of poverty. The third aspect of the account provided by Townsend through the quotation above is about that such class-based social stratification and poverty are not only a subject of intra-country analysis, but they also should be handled in a framework associated with the stratification within the given international system. Considering such emphasises that involves contextual characteristics of poverty, its relationality with class-based social stratification of industrial modern societies as well as role of international system in its emergence at the background are aspects that turns into Townsend’s understanding of poverty into a belligerent account, *vis-à-vis* Booth and Rowntree’s meek account that constraints the problem of poverty only with income and consumption patterns of individuals living in a milieu. This belligerent account of poverty that has appeared through distinctive contribution of Townsend and its two aspects will elaborated in a more comprehensive fashion below through following two subheadings.

Poverty and Its Metamorphosing Characteristic

Townsend's understanding of deprivation depicts it as a constant term that has changing nature in relation to contextual differences of societies. This can be observed through his attempt that aims to situate the problem of poverty in a historical and social context. Until the 1960s, it has been believed that poverty is a state of being that occurs when people are not able to satisfy their minimum physical needs. Against to this static and interpretation of poverty, in 1954 and 1962, Townsend published two papers in which we can find roots of distinctiveness of his approach. However, just before he crystallized his ideas in these two papers, Townsend took the attention in one of his early works upon the dynamic nature of human needs by underlining Smith's most quoted words: "By necessities I understood, not only the commodities which are indispensably necessary for the support of life, but whatever the custom of the country renders it indecent for creditable people, even of the lowest order, to be without" (Smith Bk. 5. Chap. 2. Part 1, 1776 quoted from Townsend, 1952: 22). Here, we see that Townsend refers to Smith's emphasis on metamorphosing characteristic of necessities absence of which can easily lead individuals to fall into the question of poverty. This metamorphosing characteristic emphasised by Smith and referred by Townsend is addressed in relation to distinguishing cultural customs of countries which help the relative poverty understanding to gain one of its identifying distinction in the later publications of Townsend.

Townsend, in his work titled *Measuring Poverty* (1954), takes a counter position against the Booth and Rowntree's absolute poverty measurement. Level of necessary goods and services and sufficient income to purchase them have been altered since 1899 when Rowntree conducted his first empirical poverty research. The first problem in Rowntree's researches conducted in 1899, 1936 and 1950 is about the arbitrary selection of necessary items, which is indirectly emphasized by Townsend who underlines that "if clothing, money for travel to work and newspaper are considered to be necessary in the conventional sense, why not tea, handkerchiefs, laundry, contraceptives, cosmetics, hair-dressing and shaving and life insurance payments?" (Townsend, 1954: 131). In addition to this critical question, he also underlines the following point that the standards drawn by the classical figures of absolute poverty understanding fall short in terms of the fact that the relationship between budgets of people and customs of life that working class members of society have (see *ibid.* 132). Although these critical points have been developed further in later works of him, relative nature of the poverty and subsistence level have been given an explicit place in his scholarly discussion at the beginning of 1960s. To illustrate, he in 1962 stresses that "they can only be defined in relation to the material and emotional resources available at a particular time to the members either of a particular society or different societies" (Townsend, 1962: 210). Moreover, one another problem in absolute poverty understanding of the classical figures is about the definition of the concept of "subsistence" or "adequate nutrition". In Booth and Rowntree's explanations, these concepts are considered in terms of physical efficiency and/or nutritional value. However, some goods can be necessary although they

have not any value in terms of physical efficiency or nutritional content. For example, tea has little or no nutritional value, but is a widespread custom, which “may also mean that it is necessary in two senses. It may be psychologically necessary, in the same sense that a habit-forming drug is necessary. Individuals have grown up to accept and expect it. Second, it serves an important social function. When a neighbour and relative calls, a housewife will often make a cup of tea” (ibid. 217-8). Based on this quotation from one of Townsend’s early works where he focused on conceptualisation of poverty, he attempted to develop a distinct account of poverty based on the reasoning emphasizing that any adequate conceptualization of poverty cannot be restricted only physical needs, but it requires to be closely associated with individuals’ participation in the customary life of society.

Obviously, this distinct understanding plays a role of defining characteristic of the relative poverty understanding in later years. Another issue associated with absolute poverty understanding is about its conceptualisation as a phenomenon that is constant or unchanging. Contrary to such a conceptualisation of poverty, Townsend claims that poverty has a dynamic nature. Societies are continuously changing and uploading new burdens on their members. By this way, they lead to emergence of new needs that members of modern industrial societies are required to satisfy in order to develop abilities to achieve any form of good life. Therefore, in line with continuous change of various aspects of modern industrial societies, poverty should also be understood as a phenomenon that involves a dynamic characteristic. Townsend advocates such perspective to poverty through claiming that “man is not a Robinson Crusoe living on a desert island” (1962: 219) and reminds what Alfred Marshall pointed out as follows: “differences in climate, differences in customs make things necessary in some places, which are superfluous in others. (...) Every estimate of necessities must be relative to place and time” (Marshall, 1946: 68-70 quoted from Townsend, 1962: 219). Based on this, relative poverty understanding underlines the dynamic nature of poverty that can be varied from society to society according to not only physical and environmental diversities but also by social structure and culture. Therefore, “poverty has to be situated through time in relation to social and institutional structure and not simply denoted by relatively low disposable income” (Townsend, 1993: 35). To illustrate, “a society which becomes more prosperous also becomes more complex and imposes new needs on its members. For example, by legislating for compulsory education or a higher school leaving age a country makes new demands upon parents and their resources. Or again, the types of occupation or styles of living followed in a society will determine the kinds and amounts of nutrients that individuals require” (Townsend, 1970: 18-19). Based on the issues pointed out by Townsend and summarised briefly above, the answer regarding to the question of what the proper conceptualization of poverty in Townsend’s works can be seen in the opening paragraph of his seminal work published in 1979. Townsend claims that “poverty can be defined objectively and applied consistently only in terms of concept of relative deprivation”, and adds that “individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the types of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary,

or are at least widely encouraged or approved, in the societies to which they belong. Their resources are so seriously below those commanded by the average individual or family that they are, in effect, excluded from ordinary living patterns, customs and activities” (Townsend, 1979: 31).

These issues and the way Townsend elaborates them in a critical manner have led the formation of the relative poverty understanding in relation to the following three distinctive characteristics of it: (1) Poverty has a dynamic nature and relative form changing in different settings. (2) Poverty cannot only be understood in terms of physical needs. (3) Poverty does not emerge only when people suffer from lack of material subsistence, but also when people are excluded from “participating in customs of society”.

Inequalities and Social-Class: From Income-Based Analysis to the Resource-Based One

Another striking feature of the relative poverty understanding is about the direct link between individuals’ deprivation and persistent inequalities of the social stratification systems by which individuals are surrounded. This perspective that associates poverty directly with inequalities emerging due to stratified characteristics of modern industrial societies is in fact built upon three historical observations that Townsend put forth. According to him, the idea which has been widely shared by some socialist and Labourers and claiming that post-war welfare state provisions brought about economic growth which serves for the reducing inequality in society is partly misunderstanding. First, universal social provisions of post-war period did not sufficiently uphold the living standards of those under the bottom line. Second, redistributive policies have worked in the interests of upper and middle classes by tax policies, such as 1956 Finance Act, which allows the significant tax reduction for these groups. Third, increasing production rates and employment level have primarily brought an increase in well-being of the average man, but the substantial minority of the population was still living in destitution (Townsend, 1959 [2010]: 276-279).

It is worth to elaborate these three points since they compose of the answer for why and how poverty becomes a question resulting from the unjust social stratification. Starting with the first point, it should be underlined that the poorest groups in the Britain had been covered by national health and unemployed insurance before post-war state provisions. Therefore, after the war, the most important thing for the poorest groups would be the disappearance of humiliating administration in the process of benefitting welfare provisions. Although these administrative processes have been rendered to easier terms for better-off groups, the poorest groups of society was still experiencing discrimination in the process of benefitting welfare provisions. Therefore, according to Townsend, it could be claimed that poverty was not a threat for majority of the most active and vocal section of the society; however, for the poor who were “voiceless minority” (see *ibid.* 277). The second point is that redistributive practices of post-war economic policies which mainly focused on the economic growth served to narrow differences between rich and poor. With the post-war social provisions, a lot of

people from middle and upper income groups have gradually improved, but working-class have not benefitted these post-war amelioration policies at the same level and, thus, inequalities between these classes have been increased during 1950s and 1970s. For example, Townsend says “the 1956 Finance Act allowed £50m reduction in taxes to the Exchequer so that contributors to private superannuation might enjoy more generous tax concession” (Townsend, 1959 [2010]: 278). In the mid and late 1950s, there was a partial reversion for existing inequalities since “there was a relaxation of certain taxes for the rich, a property boom, abandonment of food subsidies and the expansion of occupational pension schemes and other fringe benefits. (...) In the 1960s, there was a higher unemployment, more dependency and a continuing shift of the reward system (...) to professionals, managerial and higher supervisory non-manual groups (...)” (Townsend, 1979: 176). When Royal Commission on Income and Wealth published its report, it was claimed that overall income inequality in Britain was at its lowest in 1976 and rich have become relatively poorer compared with not only post-war period but pre-war period too. Townsend took a position against to this view by concentrating on methodology and conclusion of the report. He claims that income as cash is not proper in measuring inequality and; the preferred analysis of inequality should not be restricted with the income inequality as a “flow” over a period of time, but it is crucial to focus on wealth inequality as a “stock” at a point in time. This was because estimation of inequality based on cash income excluded tax reliefs on mortgage interests, rental value of owner-occupied housing, investment income of investors, fringe benefits of employers, and so forth. Accordingly, Townsend makes his own estimation on inequality and his findings falsifies the results found by the Commission: “At the very least it should be said that there is no consistent evidence of a diminution in the last 15 years of the income share of the top 5 per cent and top 10 per cent. Indeed, if the fringe benefits and imputed rent for owner-occupation were properly reflected in the figures the trend might have been the reverse of that identified by the Commission” (Townsend, 1976 [2010]: 292). It seems that this re-estimation of inequality and falsification of the Commission’s findings is the first attempt made by Townsend regarding to the conceptualization of inequality in terms of resources and accumulated wealth transferred from families to their children in long-term. Lastly, the third point, based on some evidences, is also emphasizing that commitment towards full-employment and increasing production rates was not being accompanied by radical redistributive policies, and because of this, there was still a substantial minority living in destitution even though, at that time, it was possible to observe an increase of well-being of average-man.

Following these three points, Townsend’s perspective can be observed more explicitly now: Poverty and inequality are not same concepts in Townsend’s account; yet persisting inequalities embedded in the texture of current social order lead to maintain poverty as can be seen in the living standards of bottom-line of society. To understand the relationship between poverty and inequality requires a revision on the definition of inequality from income-based estimation to a broader perspective as resource-based perspective (see Townsend, 1970: 16). According to Townsend, as emphasized above, inequality in terms of cash income is inadequate to reflect the reality. “There are

some groups in society with considerable income in-kind such as farmers and smallholders. There are also people with small cash but considerable assets, which elevate their standards of living. There are people with identical wages or salaries who differ greatly in the extent to which fringe benefits from employers add substantially to their living standards” (Townsend, 1979: 54). Therefore, he advocates a position which considers inequality and stratification based on resources ownership and identifies that distribution of resources should be scrutinized in five primary fields. These are cash income, capital assets, value of employment benefits in kind, value of public social services in kind and private income in kind which altogether govern individuals’ standards of living; in other words, these different types of resources determine overall standard of living together. In this regard, Townsend addresses that if a family or an individual drops under the below of a certain point in the scale of distribution of resources, they “find it particularly difficult to share in the customs, activities and diets comprising their society’s style of living” (ibid. 60). And thus, this leads him to conceptualise poverty as “the lack of resources necessary to permit participation in the activities, customs and diets commonly approved by society” (ibid. 88). However, this definition seems re-settled in a broader context and takes a bit refined form in his more recent works while the core is preserved. In his work published in 1993, Townsend says that “poverty may be best understood as applying not just to those who are victims of a maldistribution of resources but, more exactly, to those whose resources do not allow them to fulfil the elaborate social demands and customs which have been placed upon citizens of that society: They are materially and socially deprived in a variety of ways which can be observed, described and measured” (Townsend, 1993: 36). So, we here see that the account of relative poverty understanding is directly associated with individuals’ constraints in terms of participation in what are considered as customary activities of the society in which they live and the constraints in achieving such participation are derived from the maldistribution of resources.

Briefly saying, unequal class-structure in Townsend’s understanding is the underlying reason for unequal distribution of resources and, thus, relative poverty as well as constraints preventing individuals to participate in the life of society. Two reasons can be counted to support this arguments. First, class structure reinforces condensation of financial power at the hands of upper-classes by securing their interests via financial institutions which are working so as to reproduce unequal distribution of wealth. Second, wealthy classes influence and to a large extent construct the style of living which prevails in a society through initiatives and administration in the market (Townsend, 1993: 106). This perspective in fact had already been expressed by Townsend quite straightforwardly in his earlier works where he noted that “more precisely, the rich play a very active part (especially today through ‘professional’ position) in redefining standards of deprivation and poverty as the years pass. They influence public attitudes to what is accepted as ‘deprivation’ or ‘poverty’ or ‘adequate living standards’ or ‘a civilized minimum standard’. (...) They are schooling public perceptions about both

the conditions which should be regarded as unacceptable and the minimum standards of life which should be conceded in deciding desert” (Townsend, 1979: 367)⁴.

The Criterion of Participating in Customs of Society and the Idea of Equality of Outcomes

Within the framework of the discussion above as well as normative framework proposed by Townsend for the evaluative perspective of poverty, one may ask the relationality of this proposal and perspective to the idea of equality of outcomes under the sufficiency level. Before reflecting on this subject, it is worth to briefly note a potential flaw that Townsend’s understanding of poverty may lead to an issue due to its insufficient attention on sociological diversities. In other words, even though such perspective illustrates quite a radical rupture from the absolute poverty understanding, it should be noticed that Townsend’s perspective still suffers from absence of a more sociological understanding of diversity. Townsend’s point claiming that maldistribution of resources prevents individuals to participate prevailing customs and living standards of society is blind to the personal heterogeneities which may potentially lead inequalities in outcome. This is primarily because equal distribution of resources does not necessarily guarantee equality of outcomes because of given differences among humans and their abilities to convert these resources into valuable ends that they should be entitled to have a right to realize. The perspective of equality of resources ignores the varied talents and differentiated freedoms of individuals to achieve personal well-being with the resources given them; and, it assumes that equal distribution of resources can potentially guarantee equal power for everyone to participate in the societal life by passing over the personal variations of human beings. Such neglect also illustrates a partially relative analysis: Townsend’s poverty analysis takes the attraction to the relative analysis of individuals’ possession of resources but it does not include relative power of individuals to benefit from equal bunch of resources.

However, the perspective of poverty that refers to its relative nature to the context and time is still potentially quite significant to fill the gap concerning how to determine what outcomes should be guaranteed everyone under the level of sufficiency. This potential is mostly derived from Townsend proposal of (1) deciding what individuals’ inevitably need to have in relation to the criterion of participating in customs of society and (2) evaluating conditions of poverty in relation to, not a constant level income, but maldistribution of resources in a given sociological context.

---

⁴ It is worth to briefly note here that the role of international organizations and international social stratification of the countries in the emergence of poverty and inequality based on resource ownership occupy significant place in Townsend’s discussions. Roughly saying, Townsend perceives international social stratification and concentration of hierarchical power both at the hands of some nations and transnational corporations are some of the primary reasons for institutionalized intra-national inequalities and unequal distribution of resources (see Townsend, 1970: 9-10 and 42; 1993: 102-103; 2002: 9-11 and 352-355).

The first characteristic of Townsend's proposal involves a promising opportunity to overcome the difficulty of how to decide what individuals' need to have, regardless of how much they contribute to the overall production of the common good, in order to compete over for rewards and wealth over the sufficiency level. Even though there is a huge literature on basic necessities that every individuals ought to satisfy in order for survival needs, most of scholarly works within this literature focuses on dimensions of poverty such as primary education, health, sheltering, basic level of income and so forth. Obviously these dimensions are vital for an individual's freedom to survive; yet they take subjective forms in terms of both their quantity (e.g. how much basic income is sufficient) and their form (e.g. what forms of income, such as in-kind forms of income or monetary form of income, should be provided). Such differences in forms and levels of basic needs is mostly associated with sociological context of society or community that surrounds individuals' life. In this regard, specification of basic needs in precise kind may result with an inapplicable theoretical perspective due to sociological diversities of societies. Therefore, using an overarching criterion that both informs and guides the process of specification of what every individual in a given sociological context should have in order to achieve minimum level of decent life is a more promising methodology of specification. At that point, Townsend's criterion, namely participating in customs of society, comes forward as a promising perspective that can be drawn on to decide what outcomes should be equalized under the sufficiency level without ignoring the significance of distinctive diversities for a sociological context. However, note that specifying a criterion, rather than precise dimensions of equal outcomes under the sufficiency level, is not only promising due to forms of outcomes that are supposed to be equally guaranteed everyone under the sufficiency level, but also important how much of this outcome should be provided. To illustrate, the basic level of educational attainment of individuals can be specified as a basic condition of good life in, say, both an advanced economy as well as emerging economy. However, to answer the question of what level of education is sufficient in order to guarantee this outcome to individuals, we should take contextual differences into account. This is to say that when taking into account available resources a community has, primary level of education may come forward as an outcome that should be guaranteed to everyone in an emerging economy whilst higher level of education can be an outcome that should be guaranteed to everyone in an advanced economy due to highly-specified qualifications that the production process in this economic context requires. In this regard, not only the specification concerning the kind of outcome, but also the level of outcome may require us to take the contextual variations into account. To achieve this requirement calls for an abstract informative guide, or source, of decision-making criterion for which the criterion of participating in customs of society can be useful to be drawn upon.

The second characteristic Townsend's proposal that offers to evaluate living conditions of individuals based on, not a constant level of income, but a resource-ownership in a way sensitive to the contextual maldistribution of resources also illustrate a promising account to overcome the challenge that the idea of equality of outcomes under the sufficiency level encounters. A fixed amount

of income guaranteed everyone, such as recent proposals of citizenship income, basic income or subsistence income (see Bidadanure, 2019; Buğra and Keyder, 2019; Haagh, 2020; Raventos, 2007; Standing, 2017; Van Parijs, 2004) can be helpful, for example, to ameliorate the living conditions of poor and disadvantaged strata of society; yet this does not necessarily guarantee these strata the freedom to access basic outcomes equally under the sufficiency level. This is mostly because a fixed amount of income does not mean that a certain level of income that is sufficiently enough to facilitate the poor and disadvantaged strata to access equal outcomes under the sufficiency level. Fluctuations in the market prices and various forms of sociological diversities (e.g. being a women, being from an historically oppressed race, and so forth) may require individuals' changing quantity of income to achieve the expected outcomes under the sufficiency level. Under such cases, a fixed income does not sound like a solution in guaranteeing equal outcomes under the sufficiency level. Instead, the resource ownership that moves beyond a fixed income level is seemingly more promising perspective since it opens up a space for maneuverer for policy makers in a way that they can take into account varied needs of individuals to access equal outcomes before deciding what kind of resources should be provided to individuals and how much of these resources are required to achieve the equal outcomes under the sufficiency level. Besides, the vague emphasis on resources that are necessary to participate in customs of society is a deliberate ambiguity in the Townsend's theory. Rather than identifying what type of resources are must to own, addressing resources ownership and leaving the identification of necessary resources unspecified allow policy makers to determine what resources are needed in relation to contextual differences. This can also be considered a deliberate ambiguity of the Townsend account to deprivation which allows significant level of agency for the decision makers and experts.

CONCLUSION

With the purpose of changing the course of quest from the liberal idea of equality of opportunity (involving the formal right to be free from any irrelevant discriminative practices that deliberately constraint some individuals' attendance to compete for desired rewards and wealth) to a more egalitarian society, various political scientists have addressed that every competitive process to access desired rewards and wealth are influenced by individuals' social backgrounds involving their social class, gender, ethnicity, and so on and so forth. Considering that any individual cannot kept responsible about their social background which is beyond their own choice, quite a number of political philosophers today strongly suggest that influence of social background on people's achievement in the competitive process should be removed either one way or another. However, some egalitarian political philosophers have offered different paths of reward and wealth distribution, rather than keeping to discuss on and search for how to remove the influence of social background on individuals' achievement in the competitive process. One of these egalitarian perspectives is known as equality of outcomes that suggests to arrange distributive process of rewards and wealth in a way that is insensitive to individuals' achievements in the competitive process and provide everyone equal or

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

approximate rewards and wealth, regardless of their personal contributions to the production of such rewards and wealth. In other words, the normative political proposal of equality of outcomes offers a process of distribution in which the primary aim is to ensure individuals' equality in holdings of, or their approximate benefit from, rewards and wealth without any reference to their personal contributions to emergence of such rewards and wealth. Even though this form of arrangement of reward and wealth allocation seems morally attracted to some scholars in the relevant literature, two challenging criticisms are addressed against them. The first one is the question of incentive that refers to individuals cannot be encouraged to be committed in demonstrating any forms, distinctive or modest, achievement for the common good in case of absence of any unequal rewarding mechanism. The second one is about the distribution of scarce resources and opportunities involving positions of power, claiming that equality of outcome can only be achieved in case of distribution of scarce resources by non-distribution that anyone is given this scarce resource. These two fundamental criticisms have required the advocates of the idea of equality of outcomes to revise their proposal and suggesting that inequality of outcomes can only be just and fair as long as equality of certain outcomes under a level that is sufficient for everyone to participate in the competitive process is guaranteed for all members of the political community. This revised configuration of the idea of equality of outcomes has seemed more advanced and promising, *vis-à-vis* its initial form, yet it still requires further identifications, as well as some analytical clarifications regarding its applicability, in relation to sufficiency level and guaranteed outcomes under that level within the given sociological diversities of modern stratified industrial societies. Referring to this need of the re-configured idea of equality of outcomes under the sufficiency level, this paper theoretically reflects on the question of specification of sufficiency level and guaranteed outcomes through engaging with the scholarly works of a British sociologist, namely Peter Townsend, and his sociological analysis of poverty known as relative poverty approach.

This paper, in this regard, refers to three distinctive qualities of the Townsend's account of relative poverty and its theoretical justification in a way how it can be drawn on to clarify the political idea of equality of outcomes under the sufficiency level. First of all, Townsend's relative poverty understanding illustrate a quality of being more belligerent account of deprivation in comparison to the absolute poverty understanding that considers in a way like it emerges on its own. In this regard, whilst the meek account of absolute poverty does not address any criticism to the structural reasons behind the emergence of poverty, Townsend's understanding of poverty illustrates a more belligerent account that comprehensively discusses structural sources of poverty in stratified modern societies and associates it unjustifiable distributional patterns. This perspective inevitably lessens the distance between theories of just society which is mostly derived from the political philosophy and theories of poverty which is mostly derived from sociological and economic theories of the subjects such as quality of life, life satisfaction and standards of living. In this regard, Townsend's account of poverty in essence seems align with an interdisciplinary understanding of poverty that pays attention to both

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

concerns of political philosophy where the idea of equality of outcomes is one of the central subject and concerns of sociology where the idea of equality of outcomes can be gained a more nuanced and advanced analytical configuration. Secondly, this paper also addresses the primary criterion that the relative poverty understanding is based on and that is conceptualised as individuals' participation in customs of society. Such a conceptualisation illustrates a deliberate ambiguity that appears as an inevitable necessity due to both sociological and spatial variations of modern societies in terms of basic necessities of the good life. Townsend's understanding of poverty deliberately refrains of identification of basic needs and leave the room for policy and decision-makers to decide what the level of sufficiency should be in relation to contextual characteristics of the society. More importantly, Townsend identifies a criterion that can inform and guide the process of specification of the sufficiency level and suggests that individuals' participation in customs of society should be taken as a primary criterion of determining if s/he is poor and, thus, unable to achieve sufficient level of the good life. Lastly, Townsend account of poverty, namely the relative poverty understanding, associates individuals' destitution and deprivation with inequalities and social-class. This means that Townsend's account of poverty is explicitly connected with theoretical discussions on the just society within the political philosophy that pays a particular attention on the question of who should get what from the community. Thus, the relative poverty understanding that suggests to consider individuals' deprivation in relation to the maldistribution of resources in a society already aligns with the concerns of the theories of distributive justice. This methodologically provides a plausible ground for the idea of equality of outcome under the sufficiency level to appeal for the relative poverty understanding.

REFERENCES

- Allardt, E. (1993). Having, loving, being: An alternative to the Swedish model of welfare research. M. Nussbaum and A. Sen (Eds.), *The Quality of life* (pp. 88-95), New York: Clarendon Press.
- Andrews, F.M. and Withey, S.B. (1976). Social indicators of well-being: American's perception of life quality. New York: Plenum Press.
- Arun, M.O. (2022a). Back to the theory: Re-considering social policies as egalitarian pre-conditions of the liberal meritocracy. *Çalışma ve Toplum*, 73 (2), 1017-1042.
- Arun, M.O. (2022b). Widening the scope of focus – Significance of sociological and political inquiries for evaluative practices of social policy on individual's well-being. D. Kağrıoğlu and Y. Şişman (Eds.), *Sosyal politika ve endüstri ilişkileri yazıları – Prof. Dr. İhsan Erku'la armağan* (pp. 355-377). Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Arun, M.O. (2017). Bir sosyal sorun olarak yoksulluk. Y. Şişman (Ed.), *Sosyal Sorunlar* (pp. 86-117) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Bidadanure, J. U. (2019). The political theory of universal basic income. *Annual Review of Political Science*, 22, 481-501.
- Braybrooke, D. (1987). *Meeting needs*. New Jersey: Princeton University Press.
- Buğra, A. and Keyder, Ç. (2019). *Bir temel hak olarak vatandaşlık geliriye doğru* (4th Edition), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chambers, R. (1995). Poverty and livelihoods: Whose reality counts?. *Environment and Urbanization*, 7, 173-204.
- Doyal, L. and Gough, I. (1991). *A theory of human need*. London: The Macmillan Press.
- Fulcher, J. and Scott, J. (2011). *Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Haagh, L. (2020). *The case for universal basic income*. Cambridge: Polity Press.
- Max-Neef, A.M. (1993). Human scale development: Conception, application and further reflection. New York: The Apex Press.
- Okumuş, H. Ş. (2010). Dünya'da ve Türkiye'de mikro finansman ve yoksulluğun azaltılması: Teori ve uygulamalar. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Raventos, D. (2007). Basic income: The material conditions of freedom. London: Pluto Press.
- Rawls, J. (1985). Justice as fairness: Political not metaphysical. *Philosophy and Public Affairs*, 14 (3), 223-251.
- Rawls, J. (2003). *A theory of justice* (Revised Edition). US: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Standing, G. (2017). *Basic income: A guide for the open-minded*. New Haven: Yale University Press.
- Townsend, P. (1952). Poverty: Ten years after Beveridge. *Planning*, 19 (344), 21-40.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Townsend, P. (1954). Measuring poverty. *The British Journal of Sociology*, 5 (2), 130-137.

Townsend, P. (1959 [2010]). The Truce on Inequality. A. Walker et al (Ed.), *The Peter Townsend reader* (pp. 275-280), UK: The Policy Press.

Townsend, P. (1962). The meaning of poverty. *The British Journal of Sociology*, 13 (3), 210-227.

Townsend, P. (1970). Measures and explanations of poverty in high income and low income countries: The problems of operationalizing the concepts of development, class and poverty. P. Townsend (Ed.), *The concept of poverty* (pp. 1-45), UK: Heinemann Educational Books Ltd.

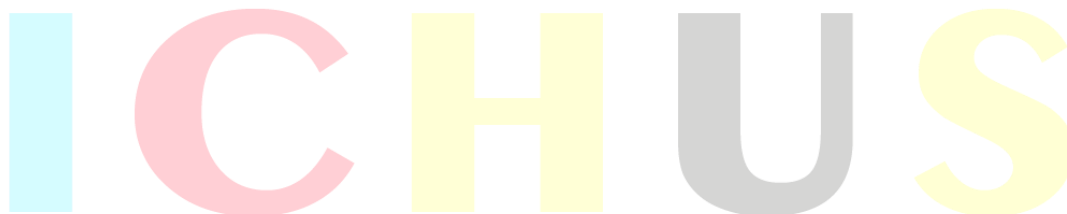
Townsend, P. (1976 [2010]). How the rich stay rich, A. Walker et al (Ed.), *The Peter Townsend reader* (pp. 287-294), UK: The Policy Press.

Townsend, P. (1979). Poverty in the United Kingdom – A survey of household resources and standards of living. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Townsend, P. (1993). *The international analysis of poverty*. London: Routledge.

Townsend, P. (2002). “Poverty, social exclusion and social polarisation: The need to construct an international welfare state. P. Townsend and D. Gordon (Ed.), *World poverty: New policies to defeat an old enemy* (pp. 3-25), UK: Policy Press.

Van Parijs, P. (2004). A basic income for all: A brief defence - To secure real freedom, grant everyone a subsistence income. L. Groot (Ed.), *Basic Income, Unemployment and Compensatory Justice* (pp. 11-23), MA: Springer and Boston.

Tüketim Toplumu Bağlamında Parti Organizasyonları: Kayseri Örneği

Merve ÖZTAŞ¹

Ahmet Burak KAHRAMAN²

Özet

Bu araştırmada, parti organizasyonları aracılığıyla gerçekleştirilen kutlama pratikleri, tüketim toplumu yaklaşımı ekseninde ele alınmıştır. Böylece farklılaşmış bir tüketim anlayışı olan parti organizasyonları aracılığıyla gerçekleştirilen kutlama pratiklerinin statü ve rol davranışlarına etkisinin Kayseri örneği üzerinden anlaşılması sağlanmıştır. Araştırmada organizasyoncuların ve tüketicilerin gerçekleştirdikleri kutlama pratiklerine ait deneyimlerine yer verilerek bu pratiklerin, parti organizasyonlarının etkisiyle aldığı şekil ve kutlama pratiklerine yüklenen anlamdaki değişim incelenmiştir. Bu araştırma, nitel bir saha araştırmasıdır; Kayseri’de, parti organizasyonları işletmelerinden 10 kişi ve organizasyon işletmelerinin müşterisi olan 12 kişiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan veriler, betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Bu araştırmayla, değişen tüketim anlayışı perspektifinde Türkiye’de yapılan saha çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmiştir. Çalışmada Kayseri’de, parti organizasyonu pratiklerinin kısa sürede nasıl benimsendiğini ortaya koymak, geleneksel pratiklerin yoğun yaşandığı bu şehirde modernle geleneğin hızlı bir şekilde bir araya geliş süreçlerini ve bu süreçte meydana gelen değişimleri anlayabilmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda organizasyonlar aracılığıyla kutlama pratiklerinin içeriğine yerel ve küresel unsurların getirilmesinin, bu pratiklere küyerel bir form kazandırdığı görülmektedir. Araştırmada, Kayseri’de kutlama pratiklerinin parti organizasyonlarından satın alınmasının yani gösterişçi tüketimde bulunulmasının itici gücü olarak kişilerin kendilerini diğerlerine sunma ve statülerini gösterme isteklerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Statü endişesi, parti organizasyonlarının toplumda yaygınlaşmasında sosyal medyanın ve özellikle Instagram uygulamasının belirleyici güçte olmasına neden olmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda, parti organizasyonlarına dair kutlama pratiklerindeki değişimin temelinde bireylerdeki statü ve prestij arzusunun yattığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutlama pratikleri, Gösterişçi tüketim, popüler kültür, statü, küyerelleşme

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyoloji, ORCID: 0000-0002-1192-4239

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Sosyoloji, ORCID: 0000-0003-3995-1172

Bu çalışma, danışmanlığını Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinden olan Doç. Dr. Ahmet Burak Kahrmanın yaptı; Tüketim Toplumu Bağlamında Parti Organizasyonları: Kayseri Örneği başlıklı yüksek lisans tez taslak çalışmasından oluşturulmuş içeriktir.

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu, parti organizasyonlarıyla gerçekleşen kutlama pratiklerini Kayseri sahası üzerinden tüketim toplumu temelinde anlamak oluşturmaktadır. Küresel kapitalizmde kutlama pratikleri, parti organizasyonlarıyla yalnız bir etkinlik olmaktan çıkıp bizzat tüketime konu olmaktadır. Parti organizasyonları, kutlama pratiklerinde zaman, mekân ve eğlence unsurlarını tüketilebilir bir formda ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, organizasyon firmalarıyla gerçekleşen kutlama pratikleri, tüketim kalıplarındaki ve tüketim anlayışındaki değişimin bir göstergesidir. Buna göre kutlama pratiklerinin tüketime sunulması bireylerin statü, kimlik ve rol davranışlarına etki etmektedir. Çalışmada parti organizasyonlarıyla kutlama pratiklerinin aldığı şekil ve bu pratiklere yüklenen anlamdaki değişim incelenmektedir. Kayseri’de parti organizasyonu pratiklerinin hızlı bir şekilde benimsendiği görülmektedir; çalışmada, geleneksel pratiklerin yoğun bir şekilde yaşandığı bu şehirde geleneğin ve modernin hızlı bir biçimde bir araya gelmesi sonucu parti organizasyonu pratiklerinin benimsenme süreçleri ve bu süreçlerde meydana gelen değişimleri ve dönüşümleri anlayabilme amacı güdülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın kavramsal çerçevesinde; tüketim toplumu, gösterişçi tüketim, popüler kültür, küreselleşme ve küyerelleşme kavramlarına yer verilmiştir. Bu kavramların bir saha belirlenerek ve konu dâhilinde sınırlandırılarak incelenmesinin Türkiye’de yapılan saha araştırmalarına ve literatüre katkı sağlayacağı düşüncesi, çalışmanın önemini arttırmaktadır.

İnsan çeşitli ihtiyaçlar edinebilen ve edindiği bu ihtiyaçlar doğrultusunda zorunlu olarak tüketen bir varlıktır. İlk insandan beri gerçekleştirilen bir eylem olan tüketim, farklı şekillerde insanların hayatlarında yer edinmiş ve tüketimin sosyal anlamı da zamanla birlikte değişime uğramıştır (Odabaşı, 2017: 7). Tüketim kavramı; ihtiyaç, istek, arzu temelinde talep edilebilen yönde olmasıyla ilişkili olarak zaman ve mekân kavramları ile de bağlantılıdır ve içerisinde sosyal ve ekonomik ilişkileri barındırmaktadır. Bu nedenle mal ve hizmet gibi taleplerin karşılanması için gerekli olan para veya para yerine geçebilecek bazı değerler, tüketme eyleminin gerçekleşmesi ve ihtiyaçların karşılanmasına aracılık etmektedir (Yanıklar, 2010: 26).

Günümüz toplumlarını tüketim toplumu olarak niteleyen Baudrillard, tüketilenin sadece metalar olmadığını, göstergeler olduğunu belirterek tüketim toplumlarında bir nesnenin diğeri karşısında tüketilmesinin nedeninin ona atfedilen kodlarla ilgili olduğunu vurgulamaktadır (2019: 67). Bu çerçevede ele alındığında tüketim toplumu kavramı, tüketime dair süreçlerin yoğunluk kazandığı toplumlar için kullanılmaktadır. Özellikle modern Batı toplumlarını tarif eden tüketim toplumu kavramı, bu toplumlarda mal veya hizmet tüketimi ekseninde örgütlenmektedir (Zorlu, 2006: 59). Bu durum tüketim toplumunda gösterişçi tüketimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Temel ihtiyaçlardan farklı olarak statü ve saygınlık kazanmak için gösteriş yapmak, diğerlerini etkilemek ve kendini sunmak amacıyla yapılan gösterişçi tüketim, insan için bir sosyal statü göstergesi haline gelmekte ve böylece sosyal bir varlık olan insan, statü sağlama ihtiyacı yüzünden tüketime yönelmektedir (Turan, vd., 2015: 189). Veblen, “Aylak Sınıfın Teorisi”nde, tüketimin gösteriş amaçlı ve statü göstergesi olarak gerçekleştirildiğini ortaya koymuştur. Veblen’in Aylak sınıf kavramı;

çalışmayan, üretmeyen, tembellik eden, aşırı tüketime yönelen ve gerçekleştirdiği aşırı tüketimi dışarıya sunarak saygınlık ve statü kazanmaya çalışan yüksek gelire sahip olan bir grup olarak ifade etmektedir (Açıkalın, vd., 2004: 9). Kişiler, gösterişçi tüketime yönelik stratejileri benimseyerek sosyal yapıda kendilerine konumlandırabilmekte ve tanınabilmektedir (Featherstone, 1990: 12).

Postmodern eğilimlerin sonucu ve kapitalizmin sürekliliği için üretim ilişkilerinden ziyade tüketim ilişkilerinin bireylere pompalanıyor oluşu soyut kavramların da tüketime dâhil olarak metalaşmasını beraberinde getirmektedir. Buna göre zaman da artık içeriği çeşitli popüler kültür unsurlarıyla doldurularak satın alınabilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Parti organizasyonlarından satın alınarak gerçekleştirilen kutlama pratikleri de nitelikli zamanın satın alınabilirliğini göstermektedir. İnsanın sosyal bir varlık olma özelliği kutlama pratiklerini doğurmakta ve bu pratikler kişilerin hayatlarında önemli olan gelişmeleri, diğerlerine ilan etmek istedikleri ve beraber kutladıkları vakitleri temsil etmektedir. Aynı zamanda kutlama pratikleri, toplumdan topluma değişebilen kültüre özgü uygulamalardır. Parti organizasyonlarının yaygınlaşmasıyla geçmişten günümüze uzanan kutlama pratiklerinde çeşitli anlamsal değişimler meydana gelmektedir. Parti organizasyonlarının popüler kültüre yönelik ürün ve hizmetlerin dâhilinde olmasında, özellikle sosyal medya başta olmak üzere kitle iletişim araçları oldukça belirleyici bir önem taşımaktadır. Günümüz tüketim toplumlarında tüketicilerin sorgulamaksızın basit bir şekilde tüketime yönelmesi, zevk ve eğlence temelindeki kültürel öğeleri de kapsamakta ve bu şekilde kültür endüstrisi, alanını genişleterek kapitalizmin yeniden üretimi sağlamaktadır. Kültür endüstrisince bireylerin ve toplumun kontrolünün sağlanmasında ve kültürel öğelerin popüler kültür malzemesi olarak sunulmasında kitle iletişim araçları öncü pozisyonadadır (Adorno, 2011: 66). Gelişen teknolojiyle, kitle iletişim araçları içerisinde sosyal medya popüler kültür unsurlarının yaygınlığını kat be kat artırmaktadır. Küresel dünyada eğlence ve zevke yönelik pek çok şey eski durağanlığından farklı olarak içeriklerine metaların göz alıcılığı eklenerek yeni bir şekle bürünmektedir. Dolayısıyla kutlama pratikleri içerisinde bulunan maddi unsurların göze hitabı, tüketicilerin kendilerini sunmalarının bir aracı olarak bu pratiklerin metalaşmasını da beraberinde getirmektedir.

Çalışmada ele alınması gereken bir diğer kavram olan ve yaşamın çoğunlukla soyut yönlerine atıfta bulunan kültür kavramı, insanların ortak olarak paylaşımda bulundukları ve onları kolektif bir şekilde tanımlamak için kullanılabilen değerleri, inançları, dil sistemlerini, iletişimi ve uygulamaları kapsamaktadır. Bununla birlikte bir grup veya toplum içerisinde ortak olan maddi nesneler de kültüre dâhildir (Oğuz, 2011: 131). Ancak kültür kavramı tüm bu açıklamaların yanı sıra oldukça karmaşık ve kapsamlı bir kavram olduğundan dolayı, kültürün ve kültürün alt başlıklarının tanımlanması da güçleşmekte ve tartışma konusu haline gelmektedir. Kültürün bir alt başlığı olan popüler kültür, bir toplumda nüfusun çoğunluğu tarafından paylaşılan kitle üretimi için uygun bir ortamda yaygınlaşarak toplumda geniş bir paylaşım alanına sahip kültürel ürünleri ifade etmektedir (Erdoğan, 1999: 10). “Çoğunluk tarafından seçilen ve sevilen” anlamına gelen popüler kavramı tanımından yola çıkarak popüler kültür, halk için üretilen bir kültür olarak ele alınmakta ve çoğunluk tarafından sevildiğinden

basit olanı üretmektedir (Geçer, 2015: 30). Popüler kültürü kendi kendisini üreten ve dışsal olarak üretilen unsurların karmaşık bir biçimde bir araya gelişi olarak gören Raymond Williams'a göre popüler kültür, burjuvanın ve hâkim sınıfın kültürel açıdan üretim alanıdır ve evrenselliğe doğru ilerlemektedir (Williams, 1993: 218). Popüler kültürün getirisi olan boş vakit değerlendirme uğraşları ve hizmetleri, kitle iletişim araçlarıyla küresel çaptaki kültürün biçimlenmesini sağlamaktadır (Güngör, 1999: 15). Küresel çağda her alanda yer edinen tüketim olgusu, küreselleşmenin etkileriyle sahip olunan kültürü de şekillendirmektedir. Bu şekilde boş zaman ve eğlenceye dair faaliyetler de satın alınabilir hale gelmektedir. Boş zaman ve eğlence unsurları ve diğer tüketim biçimleri, postmodern süreç içerisinde bir kimlik göstergesi konumunda olduğundan popüler kültür; geç kapitalizmle uluslararası pazarın değişim ve ihtiyacına göre piyasadaki ürün veya hizmetlere imaj sunumu yapan bir kültürdür. Bu nedenle popüler kültür sürekli bir değişim göstermektedir (Erdoğan, 2004: 4).

Dünyada her şeyin akışkan bir hal alması özelliğiyle küreselleşme için, popüler kültürün oluşması oldukça önem taşımaktadır. Ortak bir kültürün oluşumu, küreselciler için önemli bir husustur (Ritzer, 2011: 56). Kapitalist sistemde, küreselleşmeyle birlikte dünyadaki tüm yerler küresel olarak entegre bir ekonomik sisteme dâhil edilecek şekilde giderek genişlemekte; dolayısıyla bu yayılım beraberinde kültürel olarak fikirlerin, değerlerin, normların, davranışların ve yaşam tarzlarının da küresel yayılımını ve entegrasyonunu ifade etmektedir (Albrow, 1994: 384). Küreyelleşme yaklaşımı da tüketim sahasının genişlemesi ve tüketim anlayışlarının kendini yeniden üretmesi açısından tüketilecek ürün ve hizmetlerde, her topluma ulaşmak adına önemli rol oynamaktadır. Küyerelleşme, küresel ve yereli harmanlayarak küresel pazar için üretilmiş hizmet ya da ürünlerin yerel kültürlerle uyulanmasını ifade etmektedir. Böylelikle yereldeki tüketiciler bu ürün ve hizmetlerde kendi kültürlerinden bir parça bulup bunu içselleştirerek tüketmektedir (Ritzer, Stepnisky, 2015: 238-239). Roland Robertson küreselleşmeyi, “dünyanın sıkıştırılması”nı yani “bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşmasını” şeklinde ifade etmektedir. Robertson, küyerelleşme kavramıyla iletişim teknolojilerinin gelişi ile küresel ve yerel platformların birbirine daha fazla bağlandığını öne sürmektedir (aktaran Giulianotti ve Robertson, 2004: 559). Küreselleşmeyle her şeyin akışkan bir hal alması ve mekânın daralması ile dünyanın farklı yerlerinden insanlar küresel olaylarda ortak deneyimlerini paylaşabilmektedir. Dolayısıyla küyerelleşme, dünya kültürlerinin çeşitliliğinin yerel düzeyde özümsemesini sağlamaktadır (Davis, 2008: 138).

Kutlama pratikleri, geleneksel ya da modern kökenlidir ve bu pratiklerin içerisinde gerek gelenekten gelen gerekse popüler kültür ürünü olan unsurları barındırmaktadır. Kutlama pratiklerinin parti organizasyonlarıyla şekil alması, bu unsurları değişime uğratmaktadır. Parti organizasyonlarının sunduğu ürün ve hizmetlerle kutlama pratiklerinde gerçekleşen değişim, tüketicilerinin rol davranışları ve statülerine de sirayet ederek yeni anlamlar inşa etmektedir. Parti organizasyonları pratiklerinde gelenek ve modern kökenli pratikler, otantik hallerinden farklı bir şekil kazanmakta ve kazanmaya devam etmektedir. Geleneksel pratiklerin içeriğine popüler kültür unsurları katılarak kutlamalar modernize edilerek güncellenmektedir. Yerleşik kültüre ait olmayan modern kökenli kutlama

pratiklerinin ise içeriğine çeşitli kültürel unsurlar eklenerek tüketime sunulmaktadır. Çünkü kişinin satın alacağı ürün ve hizmeti benimsemesi kendinde ondan bir şeyler bulması tüketimin gerçekleşmesini ve mal veya hizmetlerin tüketiminin sürekliliğini sağlamaktadır.

Çalışmanın odak araştırma sorusu; “Farklılaşmış bir tüketim anlayışı sunan kutlama pratiklerinin, popüler kültür ve tüketim kültürü ile gelişerek statü ve rol davranışlarını nasıl inşa etmiştir?” şeklindedir. Bunun yanı sıra çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına da cevap aranması amaçlanmıştır.

- Küresel ve yerelin yorumlanmasıyla geliştirilen parti organizasyonu pratiklerinin tüketime dayalı dönüşümü nasıl gerçekleşmektedir?
- Parti organizasyonları pratiklerinin otantik halinin değil de dönüşmüş halinin uygulanmasının oluşum süreci nasıl gelişmiştir?
- Parti organizasyonu pratiklerinin ürettiği yeni eğlence anlayışının içeriğinde bulunan maddi unsurlar ve rol, statü davranışlarının dönüşümü nasıl oluşmuştur?

Görüşmeciler için hazırlanan görüşme formundaki sorular, odak araştırma sorusuna ve diğer araştırma sorularına yanıt bulmak üzere hazırlanmıştır. Görüşmecilere yöneltilen sorulardan elde edilen bulgular, literatürden yararlanılarak yorumlanmıştır.

Parti Organizasyonları

Günümüz dünyasında küreselleşme olgusu ve teknolojik gelişmelerle beraber bireyler ve toplumlar hayatın her alanında değişime maruz kalmaktadır. Sosyal ve kültürel değişimle birlikte bireylerin ihtiyaçları, hayat tarzları ve tüketim kalıpları da değişime uğramaktadır. Bu çalışmanın konusunu içeren kutlama ve eğlence kültürü de süreklilik arz eden bir değişimden nasibini almaktadır. Gerek geleneksel unsurlarla gerekse popüler kültürün getirileriyle insanlar eğlenme arayışı ile bu eğilimi, gerçekleştirdikleri kutlama pratiklerinde sergilemektedir. Kutlama pratikleri geçmişten bugüne gelen insan hayatındaki önemli ve sevindirici hadiselerin belirli zamanlarda faaliyete dökülmesini ifade etmektedir (Arslan, 2018: 348). Kutlama pratikleri, kişilerin insan olmanın özündeki toplumsal yönü açığa çıkararak paylaşım kurmaları, iletişim ve etkileşimde bulunmaları için gerekli ortamı sağlamaktadır. Değişim, insanlığın başlangıcından beri kaçınılmaz bir olgu olsa da modern kapitalizm ve küreselleşmenin etkileri değişimin hızını devasa bir boyuta ulaştırmaktadır. Kutlama pratiklerinin özü çoğunlukla geçmişe dayanmaktadır ancak küreselleşme yaklaşımı temelinde dünyanın giderek akışkan bir hal alması ve bilgiye, ürün ve hizmetlere erişimin kolaylığı, hem popüler kültür unsuru olan kutlama pratiklerini küresel ölçeğe taşımakta hem de gelenek kökenli olan kutlama pratiklerinde değişim ve dönüşüme neden olmaktadır. Bu da eğlence sektöründe kutlama pratiklerine dair organizasyon şirketlerini farklı bir pazar olarak gün yüzüne çıkarmaktadır.

İnsan hayatında gerek kişi için gerekse ait olunan grup için kutlanmaya değer ya da önemli pek çok ritüel mevcuttur. Doğum, evlilik, ölüm kişinin hayatındaki en önemli eşikleri, yeni bir hayata geçiş

evrelerini temsil etmektedir. Toplumlarda doğum, evlilik, ölüm gibi önem arz eden süreçlere dair çeşitli törenler düzenlenerek insanın sosyal bir varlık olmasının gereği yerine getirilmektedir. Bu törenlerin yapısı ait olunan topluma, kültüre, zamana ve koşullara göre farklılık göstermektedir (Yeşim, 2014: 119). Dolayısıyla bahsedilen süreçlere dair olan bu törenlerin büyük bir bölümü geleneksel törenler olarak kabul görmektedir; ancak değişen dünyada gelenekler de yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bazı gelenekler yok olmasına karşın pek çok gelenek çeşitli değişim ve dönüşümler geçirerek günümüze kadar gelmektedir. Yani gelenekler, pek çok faktörden etkilenerek sosyokültürel yapı, toplum, dönem ve koşullara göre biçimlenmektedir. Bu bağlamda günümüz dünyasında parti organizasyonu firmalarının, gelenekten gelen kutlama pratiklerini veya törenleri şekillendirmede önemli bir payı bulunmaktadır. Kutlama pratikleri veya daha geniş düşünülecek olursa törenler organizasyon firmaları ortada yokken de kişilerce ve toplumlarca faaliyete geçmekteydi ancak iş bölümü ve uzmanlaşma ve profesyonel hayata geçişle organizasyon firmaları ayrı bir pazar olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre kişiler, belirli bir amaç için bir araya gelmenin gerektiği özel günlerinde organizasyon şirketlerinden sağlanan hizmete göre belirlenen bir ücret karşılığında birkaç saat sürecek olan etkinlikleri için hizmet satın almaktadırlar. Parti organizasyonları, genel olarak kutlanılması veya duyurulması istenilen bir olayın törenleştirilmesine aracılık eden ortamı belirli konseptler ve istenilenler doğrultusunda sağlayarak hizmet vermektedirler. Parti organizasyonları, kutlama pratiklerinin ve bu pratiklere yüklenen anlamların birçok yönden değişime ve dönüşüme uğramasına neden olmaktadır. İnsan hayatında bir araya gelmeyi gerekli kılan önemli görülen ve sevindirici gelişmelerin parti organizasyonlarından satın alınarak tüketime konu olması, kutlama pratiklerindeki metalaşma sürecini beraberinde getirmektedir.

Parti organizasyonları -organizasyoncuların dediğine göre keskin bir ayrım olmamakla beraber- genellikle organizasyon firmaları, parti evleri ve butik organizasyon tasarımı olarak üç gruba ayrılabilir. Buna göre, her firma belirli kutlama etkinliklerine yoğunlaşmaktadır; organizasyon firmaları genellikle düğün, nişan, kına gecesi, açılış gibi daha geniş katılımın olduğu etkinlikleri düzenlerken parti evleri, kutlama yapılacak mekânı da bünyesinde barındıran daha az kişinin katılımıyla gerçekleşen etkinlikleri organize etmektedir, butik organizasyon firmaları ise görsel tasarımı sağlayan firmalardır. Bununla birlikte belli başlı düğün veya davet salonları da kendi içerisinde organizasyon hizmeti vermektedirler. Ayrıca genel olarak düğün salonlarının iş anlaşmasının bulunduğu belirli organizasyon firmaları mevcuttur ve düğün salonları müşterilerini anlaşmalı oldukları organizasyon firmalarına yönlendirmektedirler. Parti evleri genel olarak mekân kapasitesine göre, düğün salonlarına nazaran daha az katılımın olduğu kına geceleri, nişan, bekârlığa veda, doğum günü, evlenme teklifi, cinsiyet partisi, baby shower, diş hediği gibi kutlama pratiklerini isteğe göre değişebilmekle birlikte ellerinde bulunan konseptler dâhilinde düzenlemektedir. Butik organizasyonlar ise salonlar ve parti evleri de dâhil olsa da genellikle evde, bahçede veya bir kafede gerçekleştirilen etkinliklerin mekân süslemesini ve görsel tasarımı yapmaktadırlar. Ancak söylenildiği gibi organizasyon firmaları belirli etkinliklere yoğunlaşsa da yeri geldiğinde kimi zaman hatıra için kimi zaman organizasyoncunun isteğiyle

kimi zamansa bütçe doğrultusunda sayılanların dışında kalan etkinlikleri de çeşitli koşullara göre organize edebilmektedirler. Parti organizasyonu çeşitlerinin düzenlenen etkinlikler göz önüne alındığında sınırları netlik ifade etmemektedir. Dolayısıyla çalışma içerisinde organizasyon firması veya organizasyon şirketi denildiği zaman parti organizasyonlarını bütün olarak ifade etmektedir. Organizasyoncuların ifadeleri doğrultusunda düğün, nişan, kına gecesi, after party olarak adlandırılan kına gecesi sonrası devam eden kutlamalar, bekârlığa veda partisi, kız isteme törenleri, söz törenleri, çeyiz gösterme, açılış (iş yerleri), asker uğurlaması, mezuniyet partisi, mezuniyet kınası, doğum günü, cinsiyet partisi, baby shower³, diş hediği, sünnet düğünü, hac yemeği, ölünün kırk mevlidi gibi törenler müşteriler tarafından satın alınarak firmalar aracılığıyla organize edilmektedir.

Postfordist üretim modeliyle tüketim ürün ve hizmetlerinde çeşitlilik artmakta ve tüketicilere daha geniş bir yelpazede seçenek sunulmaktadır. Çok uluslu şirketler, üretilen ürünlerin yanı sıra ideolojilerini, yaşam tarzlarını eğlence kültürlerini de küreselleşme temelinde tüketim alanına dâhil etmektedir. Kapitalist üretim anlayışı, küreselleşme ekseninde haberleşmeyle birlikte eğlence kültürünün de sektörel olarak çeşitli formlara büründürülmesine neden olmaktadır. Bu durum göstermektedir ki, kapitalizmin dikte ettiği üretim anlayışıyla kutlama pratikleri küresel bir hal kazanmaktadır (Mora, 2008: 8). Bireylerin baby shower ve cinsiyet partisi gibi Batı kökenli kutlama pratiklerinin dünyanın dört bir yanında gerçekleştirmesi bunun en önemli örneklerindendir. Öte yandan gelenek kökenli olan kutlama pratiklerinin içerisine modern unsurların eklenmesiyle yeniden biçimlenmesi de bunu desteklemektedir. Dolayısıyla toplumumuz için günümüzde bu formda gerçekleşen kutlama pratiklerinin ne tam anlamıyla doğulu ne de tam anlamıyla batılı olarak değerlendirmek mümkündür. Popüler kültürün etkisiyle kutlama pratiklerinin içerisine yeni unsurların eklenmesi veya kutlama pratiklerinden belirli unsurların silinmesi ile bu pratikler güncellenmektedir ve bu durum aslında dışarıdan gelen etmenleri her kültürün kendine göre uyarlamasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda gerek geleneksel kutlama pratiklerine popüler kültür unsurlarının eklenmesi gerekse modern kökenli kutlama pratiklerine kendimizden olan unsurları ekleyerek biçimlendirmek o pratiği tüketmek için benimsemeyi sağlamaktadır. Küreselleşmenin hâkimiyeti altına giren günümüz dünyasında popüler kültür ürün ve hizmetleri yerelle sınırlı kalmayıp dünyanın hemen her yerinde ulaşılabilir hale gelmiştir. Ancak bu ürün ve hizmetlerin tüketiminde insanların, onda kendinden bir şeyler bulması, onu içselleştirmesi tüketimin sürekliliğinin sağlanması açısından önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda küresel bir ürün veya hizmetin kullanımında ait olunan kültürden unsurlarla o ürün veya hizmetin sentezlenmesiyle tüketimin sürekliliğini sağlamaktadır.

³ Baby shower ABD’de yaygın bir şekilde gerçekleşen kutlama pratiğidir, Türkçeye “bebek için hediye yağmuru” veya “bebek kutlama partisi” olarak çevrilebilmektedir (Töret, 2017, s. 130). Ancak baby shower kutlamasının belirli bir Türkçe karşılığı bulunmamaktadır, Kayseri içerisinde görüşmecilerden bu kutlamayı gerçekleştirenler ve organizasyon firmaları baby shower olarak isimlendirdiklerinden dolayı metin içerisinde baby shower ifadesi kullanılacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel bir saha araştırmasıdır. Çalışmanın ortaya çıkış noktasını parti organizasyonlarının Kayseri’de nasıl ve neden bu kadar yaygınlaştığı ve benimsendiği merakı oluşturmaktadır, bu doğrultuda parti organizasyonlarıyla yapılan kutlama pratiklerindeki değişimi, tüketim olgusu temel alınarak çok boyutlu bir şekilde anlamak amaçlanmıştır. Çalışmanın güttüğü amaç doğrultusunda incelenen konuyu daha iyi anlamak ve anlamlandırmak adına çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, yorumlayıcı yaklaşıma dayanmaktadır ve insanların doğal ortamlarında sosyal gerçekliği nasıl oluşturduklarını toplumsal eylemlerine bakarak anlamayı ve yorumlamayı içermektedir (Neuman, 2014, s. 224). Çalışmada kutlama pratiklerini parti organizasyonlarıyla gerçekleştiren 12 tüketici ve parti organizasyonu işletmelerinden 10 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler esnasında esneklik sağlansa da açık uçlu sorulardan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır ve nitel araştırmada kullanılan veri elde etme yollarından biri olan derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşme, pilot araştırma sonucunda bir görüşme formu hazırlanarak araştırma problemine dair görüş, düşünce ve deneyimlerin görüşülen kişilerden alınmasına yönelik bir veri toplama tekniğidir (Kümbetoğlu, 2015, s. 89). Görüşmelerde, kısmi katılımlı gözlemde bulunulmuştur. Kısmi katılımlı gözlem, incelenen topluluğun belirli faaliyetlerine katılmayı ifade etmektedir (Kümbetoğlu, 2015, s. 131). Çalışmada organizatörlerle bizzat iletişime geçilmiş, organizasyon tutarak kutlamalarını gerçekleştiren görüşmecilere ise kaynak kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Görüşmeciler, kartopu örneklemeyle belirlenmiştir. Kartopu örnekleme, araştırma yapılacak sahadaki görüşmecilerle bir kaynak kişi vasıtasıyla bağlantı kurulmasını ve kurulan bağlantıların kartopu gibi büyümesini ifade etmektedir (Kümbetoğlu, 2015, s. 99).

Çalışmanın yöntemine dair verilen bu bilgiler doğrultusunda, veri toplama süreci boyunca 22 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin 10’u parti organizasyonu firmalarındaki kişiler ile gerçekleşmiştir. Çalışmada organizasyoncuların deneyimlerine ait söylemlerine yer verilirken görüşmeler **O1...O10** şeklinde kodlanmıştır. Organizasyonculardan **O1** ve **O7** erkek, diğerleri kadındır. Yapılan görüşmelerin 12’si ise kutlama pratiklerini parti organizasyonları aracılığıyla yapan tüketicilerle gerçekleştirilmiştir, bu kişilere ait bilgiler **Tablo 1.** de verilmiştir. Buna göre katılımcılar, **K1, K2,...** şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların hepsi birden fazla etkinliği organizasyonlar aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda gerçekleştirilen kutlama pratikleri evlilik sürecine ve çocuk sahipliğine yönelik pratiklerdir ve bu temalar ekseninde organizasyondan hizmet satın alma süreklilik göstermektedir. Katılımcılar çeşitli meslek gruplarına mensup kişilerdir. Katılımcıların hepsi ve görüşülen organizasyoncuların 8’i kadındır. Kadın organizasyoncular (**O2, O3, O5, O6, O8,**) bu işi sevdiklerinden, ilgili olduklarından ötürü bu iş koluna yöneldiklerini ve genel olarak ücret konusu haricinde kadın müşterilerle muhatap olduklarını belirtmişlerdir. Parti organizasyonları aracılığıyla gerçekleşen kutlamalarda kadınların aktif rol oynaması toplumsal cinsiyet rollerinde kadınlara biçilen rollerle ilgilidir. Bu durumun dışı habitusunun verdiği yatkınlıklardan kaynaklandığı görülmektedir;

patriarkal düzende, dişi habitusunun doğasına göre, kadının görünürlüğü özel alanla sınırlandırılmakta ve ev işi, çocuk bakımı gibi bayağı görülen işler kadınlara yüklenmektedir (Bourdieu, 2015, s. 45).

Tablo 1 - Parti Organizasyonu Müşterileri Hakkında Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Etkinlik
K1	23	K	Öğrenci	Bekarlığa veda, nişan, kına gecesi
K2	24	K	Muhasebeci	Nişan, kına gecesi, düğün
K3	34	K	Kuaför	Çocuk doğum günü, açılış/ lansman
K4	28	K	Öğretmen	Nişan, kına gecesi, düğün
K5	31	K	İlaç mümessili	Cinsiyet partisi, babyshower, vd.
K6	26	K	Ev hanımı	Cinsiyet partisi, çocuk doğum günü
K7	29	K	Hemşire	Nişan, kına gecesi, bekarlığa veda
K8	38	K	Mühendis	Bekarlığa veda partisi,
K9	27	K	Diyetisyen	Nişan, kına gecesi
K10	30	K	Doktor	Evlilik teklifi, Söz / isteme vd.
K11	28	K	Mimar	Babyshower, çocuk doğumgünü
K12	36	K	Ev hanımı	Diş hediği, çocuk doğum günü

BULGULAR

1. Sosyal Medyanın Kutlama Pratiklerine Etkisi

Günümüzde pek çok insan sosyal medya kullanmakta ve insanlar sosyal medyada paylaşımlarda bulunarak kendini diğerlerine istedikleri şekilde ifade etmekte ve sunmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya kullanmanın, çağımızda bireylerin birbirinden haberdar olmasını sağlamak gibi önemli bir işlevi de bulunmaktadır. Özellikle görsellerin paylaşımının yapıldığı Instagram uygulaması ile kişiler hem hayatlarından anları diğerlerinin görmesini istediği şekilde görselleri belirleyerek paylaşmakta hem de hesaplarında ekli olan kişilerden, yeniliklerden ve hatta dünyadaki gelişmelerden bu şekilde haberdar olmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan parti organizasyonları için de gerek parti organizasyonu firmaları gerekse firmaların müşterileri için sosyal medya ve özellikle Instagram uygulaması oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Parti organizasyonu firmalarının müşterileri kendilerine çekmesi için firmaların Instagram hesapları önemli bir referans noktası konumundadır. Yapılan görüşmelerde katılımcılar bir organizasyon tutmaya karar verdiklerinde referansın önemini vurgulayarak karar vermek için ilk olarak Instagram hesaplarına baktıklarını; eğer organizasyonların Instagram hesaplarından yaptıkları işlerle ilgili paylaşımlar, kişinin beğenisine hitap ediyorsa ondan sonra görüşme yapmaya karar verdiklerini belirtmektedirler. Bu nedenle organizasyon şirketleri de genel olarak yaptıkları işleri Instagram hesaplarına titizlikle, en güzel açılarla ve profesyonel çekimlerle yüklediklerini ifade etmektedir. Instagram paylaşımlarının, organizasyoncu için daha fazla müşteri kazanmak ve bireysel olarak organizasyoncunun çevresine karşı ve kendine karşı da tatminini sağlama gibi işlevleri

bulunmaktadır. Dolayısıyla Instagram paylaşımları aslında organizasyoncuya kendi reklamını kendi yapma kolaylığı sağlamaktadır; organizasyoncu bunu salt kendi paylaşımlarıyla yapabilmekte ve aynı zamanda Instagram reklamları satın alıp işletmesini tanıttacak bir gönderiyi öne çıkararak hedef kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. İş bölümü ve uzmanlaşmanın giderek artması işletmeler içerisinde sosyal medya ile ilgili de departmanların olmasını gerekli kılmaktadır; özellikle geniş ölçekli etkinlikler yapan firmalar ve davet-düğün salonlarında sadece sosyal medya paylaşımlarıyla ilgilenen çalışanlar mevcuttur ancak çoğu organizasyon firması ise belirli zamanlarda dışarıdan sadece fotoğraf çekimi konusunda ya da informal bir şekilde destek almaktadırlar. Buna göre işletme hesabında paylaşılan işlerin görselliğe hitap etmesi, organizasyon şirketinin popülerliği ve görüşme sonrasında organizasyoncunun ilgisi ve ödeme tutarı tüketicinin organizasyon firması seçimini belirleyici faktörlerdir. Bu aşama neticesinde parti organizasyonu şirketlerinden hizmet satın alan müşteriler için kendi sosyal medya hesaplarında yapacakları paylaşımlar da kilit rol oynamaktadır. Bu durumun baş etmeni çağımızda bireylerin, sosyal medya yoluyla kimliklerini sunması ve bu yolla statü edinerek edindikleri bu statülerini korumasıdır. Yapılan görüşmelerde tüm görüşmeciler parti organizasyonlarının bu kadar yaygın olmasında sosyal medyanın en belirleyici neden olduğunu ifade etmiş ve **K1** ile **K10** haricindeki görüşmeciler aktif bir şekilde Instagram kullandıklarını ve gerçekleştirdikleri etkinliklerde ortaya çıkan ve paylaşacakları fotoğrafların onlar için oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir. Dijital bir albüm olarak kabul edebileceğimiz Instagram uygulamasında organizasyonlardan satın alınarak gerçekleşen bu özel günlerin paylaşılması aslında kişinin hayatına dair şeyleri nasıl tükettiği, yaşadığı ve eğlendiği vb. önemli göstergeler konumundadır ve bunlar da önemli statü belirteçlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde, etkinlik gerçekleşmeden önce kişiler ilk olarak nasıl fotoğraflar çektireceklerinin ve paylaşacaklarının kurgusunu yapmaktadırlar. Fotoğraf, bir anı hatta bir kanıt olması niteliğiyle meydana çıktığından beri tüm zamanlarda değer verilen bir icattır ancak teknolojinin gelişmesi ile birlikte herkes için ulaşılabilirliğin de sınırlarını aşarak dijital ortamda aşırı derecede tüketilen bir parça olarak günümüzde şekil bulmaktadır. Parti organizasyonları aracılığıyla gerçekleştirilen etkinliklerin sosyal medya kanallarında ve baş olarak Instagram hesaplarında çeşitli şekillerde etkinlik sahibi tarafından paylaşılması, o anlara bir nevi kalıcılık bahşetmektedir. Etkinlikler içerisinde bulunanlarca bir anı olarak hafızalarda yer edinse de o anla sınırlı kalmaktadır. Fakat sosyal medya paylaşımları ile kişi istediği müddetçe o mecrada ulaşabildiği tüm kişilere yaşadıkları anları anlarını gösterebilmekte, kendilerini istedikleri gibi sunabilmektedir ve böylece diğerlerinin kendileri hakkında pek çok fikir edinimine fırsat yaratabilmektedir. Kendi yaşamları hakkında sundukları ile başkalarının kendilerine yönelik fikirlerini şekillendirebilmektedirler. Dolayısıyla sosyal medyanın tılsımlı gücü aslında paylaşımlarıyla kişiye bir noktada statü kalıcılığı sağlayabilmektedir.

Edinilen bulgular neticesinde, önceden kutlama pratiklerini bir organizasyon firmasına yaptıran belli bir kesim varken artık bilgi, insan, ürün gibi faktörlerin akışkanlığının getirdiği ulaşılabilirlikle beraber parti organizasyonlarının sunduğu farklılaşmış tüketim anlayışının artık neredeyse her kesime hitap ettiği görülmektedir; bunu sağlayan baş etken ise sosyal medyadır. Çünkü günümüzde artık

neredeyse herkes akıllı telefon ve dolayısıyla sosyal medya kullanmaktadır, kişinin özel ilgisi olmasa bile bu kanallar vasıtasıyla diğer konular gibi parti organizasyonları ile ilgili de bilgilere maruz kalabilmektedir.

Benim dayımların, anneannemlerin, amcamların bunların hepsinin bahçeli evleri, bağ evleri var. Benim nişanımdan sonra aralarında en büyükleri benim, kardeşlerim de kuzenlerim de benim nişanımı gördükten sonra biz de bir organizasyon çağırıp bahçemizi bu şekilde güzelleştirebiliriz, ısklandırma, ses sistemi, masalarla işte süslerle bizde nişanımızı bu şekilde yapabiliriz demişlerdi. Bu şekilde ben onlar da benden esinlenmiş oldular. Ben de şöyle diyeyim, ısklandırmaları ve masa düzenini internetten Pinterest'ten yıllar öncesinden görmüştüm ve bir gün eğer nişanım olursa bahçemizde inşallah yapabilirim diye bu şekilde internetten esinlenmişim (K4, kişisel görüşme, Ocak 2022).

Evet benden esinlenip böyle bir kutlama yapanlar oldu. Yani çünkü ben böyle sade ve şık. Benim tam olarak istediğim şey buydu. Böyle gören herkesin gözüne hitap eden bir etkinlik olduğunu düşünüyorum. O yüzden birkaç arkadaşım da aynı konseptte daha sonra yaptı. Ben kutlamayı gerçekleştirmeden önce sosyal medyadan esinlendim. Pinterest'teki bu uzun yemek masası fotoğrafları işte düğün masası fotoğrafları bunlar benim çok hoşuma gitmişlerdi. Yurt dışında çok trendler, Pinterest'te sürekli önüme düşüyordu, onlardan etkilendim (K9, kişisel görüşme, Ocak 2022)

Görüşmecilerin bahsettiği Pinterest uygulaması, çeşitli ilgi alanlarına göre kategorize edilen görsel paylaşımı mantığıyla oluşturulmuş bir sosyal medya platformudur. Pek çok kurum ve markalar bu uygulamayı bir e-katalog olarak kullanmaktadır (Aydın, 2015, s. 85-86). K8, K12 ve O7 de Pinterest uygulamasını sıklıkla kullandıklarını belirtmişlerdir. Kişiler, Pinterest uygulamasında parti organizasyonlarıyla ilgili kategorilerden görselleri taratarak daha kolay bir şekilde gerçekleştirecekleri organizasyonlar için fikir edinebilmektedirler. Bu uygulamanın parti organizasyonları için en dikkat çekici özelliği ise, dünyanın bir diğer ucunda yapılan bir kutlamadaki konseptin paylaşılan görsellerle başka bir yerde uygulanmasını sağlamasıdır. Bu şekilde müşterinin veya organizasyoncunun Pinterest'ten ya da farklı bir mecradan parti organizasyonlarının takibinde bulunması doğrultusunda gördüğü yenilikleri hayat geçirmesi ve beğenildiği takdirde bunların yaygınlaşmasıyla parti organizasyonlarına dair moda oluşmaktadır. O6, çocuk doğum günlerinde belirli bir dönem safari konsepti çok talep gördüğünü, ilgi çekici bir görselliği bulunduğu için çok beğenildiğini ifade etmektedir. Ancak ilk uygulandığı sıralar diğer konseptlere göre daha fazla maddi unsuru içerisinde barındırmasından dolayı daha pahalı olduğu için görece varlıklı ailelerin satın aldığını belirtmektedir. Görece daha varlıklı olan tüketiciler talebin artmasıyla bu gibi konseptleri tercih etmemeye başlamaktadır ancak organizasyoncular, konsept dahilinde ellerinde bulunan arka plan ve mekân süslemelerinin satışına fiyatta genel kitleye daha çok hitap ederek devam etmektedirler. Bu şekilde parti

organizasyonlarıyla sosyal tabakalaşma basamaklarında üst konumda bulunanların popüler kültür ürünlerini belirlemesi dikkat çekmektedir.

2. Gösteriş Amaçlı Kutlama Pratikleri

Pratiğe yüklenen anlamın değişime uğramasına sebep olan faktörler, popüler kültür unsurlarının etkisiyle daha ulaşılabilir olmasıyla gereklilik haline bürünmektedir. 12 yıldır bu işin içerisinde olduğunu belirten **01** şu ifadelerle yer vermektedir: “Önceleri n’apıyorduk gelinle damat babası geliyordu ondan sonra gelinle damadın babası el âleme rezil olmayalım gibisinden süsleyin deyip gidiyorlardı. Şimdi onlar gelmiyor, direkt gelinle damat sosyal medyadan en ince detayına kadar inceliyorlar.” Buna göre kutlama pratiklerinde karar verici rolleri üstlenen aktörlerin, modernleşmenin etkisinde olan Kayseri’de zamanla değişime uğradığı görülmektedir. Bir kutlama ritüeli olan düğün aile büyüklerinin prestijini gösterirken ve bu bağlamda iki insanın bir araya gelişiyle ilgili olmasına rağmen önceden gelin ve damat bu pratikte edilgen bir rol oynarken modernleşmenin etkisiyle artık o ritüeli yaşatan, o ritüelde aktif rol oynayan gelin ve damattır yani bir kutlama pratiğinin nedenleri esas aktörleri konumuna gelmektedir. Aynı zamanda organizasyoncunun ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Kayseri halkı için görsellik, günümüzde olduğu gibi öncesinde de jenerasyon fark etmeksizin hep üzerine ihtimam gösterilen bir konu olup önemli bir statü göstergesi konumundadır. Kayseri halkı içerisinde özellikle Yerlilerin⁴ kutlama pratiklerinde ihtişamlı görselliğe önem verdikleri, görüşmeciler tarafından pek çok kez değinilen bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada özellikle Yerliler ve görece Kayseri’deki zenginler içerisinde, bir kutlama pratiği veya tören düzenlendiğinde; mekândaki görsel unsurların tümü, yemeklerde veya ikramlıklardan doygunluk –yemek verilecekse özellikle kırmızı et olması-, dağıtılacak hediyeliklerin işlevden ziyade göze hitap etmesi, kıyafetlerin sadece marka olması değil aynı zamanda gösterişli olması, kendi bağ evlerinde yapılmıyorsa etkinliğin gerçekleştiği mekânın seçkin işletmelerden biri olması gibi göze hitap eden pek çok unsur önemli statü belirteçleri olarak görülmektedir. Bu unsurlar aslında kişinin alım gücünü, lüks tüketim alışkanlıkları içerisinde bulunduklarını çevresine duyurmasının somut bir göstergesidir.

İki kere çeyiz serme partisi yaptık, parti dediysem de öyle kop kop bir şey değil tabi ama gün gibi diyebiliriz, bir araya gelmek, göstermek için yapmışlardı işin aslı ama eğlenceliydi tabi, birinde kurup gitmiştim ama diğerine katıldım, ahabımdı. İki çeyiz de *Yilli*⁵ ailelerin kızlarındı. Eve gittik işte ikisinde de arka planı kurduk, çeyizlikleri onlar hazırlamıştı zaten gayet gösterişliydi biz sadece Elif’in Çeyizi diye bir kurdele yapıp görsel olarak daha uyumlu hale getirmiştik, birkaç düzenleme yaptık falan, tabi pasta, küçük hediyelikleri de anlaşmalı olduğumuz yerlere yaptırmıştık. Kayseri’de bir mağaza vardır, çeyizler illa oradan alınmalı, elde oranın çantası olması, yoksa sayılmaz. Gerçekten bir de oradan almayan ayıplanıyor, bir de

⁴ Kayseri halkı içerisinde bulunan Yerliler, nesiller boyu Kayserinin merkezinde ikametgâh eden, bir anlamda kentsoyluluğun/burjuvanın Kayseri ağzında yer edinmiş tabiridir (Geçgin, 2018, s. 1002).

⁵ Daha önce bahsedilen Kayseri halkı içerisinde Yerli olarak adlandırılan grubun Kayseri ağzındaki söyleyiş şekli.

Vakko önemli mutlaka Vakko valiz alınmış olacak, geline de Vakko çanta alınmalı aslında bakarsan gelenlerin çoğu da Vakko çanta takmış oluyor (O2, kişisel görüşme, Kasım 2021). Organizasyoncunun bu ifadeleri, çalışmanın Kayseri için sahası olan düşünülecek olursa gösterişçi tüketimin kişilere statü ve prestij sağladığını destekler niteliktedir. Ayrıca organizasyoncunun belirttiği üzere Kayseri'deki Yerlilerin seçkin ve belirli marka ve işletmelerden alışveriş yapma gibi yerleşmiş bir normlarının olması da kendilerini, benzerlerine rüştünü ispat etmenin yanı sıra diğer kesimlerden de ayırtıştırmanın bir yolu olarak görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Veblen'in aylak sınıf olarak bahsettiği grup ile Kayseri'nin Yerlileri olarak adlandırılan grup, aşırı tüketime yönelmeleri ve bu aşırı tüketimin saygınlık ve statü için teşhirinde bulunmaları, gösterişçi tüketimde bulunarak kendilerini diğerlerinden ayırtıştırmaları ve yüksek gelir sahibi kimseler olmaları bakımından örtüşmektedirler. Çeyiz serme; önemli bir kültürel unsur olan gelinin çeyizinin, kız evinde bir odada gelenlerin rahatça görebileceği şekilde sergilendiği gelen konu komşunun da çam sakızı çoban armağanı hediyeler getirdiği gelenektir (Durutürk, 2008, s. 49). Aslında basit olarak nitelendirilebilecek geleneksel olan böyle bir törenin parti organizasyonu firmasından satın alınarak düzenleniyor ve talep ediliyor oluşu da bir tüketim nesnesi haline geldiğini göstermektedir. Bu geleneğin organizasyon aracılığıyla uygulanması, bu etkinliği evlenen herkes yapabildiği için hem belirli bir gelir düzeyinde bulunan kişilerin tüketim alışkanlığı olarak kendini diğerlerinden ayırtıştırmasının bir yolu olduğunu hem de gelenekle modern yan yana getirerek bir küyerelleşme örneği sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla görülmektedir ki, parti organizasyonu gibi modern etkenlerin geleneğe karışması ile bu örnekte olduğu gibi teşhirin anlamında değişim yaşanmaktadır.

Ben sade bir nikâh, sade bir nikâh elbisesiyle evlenmek istiyordum, hâlâ istiyorum ama ne annem ne de nişanlının annesi istemiyor, onların dediği de olacak yine sonuçta büyükler, bizden daha hevesliler, yerli de değiliz bu arada. Ben sade istediğimi deyince bana “o ne öyle dul avratlar gibi olur mu hiç diyorlar” işte sade elbise giyecekken 15 kiloluk taşlı gelinliğim oldu ama çok güzel. Açıkça bu kadar masrafı abartı buluyorum, nişanlının babaannesi de diyor ki “olur mu guzum dost için kazanacaksın düşman için yiyeceksin” (K1, kişisel görüşme, Ağustos 2021).

Bunlar çok özel günler, hayatımda bir kere oluyor sonuçta. En iyi şekilde yapmaya çalıştım ama çok fazla karışmaya çalıştıkları da oldu. Mesela nişanım için organizasyon tuttum, annemgillerle görüşmeye gittik süslemelere filan bakacağız, seçeceğiz işte ben daha soft şeyler istemiştım, pinterestte kaydettiklerim vardı annemle halam tutturdu yok bizi gülerler, çok sade buldular madem böyle olacak hiç organizasyona da gerek olmadığını söylediler. Abajurler vardı, illa altın varaklı olsun diye tutturdular. İnan bak gold bir abajur vardı, dedim gümüşü daha güzel onu bile istemediler, altın olsun yeter ki (K2, kişisel görüşme, Mart 2022).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere kutlama pratiklerinin hayata geçirilişinde jenerasyonlar arasında zevk ve görselliğin algılanışı ile ilgili ayrışmalar bulunmaktadır. Örneklerden anlaşılabileceği gibi aile

büyüklerinin organizasyonlar için gösterişe yönelik daha geleneksel bir algıda olduklarını söyleyebilmek mümkündür. Buna göre, gelinliğin kabarıklığından davetli sayısına nicelikli sayılabilecek gözü dolduran unsurlar ve altının toplumdaki anlamı itibarıyla onu anımsatabilecek her türlü nesne şatafatlı olmaya işaret etmektedir. Buna paralel olarak mekân süslemesi deyince akla gelen ilk nesnelerden biri olan balon da süslemeler için pek çok alternatif bulunmasına rağmen çağrıştırdığı anlam dolayısıyla sıklıkla tercih edilmektedir. Özellikle süsleme üzerine çalışan görüşülen butik organizasyonlar bu duruma değinmiştir:

Balon süslemesi yapmaktan sıkıldım açıkçası, mesela makromdan da çok güzel işler yapıyorum, beğeniliyor ama yine de balon hep talep görüyor (O3, kişisel görüşme, Ekim 2021).

Buradan da anlaşılacağı gibi balon gibi nesneler, kutlamalarda süsleme için bireylere yerleşmiş simgesel bir kod değeri taşımaktadır.

Kayserililer muhafazakâr, geleneklerine bağlı bir profil çizmektedirler ancak Kayserililerin bazı konularda değişime çok açık oldukları ve hızlı bir şekilde uyum sağladıkları görülmektedir. Konumuz gereği bunun en önemli örneklerinden biri de kutlama pratiklerinin parti organizasyonları vasıtasıyla gerçekleştirilmesidir. Görüşmecilerin ifadelerinden çıkarıldığı üzere Kayseri halkının, aslında daha çok Kayseri'deki kadınların, gelenekleri gereği eşi dostuyla sık sık bir araya gelmesi gerekmektedir ve bu toplanmalarda katılıma önem verilmektedir. Dolayısıyla, özellikle kadınlar insan hayatındaki özel olarak kabul edilen günlerin dışında belirli zamanlarda da ev oturması eylemlerini de gerçekleştirmektedirler. Bunlar birer sosyalleşme faaliyeti olmasının yanı sıra kişilerin, kendilerini sunacağı bir faaliyeti de ifade etmektedir. Küresel dünyada bireyler, sahip oldukları veya tükettikleri ürün ve hizmetlerle diğerlerine değerlendirilip toplumsal yapıda konumlandırılmaktadırlar. Bu noktada bireyler tüketecekleri ürünleri veya hizmetleri sembolik değerlerine göre tüketmektedirler. Bireyler bu şekilde sembolik tüketimde bulunarak sosyal tabakalaşmadaki yerini, statüsünü, rol ve davranışlarını göstermekte, kendini diğerlerine ifade etmekte ve kimliğini sunmaktadır (Kahraman, 2016, s. 616). Bu nedenden ötürüdür ki Kayseri'de kültürel olarak gösteriş olgusu göze çarpan bir husus olarak görülmektedir. Bu doğrultuda parti organizasyonları da aslında sosyalleşme alanı olarak kullanılmakta ve kendini sunma anlamında Kayseri'nin gelenekleriyle bağdaştırılabilir bir özellik taşımaktadır. Bu sebepten dolayı parti organizasyonlarının Kayseri'de bu denli hızlı bir şekilde yaygınlaşmasının kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kutlama etkinlikleriyle beraber hem insanlar bir araya gelip ritüeli yaşatmakta hem de bu organizasyonlar vasıtasıyla yapıldığından dolayı görselliğe hitap etmektedir.

3. Parti Organizasyonlarının Tüketime Dâhil Olması

Bireylerin çevresiyle bir araya gelmesini gerektiren özel günlerinin bir organizasyon şirketi ile anlaşarak gerçekleştirmek günümüzde oldukça yaygınlaşmış ve yaygınlaşmaya devam etmektedir. Bu yaygınlık belirli ölçüde özel günlerin artık parti organizasyonları olmadan yerine getirilemeyeceği anlayışının doğmasına neden olmaktadır; yani kutlama pratikleri ile bu iş kolu bütün bir şekilde beraber düşünölmeye başlandığını söyleyebilmek mümkündür. Görüşmecilerin büyük bir kısmı parti

organizasyonlarından hizmet satın almayı bir ihtiyaç olarak görmemesine rağmen sonraki ifadelerinden anlaşılmaktadır ki; hayatlarındaki özel günleri gerek gelenek unsuru olan gerekse popüler kültür unsuru olan pratikleri duyurmak ve kutlamak onlar için muhakkak yerine getirilmesi gereken bir olaydır ve bunu da olabilecek en iyi ve en kaliteli şekilde yapmak gerekmektedir; bunun da en profesyonel şekilde parti organizasyonları kanalıyla yapılmasından ötürü aslında ihtiyaç olarak görmeyen görüşmecilerin parti organizasyonlarına suni bir ihtiyaç olarak baktıkları görülmektedir. Katılımcılar arasında parti organizasyonu firmalarının bir ihtiyaç olduğunu belirtenler ise genel olarak aktif bir iş hayatına sahip ve Kayseri’de yerliler adı verilen varlıklı ailelerin olduğu zümreden kimseler olduğu göze çarpmaktadır.

Küresel dünyada kapitalizmin sürekli ve ardı arkası alınmaz bir biçimde her şeyi bireylerin tüketimine dâhil etmesinin ürünlerinden biri olan parti organizasyonları, son yıllarda özellikle sosyal medyanın etkisi ile çok hızlı bir şekilde yaygınlaşmaktadır ve neredeyse her kesime hitap edebilecek şekilde tüketime sunulmaktadır. Popüler kültürün etkisi, tüketimin boyut değiştirmesi ve iş bölümü ve uzmanlaşmanın giderek artması bu sektörün sınırlarını genişletmesine neden olmaktadır. Modern kapitalizmin bir getirisi olan iş bölümü ve uzmanlaşma, popüler kültürün ürünü olan parti organizasyonlarında da yansımaları bularak bu sektör içerisinde de çeşitli iş kolları doğurmaktadır.

Genel olarak önceden daha büyük çaplı işlerle uğraşıyorduk; açılışlar, kokteyller, toplantılar, fuarlar yapıyorduk. Son birkaç yıldır daha butik işlerle uğraşıyoruz; nişan kına doğum odaları doğum günleri genel olarak da doğum odaları yapıyoruz. Bunun dönüşümündeki temel neden artık firmalar organizasyonlarını kendileri temin ediyorlar (O4, kişisel görüşme, Eylül 2021).

Aslında şöyle bir şey giriyor devreye istihdam yaratıyorlar. O parayı alıp da herkes hayrını Kayseri’de zaten iyi kötü yapıyor. Ama bir taraftan da bir sektörün canlı kalmasına, o sektörde istihdama olanak sağlıyor. Çünkü ben iş alayım ki personel çalıştırayım. Bizim işimiz sadece kendimizle ilgili değil; reklamcısı var çiçekçisi var sesçisi var o kadar farklı kanallara yayılıyor ki. Biz bir iş aldığımızda garsonu, aşçısı, çiçekçisi gibi farklı farklı kişiler de bir zincirin halkası gibi oradan para kazanıyorlar. Tabii hediyeler vs. pasta yapanlar evde pasta yapan hanımlara da bir miktar iş veriyoruz diğer pastanelere de dağıtıyoruz. Aslında tek organizasyon işi gibi değil bir sektör var burada. Bu sektörün de canlı kalabilmesi için bu insanlara ihtiyaç var (O5, kişisel görüşme, Şubat 2022).

Bu ifadelerden anlaşılabileceği gibi parti organizasyonları gerek organizasyon şirketlerinin belli etkinliklerde uzmanlaşması gerekse genel olarak sektör içerisinde iş bölümünün yoğunluk kazanmasıyla alanını sürekli büyütürken tüketim çarkında yerini almaktadır.

Popüler kültürün getirisi olan parti organizasyonlarıyla kutlama pratiklerinin gerçekleştirilmesinin artık bir anlamda ihtiyaç haline geldiği görülmektedir ancak bu durum sahte ihtiyaçları belirtmektedir. Buradaki temel nokta gerçek ve sahte ihtiyaçlar ayrımıdır ancak bu ayrım günümüz tüketim toplumlarında flulaşmaktadır. Gerçek ihtiyaçlar zaruri ihtiyaçları belirtmektedir. Tüketim toplumu veya tüketim kültürü bireylere tüketime dayalı yaşam biçimlerini satın almaya zorlayarak sahte ihtiyaçlar

üretmektedir. Sahte ihtiyaçların üretildiği ve tüketenlere dayatıldığı tüketim toplumunda, birey diğerleri gibi tüketmediği takdirde ona itibarını ve statüsünü kaybedeceğini hissettiren yapay bir ortam oluşturulmaktadır. O halde birey statüsünü korumak adına piyasanın sunduğu değişimlerin gerisinde kalmayarak kendinden beklenen tüketici rol ve davranışlarını sergilemektedir. Böylelikle tüketicilere, kullan at kültürünün bir parçası olarak bu ürünleri satın almanın ve sergilemenin toplumsal bir ayrıcalık ve prestij getirdiğine inandırılarak hızlı ve sürekli bir tüketme zorunluluğu aşılanmaktadır (Şan ve Hira, 2004, s. 10). Kutlama pratiklerini doğuran faktör bireyin gerçek ihtiyaçları değil suni ihtiyaçları üzerine kuruludur. Kutlama pratikleri, kapitalist düzende pompalanan bireyin tüketme arzusunun farklılaşmış bir formunu ifade edip statü elde etme arzusunu yerine getiren yapay bir ihtiyaç niteliği görmektedir.

Kayseri kabuk değiştiren bir şehir bu meslekte bu değişimden faydalıyor eskiden bu tarz şeyler de insanlar evini açamasalar ayıplanırdı çok bakır bir sektör burası. Beşerî ilişkin bozulmasın önüne geçiliyor. Kimseye mecbur kalmadan insanlar buradan yararlanıyor burası ihtiyaçtan doğan bir mekân biz her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünüyoruz. Ama bu işin takdirini organizasyonu satın alan yani müşteri alıyor içinde bulunduğu toplumsal yaşam içerisinde statüsü yükseliyor (O6, kişisel görüşme, Kasım 2021).

Buradan da anlaşılacağı gibi şehirdeki değişimlerle mesleklerin etkileşim halinde olması bir döngü içerisinde, Kayseri’de modernliğin getirisi olan unsurlar ve sınırların kalkmasıyla beraber yeni iş alanlarının pratikleri etkilemesi, uygulanırlığını değiştirmesi söz konusudur. Ritüele verilen anlamın değişmesiyle beraber bireyselleşme ve ritüelin modern dönemde etkileşimi ritüellerin gerçekleştirilmesinde yeni formlar oluşturulmasını sağlamıştır. Daha önceden *ev açmak* ritüelin gerekliliklerinden biriyken, farklı mekân bile düşünülmezken ve evde ağırlamak kişinin statüsünü korurken toplumsal dönüşüm insanların artık kutlama pratiklerini gerçekleştirmesinde farklı mekânları yapay bir ihtiyaç olarak getirmiştir. Bu durum da bireyselleşen dünyanın Kayseri’deki izdüşümü insan ilişkilerini ve modern dönemde ihtiyaçlara yenilerinin eklenmesi, gereksinimin profesyonel işletmeler aracılığıyla giderilmesini sağlayarak rasyonelleşmeyi meydana getirmektedir. Modern dönemde statünün göstergesi satın alınan hizmetlerle görüntü bulunmaktadır, emeğin, hizmet süreçlerinin ikinci plana atılarak hizmeti satın alanın ön planda olması sürecin metalaşmasını getirmiştir. Dolayısıyla artık bir hizmeti gerçekleştirmenin değil onu satın almanın bir statü göstergesi olması dönüşümü modernleşen Kayseri’de yankı bulmuştur.

Ev sahibi olunca güler yüz hizmet önemli. Mesela ben gidince bakmıyorum, fincan kaliteli mi kalitesiz mi diye. Önemli olan içindeki kahve, oturup sağlıklı bir sohbet etmek. Orda değer gördüm mü görmedim mi ona bakarım. Organizasyonun avantajı da sadece misafirlerle ilgilenip kaliteli zaman geçirebiliyorsun. Mesela o gün ben kendim hazırlasaydım organizasyona vermeseydim. Hizmet etme derdine düşecektim, misafirlerin eksikliklerinin derdine düşecektim (K3, kişisel görüşme, Aralık 2021).

Toplumumuzda misafir ağırlamak ev sahibinin önemli bir görevi olarak görülmektedir, kutlama veya törenlerde de davetlinin usulünce⁶ ağırlanmasına ayrıca ehemmiyet verilmektedir. Misafir ağırlama işini yerine getiren daima ev sahibidir ancak kapitalist olarak nitelendirilen günümüz dünyasında, organizasyon firmalarıyla misafir ağırlama olgusu farklı bir formda karşımıza çıkmaktadır. Misafir ağırlama görevini yerine getirmek yine etkinlik sahibinin görevidir; ancak etkinlik sahipleri bu görevlerini organizasyon firmalarından satın aldıkları hizmet doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Etkinlik sahibi kutlama pratiğinin veya törenin içerisinde davetlilere hizmet etmekten ziyade davetin merkezinde bulunarak gerek eğlencenin içerisinde gerekse davetlilerin arasında aktif bir şekilde yer almaktadır. Bu durum, hem davetliler hem de etkinlik sahipleri için pek çok açıdan daha tercih edilebilir ve uygun görünmektedir. Bundan dolayı, önemli bir kültür unsuru olan misafir ağırlamada, törensel perspektifte bakıldığında önceden etkinlik sahibinin bütün unsurlarla uğraşması değerliyen günümüzde etkinliğe dair tüm detayların profesyonel ellere bırakılması daha değerli görüldüğü söylenebilmektedir ve bu açıdan bakıldığında hizmet satın alınarak misafir ağırlamaya verilen değerin dönüşümü söz konusudur. Bu doğrultuda eskiden misafire hizmet etmek ona verilen değeri ifade ederken modern dünyanın bir getirisi olarak Kayseri’de değişen toplumsal ilişkiler bağlamında artık misafire hizmet etmek değil onunla kaliteli vakit geçirmek önem kazanmıştır. Bir etkinlik gerçekleştirilmek istendiğinde bunun organizasyon firmaları yoluyla gerçekleşmesi, etkinlik sahibine ve yakın çevresine zaman ve uğraş açısından kolaylık sağlamış ve böylece etkinlikler daha sistematik hale gelerek görsel detayların da daha profesyonel bir şekilde işlendiği görülmektedir. Yapılan görüşmelerde görüşmeciler organizasyon tutmanın gerekliliği veya tercih edilmesi ile ilgili, kendi özel günlerinin hazırlık aşamasında veya etkinlik anında yorulmak istemediklerini, davetlilerle birlikte eğlencenin içinde olarak nitelikli vakit geçirmek istediklerini, bu nedenle profesyonel bir desteğin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Katılımcıların profesyonellik vurgusu irdelendiğinde buradaki esas noktanın görsellik olduğu göze çarpmaktadır; mekan, mekan süslemesi, kullanılan aksesuarlar, hediyelikler, ikramlar, dans gösterileri vb unsurlarla davetlilere, sosyal medyaya ve dahası etkinliğin ulaşabileceği herkese görsel bir şölen sunmak organizasyon satın alan müşteriler için oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu yönde parti organizasyonu firmalarının müşterileri aslında bu yolla statü satın almaktadırlar.

4. Mekanla Birlikte Değişen Statü Algısı

Bireylerin ve toplumların sürekli birbiriyle etkileşim içerisinde olması sosyal gerçekliği meydana getiren, sosyal gerçeklikte sürekli bir değişim ve yeniden inşa edinimi sağlayan kritik bir etmen olarak bireylerin yaşamlarını da inşa etmektedir. Modern dünyada her şeyin hızlı bir şekilde yaşanıyor olması bireylerin hayatlarına yeni yapılandırmalar getirmekte ve bunlar sonradan doğan ihtiyaçlar olarak şekil

⁶ Bu cümlede kullanılan usulünce kavramından kasıt Türkiye’de kültürden kültüre de değişebilen ancak genel olarak ele aldığımızda kişinin kültürel değerlerine ve pratiklerine göre misafirin pek çok açıdan tatmin edilmesi veya hoş karşılanması anlamına gelmektedir.

bulmaktadır. Bu bağlamda değişimin hızlı olduğu modern yaşamda, tüketimin her alanda bireylere enjekte edilmesi sonucu yaratılan suni ihtiyaçların devinimi kişileri yetinememe duygusuyla baş başa bırakmaktadır. Değişimin getirdiği yarış halinde olmanın temel güdüleyicisi, bireylerin statü ve prestij arzudur. Bu arzunun kazanımında ise gösterişçi tüketimde bulunmak önemli rol oynamaktadır. Gösterişli tüketimde bulunmada mekân faktörü de bireyin statü inşası için önem taşımaktadır (Özel ve Mumyalmaz, 2018: 70-74). Bu doğrultuda organizasyonların gerçekleştiği mekânlar aynı zamanda itibar göstergesi konumundadır, dolayısıyla etkinliğin gerçekleşeceği mekânın ihtişamı, seçkinliği, tercih edilmesinde dikkat çekici etkenlerdir. Bireyselleşmenin yoğunluk kazandığı günümüz dünyasında bireylerin toplumsal yaşantılarında, akraba, arkadaşlık ilişkileri vb. daralmalar yaşanıyor olsa da gerçekleştirilen görüşmelerden edinilen kritik bir çıkarım, Kayseri’de etkileşimi canlı tutan husus, kişilerin birbirlerinin tüketim alışkanlıklarının takibinde ve takibinin isteğinde olmasıdır.

Mekânın kapasitesi önemli burada düğün salonları artık bazı aileler için büyük kalıyor benim mekânım 100 kişilik gidip doğum günü salonu tutsa psikolojik olarak burayı dolduramam korkusuna kapılıyor bizim oysa burayı rahatlıkla dolduruyor (O7, kişisel görüşme, Eylül 2021). Organizasyoncunun bu ifadelerinden anlaşılacağı gibi sosyal yaşam içerisindeki unsurların metalaşması ile bireylerin statüsünü koruması mekânı daraltan bir niteliğe bürünmektedir. Bu ifadeler göstermektedir ki, modern yapıda ailelerde çevre kaybı yaşanmaktadır ve düğün salonlarında küçülen çevre dolayısıyla düğün salonlarının işlevinde değişimler ve kaybolmalar meydana gelmektedir. Düğün salonlarındaki işlev kaybı bizzat modernin içinde gerçekleşen bir dönüşüme örnektir. Nişan, düğün, kına gecesi gibi kutlama pratiklerinde mekân ve kişi sınırlandırması, bu pratiklerin orijinal halinden ayrılarak bir dönüşüme uğradığını ve biçimsel bir forma girdiklerini göstermektedir. Bireylerin mekânın dolu gözükmesini istemesinin ardında yatan neden aslında “benim çevrem var” diyebilmektir. Özellikle Kayserililerin ifadeleriyle belirtilecek olursa, ahababı olmayan bir kişinin saygınlığının olması beklenemez, saygınlık dolayısıyla statü ve kişinin çevresi arasında bir döngü bulunmaktadır. Buna göre, kişi diğerlerinin onayını kazanmasıyla saygınlık ve statü kazanmaktadır yani çevre statü ve saygınlığı kişiye sağlayan faktördür aynı zamanda edinilen statüyle de kişinin çevresi değişmekte ve artmaktadır. Günümüzde bu döngüyü sağlayan esas nokta ise tüketim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayseri’de kapasite olarak en fazla misafir alan salon, X⁷ ve hani en nezih diyebilirim. İşlerini iyi yapan sistemin oturmuş olduğu, çalışanların profesyonelliği, yemeklerin ve servisin iyi olduğu. İlişkiler, her türlü insan o kadar alışmışlar ki artık siz demeden her türlü detayı düşünüyorlar. Örneğin düğün günü gelin ve damadın yanına birer asistan veriyorlar. Bu asistan siz demeden her şeyinizi yapıyor. Örneğin benim gelinliğimde bir leke oluştu. Ben demeden hemen fark edip silmişlerdi eşim yaka çiçeği unutmuştu, hemen gidip çiçekçiye yaka çiçeği yaptırmışlar. Babamın yanına bir asistan vermişlerdi ve bu asistan babamın sigarasını taşımıştı.

⁷ Kayseri’de tanınırlığı yüksek olan bir düğün-davet salonu, marka ismini açık etmemek için “X” olarak kodlamak uygun görülmüştür.

Hani babamın sigarasının markasını bile önceden bize sormuşlardı ki, o gün ev sahibi bunun derdine kalmasın, biz onu en mutlu gününde en rahat şekilde rahat ettirelim ve bunun gibi daha neler neler. Bu sebepten ötürü hani X'de düğün yapmak güzel oluyor tabii. Bunun da maddiyat olarak çok farklı ve uç olduğu da aşıkâr. Şöyle söyleyeyim, Kayseri'de farklı bir düğün salonu düğüne gittiğimizde bile bir X değil diyebiliyoruz. Yemeği, ortamı, ıslıklandırması, garsonların servisi olsun, tamamen adamlar işlerini iyi yaptıkları için daha çok tercih ediliyorlar gidilince ortam hoş olduğu için insanlar X'deki düğünleri daha çok beğeniyor bir ayrıcalık olarak görülüyor mu desek benim yakın arkadaşlarıma sorsak çoğu da X'de düğünüm olsun ister, farklı bir yerde olsun isteyen azdır. Mesela bir kır bahçesi hayali olan varsa o zaman Y⁸ At çiftliği, açık havalı mekanları tercih ederler ama bir kış düğünü ve hava soğuksa direkt akıllara en güzel bir düğün deyince X geliyor (K4, kişisel görüşme, Ocak 2022).

Görüşmecinin bahsettiği ziyafet ve balo salonu Kayseri'deki varlıklı insanlara hitap eden, bir kutlama pratiğinin orada yapılması ayrıcalık olarak görülen ve yapılan görüşmelerde katılımcıların elit bir yer olarak nitelendirdiği bir yerdir. İşletmenin içerisinde aynı zamanda organizasyona dair hizmetler de verilmekle birlikte etkinlik sahipleri kutlama pratiğine yönelik neredeyse tüm detayları işletmeye verdiği için bu durum tüketicilere büyük rahatlık ve kendilerini satın aldıkları hizmet karşısında hem kendi içlerinde hem de diğerlerine karşı ayrıcalıklı ve özel hissetmelerini sağlamaktadır. Kişilerin satın aldıkları hizmet karşılığında en üstün hizmeti beklemesi ve işletmelerin de en üstün hizmeti sağlama amacında olmaları modern dünyada bireylerin sembolik ve gerçek üstü bir boyuta ulaşan tüketim dürtüsüyle biricik hissetmelerini güdülemektedir.

5. Modern Kutlama Pratiklerinin Kayseri'deki İzdüşümü

Uygulanan kutlama pratikleri ve törenler toplumdan topluma, zamandan zamana göre değişebilmektedir. Ancak küreselleşme ile bireyler, çeşitli kutlama pratiklerini ve törenleri dünyanın dört bir yanında tüketim toplumlarının dayattığı tüketicinin sahasına girmesi sonucu gerçekleştirebilmektedir. Kutlama pratikleri ve törenler, gelenek kökenli pratikler ve modern kökenli pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu çalışmanın sahası olan Kayseri bazında konuşulacak olursa parti organizasyonları aracılığıyla uygulanan bu pratikler, günümüzde büründükleri biçim itibarıyla ve değişimin her alandaki sürekliliği sonucu yeri geldiğinde geleneksel unsurlarla ve popüler kültür unsurlarıyla değişime uğramaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle beraber günümüz dünyasında popüler kültürün kullanılan ürün ve hizmetleri yerelle sınırlı kalmayıp dünyanın hemen her yerinde ulaşılabilir hale gelmektedir. Ancak bu ürün ve hizmetlerin tüketiminde insanların, onda kendinden bir şeyler bulması, onu içselleştirmesi sürekliliğini sağlaması açısından önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda küresel bir ürün veya hizmetin kullanımında ait olunan kültürden unsurlarla o ürün veya

⁸ Kayseri'de tanınırlığı yüksek olan içerisinde törenlerin de düzenlendiği at çiftliği, marka ismini açık etmemek için "Y" olarak kodlamak uygun görülmüştür.

hizmetin sentezlenmesiyle tüketimin sürekliliği sağlanmaktadır. Dolayısıyla Kayseri gibi gelenekleri etkin olarak yaşatan bir şehirde, değişen dünyaya uyum sağlama konusunda yerel kültürün referansı ile küresel ürün ve hizmetlerin etkileşimi söz konusudur. Bu durum yerelliğin kapitalist sistemde ekonominin yeniden üretimini sağlamak için çeşitli formlarla kullanıldığını göstermektedir (Taş ve Çakır, 2016: 194).

Baby shower, cinsiyet partisi, bekârlığa veda partisi tamamen modern kökenli kutlama pratiklerinden birkaçıdır ve bu pratikler günümüzde popüler kültür unsurları halini alarak bu şekilde sunulmaktadır. Çalışma sahası boyunca modern kökenli olarak bu üç kutlama pratiği dikkat çekmektedir. Buna göre, baby shower kısaca bebeğin doğumunun yaklaşması üzerine düzenlenen bir partidir ve orijinalinde anne adayı için bir ihtiyaç listesi hazırlanıp davetlilere dağıtılmakta ve davetlilerde organize olarak bu listeden alacakları hediyeleri belirleyerek partiye bu şekilde katılmaktadır. Baby shower Kayseri’de organizasyonlar aracılığıyla çok düzenlenen bir etkinlik olmamakla birlikte kutlandığı zaman da bir liste oluşturulup davetlilerden hediye beklenmemektedir. Türk kültüründe özellikle kutlama pratiklerinde hediyeleşme yaygın olmasına rağmen bu şekilde alenen liste hazırlayıp hediye istemenin ayıp karşılanması baby shower partisinin kültüre uygun kutlanış şeklini göstermektedir. Baby shower partisinin Türkçe karşılığı bulunmadığı için görüşmeciler, Kayseri’deki orta yaş ve üstü insanların bu partiyi bebek karşılama olarak adlandırdığını belirtmektedir ve bu da aslında kendi kültürüne ait olmayan bir pratik ile popüler kültür yoluyla tanışılmasını ve onun içselleştirilme çabasını göstermektedir. Görüşülen organizasyoncuların ve organizasyon şirketleri müşterilerinin aktarımlarından baby shower partisini gerçekleştirenlerin Kayseri’de zengin olan, modern bir yaşam tarzı süren ve aktif çalışma hayatı içerisinde bulunan azınlıktaki kimselerden olduğu görülmektedir.

Ben böyle şeyleri çok seviyorum, vaktim olsa kendimde hazırlarım ama böyle daha güzel ve profesyonel oluyor. Baby shower da istediğim bir şeydi hep, kızımın gelişini kutluyoruz, var mı ötesi. Orada güzel anlar yaşadık ve fotoğraflar ve videolarla ölümsüzleşecek (K5, kişisel görüşme, Mart 2022).

Bu ifadelerden göstermektedir ki, modernleşen dünyada anneliğe dair anlamlarda da değişimler meydana gelmektedir ve tüm bu etkinlikler bile aslında toplumda anneliğe atfedilen çabalar niteliğindedir.

Bir bebeğin dünyaya gelmesiyle ilgili olan bir diğer kutlama pratiği ise orijinal adıyla *gender reveal party*, Türkiye’de cinsiyet partisi veya cinsiyet ifşa partisi olarak geçmektedir. Geleneksel olarak aslında genellikle kadınlar arasında hamile kadının bebeğinin cinsiyetini tahmin etmek için yüzüğü bir ipe bağlayıp sallandırmaktadırlar. Buna göre yüzük, halka şeklinde sallanıyorsa bebeğin kız, zikzak çiziyorsa erkek olduğu tahmininde bulunmaktadır. Hamile kadından habersiz olarak oturabileceği bir yere makas, bir yere de tarak konulmaktadır, makasın olduğu yere oturursa erkek bebek, tarağın olduğu yerde oturuyorsa kız bebek sahibi olunacağına yönelik tahminde bulunulması gibi uygulamalar bulunmaktadır (Başal, 2006, s. 60).

Parti organizasyonları aracılığıyla kutlanan cinsiyet partileri ise kısaca anne baba adayının bebeğin cinsiyetini kutlama esnasında yakınlarına duyurdukları ve kendilerinin de öğrendikleri kutlamalardır. Ebeveynler bebeğin cinsiyetinin öğrenebileceği bir ultrason kontrolü sırasında doktordan bebeğin cinsiyetini bir kâğıda yazıp zarfa koymalarını istemektedir, ebeveynler bu kâğıdı anlaştıkları parti organizasyonuna vermektedirler ve genelde organizasyoncu bir balonun içerisine kız bebek olacaksa pembe, erkek bebek olacaksa mavi konfetiler koymaktadır ve ebeveynler balonu iğneyle patlatarak bebeklerinin cinsiyetini öğrenmekte ve yakınlarıyla paylaşmaktadır. Öncesinde bebeğin cinsiyetine dair tahmin oyunları oynanarak eğlenceli vakit geçirilmektedir. Kayseri’de cinsiyet partilerinin zaman geçtikçe giderek yaygınlaştığı görülmektedir ve çoğu cinsiyet partisinde aslında ebeveynlerin ve çok yakınlarının bebeğin cinsiyetini önceden bildikleri, öğrendikleri sırada sürpriz olmuş gibi davrandıkları dikkat çekici bir noktadadır. Bu durum sosyal yaşamın müphemliği karşısında modern insanın sabırsızlığını ve tüketim toplumunda sürpriz olgusuna yüklenen anlamın değişimini göstermektedir. Günümüzde pek çok kişi sosyal medyayla hayatlarını çoğunlukla “çok mutluyum, hayatımı yaşıyorum” imajını çizerek diğerlerine teşhir etmektedir. Organizasyona gerek duymadan da rahatlıkla yapılabilecek olan cinsiyet partisinin parti organizasyonları aracılığıyla ve özellikle parti evlerinde yapılmasının alt metninde kişinin çevresine ve sosyal medyadaki kitlesine gösterişe dair tüketimde bulunabiliyor olduğunun imajını çizmek yatmaktadır.

İhtiyaç gibi görmüyorum ama çocuğum ileride bu fotoğrafları görünce onun gelişine ne kadar sevindiğimizi anlasın istiyorum ve arkadaşları için de yapanlar varsa eksikliğini hissetmesin annem benim için her şeyi yaptı desin (K6, kişisel görüşme, Mart 2022).

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi postmodern eğilimler beraberinde günümüz dünyasında bu kutlamalar, kişinin çevresi nazarında anneliği değerlendiren önemli göstergeler sayılmaktadır ve bu yolla aslında bir delil değerindedir, dolayısıyla ebeveynlik gibi kritik bir kurumunda tüketime nesne olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Cinsiyet partileri, baby shower partileri gibi insan hayatındaki en önemli eşiklerden olan bebek sahibi olmaya yönelik kutlamalar özellikle anneliğe dair göstergeler ve çabalar sayılarak metalaşmakta ve postmodern dünyada tüketim olgusuyla “cevakâr anne” imajı törpülenerek “mutlu anne” imajı vurgulanmaktadır. Ancak bu durum yine annelere ek bir yük yükleyerek kutlama pratiklerinin de anneliğe dair bir emek olarak görünmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda günümüzde yalnızca ideal anne olmak yeterli olmamaktadır aynı zamanda ideal anne olunduğunun göstergelerle kanıtlanması gerekmektedir (Okutan ve Kahraman, 2019, s. 664). Parti organizasyonlarıyla gerçekleşen hastane odası süsleme hizmeti, baby shower, cinsiyet partisi, dış hediyeli, çocuk doğum günleri gibi etkinlikler de bu doğrultuda ideal anneliğin ispatı niteliğindedir.

Parti organizasyonları satın alınarak gerçekleştirilen ve modern kökenli olan en popüler kutlama pratiği bekârlığa veda partileri ve kına gecelerinin hemen ardından yapılan after partileridir. Bekârlığa veda partisi düzenleyen pek çok katılımcı en çok bu kutlama için heyecanlandıklarını ve en çok bu kutlamayı gerçekleştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Bekârlığa veda ve after partiler aslında kına gecesi pratiğiyle amaçsal olarak benzer işleve sahiptir ancak bekârlığa veda ve after partilere gelinin

birlikte eğlenebileceği kız arkadaş, kardeş, kuzen gibi en yakınları katılmaktadır. Dolayısıyla bu partilerde, kına gecesi gibi geniş katılım bulunmamaktadır ve kına gecelerinin içeriğindeki uygulamalar gibi bir akış mevcut değildir.

Bekârlığımı vedamı ben 13 kişilik bir yakın arkadaş grubum ile yaptım. Bekârlığa vedayı kınadan ayıran en büyük özellik daha salaş ve samimi bir ortam olması. Yani sonuçta en yakınlarının olması ama kına daha geleneksel çoğunluk daha çok akraba olan bir adet. Bence ikisi çok çok farklı zaten. Ben biraz geleneksel birazda yeniliklere açık bir insanım. O yüzden kına da benim için çok önemliydi, bekârlığa veda da çok önemliydi. ...son zamanlarda sosyal medyanın günümüzdeki etkisinden dolayı, takip ettiğimiz influencerlardan dolayı bekârlığa veda bir ihtiyaç gibi bir şey oldu. Artık kına gibi, isteme gibi bir ihtiyaç listesine girdi artık. O yüzden herkes sosyal medyadan esinleniyor diye düşünüyorum... Firmayı seçerken en önemli özelliğim fotoğraf benim için (**K7**, kişisel görüşme, Ocak 2022).

Benim için en heyecan vericisi bekârlığa vedamdı. Aylar öncesinden hayalini kurmuştum, sadece yakın arkadaşlarımla sabaha kadar eğlence, sohbet, dedikodu. Yani bilirsiniz Kayseri’de öyle alkollü mekân pek yok olsa da arkadaşlarımla rahatça gidemeyiz. Ben zaten alkol kullanmıyorum ama arkadaşlarımdan kullanan var, isteyen getirdi kendi, içmeyenler için internette alkolsüz şampanyalar aldık, fotoğraflarda, videolarda alkolsüz şampanyaları patlattık işte hani hoş oldu çok rahattı (**K8**, kişisel görüşme, Şubat 2022)

Katılımcıların bu ifadelerinden anlaşılabileceği gibi, bireyselliğin günbegün arttığı günümüzde kişiler diğerleri için değil kendisi için ritüelde var olmak amacıyla eğlenceye katılmakta ve kabul görenin dışında direkt ritüeli tasarlayan olarak pratiklerde aktif rol üstlenmektedir. Bu tip kutlama pratikleri popüler kültür ürünü olarak özellikle sosyal medya vasıtasıyla yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla kutlama pratiklerinin popülerleşmesinde ünlü birinin ya da influencer olan kişilerin bu tip etkinlikleri gerçekleştirmesi reklam değeri taşımaktadır ve kişiler için çoğu zaman sosyal medyadan gördükleri bu pratikleri sosyal medyada paylaşmak yani insanlara sergilemek başat bir özellik taşımaktadır. Ek bir parantez olarak alkolsüz şampanya örneğine değinecek olursak, şampanya patlatmak kutlamalarda yapılan temelde Batı kültürüne ait bir ritüeldir, Kayseri’deki yerleşik kültürde alenen yapılması hoş karşılanmaması ve özellikle Instagram hesaplarında kutlamalarda şampanya patlatmalı fotoğrafların moda olması kişileri bu ürünü tüketmeye sevk etmektedir. Üst düzey pazarlama taktikleriyle alkol kullanmayan veya kullanamayan kişiler için aynı hissiyatı vermesi için alternatif olarak üretilen bu ürünler aslında muhafazakârlığın modern dünyada yeniden üretiminin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kişilerin hayatlarında kutlanmaya ve diğerlerine duyurulmaya gerek görülen anlar kapitalist düzende parti organizasyonlarınca satın alınıp metalaşmaktadır. Bu durum göstermektedir ki, kişinin

kutlama pratikleri veya törenler gibi bir araya gelmeyi gerekli kılan olaylar içerisinde çeşitli unsurlar katılarak aslında zamanı satın alınır hale getirmektedir. Postmodern eğilimler neticesinde her şeyin giderek tüketilebilir hale getirilmesi parti organizasyonlarının sunduğu tüm tüketim ürün ve hizmetleri aracılığıyla gerçekleşen kutlama pratiklerinde anlam değişimine neden olmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan sosyalleşme ihtiyacını çeşitli yollarla karşılamaktadır; kutlama pratikleri de esasen bu ihtiyaca cevap verme niteliğindedir. Ancak kapitalist sistemde bireylere dayatılan tüketim algısıyla kutlama pratiklerinin otantik halinden kopması ve küreselleşmeyle yerleşik kültüre ait olmayan bir kutlama pratiğinin başka bir yerde kutlanıyor olması ise sonradan edinilen suni ihtiyaçlar olup esasen popüler kültürün yaydığı arzular olarak yerini almaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktasında da bu durum bulunmaktadır; son yıllarda organizasyon firmalarının sayısının oldukça artması ve kişilerin bir araya gelmede gerek gördükleri neredeyse tüm etkinlikleri organizasyon tutarak gerçekleştirmesi göze çarpmaktadır. Bu merak doğrultusunda ortaya çıkan bu çalışmada yapılan görüşmeler sonucu parti organizasyonlarının bu denli tüketime sunulmasının ardında pek çok sebep bulunduğu görülmektedir. Kayseri gerek içerisinde yaşayanlarca gerekse dışarıdakiler tarafından kültürel olarak geleneksel, muhafazakâr ve paraya değer veren bir imaj çizmektedir. Kayseri'deki bu imaja göre, aslında parti organizasyonlarının yaygınlığının daha sınırlı olması gerekirken kutlama pratiklerini uygulama algısındaki değişimle birlikte kutlama pratikleriyle parti organizasyonlarının bir arada düşünülmesi yönünde bir dönüşüm meydana gelmeye başlamaktadır. Kayseri'ye dair belirtilen bu özelliklerin yanı sıra Kayseri'de gösteriş amaçlı tüketime oldukça önem verildiği dikkat çekmektedir. Bu da aslında parti organizasyonlarının neden bu kadar yayıldığı sorusuna organizasyonların ilk olarak görselliği ön plana çıkarmasından dolayı cevap niteliğinde olan bir husustur. Görüşmelerden elde edilen en çarpıcı bulgulardan biri, Kayseri'de parti organizasyonlarından satın alınarak gerçekleşen bu pratiklerin bir statü göstergesi olarak görülmesidir. Bireyler tükettikleri yoluyla ekonomik güçlerini ve statülerini teşhir etmektedirler, dolayısıyla hem ürün hem de hizmet tüketimini gösteren parti organizasyonları da ekonomik gücün ve statünün belirteci olarak çarpıcı bir gösterişçi tüketim örneğidir. Statü sağlamak için alt metinde diğerlerine karşı yapılan tüketimin yanı sıra bireyselleşme ile kutlama pratiklerinde eğlencenin içerisinde kabul edilenin dışında artık etkinlik sahibi aktif rol oynamaktadır. Bu da bir statü göstergesidir ancak kutlama pratiklerinde etkinlik sahibine yüklenen anlamın ve rolün değişime uğradığını göstermektedir.

Tüketim çılgınlığının geldiği boyutla organizasyonla gerçekleşen kutlama pratiklerinin içeriğine sürekli olarak yeni unsurlar eklenmekte ve bunlarında moda olmasıyla talep sürekli artmaktadır. Kutlama pratiklerinin içerisinde sürekli yeni unsurların eklenmesinin ardında yatan temel faktör organizasyoncuların belirttiğine göre, aynılığın dışına çıkmaktır. Ancak yeni oluşların tutması durumunda tüketimin de çok olması onu da sıradanlaştırmaktadır, dolayısıyla parti organizasyonu firmaları sürekli kendini yenileme döngüsü içerisinde. Günümüzde pek çok insan sosyal medya kullanmakta ve pek çok yenilikten sosyal medya sayesinde haberdar olunarak yine sosyal medya yoluyla bu yenilikler ya da gelişmeler popüler hale gelmektedir. Parti organizasyonlarına dair gerçekleşen

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

pratiklerde de istisnası her görüşmecinin belirttiği gibi sosyal medya belirleyici ve oldukça önemli bir konumdadır. Gerçekleştirilen etkinliklerde kişiler, sosyal medyada özellikle Instagram uygulamasında paylaşacakları gönderiler için fotoğraf konusunda çok titiz davranmaktadır, ihtişamlı bir mekânda, ihtişamlı görsel unsurlarla eğlenerek kişilerin fotoğraf çekirtmesinin yanı sıra kişi olmadan sadece bu görsel unsurların olduğu fotoğrafların paylaşımı da kişiler için ayrı bir önem taşımaktadır. Fotoğrafların ve videoların dijital ortamda daha geniş bir kitleye sergileniyor olması, bu durumun kalıcılığını artırarak gösterişe yönelik tüketimin yani tüm bu unsurlara para harcıyabiliyor oluşun göstergesi olarak ifade edilebilmektedir.

Parti organizasyonlarının düzenlediği etkinlikler özde, gelenek kökenli kutlama pratikleri ve popüler kültürün getirisi olan modern kökenli kutlama pratikleridir. Yerleşik kültüre ait olmayan pratiklerin yani modern kökenli olanların, benimsenip tüketilebilir olması için içeriklerine çeşitli kültürel unsurlar eklenerek, bir tür uyarlamaları yapılarak modern ve yerelin bir arada olduğu farklı bir form kazanmaktadır. Benzer şekilde geleneksel kutlama pratiklerinin de içeriğine popüler kültür unsurları yerleşerek kültürel kutlama pratikleri modernize olup güncellenmektedir. Dolayısıyla küreselleşen dünyada, gelenek ve modern kökenli kutlama pratiklerinin otantik hali değişim geçirerek küyerel bir biçim almaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıklan, S., & Erdoğan, L. (2004). Veblen’ci gösteriş amaçlı tüketim. *SÜ İBFF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-18.
- Adorno, T. W. (2011). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi* (Çev. M. Tüzel, N. Ülner ve E. Gen) İletişim Yayınları.
- Albrow, M., Eade, J., Washbourne, N., & Durrschmidt, J. (1994). The impact of globalization on sociological concepts: community, culture and milieu. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 7(4), 371-389.
- Arslan, A. (2018). Kültürel unsurların organizasyon şirketleri tarafından kullanımı. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 347-362.
- Aydın, A. F. (2015). Kurumsal itibar açısından sosyal medyaya ilişkin bir değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 78-92.
- Başal, H. A. (2006). Türkiye’de doğum öncesi doğum ve doğum sonrası çocuk gelişimi ve eğitime ilişkin gelenek, görenek ve inançlar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 45-70.
- Baudrillard, J. (2019). *Tüketim toplumu* (Çev. N. Tural ve F. Keskin). Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tabakküm* (Çev. Bediz Yılmaz). Bağlam. (2. Basım).
- Davis, M., (2008). Bauman on globalization – The human consequences of a liquid world. M. H. Jacobsen & P. Poder (Ed.), *The sociology of Zygmunt Bauman challenges and critique*. (137-153). Ashage.
- Durutürk, C. (2008). Törenselle tüketim, sınıf ve gelenek: Türkiye’deki evlilik törenlerine sosyolojik bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 37-55.
- Erdoğan, İ. (2004). Popüler kültürün ne olduğu üzerine. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 5(57), 1-18.
- Erdoğan, İ. (1999). Popüler kültür, kültür alanında egemenlik ve mücadele. İçinde N. Güngör (Ed.), *Popüler Kültür ve İktidar* (18-52). Vadi Yayınları.
- Featherstone, M. (1990). Perspectives on consumer culture. *Sociology*, 24(1), 5-22.
- Geçer, E. (2015). *Medya ve popüler kültür* (2. Baskı). Metamorfoz Yayıncılık.
- Geçgin, E. (2018). Anadolu’da özgün bir ekonomik aktör tipi: Homo Kaysericus. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 992-1022.
- Giulianotti, R., & Robertson, R. (2004). The globalization of football: A study in the globalization of the “Serious Life”. *The British Journal of Sociology*, 55(4), 545-568.
- Jacobsen, M. H., & Poder, P. (EDS.), *The sociology of Zygmunt Bauman: challenges and critique*. (137-153). Routledge.
- Kahraman, A. B. (2016). Kahve mi? Starbucks' ta kahve mi?: Starbucks mağazalarının tüketici kültürü ve ya. *Journal of Turkish Studies*, 11(2).

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

- Kümbetoğlu B. (2008). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma. Bağlam Yayıncılık. (4. Basım).
- Mora, N., (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Neuman, W. L. (2006). Toplumsal araştırma yöntemleri, nitel ve nicel yaklaşımlar (Çev. Sedef Özge) Yayın Odası
- Odabaşı, Y. (2017). Tüketim kültürü: Yetinen toplumdan tüketim topluma (5. Baskı). Aura Kitapları
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.
- Okutan, N., & Kahraman, A. B. (2019). Kayserili annelerin doğum pratikleri üzerine bir inceleme. *Journal of International Social Research*, 12(65).
- Özel, F. B., & Mumyalmaz, A. (2018). Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'da modern insan ve tüketim ideolojisi. *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 61-82.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya* (Çev. Melih Pakdemir). Ayrıntı Yayınları
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları ve klasik kökleri* (Çev. Irmak Ertuna Howison). De Ki Basım Yayım.
- Şan, M. K., & Hira, İ. (2004). Modernlik ve postmodernlik bağlamında tüketim toplumu kuramları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 1-19.
- Taş, A. G. L., & Çakır, A. G. M., (2016). Neo-liberal kapitalizmin süreklilik stratejisi: yerel kültürel unsurların tüketim nesnesi olarak inşasında reklamların işlevi. *Tüketici Yazıları-V*, (171-197).
- Töret, A. B. (2017). Geleneksel doğuma hazırlık uygulamalarının günümüz kent toplumuna evrimine bir örnek: "Bebek Kutlama Partisi". *Folklor/Edebiyat*, 23(90), 133-150.
- Turan, Z., Nakiboğlu, A., & Bozkaya, Ş. (2015). Öğretileleriyle T.B. Veblen. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4), 161-200.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 25-32.
- Yeşil, Y. (2014). Türk Dünyası'nda geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 117-136.
- Zorlu, A. (2006). Üretim kapitalizminden, tüketim kapitalizmine üretim ve tüketim teorileri (1. baskı). Glocal Yayınları.
- Williams, R. (1993). *Kültür* (Çev. Suavi Aydın). İmge Kitabevi.

On the Traumatic Effects of Migration: Professional Staff

Cansu EKER¹

Özet

Göç etme eylemi, günümüzde ulusal veya uluslararası sınırlarda sıkça gerçekleştirilen kimi zaman bireylerin istekleri ve beklentilerinden dolayı kimi zaman ise ülkelerin göç politikası neticesinde meydana gelen konuşma dili içerisinde de çokca yer almaya başlayan bir akım halini almıştır. Bu çalışma göç etme eyleminin daha çok insani nedenlere ve güvenlik endişesi olan göçmenlere ithafen hazırlanmıştır. Türkiye, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet döneminde farklı ülkelerden birçok göçmene ev sahipliği yapmış ve Suriye’de patlak veren iç savaş nedeniyle günümüz Afganistan’ında yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle göç almaya devam eden ülke konumuna gelmiştir. Türkiye’nin Güneydoğusu göçmen yoğunluğunun en fazla yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Herhangi bir sebeple kendi ülkesinden ayrılarak farklı ülkeye göç etmiş kişiler, varış ülkesinde doğal olarak hem uyum sorunu hem de hak ve hizmetlere erişim konusunda sorun yaşamaktadır. Bu bağlamda sivil örgütlenmeler, bu sorunların çözümü için yarabandı görevi görmektedir. Türkiye’de sığınmacıların/mültecilerin hak ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması, koruma faaliyetlerinin yürütülmesi için çaba gösteren sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu kuruluşlarda hem gönüllü hem de meslek profesyonelleri hizmet sağlayıcı olarak görev almaktadır. Hizmet sağlayıcılar, göçmenler ile ilk temas kuran meslek gruplarını içerisinde barındırmaktadır. Kişilerin travmatik yaşantı öyküsünün biricil maruziyetini danışanlar, ikincil maruziyetini ise meslek elemanları yaşamaktadır. Bu araştırma meslek elemanlarının sosyo-demografik özelliklerine göre ikincil travma düzeylerini saptamak ve bu maruziyeti en aza indirgeyebilmek, bunun yanı sıra çözüm önerileri geliştirebilmek adına yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Mülteci, Stres, Travma, İkincil Travma

¹Social Worker, Canakkale 18 Mart University, Sociology, Orcid: 0000-0001-5437-7055

GİRİŞ

Göç bir sistematik çerçevesinde değerlendirilmesi gereken sosyal ve beşeri bir olgudur. Bu sistematığın tarih, antropoloji, sosyoloji, sosyal hizmet bilim dalı alanlarında irdelenmesi, göçmenlerin duyuş-düşünüş biçimlerinin anlaşılması ve yordanması açısından oldukça önemlidir. Göç, en genel anlamıyla bir yerden bir yere gitme ve yerleşme olarak tanımlanmaktadır. Göç olgusu üzerine net bir tanım yapmak, göç sistematığının açıklanmasında yeterli gelmemektedir. Bu bağlamda farklı göç tanımları üzerinde durulmuştur. Lee, göçü: Matematiksel bir işlemin neticesi olarak yordanmaması gerektiğini, işlemin içerisinde yer alan diğer etmenlere göre bir kurgusu olduğunu ve göç etmenin ilk aşamasını oluşturduğunu, süreç olarak zor bir sistematığa sahip olduğunu belirtmiştir (Lee, 1988:45-50). En genel tanımlardan birine yer veren Adıgüzel'e göre ise göç olgusu: Bağımlı veya bağımsız iki değişken nedenden dolayı bireylerin göç etmesi olarak tanımlamaktadır (Adıgüzel, 2016:6).

Göç kararı, bireylerin hedefledikleri ülkelerin sosyo-politik durumu, ekonomik refah seviyesi, sağlık hizmetlerinin ve eğitim hizmetlerinin gelişme seviyelerine göre büyük ölçüde belli olmaktadır. Kişinin vatandaşı olduğu ülkeden veya halihazırda sınırları içerisinde yaşadığı ülkeden göç etmeyi istemesinin bir çok nedeni bulunmaktadır (Çetiner, 2020). Bu nedenler mezzo makro mikro boyutta ele alınması gereken çoklu bir perspektiftir. Bu çalışmada daha çok siyasi nedenler, iç savaşlardan ve etnik kökeninden inanışından dolayı can güvenliği endişesi taşıyan, ayrımcılığa ve ırkçılığa, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalan göçmen grubuna yer verilmiştir. Bu grup içerisinde yer alan özel ihtiyaç sahibi ve yüksek hassasiyete sahip göçmenlerle ilk dirsek teması kuran meslek elamanlarının ikilcil travma maruziyeti ise üzerinde durulan bir diğer konudur.

Türkiye'de mültecilerin hak ve hizmetlere erişiminde kolaylaştırıcı ve sosyal uyumlarının sağlanması konusunda faaliyet yürüten bir çok sivil toplum örgütü bulunmaktadır. Bu sivil örgütlenmelerde mülteciler ile ilk görüşmelerin alınması, hassasiyetlerinin tespit edilmesi, yerel mekanizmalara yönlendirilmesi ve Türkiye'de ki hukuki zemin hakkında doğru bilgilendirilmeleri adına farklı pozisyonlarda meslek elemanları çalışma sergilemektedir. Özel ihtiyaç sahibi olarak isimlendirilen ve menşei ülkesinde birincil maruziyeti olan göçmenlerle görüşme yapan meslek elemanları, bireylerin birincil maruziyetleri hakkında bilgi sahibi oldukça ikincil travma belirtisi sergileyebilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, mevcut sosyal ağları ve hem gönüllü hem profesyonel çalışan kişi sayısının da yüksek olması bağlamında kamu kuruluşlarına destek vermektedir. Devletler ulus içinde veya uluslararası boyutta meydana gelen göç hareketliliği durumlarında göç öncesi ve sonrası meydana gelebilecek etkileri kontrol altında tutmak amacıyla doğabilecek sorun ve ihtiyaçlara yönelik sosyal politikalar düzeyinde hizmetler geliştirir (Özalp, 2008:1). Bu politikaların işlevsel ve sürdürülebilir olmasında, sivil örgütlenmelerin yürüttüğü çalışmalar önemli görevler üstlenir. Özellikle yoğun göç alan ülkeler göçmenlerin sosyal uyumu, yerel halk ile bütünleşmeleri ve içerisinde bulundukları çağın özelliklerine göç süreçlerine uygun aksiyonlar almayı planlamaktadır (Ulutaş ve Özden, 2021:43-44).

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Türkiye’de de bakanlıklar, diğer devlet kurumları ve birçok özel kuruluş sığınmacı ve göçmenlere yönelik çeşitli uygulamalar geliştirmiş ve geliştirmeye devam etmektedir. Göçmenlerin Türkiye’ye giriş, kalış ve çıkışlarını düzenleyen kanun, yönetmelik ve mevzuatlar ile düzenlemeler getirilmiştir. Göçmenlerin Türkiye’deki kalış yerlerini belirleyen birçok önemli faktör yer almaktadır. Bunlardan başlıcaları; ucuz işgücü ağırlıklı iş olanaklarının daha çok olduğu bölgelerin tercih edilmesi, devletin göçmenleri yerleştirme yeri politikası, sosyal ve kültürel uyumun daha kolay olduğu bölgeler ve coğrafi konumu itibarıyla kolay yerlerin tercih edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş neticesinde birçok mülteciye ev sahipliği yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Bölgenin coğrafi olarak Suriye ile sınır oluşturması etnik kültürel yapısının da yakın oluşu bölgeyi yerleşik düzen için potansiyel haline getirmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerin nüfusu incelendiğinde ortaya çıkan mülteci nüfusu önemli bir oranı işaret etmektedir. Bu nedenle sosyal uyumlarının sağlanması, Türkiye’deki sağlık ve sosyal hizmetler ile hukuki süreçler hakkında desteklenmeleri oldukça önemli bir noktayı oluşturmuştur(Çiçekli, 2013:313). Sivil toplum kuruluşları bireylerin sosyal uyumlarının sağlanması ve bilgilendirilmeleri için kilit bir konumdadır. Bu nedenle mülteci nüfusu ağırlıklı olan illerde göç alanında faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşu temsilcilik açarak saha faaliyetleri yürütmektedirler.

İKİNCİL TRAVMA

Kişilerin yaşadığı olumsuz deneyimler sadece kendisinin değil, o kişinin iletişim içerisinde olduğu ve ilişki kurduğu herkesi etkileyebilmektedir. Bu bağlamda travmaya maruz kalan kişiler birincil olarak adlandırılırken, birincil maruziyet yaşantısı bulunan kişiler ile temas kuran kişiler ise ikincil olarak bilinmektedir. İkincil travma mağduru kişiler, birincil maruziyet yaşayan kişilerin yaşadıklarını yeniden yaşıyor gibi hissedebilmekte ve gündelik hayatlarına adapte olmakta zorluk çekebilmektedirler (Kahil ve Payabıykoğlu 2018:59-68). Özellikle insani yardım alanında faaliyet gösteren kurum çalışanları ciddi maruziyetler yaşayabilmektedir (Özkul ve Var, 2018:53). Diğer bir söylemle belirli maruziyetler neticesinde kişilerde meydana gelen duygu durumudur (Gürkan ve Yalçınar, 2017:90). İkincil travmanın ortaya çıkmasını tetikleyen bireysel stress kaynaklarını bulunmaktadır. Bu kaynaklardan bazıları; işi ile ilgili konularda ve kendisine verilen görevlerde aşırı mükemmeliyetçi davranış sergileme, iyi halini oluşumunu sağlayacak sosyal ağlardan kendini soyutlama, stress ile mücadele konusunda olumlu yönde eğilim göstermemesi, deneyim ve bilgi eksikliğine bağlı olarak stress yaşaması ve bu durumda görüşmecilerin vaka yönetim sürecinden olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Meslek elemanlarının ve sosyal çevrenin sağlayabileceği sosyal fayda olmaksızın travmanın iyileştirilebilir olması zor bir durumu akla getirmektedir (Şen, 2014).

Tablo 1. Birincil ve İkincil Travmatik Stres Belirtilerinin Farkları Açıklayan Belirtiler

Birincil	İkincil
A. Stresör: Hemen hemen herkes tarafından stresli sayılabilecek, olağandışı bir olay yaşamış olmak	A. Stresör: Hemen hemen herkes tarafından stresli sayılabilecek, olağandışı bir olay yaşamış olmak
1. Kişinin ciddi bir tehdit yaşaması	1. Travmatize olmuş kişi(TOK)'nin ciddi bir tehdit yaşaması
2. Kişinin hayatında ani bir yıkım	2. TOK'nin hayatında ani bir yıkım
B. Travmatik olayın yeniden yaşanması	B. Travmatik olayın yeniden yaşanması
1. Olayın tekrar tekrar hatırlanması	1. TOK veya TOK'nin yaşadığı olayın tekrar tekrar hatırlanması
2. Olayın rüyalarda görülmesi	2. TOK veya TOK'nin yaşadığı olayın rüyalarda görülmesi
3. Olayın aniden ve yeniden deneyimlendiği hissi	3. TOK veya TOK'nin yaşadığı olayın aniden ve yeniden deneyimlendiği hissi
4. Olayın hatırlatıcılarıyla karşılaşma üzerine duyulan psikolojik sıkıntı	4. TOK veya TOK'nin yaşadığı olayın hatırlatıcılarıyla karşılaşma üzerine duyulan psikolojik sıkıntı

YÖNTEM

Bu araştırmada yer verilen araştırma, tezli yüksek lisans programı sosyoloji anabilim dalı özelinde hazırlanan bir yüksek lisans tezinin ön araştırması mahiyetindedir. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle literatürde konuya ilişkin yer verilen kavramlara ve teorilere yer verilmiş ve bulgular kısmında elde edilen veriler üzerinden bir ön değerlendirme yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu çalışanları ile yürütülen nicel araştırmaya yer verilmiştir. Araştırma kapsamında Güneydoğuda farklı STK'larda ve farklı pozisyonlarda çalışan 100 meslek elemanına demografik veri formu ile ikincil travmatik stres ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın hedefi hassas durumda olan kişilerle görüşme gerçekleştiren ve destek olan meslek elemanlarının, danışanların hassasiyetlerinden etkilenme düzeyinin saptanmasıdır. Bunun yanı sıra vaka süreçlerinden etkilenen meslek elemanlarının etkilenme düzeylerinin, toplumsal cinsiyetler, yaş grupları ve eğitim seviyesi arasındaki farklılıkların açıklanması da çalışmanın temel hedeflerinden birini oluşturmuştur.

BULGULAR

Araştırmaya katılım sağlayan katılımların demografik verileri aşağıda yer alan tablolarda listelenmiştir. Araştırmada özellikle cinsiyet ekseriyetli sonuçlar bulgulandırılarak değerlendirme yapılmıştır. Araştırmaya farklı meslek gruplarının katılımı farklı paradigmlar ortaya koyma noktasında kaynak oluşturmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetleri

	Frekans	Yüzde %
Kadın	44	44
Erkek	56	56
Total	100	100

Tablo 3. Katılımcıların Yaş Aralıkları

	Frekans	Yüzde %
18-24	21	21
25-31	52	52
32-38	23	23
39-45	4	4
Total	100	100

Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Düzeyleri

	Frekans	Yüzde %
İlkokul-ortaokul	1	1
Lise	8	8
Lisans	77	77
Yüksek Lisans	13	13
Doktora	1	1
Total	100	100

Tablo 5. Katılımcıların Yaşadıkları İller

	Frekans	Yüzde %
Gaziantep	38	38
Şanlıurfa	40	40
Mardin	21	21
Adıyaman	1	1
Total	100	100

Tablo 6. Katılımcıların Çalıştıkları Pozisyonlara Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde %
Tercüman	22	22
Saha Çalışanı	13	13
Mobil Takım Lideri/Asistanı	13	13
Sosyal Çalışmacı	23	23
Dosya Çalışanı	11	11
Psikolog	7	7
Avukat	7	7
Koruma Sorumlusu	4	4
Total	100	100

Meslek elemanlarının kaçınmaya yönelik sorulara verdikleri yanıtlar demografik veri formu ve ikincil travmatik stres ölçeğine verilen cevaplar neticesinde crosstabslar oluşturularak karşılaştırılmıştır ve yanıtlar üzerinden detaylı bir analiz ise şöyledir; erkeklerin kadınlara göre daha az etkilendiği söylenebilir ancak kadınlar ve erkekler arasında yüksek bir farklılık görülmemektedir. Erkeklerin ve kadınların ikincil maruziyet sonrası gelecek endişelerinin aynı oranda arttığı saptanmıştır. Erkek ve kadınların, maruziyet sonrası sosyal ortamlarda sosyal ilişkiler kurma konusunda travmaya ilişkin bir farklılık göstermediği ayrıca sosyal yaşantısındaki aktifliği konusunda da hayatında olumsuz bir etkiye sahip olmadığı, travma sonrası da bunu sosyal yaşantısına yansıtmadığı ve bundan kaçındığı bulgulanmıştır. Katılımcılar, travmatize olmalarına sebep olan danışanlara ait durumlarla ilgili herhangi bir kaçınma göstermediklerini ifade etmişlerdir, bu bağlamda katılımcıların eğitim düzeyleri ve iş tecrübeleri, kişilerin yaşantısına yansıtmaması konusunda önemli bir kıstas olabilmektedir. Katılımcıların, travmatize olmalarına neden olan danışanlarından uzak durmaya çalışmadıkları, bunu mesleki olarak normal değerlendirdikleri ve danışanın vaka öyküsünün zihinsel olarak da katılımcıları negatif yönde etkilemediği çapraz tablolara göre gözlenmiştir.

Katılımcıların uyarılmışlık düzeylerine ilişkin sorulara yönelik verdikleri cevaplar incelediğinde ise; katılımcıların, maruziyet sonrası sıklıkla görülen uyku bozukluğu durumunun sıklıkla yaşanmadığı, katılımcıların en çok bazen seçeneğini işaretlemesinden anlaşılmaktadır. Katılımcıların, danışanlarının vaka öykülerini dinlediklerinde ve sonra ki süreçte kendilerini bazen tedirgin hissettikleri ancak bunun sosyal yaşantılarına tam olarak hâkim bir durum olmadığı görülmektedir. Erkek katılımcıların travmatize olduktan sonra veya vaka öyküsü dinlerken kadınlara göre daha fazla odaklanma problemi yaşadığı yine erkeklerin hassasiyeti yüksek görüşmelerinde ve kendilerine travma yaratabilecek vakalarda kadınlara oran ile daha fazla bunaldığı gözlenmiştir. 5 kadın katılımcının odaklanmakta çok sık zorluk yaşadığı veriler arasında yer almaktadır. Buradan hareketle 5 kadının eğitim durumları ve mesleki hayatlarının ilk yıllarında olmalarının da etkisi olabileceği ihtimaller arasında yerini almaktadır. Katılımcıların, ikincil travma maruziyeti sonrası çoğunlukla bazen seçeneğini işaretledikleri görülmüştür. Yalnızca 1 erkek katılımcının çok sık kötü bir şey olacaktı hisnine kapıldığı ve etkilendiği analiz sonuçlarına göre söylenebilmektedir.

Katılımcıların çoğunlukla bazen yanıtını vermeleri, danışanlarının vaka öykülerinden genellikle aynı oranda etkilendikleri tabloya bakılarak söylenebilmektedir. Katılımcıların, danışanlarının yaşadıkları travmayı kendisi yeniden yaşıyormuş hisnine kapıldıkları, ayrıca günlük yaşantıları içerisinde vaka öyküsüne dair işaretler, uyarıcılar da hatırlatıcı durumunda oldukları için katılımcılara olumsuz durumları hatırlayabildiği görülmüştür. Kadın katılımcılardan biri istemsiz etkilenme nedeni ile travmatize olduktan sonra görüşmelerine dair konuların rüyasına girdiği, 2 kadın 2 erkek ise sık rüyaların girdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar çoğunlukla vakalardan etkilenmediklerini sözel olarak ifade etseler de istemsiz olarak etkilenebilmektedirler, bu bulguya çapraz tablolar aracılığı ile ulaşılabilmektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda vaka öykülerinin ve koruma

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

görüşmelerinin, danışan ve görüşmeci arasında yoğunluklu bir etkileşim olmadığını ortaya çıkartmıştır. Kadın katılımcıların danışanlarıyla olan görüşmelerimi aklıma getiren hatırlatıcılar beni üzdü maddesine 8 kişi sık yanıtını vermiştir. 44 kadın katılımcının katıldığı bu çalışmada 8 rakamı önemli bir durumu işaret etmektedir. Kadınların erkeklere oranla daha fazla hatırlatıcılara maruz kaldıkları söylenebilmektedir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Çetiner, S. (2020). Suriye Krizi Özelinde Uluslararası Göç Sorunu, Yönetimi ve Uluslararası Göç Sorununun Ev Sahibi Ülkeye Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, Doktora Tezi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*, Kahramanmaraş.
- Çiçekli B. (2013). *Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü*, (Basım yeri belirtilmemiştir.)
- Gürkan, A. ve Yalçiner, N. (2017). “Sağlık Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres”. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 6(2). s.90-95.
- Kahil, A. ve Palabıykoğlu, N. (2018). “İkincil Travmatik Stres”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*.10(1). s.59-70.
- Lee, E.S.(1966). “A Theory Of Migration”. *Demography*. 1. s.47-57.
- Özkul, M. ve Çalık, E. (2019). “İkincil Travmatik Stres ve Sosyal Destek ilişkisinin Değerlendirilmesi”. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırma Dergisi*, 1(2). S. 49-62.
- Özalp, A.(2008). Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal Ve Siyasal Bakımdan Önemi, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Şen, M. (2014). “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2014(1.)
- Ulutaş, D. ve Özden, S. (2021). “Türkiye’de Düzensiz Göç Alanında Çalışan STK’ların Rollerinin Profesyonellerin Gözünden İncelenmesi”. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21(1). S.40-67.

ICHUS

Toplumsal Kutuplaşmanın Mekânsal Tezahürleri: Kuramsal Bir Analiz

İrfan ÖZET¹

Özet

Toplumsal değişim süreci, kimlikler arası ilişkiler/mücadeleler boyutunda ele alındığında tamamlayıcı bir parametre olarak “mekân” kavramı öne çıkar. Mekânlar, hem politik/kültürel kimliğin inşa edildiği bir zemin, hem de bu bağlamdaki ayrışmaların yansıdığı pür göstergelerdir. Mekânın kimlik düzeyinde ayrışmaya sahne olması, her ne kadar sanayi toplumu ile birlikte yoğunlaşsa da, uzun bir tarihsel arka plana sahiptir. Endüstri devrimi öncesi feodal zamanlarda, mekânsal ayrışmanın ana hattı, bir ölçüde sosyal eşitsizliklerin kaynağını da üreten antropolojik kimliklerdir. Daha somut olarak dinsel ve etnik düzeydeki cemaatsel kimliklerdir. Modern kapitalizme geldiğimizde, kentsel mekânlarda ayrışma sözkonusu antropolojik aidiyet kümelerinin peyderpey ötesine uzanarak ekonomik sermaye eksenli sınıfsal kimliğe bağlı olarak dönüşmüştür. Ancak günümüz küresel toplumuna geldiğimizde, modernliğin aydınlanmacı, evrenselci ve rasyonalist dokusunun gölgesinde kalan antropolojik kimliklerin yer yer öne çıktığı melez bir hat karşımıza çıkar. Nitekim küreselleşmenin temel dinamiklerine entegre olan küresel kentlerde yükselen finans, hizmet ve profesyonel düzeydeki meslek sahiplerinin mekân tercihinde sınıfsal dinamikler belirleyici olsa da, kimliğe dair beklentilere de varlık kazanır. Bu çerçevede, kentsel yaşam ve yerleşim alanlarındaki ayrışma, kimliksel ve sınıfsal farklılaşma üzerinden okunabilir. Bir hiper mekân olarak kent/metropol, küresel dönemde sınıfsal ve kimliksel alt mekânlara bölünmekte ve bunlar birbirlerinden keskin sınırlarla ayrıştırılmaktadır. Güvenlikli/kapalı site yerleşim alanları ise, küreselleşmenin sınıf ve kimlikler düzeyindeki ayrışma motivasyonlarının mekânsal düzeyde en keskin bir ifade alanı olarak öne çıkmaktadır. Son tahlilde çalışmamız, kentsel mekân ve kutuplaşma dinamikleri arasındaki örüntüleri, literatür taraması tekniğiyle sınırlı olarak kuramsal bir perspektif üzerinden ele alır.

Anahtar Sözcükler: Mekân, Kimlik, Kutuplaşma, Mekânsal Kutuplaşma

¹ Aksaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID Numarası/ORCID Numbers: <https://orcid.org/0000-0003-4612-2305>

GİRİŞ

Türk modernliğinin belirgin varyantlarından biri de laik ve İslami kimlikler arasındaki ayrışmadır. Kimlikler arası bu farklılaşma, modernite sürecinden bağımsız olarak ele alınamaz. Modernite süreci, bir düalizm serüvenidir. Bilim-dogma, dinsel-sekülerlik, gelenek-rasyonalite vs. birçok düalizm bu süreçte ortaya çıkar. Ancak, bu ikiliklerin karşı karşıya geldiği pratikler, daha çok çatışmacı göstergelere sahiptir. Özellikle siyasal seçkinler eliyle uygulanan modernleşme pratiklerinde, söz konusu ayrışma, daha da derinleşip, kimlikler arası mücadelelere dönüşmüştür. Toplumsal değişimin yönü, baskın gelen kimliğin öncülüğünde belirlenmekteydi. Ancak, bu değişim süreci bütünüyle iktidar alanı sınırlarında ele alınamaz. Toplumsal değişim süreci, kimlikler arası ilişkiler/mücadeleler boyutunda ele alındığında tamamlayıcı bir parametre olarak “mekân” kavramı öne çıkar. Mekânlar, hem politik/kültürel kimliğin inşa edildiği bir zemin, hem de bu bağlamdaki ayrışmaların yansıdığı pür göstergelerdir.

Bu açıdan çalışmamız, toplumsal kutuplaşmanın etkili bir ifade alanı olarak kentsel mekâna odaklanır. Kuramsal bir perspektifle mekân ve kutuplaşma etrafındaki bağıntıları odağına alan çalışmamız, tarihsel arka planı gözeterek ilerler. Bu yönüyle geleneksel, modern ve endüstri sonrası toplumsal dünyada mekân ve toplumsal kutuplaşma etrafındaki dinamikleri, literatüre yönelerek anlamaya çalışır.

Yöntem

Kentsel mekân ve kutuplaşma dinamikleri arasındaki bu örüntüler, literatür taraması tekniğiyle sınırlı olarak kuramsal bir perspektif üzerinden ele alınacaktır.

Mekân, İktidar ve Kutuplaşma: Teorik Arka Plan

Mekân ve iktidar simbiyotik bir bağlama sahiptir. Çağdaş dünyada hakim güçler, mevcut toplumsal gruplar ve bireyler ekseninde gelişen farklılıkları biçimlendirmekle birlikte, iktidarlara derinlik katacak sosyal ve mekânsal fay hatlarını mütemadiyen üretir (Işık, 1994: 29). Kimlikler arası mekânsal bölünmeler, bu yönüyle iktidar ilişkilerinden hem beslenir, hem de onu yansıtır. Mekân, bir yandan iktidarların üst-yapısal değişimlerine karşı “itaat ve direniş”in (Akin, 2012: 281; Işık, 1994: 26), diğer yandan siyasal ve kültürel kimliklerin inşa ve yansıma alanıdır. Mekâna ekonomi-politik çerçevede yaklaşan Lefebvre’ye göre ise, mekân, toplumsal süreçlerin hem ortamı, hem ürünüdür. Bu bağlamda mekân, geçmişten günümüze iktidar ilişkilerinin taşıyıcı zemini halindedir. Zira, ekonomi-politik düzeydeki üretim ilişkilerinin sosyal varlığı, mekânsal varlığına bağımlıdır. Söz konusu ilişkiler son tahlilde mekân çerçevesinde görünüm kazanarak, mekâna eklemlenerek ve mekânı yeniden üreterek varlık kazanırlar (aktaran Batuman, 2002: 43-44).

Mekânın kimlik düzeyinde ayrışmaya sahne olması, her ne kadar sanayi toplumu ile birlikte yoğunlaşsa da, uzun bir tarihsel arka plana sahiptir. Endüstri devrimi öncesi feodal zamanlarda, mekânsal ayrışmanın ana hattı, bir ölçüde sosyal eşitsizliklerin kaynağını da üreten antropolojik kimliklerdir. Daha somut olarak dinsel ve etnik düzeydeki cemaatsel kimliklerdir. Bu açıdan modern

öncesi dönemlerde mekânsal ayrışma iktisadi-sınıfsal parametrelere göre değil, cemaat eksenli aidiyetlerden hareketle gelişmektedir. Bu kapsamda benzer etno-kültürel ya da dinsel oluşumlarda yer alan zenginlerle yoksullar, içinde yer aldıkları mekânda farklı fiziki koşullara ve donatılara sahip konutlarında dışla(n)madan yan yana süren bir yaşamı paylaşmaktadır (Kurtuluş, 2003: 77). Dolayısıyla, kapitalizm öncesi geleneksel dönemlerde mekân üzerindeki ilişkileri belirleyen ana faktör, sosyo-ekonomik bir düzeyin (sınıf) dışında, kültürel aidiyetler (din, inanç, etnisite vs.) bağlamdadır. Kapitalizmle birlikte, kentsel mekânlarda ayrışma din, cemaat veya etnisite temelli kimliklerden sınıfsal kimliğe bağlı olarak dönüşmüştür (Kurtuluş, 2003: 77).

Gelinen noktada sanayi toplumunu ve kentini anlamada önemli bir kavram olarak “sınıf” öne çıkmaktadır. Modern sınıf olgusunun, farklı sosyal kategorilerdeki insanların yapılaşmış sosyo-ekonomik yaşam şanslarından ortaya çıkan bir toplumsal farklılaşma biçimi olarak yorumlama konusunda Marx ve Weber ağırlık kazanmaktadır. Toplumsal sınıflar; üretim araçlarına sahiplik (Marx’ın vurguladığı gibi) veya ticaret/Pazar veya tüketim farklılaşmasından (Weber’in eklediği gibi) ortaya çıkabilir. Eğer bu toplumsal kategoriler farklı öznel sonuçlar, kültür ve davranış kalıpları geliştiriyorsa sınıf bilincinden söz edilebilir (Clark ve Lipset, 2007: 76).

Ancak post-endüstriyel dönemde, sosyo-ekonomik düzeydeki sınıfsal kitle hareketleri ve toplumsal değişim istencinin yerini, *kültürel kimlik* talebine dayalı yeni sosyal hareketlerin aldığı tartışılmaktadır (Laclau, 2012: 27; Melucci, 2007: 100-101; Erbaş, 2007: 6; Gürpınar, 2011: 161; Kaçmazoğlu, 2013: 34-35). Yeni toplumsal hareketlerin yükseliş hikayesi aynı zamanda modernliğin krizi üzerinden anlamlandırılır. Modern dönemlerin total-bütüncül, “evrensel” söylemleri yerine, daha mikro alanlar ve aidiyetler bağlamında ortaya çıkan postmodern kimlik söylemleri devreye girmektedir. Laclau’ya göre, postmodern sosyal ve siyasal mücadelelerinin çıkış noktası; güçlü bir şekilde kendi tikelliklerini öne sürmek ve diğer taraftan kendi başlarına, toplumun bütünlüğünü gerçekleştirmeye muktedir olmadığı yönündeki inançtır (Laclau, 2012: 27). Toplumsal bütünlüğe yönelik bu yaklaşım, aynı zamanda postmodern kimlik siyasetlerinin demokratikleşme ve özgürleşme tahayyülündeki sınırlarını gösterir. Postmodern kimlik siyasalarının temel özelliği, farklılıkların kabulü ve tanınması etrafında gelişir. Ancak, bu süreçte farklılığın ve dolayısıyla ayrışmanın bu ölçüde gerçekleşmesiyle, toplumsal grupların aynı zamanda nasıl bir araya geleceği sorusu boşlukta kalmaktadır. Harvey’e göre son tahlilde postmodernistler, *kaotik* olanı gözlemlemektedirler (akt. Aslanoğlu, 2000: 125).

Postmodernliğin mekân boyutundaki deneyimleri, temel formülasyonlarıyla uyumlu bir görüntüyü oluşturur. Postmodernizm, kenti her zaman farklılığın, çeşitliliğin mekânı olarak görmüş ve kentin bu yönünü her fırsatta öne çıkarmıştır. Bu yönüyle postmodernizm, mekânı holistik (bütüncül) boyutlarıyla değerlendiren yaklaşımların eleştirisini içerir. Bir başka ifadeyle modernliğin kentsel tasarımları ve planlamaları bütüncül yaklaşımlar içerir. Bunun tersine postmodernizm ise, parçacı bir yaklaşımın izdüşümünde mekânla ilgili sorun alanlarında modernizmin kapsamlı önerilerinin karşısında yer almıştır (Işık, 1993: 32).

Postmodern paradigmaya yönelik eleştirilerin bir diğeri de, “sınıfsal eşitsizlik” pratiklerini yadsıdığıdır. Toplumsal varoluşu kimlik ve farklılık üzerine tanımlama arayışı, ekonomik düzeydeki

eşitsizlik ve adaletsizliklere yönelik bilinci yoksun bırakır. Özellikle Marksist ekonomi-politik yazında postmodern paradigma, bu yönüyle de tartışılmaktadır. Yeni dönemde, toplumsal alandaki hareketler ve değişime ilişkin yaklaşımlar, “sınıf” ya da “kimlik” temelinde bir ayrışmayı göstermektedir. Ancak, Özbudun’a göre, bu ikilem günümüz toplumsallığını anlamada eksikliği ihtiva eder. “Sınıf” seçeneği üzerindeki aşırı vurgu, kimliklere dayalı çoğulluğu yadsıyan bir merkezileşmeye teslimiyetin yollarını döşerken, çubuğun “kimlikler” yönünde bükülmesi ise, neo-liberal eşitsizlik ve çözümsüzlüğe sempatiyle bakılmasına yol açmaktadır. Özbudun’un bu bağlamda çözüm önerisi ise, günümüz toplumunu anlamının referansı olarak hem “sınıf”, hem de “kimlik” gerçekliğini ihtiva eden “eşitlikçi özgürlük/özgürlükçü eşitlik” ütopyasıdır (Özbudun, 2010: 17-18).

Postmodern kimlik anlayışının siyasal boyutu ise, kimliğin siyasal bir varoluş ve mücadele zemini olarak ele alınmasıdır. Literatürde “kimlik siyaseti” olarak da tanımlanan bu cereyanların bilişsel haritasında mekânla ilgili dinamikler öncelikli bir yere sahiptir. Zira mekân bünyesinde gelişen pratikler, postmodern kimlik siyasetlerinin olmazsa olmazı halindeki farklılıkların üretiminde belirleyici rol oynar. Kültürel ve politik düzeydeki kimlikler ile bu kimliklerin inşa edildiği ve geliştiği mekânlar arasında simbiyotik bağlar yer alır. Modern bireyler, kimliklerini genellikle öteki gruplarla ilişki bağlamında kurar. Kimliğin oluşumu, bireyin kendi öznelliğini başkalarından ayırt etmesini sağlayan sembolik ve bilişsel sınırların çizilmesiyle gelişir. Sözkonusu sınırları içeren mekânlar, bireyin karşıt kimlik hatları arasındaki farklılıkların ayırdına varmasında set işlevi görebileceği gibi, bu bilinci yükseltici işlevler de görebilir (Işık, 1994: 27).

Öte yandan küreselleşen dünyada (sembolik) mekân ve kimlik dinamikleri arasındaki ilişkiler, giderek derinleşmektedir. Küreselleşmenin temel dinamiklerine entegre olan küresel kentlerde yükselen finans, hizmet ve profesyonel düzeydeki meslek sahiplerinin mekân tercihi de, sınıfsal boyutlarla birlikte, kimliğe dair beklentilere de içerir. Bu çerçevede, kent mekânlarındaki yaşam ve yerleşim alanlarındaki ayrışma, kimliksele ve sınıfsal farklılaşma üzerinden okunabilir. Bir hiper mekân olarak kent/metropol, küresel dönemde sınıfsal ve kimliksele alt mekânlara bölünmekte ve bunlar birbirlerinden keskin sınırlarla ayrıştırılmaktadır (Hout ve diğerleri, 2007:116; Öncü ve Weyland, 2005: 27-28; Aslanoğlu, 2000: 120; Özcan, 2012: 106) . Davis, küreselleşme ile birlikte kentsel mekânlarda yoğunlaşan münzevi kapalı bölgeler, yöre-kentlerde, güvenli ve değerlenen mülklerde yaşama tercihini “sınıfsal” bir boyuta odaklanarak, imtiyazlı profesyoneller, yöneticiler ve orta sınıfla ilişkilendirirken (aktaran Hout ve diğerleri, 2007: 116); Featherston ise, diğer yandan ulus-altı diyebileceğimiz yerel kimlikler arasındaki farklılıkların keskinleştiği “kimlik” boyutunda görmektedir (aktaran Öncü ve Weyland, 2005: 24). Baum’a göre, bir kentteki sosyal kutuplaşma düzeyi, sadece ekonomik küreselleşmeye bağlı yapısal dönüşümlerle değil; kent kültürü, kent tarihi, cinsiyet gibi bir dizi faktöre bağlı olarak gelişir (aktaran Öktem, 2005: 36). Bir başka açıdan Akçaoğlu, “sembolik kutuplaşma” kavramsallaştırmasıyla, mekân bünyesindeki politik zemindeki mücadelelerin bireylerin bedenleri üzerindeki tezahürlerine yönelerek ele alır (Akçaoğlu, 2019: 158).

Küreselleşme, Kimlik ve Kutuplaşma: Kapalı Siteler Alanı Örneği

Küreselleşmenin sınıf ve kimlikler düzeyindeki ayrışma motivasyonlarının mekânsal düzeyde “kapalı yerleşmeler” üzerinden analiz edilmesi giderek önem taşımaktadır. Son dönemde “kapalı yerleşimler”e dair ülkemizdeki literatür hayli artmaktadır (Kurtuluş, 2003 ve 2005a, 2005b; Bali, 2013; Biçer, 2012; Doğan, 2012; Tanülkü, 2012; Aydın, 2012; Akyol Altun, 2010; Binay Kurultay, 2010 vs.). Diğer taraftan, kapalı yerleşmelerin serüveni, sanayi toplumunun ortaya çıkışıyla eşzamanlıdır. Engels’e göre, 19. Yüzyılın en büyük sanayi kentlerinden biri olan Manchester’da sefalet halindeki işçi sınıfı mahalleleri kentin büyük kısmını oluştururken; kentin kırsal çeperinde, bu sefalet mahallelerinden mekânsal olarak ayrılmış burjuva yerleşimleri bulunmaktadır (aktaran Kurtuluş: 2005: 79). 20. Yüzyılda ise özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan kentlerinde modern fordist üretim tekniğine uygun olarak kitlesel olarak üretilen orta sınıf kapalı yerleşimler yaygınlaşmıştır. Dönem boyunca alt kentler, orta sınıfa etnik, ırksal ve sınıfsal olarak homojen bir yerleşim olarak vaat edilmekteydi (Kurtuluş, 2005: 80). Özellikle giderek artan güvenlik ihtiyacı bu dönemdeki kapalı yerleşimlerin yoğunlaşmasındaki ana motivasyonu oluşturmaktadır. Ancak günümüzde gated community olarak adlandırılan bu yerleşimler, güvenlik merkezli taleplerle birlikte, özellikle belirli zümrelerde yükselen ekonomik sermayenin hayat tarzı aracılığıyla ifade edilmesi arzusundan kaynaklanmaktadır. Gated community alanlarında inşa edilen lüks konutlar, bu kapsamdaki zümrelere uygun konsept ve söylemlerle pazarlanmaktadır. Konut kapitalizminin bu kapsamda geliştirdiği ana vurgu, bu tür yerleşmelere sahip alanlarda bir konut satın almanın, beraberinde seçkin bir cemaatin mensubu olmak ve belirli bir yaşam tarzı satın alma anlamına geldiğidir. Bu açıdan aktüel küresel kentlerde gated community alanları, statü ya da prestij göstergesi düzeyine kavuşmuştur (Kurtuluş, 2005b: 163-164, Binay Kurultay, 2012: 195-196).

Blakely ve Sayder ise, kapalı konut alanlarının gelişimini yeni bir topluluk arayışıyla ilişkilendirmektedir. “*Topluluk*” kavramı, paylaşmayı içerir ve paylaşılanlar genellikle bir bölge, sosyal deneyimler, gelenekler, amaçlar ve ekonomik statülerdir. Kapalı siteler, kapılar ardında, “evinde gibi” hissetmeni sağlayan, kendin gibi komşularının, dostluk ilişkilerinin olduğu, sosyal açıdan daha kaynaştırıcı, bağlanmayı sağlayan, dayanışmayı kuvvetlendirici bir topluluk sunarlar (aktaran Akyol Altun, 2010: 31). Ancak, benzerliklere bu ölçüde yoğunlaşma, aynı zamanda “öteki”lerden daha da uzaklaşmanın zemini haline gelmektedir. Küresel kentler içerisinde güç dinamikleriyle biçimlenen “kolektif kimlikler”, gündelik yaşamın ayrıntılı dünyasında “biz” ve “ötekiler” eksenli sembolik sınırlarla tahkim ediliyor ve süreklilik kazanıyor. Modern kentlerde melez kimlik modelleri yaygınlaştıkça, sınıf, etnisite, inanç ve cinsiyet temelli farklı toplumsal ve kültürel aidiyetler etrafındaki sınırları tayin eden farklılık ve ayrıcalıkların korunması peyderpey daha keskin bir güç mücadelesine sahne oluyor. Küresel kentlerin gündelik ve kamusal yaşamı, aynı anda politik, toplumsal ve kültürel eksenli çeşitli cephelerde gelişen bir dizi (sembolik) sınır mücadelesi aracılığıyla biçimleniyor (Öncü ve Weyland, 2005: 27-28).

Doğan’a göre, mekânsal ayrışma ile toplumsal ayrışma arasındaki bağıntıyı incelemek üzere yalnızca güvenli siteleri odaklanmak sorunlu ve yanıltıcı olacaktır. Zira görünürde fiziksel olarak

sınırlandırılmamış pek çok alan da, aslında sembolik duvarlarla çepeçevre sarmalanmıştır (Doğan, 2012: 155). Ancak, eski ve yeni orta sınıfların yerleşim tercihleri üzerinden, kapalı yerleşim alanlarında mekânsal/toplumsal ayrışmanın yükselen boyutlarının daha da belirginleşeceğini düşünüyoruz. Farklı sınıfsal dünyaların aynı mekânı paylaştıkları geleneksel mahalleler, günümüz orta-üst sınıflarının yeni sınıfsal kimliğiyle örtüşmemektedir. Eski orta sınıflara özgü tutum ve eğilimlerden hayli farklılaşan bu yeni sınıfın yaşam alanı düzeyli tercih parametreleri de değişmektedir. Özellikle metropollerin mahalle ortamlarından giderek uzaklaşan bu seçkin tabakalar, yeni sınıfsal ve kültürel kimliklerini mekânsal ayrışma aracılığıyla ifade eder (Kurtuluş, 2003: 88). Sınıfsal kimliğin değişen fırsat ve yaşam koşullarının mekânsal deneyimleri de ters yüz ettiği görülmektedir. Bu dönemde mekâna ilişkin hakim yaklaşım; ayrışma ve görünmezlik reflekslerinde artıştır. Lamont ve Molnar, kent içerisindeki farklılıklar arasındaki görünmez ayrışmaları, *sembolik sınırlar* kavramı üzerinden ele alır. Onlara göre, sembolik sınırlar, bireyler ve sosyal grupların üzerinde anlaşmaya vardıkları gerçeklik tanımları ve mücadele araçlarıdır. Bu çerçevede sembolik sınırlara odaklanmak, farklı sosyal grupların rekabet ve çatışma alanlarıyla birlikte, bu kapsamdaki ilişkilerin kurumsallaşmış biçimlerini de görme imkanı sağlar. Sembolik sınırlar, mekânsal düzeyde grup bağlamında bireylerin ayrılması ve grup üyeliği duyguları oluşturur. Bu doğrultuda sembolik sınırlar, mekân üzerindeki kitleler arası sosyal etkileşimi kısıtlayıcı bir doğaya sahiptir (Lamont ve Molnar, 2002: 168).

Bali’de sembolik sınırlar gerçekliğinden hareketle, günümüz küresel kentlerinin belirgin bir modeli olarak kapalı yerleşmeleri, geleneksel “cemaat” ilişkilerine açılan boyutlarıyla ele alır. Bu çerçevede benzer kültürel atmosferde benzer değer ve referansları benimseyen bireylerin temerküz ettiği bir zemin olarak görür (Bali, 2013: 119). Göka’ya göre, yerel düzeyde ülkemiz metropollerindeki ayrışma, Batı’daki “sınıflı toplum” yapısından oldukça farklı olarak kimlik düzeyindedir. Ona göre, bu gerçekliğe “segmenter toplum” adı verilebilir. Göka, yazısında, toplumun neredeyse uzlaşmaz segmentlere ayrıldığı, zihniyet dünyasının mütemadiyen “biz” ve “onlar” diye bölme uyguladığı, iktidar mücadelesinin bu segmentler arası mücadele olarak sürdüğü bir toplumsallığa işaret etmektedir (Göka, 2012: 243).

Toplumun belirli parametreler eşliğinde ayrışmasına dair sosyolojik yazında en önemli çalışmalardan birine Bourdieu imza atmıştır. Özellikle sermaye ve habitus kavramları güncel ayrışmaların arka planını oldukça anlamlı bir şekilde resmeder. Bourdieu’ya göre, kültürel alanda varolan ayrışmalar ve mücadeleler egemen sınıf içindeki mücadeleden ayrılamaz (Bourdieu, 2002: 294). Bourdieu, bu mücadele ve ayrışma sürecini “sermaye” kavramı üzerinden temellendirir. Bourdieu, “sermayenin etkisiyle ortaya çıkan temel sınıfları birbirinden ayıran varoluş koşullarını, gerçekte bir dizi kullanılabilir kaynakların ve güçlerin -ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermayenin kümesi” olarak değerlendirir (Bourdieu, 1984: 114). Bu çerçevede Bourdieu’da “sınıf” olgusu, ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye olarak genişler. Bourdieu’nun sermaye temelindeki analizinin önemi, küreselleşmenin getirdiği değişimlerle toplum içerisindeki belirli sosyal gruplar ya da sınıfların aktüel sembolik sermayelerini sürdürmekte güçlük çekerken, özellikle küresel kapitalizmin ayrıcalık vadeden istihdam alanlarında yer alanların sembolik birikimlerini ilerletmelerinde açığa çıkar (Öncü, 2005: 90).

Diğer taraftan, Bourdieu, toplumsal gruplar arasında sınır gerçekliğini iktidar/güç istenci üzerinden ele alır. Ona göre en tartışmalı sınır, bir kültürel üretim ve iktidar alanını ayıran boyutta ortaya çıkar. Güç alanının her dönem işgal pozisyonları, ayrılmış kitleler arasında sosyal mesafenin gitgide artmasına yol açmaktadır. Yine Bourdieu'ya göre, alan içerisinde kültürel, ekonomik ve sembolik sermayeyi koruma adına, işgalcilere karşı dayanışma eğilimleri giderek artmaktadır (Bourdieu, 2002: 296). Dayanışma eğilimlerinin yoğunlaşması ve yapılaşmış normların baskısı Bourdieu'nun bir diğer kavramı olan habitus'u betimler.

Bourdieu'ya göre, habitus, sadece bir yapı değil, aynı zamanda yapıların yapılandırılmış algısal organizasyonları ve toplumsal dünyanın algısını biçimlendiren, rasyonel çerçevede sınıfsal kimliklere bölünme pratiği ve ilkesi doğrultusunda, sosyal sınıflar etrafında bölünmeyi içselleştirmenin tipik bir ürünü olarak varlık kazanır (Bourdieu, 1984: 170). Kısaca, içselleştirilmiş sınıfsal ve kültürel normlar sistematığıdır. Bourdieu, habitus'un yapısal niteliklerinin kuşatıcılığını “benzer nesnel koşulların ürünü olan, benzer habitus'a sahip özdeş bireylerin davranış ve algılarındaki benzerlikler” üzerinden açıklar. Diğer taraftan, “aynı sınıf üyeleri için, yeni deneyimler tarafından değiştirilmiş geçmiş tecrübelerce üretilen yapılar, yeni deneyimlerle, eşsiz bir entegrasyon getiriyor” ifadesiyle habitusun değişebilen yönünü vurgular (Bourdieu, 2002: 283-284). Gündelik hayat içerisinde bireylerin, küresel-kozmopolit kent mekânlarında farklı habituslarla olan deneyimleri ve etkileşimleriyle, kendi habituslarının değişim ihtimali de ortaya çıkmaktadır.

Ancak Bourdieu, habitus-değişim sarmalında: “erken deneyimlerin belirli bir ağırlığı vardır, çünkü habitus, seçim yoluyla değişime karşı kendi sürekliliğini sağlamak eğilimindedir” ifadesiyle önceliği habitustan yana kullanır (Bourdieu, 2002: 284). Bu yaklaşım, modernliğin kimlikler arası sert fay hatlarına sahne olduğu toplumsallıkların analizinde oldukça önemlidir. Keskinleşen sınırlar/habituslar arası renkler de belirgindir: Metaforik bir kullanımla “su”ya yakın alanların habitusu olarak seküler-laik kimlik/habitus; iç kesimlerde ise hakim dini/geleneksel kimlik/habitus... Gelinek noktada habitus(lar), küresel kentlerdeki “kimlik mekânları” görüngüsünü önemli ölçüde belirginliğe kavuşturmuştur. Kimlik mekânları, Bourdieu'cu anlamda belirli “sermaye”lerin kazanımı-korunması temelindeki mücadelenin sertleştiği toplumsallıklarda, farklılaşmış grupların korunaklı “folyo yaşam alanları”nda (Özcan, 2012: 105) kültürel ve politik kimliklerinin yansıdığı-yaşandığı alanlar haline gelmiştir.

Bourdieu'nun habitus(lar) arası ilişkileri belirleyen bir tema olarak gördüğü “ayrışma”nın yerini, iktidar istencinin yoğun olarak yaşandığı toplumlarda “mücadele” alır. Süreç içerisinde iktidar/güç alanına hakim olanların belirlediği yeni toplumsallıklar ve değerler, aynı zamanda habituslar arası sınırları da yeniden dönüştürür. Yeni bir iktidar deneyimiyle, önceki sistemle entegre kitleler/mekânlar, artık “muhalif” bir yörüngede kendini tanımlar. Toplumsal alan içerisindeki habituslar arası farklılaşmanın bu düzeyini yansıtırma anlamında “orta-sınıflar” önemli bir sosyolojik kategoridir. Bu açıdan orta sınıfların sosyal aktör kimliğiyle, yeni toplumsallık modellerinin üretimi ve yayılmasında etkili bir rolü vardır (Saktanber, 2005: 198).

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Orta sınıflar, iktidar değişimleriyle birlikte gelişen sermaye² dağılımındaki farklılaşmaların sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerini yansıtmaları anlamında kapsayıcı bir imkan alanıdır. Sosyo-ekonomik değişim süreçleri bağlamında orta-sınıfların analizi, Marksist yazında daha baskındır. Castells, bunu ileri taşıyarak, sosyalist devrim tahayyülünün gerçekleşmesinde orta-sınıfları, işçi sınıfıyla ortak bir değerde görür. Ona göre, 1970’lerde Batı Avrupa’da işçi sınıfı kendi başına bir sosyalist alternatifi ortaya atacak durumda değildi. Bu, ancak kapitalizmi aşma hedefiyle nesnel olarak ilgilenen ve bu gereklilik ile olasılığın öznel olarak bilincinde olan halk sınıflarının örgütlenmesiyle gerçekleştirilebilirdi. İşçi sınıfı, sosyalist projenin temel eksenini oluşturmaya devam ederken, bunun gerçekleşmesinde tabanı genişletmek için gerekli toplumsal katman, yeni küçük burjuvazi olarak tanımlanan ücretli-teknisyen-memurin sınıflardır. (Castells, 1997: 216). Farklı açıdan, Turner’da orta-sınıf nosyonu, açık bir sosyo-ekonomik kategoriden ziyade, sosyo-kültürel referans kazanır. Ona göre grubun hareket eylemliliğinde yansıyan biçimler, kurallar ve nitelikler özel toplumsallaşma modellerinin ve hayat biçimlerinin ürünüyse, o zaman hareketin kökenlerini ve devamlılığını açıklamak için statü grupları kavramı daha uygun görünür (aktaran Pakulski, 2007: 45). Eder de, post-endüstriyel toplumlarda “endüstriyel sınıf çatışması”nı artık hakim sınıf çatışması olarak görmez. Ne var ki bu, sınıf çatışmasının olmadığı anlamına gelmez, aslında daha çok aktörlerin “risk altındaki karşılaştırmaz çıkarlar, normlar ve değerler”in etrafındaki mücadelesini yansıtır (aktaran Pakulski, 2007: 50).

² Kavram burada, Bordieu’cu anlamda kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçaoğlu, A. (2018). *Zarif ve dinen makbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akın, M. H. (2012). Siyasetin Mekânı Kent. Ed. K Alver. *Kent sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Altun, D. A. (2010). Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı. *İdeal Kent*. Sayı: 2. Ankara.
- Aslanoğlu, R. (2000). *Kent, kimlik ve küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Aydın, S. (2012). İstanbul'da orta sınıf ve kapalı siteler. *İdeal Kent*. Sayı: 6. Ankara.
- Bali, R. N. (2013). *Tarz-ı hayattan life style'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batuman, B. (2002). Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı. Ed. G. A. Sargın. *Ankara'nın kamusal yüzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Biçer, H. (2012). Dinin özelleşmesi ve parçalanması: Yeşil Vadi Konakları Camii ve Sitesi örneği. *Sosyologca Dergisi*. Sayı: 3. İstanbul.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction*. USA: Harvard College and Routledge.
- Bourdieu, P. (2002). Structures, Habitus, Practices, Ed: C. Calhoun vd. *Contemporary sociological theory*. UK: Blackwell Publishing.
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. İstanbul: Bilim, Sanat Yayınları.
- Clark, T. N. ve Lipset, S. M. (2007). Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu? Ed. H. Erbaş. *Fark/kimlik, sınıf*. Ankara: Eos Yayınları.
- Doğan, S. (2012). Fiziksel duvarlar sembolik sınırlar ve yamalı bir şehir olarak İstanbul. *İdeal Kent*. Sayı:6. Ankara.
- Erbaş, H. (2007). Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi. Ed. H. Erbaş. *Fark/kimlik, sınıf*. Ankara: Eos Yayınları.
- Göka, E. (2012). *Psikoloji ve siyaset arasında*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Gürpınar, D. (2011). *Ulusalcılık*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Hout, M. vd. (2007). Post-Endüstriyel Toplumlarda Sınıfların Kalıcılığı. Ed. H. Erbaş. *Fark/kimlik, sınıf*. Ankara: Eos Yayınları.
- Işık, O. (1994). Değişen toplum/mekân kavrayışları: mekânın politikleşmesi, politikanın mekânsallaşması. *Toplum ve Bilim*. Sayı: 64-65. İstanbul.
- Işık, O. (1993). Modernizmin kenti/postmodernizmin kenti". *Birikim*. Sayı:53. İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013). Muhafazakar-yeni liberal toplum modelinden 1990'larda postmodern toplum modeline: siyasal İslam'ın yükselerek egemen yaşam tarzına dönüşme süreci. *Sosyologca Dergisi*. Sayı: 6. İstanbul.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Kurtuluş, H. (2005a). Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir. Ed: H. Kurtuluş. *İstanbul'da kentsel ayrışma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kurtuluş, H. (2003). İstanbul'da yeni sınıfsal kimlikler ve mekânsal ayrışmanın bazı boyutları. *Doğu-Batı Dergisi*. sayı: 22. Ankara.

Kurtuluş, H. (2005b). İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler Beykoz Konakları Örneği. Ed: H. Kurtuluş. *İstanbul'da kentsel ayrışma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kurultay, A. B. ve Peksevgen, B. (2012). Markalı güvenli site reklamlarında Türk orta sınıf hayali. *İdeal Kent*. Sayı: 6. Ankara.

Lacau, E. (2012). *Evrensellik, kimlik ve özgürleşme*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Lamont, M. ve Molnar, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*. Vol. 28.

Melucci, A. (2007). Yeni Toplumsal Hareketler: Sosyolojik Bir Yanılgı Üzerine Düşünceler. Ed. H. Erbaş. *Fark/ kimlik, sınıf*. Ankara: Eos Yayınları.

Öktem, B. (2005). Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı. Ed: H. Kurtuluş. *İstanbul'da kentsel ayrışma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Öncü, A. ve Weyland, P. (2005). Küresel Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri. Ed. A. Öncü ve P. Weyland. *Mekân, kültür, iktidar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbudun, S. (2010). Antropoloji gözüyle sınıf, kültür, kimlik yazıları. Ankara. Ütopya Yayınları.

Özcan, A. (2012). Bir İstanbul Distopyası: İstanbul'un Sınıfsal ve Kimliksel Dönüşümü Bağlamında Karşı- Kentler, Folyo-Yaşamlar ve Yok-Mekânlar. Ed. M. Şentürk. *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler'i anlamak*. İstanbul: Esenler Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.

Pakulski, J. (2007). Toplumsal Hareketler ve Sınıf: Marksist Paradigmanın Çöküşü. Ed. H. Erbaş. *Fark/ kimlik, sınıf*. Ankara: Eos Yayınları.

Saktanber, A. (2005). Bir Orta Sınıf Ethosu'nun ve onun Günlük Pratiğinin Oluşumu: Kentsel Türkiye'de İslam'ın Yeniden Canlandırılması. Ed. A. Öncü ve P. Weyland. *Mekân, kültür, iktidar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tanülkü, Başak. (2012). Güvenlikli siteler arası rekabet: ahlaki kapitalizm'in kimlik üzerindeki etkisi. *İdeal Kent*. Sayı: 6. Ankara.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Sosyolojik Bir Perspektiften Afet Sonrası Dayanışma ve Çatışma

Meryem MEMİŞ DOĞAN¹

Abstract

The concept of social change, which is one of the main discussion points of sociology, has a wide area in the literature within the framework of traditionality, modernity and postmodernity. Social change, which changes shape in accordance with tradition, culture and time, is observed in conflict, solidarity, resistance and harmony practices. While the concept of resilience, developed by Francis BACON in the 17th century, can be defined as the ability of the object to return to its former state by pressure forms, it is defined as the capacity of the social structure to return to its former order after major social events within the framework of social sciences. It is known that social traumatic events such as disasters have a significant and rapid effect on social change. It is a fact that the Covid-19 pandemic has caused changes in all areas, from daily life practices to trust in institutions, to eating and drinking practices. While post-disaster fear, panic, anxiety affect the thoughts and practices of individuals and society in general, and bring change; On the other hand, differences in individual practices may cause conflict. In this context, this study aims to discuss social behaviors after disasters within the framework of the concepts of solidarity and resistance in the literature. It aims to analyze how classical sociologists in sociology such as Ferdinand TÖNNIES, Emile DURKHEIM, Karl MARX, Max WEBER, George SIMMEL having a postmodern approaches handled the concept of solidarity with the effect of major changes such as the French Revolution and the industrial revolution, and the approach of Peter Timmerman, who was the first to use the concept of resilience in the field of social sciences, within the framework of social change practices, conflict and harmony after disasters.

Keywords: Sociology of Disaster, Solidarity, Conflict, Social Change, Resistance and Harmony

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Orcid: 0000-0001-7418-9318

GİRİŞ

Sosyoloji disiplinin temel tartışma noktalarından toplumsal değişim olgusu nispeten yeni bir alan olan afet sosyolojisi çerçevesinde ele alındığında; afetler zorunlu, ani ve büyük değişimlere neden olabilmektedir. Tarihsel süreçte yıkıcı etkisi artan ve daha büyük hatta küresel bir etkiye sahip olan afetler ile paralel olarak değişimin boyutu da farklılaşmaktadır. Afet sonrası toplumsal yapı ekonomik, sosyal, siyasi pek çok alanda tekrar düzen arayışına girmekte ve yeni bir düzen kurmaktadır. Bu dayanışma, çatışma, değişime uyum ve direnç toplumsal tepkiler arasında sıralanabilir. Bu noktada hem yaşlı, engelli, çocuk gibi dezavantajlı gruplar hem de afetin etkisi ile ekonomik, sosyal vb. pek çok alanda dezavantajlı duruma gelen grupların kırılganlığı da önemli diğer bir tartışma konusudur. Tüm bu çerçeve sosyolojik bir bakış açısının gerekliliğini göstermektedir. Literatürü yeni oluşan afet sosyolojisi, afetler ve toplumsal değişim ilişkisini analiz etme noktasında da genel sosyoloji literatürüne ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda çalışma toplumsal değişim, dayanışma, çatışma, uyum ve kırılganlık temelinde; Emile DURKHEIM, Max WEBER, Karl MARX, Ferdinand TÖNNIES ve George SIMMEL gibi önemli sosyologların yaklaşımlarını yorumlayabilmeyi ve afet sosyolojisi literatürüne katkı sağlayabilmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca küreselleşen ve yıkıcı etkisi artan günümüz afetlerini toplumsal yapıdaki bütünleşme, dayanışma ve çatışma olguları çerçevesinde temel sosyolojik yaklaşımların yardımı ile analiz edebilmeyi hedeflemektedir.

Toplumsal Değişim

Kelime anlamı itibariyle değişim; “belirli şartların hâkim olduğu bir durumun başlangıcından itibaren mevcut toplumsal kuvvetlerin aynı sonucu sağlayacak şekilde belli bir yönde etkisiyle meydana gelen farklılıklar” (Kaya, 2022:13) olarak tanımlanmaktadır. Var olandan bir farklılaşmaya karşılık gelen toplumsal değişim kavramı ise toplumsal yapı ve kurumlardaki dönüşüm anlamına gelmektedir (Bottomore, 1984: 313). Toplumsal değişim söz konusu olduğunda zaman ve süreç önemli aktörlerdir, çünkü değişimin yönü, hızı, etkisi zaman ile açıklanabilmekte ve anlaşılabilir. Sosyolojinin temel tartışma noktalarından biri olan toplumsal değişim sosyolojik yaklaşım ve kuramları da klasik, modern ve post modern olarak sınıflandırılmaktadır. Tarihsel olarak büyük dönüşümlerin yaşanması Fransız İhtilali, Endüstri Devrimi, Aydınlanma, Sanayi Devrimi gibi büyük olaylar pek çok alanda farklılaşmayı getirmiş sosyolojik analiz ihtiyacını doğurmuştur. Bu noktada içinde yaşanan sürecin etkisi ile toplumsal kaostan düzene nasıl geçilir tartışmaları sonucunda sosyoloji bir bilim olarak anılmaya başlamıştır. Modernleşme etkisi ile klasik sosyoloji teorileri toplumsal değişimi daha çok ilerleme, devrim, gelişim olarak ele almakta; toplumları da basitten karmaşığa, gelenekselden, moderne, cemaatten cemiyete doğrusal bir düzlem üzerinden analiz etmektedir. Postmodernite tartışmaları ile

birlikte ise bu doğrusal değişim algısı modernite eleştirisi ile birleşerek toplumlar ve küçük gruplar özelinde farklı döngüsel bir çizgide açıklanmaya başlamıştır.

Karmaşık ve çok yönlü bir analizi gerektiren toplumsal değişim kavramı; sosyolojik bir bakış açısında değişimin nasıl tanımlandığı, değişimin yönü ve hızı, nedeni ve nasıl gerçekleştiği ile ilgilenmektedir. Bu noktada Kaya (2022: 18) toplumsal değişim ile ilgili yaklaşımları evrimci yaklaşım, devri-dalgacı ya da yükselme-düşme yaklaşımı, yapısal- fonksiyonalist yaklaşım ve çatışmacı olmak üzere dört başlık altında toplamaktadır. Sosyolojinin ilk yüzyılında etkili olan ve pozitivist bakış açısı ile evrimci yaklaşım içinde yer alan Herbert SPENCER, Auguste COMTE, Ferdinand TÖNNIES, Emile DURKHEIM, Karl MARX gibi isimler toplumsal değişimi doğrusal bir çizgi üzerinden basitten karmaşığa geçiş olarak tanımlamaktadır. Bu doğrusal çizgi; Spencer'a göre; savaşçı toplumlardan endüstri toplumlarına, Comte'a göre; teolojik-metafizik-pozitivist aşamaları geçerek, Tönnies'e göre cemaatten, cemiyete, Durkheim'a göre mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru, Marx'a göre ise ilkel-feodal-sosyalist ve komünist aşamalarda gerçekleşmektedir (Aron, 2017: 31). Toplumsal değişimin doğrusal değil döngüsel bir yapıda olduğunu ifade eden Arnold Joseph TOYNBEE'nin de içinde olduğu devri dalgacı yaklaşım; toplumların benzer yükselme ve düşme süreçleri olduğunu ifade etmektedir. "Hudutlu Değişim kuramı" ile Pitirim SOROKIN ise ritmik bir değişim süreci olduğunu, değişimin yönü ve hızını ritimlerin belirlediğini ifade etmektedir. Daha karmaşık bir analiz sunan yapısal fonksiyonalist yaklaşım toplumsal yapıyı denge ve uyum içerisinde bir bütün olarak ele almaktadır (Erkal, 2011: 228). Kurumlar ve yapılardan oluşan sistem toplumsal değişim ile birlikte denge ve uyumdan uzaklaşsa da tekrar denge ve uyuma kavuşacaktır. Bu noktada döngüsel yaklaşımın ilerleme anlayışına benzer şekilde yapısal fonksiyonalist yaklaşımda da sistem toplumsal değişim süreçlerinde uyumsuzluk ve düzensizlik durumunda bile denge ve uyuma kavuşmak için mücadele eder. Her toplumun ikinci dereceden sistemlerin bütününden oluştuğunu ifade eden Talcott PARSONS ve Robert MERTON gibi yapısal fonksiyonalist yaklaşımın öncü isimleri toplumsal yapıyı bilmenin önemini vurgular. Parsons'a göre; yapının tüm aktörleri arasındaki bütünleşme toplumsal yapıdaki farklılaşma ile karmaşıklaşır. Bu noktada sistemin uyum ve bütünleşmeyi sağlayabilmesi için bu yeni durum ve aktörler arasında yeni toplumsal değerler üretilerek uyum sağlanır. Parsons'dan farklı olarak Merton ise toplumsal yapıdaki tüm fonksiyonların işlevsel ve uyum içinde olması gerektiğini vurgulayarak net denge, açık ve gizli işlev ayrımı yapar. Toplumsal davranışın istenen ve beklenen sonucu açık, hesaplanmayan ve beklenmeyen sonucu ise gizli işlev olarak tanımlanır. Bu noktada her grup ve birey için toplumsal yapı ve davranışların işlevsel olma noktasında farklılıkları bulunmaktadır. Merton yaklaşımını 17. Yüzyıl Amerika'daki siyahi aileleri kapsayan kölelik sistemi ile örneklemektedir. Bu örnek çerçevesinde kölelik hem siyahi ve beyaz gruplar için farklı anlamlara gelmekte hem de güney eyaletlerin endüstriyel ilerleme noktasında kuzey eyaletlerden geri kalmasına sebep olarak yorumlanmaktadır. Net denge kavramında ise kölelik bazı gruplar için işlevsel bazı gruplar için ise bozuk işlev olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede toplumun tamamı açısından bir işlevsellik tanımı

yapmak oldukça zordur. Toplumsal denge ve uyum bağlamında değerlendirildiğinde toplumsal değişime de pek çok farklı grup için pek çok farklı yorum yapılabilir (Ritzer, 2008: 254). Toplumsal değişmeye kültürel açıdan bakan William Fielding OGBURN'a göre ise maddi kültürde değişim manevi kültürden daha hızlı gerçekleşmekte ve bu durum “kültürel gecikme” olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada maddi kültürde olan değişim manevi kültüre ve toplumsal bütüne doğru ilerler. Toplumsal değişmeyi açıklarken başvurulan diğer bir yaklaşım ise toplumların sürekli değişme halinde olduğunu vurgulayan ve bunun analizini çatışmada arayan yaklaşımdır. Marx'ın sınıfsal farklılık ve çatışma yaklaşımından hareketle Ralf DAHRENDORF otoriteler arasındaki çatışmaya odaklanmakta ve toplumda eşitsiz dağılan otoritenin çatışmaya neden olduğunu ifade etmektedir. Çatışmayı ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını toplumsal değişimin çatışma-uzlaşma-uyum sürecinde tekrarlayan bir yapısı olduğunu belirten Dahrendorf çatışmanın düzenlenebileceğini ifade eder (Kaya, 2022).

Böylece toplumsal değişimin çok yönlü ve karmaşık yapısının literatürdeki yaklaşımlar çerçevesinde de farklılaştığı görülmektedir. Toplumsal değişim analizinde toplumsal değişimin nasıl ve neden olduğu ve toplumsal değişmeye neden olan pek çok faktör olduğu söylenebilir. İbn-i HALDUN, Le PLAY gibi pek çok düşünürün coğrafyanın toplum yapısı üzerinde etkili olduğu yaklaşımına paralel şekilde fiziki çevre ve coğrafyanın toplumsal değişimde etkili olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Durkheim fiziki çevre ve coğrafyanın toplumlar üzerindeki etkisini kabul etmekle birlikte toplumsal hayatı belirleyici tek aktör olmadığını fiziki şartlar aynı olsa bile toplumsal hayatın farklılaşabileceğini ifade eder. Kısacası toplum ve fiziki çevrenin değişim noktasında karşılıklı etkisinden söz edilebilir (Erkal, 2011: 66).

Rasyonalizm ve bilimin gelişimi ile insanlık doğayı ve fiziki çevreyi kontrol almaya çalışmakta ve bu kaynakları üretim için kullanmaktadır. Böylece insan eliyle dönüştürülüp kontrol edilen çevre toplumlara daha korunaklı bir alan sağlamaktadır. Bu noktada yaşadığımız küresel afetlerin etkisi ile birlikte çevre ve toplum ilişkisini daha sorgular bir konuma gelmiş bulunmaktayız. Gerek doğal nedenler gerekse insan kontrolünde olmayan çevresel olayların etkisi ile günümüzde çevre bir aktör olarak tanımlanmaya başlamıştır. Frederick L. BATES ve Walter Gillis PEACOCK (1987) afetlerin toplumsal değişmeye etkilerini analiz etmekte ve öncelikle afetlerin toplumların yeni şartlara uyum sağlama gücünü test ettiğini belirtmektedir. Örneğin covid-19 pandemisinin küresel olarak toplumlarda geçici ve kalıcı olmak üzere ekonomik, siyasi, toplumsal pek çok alanda değişim yarattığı böylece bireylerin ve toplumların uyum sürecini test ettiği söylenebilir. Afetler toplumda yeni iletişim ağlarını da oluşturmaktadır. Bu çerçevede teknolojik gelişimlerin etkisi ile online bir dönem yaşanmış ve salgın korkusu çalışma yaşamından, eğitim alanına hatta selamlaşma ve iletişim kurma biçimlerine kadar etki etmiştir. Bu noktada pek çok alanın dijitalleşmesine neden olan pandemi teknolojik altyapının eksikliklerini saptamış ve yenilenme ihtiyacını doğurduğu için teknolojik yeniliklere yön vermiştir. Afetlerin toplumsal yapıda yarattığı ani ve hızlı değişimler; afete müdahale, afet ile birlikte toplumsal

yaşamı sürdürebilme ve afeti ölçüp önleyebilme noktasında var olan sistemi test etmiştir. Depremler binaların güvenilirliğini ölçen aletlere, seller yeni tespit araçlarına, salgınlar hastalığın tespit edilmesi ve önleme ve tedavi için yeni araç ve tedavi yöntemlerine ihtiyacı doğurmuş ve teknolojik gelişmeleri bu yönde gelişmeye ve değişmeye yönlendirmiştir. Ayrıca afetler bireyler ve toplumlar arasında etkileşimleri de derinden etkilemekte ve yeni örgütlenme ve davranış şekillerini oluşturmaktadır. Son olarak ise afetler kaynak bölüşümü noktasında yeni bir düzen ve çatışmayı getirmektedir (Sunar, 2018: 23). Fiziki yapı kadar demografi de toplumsal değişimi etkilemekte ve toplumsal yapıyı değiştirmektedir. Demografik yapıdaki yaş ve kimlik özellikleri, tarihsel süreci toplumsal yapıyı şekillendirmektedir. Bu noktada savaşlar, afetler gibi nedenlerle büyük kitlesel göçlerin toplumsal yapıyı ekonomik, sosyal, siyasi, olarak “biz” ve “öteki” konumlanmasında kimlikleri, aidiyetleri ve toplumsal çatışma ve dayanışma noktalarını belirlemektedir.

Maddi ve manevi kültürün değişmesi, kültürel, ekonomik, teknolojik, sosyal nedenler ve doğal afetler, savaşlar, krizler toplumsal değişimin nedenleri arasında sıralanabilir. Tarihsel süreçte yeni keşifler teknolojinin gelişimi ile yaşam şekli, aile, yapısı gibi pek çok alanda değişimler meydana gelmiş süregelen süreçte etkisi değerleri, gelenekleri, normları da şekillendirmiştir. Ayrıca savaşlar, ekonomik krizler gibi sosyal nedenler de toplumsal yapıyı etkilemekte ve değiştirmektedir. Örneğin küresel ısınma ile birlikte toprağın yapısı ve su kaynaklarındaki yetersizlik sebebiyle pek çok tarım ürünü üretiminde azalmalar olmuştur. Bu durum yeni bir üretim şeklini, yeni ürün ihtiyacını ve farklı çözüm yollarının tartışılmasını gerektirmektedir.

Modernleşme ile birlikte gelişen teknolojinin etkisi ile yapay afetlerin arttığı, küreselleştiği ve tahrip gücünü arttırdığı bir gerçektir. Nükleer patlamalar, küresel ısınma, salgın gibi tüm dünyayı etkisi altına alan afetlerin küreselleştiği söylenebilir. Andrew NIKIFORUK’un (2018) da belirttiği gibi; tarihsel süreçte afetlerin sayı ve tahrip gücündeki artış insanın doğaya müdahalesi, endüstriyel ve tarımsal üretimdeki değişim, teknoloji kullanımı gibi pek çok neden ile açıklanabilir. Bu noktada modern çağ afetler çağı olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede “alışılmadık, benzersiz ve beklenmedik” olarak tanımlanan afet kavramı değişmekte ve yapay afetler gibi yeni sınıflandırmalar ile açıklanmaya çalışılmaktadır (Furedi, 2007). Kısacası içinde bulunduğumuz dönemde afet kavramının yeniden tanımlandığı, kavrama yönelik yapısal bir dönüşüm olduğu, afetlerin etki gücünün artarak küreselleştiği söylenebilir. Tarihsel süreç ile birlikte afetlerin yapısı, sınıflandırılması ve tanımlarında değişmiştir.

Toplumların maddi ve manevi kültüründeki değişimler sosyal bilimler literatüründe de yeni tartışmalara, kavramlara, çalışma alanlarına ve sınıflandırmalara ihtiyaç doğurmuştur. Savaşlar, göçler, afetler, ekonomik ve siyasi krizler, çatışmalar iç içe neden ve sonuçları olan toplumsal olgulardır. Savaş, doğal afetler, çevre problemleri, siyasi anlaşmazlıklar, ekonomik sıkıntılar sonucunda kitlesel göçlerin

artması ile göç kavramı özelinde çalışmaların yapıldığı ve görece yeni bir çalışma alanının ve yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Yine görece yeni bir çalışma alanı olan afet sosyolojisi de afetlerin küresel, yıkıcı etkileri çerçevesinde nispeten yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Samuel PRINCE'ın Halifax afeti üzerine yaptığı çalışma afet sosyolojisi çerçevesinde ilk çalışma olarak nitelendirilirken 1942 yılında Pitirim SOROKIN'in afet, kıtlık ve toplum ilişkisini ele aldığı çalışma da literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Nitekim 1960'lı yıllara gelindiğinde afetlerin yıkıcı etkisinin artmasının da etkisi ile Ohio Eyalet Üniversitesi Afet Araştırma Merkezi kurulmuş ve yapılan çalışmalar alana önemli katkılar sağlamıştır. Bu noktada kavramın tanımlanması, alt başlıkları ve sınırlarının oluşması, afet öncesi, afet anı ve sonrasında alınacak önlemler, müdahaleler, doğal ve yapay afetler, afetlerin doğaya, topluma, kente, geleceğe etkileri pek çok açıdan araştırmalara konu olmuştur. Afet literatürü oluşmaya başladığı zamanlarda afetler; “insan topluluklarının yaşadığı yerlerde aniden veya zamanla oluşan, gerek doğanın gerekse de insanın doğrudan veya dolaylı müdahalesiyle gerçekleşen; fiziksel, ekonomik, psikolojik ve daha birçok yönden büyük hasarlara ve kayıplara neden olan ve etkileri bakımından önemli sonuçlar doğuran sosyal bir olgudur (Can, 2020: 20)” şeklinde tanımlanmaktadır. Afet sosyolojisi afetin insan ve toplum üzerindeki etkisi çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Ancak afetlerin doğaya, çevreye yönelik tahribatı da dolaylı olarak toplumları etkileyecek ve ciddi sonuçlar doğuracaktır. Bu noktada afetlerin insan, hayvan, çevre, doğa ve insana etkileri çerçevesinde tanımlanması ve yapısal olarak bu çerçevede ele alınması bir gerekliliktir. Bu süreçte afetlere bakış açısının, afet tanımlamalarının ve etki derecelerinin değiştiği görülmektedir.

Modern çağ bilim, teknoloji ve rasyonalite ile birlikte yapay afetlerin etki gücünü arttırırken diğer yandan afetler ile mücadele noktasında da önemli bir aktördür. Nispeten yeni olarak tanımlanabilecek afetler yeni siyasi örgütlenmeler, yeni dezavantajlı gruplar, küresel çözüm önerileri, küresel anlaşma ve birliktelikler, yeni kitlesel göç dalgaları ve bu dalgalara bağlı olarak kimlik aidiyetleri ve çatışmalar gibi pek çok alana değişimi meydana getirmektedir. Bu noktada afetlerin sonucunda yaşanan toplumsal değişimleri dayanışma ve çatışma çerçevesinde şekillendiği hatta yeni aidiyetlerde afetlerin etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Bu noktada afetlere yönelik bireysel, toplumsal ve uluslararası dayanışma ve yeni yaşam şekline yönelik direnç kavramlarının tartışılması bir gerekliliktir.

Direnç, Kırılabilirlik ve Dayanışma

Kelime anlamıyla direnç/dirençlilik, nesnenin basınç sonrasında eski orijinal haline dönme özelliği olarak tarif edilir. Latince “resilire, resilio” sözcüğünden gelen kavramın etimolojik olarak “resilience” olarak kullanıldığı görülmektedir (Alexandre, 2013: 1260). “İyileşmek, kendini toparlamak, eski pozisyona geri dönmek” olarak tanımlanan kavram önceleri esneklik barındırmamakta ve sabit bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Ancak farklı bilim alanlarında kullanımı ile birlikte özellikle kent

çalışmaları çerçevesinde değişim karşısı bir anlamın yanı sıra değişime uyum sağlayıp esneklik gösterebilmeyi de içermektedir (Aydın, 2019: 33-34).

17. Yy Fen bilimlerinde Francis BACON tarafından kullanılan kavram; sosyal bilimler alanında ilk kez Peter Timmerman tarafından kullanılmıştır (aktaran Börekçi ve Gerçek, 2018). Sosyolojik olarak kavram “grupların veya toplulukların sosyal, politik ve çevresel değişimlerin sonucu olan dış kaynaklı stresler ve karışıklıklarla baş edebilme yeteneği” olarak açıklanmıştır (Adger, 2000: 347). Nesnenin esnekliği ve dayanıklılığı anlamına gelen dirençlilik, sosyal bilimlerde afetler gibi büyük travma yaratan olaylar sonrasında toplumun düzene dönmesi olarak açıklanmaktadır. Fen bilimlerinde direncin başarısını nesnenin yapısı belirlerken; sosyal bilimlerde toplumun kaynakları, dayanışma ağları, toplumsal değişime uyum süreci gibi pek çok etken söz konusu olabilmektedir. Kundak’a (2017: 60) göre farklı disiplinlerin literatürlerinde afetler ve dirençlilik ilişkisi; tehlike ile karşı karşıya kalan ikamet alanının hasar aralığı, afet sonrası hizmet ve müdahalelerin işleyiş oranı, iyileşme süresi, ulusal ve uluslararası yardımın toparlanmaya etkisi, afet sonrası rehabilitasyon süreci çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu noktada toplumun kriz dönemlerinde yaşadığı değişim ile başa çıkabilmesi, düzen sağlama noktasında yeniye ayak uydurabilmesi düzen ve dirençlilik ile yakından ilişkilidir. Daha önce de değinildiği gibi sosyoloji biliminin Fransız İhtilali sonrasındaki büyük değişim ile yaşanan kaosta daha de değinildiği gibi pek çok sosyologun düzen arayışı çerçevesinde çözümler önerdiği görülmektedir. Benzer şekilde küreselleşen ve toplumsal kaosa neden olan toplumsal olayların, afetlerin toplumsal değişmeyi etkilediği ve bu değişimler çerçevesinde yeni çalışma alanlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Direnç kavramı ile zıt bir konumda kullanılan “vulnerability” (kırılganlık) kavramı “savunmasızlık, hassasiyet, hasar görebilirlik anlamına” gelmektedir. Kırılganlık “çevresel ve toplumsal değişimlerle ilişkili olan ve uyum sağlama kapasitesinin eksikliğinden kaynaklanan streslere maruz kalınması sonucunda, zarar görme bağlamındaki hassasiyet durumu” olarak tanımlanmaktadır (Adger, 2006: 268). Bir toplumsal sistemde direnç ve dayanışma kırılganlık ile ters orantılı bir yapıdadır. Afetleri önlemede toplumdaki kırılganlıkların belirlenmesi ve bu noktada güçlendirmelerin yapılması ve önlemlerin alınarak direncinin artırılması ideal bir toplumsal sistemde istenen bir durumdur.

Türk Dil Kurumunun “bir topluluğu oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve ortak çıkarlarla birbirlerine karşılıklı olarak bağlanması” olarak tanımlanan dayanışma kavramı ise Latince solidus (sahici/sağlam) kelimesinden gelmekte ve ortak değerler ve var olan siyasi düzlemde toplumların ortak değerleri ve uyumu olarak açıklanabilmektedir. İlk olarak Roma hukukunda geçen kavram karşılıklı yükümlülük, dinin hâkim olduğu dönemde ise Tanrı inancı ve din kardeşliği temelinde tanımlanmaktadır. Modernleşme ve ulus devletin yükselişi ile birlikte ise kavram vatandaşlık, eşitlik, özgürlük ile birlikte anılmaya başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan sosyoloji disiplininde de pek çok

isim toplumsallığı güçlendirmek ve entegrasyonu sağlayabilmek adına dayanışma kavramını kullanmış ve analiz etmiştir (Ekin, 2018: 3). Fransız İhtilali ile yaşanan hızlı ve büyük dönüşümler ile birlikte toplumsal uyumu sağlayabilmek amacıyla Ferdinand Tönnies cemaat ve cemiyet ayrımı çerçevesinde dayanışma kavramını kullanmıştır. Ona göre modernleşme, endüstrileşme ve kentleşme ve bireyselleşme ile birlikte toplumsal yapılarda cemaatten cemiyete yani doğal iradede yapay bir iradeye doğru olumsuz bir değişim gerçekleşmiştir. Ancak her toplumda farklı bir şekilde işleyen bu değişim tarihsel süreç ile birlikte tekrar cemaate dönüş ile sonuçlanacaktır. Bu farklılaşma dayanışma biçimlerinde de farklılaşmaya sebep olmuştur. Endüstrileşme, kentleşme ve modernleşme ile birlikte cemaat tipi dayanışmanın zayıfladığını belirten Tönnies'e göre yeni durumda makro yapılar ve yasalar hayatı düzenlemekte, bireysel çıkarlar toplumsal ilişkileri şekillendirmektedir. Bu noktada toplumsal değişimin dayanışma biçimlerini değiştirdiği, toplumsal ilişkilere ve mizaçlara etki ettiği, rasyonelleşme ile birlikte toplumsal sözleşmelerin toplum kurallarını belirlediği söylenebilir.

Diğer önemli bir isim olan Karl MARX işçi sınıfının politik alanda dayanışması ve sınıfsal bilincinin oluşmasını işçi sınıfının bir erdemi olarak tanımlamakta ve gerçek toplumsal dayanışmanın toplumsal değişimin son ve nihai hali olan sosyalist toplumda olacağını ifade etmektedir. Dayanışma kavramı denildiğinde akla gelen ilk isim olan Emile DURKHEIM'a göre ise uyum içerisinde toplumun devam edebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için dayanışmaya ihtiyaç vardır. Marx'tan farklı olarak Durkheim toplumun genelini saran bir tanımlama yapmaktadır. Dayanışmayı "birçok bilinç durumunun bir toplumun bütün üyelerinde ortaklaşa bulunmasından dolayı oluşan toplumsal olgu" olarak tanımlayan Durkheim (2006: 141) geleneksel ve modern toplumdaki dayanışma şekillerinin farklılaştığını ifade eder. Ona göre benzerlikler ile şekillenmiş geleneksel toplumda akrabalık ve kan bağı, din, değer, kültür birliği dayanışmayı oluşturacakken, nüfusun artışı ile birlikte farklılaşan birey ve grupların modern toplumlarda uzmanlaşmış iş bölümüne bağlı bir dayanışma şekli oluşturacaktır. Bu çerçevede geleneksel toplumlarda bulunan mekanik dayanışmada benzerliklerden kaynaklanan basit iş bölümü ve kolektif bilinç söz konusuyken, modern toplumlarda farklılaşmaya dayalı, karmaşıklaşmış iş bölümü ve uzmanlaşmanın olduğu organik dayanışma bulunmaktadır. Geleneksel toplumlarda bireysel kararlar kolektif nitelik taşıırken modern toplumda uzmanlaşmış iş bölümü dayanışma kavramının temelini oluşturur. Her toplumun farklı zaman süreçlerinde modern toplum modeline geçeceğini ifade eden Durkheim'a göre; modern toplumsal yapıda iş bölümünü tam anlamıyla gerçekleştiremeyen toplumlarda anormallikler, sapmalar, suç oranları ve intihar gibi bunalımlar ortaya çıkacaktır (Durkheim, 2006: 213, 214). Bu noktada Durkheim'ın belirlediği bu anormallikler kırılganlık çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu analiz afetler çerçevesinde; afetlere yönelik önlem ve müdahalelerinde uzmanlaşmış iş bölümünün hakim olduğu yapıda organik dayanışma ekseninde planlanması, kırılganlığı yüksek olan dezavantajlı grupların tespit edilerek bu dayanışma ağı içerisinde yer alması şeklinde yorumlanabilir.

Yorumlayıcı yaklaşım ile sosyolojiye katkı sağlayan Max WEBER ise modernite ile birlikte gelen rasyonelleşmenin bireyin özerkliğine zarar veren araçsal bir rasyoneliteye dönüştüğünü, bireyi edilgenleştirdiğini öne sürmektedir (Weber, 2012: 28). Ayrıca bireyin bürokrasinin sınırları içerisinde bireysel çıkarlarına göre hareket edeceğini, öznel, bireysel bir dayanışmanın hâkim olacağını belirtmektedir. Böylece toplumun geneline yayılan “biz” duygusu yerine daha küçük gruplar çerçevesinde dayanışma ağlarının oluşacağını; bireylerin formel akılcılık ile birlikte bürokrasi ve kapitalizmin demir kafesinde yaşamak zorunda kalacağını ifade etmektedir (Ritzer, 2022: 89-91). Bu noktada afetlerin küresel ve geniş alandaki yıkıcı etkisinin araçsal akıl ile bireylerin analiz etmesi ve korunma ve güven ihtiyacı çerçevesinde hareket edeceği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca küresel bir afet sonrasında Weber’in değindiği küçük grupların işbirliği yapması ve yeni dayanışma ağları oluşturması beklenmektedir. Örneğin afetler sonucunda yaşanabilecek küresel ekonomik bir krizin toplumun tamamını etkileyebileceği gerçeğinden hareketle araçsal akıl ile bireyler ve grupların dayanışma ağında yer alması beklenmektedir. Ancak daha yerel düzeydeki afetler ve toplumsal problemler söz konusu olduğunda araçsal aklın dayanışma ve yardım noktasında duyarsızlığa neden olabileceği de söylenebilir.

Modern yaşamı kent ve mekan çerçevesinde ele alan ve para ekonomisi kavramı ile toplumsal ilişkileri analiz eden George SIMMEL’e (aktaran Ekinci, 2018: 6) göre; modernleşme ile birlikte kent yaşamı ve modernite bireyleri ve toplumları yalnızlaştırmış, ötekine karşı mesafe oluşturmuş, rekabetçi ve maddiyatçı bir yapıya dönüştürmüştür. Bu süreçte birey kayıtsızlaşmış, Weber’in araçsal rasyonelite olarak kavramlaştırdığı gibi çıkar peşinde bir maddiyata ve rakabetçi bir yapıya dönüşmüştür. Bu yöndeki değişimin toplumsallığa hatta insanlığa bir tehdit olduğunu belirten Simmel’e göre; dayanışma zarar görmektedir. Simmel’in tasvir ettiği toplumsal yapıda ötekine karşı mesafe, kayıtsızlık ve ben merkezilik afetler söz konusu olduğunda dayanışma ağlarının oluşmasını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çerçevede modernleşmenin yapısı dahilinde vatandaşlık temelinde resmi, profesyonel bir dayanışma ağı oluşturulması bir zorunluluktur. Bu noktada afetlere yönelik zorunlu vergi kesintisi ya da profesyonel devlet kadrolarında olası afetlere yönelik müdahale ekiplerinin oluşturulması örnek verilebilir.

Yıkıcılığı ve etki alanı genişleyen afetlerin yarattığı zararı önleme, toplumsal uyumu en kısa sürede sağlayabilme noktasında yeni dayanışma şekilleri çerçevesinde resmi işbirliklerine, küresel anlaşmalara, bir aktör olarak yasa ve devlete ihtiyaç olduğu açıktır. Afetlerin küreselleşmesi ile birlikte dayanışma, ortak çözüm önerileri sunma ve uygulama noktasında pek çok küresel platform ve birliğin kurulduğu görülmektedir. Ayrıca var olan kuruluşlarında yeni araştırmalar ve çözüm önerileri doğrultusunda önlemler almak amacıyla ortak çalışmaları olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler, NATO, Birleşmiş Milletler İnsani Yardım ve Koordinasyon Ofisi, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu gibi pek çok kuruluş özelinde afetlere yönelik yerel ve

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

küresel çözüm önerileri sunmak amacıyla hükümetler, bilim çevreleri, ulusal ve yerel sivil toplum kuruluşları, kamu ve özel sektörler dayanışma çerçevesinde çalışmaktadır. Bu küresel işbirliklerinin yanı sıra afetlerin yarattığı her türlü tahribatı önleme noktasında ulus devletlere, devletlerin sağlık, hukuk, ekonomi gibi kurumsal yapılarına ihtiyaç duyulmaktadır. Vatandaşlık temelinde toplumun dezavantajlı gruplarının tespit edilmesi, her an gerçekleşecek küresel ya da yerel afetlere yönelik önlemler alınması, afet sonrasında hızlı ve sistematik bir müdahale yapılması kısacası afetlere yönelik resmi makamların organizasyonunda dayanışma ağları ve işbölümünün oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada kurallar, kurumlar, yasa koyucu ve uygulayıcılara büyük bir görev düşmektedir. Afetler ile birlikte yaşanan toplumsal değişime uyum, toplumsal düzen tüm bu kurumların ortak çalışması ve uygulayıcı olarak rol alması ile en kısa zamanda sağlanabilir. Afetlere müdahalede bu alanda eğitilmiş bireylerin, coğrafya ve risklere hakim olan grupların resmi olarak oluşturulan iş bölümü ve dayanışma ağı ile profesyonel bir yapıda olması beklenmektedir.

Azınlık bile olsa Durkheim'ın belirttiği gibi kişisel istek ve arzular bireylerin davranışlarını değiştirmektedir. Bu noktada kurumların, yasaların toplumda düzeni ve güveni sağlaması bir zorunluluktur. Yaşanan depremlerden sonra ekonomik, sosyal hasarları gidermede, sorumluların cezalandırılmasında toplumun güven duygusunu sağlayan, toplumsal dayanışma ve uyumu kolaylaştıracaktır. Dayanışma, direnç ve güven toplumda kırılganlığı en aza indirmektedir. Toplumda pek çok noktada dezavantajlı durumda olan grupların müdahalelerde önceliğinin olması, sağlık, ekonomi gibi pek çok alanda desteklenmesi gerekmektedir. Toplumda farklı ekonomik, sosyal ve kültürel kimliklerin afetlerden farklı şekilde etkilendiği gerçeğinden yola çıkarak Bates ve Peacock'a (1987: 311-313) paralel şekilde afetler söz konusu olduğunda maruz kalmada eşitlik olsa da afetler ile başa çıkma ve afetlerin etkisini azaltmada kimlik ve sınıf farklılıklarının etkili olduğu söylenebilir. Örneğin deprem herkesi etkilerken; yapının sağlamlığı, taşınabilme ihtimali, ekonomik ve sosyal sermaye gibi değişkenler, bireylerin ve grupların yeni düzene uyum sağlaması noktasında farklılaşmaktadır. Afetler ile başa çıkmada Pierre BOURDIEU'cu anlamda kültürel, sosyal, ekonomik ve simgesel tüm sermaye türlerinin etkili olduğu söylenebilir. Tüm sermaye türlerine sahip avantajlı durumda olan gruplar toplumsal değişmeye daha kolay uyum sağlarken dezavantajlı gruplar daha derinden etkilenebilmekte ve kırılganlık özelliği gösterebilmektedir. Örneğin Covid-19 salgını sürecinde ekonomik sermayeye sahip olmayan alt sınıfların, kapanma sonucunda çalışma yaşamına yönelik endişeleri ve artan gelecek kaygısı diğer gruplara oranla onları daha dezavantajlı ve kırılgan bir konuma yerleştirmektedir. Pandemi sürecinde beyaz yakalılar işlerini çevrimiçi sürdürebilirken, çalışma şekli çevrimiçi yönteme uygun olmayanların diğer gruplara oranla kapanma sürecini daha zor atlattığı, değişime ve yeni duruma ayak uydurmada süreci daha zor geçirdiği veya hiç uyum sağlayamadığı söylenebilir. Ekonomik sermayenin yanı sıra sosyal sermaye de toplumsal dayanışmayı sağlamakta ve kırılgan grupların değişime ayak uydurmasında destek olabilmektedir. Aile, arkadaşlar, çalışma arkadaşları, aidiyet hissedilen grup desteği ile sağlanan manevi destek pek çok olumsuz koşulda birey

ve grupların direncini arttırmaktadır. Durheim'in bireyin toplumla bütünleşememesinden kaynaklanan bencil intihar türü dayanışma ağlarının zayıf olduğu durumlarda kırılganlık ile açıklanabilir. İntiharın, dini, ailevi, sosyal, siyasi topluluklar ile bütünleşememe probleminden kaynaklandığını ifade eden Durkheim'a (2002: 227-228) göre;

“üyeleri arasındaki alışveriş ne kadar etkin ve sürekli olursa, yığının birliği direnci de o ölçüde büyük olur. ... aile intihara karşı güçlü bir koruyucu olduğu gibi, kuruluşu ne denli sağlamsa bu koruma gücü de o ölçüde yüksek olmaktadır.”

Uyum ve direnç sürecinde afetlerden sonra Özer'e (2018: 18) göre üç temel aşama bulunmaktadır. Bu aşamalarda afetten önce toplumun uyum ve düzen içinde olduğu kabul edilmektedir. Uyum ve düzen başlangıç noktasından hareketle afet süreçlerinde kaosu ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kimlikli, statüsel ve tabakalar çerçevesinde uyum ve direncin içerik, şekil ve zaman bakımından farklılaştığı görülmektedir. Bu noktada Covid-19 pandemisinin yarattığı kaosa ve değişime yönelik bireylerin ve grupların farklı mekanizmalar geliştirdiği görülmektedir. Roberto Carlos ada satın alırken, öğretmenler evden çalışmaya başlamış, bazı gruplar beslenme alışkanlıkları ile değişime ayak uydurarak yeni bir düzen oluşturmuştur. Bu yeni düzene uyum ve gündelik yaşamda yeni pratiklere yönelik alışkanlıklar ise üçüncü aşamaya karşılık gelmektedir. Bu üç aşama çerçevesinde yeni düzene uyum sağlayanların yanı sıra uyum sağlayamayan dezavantajlı gruplar toplumsal kırılganlık kavramı ile açıklanabilir. Dezavantajlı gruplar içinde yer alan yoksullar, göçmenler, engelliler, kadınlar gibi pek çok grup afet sonrası yeni düzen çerçevesinde derinleşen toplumsal statüleri ile birlikte kırılgan gruplar arasında yer almaktadırlar. Bu çerçevede olası afet risklerine yönelik çalışmalar yapılması, dezavantajlı grupların destek mekanizmalarında öncelikli olarak tanımlanması, bu grupların kırılganlıklarını azaltacak ve toplumsal dirençlerini arttıracak önlemlerin hem resmi kurumlarca hem de toplumsal yapı noktasında dayanışma ağları ile alınmasını gerektirmektedir.

Toplumsal olarak belli bir grubun toplumsal değişmeye uyum ve direnci toplumun düzen arayışını da etkilemektedir. Afetler ile gelen değişime uyum ve direnç durumunda toplumsal farklılaşmaların görüldüğü bu farklılaşmaların çatışma hatta şiddete kadar varabildiği ve toplumsal yapıyı kutuplaştırabildiği söylenebilir. Covid-19 pandemisi süresinde bilinmeyen bir tehlike ve tehdit olan salgının yanı sıra bilgi kirliliğinin de etkisi ile maske takıp takmama, aşı olup olmama noktasında ayrışmaların olduğu görülmüştür. Afet sonrası dayanışma ağları ile onarılması beklenen toplumsal yapının gündelik yaşamdaki çatışmalar ve kutuplaşmalar ile birlikte daha derinden zarar gördüğü bir gerçektir. Araçsal aklın hakimiyetindeki toplumsal yaşam, Covid-19 pandemisi ile birlikte büyük bir değişim yaşamış ve pandemiye karşı ortak akıl, dayanışma yerine uyum ve direnç pratikleri çerçevesinde çatışmaların yönettiği bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum ancak üst akıl olarak nitelendirebileceğimiz devlet, ulusal ve uluslararası kuruluşların yönetiminde atlatılabilmektedir. Küresel afet çağında yaşadığımız

gerçeğinden hareketle bu tür farklılaşmalara, çatışmalara hazırlıklı olunması gerekliliğini göstermiştir. Bu noktada afetler sosyolojisi çerçevesinde çalışmalar yapılması, akademi ve resmi kurumlar işbirliğinde ortak çalışmalar yapılarak afetlerin çatışma temelindeki sonuçlarına yönelik önlemlerin alınması gerektiği söylenebilir.

SONUÇ

Tarihsel süreçte modernleşme, kentleşme, rasyonelleşme, bilim ve teknolojiye gelişmelerinde etkisi ile doğa, çevre insanlığın üretim ve yaşam için kullandığı araçlara dönüşmüştür. Günümüzün toplumsal problemlerinde çevre ve doğa bir aktör olarak daha fazla anılmaya başlamıştır. Yaşanan afetlerin çeşidi, etki alanı, sınırları değişmiş ve sosyal bilimler çerçevesinde afet sosyolojisine ihtiyacı doğurmuştur. Nispeten yeni bir alan olan afet sosyolojisi; bir yandan önlem, müdahale; diğer taraftan afet sonrası yaşanan değişim, çatışma, uyum ve güven noktasında çalışmalar yapmaktadır. Yakın dönemde yaşadığımız Covid-19 pandemisinin de etkisi ile küresel afetlerin topluma yaptığı etkiler önemli bir çalışma konusu olmuştur. Küreselleşen afetler söz konusu olduğunda bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası pek çok dayanışma ağına ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu çerçevede sosyoloji disiplini içinde yer alan uyum, direnç, dayanışma ve kırılganlık gibi kavramların afetler sonrasında yaşanan toplumsal değişim özelinde tekrar yorumlanmasının alana katkı sunması ve bu çerçevede gelecek risklere yönelik önlemler alınmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Nüfus ve iletişimin daha az olduğu geleneksel toplumlarda dayanışma ağları bireysel ya da küçük gruplar çerçevesinde şekillenirken, küreselleşen modern dünyada afetlerin de küreselleşmesi ile yasal, kurumsal ve sistematik bir yapısal dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Bu noktada özellikle düzen arayışı çerçevesinde toplumsal değişimin etkilerini analiz eden Durkheim, Marx, Weber, Tönnies, Simmel gibi isimlerin yaklaşımlarının yeniden yorumlanması önemlidir. Beklenmedik bir anda ekonomik, sosyal, siyasi pek çok alanı etkisi altına alan afetlerin yarattığı değişime verilecek tepkileri analiz etmek ve içinde yaşanılan toplumu açıklayabilmek önemlidir. Bu çalışma afetler ile birlikte yaşanan toplumsal değişimi dayanışma, direnç ve uyum noktasında sosyolojik olarak açıklayabilmeyi hedeflemektedir. Ayrıca sahip olunan sermaye türlerinin birey ve grupların yeni düzene uyumunu, düzen algısını değiştirdiği gerçeğinden yola çıkarak kırılgan dezavantajlı gruplar özelinde önemlemlerin alınması da bir gerekliliktir. Günümüzde yaşanan büyük çaplı afetlerde birey ve grupların sahip oldukları sermayeler, kimlikler uyumu derinden etkilemekte, toplumsal alanda farklılaşma ve çatışmayı getirebilmektedir. Bu noktada afetin yıkıcı etkisinin yanı sıra toplumsal çatışma, farklılaşma ve ötekileştirmede yeni bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ortamda tarihsel olarak getirilen siyasi, ekonomik, etnik ve dini gerilim alanlarının yanı sıra gündelik yaşam pratikleri üzerinden de yeni bir çatışma alanının doğduğu görülmektedir. İşte bu çerçevede maske takıp takmama, toplu taşımaya binip binmeme gibi pratikler bile gerilimi arttırmaktadır. Bu sebeple toplumsal yapının değişimi ile birlikte kurumsallaşan dayanışma ağlarının bu tür kutuplaşma ve çatışma ihtimallerine yönelik de tedbirler alması gerektiği görülmüştür.

Kaynakça

- Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347-364.
- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16 (3), 268-281.
- Alexander, D. (2013). Resilience and disaster risk reduction: En etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 13, 2707-2716.
- Aron, R. (2017). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aydın, T. (2019). Planlama Ve Sosyoloji Perspektifinden Dayanıklı Esneklik. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bates, F. L., & Peacock, W. G. (1987). Disasters and Social Change. D. R. Russell, B. Marchi, & C. Pelanda içinde, *The Sociology of Disasters* (s. 291-330). Milano: Franco Angeli Press.
- Bottomore, T. B. (1984). *Toplum Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Börekçi, D. Y., & Gerçek, M. (2018). “Resilience” kavramının sosyal bilimlerde Türkçe kullanımları bağlamında değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 41-52.
- Can, İ. (2020). Afet Sosyolojisine Alan açma Çabası. İ. Can içinde, *Afet Sosyolojisi* (s. 15-41). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Durkheim, E. (2002). *İntihar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekinci, O. (2018). Adorno, Habermas ve Rorty’de Toplumsal Dayanışma. *İnsan ve Toplum*, 8 (1), 1-36.
- Erkal, M. E. (2011). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Furedi, F. (2007). The Changing Meaning of Disaster. *Area*, 39 (4), 482-489.
- Kaya, Y. (2022). Toplumsal Değişme: Toplumsal “Oluş”un İzinde. Ankara: İKSAD.
- Kundak, S. (2017). Dirençliliğin Temelleri. *Resilience*, 1(1), 55-69.
- Nikiforuk, A. (2018). Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, Y. (2018). *Dirençli Kentler*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Ritzer, G. (2008). *Sociological Theory*. Boston: McGraw-Hill.
- Ritzer, G. (2022). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunar, L. (2018). *Değişim Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. İstanbul: Yarın Yayınları.

Modernlik ve Toplumsal Hareketler

Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU¹

Özet

Modernlik anlayışı, şüphesiz çağımızın kültürel, siyasal ve toplumsal meselelerinin en önemli eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Siyasal ve toplumsal değişimler toplumsal gerçekliğin yüzünü geniş kapsamda değiştirmiştir. Bu kavram, insan ve toplumun değişimindeki büyük rolü nedeniyle düşünürlerin dikkatini çekmiş ve beraberinde sıcak tartışmalara da neden olmuştur. Bu çalışmada modernlik kavramının toplumsal hareketlerle ilişkisi tartışılmıştır. Çalışmanın sorunsalı modernlik ile ilgili klasik eserlerin yaklaşımı, çağdaş siyaset bilimi ve sosyolojisinin yeni düşüncelerinde gündeme getirilip yorumlandığı ekseninde ele alınmıştır. Elbette amaç modernliğin nasıl geliştiğine dair nicel bir analiz sunmak değil, daha çok modernlik ile toplumsal ve politik değişimler arasındaki ilişki tartışılacaktır. Bu çalışmadaki temel ve öncelikli amaç, modernliğin toplumsal hareketlerin sosyolojik ve entelektüel gelişimi ve anlayışı üzerindeki etkisini anlamaktır. Çalışmada nitel yöntem kullanılarak literatür taramasıyla veriler toplamış, temalar oluşturulmuş ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Modernlik, Toplumsal hareketler, Toplumsal değişme, Devlet.

ICHUS

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyoloji, Orcid: 0000-0003-3606-3524

GİRİŞ

Modernlik ve modernlik anlayışı, şüphesiz çağımızın kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal meselelerinin en önemli eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu kavram, insanın değişimindeki büyük rolü nedeniyle düşünürlerin dikkatini çekmiş ve birçok ilgi ve tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Genellikle modern anlamda toplumsal hareketlerin tarihi 18. Ve 19. yüzyıllara dayandırılmaktadır. Bu tarihlerden itibaren modern toplumun bireyleri toplumsal, siyasal ve ekonomik taleplerini kitleler halinde meydanlarda gündeme getirmişlerdir (Bayri, 2015: 309).

Modernlik ve modernliğin sosyal-politik gelişmelerle bağlantısı, beşeri bilimlerin çeşitli alanlarındaki düşünürlerin çalışmalarının odak noktası olmuştur. Özellikle son yıllarda değişimlerde önemli rol oynayan toplumsal hareketlerin tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte bu iki değişken arasındaki ilişkiyi anlamak elzem hale gelmiştir. Değişim kavramı günümüzde, toplum ve siyasetin incelenmesinde ve yorumlanmasında merkezi ve temel bir kavramdır. Bu nedenle değişimin mekanizmalarını, süreçlerini, faktörlerini ve kaynaklarını anlamak sosyal bilgilerin en önemli görevlerinden birini oluşturmaktadır.

Tarihsel değişimleri incelemeyi ve nedenlerini anlamayı amaçlayan tarihsel sosyoloji alanının gelişimi, konunun önemini göstermektedir. Kültürel ve yapısal değişim için çeşitli modeller sunulmuştur. Spencer, Durkheim, Marx, Weber, Smelser, Derendorff, Eyreman, Lockwood, Parsons ve Eisenstadt, Giddens, Huntington vb. gibi sosyal bilimciler her biri toplumsal değişimleri değişik perspektiften ele almışlardır. Bu konu, düşünürler tarafından farklı toplumsal değişim biçimlerinin sunulduğu gerçeğine işaret ederek modernlik ve toplumsal hareketle uğraşılmanın nedeni, bu ikisinin değişim sürecinde ciddi bir güç odağı olmasıdır.

Modernlik

Modernlik bir süreç olarak Batılı toplumlarının yaşadığı bir takım zincirleme değişim ve dönüşümlerin sonucunda elde ettikleri toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimini ifade etmektedir (Erdem, 2015: 263). Siyaset bilimi ve sosyolojinin klasik görüşleriyle ilgili eserlerde değinildiği gibi modernlik kavramının kökeninde, genelde Avrupa'da toplumsal değişimin anlamını ve önemini kavramak ve özelde sanayileşmenin etkisinde yatmaktadır. Otoriter ve kırsal toplumlarda kentleşme ve siyasal demokrasinin etkilerini esasta modernlik sürecinde aramak gerekir. Modernlik daha çok gelişme ve ilerlemeye ve modernin geleneksel olana karşıtlığına dayanır ve değişimi ima eder.

Modernliği, dünyanın her yerindeki insanlar tarafından paylaşılan zaman ve mekân, benlik ve ötekiler, yaşamın olasılıkları ve tehlikeleri deneyimi dâhil olmak üzere yaşamsal deneyimin özel bir yönü olarak tanımlamak mümkündür (Berman, 2000: 14). Modern yaşamın kaynağı bir anlamda, dünya hakkındaki imajımızı ve dünyadaki yerimizi değiştiren fizik bilimleri alanındaki büyük keşiflerdir.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Ayrıca, bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren ve yeni bir ortam yaratan üretimin sanayileşmesi, nüfusun hızla artması, kentsel alanların büyümesi ve insan iletişimini kolaylaştırmıştır.

Modern çağda insan, insanı değiştirmeye çalışan aynı dünyayı değiştirmek için bir özne ve nesne haline gelmiştir. Modern toplumda dünya, insan deneyimi ve onun gelecek kaygısı olarak kabul edilir. Modernlik çağı üç ana bölüme ayrılmıştır: birincisi on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar, ikincisi on sekizinci yüzyılın devrimlerinden on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar ve üçüncüsü yirminci yüzyıldan itibaren günümüze kadar. Marx, Weber ve Durkheim'in eserlerinde modernlik daha çok dünyayı yeni bir deneyim olarak yansıtmaktadır (Eyerma, 1991: 40). İnsan öznesi üzerinde en büyük etkiye sahip olan ve kültür, siyaset, ekonomi ve toplumun çeşitli alanlarında derin ve radikal değişiklikler getiren bir deneyimdir modernlik.

Modernliğin insanlar üzerindeki en önemli etkisi, yeni bir benlik yorumu ve daha yeni bir öznellik ve bireycilik kavramı sunmasıydı. İnsan daha özerk ve yetenekli bir özne iken, diğer yandan inceleme konusu haline gelmiştir. Başka bir deyişle modernliğin temel amacı insanı değiştirmek, bağımsız bir birey zihniyetine yükseltmektir. Bu yeni fikir, modern insanı geleneksel insandan ve yeni dünyayı eski dünyadan ayırdı. Bu farklılıklar, insan ve doğaüstü arasındaki ilişki anlayışının değişmesine neden olmuş ve mülkiyet ilişkisinin yanı sıra demografik değişimler (köyden kente göç) ve sanayileşmeyi zorunlu kılmıştır.

Sanayileşme, kırsal çiftçilerin kentli sanayi işçilerine dönüşmesine neden oldu. Bu mesele insan toplumu alanında olumlu ve olumsuz değişikliklere neden oldu. Olumlu yanı özgürlük (herkes için olmasa da) ve olumsuz yanı yabancılaşma olarak söylenebilir. Marx'a göre yabancılaşma kavramı, insanlar ile ürettikleri nesneler arasındaki doğal ilişkilerin bozulmasıdır (Ritzer, 1998: 30). Ancak sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı en önemli sorun, bireylerin yaklaşmasına yol açan toplumsal kimlik sorunuydu. Bu iki olayı takip eden kriz, Durkheim'in anomi dediği şeydir. Eski toplumun değerlerinin ve dayanışmasının tahribi ve yeni bir dayanışma oluşturabilecek yeni değerlerin ve etiklerin yaratılamaması, anomik çağ veya geçiş denilen bir dönemin oluşmasına neden olmuştur.

Bu kopuşlar, modernliğin kalbinden yükselen ve her şeyi sorgulayan yeni gelişmelerin sonucuydu. Modernlik, temel özelliği sürekli ve gündelik değişim ve gelişmeler olan, yani tarihsellik olan, sabit ve kalıcı hiçbir şeyin olmadığı, hiçbir şeyin geçerliliğinin insan deneyimi ve beşeri bilimler tarafından reddedilmedikçe geçerli olduğu bir dönemi ifade etmektedir.

Modernlik, beraberinde geleneksel kurumların önünde olan gönüllü kuruluşların genişlemesine yol açan yeni iletişim hatlarının ve yeni siyasi kimliklerin yaratılması olan toplumsal değişiklikleri getirdi. Geçmişte bağımlılık ve kendini tanımlama kabile, ırk, din ve dil şeklinde mümkünken, günümüzde bu tanım ulusal bir boyuta sahip olup ulus-devlet ve bünyesindeki gönüllü kuruluşlar (sivil toplum) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Bu gönüllü kuruluşların özelliği, kişinin doğuştan ve gönülsüz olarak üye olduğu eski ve geleneksel olanlardan farklı olarak, yeni kurumların seçici olması ve insanların gönüllü ve bilinçli olarak bu kurum ve kuruluşlara üye olmalarıydı. Söz konusu yeni örgütlerin kendileri, bireylerin dikkatinin siyasi çıkar ve çıkarların yanı sıra yeni siyasi ve sosyal yönelimler peşinde koşmasına neden oldu. İnsanlar, geçmiş geleneklerin ağır kısıtlamalarından kurtularak, Marx'ın vurguladığı gibi, tarihin inşasını takiben yeni hedeflere, yönelimlere ve dünya yaşamının yeniden inşasına yol açabilecek özgürlüğe kavuşabildiler. Fakat onun dediğine göre özgürce seçme koşullarının olmadığı bir ortamda gerçekleşti. Çünkü modernlik, sanayileşme ve kentleşme toplumsal değişimleri bireye dayatmıştır. Başka bir deyişle, bu değişiklikler determinist bir sürecin ürünüydü.

Yeni durum, insanlar için yeni bir pencerenin açılmasına, aktörlerin ötesindeki toplumsal hareketlerin olumlu bir geçiş gücü olabileceği bir pencerenin açılmasına neden oldu. Örneğin, Marx için bu olumlu güç, sosyo-politik bir hareketin içinden yeni bir döneme geçiş olabilir ve Durkheim için yeni bir toplumsal birlik ve bütünlük biçimine geçiş olabilir. Marx, kolektif iradenin oluşmasını sağlamak için modernliğin yarattığı yeni siyasi kimlik biçimine dikkatini çekmiştir. Ancak öte yandan, Max Weber, Simmel ve Michels gibi arkadaşları ve takipçileri, dikkatlerini modernliğin yeni kişiler ve toplumsal örgütlenme nesneleri üzerindeki etkisine çevirdiler. Weber'e göre, yeni toplum, geleneksel iletişim organizasyonlarının bir ürünü olmaktan çok, insan iletişiminin ve etkileşiminin bir ürünüdür.

Dolayısıyla modernlik, tamamen geleneğin bir ürünü olmayan insan öznesinin farklı sosyal etkileşim biçimlerinde ifade edilmesi ve tanımlanması için yeni olanaklar sunmaktadır. Elbette, Weber ve Michels'in, geleneğin neden olduğu sosyal organizasyonlarda modern insanın sergilediği davranış türlerine dikkat ettikleri belirtilmelidir.

Weber'in bürokrasi ve rasyonalite kavramı yorumu ve Michels'in siyasi parti çalışmaları, kişisel özgürlükler, ifade özgürlüğü ve hareket özgürlüğü üzerinde kendilerini dayatan modern biçimlerin örnekleridir. Ancak önemli olan nokta, modernliğin, geleneğin otoritesini kırarak, ona alternatif olarak, bireye hareket, ifade ve fikir özgürlüğü, diğer bir deyişle birey ile toplum arasında yeni bir ilişki kurma olanağı sağlamasıdır.

Weber'e göre modernliğin en önemli meselesi modernliğin örgütlemek isteyen bürokrasinin tartışılmasıdır. Fakat Marx ve Durkheim'a göre en önemli mesele işbölümü tartışmasıdır. Dolayısıyla modernliğin kalbinde, modernliğin güçlerini örgütleme meselesi siyasi bir mesele olarak gündeme getirilmiştir. Dolayısıyla modernliğin temel sorunu, bireysel özgürlük ile kolektif sorumluluk ya da başka bir deyişle özgürlük ile yabancılaşma arasındaki ilişkiyi tanımladıktan sonra yarattığı krizdir. Diğer bir ifadeyle modernlik, geleneksel kimliği geride bırakan modern insana yeni bir siyasi kimlik sağlamanın peşindedir.

Geleneksel hayatın getirdiği barış ve istikrarın ardından toplumsal iletişim ve bireysel ilişkilerde yeni bir alan yaratılmış, modernlik siyasal faaliyetlere yeni bir çözüm ve yenilenmiş bir siyasal toplum tanımı getirmek zorunda kalmıştır. Marx, modernliği anlamak için referansı gerekli olan insanlardan biridir. Burjuva hareketinin zaferlerini ve başarılarını övmekte ve kendi örgütleri olan bir toplumsal hareket olarak yeni dünyanın yaratılmasındaki rolünü övmektedir (Berman, 2000: 109-156). Marx'tan sonra, Luxemburg ve Lenin gibi Marksistler, modernliğin enerjilerine boyun eğdirmede örgütlerin rolü ve kitle hareketlerinin güçlendirilmesi ve partilerin ve profesyonel politikacıların kolektif hareketin gelişimindeki rolü ile ilgili olarak siyasi bilincin gelişimi için birbiriyle yarışan fikirler önerdiler. Bu iki Marksist, örgütlenme türlerinin ve hedeflere ulaşmak için gerekli liderlik türünün yorumlanmasında diğer Marksistlerden daha fazla ortak noktaya sahiptir. Çünkü yeni bir toplum yaratmak, birey ve toplum arasında bir denge kurmaktan geçer (Bashiriye, 1995). Ancak bu ikisinin, amaca ulaşmak için toplumdaki siyasi faaliyetin türü konusunda stratejik bir farklılığı bulunmaktadır.

Lenin, küçük meslek kuruluşlarının rolünü ve bilgili entelektüellerin liderliğini vurgularken, Luxemburg, toplu zorluklara ve krizlere halkın katılımının gerekliliğini vurguladı. Luxemburg'a göre, kitle hareketinin kendisi, insanların kendileri hakkında yeni bir kavram edindikleri ve modern toplumun siyasi özelliklerine ilişkin yeni bir farkındalık edindikleri bir tür siyasal toplumsallaşmadır. Ancak öte yandan Weber'e göre yeni dünyanın en önemli konusu, modernliğin dinamik güçlerinin kendilerini politik olarak nasıl şekillendirmesi gerektiği idi. Ona göre modern siyaset, Marksistlerin öne sürdüğü sınıf tartışmasıyla ilgilidir. Fakat sınıf kavramının haysiyet ve şanı içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğine inanıyordu (Ritzer, 2000: 34). Politik açıdan, Weber'e göre modernlik sınıfsal krizi doğuracaktır ve bu kriz partiler içinde sınıfsal ilişkilerde kendini tecelli ettirecektir.

Weber ayrıca yeni siyasal toplumlarda dikkatini toplumsal hareketlerin önemine ve bu hareketlerde liderliğin ve örgütlenmenin rolüne çevirmiştir (Weber, 1995: 487). Hegel gibi ve Marx'tan farklı olarak, kitle hareketlerine onlardan olumlu beklentiler beslemek için korku ile yaklaştı. Durkheim gibi ona göre de kitle hareketleri, siyasal ve bireysel kimliği bozan ve yeni bir kimlik öneren geçici olgulardır. Ancak kitle hareketi açısından Weber'in en önemli kaygısı, bunların demokrasinin bekasına yönelik oluşturduğu tehlikeydi. Çünkü kitle hareketleri, sivil toplumun, bireylerin siyasal ve toplumsal kimliklerinin yok olmasına neden olmakta ve bunun sonucunda toplumu tek bir biçim haline getirmektedir ki, karizmatik hareketler buna mükemmel bir örnektir.

Weber, siyasal partilerin ve gönüllü kuruluşların kitle hareketlerinde ve bunların oluşumunda önemli bir rol oynadığına inanıyordu. Çünkü bireylerin ve grupların ılımlılaşmasına neden oldular. Weber'in kitle hareketlerinden korkmasının ve tehlike ilan etmesinin nedeni, bu hareketlere dâhil olan insanların modernliğin en önemli kazanımı olan eylem özgürlüklerini, kimliklerini ve entelektüel bağımsızlıklarını kaybetmeleriydi. Çünkü bu hareketlerde insanlar karizmatik liderlerin ve irrasyonel akımların eline bir araç olarak yerleştirilmekte ve liderle müritlik ve itaat ilişkisi kurlarıydı

(Bashiriyeh, 1995: 59). Weber geleneksel toplumdan modern topluma geçiş için kitle hareketlerini gerekli görse de, bu hareketlerin daha hızlı geçilmesi ve ötesine geçilmesi, yani bürokratik ve yasal bir toplum ve sistem oluşturulması aşaması olduğuna inanmıştır. Üstünlük bulma ve bu akımların ötesine geçme, modern örgüt ve kurumlarda birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yeniden kurma biçimini bulmuştur.

Max Weber, partileri, siyasi grup içindeki liderliğe güç sağlamak ve ayrıca belirli hedeflere ulaşmak veya üyelere kişisel ayrıcalıklar kazanmak için manevi ve maddi fırsatlar sağlamak amacıyla bireylerin ücretsiz üyeliğine dayanan sosyal gruplaşmalar olarak tanımlar (Freund, 1989: 237). Bu siyasi partileri yaratan yeni ulus-devletler, yeni siyasi kimliğin çerçevelerini ve temalarını oluşturdu. Devletin kendisi, yeni bir kimliğin oluşumu ve siyasi hayatın yeniden inşası için başka bir kavramdı. Devlet, bireysel özgürlük ve kolektif sorumluluk arasında yeni bir denge yarattı, kolektif ve bireysel siyasi kimliğin nihai nesnelligiydi. Bireyi ulusun bir unsuru olarak tanımlamak ve ulusal bir kimliğe sahip olmak, siyasal toplumsallaşmanın en önemli yönünü bulan Weber için siyasal kimliğin mükemmel biçimiydi. Bir kişinin ulusal kimlik içinde yeni bir kişi olarak siyasi bir kimliği nasıl bulduğu, Weber'in siyaset ve sosyolojik teorisinin merkez noktasıydı.

Michels, Almanya Sosyal Demokrat Partisi için de aynı yöntemi izlemiştir. Başlıca sorunu, modern toplumlarda yeni siyasi kimlik ve siyasi çıkarların oluşumudur. Yeni politika, örgütün oluşturulması gerekliliğini ifade etmektedir ve yeni örgüt demokratik bir nitelik taşımamaktadır. Oligarşinin demir kanunu dediği şey budur. Bu nedenle, modern insanın toplumsal hareketi ve genel temeli bu yeniden inşayı gerekli kılmaktadır. Weber ve Michel için demokrasi, kitlelerin yönetimi anlamına gelir (Smelser, 1992: 43).

Yukarıdaki anlatımların sonucu olarak modernlik, insan öznesinin ve failinin yaratılmasını, yeni bir kişinin yaratılmasını ve bu olgunun bireysel ve kolektif düzeyde kültürel ve politik okunuşunu ifade eder. Kendisine ve çevresindeki dünyaya yeni bir tanım arayan ve bir yandan da geçmişin tanım ve yorumlarını bir kenara atmış olan insan, modern dünyayı anlamak için geleneksel değerleri yeterli görmemektedir.

Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareket modernliğin merkezinde yer almaktadır. Birincisi, modernlik, kitle hareketinin kilit bir rol oynadığı siyasi ittifakları ve bağlılıkları içerdiği için hareketi ve hareketliliği ima eder. Ancak toplumsal hareketler, özerk hareketlerden çok insan kitlelerini bir araya getirir. Bunlar, kolektif davranışın belirgin bir biçimidir. Toplumsal hareketler, kolektif davranışın amaçlı ve örgütlü biçimleridir. İnsan kalabalıkları, cemaatler vb. bunlar insan gruplarını oluşturur, ancak bunlar yeni hareketler değildir. Cemaatlerden ve popüler insanlardan farklı olarak toplumsal hareketler, kendilerini üzen ve tatmin etmeyen bir konuyu dile getirmek için ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelen

bireylerdir. Söz konusu hoşnutsuzlukların siyasi ve toplumsal temellerini değiştirmenin genel yolu budur.

Unutulmaması gereken nokta, yeni toplumsal hareketleri modern yapan kolektif doğaları değil, onları eski ve geleneksel hareketlerden ayıran siyasi özellikleridir. Öte yandan, meşruiyet fikri, yeni siyaseti anlamak için merkezi bağlantı ve nokta olarak kabul edilir. Çünkü siyasi eylem, en azından aktörün veya aktörlerin, eylem araçlarının meşruiyeti hakkında net bir iddiaya sahip olmasını gerektirir ve faaliyet, eylemin araçları ve hedefleri tüm nüfus ve topluluk için hazırlanmıştır (Offe, 1985: 7).

Siyasal-kültürel ve siyasal-toplumsal hareketler arasında ayırım yapmak mümkündür. Örneğin, dini veya karşı-kültürel hareketler, kabul edilebilir ve meşru toplu eylem biçimlerini kullanma olanağı sağlar ve halka açık gösteriler, oy kullanma, güç kullanma ve işe alma ve bunun gibi şeylerle insanların sayısını artırmaya ve onların güvence altına alınmasına çalışırlar. İnançlarını yaşamak zorundadırlar. Fakat bu faaliyetler, inançlarını veya eylemlerini tüm siyasi topluluğa aktarmayı ve onları birbirine bağlamayı amaçlamaz. Böyle bir eylemde bulunduklarında, çağdaş İslami hareketlerde görüldüğü gibi, uzun soluklu bir siyasi parti ya da sosyo-kültürel hareket değil, tam teşekküllü bir sosyal-politik hareketler. Bu nedenle siyasal-toplumsal ve siyasal-kültürel hareketler ile diğer hareketler arasında bir ayırım yapılmalıdır.

Siyasi-toplumsal hareketler ile geçici protesto gruplarını birbirinden ayırmak için, kritik bir durumu anlamak ve tanımlamak için gerekli koşulları sağlayan bir dizi inanç gibi, yeni siyasi-toplumsal hareketlerin aşağı yukarı genel kabul görmüş bir teori ve görüşe sahip olduğunu not etmeliyiz. Tabii ki, siyasi-toplumsal hareketler, istikrar oluşturmak veya hareketi sürdürmek için bir araç olarak kullanmak için bazı örgütlenme ve iletişim araçlarına sahip olmalıdır. Dolayısıyla toplumsal hareketler, protesto için kitleler toplamanın ötesinde, örgütlenme ve iletişim biçimlerine ihtiyaç duyar; Çünkü iletişim ve örgütlenme olmadan hareketin hedeflerini sürdürmek ve istikrara kavuşturmak mümkün olmayacak ve bu da hareketin zaman ve mekânın ötesinde devam etmesini sağlar.

Bu hareketlerin biçimleri, belirli siyasi kültür türlerine dayanan modern toplumlarda farklıdır. Ancak bu tür örgütlerin varlığı ve aralarındaki iletişim hatları modernliğin ve modern siyasetin özellikleridir. Başka bir deyişle, siyasal-toplumsal hareketler, modern siyasetin ve modern toplumun özelliklerinden biridir. Toplumsal hareketlerin devamı, gazetelerde, broşürlerde ve gösterilerde, ifade edilen fikirlerde, motivasyonlarda ve hedeflerde cereyan etmeyi gerektirir.

Modern toplumsal hareketler, istikrar ve süreklilik doğrultusunda bir dereceye kadar örgütlenme ve iletişim hatlarını gerektirir. Fakat siyasi partilerin ve diğer toplumsal grupların, yine modernliğin ve toplumsal hareketlerin özelliklerinden olan toplumsal hareketlerden daha yüksek örgütlenme ve yapısal organlara sahip olduklarının bilinmesi gerekir. Bu hareketlerin kendileri nüfus gruplarından ve kitlesel seferberlikten daha örgütlü olsalar da, siyasi partilerden daha az örgütlüdürler.

Sosyal hareketler, örgütlenme ve inanç hoşgörüsü açısından siyasi partilerden daha esnekler. Çünkü hedefleri siyasi partilerden daha az pratik ve araçsaldır ve faaliyetlerinin çoğu ifade edicidir. Elbette siyasi partiler ile toplumsal hareketler arasındaki ilişki doğrudan belirlenemez. Sosyo-politik hareketlerin amaçlarına ulaşmak için kendileri için partiler oluşturmaları veya diğer partiler içinde veya onlarla birlikte taktiksel hareketler yapmaları mümkündür.

Harekete katılan siyasi-sosyal hareketlerin üyelerinin, resmi siyasi partilerin fikirlerini toplumlarının bir parçası olarak kullanmaları veya kabul etmeleri gerekmediğine dikkat edilmelidir. Hareketlerin bazı katılımcıları için ve bazen de çoğunluğu için, sorunlar etrafında ancak parti örgütüne bağlılığı zorunlu olarak yaratan tatminsizlik yoluyla görülebilen ve anlaşılabilen bir dizi belirsiz motivasyon ve inanç vardır.

Toplumsal hareketin devam edebilmesi için fikirler, halk gösterilerinde, gazetelerde ve medyada ifade edilen ve sunulana benzer idealler ve özlemler açısından esnek olması gerekir. Ancak liderlik ve organizasyon söz konusu olduğunda, istikrar ve yerleşikliğe sahip koşulları sağlamalıdır. Liderlik, hareketin sözcüsüdür ve hareketin, özellikle hareketin sorunların görünür olmasını gerektirdiği durumlarda, hareketin başında yer alır. Hareketi ve hedeflerini ilerletmek için liderin kendisi için problemler yaratması bile gerekli olabilir. Az ya da çok örgütlü amaçlı kolektif eylemi toplumsal değişimin bir gereği olarak tanımladığımızda, toplumsal hareketler doğrudan doğruya modern bir olgu olarak kabul edilir. Çünkü modernlik en iyi karakteristik özelliği sürekli değişim olan bir çağ olarak tanımlanabilir (Bauman, 2000:37).

Toplumsal hareketler yeni siyasi kültürümüzü yansıtmakta ve ona dayanmaktadır, siyasi eylemin gösterilebilir repertuarının bir parçası olarak popüler hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına ve radikal değişimin mümkün olduğuna dair farkındalığımızın bir parçası olarak ortaya çıkmasına izin verirler. Modernlik ve modern siyaset, siyasi rıza eksikliğinin tatminsizliğe dönüştüğü bilincine dayanır ve bu, yeni toplumsal hareketleri geleneksel kamusal memnuniyetsizlik ve isyan biçimlerinden ayırır. Bu, bilince dayanan yeni ve eski toplumsal hareket biçimleri arasındaki ayrımın ortaktır (Melucci, 1980: 85).

Bu ayrım iki kriterle dayanmaktadır, bunlardan biri eski bir sanayi toplumundan yeni bir sanayi sonrası topluma tarihsel geçiş teorisidir ki bu açıdan bakıldığında emek hareketleri eski hareketlerdir. Çünkü sanayi toplumu ile sanayileşme arasındaki çatışmayı ifade eder ve emek ile sermaye arasındaki çatışmayı gerektirir. Yeni toplumsal hareketler emek meselesinin dışında teoriler ifade ediyorsa ve bu eski çatışmaların dışında entelektüel koşullar yaratmaktadır. Yeni konular ve ilgiler, nesiller arası ilişkiler, savaş ve barış meselesi gibi ekonomi alanının dışındaki konulardır.

Bir başka nokta da yeni toplumsal hareketlerin ilgi konularının ekonomik olmaktan çok kültürel olmasıdır. Yeni toplumsal hareketlerde değişim hedefi, üretim ve bölüşüm ilişkileriyle uğraşmaktan çok

toplumsal değer ve normları değiştirmeye odaklanmaktadır. Eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki bu ayrım, birçok siyasi çatışma ve toplumsal hareket kategorisi için geleneksel bir sınıflandırma yöntemi sağlar. Örneğin, geçmişte (en azından Avrupa'da) kolektif kimliğin birincil kaynağını ve kolektif eylem motivasyonunu sağlayan sınıf ilişkileri ve sınıf çıkarları, bugün en azından toplumsal hareketlerin açıklanmasında önemsiz bir faktör haline gelmiş gibi görünmektedir.

Görünen o ki, diğer faktörlerin harekete geçirdiği çağdaş toplumsal hareketler, emek faktörüne ve çalışma sürecine odaklanmak yerine, günümüzde yaşam-dünyası denen, kişisel kimlik, kişisel yaşam gibi faktörlerin odak noktasını değiştirdiği görülmektedir. Mahalle, cinsiyet, yaşam tarzı ve yaşam kalitesini içerir (Eyerman, 1991: 128). Görünen o ki, siyaset alanında yeni toplumsal boyutlar, özellikle demokrasi ve sivil toplum alanında, toplumsal yaşam biçiminde köklü değişiklikler aramaktadır.

Eski ve yeni toplumsal hareketler aktörler, amaçlar ve stratejiler bakımından da farklılık arz ederler. Eski hareketlerin aktörleri gelir dağılımı eşitsizliği gibi sosyo-ekonomik durumu protesto edenlerden oluşurken yeni hareketlerde aktörler belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden gruplardır. Eski toplumsal hareketlerde temalar ekonomik büyüme, refahın dağılımı, güvenlik ve toplumsal kontrol iken yeni toplumsal hareketlerde barışın, çevrenin ve insan haklarının korunmasıdır (Bayrı, 2015: 327).

Modernlik ve Toplumsal Hareketler

Önceki bölümlerde modernlik anlayışını ve modern toplumsal hareketleri tartışmıştık. Bu bölümde modernliğin yeni toplumsal hareketleri nasıl etkilediğini açıklamaya çalışılmıştır. İlk olarak, yeni ve eski toplumsal hareketler arasında temel bir ayrım yapılmalıdır. Burada postmodernlerin önerdiği toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişim tartışması önemlidir. Yeni toplumsal hareketler aslında postmodernizmin bir ifadesidir.

Modern toplumsal hareketlerin gelişmesinde birçok toplumsal faktör etkilidir; Devletin genişlemesi, endüstrinin gelişmesi, farkındalık ve bilinçlenme ve yeni sosyal medyanın gelişimi, bu dinamik faktörlerin toplumsal hareketler üzerinde bir etkiye neden olduğu ve bunun tersinin de toplumsal hareketlerin toplum ve siyaset üzerindeki etkisidir (Smelser, 1992: 46).

Eski toplumsal hareketler, modernliğin ürettiği ve onun dinamizminin bir göstergesi olan modernliğin için unsurları olarak görülüyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı toplumları ekonomik, endüstriyel ve toplumsal geçiş aşamasına girince, öncelikle sosyal ve ekonomik işlere devlet müdahalesinin kapsamının genişletilmesi ihtiyacı önem kazanmış, ancak bir süre sonra çatışma özel alan ile kamusal alan arasında harekete neden olmuştur. Devletin müdahalesinin genişlemesi ve hesap verebilirliği sorunu, kendisi de yeni sol ve yeni sağ için bir itici güç olan özel alanın siyasallaşmasına neden olmuştur (Held, 1990: 409).

İkincisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, çoğunlukla kapitalist üretime dayanan ve yüksek düzeyde eğitilmiş işçi gerektiren kapitalistlerin ilişkisini güçlendiren bilim ve bilgi alanı genişledi. Bu mesele, eğitim ve iş arasında doğrudan bir ilişki yarattı. Yeni toplumsal hareketler de bu eğitilmiş sınıfa güvenir ve gücünü ondan almıştır. Eğitim ve çalışma için yeni fırsatlar, siyasi hareketlerin yaratılmasında ve bunların sosyal ve ekonomik yapının değişmesiyle olan ilişkilerinde görülebilen yeni sosyal değerlerin gelişmesi için koşullar sağladı.

Üçüncüsü, eski hareketler siyasete katılım sorununu çözmekle daha çok ilgileniyorlardı, yani eski hareketler katılımcı hareketler haline gelir, ekonomik eşitlik ve güçle daha çok ilgileniyorlar. Bu hareketler, örgütlü gücün ve karar alma yapılarının bir parçası haline gelen Batı'nın sanayi toplumunun gelişiminin bir parçasıdır ve sonunda siyasi partilere katılırlar.

Yeni toplumsal hareketler, ekonomik meselelerden çok yeni bir siyasi kimlik arayışındadırlar ve sonuç olarak, modernliğin gücün toplanmasını, bölüşüm ve dağıtım tartışmasını dikkate alan kısmını reddederler ve ilkesel olarak modernliğin eski ideolojisi ile bağdaşmazlar.

Yeni toplumsal hareketlerin oluşmasına neden olan faktörleri üç önemli ve etkili başlık altında incelemek mümkündür. 1. Çeşitli sosyal alanlara devlet müdahalesi 2. Bilgi endüstrisi ve farkındalığın gelişmesi 3. Kitle iletişim araçlarının yayılması. Aşağıda bu başlıklar üzerinde durulmuştur.

1.Devlet Müdahalesi

Son dönemlerde toplumsal hareketlerin gelişmesinde ve ortaya çıkmasında etkisi olan devletin ekonomiye ve topluma müdahale yollarına önceki sayfalarda değinilmiştir. Devletin müdahalesi ve onun iş, eğitim, aile, yaşam ve çocukların eğitimini hem vergilendirme ve diğer milli gelirin yeniden dağıtım biçimleri yoluyla hem de aktif olarak geleneksel hizmetlerin yeniden inşası yoluyla tasarlamadaki genişlemesi, devlet üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Böylelikle toplumsal yaşamın farklı alanlarını siyasallaştırmada çok etkili olmuştur.

Bu sorunlar, yeni toplumsal hareketleri ve yeni sol ve yeni sağ grupları etkiledi, planlama ve yeni toplumsal yönler bulma konuları sağladı. Modernlik, modernliğin merkez noktası olarak ulus-devlet ve yeni siyasi kimliğin ortaya çıkışı gibi belirli sektörleri etkilemiş olsa da, postmodernler için bir yandan insanlık, doğa, kadın, barış vb. önemli iken diğer yandan da yerel düşünüyor olmalarıdır. Siyaset alanında etkin bir aktör olarak devletin yeni toplumsal hareketlerin oluşmasında büyük etkisi vardır. Örneğin, günümüzde devletlerin çevre sorunlarına müdahalesi, Batı'da yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Modern toplumda ve modernliğin içinden, siyasi ve sosyal hayatın çeşitli alanlarında devletin etkisini azaltmak isteyen yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Çünkü iktidarın inşası öyledir ki çok uzun olmayan bir süreçte siyasi iktidar sahipleri yoğunlaşır ve bu süreci aşamazlar. Pek çok siyasi

elit, iktidarı ele geçirmeden önce merkezileşmeye karar vermeden, iktidarı aldıktan sonra bir döngüye yakalanmakta ki bu da iktidarın merkezileşmesinin doğal bir sonucu ve bu da modernliğin doğal bir sonucudur. Çoğu tarihsel dönemde, iktidardakilerin görevden alınması, katılım, çoğulculuk, siyasi gelişme, demokratikleşme vb. kavramlara güçlü bir şekilde inanan ve bağlı kalan güçler ve soylular tarafından yapılmıştır. Ama iktidarı ele geçirdiklerinde, iktidarı yöneten bu kanunu, yani merkeziyetçiliği değiştiremezler ve üstesinden gelemezler.

Bu tür akımlar ve seçkinler, ya iktidar ve onun hukuku içinde dönüştürülürler ya da yerleşik iktidara ve ondan yararlananlara uyum sağlar veya ona karşı savaşırlarsa, hızla iktidar sahnesinden çıkarılırlar. Bu nedenle, merkezileştirici güçlerin atmosferik ve çoğulcu katılım akımları tarafından ortadan kaldırıldığı mesafeye, gücün failleri dâhil olur. Ancak bu akımlar, yönetim sahnesinde boy göstererek merkezi iktidar yapısına yenik düşmüş ve ardından çoğulcu iktidar güçleri tarafından terk edilmiştir.

Bu döngünün kırılması, diğer bir deyişle merkezileşmiş iktidar yapısının dönüşerek çoğulculuğa dönüşmesi çeşitli etkenlere bağlıdır. Halkın siyasi kültürü, siyasi iletişimin doğası ve biçimi, uluslararası gelişmeler ve siyasi sistemin içindeki ve dışındaki muhalefet güçleri ve toplumsal bir hareket yaratma becerileri gibi bileşenlerin her biri bu evrimde bir şekilde etkilidir. Bu evrimin temel nedeni, iktidarı paylaşmak için toplumsal hareketler şeklinde rekabet eden ve siyasi sistemin içindeki ve dışındaki güçleri veya sistemin dışındaki ve dışındaki güçleri genel bir bölünmeye dâhil eden hükümet dışındaki siyasi güçlerin çabalarıdır. Bu nedenle, sistemin iç güçleri, merkezi iktidar ve hükümet elde etmek, başka bir deyişle merkezi iktidar inşa etmek için mücadele etmelerine rağmen, kurulu siyasi sistemin temel çerçevelerini kabul eden reform hareketlerini içermektedir.

Diğer akım hem sistemi hem de devleti hedef alan eğilimdir. Devletten ve devlet dışındaki (ve aynı zamanda sistem içindeki) güçlerden akan daha fazla güç mücadelesi, devletin baskı altına girmesine ve gücünün bir kısmını rakiplerine teslim etmesine neden olur. Bu sürecin sonucu, merkezi güç tehdidi ve aslında merkezi güç yapısının kademeli olarak yok olmasıdır. Ancak, devletin dışındaki güçler hükümetin sahibi olursa, merkezi iktidar inşasında tuzağa düşeceklerdir. Bu süreci savunmasız kılan, iktidardan pay almaya çalışan iktidar dışı güçlerin çeşitliliği ve çokluğudur. Aslında çoğulcu iktidara götüren, bu toplumsal güçlerin devletle etkileşimidir. İktidarın rekabet eden güçlerinin olmaması, iktidarın temel niteliğinin devlete ve onun sahiplerine bağımlı hale gelmesine ve merkezi bir hükûmetin ortaya çıkmasına neden olur.

Bu durumdan kurtulmak, ancak iktidar dışı güçler ve sürekli dinamik toplumsal hareketler varsa mümkündür ve siyaseti yöneten kurallar, bu güçler olmadan devletlerin merkezi yapıyı yıkmalarını ve reforme etmesini bekleyemeyeceğimizi kabul etmemizi gerektirir. Yapılanmanın dönüşmesini kendisi de içine hapsolmuş olan devlet kurumundan beklemek akılcı olmaktan uzaktır. İktidarın ve dolayısıyla devletin merkezileşmiş inşasının dönüşümü, ancak belirli koşullarda siyasi karar alma sürecine

katılmaya, diğer bir deyişle kurulu gücü paylaşmaya çalışan güçlerin baskısı altındadır. Gücün yoğunlaşması konsolidasyona ve birikime yol açtığından, toplumsal hareketler tekeli ve ılımlılığı, çoğulculuğu ve gücü kırmaya çalışır. Modernlik, iktidarda yoğunlaşmanın oluşmasına yol açmışsa da, siyasi ve toplumsal gelişmeler sürecinde toplumsal hareketler biçiminde bunu yok eden modernliktir.

2.Bilgi Endüstrisi ve Farkındalığın Gelişmesi

Eğitimin gelişmesi ve bilgi üretimi ile geniş bağlantısı, devletin ve ekonominin özel sektörünün üretimin gelişmesi yönündeki pratik çıkarları, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik gelişme, siyasal katılım düzeyini artırmıştır. Bu, endüstriyel büyüme ve ekonomik koşulların iyileşmesi nedeniyle, katılım yeteneğinin genişlediği ve eğitim seviyesinin son yarım yüzyılda arttığı, siyasi ve sosyal bilgi kaynaklarına erişimin ve rolünün arttığı anlamına gelir. Siyasette kadınların, aşkın ve insani değerlerin ve maddi değerlerin önceliği bunu daha yoğun hale getirmiştir (Inglehart, 1993: 234).

Yeni toplumsal hareketlerdeki aktivistlerin çoğu, yeni eğitim koşullarının ürünüdür. Çünkü yüksek eğitilmiş insanların çoğu hareketin içinde yer almaktadır. Avrupa'da 60'ların öğrenci hareketi bunun açık bir örneğidir. Çevre hareketleri bile bilim, eğitim ve çevresel yıkım konusunda devlet müdahalesi gibi konulara önem vermektedir. Bilim, eğitim, bilgi, katılım ve devlet kaynakları arasındaki ilişki, toplumsal hareketlerin belirli konulara odaklanmasına ve artan etkilerini geliştirmesine neden olmuş ve post-endüstriyel toplumun veya bilgi toplumunun ortaya çıkışı da siyasi katılımcıların yeteneklerini arttırmıştır.

Ayrıca, yeni toplumsal hareketlerin üyelerinin yüksek eğitim düzeyi nedeniyle, hareketlerin kendileri genel düzeyde farkındalığı ve eğitim sektöründeki bilgileri genişletti ve sonuç olarak, toplumsal hareketlerin yeni üyelerinin tümü yüksek eğitime sahip oldular. Politik ve toplumsal farkındalık günümüzde Batı toplumlarında çevreyi korumak için önerilen alternatif teknoloji, yeni bir toplumsal hareketin gelişmesinde bilimin ve farkındalığın rolünü göstermektedir. İnsan ve doğa bilimlerinin çeşitli alanlarındaki düşünürler ve uzmanlar, yeni toplumsal hareketlerde ciddi aktivistler olarak görülmektedir. Bu sorunlar, modernliğin bilgi endüstrisinin gelişimine olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Modernlik, bilimin ilerlemesine ve gelişmesine vurgu yaptığından ve modernliğin rasyonel bilimsel yönelimi, kolektif bilincin gelişmesine yol açmıştır.

Kitle İletişim Araçları

Devlet ve müdahalesi, bilgi endüstrisi ve farkındalığın gelişimi gibi, kitle iletişim araçları da yeni toplumsal hareketlerin yaratılmasında büyük rol oynamıştır. Başta basın ve diğer kitle iletişim araçları olmak üzere parti dışında siyasi güçler çeşitli biçimlerde politikalarını ön plana çıkarırlar. Merkezi iktidar inşasının yıkılmasında bu yayınların ve aygıtların özel bir rolü vardır.

Kitle iletişim araçlarının kapsamı ve iletişim teknolojisiyle ilgili yaygınlığı, yeni toplumsal hareketlerin toplumsal değişim doğrultusunda önemli bir siyasi ve toplumsal güç olarak görülmesine neden olmuştur. Toplumsal güçler politikalarını çeşitli biçimlerde gündeme getirirler ve bunların en önemlisi basındır. Merkezi iktidar inşasının yıkılmasında veya zayıflamasında bu yayınların özel bir rolü vardır. Medya, toplumsal hareketlerin temel dayanağıdır. Öte yandan, içsel liderlik ve organizasyon stratejileri de bu medyadan etkilenir. Bazı durumlarda, bu medya bile insanlar ve toplumsal güçler gibi bir harekete dönüşmektedir. Toplumsal hareketler, bazı yönlerden kitle iletişim araçlarından etkilenir ve şekillenir. Hareket içindeki aktivistler, medyanın kamuoyunu şekillendirmedeki rolünün farkındalar. Olayları şekillendirmede ve kamuoyunun dikkatini çekmede kendi önemlerinin de farkındalar (Gitlin, 1980: 153).

Kitle iletişim araçları meşruiyet yaratır ve kamuoyunu devlet politikalarını izlemeye ve etkileme yeteneğini artırmaya çekmede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, yeni toplumsal hareketler medyayı nasıl çalıştıracağını ve kullanacağını öğrenmelidir ve diğer yandan medyanın hareketi kullanma veya kullanmama hakkı vardır. Modern siyasetin temel özelliği istikrarıdır. Çünkü kamusal bir yönü vardır ve bu politikanın üreticisi ve yorumcusu olarak kitle iletişim araçları önemlidir. Kitle iletişim araçları hem biçimleri hem de yarattıkları değerler açısından çekicidir.

Medya, hareketin liderliğini ve önemli faktörlerini ön plana çıkarabildiği için yeni toplumsal hareketlerin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Lawe ve Morison, medyanın ve medyanın ilgisinin İngiltere'deki çevre örgütlerinin taktikleri ve hedefleri üzerinde nasıl önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir (Lowe ve Morison, 1984: 75).

Modern devletin çerçevesi ve medyanın ilgisi dışında hiçbir toplumsal hareket oluşmaz. Bu nedenle toplumsal hareketler, modernliğin şekillendirdiği unsurlar tarafından yaratılmaktadır. Dolayısıyla modernlik, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında ve bu hareketlerin modernlik unsurlarını nasıl etkilediğinde ve modernliğin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Yeni toplumsal hareketler, toplumsal değişimlerde ele alınan biri farkındalık ve hoşgörü sorunu, diğeri ise özgürleşme sorunu olmak üzere iki ana konuya odaklanır. Yani bu hareketler insanların hayatını etkilemektedir. Breton, toplumsal hareketlerin hem nesnel hem de araçsal ve zihinsel olarak güç kazandığına inanmaktadır. Değişimin nesnel gerçekliği açısından toplumdaki gücün yönünü ve kaynaklarını etkileyen yapısal koşullar, zihinsel farkındalık, hoşgörü ve kişisel algı açısından önem kazanmaktadır (Breton, 1984: 31).

Yeni toplumsal hareketlerin taşıyıcıları, eğitimli ve bilgili sınıflardır ve bu konu, yeni toplumsal yönleri, elektronik devrimin olanaklı kıldığı yeni iletişim teknolojilerine daha bağımlı hale getirmektedir. Çünkü bu araçlar insanlar arasında yeni ilişkiler kurulmasını mümkün kılmıştır.

Fisher ve King, "bugün yeni dünyadaki sosyal kavram artık coğrafi değil, zaman ve mekânı aşar ve ortak çıkarlar peşinde koşan tüm grupları içerir. Yani toplum belli bir zaman ve mekânla sınırlı kalmamış, bu iki unsur yakınlaşıp kısalmıştır. İletişim teknolojisi, insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştıran iletişim topluluklarının oluşmasını sağlamıştır (Fisher ve King, 1994: 18). Bu teknoloji kullanılarak seçkinlerin resmi bilgi tekeli kırılır ve sıradan insanlar internet ve toplumun her yerine dağılmış olan internet hatları aracılığıyla yeterli ve faydalı bilgiye ulaşır. Günümüzün yeni toplumsal hareketleri iletişim teknolojisine, internete ve bilgisayara dayanmaktadır. Günümüzde video, bilgisayar, ses ve video, özellikle sosyal ağlar ve diğer iletişim araçları, genellikle yeni sosyal yönleri kolaylaştıran bir iletişim toplumu yaratmada çok önemli hale gelmiştir.

Coğrafya toplumu yerine iletişim toplumu kavramının uygulanması, toplumsal değişimlerin siyasi ve toplumsal hayatı şekillendiren karmaşık ilişkilere odaklanmasını sağlar. Her halükarda yeni toplumsal hareketlere katılım bir dizi faktörün etkileşimini yansıtmış gibi görünse de, bir düzeyde çevrenin hafife alınması, kadın sorunları, endüstriyel toplumların soğukluğu ve ruhsuzluğu gibi nesnel konuların varlığına işaret etmektedir. Etmenler, halkın sürece dahil olması sorunun çözülmesini zorunlu kılmakta, diğer yandan bağımsız siyasal faaliyet bireyler için zor görüldüğü için bireylerin eylemlerini koordine edebilen sosyal ağların ve siyasal örgütlerin varlığı ortaya çıkmakta ve günümüzde toplumlardaki bu eylemler modernlik, toplumsal hareket yoluyla gerçekleşir.

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal hareketler insanlık tarihinde yeni olgular olarak sanayileşme ve toplumsal sınıfların yaygınlaşmasından sonra şekillenmeye başlamıştır. Çünkü sanayi devrimi sınıfsal durumun değişmesinde önemli faktör olarak etkili olmuştur. Yukarıda da anlatıldığı gibi toplumsal hareketlerin çıkış noktası kitlesel hak talepleridir.

Eski ve yeni toplumsal hareketler toplumsal her ne kadar bir tarihsel bütünlük olarak ele alınsa da fakat ayrıştıkları noktalar bulunmaktadır. Toplumsal bağlamlar açısından, liberalizm, sosyalizm, faşizm vb. eski toplumsal hareketler olarak modernliğin doğuşuyla birlikte var olmuşlar, çevre, barış, yeşil vb. yeni toplumsal hareketler postmodernizmin ortaya çıkışıyla varlık kazanmışlardır. Çünkü modernlik ile birlikte geleneksel toplumun standartları bozularak eski toplumsal hareketler ortaya çıktı ve post-modernitenin başlamasıyla birlikte çoğunlukla yükseköğretimin yaygınlaşmasından kaynaklanan yeni taleplerin ortaya çıkışı postmodern insanın toplumla ilişkisine yeni anlamlar kazandırarak yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını sağladı.

Talepler açısından bir ayırım yapılırsa, eski hareketler, destekçilerini çoğunlukla sınıfsal talepler öne sürerek ve onları savunarak seferber ettiler. Yeni toplumsal hareketler esas olarak insan hakları ihlallerine, yeryüzünün ve barışçıl dünyanın sömürülmesine karşı mücadele etmeyi planlıyorlar.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

- Erdem, T. (2015). Modernleşme. *Sosyoloji, İnsan ve toplum, derleyen*: s. 264-285. Ankara: A kitap yayınları.
- Bayri, H. (2015). Yeni Toplumsal hareketler. *Sosyoloji, İnsan ve toplum*. s. 309-311. Ankara: A kitap yayınları.
- Berman, M. (2000). Modernite Deneyimi, Çev. Morad Farhadpoor, 'Tarh-i No yayınları, Tahrân.
- Eyerman, R. (1991). Social Movements: a cognitive approach, Axford, politypress.
- Ritzer, G. (2000). Çağdaş Dönemde Sosyoloji Teorileri, Çev. Mohsen Salasi, Entesarat-e Elmi, Tahrân.
- Bashiriyeh, H. (1995). devrim ve siyasal seferberlik, Tahrân Üniversitesi Yayın Müessesesi, Tahrân.
- Weber, M. (1995). Ekonomi ve Toplum, Çev. Abbas Manouchehri, Mola Yayınları, Tahrân.
- Freund, J. (1989). Max Weber Sosyolojisi, Çev. Abdolhosein Nikgozar, Neşr-e Rayzan, Tahrân.
- Smelser, N. (1992). Social Change and Modernity, berekely, University of California press.
- Offe, C. (1985). New Social Movments: Changing in the baoundarise of institutional politics, Social research, 52: 817-68.
- Bauman, Z. (2000). Modernite, Çev. Nozari, Entesarat-e cahan, Tahrân.
- Melucci, A. (1980). The new social movments: a theorical approach, part 2, social scince information, 19: 199-226.
- Held, D. (1990). Demokrasi Modelleri, Çev. Abbas Mokhber, Neşr-e Merkez, Tahrân.
- Inglehart, R. (1993). Gelişmiş Sanayi Ülkelerinde Kültürel Dönüşüm, Çev. Maryam Vatar, Neşr-e Kavir, Tahrân.
- Gitlin, T. (1980). The whole World watching, Berekely, Universitu of California press.
- Lowe, P. ve Morison, V. (1984). Bad news or good news: environmental politics and the media, The Sociological reviev, 32: 75-90.
- Breton, M. (1984). Relating Competence, Jurnal of progressive human service, 4: 27-45.
- Fisher, R. ve King, J. (1994). Comunity organization and new Social movment, Jurnal of progressive human Service, 5: 5-23.

Organizasyonlarda Örgütsel Öğrenme ve Bilgi Yönetimi

İ.Haşim İNAL¹

Özet

Bu çalışma organizasyonlarda bilgi yönetiminin örgütsel öğrenme kavramı çerçevesinde işletmelere kazandıracağı faydayı değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada bilgi yönetimi ve örgütsel öğrenme kavramlarına yönelik literatür çalışmalarından yola çıkılarak yönetim alanında işletmelere öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde internetin de etkisiyle büyüyen veri havuzunda işletmelerin verileri toplayıp, işleyerek kendisi için faydalı bilgilere dönüştürülmesi insan gücü ile yapılamayacak kadar büyük bir iş haline gelmiştir. Bilgi, günümüz işletmelerine rekabet avantajı sağlayan önemli bir sermayeyi oluşturmaktadır. Bu nedenle bilgi yönetiminin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi artık ihtiyaçtan ziyade bir zorunluluk haline gelmiştir. Zira içinde bulunduğumuz dönem “bilgi çağı” olarak adlandırılmaktadır. İşletmelerin verimli bir bilgi yönetimi sistemi kurabilmesi, işletmenin kültürü, organizasyon yapısı ve yönetim yaklaşımı ile doğrudan ilişkilidir. İşletmenin gerek çevresi ile iletişimde gerekse iç iletişiminin temelinde bilgi yönetimi yer almaktadır. İşletmelerin bir diğer önemli sermayesi olan insan kaynağının efektif olarak değerlendirmesi sürecinde de bilgi önemli bir unsurdur. Öğrenmeye ve paydaşlarıyla bilgiyi paylaşmaya açık olmayan geleneksel işletme yapıları bilgi dünyasında rekabet avantajını kaybedecektir. Özellikle Z kuşağının çalışma hayatındaki yeri arttıkça hiyerarşik ve bilgi paylaşımına kapalı olan organizasyonlar insan kaynağının yönetiminde de sorun yaşayacaktır. Bu nedenle işletme yapılarının öğrenme temelli yaklaşımlara dönüşmesi gerekmektedir. Çünkü bilgi, öğrenme sonucunda ortaya çıkmaktadır. Öğrenme bir süreçtir ve bu süreç örgüt düzeyine çıkartıldığında işletmede dönüşüme neden olmaktadır. Dolayısıyla hem yöneticiler hem de çalışanlar sürekli olarak öğrenme sürecinin içerisinde yer almalıdır. İşletmelerin değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmeleri, bilgi, beceri ve kapasite bakımından sürekli gelişmeleri ile mümkündür. Bu nedenle bilgi yönetimi sürecini örgütsel öğrenme kavramı ile birleştirebilen işletmelerin elde edeceği faydanın değerlendirilmesi açısından bu çalışmanın örgüt literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilgi Yönetimi, Örgütsel Öğrenme

¹ Dr., Arel Üniversitesi, İşletme Yönetimi, Orcid: 0000-0003-3803-9018

GİRİŞ

Günümüzde organizasyonlar ciddi değişimlerin yaşandığı ve küresel rekabetin arttığı bir sürecin içerisinde yer almaktadır. Bu süreçte organizasyonların artık sadece değişime sadece ayak uydurması değil değişimin öncüsü olabilecek etkinlikte olabilmeleri gerekmektedir. Organizasyonlar için rekabet avantajının anahtarı insan kaynaklarını geçmişin koşullarına göre değil geleceğin ihtiyacına göre şekillendirmesidir. Özellikle Z kuşağının iş hayatında yeri arttıkça çalışanların organizasyonlardan beklentileri de değişmektedir. Teknolojik gelişmeler, internet kullanımının yayılması ve Z kuşağının interneti ve teknolojiyi kendisinden önceki kuşaklara göre daha efektif kullanabiliyor olması bilgi akışının hızlanmasına ve bilgi toplumlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bilgi artık işletmeler için insan kaynağı kadar önemli bir sermaye haline gelmiştir. Ancak bilginin organizasyonlar tarafından en verimli şekilde kullanılabilmesi insan kaynağının da verimli kullanabilmesi ile mümkün olacaktır. Bilgi toplumunda, örgüt için insan kaynağının verimliliği ise sürekli öğrenme ile ilişkilidir. Bilgi, öğrenmenin bir sonucudur. Bu da öğrenme ve bilgi kavramlarının birbirlerinden ayrı düşünülmemesi gerektiğinin bir göstergesidir.

Bilgi yönetimi ve örgütsel öğrenme kavramlarının her ikisi de son zamanlarda farklı disiplinler tarafından üzerinde sık çalışılan konular arasında yer almaktadır. Birbiri ile doğrudan bağlantılı olan bu kavramlar birçok araştırmada birlikte değerlendirilmektedir ve her ikisi de örgütsel bilginin verimli hale getirilmesine odaklanmaktadır. Bu çalışmada da her ki kavram üzerine literatürde yer alan çalışmalar incelenerek kavramlar arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı iki kavramın birlikte kullanılmasının organizasyonlara rekabet açısından sağlayacağı faydaları belirleyebilmek ve onları geleceğin insan kaynağını oluşturan Z kuşağı açısından tercih edilebilir işletmeler olabilmeleri için öneriler geliştirebilmektir.

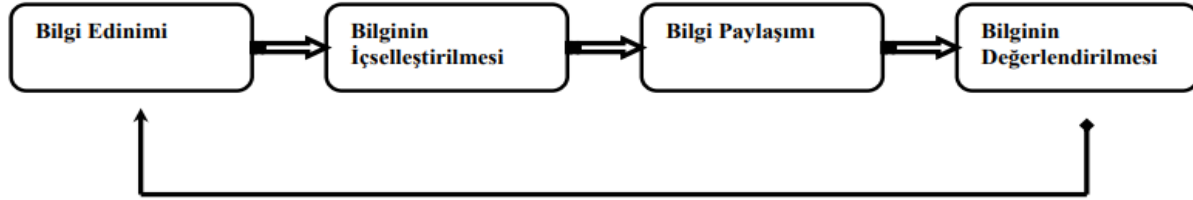
Bilgi Yönetimi

Bilgi yönetimi literatürüne baktığımızda karşımıza veri, enformasyon ve bilgi kavramları çıkmaktadır. Çoğunlukla bu kavramlar, farklı disiplinlerde birbirinin yerine kullanılsa da bilgi yönetimi literatürü açısından aradaki farklılıkların anlaşılması önemlidir. Bilgi yönetiminin esas konusu “bilgi” kavramıdır. Ancak veri ve enformasyon kavramları da bilginin oluşması sürecindeki önemli kavramlar olduklarından bilgi yönetimi literatürünün ilgi alanında yer almaktadır. Veri; çeşitli olgulara yönelik nesnel gerçekleri ve bunların farklı gösterimlerini tanımlamaktadır (Davenport ve Prusak, 1998; Blair, 2002). Bilginin ham hali olarak da tanımlanabilecek olan veri kavramı, bilgiye ulaşmak için analiz edilmesi gereken temel malzemeyi ifade etmektedir. Enformasyon kavramı ise verilerin belirli bir amaç doğrultusunda düzenlenmesidir (Drucker, 1988; Bhatt, 2001). Görsel veya işitsel mesajlardan oluşan enformasyon, bilgiye ulaşma süreci olarak da tanımlanabilir (Davenport ve Prusak, 1998). Bilgi kavramı ise enformasyon ve deneyimler sonucu ortaya çıkan anlamlı ve işlenmiş veriyi ifade etmektedir (Bhatt, 2001). Miller ve Moris (1999) tarafından bilgi, enformasyon, teori ve deneyimlerin birleşim noktası

olarak tanımlanmaktadır. Bilgi yönetimine yönelik tanımlar farklılıklara sahip olsa da bu tanımlar genellikle bilgi yönetiminin kapsamlı bir örgütsel süreç olarak değerlendirilmesi hususunda birleşmektedir.

Bilgi yönetimi süreci organizasyonların kendi bilgilerini edinme ve kullanma süreçleri olarak da tanımlanabilir (Çivi, 2000). Uygulama açısından değerlendirildiğinde bilgi yönetimi süreci kapsamlı bir içeriğe sahip olan önemli bir yönetim aracı olarak görülmektedir (Martensson, 2000). Bu süreç içerisinde ihtiyaç duyulan bilginin ve bilgi kaynaklarının belirlenmesi, bilginin üretilmesi, işlenmesi, saklanması, paylaşılması ve kullanılması gibi pek çok işletme fonksiyonu bulunmaktadır. Literatürde bilgi yönetimi süreci Şekil-1’de yer alan dört temel aşama ile tanımlanmaktadır.

Şekil 1 Bilgi Yönetim Süreci (Kalkan, 2006: 31)

Bilgi yönetimi sürecinde bilginin organizasyon içerisinde paylaşılması en önemli aşamalardan birini oluşturmaktadır. Organizasyon içerisinde verimli bir bilgi paylaşımının olmasının çalışan yaratıcılığı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu da literatür çalışmalarında görülmüştür (Ayazlar, 2012). Peter Drucker, bilgi yönetimini ve bilgi çalışanlarını organizasyonların ekonomik gelişimleri ve buna bağlı olarak rekabet avantajı sağlamalarının temel şartlarından biri olarak ifade etmektedir. Bilginin organizasyonlar tarafından yönetilebilmesi sürecinde bilgi kaynaklarının belirlenmesi önemlidir. Burada en önemli kaynaklardan birini oluşturan organizasyon çalışanları arasında bilgi paylaşımının olmaması organizasyonun geçmişte karşılaştığı hata ve olumsuzlukları tekrar tekrar yaşamasına ve bu nedenle organizasyonda zaman ve kaynak kaybı yaşanmasına neden olacaktır (Goh, 2002; Robertson, 2002). Al-Khashali (2009) tarafından yapılan bir çalışmada bilgi yönetiminin örgütsel performans üzerindeki etkisi incelenmiş ve bilgiye sahip olma, bilgiyi paylaşma ve bilgiyi kullanma gibi bilgi yönetimi değişkenlerinin performans üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bilgi yönetiminin organizasyonun rekabet avantajı üzerindeki etkisinin incelendiği farklı bir çalışmada ise bilgi yönetimi ile organizasyonun rekabet avantajı arasında güçlü bir ilişki olduğu, bilginin uygulanmasının organizasyonun farklılaşma stratejisi ve odak stratejisi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur (Abdullah, 2006). Literatürde bilgi paylaşımı ile örgütsel öğrenme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Swift ve Hwang, 2013).

Bu nedenle başta çalışanlardaki bilgi olmak üzere işletmenin bilgi kaynaklarından elde ettikleri verileri, organizasyon açısından anlamlı olabilecek örgütsel bilgiye dönüştürebilmesi ve bu bilgiyi de organizasyon içerisinde paylaşabilmesi gerekmektedir. Bu da ancak doğru yönetilen bir bilgi yönetim süreci ile gerçekleşecektir.

Organizasyonlarda verimli bir bilgi yönetim sisteminin kurulması uzun vadede maliyetlerin düşürülmesi, müşteri ve tedarikçilerin ihtiyaç ve sorunlarının hızlı bir şekilde çözülmesi, yeni ürünlerin geliştirilmesi, pazar payının ve bunlara bağlı olarak karlılığın artırılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte bilgi yönetim sistemi aracılığı ile kurumsallaştırılan bilgi, örgütsel yeteneklerin ve performansın da geliştirilmesine katkı sağlayacaktır (Grant, 1996; Simon, 1991; Baker ve Sinkula, 1999; Sher ve Lee, 2004).

Örgütsel Öğrenme

Örgütsel öğrenme kavramı en basit ifade ile, organizasyonun yeni bilgi edinme süreci olarak tanımlanabilir (Slater ve Narver, 1995; Tippins ve Sohi, 2003). Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında örgütsel öğrenme sürecine yönelik birbirinden çok farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Ancak tüm bu tanımlarda ortak olan nokta; organizasyonların çevreleriyle etkileşimde olan açık sistemler olmaları nedeniyle çevrede yaşanan değişim ve gelişimlere ayak uydurabilmeleri için örgütsel öğrenmenin önemli bir kavram olduğu yönündedir. Zira organizasyonun yeni bilgi edinmesi ve bu bilgileri içselleştirerek örgüt hafızasına alması için örgüt düzeyinde öğrenmenin sağlanması gerekmektedir.

Örgütsel öğrenme kavramı, literatürde ilk olarak Chris Argyris ve Donald Schon'un çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Argyris ve Schön tarafından örgütsel öğrenme kavramı "hata tespit ve düzeltme süreci" olarak tanımlanmıştır. Buna göre öğrenme, organizasyon içerisindeki bireylerin bir sorunla karşılaştıkları ve organizasyon genelinde bu soruna çözüm aradıkları durumda oluşmaktadır. Bu durum bireylerin örgütsel olayları algılama biçimlerini değiştirmelerine ve hareketlerini yeniden şekillendirmelerine yol açar (Argyris ve Schön, 1996). George Huber (1991) ise kavramı, edinilen bilginin, paylaşım, yorumlama, yeniden kullanma ve değerlendirme aşamaları sonucu örgütsel hafızaya kaydedilmesi olarak ifade etmiştir. Sistem teorisinin yaygınlaşması üzerine yapılan çalışmalar örgütsel öğrenme kavramına olan ilgiyi artırmış ve kavram, Peter Senge tarafından yapılan çalışmalarla şekillenmiştir (Özgener, 2000).

Garvin (1993), örgütsel öğrenme sürecini biliş ve davranış olguları çerçevesinde değerlendirerek, bilgiyi anlamaktan davranış ve performans değişikliği oluşumuna kadar uzanan bir süreç olarak tanımlamıştır. Ayrıca örgütsel öğrenmenin birbirini izleyen üç aşamada takip edilmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Bu adımlardan ilki kavramayla ilişkili olup, organizasyon içerisindeki çalışanların bilgilerini artırmak, yeni fikirler geliştirmek ve olayları farklı değerlendirmek konusunda yönlendirmeyi içermektedir. İkinci aşama davranışlarla ilgili olup, çalışanların geliştirdikleri yeni fikirleri

benimseyerek davranış değişikliğinin sağlanmasına yönelik uygulamaları kapsar. Son aşamada ise yaşanan davranış değişikliklerine bağlı olarak performans ve verimlilik artışının edinilmesini içermektedir. Bu doğrultuda örgütsel öğrenme kavramını, organizasyonun yeni bilgi ve anlayışlar kazanması süreci olarak tanımlamak mümkündür (Slater ve Narver, 1995; Tippins ve Sohi, 2003).

Literatürde, öğrenmenin davranışta ya da örgütsel performansta bir değişim oluştuğunda öğrenmenin gerçekleştiğine dair hâkim bir görüş bulunmaktadır (Smith ve Tosey, 1999). Buna karşın, öğrenmenin bilişsel değişimler olduğunda da gerçekleşeceğini savunan görüşler bulunmaktadır (Yeo, 2002). Friedlander’a göre öğrenme sonucu oluşan değişim davranışsal bir değişim olmak zorunda değildir. Yeni ve anlamlı farkındalıklar edinilmesi de öğrenmenin gerçekleştiğinin bir göstergesidir (Özdemir, 2006). Bu açıdan örgütsel öğrenme kavramı, literatürde yer alan bazı çalışmalarda “çalışma ve/veya deneyimler yolu ile bilgi, anlayış ve yeterlilik (ustalık) kazanma süreci” olarak tanımlanmaktadır (Allee, 1997; Bassi ve Polifroni, 2005; Himberg vd., 2003).

Yapılan tanımlardan yola çıkarak örgütsel öğrenmeyi bilginin işlenme süreci olarak tanımlamak mümkündür. Örgütsel öğrenme bireysel öğrenme, takım olarak öğrenme ve örgütsel öğrenme olarak üç düzeyden oluşmaktadır (Marsick ve Watkins, 2003). Bireysel öğrenme, bireyin yeni bilgiler edinmesi, edindiği bilgileri anlayıp, yorumlaması ve yaptığı değerlendirme sonucuna göre davranışlarının şekillenmesidir. Öğrenme süreci birey ile başlar bu nedenle bireysel öğrenme, örgütsel öğrenmenin temel şartıdır ancak örgütsel öğrenme için yeterli değildir (Yeo 2005). Takım düzeyinde öğrenme ise, bireylerin edindikleri bilgileri takım halinde yorumlaması ve değerlendirmesidir. Öğrenmenin örgüt düzeyine çıkartılması ise takım olarak edinilen bilginin örgüt ile paylaşılması ve örgütün bilgi veri tabanına kaydedilmesidir.

Öğrenme, çalışanların gelişimi için ne kadar gerekli ise organizasyonlar için de aynı şekilde önemlidir (Xie 2005). Örgütsel öğrenme, organizasyonların iş süreçleri ve örgüt kültürleri çerçevesinde örgütsel bilgi üreterek stratejiler ve politikalar geliştirmesine, süreçlerini planlamalarına ve yetkinliklerini geliştirerek örgütsel performans ve verimliliği artırmalarına olanak tanımaktadır (Fiol ve Lyles, 1985). Bilginin edinimi ve paylaşımı doğrultusunda organizasyon değişim ve gelişime açık olur. İnsan kaynağının daha verimli kullanılabilmesi açısından da örgütsel öğrenme organizasyonlara çalışanların ayrı ayrı bireysel gelişiminden daha fazla fayda sağlayacaktır. Özellikle geleceğin insan kaynağını oluşturan Z kuşağı için gelişim önemli bir kavramdır. Z kuşağına yönelik literatürde yer alan çalışmalar ve tarafımızdan yapılan araştırmalar bu kuşak bireylerinin gelişimlerine önem veren, geri bildirim alabildikleri ve açık iletişimin yer aldığı organizasyonlar ve liderlerle çalışmak istediği görülmüştür. Bu kuşak, bilgi paylaşımının olmadığı ağır hiyerarşik yapılardan ziyade, kendini geliştiren, teknolojiyi efektif şekilde kullanabilen ve bu konuda yatırım yapan, değişime açık organizasyonları tercih etmektedir. Z kuşağının teknolojik gelişmelerin ve internetin olduğu bir dünyada doğup büyüdüğü göz önüne alındığında bilgiye ulaşabilmek yaşamın doğal bir parçasıdır. Bu nedenle de çalıştıkları organizasyonlarda da bu konuda desteklenmek istemektedirler. Organizasyonların değişime

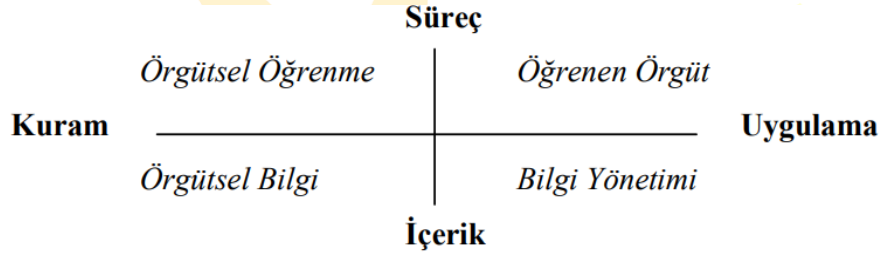
uyum sağlayabilmeleri, gelişimleri ve hayatta kalabilmeleri ise örgütsel öğrenme ile mümkündür (Baek vd., 1999; Garvin, 1993; Senge 1990).

Alas ve Vadi (2003) örgütsel öğrenme sürecinin, organizasyonun içerisinde bulunduğu çevrenin ekonomik, sosyal ve politik koşullarına uyum sağlayabilmesi açısından önemli bir süreçtir. Diğer taraftan, örgüt kültürünün kültürel farkındalıkla sistematik olarak oluşturulması, sürdürülebilir kılınması ve geliştirilmesi açısından örgütsel öğrenmenin sistematik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Alas ve Vadi, 2003; Kilman vd., 1986; Lawson ve Wentriss, 1992; Schein, 1992). Örgütsel öğrenmenin çalışan performansı ve yaratıcılığı üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu gösteren araştırmalar literatürde mevcuttur (Ayazlar, 2012; Özdevecioğlu ve Bıçkes, 2012). Ayrıca Avcı ve Küçükusta (2009) yaptıkları çalışmada örgütsel öğrenmenin örgütsel bağlılık ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkisinin olduğunu, çalışanların işten ayrılma niyetlerinin azaltılması hususunda da etkili bir unsur olduğunu ortaya koymuşlardır. Literatürde örgütsel öğrenmenin örgütsel bağlılık üzerindeki pozitif etkisini ortaya koyan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Çam, 2002; Çırpan, 1999; Xie, 2005; Wright, 1997). Ek olarak Cho tarafından yapılan araştırmada örgütsel öğrenmenin ve buna bağlı olarak kullanılan bilgi yönetim sistemi uygulamalarının çalışanlarının performanslarını ve memnuniyetlerini artırdığını ortaya koymuştur (Cho, 2007). Benzer şekilde organizasyon içerisinde örgütsel öğrenmenin sağlanabilmesi için örgütsel bilginin oluşturulması ve yönetilmesi açısından bilgi yönetim sistemlerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Örgütsel Bilgi

Örgüt içindeki bireylerin sahip olduğu bilginin örgüt kültürü, teknolojik alt yapı ve organizasyon yapısına bağlı olarak birbiri ile etkileşimi örgütsel bilginin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Bhatt, 2001; Kakabadse vd. 2003; Nonaka ve Takeuchi, 1995; Schwandt ve Marquardt, 2000). Örgütsel bilgi, günümüzde organizasyonların rekabet avantajı sağlamasında önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu bilginin oluşturulması ve verimli bir şekilde yönetilmesi, organizasyonun gelişimi açısından önemlidir. Organizasyonlardaki bilgi yönetimi ve öğrenme süreci de örgütsel bilginin örgütün vizyonu ve hedefleri doğrultusunda efektif bir şekilde kullanılmasını sağlayabilecek tüm sistem ve düzenlemeleri içermektedir. Huysman ve Wit (2003) örgütsel öğrenmeyi, bireysel bilginin kurumsallaştırılarak örgütsel bilgi haline getirilme süreci olarak tanımlamaktadır. Literatürde örgütsel bilgi yönetimine yönelik farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bir tanıma göre, örgütsel bilgi yönetimi kavramı bilginin edinilmesinden kurumsallaştırılarak gerekli yerlerde kullanılmasına kadarki tüm süreç olarak ifade edilmektedir (Davenport ve Prusak, 1998). Farklı bir tanıma göre ise örgütsel bilginin yönetimi, edinilen bilginin organizasyon içerisinde doğru zamanda doğru kişilere ulaştırılarak organizasyonun hedef ve amaçları doğrultusunda kullanılmasını sağlayan bir stratejidir (O'Dell ve Grayson, 1998; Oliver vd., 2003). Bilginin örgütsel bilgiye dönüştürülmesi ve kullanılması süreci, organizasyonun kültürü, yönetsel araçlar ve teknolojik alt yapı ile ilişkilidir (Bounfour, 2003; King vd., 2002; Lopez vd., 2004).

Örgütsel bilgi ve bilgi yönetimi kavramlarına yönelik yapılan çalışmalar, örgütlerin içindeki bilginin doğasını anlamak ve bu bilgiyi kavramsallaştırmak üzerine odaklanmaktadır. yapılan araştırmalar örgütsel bilginin organizasyon içerisinde yayılmasının örgüt performansı üzerinde kaldırıcı etkisi oluşturacağını göstermektedir (Vera ve Crossan, 2003). Literatüre bakıldığında örgütsel bilgi, bilgi yönetimi, örgütsel öğrenme ve öğrenen örgüt kavramlarının çoğu zaman benzer anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Ancak örgütsel bilginin örgüt performansı üzerindeki etkisini verimli kılabilmek için bu kavramların ayrıştırılabilmesi önemlidir. Şekil-2’de verilen kavramsal harita bu kavramlar arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. Burada en önemli ayrım örgütsel öğrenme ve öğrenen örgüt kavramlarının süreç olarak öğrenme odaklı ilerlerken örgütsel bilgi yönetimi kavramlarının ise öğrenme süreçleri içerisinde işlenen bilgiye odaklanmasıdır.

Şekil 2 Öğrenme ve Bilginin Kavramsal Haritası (Kaynak: Easterby-Smith ve Lyles, 2003: 3)

Sonuç ve Öneriler

Organizasyonların taklit edilmesi güç olan en önemli kaynağı insandır. Örgütsel öğrenme süreci de bu kaynağın daha verimli kullanılmasını sağlayarak, organizasyonun rekabet avantajına arttıracak çalışan ve örgüt yetkinliklerini, buna bağlı olarak da performansını geliştiren bir süreçtir. Bilgi yönetimi ise işi yapma becerileri, öngörüler ve yetkinlikler sağlayarak organizasyonel öğrenmenin gerçekleşmesine ve geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle organizasyon içerisinde ham bilgiyi örgütsel bilgiye çevirerek paylaşılmasının sağlanması, organizasyonel gelişimin temel sebebidir (Gupta ve Govindarajan, 2000).

Örgütsel öğrenme kavramı etkilediği alanlar düşünüldüğünde araştırma açısından zengin bir çalışma alanı oluşturulmaktadır. Ancak bu alandaki çalışmalar ağırlıklı olarak öğrenen organizasyon kavramı ile bütünleştirilmiştir. Öğrenen organizasyon yönetsel bir disiplin bir örgüt kültürüdür. Ancak örgütsel öğrenme kalite yönetiminden müşteri memnuniyetine, çalışan memnuniyetinden örgüt performansına kadar birçok alanı besleyen bir süreçtir. Özellikle bilginin organizasyonlar açısından tartışmasız önemli bir sermaye haline geldiği günümüz bilgi çağında teknolojik gelişimleri ile etkisi ile örgütsel öğrenme bilgi yönetimi ile birleştirildiğinde organizasyonlara sayısız fayda sağlayacaktır. Bu nedenle de bu iki kavramın farklı boyutlarıyla birlikte ele alınması birçok disipline yönelik literatüre

katkı sağlayacak ve organizasyonlara geleceğin dünyası için bir yol haritası çıkartılmasına yardımcı olacaktır. Sadece araştırmacıların değil organizasyonların da örgütsel öğrenmeyi geliştirebilecek projelere odaklanması gerekmektedir. Yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi teknolojik gelişmelerle desteklenecek bilgi yönetim ve örgütsel öğrenme süreçleri geleceğin insan kaynağını oluşturan Z kuşağı açısından da organizasyonları farklı ve öncelikli tercih edilecek konuma getirecektir.

Örgütsel öğrenme süreci örgütün sadece çevresel değişimleri takip etmesi ile değil kendi iç dinamiklerinin de yönetilmesi sürecini kapsamaktadır (Schein, 2004). Bu açıdan değerlendirildiğinde organizasyonların bilgiyi ön plana alan yapılara dönüşmesi gerekmektedir. Bu tarz organizasyonlarda çalışanların, öğrenme ve gelişim açısından teşvik edilmesi, örgüt kültürünün ve organizasyon yapısının geleneksel yapılardan sürekli öğrenmeyi sağlayacak yapılara dönüştürülmesi gerekmektedir. Örgütsel öğrenme, örgütsel değişim yeteneğinin önemli bir bileşenidir (Taylor, 2008). Değişim ise doğru yönetim tarzları ve liderlik yaklaşımları ile başarıya ulaşan bir süreçtir. Bu sebeple organizasyonlarda öncelikle yönetim sürekli bir değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Bu değişim ve anlayışının gelişim ve değişimi destekleyici liderlik yaklaşımlarına evrilmesi de başka bir gerekliliktir. Zira geleceğin iş dünyasının insan kaynağını Z kuşağının oluşturduğu düşünüldüğünde, bu kuşak üzerine yaptığımız çalışmalar, Z kuşağının geleneksel yöneticilik tarzlarına uzak olduğu, dönüştürücü, yenilikçi ve destekleyici liderlerle çalışmak istediği görülmüştür.

Öğrenmeye kapalı olan organizasyonlarda örgütsel yapı ve etkinliklerde de yenilik durmaya başlayacaktır. Bu tarz organizasyonlarda kazanılan başarılar organizasyonların yeterlilik tuzağına düşmesine neden olmaktadır (Levitt ve March, 1988). Sadece deneyimlerle ilerlemek organizasyonlar açısından gizli bir maliyet oluşturmaktadır ve bu tarz organizasyonlar iş yapış modellerinde değişime gitmeye sıcak bakmazlar. Bu tarz organizasyonlarda insan kaynağının verimliliğinde de düşüş yaşanmaktadır. Bu da onlar için uzun vadede rekabet avantajını ve karlılığı kaybetmek anlamına gelecektir. Bu nedenle organizasyonların başlangıçta maliyeti yüksek gibi gözükse de uzun vade de sağlayacağı kazançlar düşünülerek yapılacak teknoloji tabanlı bilgi ve öğrenme yönetimi sistemlerine geçiş yapmaları günümüz dünyasında gereklilik değil zorunluluk haline gelmeye başlamıştır.

Örgüt kültüründe örgütsel öğrenme temelli yaklaşımların benimsenmesi, bilgi paylaşımının organizasyon içerisinde yaygınlaştırılması açısından insan kaynağı en önemli unsurdur. Bu nedenle organizasyonlardaki insan kaynakları ekiplerinin de çalışanları bu süreçlere gönüllü katılımlarını destekleyici önlemler alması ve onları bu sürece motive edecek uygulamalara gitmeleri gerekmektedir. Sonuç olarak günümüz teknoloji çağında organizasyonların geleceğe hazırlanabilmesi için bilginin ve öğrenmenin değerini göz ardı etmemesi, bu iki kavramı efektif bir şekilde yönetecekleri sistem, süreç ve politikalar geliştirmeleri, organizasyon yapılarında geleneksel hiyerarşik yapılardan bilginin tüm kademelere eşit olarak paylaşıldığı yatay yapılara geçiş yapması ve tüm bu süreçlerin odağında da insan kaynağının yer aldığını göz ardı etmemesi gerekmektedir. Gelecek nesillerin beklentilerini göz ardı

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

etmeksizin onları verimliliğini ve gelişimlerini sağlayacak teknoloji destekli bilgi ve öğrenme sistemleri organizasyonun da rekabet gücünü arttıracaktır.

Kaynakça

Alas, R. ve Vadi, M. (2003). The impact of organizational culture on organizational learning at six Estonian Hospitals. *Trames*, 7(2), 83,98.

Avcı, N. ve Küçükusta, D. (2009). Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 33-44.

Ayazlar, G. (2015). Otel işletmeleri ön büro bölümü yönetiminde süreç yaklaşımının süreç iyileştirmede kullanılması üzerine bir uygulama çalışması. (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Bounfour, A. (2003). The management of intangibles: The organisation's most valuable assets. London, UK: Routledge,.

Bhatt, G. D. (2001). Knowledge management in organizations: examining the interaction between technologies, techniques and people. *Journal of Knowledge Management*, 5(1), 69-78.

Cho, V. (2007). A study of the impact of organizational learning on information system effectiveness. *International Journal of Business and Information*, 2(1), 127-158.

Crossan, M. M., Lane, H. W., White, R. E. ve Djurfeldt, L. (1995). Organizational learning: dimensions for a theory. *The International Journal of Organizational Analysis*, 3(4), 337-360.

Çam, S. (2002). *Öğrenen organizasyon ve rekabet üstünlüğü*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Çırpan, H. (1999). Örgütsel öğrenme iklimi ve örgüte bağlılık ilişkisi: bir alan araştırması. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Çivi, E. (2000). Knowledge management as a competitive asset: a review. *Marketing Intelligence & Planning*, 18(4), 166-174.

Davenport, T. H. ve Prusak, L. (1998). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. UK: Harvard Business Press.

Drucker, P. F. (1988). *The coming of the new organization*. UK: Harvard Business Press.

Easterby-Smith, M., and Lyles, M. A. (2003). Introduction: The Watersheds Of Organizational Learning and Knowledge Management. M. Easterby-Smith, and M. A. Lyles (Eds.), *The blackwell handbook of organizational learning and knowledge management*, (pp. 1-15). Malden, MA: Blackwell Publishing.

Gizir, S. (2008). Örgütsel değişim sürecinde örgüt kültürü ve örgütsel öğrenme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 182-196.

Gupta, A. K. ve Govindarajan, V., (2000). Knowledge flows within multinational corporations. *Strategic Management Journal*, 21(4), 473-496.

Huysman, M., and Wit, D. (2003). A Critical Evaluation of Knowledge Management Practices. *Sharing expertise beyond knowledge management*, ackerman, M., Pipek, and Wulf, V. (Eds.), (pp. 27-55). Cambridge The MIT Press,.

- Kakabadse, N. K., Kakabadse, A. ve Kouzmin, A. (2003). Reviewing the knowledge management literature: towards a taxonomy. *Journal of Knowledge Management*, 7(4), 75-91.
- Kalkan, A. D. (2006). Örgütsel öğrenme ve bilgi yönetimi: kesişim ve ayrışma noktaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 22-36.
- Kilmann, R.H., Saxton, M.J., and Serpa, R. (Eds.). *Gaining control of the corporate culture*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- King, W. R., Marks, P. V. ve McCoy, S. (2002). The most important issues in knowledge management. *Communications of the ACM*, 45(9), 93-97.
- Lawson, R.B. ve Ventriss, C.L. (1992). Organizational change: The role of organizational culture and organizational learning. *Psychological Record*, 42(2), 205-220.
- Levitt, B. ve March, J.G. (1988). Organizational learning. *Annual Review of Sociology*, 14, 319-340.
- Lopez, S. P., Peon, J. M. M. ve Ordas, C. J. V. (2004). Managing knowledge: the link between culture and organizational learning. *Journal of Knowledge Management*, 8(6), 93-104.
- Martensson, M. (2000). A critical review of knowledge management as a management tool. *Journal of Knowledge Management*, 4(3), 204-216.
- Miller, W.L. ve Morris, L. (1999). *Fourth generation R&G: managing knowledge technology and information*. Hoboken New Jersey: Wiley & Sons Inc.
- Nonaka, I. ve Takeuchi, H. (1995). The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation. Oxford: Oxford University Press.
- O'Dell, C. ve Grayson, C. (1998). If only we knew what we know: identification and transfer of internal best practices. *California Management Review*, 40(3), 154-174.
- Oliver, G. R., Handzic, M. ve Van Toorn, C. (2003). Towards understanding KM practices in the academic environment: the shoemaker's paradox. *Electronic Journal of Knowledge Management*, 1(2), 139-146.
- Schein, E.H. (1992). *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Schein, E. H. (2004). *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Schwandt, D. ve Marquardt, M. (2000). Organizational learning: from world-class theories to global best practices. St Lucie: Boca Raton.
- Taylor, H. G. (2008). Learning Indicators and Collaborative Capacity: Applying Action Learning Principles to the U.S. Department of Homeland Security. *Public Administration Quarterly*, 32(2), 125-147.

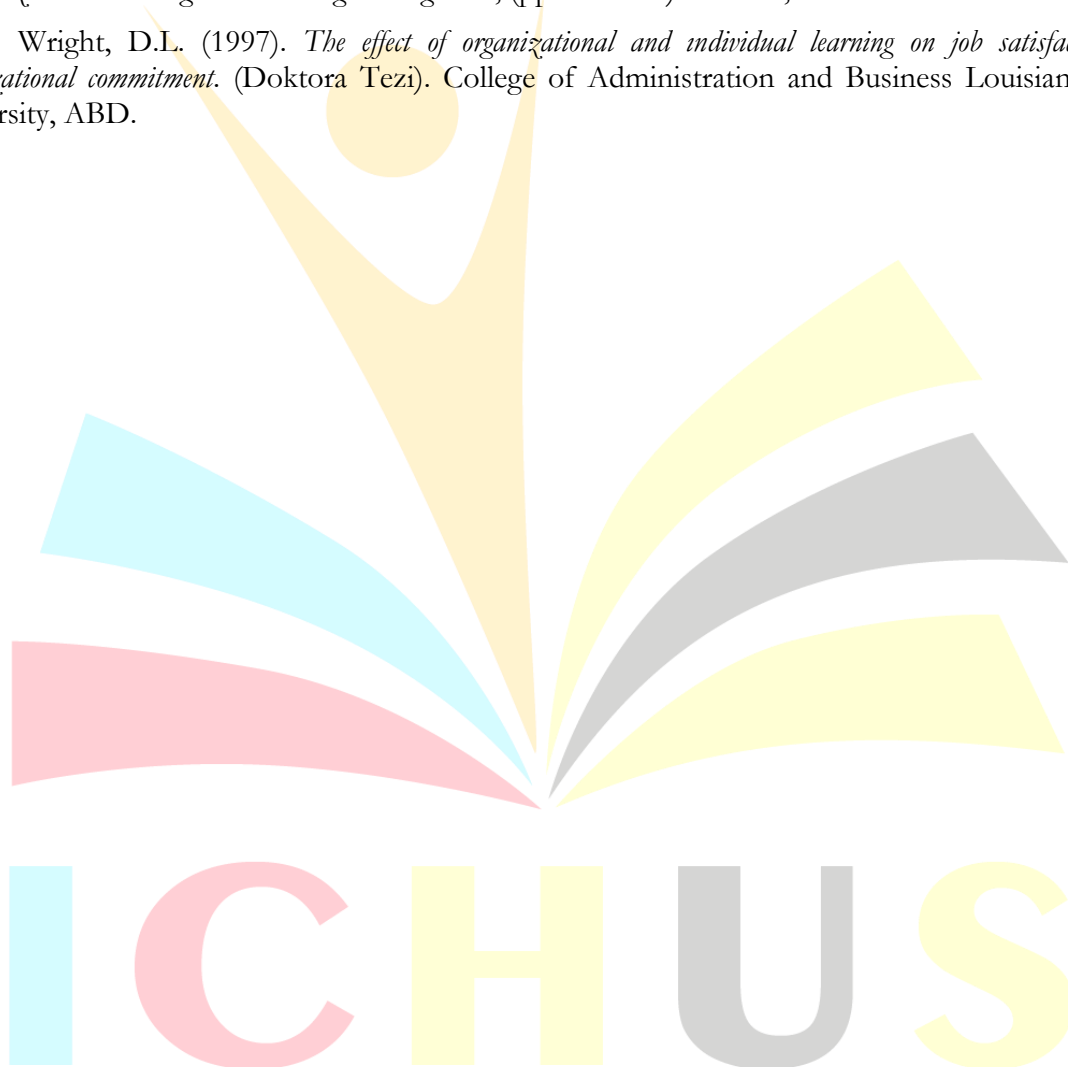
5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Xie, D. (2005). Exploring organizational learning culture, job satisfaction, motivation to learn, organizational commitment, and internal service quality in a sport organization. (Doktora Tezi)., The Ohio State University, ABD

Vera, D., and Crossan, M. (2003). Organizational Learning and Knowledge Management: Toward an Integrative Framework. M. Easterby-Smith, and M. A. Lyles (Eds.), *the blackwell handbook of organizational learning and knowledge management*, (pp. 122-141). Malden, MA: Blackwell Publishing.

Wright, D.L. (1997). *The effect of organizational and individual learning on job satisfaction and organizational commitment*. (Doktora Tezi). College of Administration and Business Louisiana Tec-h University, ABD.

Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Yenilenebilir Enerji

Kübra KOCA¹

Özet

Sürdürülebilir kalkınma için sürdürülebilir bir enerji tedarikine ihtiyaç vardır. Birincil enerji kaynaklarının (petrol, kömür, doğal gaz vb.) kısıtlı ve çevreye zarar verici olması ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmiştir. Diğer bir ifadeyle, birincil enerji kaynaklarına erişimin zor olması ve bu kaynaklara sahip olmayan ülkelerin dışa bağımlı olması nedeniyle alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri kaçınılmazdır. Yenilenebilir enerji kaynakları hem ülkelerin dışa bağımlılığını azaltmakta hem de çevreye en az zarar vererek iklimsel değişimleri engellemektedir. Bu nedenle yenilenebilir enerjiye daha fazla yatırım yapılmalı ve bunun sürdürülebilir kılınması gerekmektedir. Günümüzde dünya ekonomilerinde yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımlar hızla devam etmektedir. Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın yenilenebilir enerji perspektifinden Türkiye açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı kapsamında dünyada ve Türkiye'de yenilenebilir enerji kapasitesi 2017-2021 yılları arasında ilgili verilerle incelenmiştir. Çalışmada 2017-2021 yılları arasında yenilenebilir enerji kaynak kapasitesinin dünyada %320 artış Türkiye'de ise %400 artış gösterdiği görülmüştür. Ayrıca Türkiye enerji konusunda net ithalatçı konumundadır ve bu nedenle de yüksek oranlarda cari açık vermektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin makroekonomik sorunlarından biri olan cari işlemler açığının azaltılması/kapatılmasında yenilenebilir enerji kaynağı en önemli faktörlerden biridir. Sonuç olarak; yenilenebilir enerji hem sürdürülebilir kalkınma hem de enerjiye bağımlı ülkelerde cari işlemler hesabı açısından önemli bir role sahiptir. Yenilenebilir enerjinin bu öneminden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip olan Türkiye'nin bu alana daha fazla yatırım yapması gerekmektedir. Yenilenebilir enerji üretiminde özel sektörün yetersiz kalması durumunda da devletin yenilenebilir enerji üretimine katılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Enerji, Yenilenebilir Enerji

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisat, 0000-0001-6490-2554

GİRİŞ

Küresel olarak üretim ve tüketim aşamalarının en önemli girdisi olduğu bilinen enerji, ülkelerin kalkınma, refah ve gelişmelerini sağlamasında uluslararası stratejik bir araç konumundadır. Artan nüfus, teknolojinin gelişmesi gibi sebeplerle artan enerji talebinin karşılanmasında enerji kaynakları önem arz etmektedir. Enerji kaynaklarından fosil kaynakların tükenme tehlikesinin bulunması, kaynakların ülkeler arasında adaletsiz dağılımı nedeniyle enerji kaynak arayışında güç savaşları yaşanmaktadır. Tükenmez nitelikte olması, doğa dostu sayılması, yerli kaynak ve bol miktarda bulunabilmesi gibi sebeplerin yanında sürdürülebilirliğin sağlanması için yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi artmıştır.

Fosil atıkların sanayi devrimiyle birlikte kullanımının giderek artması, bu atıkların çevreye verdiği zararlar, fosil kaynakların oluşumunun uzun zaman alması bu kaynakların kullanımını ve sürdürülebilirliğini etkilemiştir. Bu nedenle fosil kaynaklardan enerji üretimi yerini çevre dostu sürdürülebilir enerji olan yenilenebilir enerji kaynaklarına bırakmaktadır. Bu sayede çevrenin korunması sağlanmış olacak ve insanlar gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabileceklerdir. Yenilenebilir enerji kaynakları Türkiye gibi fosil kaynaklar bakımından fakir ülkeler içinde enerjide bağımsızlığa neden olabilecek kaynaklardır.

Yenilenebilir enerji alanında küresel olarak çevre tahribatının azaltılması için uluslararası boyutta sözleşmeler, protokoller 1974 yılından itibaren çalışmalara başlanarak Birleşmiş Milletler çatısı altında yapılan görüşmeler ile iklim değişikliği ve çevre kirliliği konusunda önlemler alınmaya çalışılmaktadır (Adıyaman, 2012:2). Ülkeler yenilenebilir enerji payının fosil enerjiye karşı iki katına çıkarmak için Birleşmiş Milletlerin 'Herkes için Sürdürülebilir Enerji' girişimi ile küresel hedefler belirlenmiştir. 2020 yılı itibarıyla, 165 ülke yenilenebilir enerji kullanımını arttırmaya yönelik hedeflerine sahip iken 165 ülke güç, 65 ülke taşımacılık alanında ve 22 ülke ısıtma-soğutma alanlarında yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması için teşvik politikaları uygulamışlardır (REN21, 2021:60).

Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın yenilenebilir enerji perspektifinden Türkiye açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarına, ikinci bölümde; enerji ve enerji kaynaklarına, üçüncü bölümde; Dünya'da ve Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarına, dördüncü bölümde; Türkiye'de enerji ithalat ile cari açık ilişkisi, son bölümde de sonuç ve politika önerileri yer almaktadır.

1. Kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi

Kalkınma; istihdam, doğal kaynaklar, teçhizat vb. rakamsal ve hacimsel artışın yanında, bir toplumun refah seviyesi, yaşam koşulları, sosyal ve kültürel gelişimine de işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile kalkınma; sosyal ve toplumsal göstergelerin iyileşmesi olarak aktarılmaktadır. Dolayısıyla kalkınmada sağlık, eğitim, eşitlik, adalet gibi kavramların önemine değinilmektedir (Mert, 2017: 2). Kalkınma, büyümeden daha geniş kapsamlı bir kavram olup ekonominin yapısal olarak değişmesi ve dönüşmesi (kişi başına düşen milli gelirde artış, üretim faktörlerinin miktar ve etkinlik bakımından

değişmesi gibi) durumunu gerektirmektedir. Niceliksel olarak gerçekleşen değişimler büyümeyi, niteliksel olanlar ise kalkınmayı çağrıştırmaktadır (Taban ve Kar, 2014: 4).

Kalkınma sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde; gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların; belirli ölçülerde, doğrudan veya dolaylı biçimde yaşam şartlarının iyileştirilmesi ile yaşam kalitesinin yükseltilmesini esas alan mücadelelerin içerisinde olabildiği görülmektedir. Bu kapsamda toplumsal refah ve kalkınma arasındaki ilişkinin ekonomik politikaları da önemli ölçüde etkilemiş olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir (TMMOB, 2007). Kalkınma kavramı geçmişte belirli ölçülerde gelirle eş değer şekilde tanımlanırken günümüzde oldukça karmaşık ve çok yönlü bir hâl almış bulunmaktadır. Günümüzde ideal manada insani, çevresel ve sürdürülebilir nitelikteki etkenlerle etkileşim halinde olan kalkınma kavramı; aynı zamanda teknoloji, araştırma-gelişme ve inovasyon ile de yakından ilgili bir konumdadır. Büyüme kavramı ise esasen; işgücünün, doğal kaynakların ve reel sermayenin hem kalitatif hem de kantitatif açıdan büyüklüğü ile toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarı ile alakadardır. Bu değişkenleri ekonomik büyümede temel belirleyiciler olarak tanımlayabiliriz. Bunlar aynı zamanda herhangi bir ekonominin üretim potansiyellerini de belirlemektedir. Dolayısıyla ekonomik kalkınma kavramı büyümenin aksine, iktisadi mahiyetteki özellikleri yanında sosyal ve siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme şeklindeki bir değişme veya yeni yapıların kurulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle kalkınma yalnızca ekonomik manada sınırlanmayan, toplumu bütün boyutlarıyla kuşatan bir anlam taşımaktadır (Yavilioğlu, 2002: 60-67).

Kalkınmanın belirleyicilerini ekonomik, siyasal, idari, hukuki ve sosyokültürel faktörler şeklinde tasnif etmek mümkündür. Bu bağlamda mezkûr belirleyicilerin mevcudiyeti ile ülkeler kalkınma sürecinde önemli aşamalar kaydetmekte ve gelişme gösterebilmektedir. Bahsedilen belirleyiciler arasındaki ekonomik faktörleri ise; doğal kaynaklar, yatırım ve sermaye birikimi, dış ticaret, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, altyapı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, vergi ve gelir dağılımı şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 249-268).

Sürdürülebilirlik, Latince “sustinere”, “sus tenere” (ayakta kalmak, dayanmak, sürdürmek, korumak) ve “susceptibilis” sözcüklerinden türetilmiş olup var olmak, devam ettirmek, sağlamak, desteklemek anlamlarında kullanılmaktadır (Özgen ve Kahyaoğlu, 2019: 2).

Farklı hedefler arasındaki uyumu yakalama amacı taşıyan sürdürülebilirlik; ekonomik refah, çevresel sorumluluk ve toplumsal eşitlik kavramlarını eşzamanlı bir şekilde gerçekleştirebilme gayretini ifade etmektedir (Özyüksel ve Oksay, 2014: 60).

Terminolojik açıdan kalkınma esasen ekonomi ile, sürdürülebilirlik ise daha çok çevre ile ilgili bir konumda bulunmaktadır. Bu noktada kalkınma ve çevre kavramlarının birbirlerine ikame kavramlar olarak değerlendirilmemesi gerekmekte ve ideal manada gelecek kuşakların ihtiyaçlarının temininin tehlikeye düşürülmemesi hususu gözetilmek durumundadır (Şahinöz, 2019: 79-99).

OECD tarafından yayımlanan “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Kalkınma İşbirliği Müdürlüğü Yönergeleri” kapsamında sürdürülebilir kalkınma; günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarının gelecek kuşakların ihtiyaçlarının teminine zarar verilmeden sağlanması biçiminde ifade edilmiş bulunmaktadır (OECD, 2001).

Sürdürülebilir kalkınmanın tek bir tanımının olmadığı iyi bilinmektedir (Swart, Roninson ve Cohen, 2013). Farklı alanlarda ve ilgili alanın ihtiyaçları doğrultusunda yapılan çok sayıda sürdürülebilir kalkınma tanımı mevcuttur. 1992 yılında Rio de Janeiro’da BM Çevre ve Kalkınma Konferans çıktısı olan “Gündem 21 Eylem Planı’nda sürdürülebilir kalkınma tanımı: “temel çevresel, sosyal ve ekonomik hizmetlerin, bu hizmetlerin dayandığı ekolojik ve toplum merkezli sistemlerin varlığını tehdit etmeksizin herkese sunulabildiği kalkınma” olarak yapılmıştır (Özyüksel ve Oksay, 2014: 60).

Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve ulusların kalkınmasının değerlendirilerek sürekli iyileştirilmesi için göstergelerin belirlenmesi, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda tartışılmış ve ekonomik, sosyal, çevresel boyutlardaki değişiklikleri ölçen göstergeleri benimseyerek sürdürülebilir kalkınmaya ulaşma yolundaki ilerlemeyi izleme ve değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi çağrısında bulunulmuştur (Strezov vd., 2016: 242-253).

2. Enerji ve Enerji Kaynakları

Enerji, doğada ve evrende gerçekleşen tüm fiziksel ve kimyasal olayların dönüşümüyle elde edilen mekanik, ısı, elektrik, ışık, nükleer ve manyetik şekillerde kullanılan formların genel adı şeklinde tanımlanmaktadır (İnan vd., 2018: 12).

Enerji kaynakları yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilemez enerji kaynakları olmak üzere iki farklı grupta toplanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları doğada kendiliğinden bulunan ve hayat boyu varlığını devam ettirecek kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynakları belirli bölgelerde yoğunlaşmış, kullanıldıkça tükenen enerji kaynakları olarak tanımlanmaktadır. Dönüştürülebilme durumlarına göre birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak da sınıflandırılabilir. Birincil enerji herhangi bir değişime uğramayan enerji kaynağıdır. İkincil enerji birincil enerjinin dönüştürülmesinden elde edilen enerji olarak tanımlanmaktadır (Michaelides, 2012: 22).

2.1. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları

Yenilenemeyen kaynaklar (Kömür, doğalgaz, petrol, nükleer enerji), kullanıldıklarında tükenen, tekrardan yerine konması için uzun zamanlar gereken kaynaklardır. Yenilenemeyen enerji kaynakları kömür, petrol, nükleer enerji ve doğalgaz olarak bilinen kaynaklardır. Dünya’da kullanılan enerjinin büyük çoğunluğu yenilenemeyen kaynakların kullanımından ortaya çıkan enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Yenilenemeyen enerji kaynakları doğada hazır olması ve kullanım kolaylığının bulunması nedeniyle diğer enerji kaynaklarına göre avantajlıdır (Shafiei, 2013: 14).

2.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Dünya nüfusunun artması ile birlikte enerji talebinin artması ve tükenen enerji kaynaklarına alternatif enerji kaynakları arayışı her geçen gün artarak devam etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, biokütle enerjisi, jeotermal ve hidroelektrik enerji olarak sıralanabilir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgar, güneş, biyoenerji sistemlerinin her birinin dünya enerji üretimine katkısı %1 seviyelerindedir (Mathews, 2014: 732). Yenilenebilir enerji, tüketiminde kullanılan kaynağın miktarının kullanıldıktan daha kısa süre içerisinde yenilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir enerji olan güneşten elde edilen ışık ve rüzgârdan elde edilen enerjinin hızlı bir şekilde yerine konması beklenenden çok daha çabuk gerçekleşebilmekte ve tükenmeyen kaynaklara örnek olarak gösterilebilmektedir. Yenilenebilir enerjinin fosil yakıtlara göre çevrenin korunmasında, aynı zamanda doğal hayatın olağan akışına da müdahale edilmeyeceği düşüncesi ile yenilenebilir enerji çevresel faktörleri dikkate alan kalıcı bir enerji olarak ifade edilmektedir (Quaschnig, 2016: 22). Yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Yenilenebilir enerjinin kullanılması ile birlikte ekonomik büyüme hızlanmakta, bu durum da ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü ilişkinin varlığını göstermektedir (Gyimah et al., 2022: 123558).

Güneş Enerjisi: Güneş enerjisi tükenmeyen bir enerji kaynağıdır. Güneşin sahip olduğu enerji miktarı dünya üzerine gelen ışıklardan elde edilen enerjiden çok daha büyüktür. Güneşten elde edilen enerji hem günümüzde hem de gelecek yıllarda da kullanılacak bir enerji türü olan yenilenebilen bir enerjidir. Güneşten gelen ve çekirdeğin katmanlarında hidrojen gazının helyum gazına dönüşmesi ile ortaya çıkan enerji güneş enerjisi olarak tanımlanmaktadır (Sezal, 2017: 1121). Her yıl dünyaya ulaşan güneş ışınlarının miktarı günümüze kadar tespit edilen yenilemeyen kaynakların özellikle fosil yakıtların rezervinin yaklaşık 160 katına eş değerdir. Aynı zamanda güneş ışınlarından bir yılda üretilen enerji fosil yakıtlardan elde edilen enerji miktarının 15.000 katı kadardır. Elde edilen veriler ışığında güneşten elde edilen enerji dünyanın bir yılda tükettiği enerjiyi 1 saat 25 dakika kadar kısa bir sürede sağlayacağını ifade etmektedir (Kılıç, 2015: 30). Ülkemiz Dünya’da coğrafi olarak güneş enerjisini alma avantajı olarak birçok dünya ülkesinden çok daha iyi bir konumdadır. Türkiye’de ortalama olarak günde 7 saat metrekaareye güneş ışığı düşmektedir. Bu da güneş ışınlarının toplanma şiddeti olarak da günde ortalama 4 kwh ışın şiddetine denk gelmektedir. Güneş enerjisi potansiyeli yılda 110 gün olarak belirlenen Türkiye’de yatırımların yapılması halinde günde 1000 kwh’lık enerji güneşten elde edilebilecektir (Koç ve Şenel, 2013: 40).

Rüzgâr Enerjisi: Rüzgâr enerjisinin ana kaynağı aslında güneştir. Doğal bir enerji kaynağıdır. Güneşin dünyayı ısıtması ile sıcak soğuk farkı ve bunun yanında basınç farkı ortaya çıkmasıyla rüzgâr elde edilir. Isınan hava yukarı doğru hareket eder ve aşağıdan yeni bir soğuk hava akımı gelir. Bu hava akımlarının yer değiştirmesine rüzgâr denmektedir. Sıcaklık farklılıkları coğrafi yapı bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği için ortaya çıkan rüzgâr şiddeti de birbirinden farklı olmaktadır

(Koçaslan, 2010: 54). Rüzgar enerjisi taşıma sorunu olmaması ve enerji üretimi için ileri teknoloji gerektirmemesi en önemli avantajdır. Güneş ve dünya var olduğu müddetçe rüzgâr da var olacaktır. Son zamanlarda türbin çeşitlerinin teknoloji ile yenilenmesi rüzgâr enerjisinden elektrik üretmenin maliyetini düşürmüştür. Bu sebeple pek çok gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkeler rüzgâr gücünden enerji elde etmek için çalışmalarını devlet kanalıyla destekler duruma gelmiştir. Rüzgar enerjisinin bölgesel farklılıklardan dolayı her yerde aynı etkiye sahip olmaması bu enerjinin en büyük dezavantajıdır. Söz konusu enerjinin atmosferik bir olay olması, tükenmemesi ve bakım maliyetinin az olması bu enerjinin en büyük avantajıdır (Şenel ve Koç, 2015: 47).

Jeotermal Enerji: Dünyanın yapısı çeşitli katmanlardan oluşmaktadır. Yer kabuğunun bu çeşitli katmanlarında ortaya çıkan ve 200 C⁰ üzerinde ısıya sahip olan çeşitli madenleri mineral ve gazları içerisinde bulunduran sıcak suların buharı ile ortaya çıkan enerji jeotermal enerjidir. Yer kabuğunun özellikle magma veya volkanik kaynaklardan ortaya çıkan bu enerji yeryüzünden yer altına inen sular ile birleşmesi sonucunda basınç ile yükselerek oluşur. Yükselen su kaynakları kaya zeminlerin üzerinde toplanır. Bu kaynaklar yer kürede ortaya çıkan çatlaklar ve sondaj faaliyeti sonucu ortaya çıkmaktadır. Jeotermal kaynaklar yer altında ve yer üstündeki kaynakların birleşmesi ile oluştuğundan kendi kendilerini yenileyebilme özelliğine sahip kaynaklar olarak görülmektedir (Xu et al., 2022: 5). Kuru buhar santralleri, flash buhar santralleri ve çift çevrim teknolojileri ile üç farklı yöntem ile jeotermal enerji üretilebilmektedir. Kuru buhar santrallerinde 250 C⁰ derece ve üzerinde ısıya sahip olan sıvıların buharları santrale ulaşarak buhar türbinleri döndürüp elektrik üretilebilmektedir. Ortalama 45 mw düzeyinde enerji üretilebilmektedir. Flash buhar santrallerinde yüzeye ulaşan sıvılar basıncın düşürülmesi ile buhar formatına dönüştürülerek enerji elde edilir. Çift çevrim teknolojisi kullanılarak da yaklaşık 110 C⁰ derece ve altındaki ısıya sahip sıvılar kullanılarak enerji elde edilebilmektedir. Verimlilik açısından kuru buhar santralleri ve flash buhar santralleri çift çevrim teknolojisine göre daha verimlidir (Manzella, Allansdottir ve Pellizzzone, 2019: 54).

Hidroelektrik Enerji: Yunancadan dilimize geçmiş su ve boru anlamı olarak karşımıza çıkan hidrolik kelimesi ile akan suyun gücünden elektrik üretilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Büyük bir hızla akan bir nehirden elde edilen enerji ile yüksekten akan bir suyun ortaya çıkaracağı enerji miktarı da büyük olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem yüksekten akması hem de yüksek hızla akması sonucu kanallar içine alınan sular tribünlere akar ve döndürür, tribünler jeneratörlere bağlanır ve mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürür (Gövdeli, 2018: 37).

Biyokütle Enerji: Karbon-hidrat bileşenleri olan hayvansal ve bitkisel olarak elde edilen tüm maddelere biyokütle enerjisi adı verilir. Bitkilerin fotosentez yolu ile güneş enerjisini kimyasal enerjiye dönüştürmeleri bitkisel kaynaklı biyokütle enerjisinin ortaya çıkmasına neden olur. Biyokütle enerjisi ile elektrik ve taşıtlar için yakıt üretimi yapılabilmesi, bununla birlikte her koşulda elde ediliyor olması avantajlı bir enerji türü olmasını sağlamaktadır. Biyokütle enerji kaynakları odun ile yağlı tohumlardan elde edilen bitkilerden (Ayçiçek, kolza, soya, aspir, pamuk, vb.), karbonhidrat içerikli bitkilerden

(patates, buğday, mısır, pancar, vb.), elyaf içeren bitkilerinden (keten, kenaf, kenevir, sorgum, vb.), bitkisel atıklardan (dal, sap, saman, kök, kabuk vb.), hayvansal atıklardan şehirsel ve endüstriyel atıklardan elde edilmektedir (Gövdeli, 2018: 33).

3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

3.1. Dünya'da Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Üretim Kapasiteleri

Dünya'da bölgelere göre yenilenebilir enerji kaynaklarının son beş yıllık üretim kapasiteleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1 – Dünya'da Bölgelere Göre Yenilenebilir Enerji Üretim Kapasitesi (Terawatt/Saat-TW/S)

Yıllar	Kuzey Amerika	Orta-Güney Amerika	Avrupa Birliği	Bağımsız Devletler	Orta Doğu	Afrika	Asya-Pasifik	Dünya
2017	483,6	140,6	718,3	2,1	4,7	27,9	805,1	2182,3
2018	523	159,6	758,4	2,5	7,2	33	1005,5	2489,2
2019	562,5	181,6	837,8	3,8	12,1	40,5	1160,9	2799,2
2020	633,2	199,1	922,7	6,8	15,7	45,4	1323,7	3146,6
2021	714,1	229,3	946,5	9,6	18,5	49	1690,1	3657,2

Kaynak: British Petroleum (BP), 2022.

Dünya'da 2017 yılında 2182,3 TW/saat olan yenilenebilir enerji üretim kapasitesi 2021 yılına gelindiğinde 3657,2 TW/S ulaşmıştır. Yenilenebilir enerji üretiminde 2021 yılında 2017 yılına göre oransal olarak en yüksek artışın (%450) bağımsız devletlerde olduğu görülmektedir (bkz Tablo 1).

Tablo 2 – Dünya'da Bölgelere Göre Güneş Enerjisi Üretim Kapasitesi (GigaWatt/Saat-GW/S)

Yıllar	Kuzey Amerika	Orta-Güney Amerika	Avrupa Birliği	Bağımsız Devletler	Orta Doğu	Afrika	Asya-Pasifik	Dünya
2017	45,4	5,3	113,3	0,5	2,1	4,7	218,8	390,2
2018	55,4	7,5	124,2	1,2	3,3	7,2	284,2	483
2019	66,8	11	146	2,6	5,7	8,4	344,1	584,7
2020	82,3	15,5	167	3,3	7	9,7	425,3	710,3
2021	104,4	22,8	191,1	4,9	8	10,3	501,6	843,1

Kaynak: BP, 2022.

2017 yılında dünyada güneş enerjisi kapasitesi 390,2 GW/S enerji olup 2021 yılına gelindiğinde bu rakam 843,1 GW/S enerjiye yükselmiştir (bkz Tablo 2).

Tablo 3 – Dünya’da Bölgelere Göre Rüzgar Enerjisi Üretim Kapasitesi (GW/S)

Yıllar	Kuzey Amerika	Orta-Güney Amerika	Avrupa Birliği	Bağımsız Devletler	Orta Doğu	Afrika	Asya-Pasifik	Dünya
2017	104	17,3	176,9	0,2	0,5	4,6	210,5	514,2
2018	112,2	20,8	188,6	0,3	0,6	5,5	235,2	563,5
2019	123,5	22,6	203,5	0,6	0,8	5,5	264,4	621,3
2020	138,9	26	216,3	1,6	0,9	6,5	341,3	731,8
2021	154,7	31,8	232,1	3,3	1	7,3	394,2	824,9

Kaynak: BP, 2022.

2017 yılında dünyada rüzgâr enerjisi kapasitesi 514,2 GW/S olup bu rakam 2021 yılına gelindiğinde 824,9 GW/S enerjiye yükselmiştir (bkz Tablo 3).

Tablo 4 – Dünya’da Jeotermal Enerji Kaynakları Üretim Kapasitesi (MegaWatt/Saat-MW/S)²

Yıllar	Dünya
2017	13,03
2018	13,43
2019	14,09
2020	14,43
2021	15,96

Kaynak: International Renewable Energy Agency (IRENA), 2022.

2017 yılında dünyada jeotermal enerji kapasitesi 13,03 MW/S enerji elde edilmiş olup 2021 yılına gelindiğinde bu değer 15,96 MW/S enerjiye yükselmiştir (bkz Tablo 4).

² Bölgelere göre jeotermal üretim kapasitesine yönelik verilere ulaşamamıştır. Bu nedenle dünyadaki jeotermal enerji kapasitesi verilmiştir.

Tablo 5. Dünya’da Bölgelere Göre Hidroelektrik Enerji Kaynakları Üretim Kapasitesi (Exajoules)

Yıllar	Kuzey Amerika	Orta-Güney Amerika	Avrupa Birliği	Bağımsız Devletler	Orta Doğu	Afrika	Asya-Pasifik	Dünya
2017	6,93	6,72	5,6	2,3	0,2	1,21	16,04	38,99
2018	6,74	6,76	6,16	2,33	0,12	1,28	16,45	39,84
2019	6,56	6,57	5,97	2,36	0,38	1,32	17	40,15
2020	6,58	6,54	6,22	2,49	0,27	1,38	17,61	41,09
2021	6,34	6,22	6,12	2,51	0,18	1,45	17,44	40,26

Kaynak: BP, 2022.

2017 yılında dünyada hidroelektrik enerji kapasitesi 38,99 Exajoules olup 2021 yılına gelindiğinde bu değer 40,26 Exajoules enerjiye yükselmiştir (bkz Tablo 5).

Tablo 6 – Dünya’da Bölgelere Göre Biyokütle Enerji Kaynakları Üretim Kapasitesi (Petajoules)

Yıllar	Kuzey Amerika	Orta-Güney	Avrupa Birliği	Bağımsız Devletler	Orta Doğu	Afrika	Asya-Pasifik	Dünya
2017	686	399	286	0	0	2	187	1560
2018	707	460	304	0	0	2	247	1720
2019	689	482	310	0	0	2	312	1795
2020	624	445	301	0	0	2	310	1682
2021	665	439	302	0	0	2	338	1746

Kaynak: BP, 2022.

2017 yılında dünyada biokütle enerjisinden 1560 petajoules enerji elde edilmiş olup 2021 yılına gelindiğinde bu değer 1746 petajoules enerjiye yükselmiştir (bkz Tablo 6).

3.2. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Üretim Kapasiteleri

Türkiye’nin son 5 yıllık yenilenebilir enerji kaynaklarının üretim kapasitesi Tablo 7’de yer almaktadır.

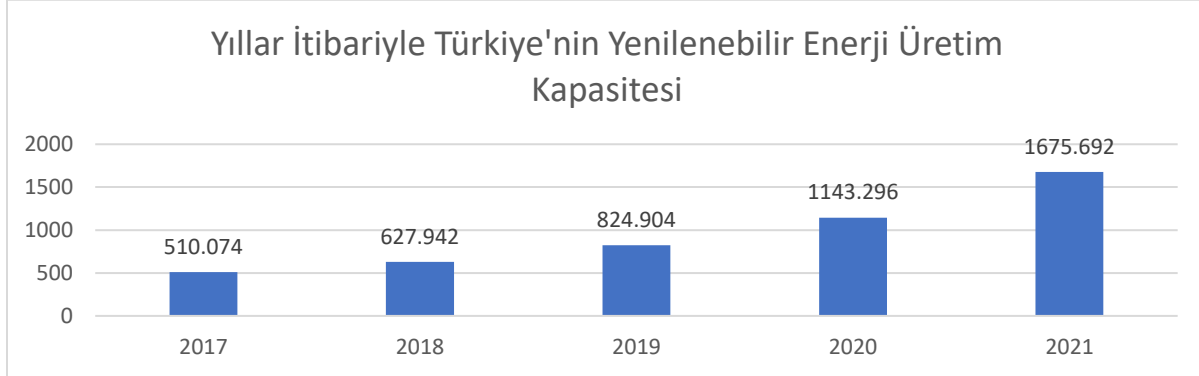
Tablo 7- Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üretim Kapasitesi (MW/S)

Yıllar	Güneş Enerjisi	Rüzgar Enerjisi	Jeotermal Enerji	Hidroelektrik Enerji	Biyokütle Enerji	Toplam
2017	3,421	6,516	1,064	27,273	471,8	510,074
2018	5,063	7,005	1,283	28,291	586,3	627,942
2019	5,995	7,591	1,515	28,503	781,3	824,904
2020	6,667	8,832	1,613	30,984	1095,2	1143,296
2021	7,816	10,607	1,676	31,493	1624,1	1675,692

Kaynak: IRENA, 2022

Türkiye'nin son 5 yıllık yenilenebilir enerji kaynakları üretim kapasitesine bakıldığında; 2017'de 510,074 MW/S olan üretim kapasitesi 2021 yılında yaklaşık %320 artarak 1675,692 MW/S'e ulaşmıştır. Tablo 7'den de görüleceği üzere biyokütle enerjisindeki artış (yaklaşık %400) toplam enerji kapasitesindeki artışa neden olmuştur.

Grafik 1 – Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Üretim Kapasitesi (Kilowatt/Saat-kW/S)

Kaynak: (IRENA, 2022)

Türkiye elektrik enerjisi tüketimi 2021 yılında bir önceki yıla göre %7,7 artarak 329,6 milyar kW/S, elektrik üretimi ise bir önceki yıla göre %8,1 oranında artarak 331,5 milyar kW/S olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı Haziran ayı sonu itibarıyla ülkemiz kurulu gücü 101.518 MW'a ulaşmıştır. 2022 yılı Haziran ayı sonu itibarıyla kurulu gücümüzün kaynaklara göre dağılımı; %31,1'i hidrolik enerji, %24,9'u doğal gaz, %20,8'i kömür, %10,8'i rüzgâr, %8,4'ü güneş, %1,7'si jeotermal ve %2,4'ü ise diğer kaynaklar şeklindedir. Ayrıca Ülkemizde elektrik enerjisi üretim santrali sayısı, 2022 yılı Haziran ayı sonu itibarıyla 10.862'ye yükselmiştir. Mevcut santrallerin 749 adedi hidroelektrik, 68 adedi kömür, 356 adedi rüzgâr, 63 adedi jeotermal, 348 adedi doğal gaz, 8.792 adedi güneş, 486 adedi ise diğer kaynaklı santrallerdir (ETKB, 2022).

4. TÜRKİYE'DE ENERJİ İTHALATI ile CARİ AÇIK İLİŞKİSİ

Ekonomik kalkınmanın, refah artışının ve ekonomik büyümenin sağlanmasında enerjinin iç kaynaklardan üretilmesi ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması önem arz etmektedir. Bu bakımdan yeterli düzeyde enerji girdisine, ara mallara ve sermaye mallarına sahip olmayan ülkelerin ekonomik faaliyetlerini sürdürülebilmeleri için, bu girdileri ithal ederek karşılamak durumundadırlar. Ekonominin işlevselliğinin sürdürülebilmesinde kullanılan enerji, ara ve sermaye mallarını ithal etmek durumunda kalan ülkelerin en önemli sorunlarından biri de cari açıktır (İnançlı ve Akı, 2022: 122).

Dünya'daki enerji talebi, üretime ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluğuna bağlı olarak artmaktadır. Bu durum da enerji üretim kaynakları bakımından yetersiz olan ülkelerin enerji ithal talebini arttırmaktadır. Bunun sonucunda da hem enerji fiyatlarındaki talep nedeniyle artış hem de döviz kurlarındaki artıştan kaynaklı cari işlemler açığı oluşmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve hızlı kalkınma sürecindeki ülkelerin enerji talebinin artması birincil enerji (petrol, doğalgaz, kömür vb.) ithalatını arttırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kronik bir hale gelen ve giderek büyüyen sorunlardan biri cari açıktır. Üretim ve ekonomik büyüme için gerekli faktörlerden biri olan enerjide dışa bağımlılık, ülkelerin dış ticaret ve cari işlemler açığı vermesinde sürekliliğe neden olmaktadır (Sarıtaş, Genç ve Avcı, 2018: 197).

Dünya'daki birçok ülke, enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecek oranda enerji üretememekte bunun sonucunda da enerjide arz açığıyla karşılaşmaktadırlar. Söz konusu ülkeler her ne kadar bu açığı kapatmaya yönelik alternatif enerji kaynakları için yatırım ve üretim için çaba sarf etseler de enerji talebinin artışını karşılayabilmek için birincil enerji kaynaklarına olan talebi azaltmada yetersiz kalmaktadırlar. Bunun sonucunda da bu ülkelerde enerji ithalatı ve cari açık sürekli hale gelmiştir. Diğer yandan enerji ithalatını karşılayabilmek için gerekli olan döviz için yeterli rezerve sahip olmayan ülkelerde ithalat giderlerinde ve cari işlemlerde daha fazla açık oluşmaktadır (İnançlı ve Akı, 2022: 122).

Gelişmekte olan ülkelere de cari açık, ekonomik kriz dönemleri haricinde sürekli artış eğiliminde olmuş ve bu durum Türkiye'de makro ekonomik sorunlardan biri haline gelmiştir. Türkiye'de cari açığın ortaya çıkmasında en önemli faktörlerden biri de enerji ithalindeki talep ve enerji talebini karşılayabilmek için harcanan döviz kurlarındaki fiyat artışıdır.

Enerjide dışa bağımlı olan ülkeleri bekleyen başka bir sorun da enerji ithal edilen ülkelerle yaşanabilecek olası politik-ekonomik gerginliklerdir. Örneğin Rusya-Ukrayna savaşında Ukrayna'dan yana tavır alan ülkeleri Rusya dost olmayan ülke olarak ilan etmiş ve doğalgaz akışını kesmiştir. Bu nedenle ilgili ülkeler enerji tedarikinde ciddi sorunlar yaşamaktadır.

Türkiye'nin 2005-2021 yılları arasındaki enerji ithalatı ve enerji bağımlılığına ilişkin veriler Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8 – Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Bağımlılık Oranı (2005-2021)

Yıllar	Türkiye'de Enerji İthalatı (Milyar \$)	Türkiye'de Enerji İthalatının Bağımlılık Oranı (%)
2005	21,22	72,62
2006	28,82	73,9
2007	33,84	74,66
2008	48,25	72,37
2009	29,88	71,36
2010	38,46	69,64
2011	53,99	72,1
2012	59,84	73,63
2013	55,91	74,36
2014	54,88	75,28
2015	37,84	76,87
2016	27,16	75,48
2017	37,2	77,16
2018	43	75,64
2019	41,18	74,11
2020	28,93	70,1
2021	50,7	78,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Agustos-2022-45543> Erişim Tarihi: 19.10.2022

Tablo 8'de de görüleceği üzere Türkiye'nin enerji bağımlılığında yıllar itibariyle artış söz konusudur. 2005 yılında %72,62 olan bağımlılık oranı 2021'de %78,4 düzeyine ulaşmıştır. Bu artışın nedeni ise gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye'nin üretime dönük politikalarının enerji talebini arttırmasıdır. Dolayısıyla da bu talebi karşılayacak miktarda enerji üretimi sağlanamadığından, bu talep ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

Tablo 9 – Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Cari Açık ile İlişkisi (2000-2019)

Yıllar	Enerji İthalatı (Milyar \$)	Toplam İthalat (Milyar \$)	Enerjinin Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Cari Açık (Milyar \$)	Enerji İthalatının Cari Açık İçindeki Payı (%)
2005	21,22	116,77	18	-20,98	101
2006	28,82	139,57	20	-31,161	92
2007	33,84	170,06	19	-36,946	91
2008	48,25	201,96	23	-39,425	122
2009	29,88	140,92	21	-11,36	263
2010	38,46	185,54	22	-44,62	86
2011	53,99	240,85	22	-74,402	72
2012	59,84	236,54	25	-47,96	124
2013	55,91	260,82	21	-55,858	100
2014	54,88	251,14	21	-38,848	141
2015	37,84	213,61	17	-27,314	138
2016	27,16	202,18	13	-26,849	101
2017	37,2	238,71	15	-40,584	91
2018	43	231,15	18	-20,745	207
2019	41,18	210,34	19	8,83	466
2020	28,93	219,51	13	-35,53	82
2021	50,7	271,42	19	-29,16	174

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Agustos-2022-45543> Erişim Tarihi: 19.10.2022

Tablo 9 'da 2005-2021 yılları arasında enerji ithalatının toplam ithalat ve cari açık içindeki payları görülmektedir. 2005-2021 yılları arasında enerji ithalatı en çok 2012 yılında (59,84 milyar dolar) gerçekleşmiş, bu yılda enerji ithalatının cari açıktaki oranı %124 olmuştur. Enerji ithalatının cari açık içindeki payının (%466) en yük olduğu yıl ise 2019 yılıdır. 2020 yılında yaşanan pandemi nedeniyle enerji ithalatı bir önceki yıla göre yaklaşık %30 düşüş göstermiştir. Enerji ithalatının toplam ithalat içindeki payının yıllar itibariyle ortalama %20 dolayında gerçekleştiği görülmektedir. Enerji ithalatının cari açık içindeki payında dönemsel dalgalanmalar görülse de genellikle cari açığı artırdığı gözlenmiştir.

Ülkemiz ekonomisindeki cari işlemlerde görülen dengesizliğin en önemli nedenin enerji tedarikinde olduğu, enerji tedarikinde dışa bağımlılıkta artış olduğu, enerji fiyatlarındaki artışın da cari açığındaki artışın nedenleri arasında olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye’de ekonomideki büyüme enerji talebini, enerjideki talep artışı da cari işlemler açığının artmasına neden olmaktadır (Kızılkaya ve Sofuoğlu, 2018: 67).

5. SONUÇ

Ülkeler kalkınmak ve bu kalkınmayı sürdürebilmek için enerji ihtiyacını karşılamak zorundadırlar. Birincil enerji kaynaklarının azalması ve çevreye verdiği zararlar, bununla birlikte enerjiye erişimin kısıtlı olması ve enerji ihtiyacının gün geçtikçe artıyor olması, ülkeleri alternatif enerjiye yönlendirmektedir.

Özellikle de enerji üretemeyen ve bunu başka ülkelerden tedarik etmek zorunda kalan ülkelerin olası sorunlarda enerjiye erişimleri daha da zorlaşmaktadır. Örneğin; Rusya-Ukrayna savaşında Rusya’nın dost olmayan ülkeler olarak ilan ettiği ülkelere doğal gaz, petrol vb. gibi enerji ihracatını kısıtlaması, söz konusu ülkeleri çok zor durumda bırakmıştır. Bu nedenle ülkeler alternatif enerji kaynaklarına yönelmiştir. Bu enerji kaynakları da yenilenebilir enerji olarak adlandırılmaktadır.

Yenilenebilir enerji, ülkelerin dışa bağlı enerji tedarikini azaltmaya yönelik enerji türü olmasıyla beraber çevreye etkileri bakımından da son derece önemlidir. Özellikle fosil yakıtların çevreye verdiği zararlar göz önüne alındığında, yenilenebilir enerjinin hem yenilenebilir özellikte olması hem de çevreye verdiği zararın daha az olması nedeniyle ülkelerin bu alana yönelmesine neden olmaktadır.

Çalışma kapsamında beş yıllık bir periyotta incelenen dünyadaki yenilenebilir enerji kapasitesinin yıllar itibarıyla belirgin bir şekilde arttığı görülmüştür (2017-2021 yılları arasında yaklaşık %70 artış). Bu enerjiler içerisinde ise en belirgin artışı gösteren güneş enerjisidir (%100’ün üzerinde bir artış).

Ülkemiz nezdinde yapılan incelemede ise dünyadakinden daha fazla yenilenebilir enerji kapasitesine ulaşıldığı görülmüştür (artış oranı yaklaşık %320). En fazla artış ise Biyokütle enerjide görülmüştür (artış oranı yaklaşık %400).

Ülkemizin enerji ithalatçısı konumunda olması ise cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir. Büyümedeki artış beraberinde cari açığa neden olmaktadır. Bununla birlikte döviz erişimindeki sıkıntılar enerji ithalatında sorunlara neden olmaktadır. Enerji ithal eden ülkelerin döviz rezervlerini de güçlendirmesi büyük önem arz etmektedir. Yakın zamanda, doğal gaz ithal ettiğimiz Rusya’dan ödemelerin 2024 yılına kadar ertelenmesi talep edilmiştir.

Sonuç olarak; birincil enerji kaynaklarına erişimin zor olması ve bu kaynaklara sahip olmayan ülkelerin dışa bağımlı olması nedeniyle alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri kaçınılmazdır. Yenilenebilir enerji kaynakları hem ülkelerin dışa bağımlılığını azaltmakta hem de çevreye en az zarar

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

vererek iklimsel değişimleri engellemektedir. Bu nedenle yenilenebilir enerjiye daha fazla yatırım yapılmalı ve bunun sürdürülebilir kılınması gerekmektedir. Ülkemiz de yenilenebilir enerji kaynaklarına sahiptir ve bu alana daha fazla yatırım yapmalıdır. Özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda devletin üretime katılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Adıyaman, Ç. (2012). Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikaları. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Akı, A. (2021). Türkiye'de enerji ithalatı ve bağımlılığının cari açık üzerine etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Sakarya.

Bayraç, H.N. (2022). Türkiye'de Petrol Fiyatlarının Cari Açık Üzerindeki Etkisi, VI. Anadolu International Conference on Economics, May 13-15, 1-12.

BP (2022). Statistical Review of World Energy 2022, 71st edition <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf>, Erişim Tarihi: 10.08.2022.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji>, Erişim Tarihi: 15.08.2022.

Gövdeli, T. (2018). Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Gyimah, J., Yao, X., Tachega, M.A., Sam Hayford, I., Opoku-Mensah, E. (2022). Renewable energy consumption and economic growth: New evidence from Ghana. Energy, 248, 123559.

The International Renewable Energy Agency, <https://www.irena.org/>, Erişim Tarihi: 25.08.2022.

İnan, İ., Akbulut, İ., Aslan, E. (2018). Enerji sorununun çözümünde yenilenemez ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yeri ve önemi. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 120(237): 11-40.

İnançlı, S., Akı, A. (2022). Türkiye'de enerji ithalatı ile cari açık ilişkisinin 2010-2019 dönemi için ampirik analizi, bmij, 10(1): 120-131.

Kılıç, F.Ç. (2015). Güneş enerjisi, Türkiye'deki son durumu ve üretim teknolojileri. Mühendis ve Makina, 56(671), 28-40.

Kızılkaya, O. ve Sofuoğlu E. (2018). Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Enerji Politikaları, 2.Basım, Nobel Yayın, Ankara.

Koç, E., Şenel, M.C. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme. Mühendis ve Makina, 54(639), 32-44.

Koçaslan, G. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi Çerçevesinde Türkiye'nin Rüzgar Enerjisi Potansiyelinin Yeri ve Önemi. Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 53-61.

Manzella, A., Allansdottir, A., Pellizzzone, A. (2019). Geothermal energy and society: Springer.

Mathews, A.P. (2014). Renewable energy technologies: panacea for world energy security and climate change? Procedia Computer Science, 32, 731-737.

Mert, M. (2017). Kalkınma ve Büyüme İktisadı. (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Michaelides, E.E.S. (2012). *Alternative energy sources*: Springer Science & Business Media.
- OECD, *Strategies for Sustainable Development-Practical Guidance for Development Cooperation*, <https://www.oecd.org/dac/environment-development/2669958.pdf>, Erişim Tarihi: 08.08.2022.
- Özgen, N., Kahyaoğlu, M. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma*. (Birinci Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Özyüksel, S., Oksay, G. (2014). İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Sigortacılık. İstanbul: TSEV, 60-89.
- Quaschnig, V. (2016). *Understanding renewable energy systems*: Routledge.
- REN21, (2021). *Renawables 2021 Global Status Report*. <https://www.ren21.net/reports/global-status-report/>. Erişim Tarihi: 08.08.2022.
- Sarıtaş, H., Genç A., Avcı, T. (2018). Türkiye’de Enerji İthalatı, Cari Açık Ve Büyüme İlişkisi: Var ve Granger Nedensellik Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 181-199.
- Sezal, L. (2017). Türkiye'deki Güneş Enerjisi Yatırımlarının Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of International Social Research*, 10(51).
- Shafiei, S. (2013). *Economic growth, energy consumption, and environment: assessing evidence from OECD countries*. Curtin University.
- Şahinöz, A. (2019). “Sürdürülemeyen Sürdürülebilir Kalkınma”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8-15, s. 79-99.
- Şaşmaz, M.Ü., Yayla, Y.E. (2018). “Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler”, *International Journal of Public Finance*, 3-2, s. 249- 268.
- Şenel, M.C., Koç, E. (2015). Dünyada ve Türkiye’de rüzgar enerjisi durumu-Genel değerlendirme. *Mühendis ve Makina*, 56(663), 46-56.
- Taban, S., Kar, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*. (Birinci Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu:1 Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/403675579f61145_ek_0.pdf, Erişim Tarihi: 07.08.2022.
- Xu, D., Yuan, Z.-L., Bai, Z., Wu, Z., Chen, S., Zhou, M. (2022). Optimal operation of geothermal-solar-wind renewables for community multi-energy supplies. *Energy*, 123672.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3-1, s. 55-60.

Türkiye’de E-Girişimcilik Eğilimleri: Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Örneği

Mesut ÖNCEL¹

Özet

Serbest pazar ekonomisinin ve ortaya çıkan pazar yapısının en önemli unsurlarından birisi girişimciliktir. Özellikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte büyük bir önem kazanan girişimcilik, çağdaş toplumlarda ardı arkası kesilmeyen yenilikleri gerçekleştirmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle, hizmet sektörünün genişlemesi ve bilişim sektöründeki değişimlerle birlikte son yıllarda bilişimci girişimcilik konusu dikkat çekmektedir.

Bilişimci girişimciliğin son on yılda hızla yaygınlaştığı küresel pazar ortamında, Türkiye’de bilişimci girişimciliğin ürettiği katma değerden arzu edildiği düzeyde yararlanılamadığı bilinmektedir.

Araştırmanın amacı; bilişimci girişimciliğin üniversiteler düzeyinde geliştirilebilmesinin temel yapı taşlarını belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Bilişimci girişimciliğin gelişiminde ortaya çıkan boşlukların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi’nde öğrenimlerini devam eden öğrencilere konuya yönelik algılarını ölçmek üzere anket soruları hazırlanmıştır.

Bilişimci girişimciliğin; makro düzeyde özellikle alan disiplini eğitim politikalarının yeniden gözden geçirilmesiyle, mikro düzeyde üniversitelerin bilgi teknolojileri girişimciliği dersi ile daha reel çözümlerin üretilmesine paralel olarak gelişim sağlanacağı düşünülmektedir.

Araştırma, ilgili literatüre katkı sağlamayı yanı sıra eğitim kurumlarının konuya yönelik duyarlılıklarını artırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Bilişimci Girişimcilik, Bilişim Teknolojileri

Jel Clasifacation Codes: L26, M13

¹ Dr. Öğretim Üyesi Mesut ÖNCEL, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı Öğretim Üyesi, Orchid: 0000- 0001-7869- 1663

Giriş

Yeni yüzyılın getirdiği en önemli değişim, bilgi ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuçlarla açıklanabilir. Küreselleşmeyle birlikte hız kazanan değişim ve dönüşüm, yeni yüzyılda dijitalleşme kavramıyla birlikte ülkeler ve sistemler arasında rekabet olgusunu da farklı bir boyuta taşımıştır. Günümüzde rekabet edebilmenin özünü oluşturan girişimcilik, gelişmiş ekonomilerin temel güç ve destek aldığı stratejik bir kavramdır. Ekonomik gücünü artırma ve geliştirme vizyonu ile hareket eden ülkeler, değişimlerin ortaya çıkardığı fırsatları kinetik enerjiye dönüştürebilme potansiyelini girişimcilik faaliyetlerinde aramaktadır. Sanayi devriminin başlangıç aşamasından, bugün sanayi 4.0'a uzanan sürecin her bir adımı yanında, sadece ekonomik alanla sınırlı olmayan aynı zamanda kültürel anlamda değişimlerin gerçekleştirilmesinde girişimcilerin oynadığı rollerde bu izleri görmek mümkündür. Dolayısıyla bir ülkenin bugünden gelecek vizyonuna uzanan sürece şekil veren girişimcilik olgusu toplumsal düzeyde ele alınması gereken bir konudur. Gelişen ve büyüyen pazarlardan pay alma, istihdam sağlamak, ekonomik kalkınma ve toplum refahının artırılması, girişimcilik kültürünün toplumsal anlamda yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu genç ve dinamik nüfus, dijital girişimcilik pazarından aldığı payın artırılması adına önemli bir kaynağa sahiptir. Bu nedenle özellikle Türkiye'de üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin iktisadi hayata atacağı adımlara uzanan kariyer sürecinde, kendi girişimlerini başlatma, iş fikirlerini dijital pazarlara taşıması, eğitim aldıkları alanlarda vizyonlarını genişletme çabaları değer taşıyan bir didinmedir. Türkiye'deki üniversitelerde bilişimci girişimcilik potansiyelinin keşfedilerek harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bilişimci girişimcilik potansiyelinin varlığı, bir yandan Türkiye'nin küresel pazarlarda var olması, katma değerli iş potansiyelini geliştirme olanaklarını sağlaması, diğer yandan üniversitelerin konuyla ilgili yetkinliklerini ölçme, değerlendirme ve dahası üniversitelerin başarı sıralamalarının belirlenmesinde yönelik somut kriter üretilmesinde katkıda bulunacaktır. Hali hazırda Türkiye'nin bilişimci girişimciliğin ürettiği katma değerden yeterli düzeyde yararlanamadığı bilinmektedir. Bu çalışmada girişimcilik kavramının kuramsal çerçevesi, bilişimci girişimcilik kavramları ele alınarak, Türkiye nezdinde iyi uygulama örneklerinden kısaca değinilecektir. Bilişimci girişimciliğin geliştirilmesinde konuyla ilgili ortaya çıkan boşlukların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nde öğrenimlerine devam eden öğrencilere yönelik konuya yönelik algılamalarını ölçmek amacıyla anket soruları hazırlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde girişimciliğin kuramsal çerçevesi incelenmiş, bilişimci girişimcilik kavramı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın devam eden bölümünde anket çalışması ile ilgili yöntem ve bulgulara yer verilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde, sonuç ve önerilerle değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan çalışma, özellikle konunun paydaşları açısından önem arz etmektedir.

1. Girişimciliğin Kuramsal Çerçevesi

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile birlikte daha büyük önem kazanmaya başlayan girişimcilik, kavramı orta çağdan günümüze kadar pek çok teorisyenin tanımlamaya çalıştığı bir kavram olarak hem işletme hem de iktisat literatürünün en fazla ilgi çeken konularından birisi olmuştur (Marangoz, 2016:1). Girişimcilik özünde bireysel düzeyde sahip olunan potansiyelin, çevre üzerinde oluşturduğu etki ile anlam bulan bir kavramdır. Bu nedenle girişimcilik, ülkelerin yaşam kalitesini artırma, ekonomik anlamda büyümeyi desteklemesi, istihdam yaratma ve en önemlisi kalkınmanın temel yapı taşı oluşturulmaktadır. Ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişiminde girişimciler büyük rol üstlenirler (Uygun, vd., 2012:146). Bir ülkede girişimciliğe yönelik eğilim, aynı zamanda kıt kaynakların rasyonel yönde kullanımına aktarılması açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Girişimcilik kavramı ile ilgili yazında birçok tanımlama yapıldığı görülmektedir. 18. Yüzyılın başlarında, Cantillon'nun girişimcinin risk üstlenme özelliği üzerinde durmakta, Fransız iktisatçı Say'ın risk üstlenme özelliği kadar, girişimcinin üretim girdilerini örgütlemeye ve yönetme özelliğinin olması gerektiğini ileri sürmesi; girişimciliği örgütlemeye becerisi olarak ön plana çıkartmaktadır (Karadal, 2013:21). Schumpeter (1949) girişimcilik kavramını daha kapsamlı bir bakış açısı ile değerlendirerek, girişimciliğin temelini yenilik kavramı ile açıklamıştır. Schumpeter'e göre girişimci; yeni mal ve hizmetler (ürünler), yeni süreçler geliştirme, yeni hammadde, yarı mamul arz kaynakları sağlama, yeni pazarlar bulma, ya da yeni bir örgütlenme yapısı ile yeni ekonomik yapılar geliştirerek mevcut düzeni değiştirme ile ifade etmiştir. Girişimci, mal ve hizmet üretimin gerçekleştirmek için riski üstlenerek doğal kaynak, sermaye, emek gibi üretim faktörlerini bir araya getirip faaliyete geçiren kişi olarak tanımlanabilir (Tekin, 2006:3). Girişimci, kar elde etmek amacıyla mal veya hizmet üretmek veya pazarlamak için üretim faktörlerini bir araya getiren, iktisadi girişimi başlatan, ayrıca üretim için gerekli finansal kaynakları ve üretimin değerlendirileceği pazarları bulan kişidir (Çelik ve Akgemci, 1998:18). Girişimciler, birçok riske katlanarak, yeni bir iş oluşturma gayreti içerisinde. Bu riskli girişimin başarılı olabilmesi ise, yaratıcılık ve yeniliğe bağlıdır. Yeni ekonominin iki yapı taşı girişimcilik ve yeniliktir (Çetindamar, 2002: 17). Riskli girişimler, belirsiz modern bir çevrenin taleplerini karşılamak ve yeni teknolojinin potansiyelinden yararlanmak için, öğrenmeyi ve değişimi zorunlu kılmaktadır. İfade edilen açıklamalar dikkate alındığında, girişimcilik risk alma boyutu ile ön plana çıkmaktadır. Bu durumda her girişimin risk taşıyan yönü girişimciliğin temel öznesi haline getirecektir. Girişimcilik aynı zamanda, gerek işletmelerin hem kurulumunda gerekse gelişiminde kilit rol oynar. Bir işletmenin, üretimde katlandığı ücret ve maliyetlere ek olarak normal işletme karı kazanma fırsatı oluşturmak, her girişimcinin realistik amacını ifade etmektedir.

Girişimcilik için belirtilen tanımlar çerçevesinde bir girişimci gerçekleştireceği girişim için, üç önemli konuyu dikkate alması gerektiği söylenebilir. Bunlardan ilki, girişimcinin çevresel trendler ve değişimlerin yarattığı fırsatları izlemesi olarak belirtilebilir. Girişimcilik için ikinci önemli konu yeniliktir. Bir girişim, yeni ürünler, hizmetler ya da iş yapmanın yeni yolu gibi yeni yaklaşımları

değiştirmesi, dönüştürmesi, pazara sunması gerekir. Son önemli konu ise, büyümedir. Bu bağlamda girişimciler, büyümeyi ve büyümenin hangi yöne doğru evrildiğini izlemesi gerekir. Genel olarak girişimcilik tanımlarına baktığımız zaman; kar elde etme, bağımsızlık, risk alma, yaratıcılık, yenilik yapma fikrine dayandığı ve tanımlar arasında çok büyük farklılıkların taşımadığı görülmektedir (Döm, 2008:7).

Girişimciliğın kuramsal çerçevesinin belirlenmesinde kısaca ele alacağımız diğeri bir konu girişimciliğın türleri olacaktır. Yazında girişimcilik türleri ile ilgili çok sayıda sınıflandırma yapılmıştır (Sarıtaş ve Duran, 2017:149). Orijinal girişimcilik, iç girişimcilik, kurumsal girişimcilik, profesyonel girişimcilik, teknik girişimcilik, sosyal girişimcilik, çevreci girişimcilik, girişimci girişimcilik gibi türleriyle karşımıza çıkmaktadır (Ballı, 2018: 6-8). Çalışmanın özünü bozmamak için, burada girişimciliğın üretim çıktıları açısından ele alındığı bakış açısıyla değeriendirilecektir. Bu bağlamda mal ve hizmetleri üretme ve pazarlama durumuna göre girişimcilik ikiye ayrılmaktadır (Tekin, 2006:12). Bunlardan birincisi olan fırsat girişimciliğı; mevcut ve potansiyel pazarın boşluklarını gözlemleyerek hedef pazar üzerinde mal ve hizmet üretip satmak adına yapılan girişimciliğdir. İkincisi ise yaratıcı girişimcilik olarak açıklanmaktadır. Yaratıcı girişimcilik, yeni bir fikir ve buluşu ya da mevcut bir mal veya hizmeti dizayn ederek ve fiyat, kalite gibi özellikleri iyileştirerek kar edecek şekilde pazara sunulmasıyla yapılan girişimcilik olarak tanımlanmaktadır. Görüleceğı üzere girişimcilikle ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, hala göreceli olarak gelişim göstermeye devam eden bir alandır (Ammirato vd., 2019:226). Girişimcilik ile ilgili çalışmaların önemli bir bölümü, girişimcilerin kişilik ve kişilik özellikleriyle ilişkilendirildiğı çalışmalarla ilgilidir.

Son yıllarda dijitalleşme odağında artan girişimcilik niyeti, bu niyeti oluşturan kişilerin karakteristik özellikleri, motivasyon faktörleri, yeni girişimciliğın getirdiğı fırsat ve tehditler son yıllarda akademik tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Bunun dışında, dijital girişim modelleri, girişimcilik prosedürü, stratejik platform, ekosistem, girişimcilik eğitimi ve sosyal dijital girişimcilik (Baig, vd.,2022:1), boyutları da akademik tartışmaların uzantıları olarak ele alınmaktadır. Birçok araştırma, dijital teknolojilerin girişimcilikteki rolüne ve alanı nasıl şekillendirdiğine odaklanmış olsa da, dijital girişimciliğın bu kilit oyuncularını hakkında nispeten az sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir (Chae ve Goh, 2020:1). Devam eden bölümde bilişimci girişimciliğın dinamikleri ele alınacaktır. Bu kapsamda dijital çağın yeni oyun kurucularını temsil eden bilişimci girişimcileri ortaya çıkaran toplumsal dinamikler ele alınacaktır.

1.1.Bilişimci Girişimciliğın Toplumsal Dinamikleri

Bilişimci girişimciliğın dinamiklerini ortaya koymaya yönelik burada üç temel konu öğesi üzerinde durulacaktır. Bunlar, bilgi toplumunun varlığı, bu toplum içinde “girişimci insan modeli” ve girişimcilik eğilimlerini şekillendiren çevresel koşullar olacaktır.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Düşünce ya da fikir, dünya modellerinin var oluşuna izin veren ve böylece etkin olarak onların amaçlarına, planlarına, sonlarına ve arzularına bağlı olan uğraş (Vikipedi; <https://tr.wikipedia.org>, Erişim tarihi: 24.11.2022), olarak tanımlanmıştır. İnsan yaşam kalitesinin zeminini oluşturan düşünmeyi öğrenmek insanlık tarihi kadar belirleyici ve etkili olan coğrafi sınırların ötesine geçmek adına büyük bir başarıdır (Martin,1997:57). Büyük düşüncelerin üretilmesi, pazarlanması için sınırları aşmanın aracı, bilişim teknolojileri, bu süreçte bilgi ise günümüzün termonükleer rekabet silahlarıdır (Stewart, 1997). Yirmi birinci yüzyıl küresel düşlerin kurulacağı, kurulması gereken bir yüzyıldır (Mütercimler, 2006:480). Geliştirilecek fikirler, düşünceler, mal ve hizmetler küresel düzeyde tasarlanmalıdır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, bugün birçok alanda değişimlerin ortaya çıkmasına, yeni uygulama ve kavramların geliştirilmesine ve bunların küresel ölçekte insanlığın ortak bilgi birikimine katkı sağlayarak paylaşılabılır hale getirmektedir. Dijital girişimcilik ile ortaya çıkan gelişmeler, küresel olarak iş dünyasını muazzam bir şekilde etkilemiş, Google, Twitter, Facebook, Apple ve Microsoft iletişimi küresel ölçüğe dönüştürmüştür (Baig, 2022:1). Dünyaya mal olan bu örnekler, mevcut sınırların aşılmasına olanak sağlayan yeni dünya düzeninin değişim anahtarı olarak kabul edilebilir. Bilişimci girişimciliği temelini daha iyi anlayabilmek bilgi toplumu olmanın özellikleri göz önüne alınması gerekir. Günümüz anlamda gelişmiş toplumların ortak referansları arasında kabul edebileceğimiz, bilgiyi nasıl ürettikleri ve girişimcilik ekseninde ne şekilde kullandıkları bakılarak yorumlanabilir. Bilişimci girişimciliğin ortaya çıkmasında, bilgi toplumunun bireylere sağladığı olanaklar ve ürettiği paradigmalarda saklıdır.

Bilişimci girişimcilik eğilimlerinin ortaya çıkışında ele alacağımız ikinci dinamik, bilgi toplumu içinde girişimci insan modeli olacaktır. Bilgi toplumunda gelişmişlik kulvarının ön sıralarında yer alabilmek; nitelikli insan, bu insanların örgütlenerek bir araya gelen nitelikli organizasyonlar ve nihayetinde nitelikli toplum olma bileşkesinden geçmektedir. Bilgi teknolojileri devrimi beraberinde büyük bir ekonomik ve sosyal değişim de getirmektedir (Çelik ve Akgemci, 1998:170). Bu noktada toplumsal değişimlerin fikir adımlarını oluşturan bilişimci girişimcilerin varlığı yeni dünya düzenin ülkeler için getirdiği bir beka sorunu olarak görülebilir. Bu nedenle; bilişimci girişimcilik eğilimlerinin toplumsal anlamda yaygınlık kazandırabilmesinde için eğitim sistemi önemli rol oynamaktadır. Unutulmaması gereken husus, yeni ekonomi ortamında ortaya çıkan yapısal değişimlerin temelini sadece “yeni teknolojiler” değil, aynı zamanda farklı iş modellerinin, üretim yapılarının ve teknolojik değişimlerin öncülüğünü yapan “girişimciler” tarafından oluşturulmasıdır (Marangoz, 2016: 242). Bilişimci girişimciliğin yaygınlık kazanması, dijitalleşmeye yönelik yatırımlar gelecekteki ekonomik anlamda bir ülkenin gelişimini sağlamak adına stratejik bir önem arz etmektedir. Bu nedenle birçok ülke, ekonomik büyümeyi hızlandırmak için dijital girişimciler geliştirmeye yatırım yapmaktadır (Soliman ve Abdou, 2022: 101). Söz konusu yaşanan hızlı gelişmeler, toplumların yapısını hızla değiştirirken girişimciliğin ekonomik değerini ve önemini artırmakta, bireysel yeteneğe ve bilgiye dayalı girişimcilik faaliyeti ön plana çıkmaktadır (Özdemir, 2015:42). Girişimciliğin artan öneminden dolayı neredeyse bütün dünyada 21.yüzyılın genç nesli, sanayi devriminden itibaren en girişimci haline gelmiştir (İrmiş ve Barutçu, 2012:2).

Bilişimci girişimcilik dinamikleri kapsamında bilgi toplumunda girişimci insan modelini açıklamaya yönelik ele alacağımız diğer bir konu bu kavramın nasıl bir çerçevede tanımlanması gerektiğine ilişkin olacaktır. Yazında, yeni ekonomi eksenine ilişkilendirilen girişimcilik faaliyetleri, dijital girişimcilik olarak ifade edilmektedir. Geleneksel girişimcilik faaliyetlerinin ötesinde, bilgi teknolojilerinin işin merkezi haline getirilmesi, girişimin ana kaynağının dijital medya ve diğer bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına dayalı fırsat arayışı güdülmesi dijital girişimciliği açıklamaya yönelik tanım çerçevesi kazandırmaktadır. Hali hazırda emekleme aşamasında olan yeni ortaya çıkan teorik bir çalışma alanı olarak bilişimci girişimcilik, şu anda belirli bir sağlam birleşik çerçeveden yoksun olup (Ammirato vd., 2019:228), girişimcilik ve dijital teknolojilerin kesiştiği noktada kavramsallaştırılmasına yönelik fikir birliği bulunmamaktadır (Hansen, 2019: 38). Bilişimci girişimcilik, dijital girişimcilik kavramının ikamesi olarak düşünülebilir. Ancak bu çalışmada özellikle “bilişimci girişimcilik” kavramı kullanılmıştır. Bilişimci girişimcilik, yazılım ve donanım teknolojilerine odaklanan bir bakışın ötesinde ele alınmaya çalışıldığı bir yorumlamadır.

Bilişimci girişimciliğin dinamikleriyle açıklamaya yönelik ele alacağımız diğer konu, girişimcilik eğilimlerini şekillendiren çevresel koşullar olacaktır. Girişimcilik ve girişimcilik eğilimlerinin yönünü ortaya koymaya yönelik geçmiş dönem çalışmalar incelendiğinde, ilgili dönemlere ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik çevre şartlarının ortaya çıkardığı yaşam koşullarının izlerini görmek mümkündür. Bu koşullar altında insanoğlunun gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak girişimcilik faaliyetleri ile çözümler üretilmeye çalışıldığı görülebilir. Bir anlamda insanoğlu, yaşadığı dönemin aynasıdır, bu bağlamda kişilik ve karakteristik özelliklerinde ailesinden çok içinde bulunduğu dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Başka bir ifade ile kuşaklar, içinde yer aldıkları kültüre ve tarihe göre şekillenmiştir (Yelkikalan, vd., 2010: 500). Girişimcilik eğilimlerini belirleyen koşulları ortaya koymaya yönelik yapılan birçok çalışmada kişilik ile girişimcilik özellikleri ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Kişiliğin girişimcilikle ilişkisi konusunda birçok araştırmacı hemfikir olmakla beraber, hangi kişilik tipinin girişimcilikte belirleyici olduğu noktasında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir (Başol, vd., 2011:10). Bu nedenle bilişimci girişimcilik eğilimlerini ortaya koymak, kişilik özellikleri ile tasvir etmeye yönelik konular, bilişimci girişimcilik kültürü ekseninde değerlendirilmesini gerektirmektedir.

1.2.Bilişimci Girişimcilik Kültürü

Yirmi birinci yüzyılda da en önemli sermaye insandır ancak nitelikli olanıdır zira, bilgi çağının insanı, liderlerin lideri olabilecek yetenek ve donanımdaki kişidir (Mütercimler,2006:486). Yenilikçi fikir ve bakış açıları ortaya koymak, insanlığın yararına katkı sağlayacak gelişim ve değişimlerin öncülü olmak, bireylerin yetenek ve entelektüel kapasitesine bağlı olacak şekillenecektir. Her insanın özünde eşsiz, parmak izlerimizin ayırt ediciliği özelliği gibi biriciktir. Benzer şekliyle, kişilik özelliklerindeki farklılıklar da girişimci adaylarının sahip oldukları girişimci özelliklerinin de birbirinden farklı olmasını beraberinde getirmektedir (Başer ve Büber, 2012:135). Her ne kadar bireylerarası farklılıklar, genel anlamda kişilerin sahip olduğu eşsiz fiziksel ve psikolojik özellikleri ile bireylerin birbirlerinden farklı

olma durumunu yansıtıyor olsa da kişilerin düşünceleri, davranışları, yaşantıları ve gelecek planı gibi konularda önemli bir etkiye sahiptir (Sığı ve Gürbüz, 2014:95).

Bilgi çağında nitelikli insan olabilmenin alt yapısı, bireyin kişilik ve karakteristik özellikleri yanında, yaşamını kuşatan sosyo-kültürel bir eko sistemin varlığı ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda birey olarak kişiliğin şekillenmesinde, sosyolojik kurumlar büyük bir rol oynamaktadır. Bilişimci girişimcilik kültürü, ilgili sosyolojik kurumların etkileşimleri sonucunda birey üzerinde gelişen; bilişsel, duygusal ve davranışsal tutum bileşenleri ile hayat bulan bir olgudur. Bazı insanlara baktığımızda diğerlerine göre çok daha fazla girişimci özelliği taşıdığını görürüz (Durukan ve Müftüoğlu, 2004: 19). Bunun izlerini kişinin yaşam deneyimleri ve bu süreçte gözlemlediği referans kişi ve/veya gruplar etkili olmaktadır. İlgili açıklamalar çerçevesinde bilişimci girişimciliğin gelişmesinde birçok faktörün varlığından söz edilebiliriz. Her ne kadar bilişimci girişimcilik, bireyin kişilik ve karakteristik yapısıyla birleşen ve zamanla gelişen bir olgu olarak görülüyor olsa bile, yine de bireyin sosyolojik yaşam çevresi bilişimci girişimciliği tetikleyen temel etken olarak ele alınabilir. Örneğin, girişimcilik yeteneklerinin ortaya çıkarılması ya da bu konuda yeni yeteneklerin kazandırılmasında ilk etkileşim kaynağı olarak aile gelmektedir (Durak vd., 2017: 37). Bunun dışında eğitim sistemi diğer bir etken faktörü ifade etmektedir. Bir toplumun en dinamik kesimi olan girişimciler, davranış biçimlerini, içinde yaşadıkları çevre ve gördükleri eğitimden almakta bu sebeple de kültürel değişimlerden hızla etkilenmektedirler (Durak vd., 2017:45). Bilişimci girişimciliğin ortaya çıkışında etki eden diğer bir sosyolojik kurum, kültürel çevre olarak açıklanabilir. Kültür metaforik açıdan, “bir insanı kuşatan yaşam kumaşı gibi” değerlendirmek mümkündür. Bu kuşatılmışlığın içerisinde, bir tarafta insan kendi kumaşını (davranışlarını, hayata bakış açısını, gelenek ve görenekler, inançlar, vb.) yansıtmakta, diğer taraftan üzerinde taşıdığı kumaşa kendi çerçevesinde bir şekil (form) kazandırmaktadır. Buradan hareket ile bir toplumun girişimciliğe yönelik bakış açısı, toplum tarafından destek görme, saygı görme potansiyeli, girişimcilerin niceliği ve niteliği üzerinde etki edecektir. Dolayısıyla girişimcilikte sosyo-kültürel sistemler arasında açık bir ilişki bulunmaktadır (Durak vd., 2017:47).

Bilişimci girişimcilik kültürünün diğer bir unsuru gelecek yönelimli fütürist bir eylem olmasıdır. Özünde girişimcilik ruhu olarak ifade edilen eğilim de geleceğe yönelik olup; bir ihtiyacı karşılamak adına zenginlik yaratmak, çeşitli kaynakları bir araya getirerek tanımlanmış fırsatlarla bir değer yaratma, değiştirme ve yeniden değer yaratma azmi ve inancını barındırmaktadır (Karadal, 2013: 31). Diğer yandan geleneksel girişimcilik ekseninden farklı olarak, bilişimci girişimcilik kültürünün en büyük ideali geniş bir kitle tarafından kabul görme beklentisi ile ifade edilebilir. Bu eksende, dijital girişimcilik eğilimleri daha çok referans grupları göz önüne tutularak, başarılı girişimcilerin uyguladığı yöntemler izlenecek model olarak ele alınmakta ve geniş kabul görmektedir (Döm, 2008:39). Oysa her başarılı girişimcilik kendine özgü hikayesi ile var olmaktadır. Bilişimci girişimcilik, bilgi teknolojileri ekseninde küresel ölçekli bir etkinlik anlayışı üzerine kurulmuştur. Ancak tanım çerçevemiz kapsamında bilişimci girişimcilik; hedefinde servet edinmeye yönelik temel güdülerle hareket edilen bir yaklaşım değil, yeni

bakış açılarının ortaya konulması sonucunda yazılan özgün başarı hikâyesinin varlığı ile anlam bulan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Girişimciliğin geleneksel yönünü karakterize eden üretim faktörlerini organize etme becerisi, bilişimci girişimcilik ekseninde çok farklı bir boyut taşımaktadır. Öncelikle bu sürecinin sosyo-teknik boyutları ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmelidir. Elia vd. (2020), girişimciliği dijital teknolojilerle donatılan bir eko-sistem olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda; dijital aktiviteler nelerdir, dijital aktörler kimlerdir, nasıl bir dijital örgüt tasarımı nasıl geliştirilebilir, girişimcilik süreci ve dijital etkisi nasıl tanımlanabilir şeklinde bir dizi konuda dijital girişimcilik konsepti ortaya koymaya çalışmıştır. Dijital girişimciliği oluşturan ekosistem; temelinde aktörler arasında iş birliklerini geliştiren, heterojen dijital varlıklardan ve bunların karşılıklı ilişkilerinden oluşan ve aynı zamanda kendi kendini organize eden, ölçeklenebilir ve sürdürülebilir örgütsel yapılar olarak değerlendirilebilir (Elia, 2020). Dolayısıyla bilişimci girişimcilik bir ağ ekonomisinin parçasıdır. Örgütler, bu örgütleri birbirine bağlayan amaç birliği, bu kapsamda sistemler arasında beşeri ve teknik eşgüdümle çalışan tam zamanlı çalışan örgütler olarak görülmesi gerekir. Üretim faktörlerini organize etme becerisinin ötesinde, sistem liderliği, yetkinliği ve becerisi bilişimci girişimci kültürünün bir parçası olarak ele alınabilir.

Bilişimci girişimciliğe özgü başarı hikayelerinin Türkiye izdüşümünde, birçok iyi uygulama örneklerine rastlamak mümkündür. Kişi (2018: 395-396), tarafından yapılan bir çalışmada Türkiye’de de dijital girişim uygulamalarına örnek olarak; yemeksepeti.com, sahibinden.com, trendyol.com, onedio, youthall gibi girişimlerden söz edilmiştir. Her biri içinde kurulduğu sanal ortamda ilksel yenilikler kazandırması açısından bilişimci girişimcilik uygulamaları olarak kabul edilebilir. Son yıllarda özellikle akıllı teknolojilerin gelişim kazanması, nesnelerin interneti, yapay zekâ, robotik kodlama, bulut bilişim, 5G teknolojilerinin giderek yaygınlık kazanmasıyla birlikte dünya ’da ve Türkiye’de giderek artan oranda bilişimci girişimcilik örnekleri artacaktır. Yenilikçi yaklaşımların sadece bir işin parçası değil aynı zamanda bir yaşam kültürü haline gelmesi, yeni girişimlerin kapısını açacaktır.

Bilişimci girişimcilik eğilimlerinin Türkiye’de yaygınlık kazandırılmasının diğer bir konusu toplumsal motivasyon ve teşvik edici faktörlerin varlığı olmalıdır. Bazı meslek dallarında olduğu gibi, başarılı şekilde yürütülen bilişimci girişimcilik faaliyetleri, toplum tarafından bilinme, ötesinde ise beğenilme ve saygı görme ile kamuoyu gündemine taşınmalı, yeni bilişimci girişimlerin ortaya çıkmasında teşvik edici olmalıdır. Bilişimci girişimcilik anlayışı; sosyal sorumlulukların, etik ilkelerin gözetildiği, insan gönencinin ön plana çıkarıldığı bir ekseninde düşünülmesini gerektirmektedir. Bilişimci girişimcilik kültürü, Gestalçı bir bakış açısıyla, bireyin kişiliğinin şekillenmesinde sosyolojik kurumların ilk adımını oluşturan aile referansı ile başlayan ve eğitim sürecinin her aşamasında bu kültürün aşılması ile var olacaktır. Üniversiteler, bu sürecin tamamlayıcı rolünü üstlenmektedir.

2.Yöntem

Araştırmamızda veri toplama yöntemi olarak anket formundan yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan katılımcılar, Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nde, organik tarım işletmeciliği ve uluslararası ticaret ve lojistik bölümlerini devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Okul bünyesinde yer alan sermaye piyasası programı, öğrenci sayısının sınırlı olması ve müfredatları kapsamında girişimcilik dersi bulunmaması nedeniyle bu çalışmada kapsam dışı tutulmuştur. Araştırma kapsamında hazırlanan anket soruları üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü öğrencilerin demografik özelliklerini ortaya koymaya, ikinci bölümde bilişimci girişimcilik özelliklerini tespit etmeye yönelik hazırlanmıştır. Üçüncü bölümde öğrencilerin bilişim teknolojilerine yönelik ilgileri belirlenerek bilişimci girişimcilğe ilişkin yatkınları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın evreni Türkiye'deki tüm üniversitelerde öğrenimleri gören öğrencilerdir. Ancak araştırmanın tüm evreni göz önüne alındığında, (1) sosyal bilimlere özgü olan genel sınırlılıklar bu araştırma için de geçerlidir. Bu nedenle örneklem grubu olarak bir fakülte bünyesinde yer alan iki bölüm ile sınırlı tutulmuştur. (2) Yapılan araştırma nicel verilerin güvenilirlik ve geçerliliği ile sınırlıdır. (3) Araştırma kullanılan anket tekniğinin özellikleri ile sınırlıdır. Örneklem olarak seçilen programların, bilişimci girişimcilğe açık olması, girişimcilik dersini de müfredat kapsamında okutulması açısından anlam kazanmaktadır.

Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesinde Aralık 2022 tarihi itibarıyla kurumsal veri bilgi sistemine göre hazırlık sınıfları hariç, organik tarım işletmeciliği ve uluslararası ticaret ve lojistik kayıtlı 116 öğrencisi bulunmaktadır. (Kaynak: <https://app.pusula.pau.edu.tr/kdm/OgrenciVerileri/OgrenciSayilari>, Erişim tarihi: 01.12.2022). Ancak fakülte, Yüksekokul olarak 2547 Sayılı Kanun 7/d-2 maddesince 2011 yılında kurulmuş, 29 Haziran 2021 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Fakülteye dönüştürülmüştür. Bu nedenle araştırma kapsamına ilgili bölümlerde öğrenimlerini devam eden Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu öğrenci verileri eklenmek suretiyle dahil edilebilecek toplam öğrenci sayısı, 497 olarak görülmektedir. Anket kapsamında farklı sınıflarda okuyan ve basit tesadüfi örneklemine dayalı seçilen 243 öğrenciye ulaşılmıştır. Özensiz doldurulduğu görülen anketler çıkarılarak 224 anket çalışma kapsamında dikkate alınmıştır. Örneklem büyüklüğü açısından %5'lik belirlilik düzeyinde evreni temsil etme gücüne sahip olması (Altunışık vd., 2012:137), açısından kabul edilebilir bir değer olduğu görülmektedir.

Bulgular

Demografik faktörlere ait 9, bilişimci girişimciliğin eğilimlerinin önünde gördükleri engellere ait 10, bilişimci girişimcilik niyetini ölçmeye yönelik 27 madde içeren toplam 46 soru yöneltilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin bilişimci girişimcilik eğilimlerinin önünde gördükleri engeller, 5'li likert ölçeğine göre hazırlanan sorular çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kişisel bilgi formu kapsamında, yaş, cinsiyet, sınıf, daha önce

girişimcilik dersini alıp almadıkları, birinci derece aile yakınlarında girişimci bulunup bulunmadığına ilişkin 9 maddeden oluşan sorular yöneltilmiştir.

Tablo 1- Demografik Bilgiler

Özellikler	% (N=234)	Özellikler	% (N=234)
Cinsiyet		Yaş Aralığı	
Kız	52,2	18-20	25,9
Erkek	47,8	21-23	0,71
		24-26	3,1
		26 yaş ve üzeri	--
Bölüm		Sınıf	
UTL	88,8	1. sınıf	1,3
OTİ	11,2	2.Sınıf	19,2
		3. Sınıf	42,0
		4. Sınıf	37,5
Birinci derece aile fertlerinde Girişimci		Girişimcilik Dersi Daha Önce	
VAR	42,0	Evet aldım	74,1
YOK	58,0	Henüz Almadım	25,9
Kariyer Önceliği			
Kamu kesiminde çalışmak	17,9		
Özel Sektörde yer almak	44,6		
Kendi işini kurmak	37,5		

Demografik Bilgilerin dağılımına incelendiğinde ağırlıklı olarak kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Tablo'da dikkat çeken diğer bir nokta bölüm öğrenci sayıları açısından ağırlıklı olarak uluslararası ticaret ve lojistik bölümü öğrencilerinden oluşmasıdır. Fakülte kapsamında bölümlerin öğrenci sayıları ve bölümlerin doluluk oranı bu veriyi karşılar niteliktedir. Birinci derece aile üyeleri arasında daha önce girişimcilik deneyimi olup olmadığı açısından cevap verilen yanıtların %42'i olumlu olarak işaretlediği görülmüştür. Değişken bir faktör olarak aile, çocukların girişimcilik niyetlerini etkilediği, bu durumun da aile etkisinin rol modeli olma ve aile desteği olması ile açıklanabilir (Natkıyok ve Timuroğlu, 2009:92). Bilişimci girişimcilik niyetine etkisi olup olmadığını test etmek açısından, girişimcilik dersi alıp almadıkları yöneltilmiştir. Öğrencilerin ağırlıklı oranını üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşması, bu maddeyi karşılamaya yetmektedir. Müfredat kapsamında girişimcilik dersi beşinci yarıyıl da verilen bir ders olması açısından teyit edici nitelikte bir sonuçtur. Bazı öğrencilerin dersi henüz almamış olarak işaretlemesi, alttan aldığı derslerin sayısı nedeniyle, alabileceği ders kredisinin tutmaması sebebiyle açıklık getirilebilir. Öğrencilere sorulan kariyer önceliği planı hakkında verilen yanıtlara göre; %18'i kamu kesiminde çalışmayı, %44'ü özel sektörde yer almayı, %38'i ise kendi işini kurmayı arzuladıklarını dile getirmiştir. Araştırma kapsamına bilişimci girişimciliğin gelişiminde ortaya çıkan boşlukların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla yöneltilen altı soru, bilişimci girişimcilik üzerinde öğrencilerin gördükleri engelleri belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Bu maddelerin çıkaracağı herhangi bir koşulun girişimcilik eğilimi üzerinde bir engel tanınmadığını belirlemeye yöneliktir. Girişimcilik özellikleri üzerinde yazında belirtilen azim ve kararlılık ile sonuçlar arasında ortaya çıkan boşlukların tespit edilmesi bu çerçevede anlam kazanacaktır. Bu amaçla yönetilen, "Aile üyelerinin bilişimci girişimciliğe kayıtsızlığı" konusunda bir önem arz etmediğini ifade eden öğrencilerin oranı %32,6 olarak belirlenmiştir. Bilişimci girişimciliğe yönelik teknik bilgidan yoksun olmanın bilişimci girişimcilik önünde temel bir engeli olarak gören öğrencilerin oranı %64,7 çıkmıştır. Yabancı dil konusunda yetersizliğinin önemli bir etken olduğunu ifade eden öğrencilerin oranı %65,2, mevcut

koşullarda risk alma eğilimi düşük olduğunu önemli bir etken olarak gören öğrencilerin oranı %60,3 olarak belirlenmiştir. Girişim sermayesine yönelik kaynaklarının kısıtlı olması ile ilgili önemli bir etken olduğunu ifade eden öğrencilerin oranı %67,4 olarak belirlenmiştir. Kişilere ve/veya kurumlara duyulan güvensizliği önemli bir etken olduğunu ifade eden öğrencilerin oranı %39,7 olarak belirlenmiştir. Burada dikkat çekeceğimiz husus, öğrencilerin gelecek kariyer önceliğini kendi işini kurmak isteyenlerin oranı %37,5 olarak belirlenmiştir. Bu anlamda bilişimci girişimciliğin önünde yöneltilen sorulardan alınan yanıtlar, burada önem kazanmaktadır. Öncelikle alınan eğitim içerik ve müfredatı göz önüne alındığında her öğrencinin gelecekte kendi girişimi ve hatta ötesinde bilişim odaklı girişim kurması beklenemez. Dahası içinde bulunduğu çevresel koşul ve şartlar, mesleki deneyimlerin yetersiz olması, şimdiden belirttiği girişimciliği öne koyan kariyer önceliği de örtüşmeyebileceğidir. Diğer yandan girişimcilik niyeti ortaya koymamış olan öğrenciler için de tersi geçerli olabilir. Dünya çapında ilgili odağı olan sosyal medya platformlarının kurucuları ve bunların kuruluş hikayeleri dikkat çekici olabilmektedir. Ancak böylesi referans girişimcilerin ortaya çıkmasında pek çok çevresel etkenin olduğu bilinmektedir. Öncelikle bilişimci girişimcilik konusu, günümüz ağırlıklı Z kuşağı öğrencilerinin dikkatini çeken, ilgi gösterilen ancak konuyla ilgili tam olarak nasıl yol alınacağı, neler yapılabileceğine ilişkin hususlara yönelik somut iş fikirlerinden yoksun olma nedeniyle özellikle sosyal bilimlerde eğitim alan öğrenciler arasında niyetin ötesine geçmeyen bir görünüm sergilemektedir. Diğer yandan üniversitenin girişimcilik odağında desteklediği projeler hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünen öğrencilerin oranı %16,5 olarak belirlenmiştir. Bir anlamda kendi bilim disiplini alanlarında Türkiye'deki diğer üniversitelerimizin bir kesitini sergileyen fakültemiz girişimci üniversite modelinden uzak bir görünüm sergilemesi ile açıklanabilir. Bu durumun araştırma özelinde değerlendirilen fakültenin merkez yerleşkeye uzak bir ilçede olması da bir etken niteliğinde göz önüne alınabilir. Araştırmada bilişimci girişimcilik niyetini ölçmeye yönelik 27 maddeden oluşan soru seti yöneltilmiştir. Ölçekte yer alan boyutların belirlenmesi ve ölçeğin yapı geçerliği bakımından açıkladığı varyans yeterliliğinin değerlendirilmesi için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu ve örneklem yeterliliğini incelemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütünden ve Bartlett's Küresellik testinden yararlanılmıştır. Ancak faktör yüklerinin hesaplanması sonucu bazı sorular elenerek iki boyuttan oluşan, 12 maddeye indirgenmiştir. Araştırma ya ait KMO & Bartlett değeri ,877 olarak bulunmuştur. Faktör yüklerinin hesaplanması sonucuna göre birinci boyutunu temsil eden "başarma ihtiyacını" tanımlayan ifadelerden, ikinci boyutu ise bireyin "özyeterliliğini" tanımlayan ifadelerden oluşmaktadır.

Tablo -2 Faktör Analizine Göre Bilişimci Girişimcilik Eğiliminin Boyutları

	Component	
	1	2
Girişimci olmak benim için başarı kriterlerinden biridir	,819	
Eğer fırsat ve kaynaklara sahip olursam bir iş kurabilirim	,775	,428
Farklı seçeneklere sahip olsam da yine de girişimci olmayı tercih ederim	,746	
Girişimci bir kariyere sahip olmak benim için çekici geliyor	,732	
Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğime inanıyorum	,678	,525
Başarı ihtiyacı hissedirim	,676	,568
Özgüven sahibiyim		,756
Girişimci bir kişiliğe sahip olduğumu düşünüyorum		,724
Yeniliklere açığım		,694
Kontrol odaklı bir insanım		,671
Risk almaya eğilimliyim		,670
Girişimcilikle ilgili daha fazla içerikle eğitim almak istiyorum	,428	,558

Tablo 2’de yapılan ortaya çıkan 12 faktörün toplam varyansı açıklama düzeyi %62,40 olarak tespit edilmiştir. Bölümler arasında bilişimci girişimcilik arasında farklılık görülmekle birlikte, ankete katılımcı oranı açısından organik tarım işletmeciliği öğrencilerinin daha az katılım göstermesi nedeniyle sağlıklı bir değerlendirme yapılamayacağı görülmüştür. Bilişimci girişimcilik eğiliminin oluşmasında ele aldığımız diğer bir konu, girişimcilik dersinin alıp, almamanın bilişimci girişimcilik niyeti üzerinde bir etkisinin olup olmadığını değerlendirmeye yönelik olmuştur. Burada Levene’s test istatistiklerine göre anlamlı bir farklılık görülemedi.

3.Sonuç

Günümüz toplumlarının refah ve başarısı geçmiş kazanımlarının birikimine dayanmaktadır. Gelecekte söz sahibi olacak toplumlar ise, büyük düşleri kurup gerçekleştirebilenler olacaktır. Girişimcilik; iktisadi hayata şekil veren, ekonomik gelişmelere ivme kazandıran, ülkelerin refah seviyelerini artıran, geçmişte ve gelecekte toplumsal ideallerin yakalanmasının temel anahtarı olarak değerlendirilmelidir. Bu bakış ekseninde son yıllarda gerek iş dünyasında gerekse akademik camiada bilişimci girişimcilik faaliyetleri küresel ölçekte ilgi gören konular arasında değerlendirilmektedir. Dijitalleşme ile ortaya çıkan değişim süreci, fırsat ve beklentilere yönelik yeni arayışlara doğru sürüklemektedir. Bilişimci girişimcilik faaliyetleri, gelecek arayışların odak noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla yeni nesil girişimciliğin kapsamı her geçen yıl değişmekte, yeni misyonlar ve vizyonları beraberinde getirmektedir. Kuşkusuz böylesi girişimlerin öznesi olan bilişimci girişimci insan modelini ortaya çıkartmaktadır.

İçinde bulunduğumuz çağın geçişini tanıdıklık eden insanlar, yirminci yüzyılım teknolojilerinin kısıtlılıklarını yaşamış olmakla birlikte, hali hazırdaki teknolojilerin getirdiği olanaklardan yararlanma çabası içerisine girmektedir. Sadece yeni yüzyıla tanıdıklık eden kuşak ise bugün dijital teknolojilerin nimetlerinden çok daha etkin şekilde yararlanmaktadırlar. Milenyum neslinin yaşam biçimi ve getirdiği paradigmlar dünyayı bir bütün olarak algılama odağında değerlendirmektedir. Dolayısıyla sosyal, kültürel, ekonomik ve politik konulara bakış açıları dijital teknolojilerin odağında şekillenmektedir. Bunun farkındalığı ile hareket eden bilgi toplumunun kurumları ve nitelikli insanları girişimcilik faaliyetlerini dijital teknolojiler ekseninde tasarlamaktadır.

Genç bilişimci girişimci potansiyellerinin ortaya çıkarılması, geliştirilecek projelerle istihdam sağlanması, ekonomik kaynakların daha etkin kullanımı ve toplumsal misyonu açısından üniversitelere önemli roller düşmektedir. Clark (1998), “*Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*” adlı kitabının yayınlanmasının üzerinden 24 yıl geçmiştir. Ancak hala girişimci üniversite modeli anlaşılamamıştır. Girişimci üniversiteleri yenilikçi yükseköğretim anlayışının bir uzantısı olarak bakılmalıdır. Girişimci adayları ise bu üniversitenin ürettiği nitelikli çıktı kalitesinin temsilidir. Bilişimci girişimcilik potansiyeli oluşturması açısından ele alınabilecek en dinamik kesimi üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Girişimcilik niyeti ve potansiyeli oluşturması açısından son yıllarda, üniversite öğrencilerini girişimci aday olarak ele alan çalışmalara çok sık rastlanmaktadır (Bayraktar ve Karadeniz, 2017:492). Bu açıdan üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin ve niyetlerinin değerlendirilmesi bu konuda yapılan çalışmaların bir kısmının amacını oluşturmaktadır (Kuvat, 2019:297). Bu çalışmada bilişimci girişimciliğin üniversiteler düzeyinde geliştirilebilmesinin temel yapı taşlarını belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Pamukkale Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi’nde öğrenimlerini devam eden öğrencilere konuya yönelik algılamalarını ölçmek üzere anket soruları yöneltilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde hali hazırdaki öğrencilerin, bilişimci girişimcilik eğilimlerine yönelik önemli bir ilgi duyduğu görülmektedir. Aile önemli bir etken faktör olmakla birlikte, özellikle öğrencilerimizin teknolojik yeniliklere meraklı olması, öğrenmeye açık olmaları burada önem kazanan bir konudur. Bilişimci girişimcilikle ilgili son olarak öne çıkan husus eğitim sistemi üzerine olacaktır. Bu süreçte eğitim sistemi burada önemli olmakla birlikte, bilişimci girişimciliğin gelişiminde boşlukları da beraberinde getirmektedir. Özetle, bilişim teknolojilerinin getirdiği teknik bilgi ve beceriden yoksunluk, yabancı dil sorunu, danışmanlık ve destek hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamama, aldıkları eğitimle e-girişimcilik arasında bir ilinti kuramama olarak sıralanmaktadır. Girişimcilik niyeti oluşturan ideallerin, derslerde daha fazla etkinliğinin artırılarak anlam kazanması, teoriden öte pratiğe taşıyacak uygulamalı derslerin verilmesi, fikir ve hayallerin motive edilerek rekabetçi bir eğitim modeline geçilmesi gerekmektedir. Öğrencilerimize verebileceğimiz güç ve cesaret, e-girişimciliğe yönelik daha fazla projenin hayata geçmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya, 7. Basım, Sakarya Yayıncılık.
- Ammirato, S., Sofo, F., Felicetti, A.M., Helander, N. and Aramo-Immonen, H. (2020). A New Typology to Characterize Italian Digital Entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurial Behavior- Research*, 26 (2). 224-245.
- Ballı, A. (2017). Girişimcilik ve Girişimci Tipolojileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (4). 143-166.
- Baig U, Hussain B,M, Meidute-Kavaliauskiene I, Davidavicius S.(2022). Digital Entrepreneurship: Future Research Directions and Opportunities for New Business Model. *Sustainability*. 14(9): 5004. <https://doi.org/10.3390/su14095004>
- Başer, H. ve Büber, R. (2012). İş Kurma Amacı Olan Adayların Girişimcilik Özelliklerinin Ölçülmesi: Aydın İli'nde Bir Uygulama. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 135-143.
- Başol, O., Dursun, A. G. S. ve Aytaç, P. D. S. (2011). Kişiliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Etkisi: Üniversiteli Gençler Üzerine Bir Uygulama. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13(4). 7-22.
- Bayraktar, B. ve Karadeniz, G. (2017). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Ön Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (4). 491-501.
- Chae B ve Goh G. (2020). Digital Entrepreneurs in Artificial Intelligence and Data Analytics: Who Are They? *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 6(3):56. <https://doi.org/10.3390/joitmc6030056>
- Clark, R.B. (1998), *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*, Oxford, Pergamon.
- Çelik, A., Akgemci, T., (1998). *Girişimcilik Kültürü ve Kobi'ler*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetindamar, D., (2002). *Türkiye'de girişimcilik*, İstanbul, TÜSİAD Yayınları.
- Durak, İ., İrmiş, A., Özdemir, L. (2017). *Girişimcilik, Anadolu Kent Girişimciliğinden Örnekler*, Bursa, 2. Basım Ekin Yayınevi.
- Durukan, M.T., Müftüoğlu, T. (2004). *Girişimcilik ve Kobi'ler*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Döm, S. (2008). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*, Ankara, 2. Basım, Detay Yayıncılık.
- Elia, G., Margherita, A., Passiante, G. (2020). Digital Entrepreneurship Ecosystem: How Digital

Technologies and Collective Intelligence are Reshaping the Entrepreneurial Process, *Technological Forecasting and Social Change*, Vol:150, 119791,1-12.

Hansen, B. (2019). The Digital Revolution – Digital Entrepreneurship and Transformation in Beijing,

Small Enterprise Research, 26(1), 36-54. DOI: 10.1080/13215906.2019.1570321

İrmiş, A., Barutçu, E. (2012). Öğrencilerin Kendilerini Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görmelerini Ve İş Kurma Niyetlerini Etkileyen Faktörler: Bir Alan Araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 1-26.

Karadal, H. (2013). *Girişimcilik*, İstanbul, 2. Basım, Beta Yayınları.

Kiş, N. (2018). Dijital Çağda Yeni Bir Girişimcilik Yaklaşımı: Dijital Girişimcilik, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 389-399.

Kuvat, Ö. (2019). Bilişim Sektöründe Girişimcilik, Balıkesir Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilim ve Niyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26 (1), 295-308.

Marangoz, M. (2016). *Girişimcilikte Güncel Konular ve Uygulamalar*, İstanbul, Beta Yayınları.

Martin, C. (1997). *Dijital Dünya İnternet'te İş Kurma ve Geliştirme Fırsatları*, (Özbey, M., Çev.) İstanbul, Acar Matbaacılık.

Mütercimler, E., (2006), *Geleceği Yönetmek*, İstanbul, Alfa Yayınları.

Naktiyok, A. ve Timuroğlu, M. K. (2010). Öğrencilerin Motivasyonel Değerlerinin Girişimcilik Niyetleri Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3) , 85-103.

Özdemir, L. (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1). 41-65.

Tekin, M. (2006), *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*, Konya, 5. Basım, Günay Ofset.

Uygun, M., Mete, S. ve Güner, E. (2012). Genç Girişimci Adayların Girişimcilik Eğilimi ve Girişimcilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 145-156.

Sarıtaş, A. ve Duran, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-165.

Schumpter, J. A., (1949). Economic theory and Entrepreneurial History, *Journal of Economic History*, 7, 63-84.

Sıgır, Ü., Gürbüz, S. (2014). *Örgütsel Davranış*, İstanbul, 2.Basım, Beta Yayınları.

Soliman, C. ve Abdou, S.D. (2022). The Role Of Egyptian Higher Education In The Development

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Of Digital Entrepreneurship: Evidence From Private Universities, Economics & Law, 1(1). 101-119. ISSN 2682-972X DOI:10.37708/el.swu.v4i1.8

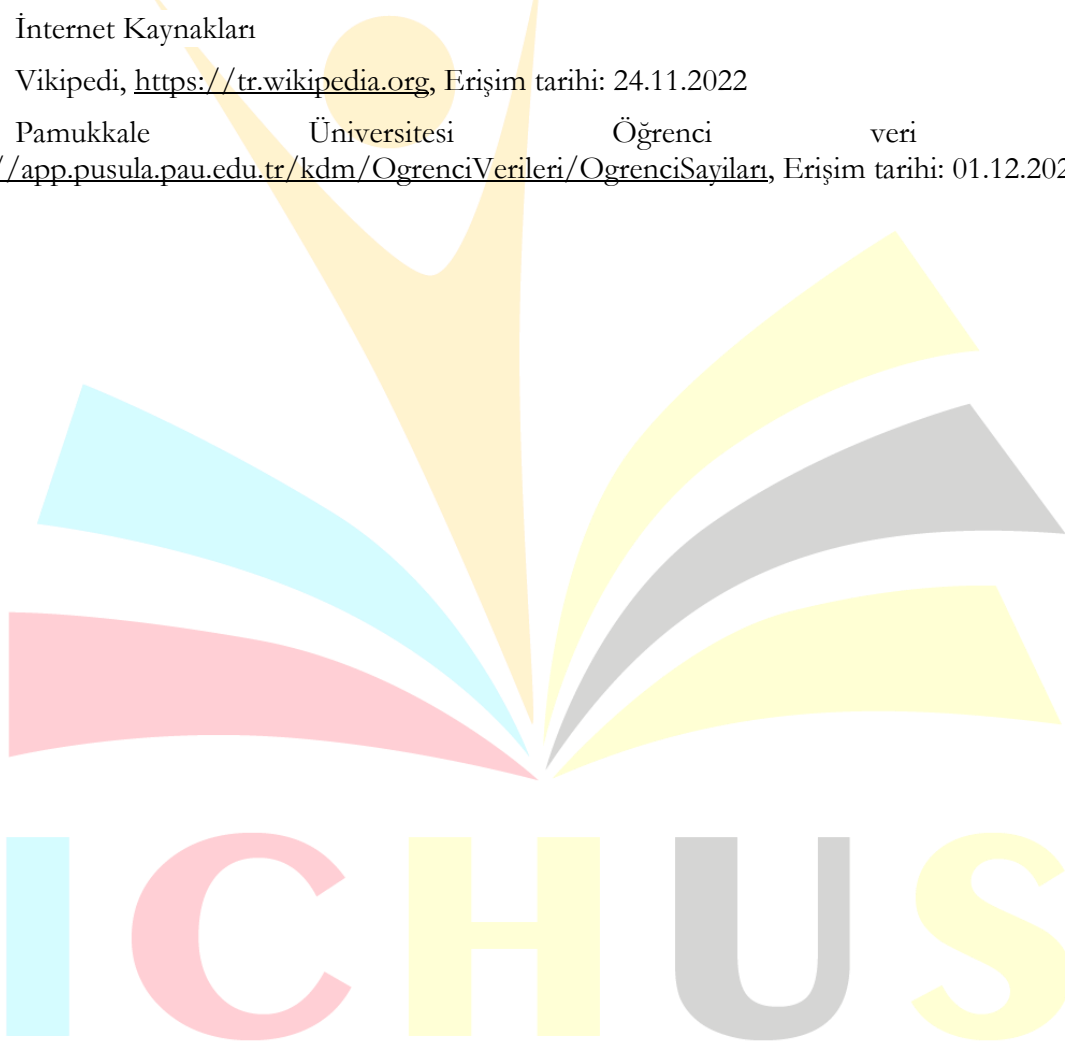
Stewart, A.T. (1997). *Entelektüel Sermaye*, İstanbul, MESS Yayınları.

Yelkikalan, N. Akatay A., Emel, A. (2010). Yeni Girişimcilik Modeli ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği ve Y, M, Z Kuşağı Girişimcisi, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(20), 489-506.

İnternet Kaynakları

Wikipedi, <https://tr.wikipedia.org>, Erişim tarihi: 24.11.2022

Pamukkale Üniversitesi Öğrenci veri sistemi:
<https://app.pusula.pau.edu.tr/kdm/OgrenciVerileri/OgrenciSayilari>, Erişim tarihi: 01.12.2022

Kestane Üretim Ekonomisi ve Pazarlaması

Hasan VURAL¹

Özet

Ülkemiz tarımında ve ekonomisinde önemli ürünlerden biri olan kestane olup, birçok bölgede çiftçilerin ana geçim kaynağını oluşturmakta, bölge kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Önceki yıllarda Bursa ilinde de temel tarımsal ürünlerden biri iken hastalık nedeniyle büyük ölçüde üretimi gerilemiş, Aydın ili ön plana çıkmıştır. Günümüzde gerek yurt içi gerekse yurtdışı pazarlarda aranan bir ürün olup, üreticilere yüksek gelir sağlayan tarımsal bir faaliyet özelliğindedir. Dünyada kestane üretimi yılda yaklaşık olarak 500.000 ton dolaylarında olup; Çin toplam üretimin %24'ünü, İtalya %14'ünü ve Türkiye %12'sini karşılamaktadır. Ülkemizde 2018 yılında 1954372 adet olan meyve veren ağaç sayısı 2021 yılında yaklaşık %1,26 oranında artarak 2469625'e çıkmıştır. Meyve vermeyen ağaç sayısına baktığımızda ise yıllar itibari ile dalgalanma olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibari ile 405518 olan ağaç sayısı 2021 yılında %22 artmıştır. Toplam ağaç sayısı 2018 yılından 2021 yılına kadar son dört yıllık süre içerisinde % 25,5 artarak 2.962.303 adete ulaşmıştır. Türkiye'de 2021 yılında yurtiçi piyasada kullanılan üretim toplam 71 330 ton olup, 64 263 ton'u yurtiçi piyasada tüketilmiş, 1 928 ton'u piyasa kaybı olarak kaydedilmiş ve 9 305 ton'u ihracat (7758ton'u AB ülkeleri olmak üzere) yapılmıştır. Bu verilere göre, kestane üretiminde piyasa kayıplarının yüksek olduğu ve ağırlıklı yurtiçi piyasalarda tüketildiği görülmektedir. Bu çalışmada hem yurtiçi hem de yurt dışı performansı açısından kestane ürününün mevcut durumu ve ülke ekonomisine katkıları incelenmektedir. Araştırmanın sonunda sektörün gelişimi için çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: kestane, ekonomi, Türkiye, pazarlama, üretim

¹ Prof.Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Orcid: 0000-0003-2323-4806

1.Giriş

Ülkemizin iklim ve toprak özellikleri kestane yetiştiriciliği için uygun olduğundan önemli bir üretim potansiyeline sahiptir. Üretim ülke geneline yayılmış durumdadır. Özellikle batı bölgelerimizde yetiştiriciliği önemli bir düzeye ulaşmış olmasına rağmen ülkemizde hala “kapama kestane bahçeleri” bulunmamaktadır. Üretim Doğu Karadeniz’de gürgen, kızılağaç vb. ağaçlarla karışık olarak nadiren de saf kestane toplulukları şeklinde yapılırken, batıya doğru küçük gruplar halinde bol miktarda kestaneliklere rastlanmaktadır. Bölgeler itibariyle üretimde Ege ve Karadeniz Bölgeleri toplam üretimde %90 üzerindeki payla ilk sırayı almışlardır. Marmara bölgesinde hastalıkların hızla yayılması sonucu kestane ağaçları zarar görmüş, üretim azalmıştır. İller itibariyle üretimde ise sırasıyla Aydın, Kastamonu, İzmir ve Sinop ön plana çıkmaktadır.

2.Türkiye Kestane Üretimi

Kestane ülkemizde en çok Aydın ilinde yetiştirilmektedir ve Aydın’da hasat edilen kestaneler ağırlıklı iç pazarda satılmaktadır. Ayrıca Bursa ilimizde ve İzmir’in Ödemiş ilçesindeki Bozdağ dağda Kestane Şekeri adıyla bilinen bir tatlı çeşidi olarak da imal edilmektedir. Aydın’da yetiştirilen kestane büyük bir kısmı da Bursa iline kestane şekeri yapılması için gönderilmektedir. Tablo 1 incelendiğinde kestane üretiminde Ege Bölgesinin ilk sırada geldiği görülmektedir. Bölgede yıllar itibari ile kestane üretiminde çok ciddi sayılabilecek değişiklikler olmamıştır. Ege bölgesinden sonra gelen ikinci bölge ise Batı Karadeniz bölgesidir. Son yıllarda üretim miktarı azalma eğiliminde olsa da ülkemizdeki kestane üretiminin büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Kestane üretiminde en az üretimin olduğu bölge ise Ortadoğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgede üretim miktarı yıllara göre artış gösterse de toplam üretim içindeki payı yok denecek kadar azdır.

Tablo 1. Bölgelere Göre Kestane Üretimi (ton)

Yıllar	2020	2021
Akdeniz-TR6	84	84
Batı Anadolu-TR5	0	0
Batı Karadeniz-TR8	13847	15745
Batı Marmara-TR2	2406	2405
Doğu Karadeniz-TR9	1610	1710
Doğu Marmara-TR4	5144	5649
Ege-TR3	52920	52175
Ortadoğu Anadolu-TRB	9	9
İstanbul-TR1	25	15

Kaynak: TÜİK

Tablo 2. Türkiye’de Kestane Ağaç Varlığı ve Verimi

Yıl	2018	2019	2020	2021
Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	1954372	2114454	2306992	2469625
Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	405518	451613	483827	492678
Toplam Ağaç Sayısı	2359890	2566067	2790819	2962303
Ağaç Başına Ortalama Verim (kg/Meyve Veren Ağaç)	33	34	33	31

Kaynak: TÜİK

Tablo 2 incelendiğinde meyve veren ağaç sayısının son üç yıllık dönem içerisinde artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2018 yılında 1954372 adet olan bu rakam 2021 yılında yaklaşık %1,26 oranında artarak 2469625’e çıkmıştır. Meyve vermeyen ağaç sayısına baktığımızda ise yıllar itibari ile dalgalanma olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibari ile 405518 olan ağaç sayısı 2021 yılında %22 artmıştır. Toplam ağaç sayısı 2018 yılından 2021 yılına kadar son dört yıllık süre içerisinde % 25,5 artarak 2.962.303 adete ulaşmıştır. Kestane ağaç başına ortalama verimde ciddi bir değişiklik görülmemektedir. 2021 yılı itibari ile Türkiye’de kestane ağacı başına verim 31 kg’dır. Kestane üretimi 2021 yılında 76.045 ton olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda az oranda da olsa artış eğilimi görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Kestane Arz ve Talep Dengesi

Piyasa Yılı	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
Üretim (Ton)	62 904	63 580	72 655	76 045
Üretim kayıpları (Ton)	3 900	3 942	4 505	4 715
Arz= Kullanım (Ton)	59 960	61 451	70 381	73 568
Kullanılabilir üretim (Ton)	59 004	59 638	68 150	71 330
İthalat (Ton)	956	1 813	2 231	2 238
İthalat AB 27-28 (Ton)	1	66	0	2
Yurt içi kullanım (Ton)	49 409	48 586	56 356	64 263
İnsan tüketimi (Ton)	47 927	47 128	54 666	62 335
Kayıplar (Ton)	1 482	1 458	1 691	1 928

İhracat (Ton)	10 551	12 865	14 025	9 305
İhracat AB 27-28 (Ton)	8 413	9 762	12 278	7 758
Kişi başına tüketim (Kg)	0.6	0.6	0.7	0.7
Yeterlilik derecesi (%)	119.4	122.7	120.9	111.0

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere; Türkiye’de 2021 yılında yurtiçi piyasada kullanılan üretim toplam 71 330 ton olup, 64 263 ton’u yurtiçi piyasada tüketilmiş, 1 928 ton’u piyasa kaybı olarak kaydedilmiş ve 9 305 ton’u ihracat (7758ton’u AB ülkeleri olmak üzere) yapılmıştır. Bu verilere göre, kestane üretiminde piyasa kayıplarının yüksek olduğu ve ağırlıklı yurtiçi piyasalarda tüketildiği görülmektedir.

3. Dünya Kestane Üretimi

Dünyada kestane üretimi yılda yaklaşık olarak 500.000 ton dolaylarında olup; Çin toplam üretimin %24’ünü, İtalya %14’ünü ve Türkiye %12’sini karşılamaktadır. AB (27) ihracat miktarı 2007/2008 üretim döneminde 236 ton iken 2008/2009 döneminde artarak 2.308 ton olarak gerçekleşmiştir. 2011/2012 üretim dönemine kadar azalış eğilimi olduğu görülse de 2011/2012 döneminde artarak 1.972 tona çıkmıştır. Ülkemizde 2007/2008 döneminde kişi başına kestane tüketim miktarı 0,71 kg iken 2008/2009 döneminde 0,66’ya düşmüş bir sonraki dönemde ise 0.74’e çıkmıştır. 2010/2011 ve 2011/2012 dönemleri arasında değişiklik olmamış ve bu dönemlerde kişi başı kestane tüketimi 0,69 kg olarak gerçekleşmiştir.

Dünya kestane üretim miktarlarına bakıldığında Çin’in kestane üretiminde ilk sırada geldiği görülmektedir (tablo 4). Çin’den sonra ikinci sırada gelen ülke ise Güney Kore’dir. Genel olarak ülkelere bakıldığında 2008-2012 yıllarına arasında tüm ülkelerde kestane üretim miktarı yıllar itibari ile artma eğilimi göstermektedir. 2008 yılında 1789947 ton olan dünya kestane üretimi 2012 yılına gelindiğinde yaklaşık %12 artarak 1998880 tona çıkmıştır.

Tablo 5. Dünya Kestane İhracatı Miktarı (Ton)

Yıllar	2017	2018	2019	2020
Çin	33959	36388	39861	38933
İtalya	15454	14701	14051	16220
Portekiz	13281	14625	14232	8253
Türkiye	9821	12981	14383	9058
İspanya	9087	13127	11044	11925

Kaynak: Faostat

Tablo 4. Dünya Kestane Üretimi (ton)

Yıllar	2017	2018	2019	2020
Çin	1722822	1717948	1729417	1743354
İtalya	53422	32790	39980	49750
Portekiz	29875	34130	43840	42180
Türkiye	62904	63580	72655	76045
İspanya	15623	184770	188930	188690

Kaynak: Faostat

Dünya kestane ihracatında Çin lider ülke konumundadır. Ancak tabloda verilen beş yıllık ihracat rakamları incelendiğinde Çin ihracat miktarının değiştiği görülmektedir. 2007 yılında 46530 ton olan 2010 yılına kadar azalmış 2011 yılında az da olsa bir artış göstererek 37847 ton olmuştur. Çin'den sonra ihracatta önde gelen ülkeler sırasıyla İtalya, Güney Kore, Portekiz İspanya gelmektedir. Türkiye'deki ihracat miktarı ise yıllar itibari ile artış gösterse de diğer ülkelerle kıyaslanamayacak kadar azdır.

Tablo 6. Dünya Kestane İhracatı Değeri (1000\$)

Yıllar	2017	2018	2019	2020
Çin	73802	78909	87102	82322
İtalya	73513	70387	66227	76051
Portekiz	42519	51954	39511	22584
Türkiye	36794	43117	36019	24076
İspanya	28259	42158	31462	34259

Kaynak: Faostat

Dünya kestane ihracatında ilk sırada İtalya ve Çin gelmektedir. Tüm ülkelerde beş yıllık dönem içerisinde ihracat değeri yıllar itibari ile artan bir seyir izlerken, Türkiye'de 2007 yılında 1034 000\$ olan ihracat miktarı 2021 yılında ciddi bir artış göstererek 24076 000\$ ulaşmıştır..

4. Dünya Kestane İthalatı

Kestanede Dünya ithalatı 2011 yılında 26.8 milyon dolar büyüyerek 2010'a göre %12 civarında bir büyüme göstermiştir. Pazarın büyüklüğü 2011 yılında 260 milyon dolar mertebesinde. Japonya, İtalya, Fransa ve Çin en büyük ithalatçı ülkelerdir, ancak bir önceki yıla göre ithalattaki büyüme miktarları hedef pazarların tespiti açısından daha da önemlidir. İtalya ve Japonya en büyük ithalatçılar olduğu gibi en çok büyüyen de ülkelerdir. Bu ülkelerin dışında İsviçre, Tayland, Fransa, Suudi

Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de en çok büyüyen ülkeler olarak görülmektedir. Türkiye ise oransal olarak Suudi Arabistan'dan sonra en çok ithalat yapan ülke olarak dikkat çekmektedir.

5. Türkiye İhracatı

Türkiye ihracatının geliştiği ülkeler rekabetçilik gücünün ortaya konulması açısından önemlidir. Türkiye, geçmiş yıllarda hangi pazarlarda büyümüştür ve bu büyümeyi sürdürebilmiş midir? Bu büyümeyi ve sürdürülebilirliği sağlayan ülkelerin tespiti, ilk adımdır. Ancak bu tek başına yeterli bir kıstas olarak kabul edilemez. İhracatta büyümenin gerçekleştiği bazı ülkelerin, ithalatı büyürken bazıları aynı kalmış ve bazılarının da ithalatları düşmüş olabilir. Dünyada ithalatı azalmış ülkelerde, Türkiye ihracatının yükselmesi daha yüksek bir rekabet gücü anlamı taşır. Bu, krizin fırsata dönüştüğü anlamına gelebilir. Buna ilaveten pazar koşullarında Türk mallarının standart, kalite ve fiyat açısından cazip olduğu anlamına da gelebilir.

Türkiye fiili ihracatının iyi analiz edilmesi rekabet gücünü gösterirken, baş edebildiğimiz ve baş edemediğimiz rakiplerimizi de ortaya koyacaktır. Bazı rakiplerle farklı kalite ve fiyat düzleminde dururken bazıları ile de aynı kulvarda olmamıza rağmen rekabetçilik düzeyimizi karşılaştırma imkânı bulabiliriz. Bu çerçevede "Hedef pazar" anlayışı da bu bilgilerle daha net tanımlanacaktır. Fiili ticaretten gelen bilgi ile bu ticari akışların birlikte ele alınması bilgiyi bir üst düzeye çıkarır. Bu araştırma ihracatçılarımızda da var olan ürün ve rakip bilgileri ile de çok daha önemli bir kaynak durumuna gelecektir. Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan, İsrail, İtalya ve Ürdün kestane için Türkiye'nin hem oran, hem miktar olarak rekabetçi olduğu ülkeler olarak değerlendirilebilir (ASO, 2009).

6. Tarımsal Pazarlama Fonksiyonları

Pazarlama hizmetleri, ürün ve hizmetlerin pazarlanması sürecinde yürütülen faaliyetlerdir. Bu fonksiyonlar, ürününü tüketiciye ulaştırmak isteyen her işletme için gerekli olan faaliyetlerdir. Pazarlama fonksiyonları pazarlanacak ürünün ya da hizmetin türüne, tüketicilere, ekonomik ve toplumsal şartlara göre değişmektedir. Ancak, şu temel işlemler her zaman yerine getirilmelidir; arzın talebe uyması, değişim, fiziksel dağıtım, pazara ilişkin bilgilerin yayılması.

Başlıca tarım ve gıda pazarlama hizmetleri şunlardır (Vural, 2014):

1. ANA HİZMETLER: Toplama – İşleme – Dağıtım

1. YARDIMCI HİZMETLER: Hasat ve toplama – Dereceleme, sınıflandırma, standardizasyon ve kalite kontrolü – İşleme – Paketleme ve ambalajlama – Taşıma – Depolama – Zarar tehlikesinin göze alınması – Fiyatın oluşturulması – Finansman ve muhasebe – Satış – Talep yaratma – İnovasyon ve yeni ürün geliştirme

7. Sonuç ve öneriler

Ülkemizin talebi artan önemli ürünlerinden olan kestanenin üretim ve pazarlaması önem taşımaktadır. Ancak mevcut sorunların çözülmesi ve ekonomiye katkısının artması için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu konuda önerilen bazı çözüm önerileri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Başarılı işletmecilik için ürün ve değerlendirme aşamalarında kayıt sistemi tamamlanmalıdır.

- Ağaçlarda kanser hastalığını önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır.
- Üreticilerin daha verimli ve ekonomik üretim yapması için eğitim ve yayım faaliyeti yapılmalıdır. Kestane fire oranı düşürülmelidir. Kestane en dış kabuğunu soyarak için kullanılan havuzlar beton olmalıdır.
- Kestanenin ürün çeşitliliğini arttırmak için kestanenin tüketiciye pişmiş sunulması. Kestanenin pişirilmiş ve ambalajlı tüketime sunumu sağlanmalı, kestane bu ambalajlarda ısıtılmamalıdır.
- Kestane pişirme makinesi geliştirilmelidir. Tüketicilerin gün geçtikçe soba kullanımı azaldığı için, kestaneye olan ilgileri de düşmektedir. Kestane pişirmeyi sağlayacak bir makinenin piyasaya arzı, kestaneye de talebi arttıracaktır.
- Ambalajlı ürün satışı yapılmalıdır. Kestane meyvesi, standartlaşmış ağırlıklı paketlerde (500 gr, 1 kg, 2 kg gibi) satılmalıdır.
- Ürün tasniflenerek kalibrasyonu sağlanmalıdır.
- Organik ürün çalışması yapılmalıdır. Tüketicilerin eğilimleri sağlıklı ürün tüketmeye yönelmektedir. Aydın'da yetişen kestane için organik belgesi alınması yönünde çalışma yürütülerek ürüne talep ve ürünün katma değeri artırılmalıdır.
- Kestanenin iç ve dış pazar potansiyelinin artırılması için pazarlamada inovasyon ve yeni gıda ürünü geliştirme çalışmalarına önem verilmelidir.
- Çiftçi örgütlenmesi tamamlanmalıdır.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Yararlanılan Kaynaklar

Anonim. TÜİK. Türkiye Ulusal İstatistik Kurumu. Tarımsal üretim istatistikleri.

www.tuik.gov.tr

Anonim, Faostat. www.faostat.fao.org

Anonim, 2014. Bursa Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. Bursa.

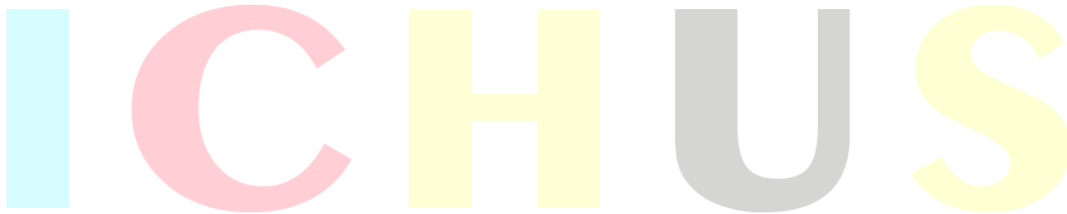
ASO, 2009. Kestenede potansiyel hedef pazarlar. Aydın Sanayi Odası. Aydın.

Rehber, E. ve H.Vural, 2018. Tarım ekonomisi. Ekin basım yayın dağıtım. Bursa.

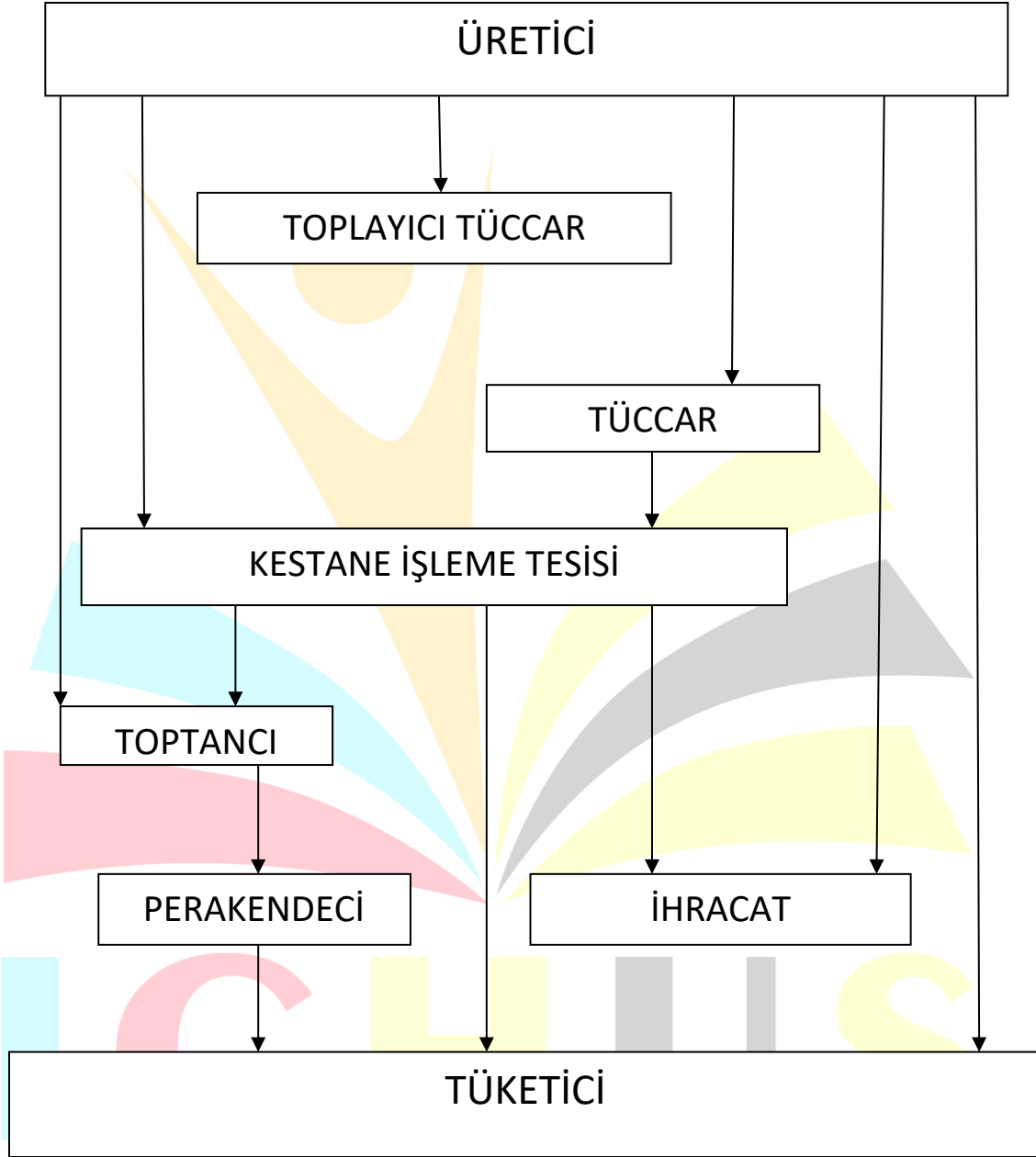
Rehber, E., 2011. Kooperatifçilik. Ekin basım yayın dağıtım. Bursa.

Vural, H., 2012. Tarım ve gıda ekonomisi istatistiği. Uludağ Üniv. Ziraat Fakültesi Ders Notları No: 111. Bursa.

Vural, H., 2014. Tarım ve gıda ürünleri pazarlaması. Uludağ Üniv. Ziraat Fakültesi Ders Notları No: 111. Bursa.

Şekil 1. Kestane pazarlama kanalları

Göçün Ekonomi Politiği: Kitlesele Göçün Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti Üzerine Bir Analiz

Ramağan ASLAN¹

Özet

Tarihin her döneminde görülen ve dönemsel olarak değişik nedenlerle ortaya çıkan göç olgusu, özellikle 21.yy.ın ilk çeyreğinde, savaş ve iç çatışmalar nedeniyle kitlesele bir hal almıştır. Yaşanan kitlesele göç ülkeleri siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak geri dönülemez şekilde etkilediği görülmektedir. Bu etkiler göç edenleri zor durumda bırakırken, kaynak ve hedef ülkeleri farklı açılardan ayrı ayrı etkilemektedir.

Özellikle kitlesele göç yaşanması halinde, göçmenler hedef ülke açısından ilk etapta ilave maliyetler getirecek, makroekonomik denge üzerinde de bozucu etki yapacaktır. Göç yönetiminin iyi idare edilememesi ve göçmenlerden ekonomik olarak istifade yollarının bulunamaması halinde ise göçmenlerin kalış süresinin uzamasıyla paralel olarak maliyetler artarken, ekonomik dengedeki bozulma hızla artacaktır. Göçmenlerin ekonomik maliyetinin yanında sosyal ve toplumsal maliyetlerin de ortaya çıkacağı göz ardı edilemeyecek bir durum olarak karşımıza çıkacaktır.

Uluslararası göç konusunda Türkiye hem hedef ülke hem de transit ülke olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin kitlesele göçe maruz kalması, kalış süresinin uzaması ve göçmenlerin büyük kısmının vasıfsız olması, göçmenlerin ekonomik maliyetini artırmaktadır. Yaşanan maliyetin bir şekilde karşılanamaz hale gelmesi halinde ise iç ve dış borç ile bütçe açıklarının artması da kaçınılmaz olmaktadır.

Geçici koruma kapsamında bulunan yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli için, 2012-2022 döneminde yapılan harcamaların ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Özellikle 2015'den sonra önemli bir miktara ulaşan Suriyeliler için yapılan harcamaların Türkiye ekonomisinin makro ekonomik dengesini de olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Göç, Kitlesele Göç, Geçici Sığınmacı, Göçün Maliyeti, Alternatif Maliyet

¹ ORCID ID: 0000-0001-5182-7735

Giriş

Göç insanlık tarihi kadar eski ve toplumsal hayattaki değişimlerin en önemli gerekçelerinden biri olmuştur. Göç hareketleriyle sürekli karşılaşmış olmakla birlikte, göçün kapsamı ve nedenleri sürekli değişmiştir.

Göç insanlık tarihinde neden olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlarından ötürü çok boyutlu incelenmesi gereken bir olgudur. Zira göç hareketi sadece göç edenleri değil, göç edilen bölgeleri ve hatta göç sırasında transit geçilen yerleri dahi etkilediği için, belki de dünyanın en önemli sorunu haline gelmiş durumdadır (Günay vd., 2017:37). Bu sebeptendir ki göç sosyolojiden psikolojiye, tarihten ekonomiye kadar pek çok bilim dalının ilgi alanına bir şekilde girmektedir.

Ekonomi ve siyaset, biri diğerinden üstün ya da birbirine rakip olmayıp, birbirine bağımlıdır. Uluslararası ilişkileri hem ekonomik hem de siyasi açıdan birlikte ele alınmasıyla, daha değerli ve anlamlı olacağı öngörüsü, son dönemde uluslararası politik ekonomi kavramını öne çıkarmaktadır. Uluslararası politik ekonominin çalışma alanlarından olan insan hareketleri, diğer bir deyişle göçler, 21.yy.ın ilk çeyreğinde çeşitli gerekçelerle artmış, dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan çatışmalar ve iç karışıklıklar nedeniyle kitlesel göçler yaşanmıştır. Yaşanan kitlesel göçler, siyasi, sosyal, kültürel ve güvenlik boyutu kadar, ülkelerin ekonomi politikasını de etkilemektedirler.

Göçün ekonomik etkilerinin zorunlu göç durumunda nasıl olduğunu inceleyen çalışmalar, genellikle göçmenlerin hedef ülke ekonomisi üzerine etkileri, göçmenlerin geçim kaynakları, işgücüne katılımları ve diğer sosyo-ekonomik koşullar üzerinde durmaktadır. Bunun yanında göçmenlerin hedef ülke ekonomisine fayda getirmekten ziyade yük oldukları, bilgisiz ve yardıma muhtaç oldukları gibi genel ön kabuller de vardır.

Küresel boyutta giderek artan göç hareketleri, hedef ve kaynak ülkeleri ekonomik olarak yıpratmaktadır. Bu nedenle göç konusu analiz edilirken göçmenlerin öncelikli mali yükleri, kısa vadede getireceği ekonomik maliyetler ve makro ekonomik dengeyi bozması dikkate alınmakta, ardından siyasi ve toplumsal etkileri ele alınmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde göçün tanımı ve göçle ilgili kavramlara değinilmiştir. İkinci bölümde göçün uluslararası ekonomi politikası, üçüncü bölümde ise kitlesel göçün Türkiye'ye ekonomik maliyeti üzerinde durulmuş ve geçici sığınmacıların Türkiye ekonomisine getirdiği yaklaşık maliyet ve alternatif maliyeti hesaplanmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmada açıklayıcı ve betimsel yöntemler kullanılmıştır. İlk etapta göçün tanımı ve uluslararası ekonomi politikası açıklanmıştır. Akabinde kitlesel göçün Türkiye ekonomisine maliyetine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, yıllar itibarıyla Suriyeli geçici sığınmacıların sayıları ve yapılan resmi/gayri resmi açıklamalardan elde edilen verilerden, yaklaşık olarak bir sığınmacının maliyetinin

hesaplanması, bunun yanında geçici sığınmacılardan kaynaklı vergi kaybı başta olmak üzere görünmeyen maliyetlere de bakılmıştır. Bu amaçla merkezi hükümet bütçe açıkları dikkate alınmıştır. Son olarak ise Suriyeli sığınmacıların alternatif maliyetine vurgu yapılmıştır. Çalışmada Suriyeli sığınmacıların sadece ekonomik maliyetine odaklanılmış olup, ekonomik, siyasi, sosyal ve güvenlik etkilerine bakılmamıştır.

Tanım ve Kavramlar

Göç tarih boyunca hemen her dönemde çeşitli gerekçelerle yaşanmış, sosyal, siyasi, ekonomik, güvenlik vb. sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Göç yalnızca göç eden grupları etkilemekle kalmaz, göç edilen ve transit geçilen yerlerdeki insanları da çeşitli şekillerde etkiler. Bu nedenle göç ve göçün tanımının ilk akla getirdiği hususlar hep olumsuzluklar içermiştir.

Tarihsel süreçte daha çok iklimsel ve çevresel şartların getirdiği kıtlık ya da siyasi nedenlerle yaşanmışken, 20 ve 21.yy.larda artık savaş nedeniyle kitlesel göçler yaşanmaya başlamıştır. Günümüz devletlerinin bir birleriyle ilişkilerinin ve küreselleşmenin geldiği boyut itibarıyla göç ve göç yönetimi, küresel çapta önemli sorunlar arasına girmiştir (Günay vd., 2017:37).

Aslına bakılırsa göçün tanımı değişken olmakla birlikte, genel ifadeyle, eğitim, iş vb. nedenlerle bir yerden başka bir yere taşınma, yerleşik olduğu yaşam alanını değiştirme olarak tanımlayabiliriz (UN, 2017:17). Göç ifadesi itibarıyla tek yönlü bir eylem olarak algılsa da, oldukça dinamik ve çok yönlü olduğunu kabul etmek gerekir. Bu çerçevede göç göç alan, göç veren ve transit geçilen bölgeleri etkiler.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde göç "Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin ya da grupların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi, taşınma"; göçmen ise "Kendi ülkesinden ayrılarak başka bir ülkeye yerleşen kimse" olarak tanımlanmıştır (TDK Sözlük,2011).

Uluslararası Göç Ofisi tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü'nde ise göç, süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın, bireyin veya bir grubun, uluslararası bir sınırı geçerek ya da ülke içinde yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak tanımlanmıştır (IOM, 2013).

Göçmen ise göç eden kişi anlamında kullanılmakla birlikte, uluslararası ölçekte kabul edilmiş ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Göçmen kavramı genellikle, göç etme kararının dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın, özgür iradeyle alınan durumları kapsayacak şekilde anlaşılması gerekmektedir. Yani göçmen yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla başka bir ülke ya da bölgeye gidenleri kapsamaktadır. Bu tanımdan hareketle turist ve iş insanları göçmen olarak değerlendirilmezler.

Göç kapsamında mülteci ve sığınmacı kavramları da önemlidir. Mülteci, "İrk, din, tabiiyet, siyasi görüş ve belli bir sosyal gruba mensubiyet yüzünden yaşadığı zulüm ve korku nedeniyle, vatandaşı olduğu ülkeden ayrılmış ve ülkesinin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" olarak tanımlanırken; sığınmacı ise mültecilik statüsüne ilişkin süreci bekleyen kişi olarak ifade edilmiştir.

Mültecilik başvurusu reddedilen kişi ilgili ülkeyi terk etmesi gerekirken, insani temelli ülkede kalma izni verilebilir ya da sınır dışı edilebilirler (IOM, 2013).

Sığınmacı kavramından hareketle, geçici koruma statüsü ise çatışma veya şiddet ortamından kitlesel olarak kaçarak gelenlere, statü belirleme işlemine tabi tutulmadan, koruma sağlamak amacıyla geliştirilen bir düzenlemedir. Türkiye mültecilere yönelik uluslararası anlaşmalara taraf olmakla birlikte, özel olarak Suriyeli göçmenlerden kaynaklı sorunlara çözüm amacıyla, Nisan 2013’de 6458 sayılı yasayla “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”nu çıkararak, Suriyelilere geçici koruma statüsü vermiştir (TBMM, 2018:16,27).

Göç konusunda son dönemde artan oranda hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik yaşanmaktadır. Bunun nedenleri arasında göçmenlerin hedef ülkedeki neden oldukları ekonomik maliyetler, ekonomik ve toplumsal sorunlar ve güvenlik endişeleri sayılabilir (Kaya, 2016:233).

Göç hem kaynak ülke hem de hedef ülke toplumlarını ve insanların yaşamlarını doğrudan ve dolaylı etkileyen ve önemli sonuçlar doğuran, çok yönlü ve çok boyutlu bir olgudur. Göç hareketleri nedeniyle ülkeler sürekli değişim içerisinde dinamik ve karmaşık bir yapıyla karşı karşıya kalırlar. Göç hareketi neticesinde, bazı aktörler olumlu bazı aktörler ise olumsuz etkileneceğinden, göçün yönetimi, tarafları etkileme süreci ve ülkelerin bu kapsamda politika üretmesi, hukuki ve kurumsal düzenlemeler yaparak, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik etkileri istenilen veya katlanılabilir bir seviyede tutmak istemeleri önemli görülmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015: 24). Göçün ekonomik yönetimi, özellikle hedef ülke açısından, ekonomik istikrarın ve dolayısıyla makro ekonomik değişkenlerin kontrol altında tutulmasını içermektedir.

Ulusal göç politikalarına yapılan düzenlemeler ile ülkeler arasında ticaretin gelişmesi, kamu güvenliğinin sağlanması, büyüme ve kalkınmanın sağlanması ve bu amaçlara ulaşabilmek için göçmenlerin topluma entegre edilmelerini sağlanmaya çalışılmaktadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2064).

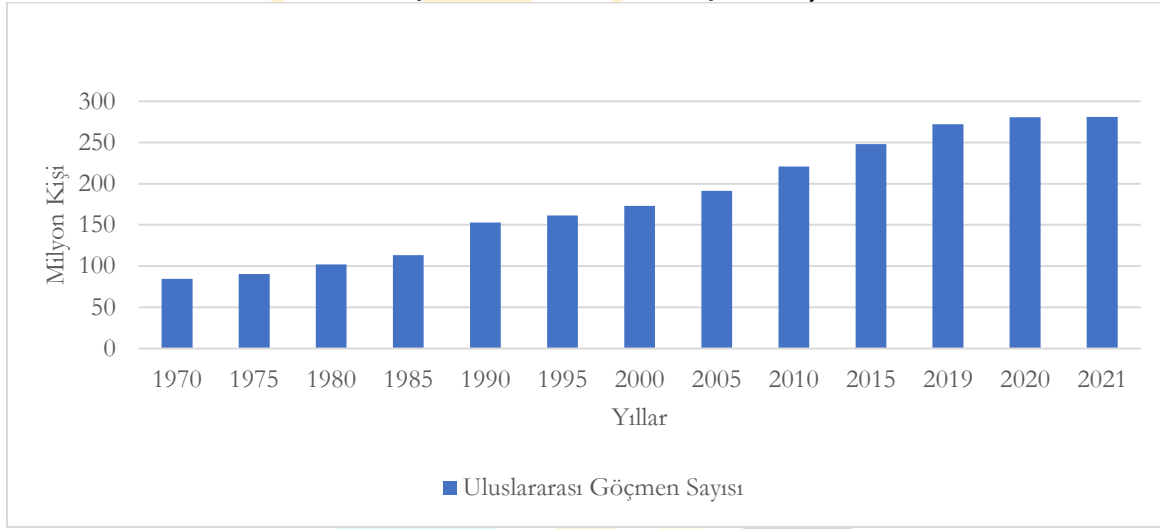
Göçün Uluslararası Ekonomi Politikası

Günümüzde küreselleşmenin geldiği aşama ve dayattığı şartlardan etkilenen göç sorunu, siyasal, toplumsal, ekonomik, etnik ve dini sorunlardan kaynaklı insan hakları ihlallerinden etkilenmiş, bu sorunlara savaşlar ve iç çatışmaların eklenmesiyle hızlanarak artmıştır. Dönemsel olarak nedenleri değişen göç olgusu şekil değiştirerek varlığını devam ettirmektedir.

Uluslararası göç sorunu özellikle 20.yy. son çeyreği ile 21.yy.ın ilk çeyreğinde hızla artmış ve dünya gündemindeki yerini korumuştur. Küresel boyutta yaşanan olumsuz şartlar, her geçen gün ülkeler/bölgeler arasındaki göçe katkı sağlamış, hatta kitlesel boyuta taşımıştır. Böylece göç sorunu sadece göç veren az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri değil, küresel olarak tüm ülkeleri ilgilendirir bir hal almıştır.

Son dönemde savaş ve iç çatışmaların yaşandığı bölgelerden göç edenlerin sayısı hızla artarken, özellikle 11 Eylül eylemleri sonrasında, ekonomik ve siyasi olarak dünyanın geri kalmış bölgelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlık, etnik çatışmalar ve iç karışıklıklara, terör olaylarının da eklenmesiyle, insanlar yaşadıkları bölgelerde zor durumda kalmışlardır. Böylece göçmenlerin sayısında çok büyük artışlar yaşanmıştır. Yaşanan olumsuz koşullar değişmediği sürece yakın gelecekte küresel boyutta kitlesel göç hareketlerinin devam edeceğini öngörmek zor olmayacaktır.

Şekil-1: Uluslararası Göçmen Sayısı

Kaynak: IOM, World Migration Report/2022

Şekil-1’de, uluslararası göçmen sayıları verilmektedir. 1970’de 84,46 milyon olan göçmen sayısı, 1990’a gelindiğinde neredeyse iki kat artmış ve 152,98 milyona ulaşmıştır. 1990-2021 döneminde ise yine aynı hızla artarak, 2021’de 281 milyona ulaştığı görülmektedir. Uluslararası göçmenlerin dünya nüfusuna oranı da benzer şekilde artmış ve 1970’de dünya nüfusunun %2,3’ünü oluşturan göçmenler, 2021’de %3,6’sına ulaşmıştır. Göç sorunu bu kadar ağırlaşmış ve küresel olarak ciddi boyutlara ulaşmışken, sorunun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle sınırlandırılmaya çalışılması ve sorunun ağırlığı altında kalan gelişmiş ülke olmaması ise dikkat çekicidir.

Göçle birlikte hedef ülkede kamu harcamaları kısa vadede artacak, hatta kitlesel göçe maruz kalmış olması halinde ekonomik maliyet ekonomik dengeyi zorlayan bir hal alacaktır. Akılcı bir göç yönetimi ile göçmenlerin ekonomiye katkıları sağlanması durumunda vergi geliri, sosyal güvenlik katılımları, işgücüne katılımları, beraberlerinde getirdikleri sıcak parayı sisteme sokmaları ve ticari hayata dahil olmaları halinde ekonomik canlanmaya katkı sunabileceklerdir (Dadush ve Niebuhr, 2016:1). Aksi halde göçmenlerin sosyal ve ekonomik hayata entegre edilememeleri vergi, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim vb. harcamaların artışıyla maliyetin daha fazla hissedilmesine neden olacaktır.

Kitlesel göç hareketlerinde göçmenlerin çoğunun vasıfsız olacağı dikkate alındığında, ekonomik canlanmaya katkıdan ziyade, hedef ülkede ortalama geliri düşürmeleri (Dadush ve Niebuhr, 2016:11), enformal işgücü piyasasının genişleyerek vergi kayıpları, sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarının artmasının beklenmesi ise normal karşılanacaktır. Bu noktadan hareketle göçmen profili önem kazanmaktadır. Genç/vasıflı göçmenlerin pozitif katkı sunarken, yaşlı/vasıfsız göçmenlerin negatif etkileri olacaktır.

Bu çerçevede kitlesel göçler, özellikle hedef ülkenin geliştirmekte olan ülke olması durumunda, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, mali ve ödemeler dengesi bozulması yanında, toplumsal yapının bozulması, güvenlik ve çevre sorunlarına yol açarak, bu olumsuzlukların tüm dünyaya yayılmasına neden olacaktır (Dadush ve Niebuhr, 2016:18).

Kitlesel Göçün Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti

Türkiye sahip olduğu coğrafi konum çerçevesinde göç hareketlerinden hem hedef ülke hem de transit ülke olarak fazlasıyla etkilenmektedir. Göçmen sayısının büyüklüğü eğitimden sağlığa, barınmadan yaşamsal ihtiyaçların giderilmesine kadar oluşan ekonomik maliyet; göçmenlerin bazı bölgelerde yoğunlaşmaları nedeniyle güvenlik riskleri oluşturmaları; geçici gelen göçmenlerin artık kalıcı hale gelmeleriyle yaşanan uyum sorunları konuya çok boyutlu bakılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede Türkiye'de;

- Asya ve Afrika'daki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yaşayan ülkelere, gelişmiş ülkelere göç etmek amacıyla, transit ülke olarak istifade edenler,
  - Güçlü ekonomik yapısından dolayı başta bavul ticareti ve ucuz işgücü olmak üzere, eski Doğu Bloku ve Orta Asya Ülkeleri'nden gelen ve hedef ülke olarak değerlendiren göçmenler,
  - Sığınma müracaatının sonucunu bekleyen, talebi kabul eden ve başka bir ülkeye gitmeyi bekleyen ve talebi kabul edilmeyip kaçak kalanlar,
- olmak üzere üç çeşit göçmen gelmektedir (TBMM, 2018:40).

Türkiye'nin göç yönetim politikası dönemlere ayrılarak incelendiğinde, 1923-1960 döneminde milli kimlik aidiyeti oluşturma çabalarıyla Türk soyluların ülkeye göç etmesiyle geçmiştir. NATO üyeliğiyle devam eden ikinci dönemde güvenlik ön plana alınmış ve siyasi ve ekonomik bazı stratejiler benimsenmiştir. NATO ve Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan göç politikasının esas alındığı üçüncü dönemi, AB ile ilişkilerin şekillendirdiği dördüncü dönem takip etmiştir (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2065-2066). 2011'den sonra geline son aşamada ise Suriye'den gelen kitlesel göç

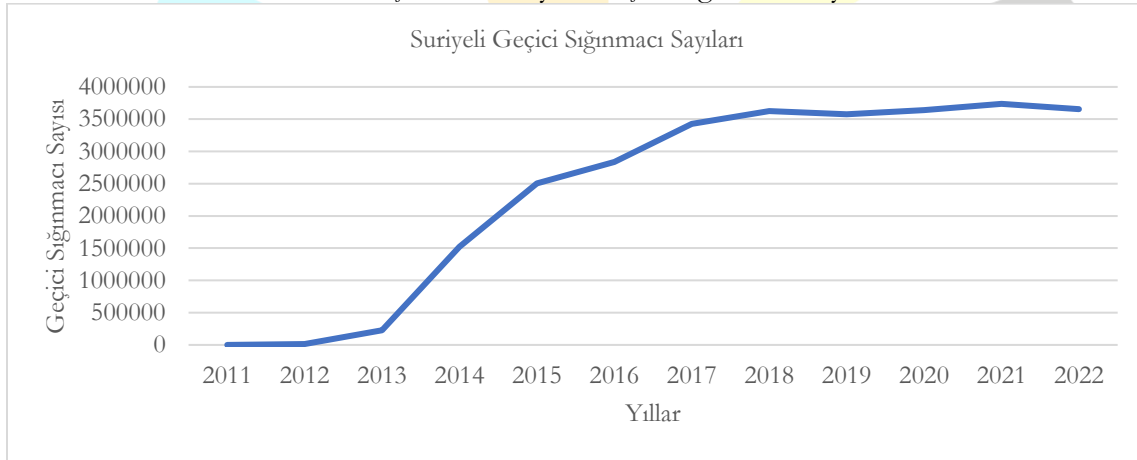
sonucunda gelen geçici sığınmacıların entegrasyonu ve ekonomik maliyetleri göç yönetiminin ana omurgasını oluşturmuştur (Aktel ve Kaygısız, 2018:595).

Suriye’de iç savaşın devam etmesi beşeri sermayenin azalmasına, altyapının çökmesine ve ticaretin kesintiye uğramasıyla, bölge ülkelerine de belirsizlik, güvensizlik ve istikrarsızlık vb. zarar vermektedir. Göçmen nüfusu barındıran çevre ülkeler bir de dolaylı etkilere maruz kalmaktadır. Göçmenler nedeniyle bölge ülkelerde eğitim sağlık vb. hizmetlerde maliyet artışı, konut talebi artışı, fiyatların yükselmesi ve kayıt dışı sektörün büyümesi yaşanmaktadır (ILO, 2017:45). Bu çerçevede Suriye iç savaşından kaçarak kitlesel olarak gelen ve geçici korunma kapsamına alınan göçmenler ise bir kısmı Türkiye’yi transit ülke olarak görse de çoğunluğu için hedef ülke olmuştur.

Türkiye, Suriye’den gelen kitlesel göçe karşı insani yaklaşımla hareket etmiş ve açık kapı politikası uygulamıştır. Ancak bu göç hareketi siyasal nedenlerle yaşandığı için, her iki tarafta da siyasal, sosyal ve ekonomik zorluklara yol açmıştır.

Türkiye’de 3,64 milyon geçici koruma kapsamında Suriyeli ile 306 bin şartlı mülteci veya ikincil koruma kapsamında Irak, Afganistan, İran, Somali vb. ülkelerden göçmen bulunmaktadır.

Şekil-2: Suriyeli Geçici Sığınmacı Sayısı

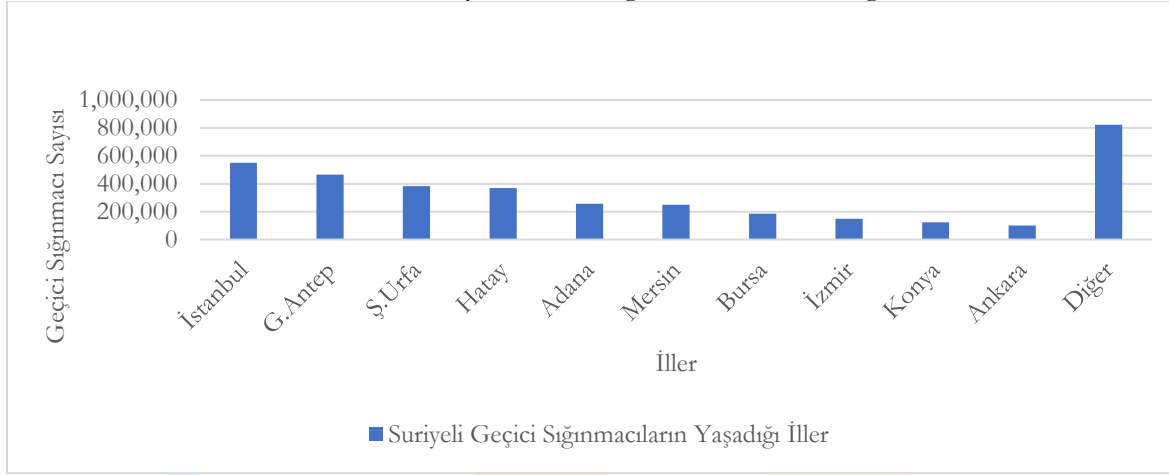

Kaynak: GİGM Verilerinden Türetilmiştir.

Şekil-2’de Suriyeli geçici sığınmacıların sayısı verilmiştir. Nisan 2011’de başlayan göç hareketi sonrasında 2013’den sonra hızlı artışlar yaşanmış, 2014’de 1,52 milyona, 2015’de 2,5 milyona, 2017’de 3,42 milyona varmıştır. Suriyeli geçici sığınmacı sayısı 15.09.2022 itibariyle 3,65 milyona ulaşmıştır. Sözkonusu sığınmacıların %53,75’i erkek, %46,25’i kadın iken, geçici sığınmacıların %41,5’i 0-14 yaş aralığında, %1,82’si +64 ve %56,7’si ise 15-64 yaş aralığında bulunmaktadır. İşgücüne katılım ise erkeklerde %53,75, kadınlarda ise %12 olarak gerçekleşmektedir.

Bunun yanında, Suriyeli geçici sığınmacıların % 47'si eğitimsiz, ilkokul ve ortaokul, %11'i lise ve %17'si üniversite ve lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür (IOM, 2017:5). Bu çerçevede geçici sığınmacıların büyük kısmının vasıfsız veya düşük vasıflı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil-3: Suriyeli Geçici Sığınmacıların Yaşadığı İller

Kaynak:GİGM verilerinden türetilmiştir.

Şekil-3'de Suriyeli geçici sığınmacıların yaşadığı iller görülmektedir. Suriyelilerin %77,6'sı İstanbul, G.Antep, Ş.Urfa olmak üzere toplam 10 ilde yaşarken, % 22,4'ü diğer illere dağılmış durumdadır.

Türkiye'de geçici sığınmacı statüsünde bulunan Suriyelilerin ülke ekonomisine olumlu ve olumsuz yansımaları ve etkileri olmaktadır. Bazı makro ekonomik değerler açısından incelendiğinde özellikle işsizlik ve enflasyon üzerinde negatif etkileri görülürken, dış ticaret, özellikle Suriye'ye yönelik ihracata ve ticari hayata olumlu katkıları olduğu görülmektedir (Aslan ve Süslü, 2022:283-286).

Suriyeli sığınmacıların ekonomiye yönelik olumsuz yönleri ve daha doğru ifadeyle ekonomik yükleri ise hesaplanabilen ve hesaplanamayan mali-parasal maliyetler ve alternatif maliyetleri olarak değerlendirilebiliriz. Hesaplanabilen mali yükleri gerek AB ve uluslararası fonlardan gelen gerekse merkezî bütçeden doğrudan Suriyeli geçici sığınmacılar için yapılan her türlü harcamayı kapsamaktadır. Yapılan resmi harcamalar dışında, resmi kayıtlara yansımayan, ancak anket, gözlem veya resmi göstergelerin analizi sonucunda ortaya çıkan başka maliyetler de olduğu anlaşılmaktadır (Alagöz, 2020).

Suriyeli geçici sığınmacılar için yapılan hesaplanabilen harcamaları ilgili kurumlar tarafından Suriyelilere yapılan doğrudan harcamaların finansmanı ile bu finansmanın istihdam, enflasyon, yatırımlar, kamu harcamaları, vergi gelirleri ve diğer bazı maliyetler üzerine etkileri değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Hesaplanabilen söz konusu maliyetlere karşın, Suriyeli geçici sığınmacılardan kaynaklanan sosyal, siyasi, ekonomik, güvenlik vb. alanlardan yaşanan maliyet artışlarını ise hesaplayabilmek pek de muhtemel görülmemektedir. Ayrıca Suriyeli geçici sığınmacılara yönelik resmi istatistiklerin sağlıklı tutulamaması ve söz konusu şahısların işgücü piyasasında daha çok

enformel sektörde istihdam edilmeleri nedeniyle, vergi kaybı, yerli işgücünün istihdam edilmemesi, kayıt dışı ve ruhsatsız işyeri açma ile haksız rekabet, sağlık, eğitim, güvenlik alanında görülen maliyet artışları vb. dolaylı maliyet ve kayıp-kaçakların hesaplanması ise oldukça zordur.

Suriyeli geçici sığınmacılar için doğrudan ve dolaylı harcamaların dışında, AB başta olmak üzere uluslararası kurum/kuruluşların katkıları da bulunmaktadır. Ancak yabancı finansmanın toplam finansman içindeki payının son derece düşük olduğunu belirtmek gerekir.

AB üye devletlerin Türkiye'deki geçici sığınmacıları desteklemek amacıyla, "Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programını (FRIT)" oluşturmuştur. Hem AB bütçesinden hem de üye devletlerden sağlanan finansman dahilindeki program çerçevesinde, yardım programının ilk dilimi (2016-2017) kapsamında 3 milyar Euro, ikinci dilim (2018-2019) kapsamında da 3 milyar Euro olmak üzere toplamda 6 milyar Euro destek sağlanmıştır (AB Komisyonu, 2019: 4). AB'nin yanında BM, WHO ve FAO gibi uluslararası kuruluşların da katkılarıyla, 2011-2022 döneminde Türkiye'ye toplamda 11 milyar dolar milyar dolar civarında destek sağlanmıştır (AB Türkiye Delegasyonu:2022).

Türkiye'nin 2012-2020 döneminde Suriyeli geçici sığınmacılar için katlandığı ekonomik maliyetin, AB Fonlarından gelen 11 milyar Euro'dan kat kat fazla olduğu malumdur. Bu kapsamda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı maliyetin yaklaşık miktarının bulunması önemli olmaktadır. Bu amaçla hipotetik düşünme yöntemiyle birkaç hareket noktasına işaret etmekte fayda görülmektedir.

İlk olarak, Almanya Köln Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada, 1 Suriyelinin Almanya ekonomisine maliyetinin yıllık 15.000 Euro, aylık 1.250 Euro ve günlük 41 Euro olduğu (Alagöz, 2020:37) hesaplanmıştır. Söz konusu hesaplama göre 2012-2022 döneminde Türkiye'de bulunan Suriyeli geçici sığınmacıların toplam maliyeti 413 milyar Euro olarak hesaplanacaktır. Almanya ve Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal dinamiklerinin farklı olmasından dolayı, söz konusu hesaplamanın Türkiye için geçerli olmayacağı açıktır.

İkinci olarak Suriyeli geçici sığınmacıların ekonomik maliyetine ilişkin yapılan ilk hesaplamada, 2013 sonu itibarıyla toplam maliyetin 3,54 milyar TL (1,61 milyar dolar) olduğu, bir kişinin günlük maliyetinin 47 TL (22 dolar) olduğu hesaplanmıştır (Taşçı ve Özşan, 2013:28). Bu hesaplama hareketle de Suriyeli geçici sığınmacıların 2012-2022 dönemi toplam maliyeti 218 milyar Dolar olarak hesaplanır. Söz konusu hesaplamada ise sabit maliyetlerin fazlaca yer tuttuğu, günlük 22 dolarlık maliyetin ilerleyen dönemde aşağı düştüğü, hatta 2017-2022 arasında günlük maliyetin 8 dolarlara kadar gerilediği, zira ilk geldiklerinde yemeden içmeye kadar her türlü maliyete katlanılmış olan geçici sığınmacıların, zamanla işgücü piyasasına girmeleri, ticaret yapmaları ve hayatlarını kazanmaya başlamalarıyla doğrudan maliyetlerin azaldığı söylenebilir.

Son olarak 05.12.2017'de yapılan resmi açıklamada, Suriyeli geçici sığınmacılar için toplamda 84,88 milyar TL, diğer deyişle 30,28 milyar Dolar harcama yapıldığının öngörüldüğü, yapılan hesaplamada kamunun genel bütçesinden harcanan paralar, belediyelerin yaptığı masraflar, sivil toplumun harcamaları ya da vatandaşların doğrudan doğruya yaptığı desteklerin tamamının hesaba dahil edildiği, belirtilmiştir (Ergül, 2017).

Çalışmada yapılan hesaplama söz konusu resmi açıklama esas alınmaktadır. Söz konusu bilgi ışığında, 2012-2017 dönemi için Suriyeli geçici sığınmacılara kişi başına yapılan harcamayı hesap edebiliriz.

Tablo-1: Resmi Açıklama Çerçevesinde Geçici Sığınmacılara Yapılan Harcama

Yıllar	Suriyeli Geçici Sığınmacı Sayısı	Yıllık Ortalama	Ortalama Kişi Sayısı*
2012	14.237	77.127	925.524
2013	224.655	354.285	4.251.420
2014	1.519.286	764.328	9.171.936
2015	2.503.549	2.028.194	24.338.328
2016	2.834.441	2.659.090	31.909.080
2017	3.426.786	3.139.602	37.675.224
Toplam	10.522.954	9.022.626	108.271.512

Kaynak: <https://data.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>

Türkiye'ye gelen Suriyeli geçici sığınmacı sayısı, özellikle 2017'ye kadar sürekli artış kaydetmesi ve ilgili yılın başı ile sonunda ciddi farklar olması nedeniyle, 2012-2017 dönemi için geçici sığınmacı sayısında yıl ortalaması alınmıştır. Sığınmacı sayısı aylık bazda değerlendirildiğinden ortalama sayı 12 ile çarpılarak, yıllık sığınmacı sayısına ulaşılmıştır. Bu çerçevede 2012-2017 döneminde yapılan harcamayı kişi sayısına böldüğümüzde $(30.285.573.000 / 108.271.512)$ 280 Dolar kişi başı aylık ortalama maliyete ulaşılır. Yıllık ise 3.360 Dolar olur.

Tablo-2: Geçici Sığınmacıların Maliyeti

Yıllar	Suriyeli Geçici Sığınmacı Sayısı	Yıllık Ortalama	Yıllık Maliyet (\$)
2012	14.237	77.127	259.146.720
2013	224.655	354.285	1.190.397.600
2014	1.519.286	764.328	2.568.142.080
2015	2.503.549	2.028.194	6.814.731.840
2016	2.834.441	2.659.090	8.934.542.400
2017	3.426.786	3.139.602	10.549.062.720
2018	3.623.192	3.544.314	11.908.895.040

2019	3.576.370	3.602.244	12.103.539.840
2020	3.641.370	3.607.426	12.120.951.360
2021	3.737.369	3.695.469	12.416.775.840
2022*	3.656.157	3.696.196	8.796.946.480
Toplam	28.757.412	27.168.275	87.663.131.920

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

*15.09.2022 itibarıyla alınmıştır.

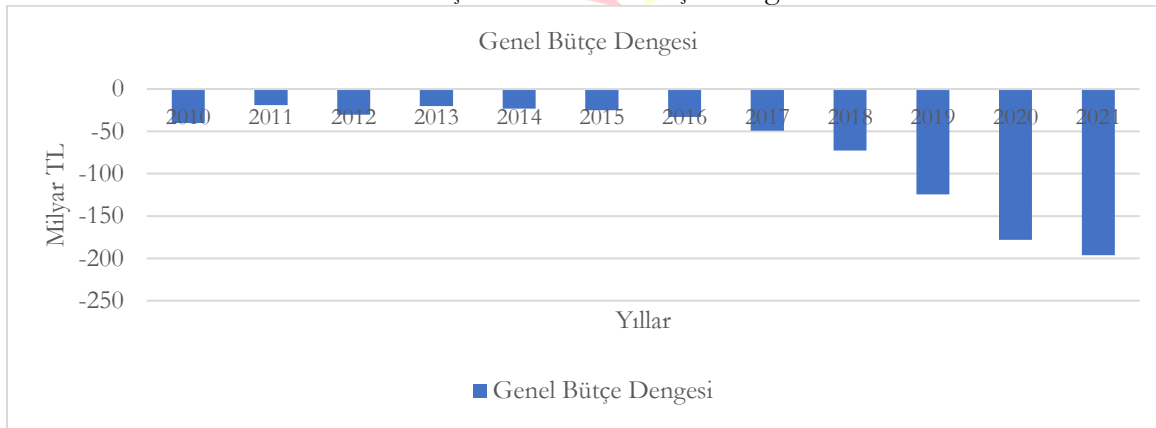
Sonuç itibarıyla 2012-2022 döneminde Suriyeli geçici sığınmacılar için yaklaşık olarak toplamda 87,66 milyar dolar para harcanmıştır. Bu miktardan AB ve diğer uluslararası kuruluşların desteğinin çıkardığımızda ise iç kaynaklarla karşılanan finansman miktarı 76,66 milyar dolar olacaktır.

Bu çerçevede Suriyeli geçici sığınmacı sayısı sabit kalsa dahi, yıllık 12 milyar dolar civarında ek maliyet yaratacağı, yaşanan makro ekonomik dengesizlikler nedeniyle iç ve dış borç stokunun artacağı, reel ekonomiye finansman desteğinin azalacağı vb. sorunların artacağı değerlendirilmektedir.

Finansal anlamda özellikle dış borç artışı ve yabancı sermaye girişinde yetersiz olan Türkiye’de, Suriyeli geçici sığınmacılar için harcanan 76,66 milyar doların hangi kaynaklardan finans edildiğine bakmak gerekir. Bu amaçla resmi makro ekonomik göstergelere bakıldığında bütçe açığı, cari işlemler bilançosu açığı ve dış borç miktarının arttığı görülmektedir.

Suriyeli geçici sığınmacılara yapılan barınmalar vergi gelirleri ile karşılanamıyorsa, borçlanma yoluna gidilmiş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Bu amaçla “Dış Borç Stoku”, “kamu kesimi Borçlanması”, “Genel Bütçe dengesi” ve “Merkezi Yönetim Faiz Gideri” kalemlerini incelemekte yarar görülmektedir.

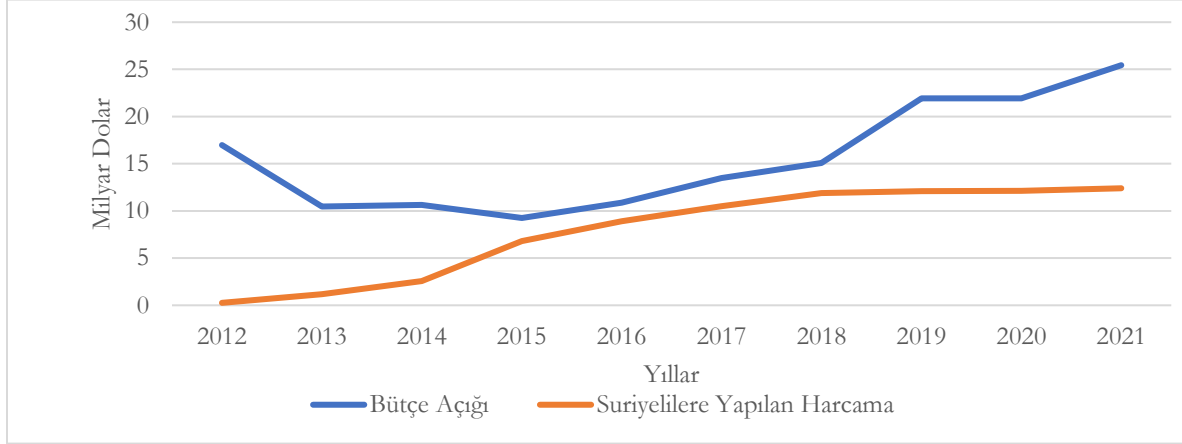
Şekil-4: Genel Bütçe Dengesi

Kaynak:bmb.gov.tr

Şekil-4'de genel bütçe dengesi verilmektedir. 2010'da 40,29 milyar TL açık verilirken, 2017'den itibaren açık miktarı büyüyerek, 2021'de 196,34 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında, sığınmacıların gelişlerinin devam ettiği 2012-2014 yılları dışarda bırakılmak kaydıyla, geçici sığınmacılar için yapılan harcama ile bütçe açıklarının yıllar itibariyle birbirine yakın olduğu görülecektir.

Şekil-5: Suriyelilere Yapılan Harcamanın Bütçe Açığına Oranı

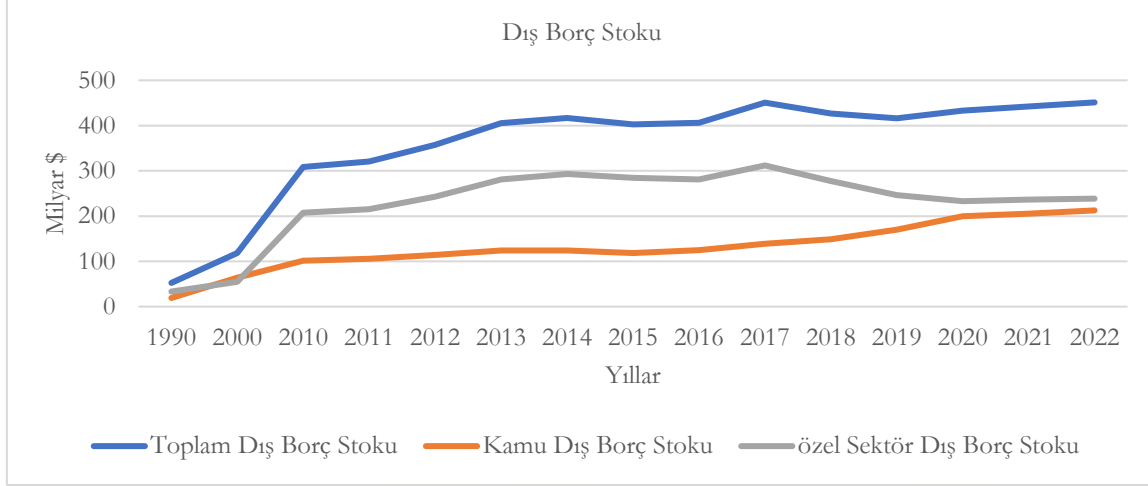

Kaynak:hmb.gov.tr verilerden türetilmiştir.

Şekil-5'de Suriyeli geçici sığınmacılara yapılan harcamaların bütçe açığına oranı görülmektedir. Suriyeli geçici sığınmacılara yapılan harcamaların artmaya başladığı 2015'den itibaren incelendiğinde, 2015'de 25,8 milyar TL (9,48 milyar Dolar) bütçe açığı verilirken, 6,8 milyar dolar geçici sığınmacılara masraf yapılmıştır. Aynı şekilde 2016'da 35,85 milyar TL (10,87 milyar Dolar)'ye karşı 8,9 milyar dolar, 2017'de 49,3 milyar TL (13,5 milyar Dolar)'ye karşı 10,5 milyar Dolar, 2018'de 72,57 milyar TL (15,08 milyar Dolar)'ye karşı 11,9 milyar Dolar, 2019'da 124,35 milyar TL (21,93 milyar Dolar)'ye karşı 12,10 milyar Dolar, 2020'de 178,14 milyar TL (21,93 milyar Dolar)'ye karşı 12,12 milyar dolar ve 2021'de 196,34 milyar TL (25,44 milyar dolar)'ye karşı 12,4 milyar dolar masraf yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle geçici sığınmacıların maliyeti bütçe açıklarının % 50 ile %80'ini oluşturmaktadır.

Suriyeli geçici sığınmacılar için yapılan harcamaların bütçe açıklarını büyüttüğü görülmektedir. Bütçe açıkları bir şekilde kapatılacak olmasından hareketle, aynı dönem için iç ve dış borçlanmalar ile borç stoklarının durumuna bakmak gerekmektedir.

Şekil-6: Türkiye'nin Dış Borç Stoku

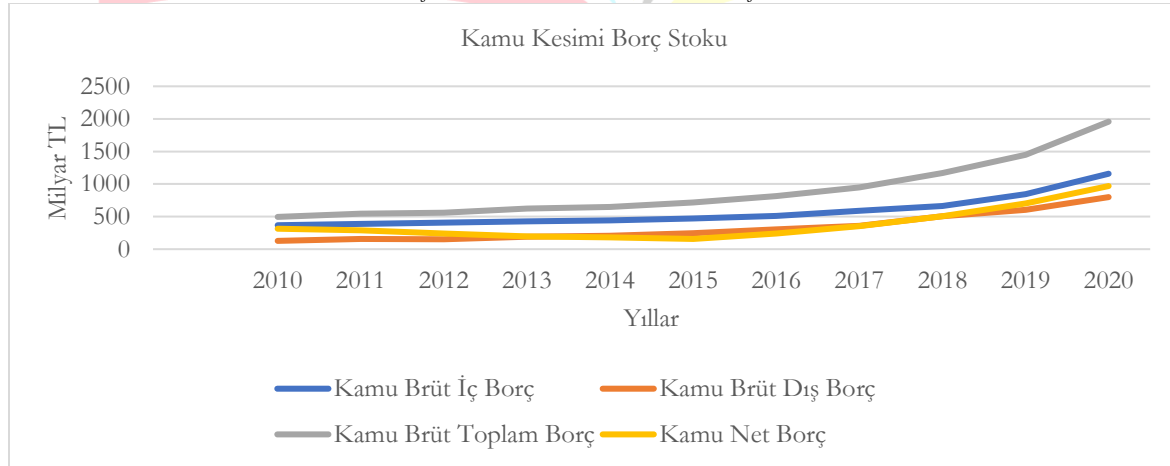

Kaynak:bmb.gov.tr verilerinden türetilmiştir.

Bu kapsamda kamu kesimi borçlanma rakamları dikkate alındığında iç borç stokunun 2013'den, dış stokunun ise 2015'den sonra istikrarlı bir şekilde arttığı görülecektir. Ancak bunun yanında iç ve dış borçlardan dolayı katlanılmak zorunda kalınan faiz giderlerinin de 2019'dan sonra ciddi oranda arttığı anlaşılmaktadır.

Şekil-6'da Türkiye'nin dış borç stokuna görülmektedir. 1990'de 52,4 milyar dolar olan dış borç stoku, 2012'de 114,1 milyar doları kamu, 243,1 milyar doları özel sektör olmak üzere 357,2 milyara ulaşmıştır. Diğer bir deyişle Suriyeli geçişli sığınmacıların gelmeye başladığı 2012'den itibaren kamu kesimi dış borç stoku 98,5 milyar dolar, özel sektör dış borç stoku ise - 4,5 milyar dolar artışla toplam dış borç stoku 94 milyar dolar arttığı görülmektedir.

Şekil-7: Kamu Kesimi Borçlanması

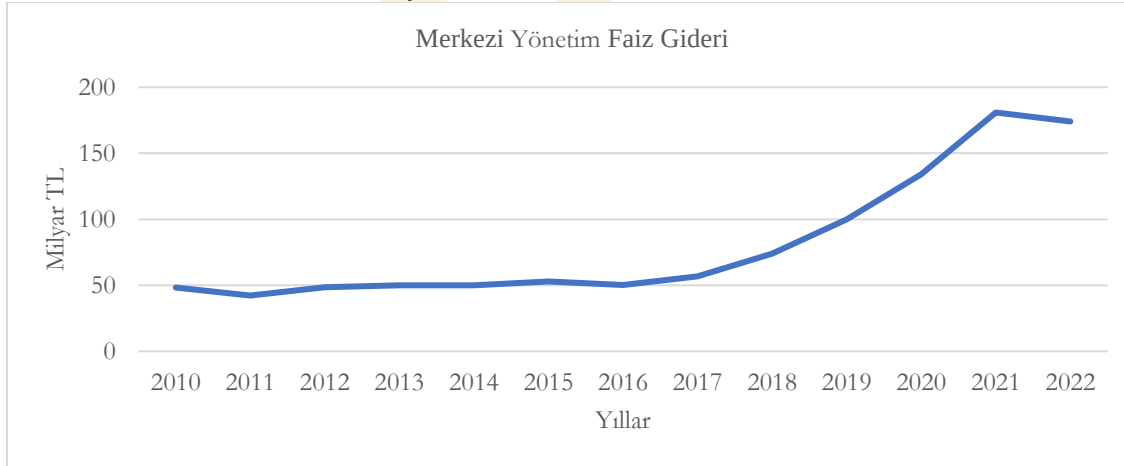
Kaynak:bmb.gov.tr verilerinden türetilmiştir.

Şekil-7’de kamu kesimi borçlanmasına ilişkin durum görülmektedir. Kamu brüt iç borç tutarı 2010’da 367,9 milyar TL iken 2021’de 1,69 trilyon TL’ye ulaştığı, özellikle 2018-2021 döneminde hızlı artışlar dikkat çekmektedir. Benzer artışlar kamu dış borç stokunda da görülmüş ve 2010’da 127,6 milyar TL’den 2021’de 1,71 trilyon TL’ye çıkmıştır. Bu çerçevede kamunun toplam borç stoku ise 2010’da 495,5 milyar TL’den 2021’de 3,41 trilyon TL’ye ulaşmıştır. Aynı şekilde yıllar itibariyle incelendiğinde de 2017’den itibaren iç ve dış borçlanma tutarlarının 2017’den itibaren hızla artmaya başladığı görülmektedir. 2010’da 23,32 milyar TL iç, 18,43 milyar TL dış borçlanma yapılırken, 2017’de 66,8 milyar TL iç ve 42,47 milyar TL dış, 2021’de 87,2 milyar TL iç ve 91,16 milyar TL dış borçlanmaya gidilmiştir.

Yapılan iç ve dış borçlanmalardan dolayı katlanılması gereken faiz ödemeleri de toplam maliyetler içinde önemli bir tutara ulaşmaktadır.

Şekil-8:Merkezi Yönetim Faiz Gideri

Kaynak:hmb.gov.tr

Şekil-8’de merkezi yönetim faiz giderleri verilmektedir. İç ve dış borç stokunun artışıyla paralel olarak artarak, 2010’da 48,29 milyar TL olan faiz giderleri, 2022’de nominal olarak yaklaşık dört kat artarak 174 milyar TL’ye yaklaşmıştır. Borçlanma miktarlarının azaltılabilmesi halinde ödenen faiz miktarlarının da azalacağını söyleyebiliriz.

Ayrıca Suriyeli geçici sığınmacıların kısa süre içinde ülkelerine dönmeleri mümkün görülmediği için, mevcut harcamaların devam edeceğini kabul etmek gerekmektedir.

Bunun yanında geçici sığınmacıların kayıt dışı olarak istihdam edilmeleri nedeniyle oluşan vergi kaybı, işsizlik oranının büyümesi, özellikle Suriyeli geçici sığınmacıların yoğun yaşadığı illerde enflasyon artışı, Suriye ile yaşanan dış ticarete gerileme, turizm gelirlerinde azalma, yaşanan kriz nedeniyle savunma ve güvenlik harcamaları artışının yanı sıra, işgücüne katkıları çerçevesinde ucuz emek arzı, yaşadıkları bölgelerde ticari faaliyete katkıları, Suriye’ye ihracatın artmasına katkıları çerçevesinde ekonomik katkılarının ilave edilmesinde fayda vardır.

Vergi Kayıpları

Çalışma iznine sahip Suriyelilerin sayısının çok çok az olmasından (çalışabilen nüfusun yaklaşık %1'i) hareketle, daha çok enformel piyasada çalıştıkları bilinmektedir. Kaçak çalışan Suriyelilerin tam sayısının bulunması da neredeyse imkansız denilebilir. Ancak kaçak çalışmadan kaynaklı vergi kayıplarının hesaplanması amacıyla bazı varsayımlarda bulunarak, yaklaşık bir hesaplama yapmak mümkün görülmektedir. Bu amaçla Suriyeli geçici sığınmacı sayılarından hareketle 15-64 yaş arası çalışabilir nüfus, ardından bu sayının kadın-erkek oranı ve en nihayetinde de erkeklerde ve kadınlarda çalışma oranına kıyasla yıllık bazda işgücü piyasasından bulunan Suriyeli işçi sayısı yaklaşık olarak hesap edilebilir. Bulunan sayıdan Türkiye işsizlik ortalamasına göre hesaplanan sayı düşülerek, tahmini işgücü sayısına ulaşılmıştır. Bu rakamlar kesin rakamlar olmayıp, vergi kaçaklarına dair yaklaşık bir hesap yapabilmek amacıyla tahmin edilmiş rakamlardır.

Suriyeli geçici sığınmacıların yaklaşık %56,7'si 15-64 yaş aralığında, nüfusun %53,75'i erkek ve %46,25'i kadın ve erkeklerde çalışma oranı %75, kadınlarda ise %12 olmasından hareketle yıllar itibarıyla işgücü sayısı ve vergi kaçakları hesaplanmıştır. Hesaplama işgücü sayılarının tahmini yanında herkesin asgari ücretli çalıştığı varsayılmıştır.

Tablo-3: Vergi Kayıpları

Yıllar	İşgücü Sayısı (Kişi)	SGK (%14) (milyon \$)	İşsizlik Sigortası (%1) (milyon \$)	Gelir Vergisi (milyon \$)	Damga Vergisi (milyon \$)	Toplam Vergi Kaybı (Ay/milyon \$)	Toplam Vergi Kaybı (Yıl/milyon \$)*
2022	864.082	41,39	-	-	-	41,39	331,12**
2021	845.653	48,04	3,43	17,97	2,61	72,22	866,64
2020	812.250	47,80	3,41	17,87	2,59	71,74	860,88
2019	808.396	51,06	3,65	19,15	2,77	76,63	919,56
2018	795.396	46,98	3,35	17,62	2,55	70,50	846
2017	727.432	49,59	3,54	18,60	2,69	74,42	893,04
2016	616.100	47,04	3,36	17,64	2,55	70,58	846,96

2015	473.08 9	31,01	2,22	12,57	1,68	47,47	569,64
2014	179.07 9	12,98	0,93	5,25	,70	19,86	238,32
2013	83.191	6,26	0,45	2,48	0,34	9,53	114,36
2012	18.211	1,34	0,09	0,54	0,063	2,04	24,48
TOPLA M	6.121,7 71	383,49	24,43	129,69	18,54	556,38	6.511
TOPLA M		4.435	293,16	1.556	222,5		

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

*Yıllık ortalama dolar kuruna göre hesaplanmıştır.

**2022 yılı 8 aylık hesaplanmıştır

Kaçak çalışan Suriyeli işçilerden dolayı, 2012-2022 döneminde 4,43 milyar dolar SGK kaybı, 293,16 milyon dolar işsizlik sigortası ödemesi kaybı, 1,56 milyar dolar gelir vergisi kaybı ve 222,5 milyon dolar damga vergisi kaybı olmak üzere toplam 6,51 milyar dolarlık vergi kaybı yaşandığı görülmektedir.

Sektörel Etkiler

Buraya kadar Suriyeli geçici sığınmacıların ekonomik maliyetlerinin görünen ve görünmeyen kalemlerinin hesaplanabilenleri incelenmeye çalışılmıştır. Suriyeli geçici sığınmacıların sadece maddi maliyeti olmayıp, alternatif maliyetleri de bulunmaktadır. Gerçek maliyeti görebilmek için alternatif maliyetlerinde hesaba katılması gerekmektedir. Alternatif maliyetten kastedilen, Suriyeli geçici sığınmacılara 2012-2022 döneminde harcanan 76,66 milyar dolar ile ekonomik olarak nelerden vazgeçildiği ya da başkaca nelerin yapılma imkanından feragat edildiğidir.

Türkiye'nin 77,9 milyon hektar arazisinin 26,3 milyon hektarı tarım arazidir. Bunun yanında 2001-2018 döneminde toplam tarımsal alan % 8 azalışla 37,82 milyon hektara düşmüştür (Tarım Raporu, 2019). Diğer bir deyişle tarım arazileri tam kapasite değerlendirilememektedir.

Tablo-3'de 2017-2021 dönemi gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeye ilişkin dış ticaret rakamları verilmektedir. Bir dönem tarım ürünleri ihracatçısı olan Türkiye'nin 2017-2021 döneminde beş yıllık süreçte 103,76 milyar dolarlık tarımsal ithalat yapması dikkat çekici bulunmaktadır.

Tablo-4: Gıda Maddeleri ve Tarımsal Hammadde İhracat ve İthalatı

	2017	2018	2019	2020	2021
İhracat	19,096	19,86	20,27	21,24	25,91
İthalat	20,09	19,93	19,75	19,67	24,32

Kaynak: www.birgun.net/haber/gida-ve-tarim-ithalati-218-milyar-lira-376156

Bu amaçla tarım sektöründe istihdamın artırılması amacıyla yapılacak çalışmalarda bir kişiye istihdam yaratılmasının maliyeti 2021 Eylül itibarıyla 664.912 TL (75.386 Dolar) olmasından (Gökeçe, 2021) hareketle, tarım sektöründe yaklaşık 1 milyon ilave istihdam sağlanabilecek maddi kaynak, 2012-2022 döneminde Suriyeli geçici sığınmacılar için kullanılmıştır. Benzer yöntemle yapılan hesaplama, aynı miktar kaynak ile imalat, sanayi veya hizmet sektörlerinde de 770 bin ile 1,11 milyon arasında istihdam yaratılabilecek kaynak geçici sığınmacılar için kullanılmıştır.

Tablo-5: İlave İstihdam-2021

Sektör	İlave İstihdam Maliyeti (TL)	İstihdam (Ortalama dolar kuru ile)
Tarım	664.912	1,02 milyon
İmalat	614.732	1,11 milyon
Maden	881.000	770 bin
Hizmet	874.000	777 bin

Kaynak: İlave istihdam maliyeti verilerinden hesaplanmıştır.

Aynı şekilde Türkiye, gelişmişlik düzeyine göre 6 bölgeye ayrılarak yapılan hesaplama ise 631 bin ile 1,4 milyon ilave istihdam sağlanabilecek maliyeti geçici sığınmacılar için barcamıştır.

Tarım sektöründe sağlanacak yeni istihdam sabahlarıyla atıl durumdaki tarımsal arazileri değerlendirilerek, tarımsal üretim artışı sağlanabilirdi. Böylece tarım ürünleri ithalatı azalırken, ihracatı da artmış olur, dış ticaret açığı ve cari açığı düşürme imkanı yakalanırdı. Benzer şekilde yeni istihdam yaratılması diğer sektörlerin de ekonomiyeye katkısını artıracaktır.

Tarım sektörü için yapılan alternatif maliyet hesaplamaları diğer sektörler içinde yapılabilir. Örneğin en fazla cari açık vermeme için enerji harcaması çerçevesinde, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılacak yatırımın getirisi de yüksek olabilir. Bunun yanı sıra kendi vatandaşına yapılan sosyal ödemeler ve transfer harcamalarının artırılması da öngörülebilir.

Sonuç

Suriyeli geçici sığınmacıların sadece hesaplanabilen maliyetlerinin 2012-2022 döneminde 87,6 milyar dolara ulaşmıştır. Uluslararası kuruluşlarının yardımlarının düşülmesiyle, Türkiye'nin katlanmak zorunda olduğu maliyetin yaklaşık 76,66 milyar dolar olması, sığınmacıları kısa vadede kalmaya devam edeceklerini de hesaba katarsak, ekonomik olarak başa çıkılması zor durumla karşı karşıya kalındığını anlatmaktadır.

Bununla birlikte Suriyeli geçici sığınmacılara yapılan maliyetlerin yıllar ilerledikçe düştüğü de anlaşılmaktadır. Taşçı ve Özsan (2013) yaptığı hesaplamada bir Suriyeli'nin günlük masrafının 22 dolar hesaplanmasında sabit maliyetlerinin katkısının fazla olduğu düşünülmektedir. Zira 2012-2017 döneminde günlük maliyet 10,03 dolar, 2018-2022 döneminde ise 8,7 dolar olarak hesaplanmıştır. İlerleyen dönemde Suriyelilerin ekonomik ve sosyal entegrasyon süreçlerinin ilerlemesi sayesinde günlük maliyetin düşmeye devam edeceği hatta alınacak tedbirlerle pozitif katkıya dönebileceği söylenebilir.

Suriyeli geçici sığınmacıların ekonomik entegrasyonuna katkı amacıyla;

- Bir ofis kurularak, Suriyeli geçici sığınmacıların takibi, Suriyeli işgücünün planlanması ve yönlendirilmesi,
- Kaçak çalışmayı engelleyerek, SGK kaybı, vergi kaybını önlenmesi,
- Gelişmiş ülkelerin vasıflı göçmen almaları arz eksikinden kaynaklandığı, Türkiye'de ise durum tam tersi olmasından hareketle, vasıflı Suriyeli işgücünden azami faydalanmak için öncelikle, işgücü arz eksikliği bulunan meslek/alanlarda istihdam edilecek geçici göçmenlerin tespit ve yönlendirilmesi akabinde, talebi az olan ama ihtiyaç duyulan sektör ve alanlara (önce eğitilerek) yönlendirilmeleri,
- İşgücü piyasasına kontrolsüz girişler, zaten yüksek olan işsizlik oranını artıracığından, kontrol edilmesi,
- Kendi işini kuranlara, özellikle ihracat sektöründe olanların teşvik edilmesi, böylece hem ihracatın artırılması hem vergi geliri elde edilmesi sağlanması,,

yönünde alınacak tedbirlerle orta vadede Suriyeli geçici sığınmacıların ekonomik katkılarının artması sağlanabilecektir.

Kaynakça

Alagöz, M. (2020). Geçici korunan Suriyelilerin Türkiye ekonomisine etkileri. *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Özel Rapor*. Şubat 2020. <https://21yyte.org/tr/ozel-raporlar/gecici-korunan-suriyelilerin-turk-ekonomisine-etkileri> adresinden erişildi.

Aslan, R. ve Süslü, M. (2022). Göçün ekonomi politiği: Türkiye'ye yönelen kitlesel göç üzerine bir değerlendirme. Ed.Şahin K. ve Çapar.M. (Ed.). *Arafta ve mobil göç olgusuna disiplinlerarası bir yaklaşım*. s.262-298, Ankara Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

AB Komisyonu (2019). Türkiye'deki mülteciler için mali yardım programının dördüncü yıllık raporu. *Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Parlamentosu'na ve AB Konseyi'ne Tebliği*, Brüksel, 30.04.2019, COM (2020) 162. Erişim adresi: [FRIT-4th Annual Report TR.docx](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/COM_COM_2020_162)

AB Türkiye Delegasyonu (2022). Türkiye'deki mülteci krizine Avrupa Birliği'nin müdahalesi Erişim adresi: <https://www.avrupa.info.tr/tr/turkiyedeki-multeci-krizine-avrupa-birliginin-mudahalesi-710>

Dadush, U. ve Niebuhr, M. (2016). The economic impact of forced migration. *OCP Policy Center. Research Paper* April 2016. <https://carnegieendowment.org/2016/04/22/economic-impact-of-forced-migration-pub-63421> adresinden erişildi.

Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl 2015, Cilt 5, Sayı 1, 23-62

Aktel, M. ve Kaygısız, Ü.(2018). Türkiye'de göç yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*. Y.2018, C.23, S.2, s.579-604.

Ergül, Ç. (2017). Başbakan yardımcısı Akdağ: Suriyeliler için harcanan toplam maliyet 84 milyar 880 milyon lira. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509>

GIGM (2022). Geçici koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.

Gökçe, H. (2021). Bir kişinin istihdam maliyeti 665 bin tl. *Dünya Gazetesi*. 16 Kasım 2021. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/ekonomi/bir-kisinin-istihdam-maliyeti-656-bin-lira-haberi-639878#:~:text=Pandeminin%2C%20%C3%BCretim%20s%C3%BCrecini%20b%C3%BCy%C3%BCk%20oranda,655%20bin%20790%20liraya%20geriledi>

Günay, E., Atılgan, D. ve Serin E. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de göç yönetimi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7 (2). s.37-60. Doi: 10.47147/ksuiibf.784577.

ILO (2017). Türkiye işgücü piyasasında Suriyeliler. Erişim adresi: https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_738684/lang--tr/index.htm

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

International Organization for Migration (IOM) (2017). Analysis: Flow monitoring surveys in Turkey. April-May 2017. <http://www.turkey.iom.int/sites/default/files/sitreps/FMSTr.pdf>. adresinden erişildi.

IOM (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. (2.Baskı). R.Perruchoud ve J.Redpath-Cross (Ed.). (Türkçe, 2013).

IOM (2022). World Migration Report 2022. Erişim adresi: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf>

Kaya. S.(2016). Suriyeli mültecilerin Türk işgücü piyasasına etkileri. *İzmir Ticaret Odası Ar-Ge Bülteni*. Ocak-Şubat Ekonomi.

Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye'nin göç yönetimi ve göçmen politikalarının gelişimi: Bir kamu politikası analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt:9, Sayı 43, p.2063-2072

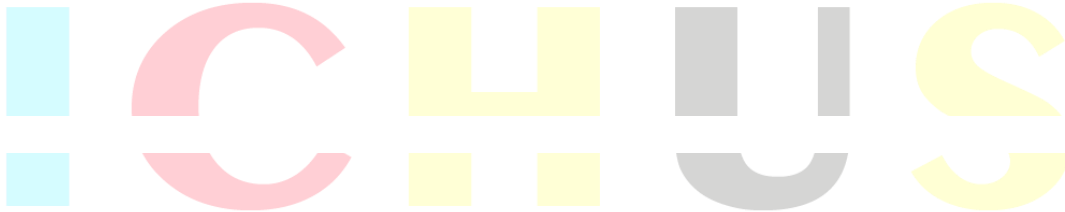
Tarım Raporu, (2019). Tarım ve Orman Bakanlığı Sonuç ve Değerlendirme Raporu. *Tarım Reformu Genel Müdürlüğü*, Ankara.

Taşcı, K. ve Özsan, M.E. (2013). Suriye krizinin Türkiye ekonomisine etkisinin analizi (2011-2013). Erişim adresi: https://www.academia.edu/11938180/Suriye_Krizinin_T%C3%BCrkiye_Ekonomisine_Etkisinin_Analizi_2011_2013_Impact_Analysis_of_Syria_Crisis_on_Turkish_Economy_2011_2013

T.B.M.M. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2018). *Göç ve Uyum Raporu*. (26. Dönem 3. Yasama Yılı, Mart 2018. 1-300). Ankara. https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2018/04/resources_goc_ve_uyum_raporu.pdf adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu (TDK). *Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu. www.sozluk.gov.tr. adresinden erişildi.

UN (2017). International migration report 2017. *Department of Economic and Social Affairs. ST/ESA/SER.A/404*. United Nations New York,2017. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf adresinden erişildi.

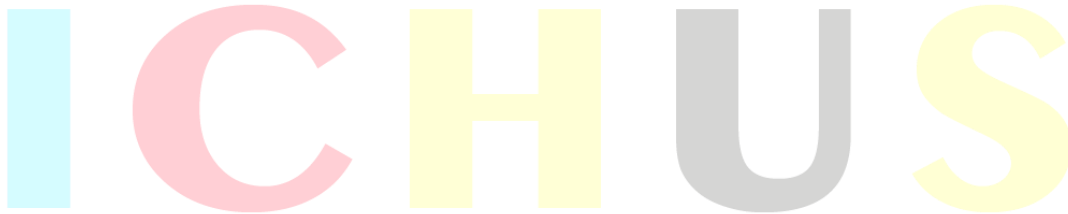
Meme Kanseri Hastalarında Kemik Metastazlarının Gözden Geçirilmesi

Pınar ÖZDEMİR AKDUR

Özet:

Erken evre meme kanseri olan hastaların yaklaşık üçte biri ilk tanı anında metastatik hastalıktan muzdariptir. Metastaz, meme kanseri hastaları arasındaki yüksek ölüm oranının ana nedenlerinden biridir. Erken meme kanseri hastalarında nükslerin yaklaşık %20-30'una da metastatik hastalıklar eşlik eder. Meme kanseri için yaygın metastatik bölgeler kemikler, karaciğer, akciğerler ve beyindir. Son araştırmalara göre en sık metastatik organ kemik, en az ise beyindir. Kemik, meme kanseri hastaları arasında en yaygın metastatik bölgelerden biridir. Kemik metastazı geliştiğinde, hastaların hayatta kalması ve yaşam kalitesi önemli ölçüde azalacaktır. Biz kendi çalışmamızda meme kanseri tanısı alan ve kliniğimize refere edilen farklı histopatolojik tipteki meme kanserlerindeki kemik metastazları oranlarını ve tutulum bölgelerini gözden geçirdik.

Anahtar Sözcükler: Meme kanseri, metastaz, kemik metastazı

The logo for the 5th International Congress on Human Studies (ICHUS) features a stylized human figure with arms raised, composed of colorful segments (blue, orange, yellow, green, red) that form a fan-like shape. Below the figure, the letters 'ICHUS' are written in a bold, sans-serif font, with each letter in a different color: 'I' is blue, 'C' is orange, 'H' is yellow, 'U' is green, and 'S' is red.

Materyal ve Metod: Hastanemize meme şikayetleri ile gelip meme kanseri tanısı alan ve sonrasında Bilgisayarlı Tomografi ile olası metastaz taraması yapılan hastalardaki kemik metastazlarının lokalizasyonları ile tümörün histopatolojik alt tipleri birlikteliğini gözden geçirdik.

Bulgular: Sonuç: Kliniğimize metastaz taraması için başvuran 870 meme kanseri hastasının 205'inde (%24'ünde) kemik metastazı olduğunu gördük. En sık kemik metastazı yapan tümör alt tipini İnvaziv Duktal Karsinom olarak saptadık. Kemik metastazı olan 175 (%86) hastanın tümör alt tipi İnvaziv Duktal Karsinom, 13 hastanın (%6) İnvaziv Lobüler Karsinom iken 11 hastanın (%5) Müsinöz Karsinom, 4'ünün (%2) Mikst Tip (İnvaziv Duktal+ İnvaziv Lobüler), 1'inin (%0.05) Myoepitelyal Tip ve 1'inin (%0.05) de Papiller Tip alt tiplerine sahip olduğunu saptadık. Başlıca tutulan kemik bölgeleri ise şu şekildeydi; kemik metastazı olan 205 hastanın 175 (%62) tanesinde vertebra ve/ya kostaları içeren aksiyel iskelet tutulumu vardı, 48 hastada (%17) pelvisi oluşturan bir veya daha fazla kemiğe metastaz vardı, 24 hastada (%8.5) üst ekstremitte kemiklerinden birine metastaz vardı, 23 hastada (%8) kraniuma metastaz vardı ve son olarak 13 hastada da (%4.5) femura metastaz olduğunu gördük.

Sonuç olarak; meme kanseri tanısı alan hastalarda kemik metastazı oranı yüksek olup metastaz taramaları tedavi planının öncülü ve yönlendiricisidir. Özellikle bazı histopatolojik alt tiplerde kemiğe yönelik taramalar daha da öne çıkmakta olup belli aralıklarla kontrol taramalarının programlanmasını gerektirmektedir.

Giriş:

Meme kanseri, kadınlarda en sık görülen primer malign tümördür. K8 Meme kanseri insidansı ülkeler arasında değişiklik gösterir, ancak genel olarak yaşam boyu risk kadınlar için yaklaşık 10'da 1'dir. Meme kanseri, toplum üzerindeki önemli bir sağlık yüküdür ve AB'deki toplam kanser sağlık hizmeti maliyetlerinin yaklaşık %13'üne mal olduğu tahmin edilmektedir; bu, tüm kanser türleri arasında olan akciğer kanserinden sonra ikincidir [1].

Artan meme kanseri insidansı nedeniyle, meme kanserine bağlı ölümlerin 2015'ten 2030'a kadar küresel olarak %43 oranında artacağı tahmin edilmektedir [2].

Materyal ve Yöntem:

Hastanemize meme şikayetleri ile başvurup meme kanseri tanısı alan ve olası metastazları nedeniyle Toraks ve Abdomen Bilgisayarlı Tomografi değerlendirmesine alınan 870 hasta retrospektif olarak değerlendirildi.

Tartışma ve Sonuç:

Başvuru sırasında, meme kanserlerinin %4-10'u metastatiktir [3] Erken evre meme kanseri olan hastaların yaklaşık üçte biri ilk tanı anında metastatik hastalıktan muzdariptir. Metastaz, meme kanseri hastaları arasındaki yüksek ölüm oranının ana nedenlerinden biridir. Erken meme kanseri hastalarında nükslerin yaklaşık %20-30'una da metastatik hastalıklar eşlik eder. Meme kanseri için yaygın metastatik bölgeler kemikler, karaciğer, akciğerler ve beyindir. Son araştırmalara göre en sık metastatik organ kemik, en az ise beyindir. Kemik, meme kanseri hastaları arasında en yaygın metastatik bölgelerden

biridir. [1] Bizim çalışmamızda da 870 hastanın 205'inde (%24) kemik metastazı vardı ve en sık görülen metastaz bölgesiydi.

Kemik metastazları, metastatik meme kanserli hastalarda önemli bir morbidite nedenidir [4]. Sistemik olarak tedavisi başarısız olan hastaların %50'sinden fazlasında ilk metastaz bölgesi kemiktir [5]. Sherry ve ark. [6], iskelet sistemi ile sınırlı olan metastatik meme kanserinin tedaviye oldukça duyarlı olduğunu ve uzun süreli sağkalım ile ilişkili olduğunu bildirdi, ilk nüks bölgesi olarak sadece kemik metastazı kavramı ortaya çıktı. Yalnızca kemik metastazı, başka herhangi bir organ tutulumu kanıtı olmaksızın kemik metastazı anlamına gelir. Çoğu uç organa metastatik yayılım benzer mekanizmalarla meydana gelmesine ve birden fazla organı tutan yaygın hastalığı olan hastalarda sağkalım neredeyse her zaman düşük olmasına rağmen, meme kanseri hastalarında sadece kemik metastazı olması durumu nispeten iyi bir prognoz sahibidir.[7]

Hastaların erken evrede prognozunun iyileşmesine rağmen, metastatik yayılım meme kanseri hastalarında ana ölüm nedeni olarak atfedildi ve 5 yıllık meme kanserine özgü sağkalımın %26 olduğu bildirildi [8,9]]. Diğer metastatik meme kanseri hastalarıyla karşılaştırıldığında, meme kanseri kemik metastazı olan hastaların sağkalımı daha iyiydi. Yalnızca kemik metastazı olan hastaların medyan sağkalımı ise 24-54 aya kadar çıkmıştır.[10,11]

Demografik, klinik, patolojik ve genetik faktörler dahil olmak üzere çeşitli faktörlerin metastatik modeli etkilediği görülmektedir. Meme kanserinde görülen kemik metastazı, litik, blastik veya karışık olabilen bir radyografik model sunar. Kemik metastazı gelişimi ile hangi faktörlerin ilişkili olduğunu bilmek büyük önem taşır, çünkü hangi hastaların kemik nüksü riskinin arttığını tahmin etmeye yardımcı olabilir ve arzu edilen bir şekilde özel bir tedaviye yol açabilir. Ayrıca, bu bilgi gelecekteki klinik deneyler için hastaların daha iyi seçilmesini sağlayabilir. [12]

Histolojik tip, farklı invaziv meme kanseri histolojik tiplerinin, yani duktal, lobüler, medullar, tübüler ve müsinöz tümör alt tipinin farklı metastatik paternler gösterdiği bilinmektedir.[13]. Bununla birlikte, histolojik tipin meme kanseri riski ile ilişkili olup olmayacağı konusunda bazı tartışmalar vardır, bazı çalışmalar hiçbir ilişki göstermez. James ve ark. invaziv lobüler ve invaziv duktal tip arasında iskeletsel, pulmoner, plevral ve serebral metastazların varlığı açısından anlamlı farklılık saptamamışlardır. [14] Bizim çalışmamızda en sık kemik metastazı yapan tümör alt tipini İnvaziv Duktal Karsinom olarak saptadık. Kemik metastazı olan 175 (%86) hastanın tümör alt tipi İnvaziv Duktal Karsinom, 13 hastanın (%6) İnvaziv Lobüler Karsinom iken 11 hastanın (%5) Müsinöz Karsinom, 4'ünün (%2) Mikst Tip (İnvaziv Duktal+ İnvaziv Lobüler), 1'inin (%0.05) Myoepitelyal Tip ve 1'inin (%0.05) de Papiller Tip alt tiplerine sahip olduğunu saptadık. Başlıca tutulan kemik bölgeleri ise şu şekildedir; kemik metastazı olan 205 hastanın 175 (%85) tanesinde vertebra ve/ya kostaları içeren aksiyel iskelet tutulumu vardı, 48 hastada (%23) pelvisi oluşturan bir veya daha fazla kemiğe metastaz vardı, 24 hastada (%11.7) üst ekstremitelerden birine metastaz vardı, 23 hastada (%11.2) kraniuma metastaz vardı ve son olarak 13 hastada da (%6.3) femura metastaz olduğunu gördük.

Sonuç olarak; meme kanseri tanısı alan hastalarda kemik metastazı oranı yüksek olup metastaz taramaları tedavi planının öncülü ve yönlendiricisidir. Özellikle bazı histopatolojik alt tiplerde kemiğe

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

yönelik taramalar daha da öne çıkmakta olup belli aralıklarla kontrol taramalarının programlanmasını gerektirmektedir

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Kaynaklar:

1. Biganzoli vd., 2020: 51
2. Wenying Tan vd., 2018:10 4333–4347
3. Pesapane vd., 2020:11
4. Coleman, 1997:80
5. Parkin vd., 1999: 49
6. Sherry vd., 1986: 58
7. Lee vd., 2011:43
- 8 .Xu Y.2022 Survival estimation, prognostic factors evaluation, and prognostic prediction nomogram construction of breast cancer patients with bone metastasis in the department of bone and soft tissue tumor: a single center experience of 8 Years in Tianjin, China
<https://doi.org/10.1155/2022/7140884>
9. Malmgreen. 2019 Metastatic breast cancer survival improvement restricted by regional disparity: Surveillance, Epidemiology, and End Results and institutional analysis: 1990 to 2011
<https://doi.org/10.1002/cncr.32531>
10. Niikura vd., 2011:16
11. Ahn vd., 2013:54
12. Polido vd., 2017:11
13. Dixon vd., 1991:63
14. James vd., 2003:89

ICHUS

Kişisel İmaj Bağlamında Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Kişisel İmaj Öğelerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Engin ÇAKIR¹

Mehmet Nejat ÖZÜPEK²

Özet

İmaj kavramı, geçmişten günümüze değin geçen sürede hem birey hem de toplumlar için önemli bir kavram olarak süregelmiştir. Özellikle kişisel anlamda bireyler diğer bireyler üzerinde kalıcı ve etkili olmak maksadıyla imaj oluşturmaya çabalamaktadır. İmaj oluşumu toplum içerisinde bulunan her bir birey için aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Bugün kitleler önünde belirli bir konuma sahip olan; siyasetçiler, sanatçılar, sivil toplum örgütü yöneticileri ve kanaat önderlerinin kişisel imaj noktasında titiz davrandıkları bilinmektedir. Bu davranışlar bireylerin içerisinde bulunduğu toplumda istenilen etkiyi yaratmak adına önem arz etmektedir. Buradan hareketle COVID-19 salgın sürecinde tüm ülkenin merakla dinlediği Sağlık Bakanı Prof. Dr. Fahrettin Koca'nın Konya ilinde ikamet eden 245 sağlık çalışanı nezdindeki kişisel imaj öğelerini belirlemeye yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Veriler anket tekniği aracılığıyla toplanmıştır. Yapılan anket aracılığıyla katılımcıların imaj ve kişisel imaja ilişkin kanaatlerine belirlemek amaçlanmış ve daha sonra Sağlık Bakanı Prof. Dr. Fahrettin Koca'nın kişisel imajını oluşturan faktörlerin önem düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgulara göre Bakan Koca'nın kişisel anlamda imajının Konya ilinde ikamet eden sağlık çalışanları nezdinde genel itibarıyla olumlu olduğu sonucu ortaya çıkarken; bu olumlu imajın oluşumu noktasında sözlü-zörsüz iletişim faktörleri ve karakter faktörünün büyük ölçüde etkili olduğu verisine ulaşılmıştır. Diğer taraftan bu olumlu imajın inşa edilmesinde etken olan diğer bir faktör küresel anlamda etkiye sahip olan COVID 19 pandemi sürecinin yürütülmesinde sergilemiş olduğu çaba da göz ardı edilemez.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Kişisel İmaj, Fahrettin Koca

¹Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, 0000-0002-0139-238X,

²Profesör Doktor, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, 0000-0002-1628-4744,

Giriş

İmaj kavramına anlamsal olarak bakıldığında kişi ve/veya kurumların hakkında oluşan ilk izlenim olarak tanımlanmaktadır. Bugün gerek gündelik yaşamda kişisel anlamda gerekse iş dünyasında kurumsal anlamda başarılı bir imaj oluşturma ve sürdürme gerekliliği göz ardı edilebilmektedir. Oysaki imaj hem orta hem de uzun soluklu süreçte bireysel ve kurumsal açıdan hayati önem taşıdığı söylenebilir.

Kişisel imajın oluşturulmasında rol oynayan birden fazla faktör vardır: Beden dili, ilk izlenim-görünüş, özsaygı, özgüven, karakter, yaşam tarzı, yeterlilikler, birikimler vb. olarak sıralanmaktadır. Bu noktada önemli olan durum kişisel imaj aracılığıyla başarı faktörünün gelişmesidir. Diğer bir ifadeyle kişisel imajın kazanım sağlamasıdır. Bu durum da nitekim kişisel imaj için sarf edilen gayret ve çabadan geçmektedir (Sezer, 2018:11).

İmaj oluşum ve yönetim süreci sadece işletme ve kurumları ilgilendiren bir süreç olarak görülmemekte artık sanatçılar, sivil toplum kuruluşu yöneticiler, siyasiler ve daha birçok kişiyi ilgilendiren bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Burada bahsi geçen kişi ve/veya kişilerin kişisel imaj oluşturma ve sürdürme noktasında gayret göstermeleri (profesyonel destek almaları vb.) kamuoyu nezdinde etki ve akılda kalıcılık noktasında önem arz etmektedir. Kişisel imaj olgusu toplumu oluşturan tüm kişilerin gündeminde yer almaktadır. Kişi istese de istemese de sergilediği davranışlar ile fiziksel görüntüsü ile sözlü-sözsüz iletişim öğeleri ile diğer kişilerin zihninde olumlu-olumsuz bir yer edinmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere imaj çok geniş bir alanı kapsamakta ve kişisel imaj oluşum ve devamı noktasında çaba ve gayret gerektirmektedir (Mert, 2019: 1504-1505).

Kişisel imajın önemi toplumu oluşturan tüm kişiler için eşit dengede olmayabilir özellikle gündelik yaşamının büyük bir çoğunluğu kamera karşısında olan ünlüler, ülkenin ve kişilerin geleceği hakkında karar verme yetkisine sahip olan siyaset ve politikacılar, belli bir zümrenin hakkını savunmak üzere faaliyet gösteren yöneticiler için kişisel imaj daha hassasiyet gerektiren bir olgu olarak görülebilir.

Kişisel İmajın Önemi

Kişisel imajın önemine ilişkin alan yazıları ele alındığında birçok açıdan öneme sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu noktadan yaklaşıldığında bahse konu olan kişisel imaj, kişinin görüntüsünün yanı sıra tutum, davranış ve düşüncelerin karmaşık bir toplamıdır. Bir başka ifadeyle kişinin kişisel imajı hem kendi üzerinde hem diğer kişiler üzerinde kendine ilişkin yargıların ana hattını oluşturma noktasında önemli bir rol oynamaktadır (Hale ve Whitlam, 1979: 79).

Kişisel imaj, kişilerin diğer kişiler üzerinde etkili olmasına ve buna bağlı olarak da başarı durumlarının artmasına fayda sağlamaktadır. Dinçer (1998: 6), bu durumun temel sebepleri şu şekilde ifade etmektedir:

- Kişisel imaj, iş dünyası içerisinde kişinin kariyer hedefine ilişkin süreçte karar merci olan yönetim üzerinde etkilidir.
- Çalışma temposu içerisinde kurum ve/veya firma da faaliyet gösteren tüm personellere yönelik yatırım yapma konusunda zaman kısıtlılığı olduğu için kişi hakkında edinilen ilk izlenim karar verme sürecinde etkilidir.
- İş dünyasında rekabet olgusu kurumların yer aldığı sektörde olduğu gibi o kurumda çalışan personellerin arasında da mevcuttur. İşte bu nokta da kurum adına yararlı olan çalışanın yüceltilmesi ve performansının meşrulaştırılması açısından kişisel farklılıklar büyük önem arz etmektedir.
- Son olarak kişinin olumlu imaja sahip olması ve bunun diğer kişiler üzerinde etki oluşturduğunu görmesi psikolojik açıdan kişiyi tatmin ederek motivasyon kazandıracaktır. Böylelikle özgüvene sahip olan kişi bu durumu davranışlarında gösterecektir.

Kişinin gerek iş yaşamında gerekse gündelik yaşamında kendi hakkında iyi olanı seçmesi ve onu sürdürmesi tercihlerine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle iş yaşamı ve gündelik yaşamda kendini geliştirme çabası öznel bir durumdur. Buradan da anlaşılabacağı üzere kişisel imaj, kişiye fayda sağlayan bir araç olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle kişisel imaj, kişilerin bireysel hedeflerine ulaşmadaki güçlü anahtarlardan birisidir (Sampson, 1995: 7). Kısaca kişisel imaj, kişi için hem günlük yaşamda hem de iş yaşamında oldukça önemlidir (Ergen ve Özüpek, 2018: 293).

Kişisel İmajın Öğeleri

Kişisel imajın oluşumu noktasında alan yazınları irdelendiğinde birçok yaklaşımın olduğu dikkat çekmektedir. Konuya ilişkin alan yazıları incelendiğinde dikkat çeken iki ayrım söz konusudur. Sampson (1995: 21), kişisel imajı oluşturan etmenleri; beden dili, ün, görünüş, duruş ve iletişim biçimi olarak kategorize etmektedir. Bazı yazarlara göre bu öğeler, görsellik, sözlü iletişim, sözsüz iletişim, karakter, tecrübe ve deneyim ile sergilenen davranış ve tavırlardan oluşmaktadır (Çakır, 2002: 297; Gürüz, 2004: 793). Bahse konu olan öğelere ilişkin sınıflandırılan kavramların her biri kişisel imajın oluşum noktasında önemli rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 2 Sampson'a Göre Kişisel İmajın Öğeleri

Kişisel İmaj Öğeleri		
Beden Dili Tavırlar Poz Jestler Kullanılan Alan Seçilen Konum	Görünüş Fiziksel Özellikler Giysiler Düzenli Giyim	İletişim Tarzı Konuşma Tarzı Yazım Tarzı Dinleme Tarzı Düşünme Tarzı Sunum Tarzı
Ün Göze İlerleme Bulunulan Çizgi Deneyim Vasıflar	Çarparlık	Duruş Karizma Özgüven Kendine İnama Özsaygı

Tablo 3 Çakır ve Gürüz'e Göre Kişisel İmaj Öğeleri

Görüntü (İlk İzlenim)	Dış görünüş, etkileyicilik
Sözlü İletişim	Konuşma ve sesin kullanımı
Sözsüz İletişim	Beden dili, zaman ve mekân kullanımı, giyim vs.
Diğer İletişim Özellikleri	Dinleme, yazma, sunum
Karakter	Karizma, özgüven, özsaygı
Yeterlilikler	Birikim, potansiyel, deneyim, göze çarparlık
Davranış ve Tavırlar	Üslup, tutarlılık

Araştırmanın Uygulanması, Evren ve Örneklem

Çalışmanın yöntemini alan araştırması oluşturmaktadır. Bu kapsamda Konya ilinde çalışan 245 sağlık personelinin oluşan örneklem grubuna anket tekniği aracılığıyla öncelikle demografik özellikler, imaj ve kişisel imaja ilişkin sorular yöneltilmiş ve daha sonra Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın imajına ilişkin sorular sorulmuştur. Burada amaçlanan şey Bakan Koca'nın kişisel imajını

belirleyen faktörlere yönelik katılımcıların önem düzeyini ortaya koymaktır. Evreni temsil edecek örneklemin Yahşi Yazıcıoğlu ve Samiye Erdoğan'ın "SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri" adı çalışmalarında belirttikleri evren büyüklüğüne göre alınması gereken örneklem tablosu doğrultusunda %95 güven oranı ve $p=0,8$ $q=0,2$ değerlerine göre 245 kişiden oluşması gerektiği belirlenmiştir. Anket çalışması 8-13 Kasım 2021 tarihleri arasında online olarak uygulanmıştır. Örneklemin belirlenmesinde basit rastlantısal/tesadüfi örneklem tekniği esas alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Kişisel imaj bağlamında Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan öğeleri belirlemeye yönelik yapılan araştırma içerisinde kullanılan anket ölçeği Canöz ve Canöz'ün (2014) "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kişisel İmajının Öğelerini Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması" adlı araştırması içerisinde kullandığı "kişisel imaj önem düzeyi belirleme ölçeği" yapılan araştırmaya uygun olarak revize edilmiştir. Yapılan değişiklikler sonucunda anket 3 kategoriden oluşmuştur. Birinci kategori içerisinde katılımcıların kişisel imaj hakkında düşüncelerini belirlemeye yönelik ve Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın görev sürecinde başarılı görülüp görülmediğine yönelik bir açık uçlu dört tane çoktan seçmeli soru yöneltilirken, ikinci kategoride katılımcıların Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın kişisel imajını oluşturan öğelerinin önem düzeylerini belirlemelerine yönelik 38 sorudan oluşan 5'li likert ölçeği tarzında sorular sorulmuştur. Soruların seçenekleri ise, Hiç önemli değil (1), Önemli değil (2), Fikrim yok (3), Önemli (4) ve Çok önemli (5) şeklinde sıralanmıştır. Son olarak çalışmanın üçüncü kategorisinde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Anket çalışması içerisinde katılımcılara toplamda 49 soru yöneltilmiştir.

Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Araştırma neticesinde elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri, kişisel imaja ilişkin düşünceleri ve Bakan Koca'nın kişisel imajına yönelik algıları frekans analiz ile ortaya koyulmuştur. Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan etkenlerin önem düzeyleri aritmetik ortalama ile ölçülmüştür. Faktörler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için correlation analizine başvurulmuştur. Katılımcıların cinsiyeti ile kişisel imajı oluşturan alt boyutlar arasındaki ilişkiyi ölçmek için t-testi analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için de anova testinden yararlanılmıştır. Anket önce 126 kişilik bir ön gruba uygulanarak pretest gerçekleştirilmiştir.

Kullanılan Ölçeklere Yönelik Güvenirlilik Analizi

Çalışmada kullanılan karakteristik özellikler, sözlü-sözsüz iletişim, görüntü, tavır ve yeterlilik alt boyutlarının güvenilirliğini test etmek için Cronbach's Alfa, içsel tutarlılık yöntemi kullanılmıştır. Alfa sayısı 0 ve 1 değer aralığında yer almakta ve genel olarak 0.7 kabul görmektedir (Coşkun ve Altunışık, 2015: 126). Anket içerisinde yer verilen soruların sayısal anlamda az olması durumunda bu sayı değeri 0,60 ve üzeri olarak kabul edilebilmektedir (Durmuş, vd., 2013: 89). Araştırmanın

Cronbach's Alpha test sonucu, 0,94 olarak çıkmış ve anketin yüksek güven aralığına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma Modeli

Demografik Değişkenler

- Cinsiyet
- Yaş
- Eğitim Durumu
- Medeni Durumu
- Gelir

Görüntü (7 Soru)

- Genç olması
- Orta boylu olması
- Kilolu olması
- Saçlarının dökülmemiş olması
- Bıyıklı olması
- Giyim Tarzı
- Kibar olması

Sözsüz İletişim Faktörü (8 Soru)

- Konuşurken mimiklerin kullanılması
- Konuşurken ellerin kolların kullanılması
- Giyim ve aksesuarlarında belirli renklerin kullanılması
- Vatandaşla yakın temasta bulunması
- Yürüyüş şekli
- Oturuş biçimi
- Zaman kullanımı
- Mekân kullanımı

Sözlü İletişim Faktörü (4 Soru)

- Sesin tonu
- Sesin şiddeti
- Konuşmasındaki kelime çeşitliliği
- Konuşma tarzı

Diğer İletişim Faktörü (3 Soru)

- Sosyal medyada yazım becerisi
- Sunum becerisi
- Dinlenme becerisi

Karakter Faktörü (4 Soru)

- Karizması
- Öz güveni
- Özsaygısı
- Dindarlığı

Yeterlilik Faktörü (5 Soru)

- Birikimi
- Potansiyeli
- Kişisel gelişimi
- Deneyimi
- Göze Çarparlığı

Tavır ve Davranış (7 Soru)

- Tavrı ve Davranış
- Rahatlığı
- Huzurluluğu
- Samimiyeti
- Baba Olması (Çocuğunun Olması)
- Evli Olması

Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	141	57,6
Erkek	104	42,4
Total	245	100,0

Tablo 4 Katılımcıların Cinsiyete Açısından Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; katılımcıların %57,6'sı kadınlardan ve %42,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Bu sonuca göre araştırmaya katılımın yoğun düzeyde kadınlar tarafından olduğu saptanmıştır. Ulaşılan bu oranlar cinsiyet açısından bir karşılaştırma yapılabileceğini ifade etmektedir.

Yaş	Frekans	Yüzde
18-25	51	20,8
26-33	75	30,6
34-41	74	30,2
42-49	37	15,1
50-57	7	2,9
65+	1	,4
Total	245	100,0

Tablo 5 Katılımcıların Yaşa Açısından Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşa göre dağılımına bakıldığında; katılımcıların %30,6'sı 26-33 yaş aralığından, %30,2'si 34-41 yaş aralığından, %20,8'i 18-25 yaş aralığından, %15,1'i 42-49 yaş aralığından, %2,9'u 50-57 yaş aralığından ve %0,4'ü 65+ yaş aralığından oluşmaktadır. Bu sonuca göre araştırmaya katılımın yoğun düzeyde genç ve orta yaş kategorisindeki kişiler tarafından olduğu saptanmıştır.

Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Evli	148	60,4
Bekar	97	39,6
Total	245	100,0

Tablo 6 Katılımcıların Medeni Açısından Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımına bakıldığında; %60,4'ünün evli ve %39,6'sının bekar olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılımın yoğun düzeyde evli olan kişiler tarafından olduğu saptanmıştır.

Gelir Düzeyi	Frekans	Yüzde
2825 TL ve altı	61	24,9
2826- 3500 TL	57	23,3
3501-4500 TL	46	18,8
4501-5500 TL	23	9,4
5501-6500 TL	18	7,3
6500 TL ve üzeri	40	16,3
Total	245	100,0

Tablo 7 Katılımcıların Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların gelir düzeyine göre dağılımına bakıldığında; %24,9'un 2825 ₺ ve altı, %23,9'unun 2826-3500 ₺, %18,8'inin 3501-4500 ₺, %16,3'ünün 6500 ₺ ve üzeri, %9,4'ünün 4501-5500₺ ve %7,3'ünün 5501-6500₺ gelir durumuna sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılımın yoğun düzeyde düşük ve orta gelir düzeyinde olan kişiler tarafından olduğu saptanmıştır.

Öğrenim Durumu	Frekans	Yüzde
İlkokul	9	3,7
Ortaokul	11	4,5
Lise	64	26,1
Lisans	113	46,1
Yüksek Lisans	29	11,8
Doktora	19	7,8
Total	245	100,0

Tablo 8 Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların öğrenim durumuna göre dağılımına bakıldığında; %46,1'inin lisans, %26,1'inin lise, %11,8'inin yüksek lisans, %7,8'inin doktora, %4,5'inin ortaokul ve %3,7'sinin ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılımın yoğun düzeyde lisans mezunu kişiler tarafından olduğu saptanmıştır.

Kişisel İmaj Hakkındaki Düşünceler

Kişisel İmaj Sizce Nedir	Frekans	Yüzde
Kişinin görüntüsüdür	56	22,9
Kişinin algılanma şeklidir	94	38,4
Kişinin kişilik yansımasıdır	91	37,1
Kişinin sahte davranışlarıdır	1	,4
Fikrim yok	3	1,2
Total	245	100,0

Tablo 9 Katılımcılara Göre Kişisel İmaj Tanımına Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların kişisel imaj tanımına göre dağılımına bakıldığında; %38,4'ü "kişinin algılanma şeklidir", %37,1'i "kişinin kişilik yansıması", %22,9'u "kişinin görüntüsü", %1,2'si "fikri olmadığını" ve %0,4'ü kişinin sahte davranışları olarak tanımladığı görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların yoğun düzeyde kişisel imajı "kişinin algılanma şekli ve kişilik yansıması olarak" tanımladığı saptanmıştır.

Kişisel İmajı Oluşturan Faktörler	Frekans	Yüzde
Kişinin görüntüsünden	19	7,8
Kişinin sözlü iletişiminden	19	7,8
Kişinin kullandığı renkler, yürüyüş -oturuş biçimi ve beden dili gibi sözsüz iletişiminden	110	44,9
Kişinin dinleme, yazma ve sunum gibi diğer iletişimsel özelliklerinden	5	2,0
Kişinin özsaygı, karizması ve özgüven gibi karakter özelliklerinden	35	14,3
Kişinin deneyim, birikim ve gelişim gibi yeterliklerinden	55	22,4
Kişinin huzur ve rahatlık vermesinden	2	,8
Total	245	100,0

Tablo 10 Katılımcıların Kişisel İmajı Oluşturan Faktörlere Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların kişisel imajı oluşturan faktörlere göre dağılımına bakıldığında; %44,9'u "Kişinin kullandığı renkler, yürüyüş -oturuş biçimi ve beden dili gibi sözsüz iletişiminden", %22,4'ü "Kişinin deneyim, birikim ve gelişim gibi yeterliklerinden", %14,3'ü "Kişinin karizma, özgüven, özsaygı gibi karakter özelliklerinden", %7,8'i "Kişinin görüntüsünden", %7,8'i "Kişinin sözlü iletişiminden" %2'si "Kişinin

dinleme, yazma ve sunum gibi diğer iletişimsel özelliklerinden” ve %0,8’i “Kişinin rahatlık ve huzur vermesinden” olarak tanımladığı görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların yoğun düzeyde kişisel imajın “Kişinin beden dili, kullandığı renkler, yürüyüş ve oturuş biçimi gibi sözsüz iletişiminden” oluştuğunu ifade ettikleri saptanmıştır.

Bakan Koca’nın Kişisel İmajı

COVID-19 Öncesi Bakan Koca’nın Tanınırlığı	Frekans	Yüzde
Evet	130	53,1
Hayır	115	46,9
Total	245	100,0

Tablo 11 Katılımcıların COVID-19 Öncesi Fahrettin Koca’nın Tanınırlığına Göre Dağılımı
Araştırmaya katılan katılımcıların COVID-19 öncesi Fahrettin Koca’yı tanıma durumuna göre dağılımına bakıldığında; %53,1’inin tanıdığı ve %46,9’unun tanımadığını ifade ettiği görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların yoğun düzeyde COVID-19 öncesinde Fahrettin Koca’yı tanıdığı saptanmıştır.

Bakan Koca’nın İmajı	Frekans	Yüzde
Olumlu	165	67,3
Olumsuz	44	18,0
Fikrim yok	36	14,7
Total	245	100,0

Tablo 12 Katılımcıların Fahrettin Koca’nın İmajına Yönelik Düşüncelerine Göre Dağılımı
Araştırmaya katılan katılımcıların Fahrettin Koca’nın imajına yönelik düşüncelerine göre dağılımına bakıldığında; %67,3’ünün olumlu, %18’inin olumsuz ve %14,7’sinin fikri olmadığını ifade ettikleri görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların yoğun düzeyde Fahrettin Koca’nın imajını olumlu olarak değerlendirdikleri saptanmıştır.

Bakan Koca’nın Şeffaflığı	Frekans	Yüzde
Evet	112	45,7
Hayır	107	43,7
Fikrim yok	26	10,6
Total	245	100,0

Tablo 13 Katılımcıların COVID-19 Süreci Şeffaflığına Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların Fahrettin Koca'nın COVID-19 sürecini şeffaf yönetip-yönetmediğine ilişkin düşüncelerine göre dağılımına bakıldığında; %45,7'sinin *evet*, %43,7'sinin *hayır* ve %10,6'sının *fikri olmadığını* ifade ettiği görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların çoğunluğu COVID-19 sürecinde Fahrettin Koca'yı şeffaf olarak gördükleri saptanmıştır. Bu durum beraberinde katılımcıların Fahrettin Koca'nın COVID-19 sürecinde açık bir iletişim tavrı sergilediğini düşündükleri sonucunu getirmektedir.

Bakan Koca'nın İnandırıcılığı	Frekans	Yüzde
Evet	98	40,0
Hayır	106	43,3
Fikrim yok	41	16,7
Total	245	100,0

Tablo 14 Katılımcıların Fahrettin Koca'nın İnandırıcılığına Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan katılımcıların Fahrettin Koca'nın inandırıcılığına ilişkin düşüncelerine göre dağılımına bakıldığında; %43,3'ünün inanmadığını, %40'ının inandığını ve %16,7'sinin fikri olmadığını ifade ettiği görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların çoğunluğu COVID-19 sürecinde Fahrettin Koca'nın yaptığı açıklamalara inanmadıkları saptanmıştır. Bu sonuç literatürde aynı konuya ilişkin araştırma gerçekleştiren Mutlu ve Şentürk'ün elde ettiği sonuçla farklılık göstermektedir. Öyle ki araştırmacılar yaptıkları çalışmada katılımcıların Fahrettin Koca'nın inandırıcılığına ilişkin büyük ölçüde olumlu olarak tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan katılımcıların Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın imajını tanımlama dağılımına bakıldığında; %41,2'i *olumlu*, %16,3'ü *olumsuz*, %8,2'i *fikri olmadığını*, %5,3'ü *arada kalmış* ve %4,9'u *adam* olarak tanımladığı görülmektedir. Bu sonuca göre araştırmaya katılanların çoğunluğu Fahrettin Koca'nın imajını olumlu olarak değerlendirmektedir. Katılımcılar tarafından Fahrettin Koca'nın imajına ilişkin ifade ettikleri cevaplar analiz sırasında kategorize edilerek değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler Tablo 15'te araştırmaya katılan katılımcıların Fahrettin Koca'nın kişisel imajını tanımlama ifadelerine yer verilmiştir.

Tanımlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Adam	12	4,9	4,9	4,9
Ağır Başlı	1	,4	,4	5,3
Arada Kalmış	13	5,3	5,3	10,6
Birikimi	1	,4	,4	11,0
Cana Yakın	1	,4	,4	11,4
Ciddi	1	,4	,4	11,8
Çalışkan	1	,4	,4	12,2
Çekingen	1	,4	,4	12,7
Doğal	1	,4	,4	13,1
Emir eri	1	,4	,4	13,5
Etkileyici	1	,4	,4	13,9
Fikrim yok	20	8,2	8,2	22,0
Güçlü	1	,4	,4	22,4
İdare eder	1	,4	,4	22,9
İdareci	1	,4	,4	23,3
İstikrarlı	1	,4	,4	23,7
İyi Bir Kişi	1	,4	,4	24,1
Kararlı ve Azimli	2	,8	,8	24,9
Karizma	3	1,2	1,2	26,1
Kültürlü	1	,4	,4	26,5
Mücadeleci	3	1,2	1,2	27,8
Mükemmel	9	3,7	3,7	31,4
Nezih	1	,4	,4	31,8
Olumlu	101	41,2	41,2	73,1
Olumsuz	40	16,3	16,3	89,4
Özgüvenli	2	,8	,8	90,2
Özgüvensiz	1	,4	,4	90,6
Özverili	2	,8	,8	91,4
Sakin	1	,4	,4	91,8
Samimi	6	2,4	2,4	94,3
Saygılı	4	1,6	1,6	95,9
Sempatik	2	,8	,8	96,7
Şeffaf	1	,4	,4	97,1
Yorgun	7	2,9	2,9	100,0
Total	245	100,0	100,0	

Tablo 15 Katılımcıların Fahrettin Koca'nın Kişisel İmaj Tanımına Göre Dağılımı

Bakan Koca'nın Kişisel İmajına Etki Eden Alt Boyutların Genel Önem Düzeyleri

Maddeler/Görüntü	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Genç olması	245	1	5	2,47	1,269
Orta boylu olması	245	1	5	1,65	,991
Kilolu olması	245	1	5	1,84	1,115
Saçlarının dökülmemiş olması	245	1	5	1,77	1,144
Bıyıklı olması	245	1	5	1,75	1,146
Giyim Tarzı	245	1	5	3,39	1,534
Kibar olması	245	1	5	4,40	1,072

Tablo 16 Görüntü Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 16 incelendiğinde; araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan görüntü alt boyutunu etkileyen değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; “kibar olması” (A.O.=4,40) oluşturmaktadır. Bunu “giyim tarzı” (A.O.=3,39) ve “genç olması” (A.O.=2,47) takip etmektedir. Diğer taraftan “orta boylu olması” (A.O.=1,65) ve “bıyıklı olması” (A.O.=1,75) gibi faktörleri katılımcıların daha az önem verdikleri görülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan görüntü alt boyutu içerisinde “Kibar Olması” en önemli özelliği durumundayken; “Bıyıklı Olması” ise katılımcılar tarafından en az önem gösterilen alt boyutu olarak görülmektedir.

Maddeler/Sözlü İletişim	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Sesin tonu	245	1	5	4,09	1,227
Sesin şiddeti	245	1	5	4,02	1,244
Konuşmasındaki kelime çeşitliliği	245	1	5	4,26	1,133
Konuşma tarzı	245	1	5	4,45	1,001

Tablo 17 Sözlü İletişim Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 17 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajına etki eden sözlü iletişim alt boyutunu oluşturan değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; “konuşma tarzı” (A.O.=4,45) oluşturmaktadır. Bu alt boyutu “konuşmasındaki kelime çeşitliliği” (A.O.=4,26), “sesin tonu” (A.O.=4,09) ve “sesin şiddeti” (A.O.=4,02) izlemektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan sözlü iletişim alt boyutu içerisinde “konuşma tarzı” en önemli alt boyutu durumundayken; “sesin şiddeti” ise katılımcılar tarafından en az önem gösterilen alt boyutu olarak görülmektedir.

Maddeler/Sözsüz İletişim	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Konuşurken mimiklerin kullanılması	245	1	5	4,12	1,180
Konuşurken ellerin kolların kullanılması	245	1	5	3,78	1,303
Giyim ve aksesuarlarında belirli renklerin kullanılması	245	1	5	3,13	1,404
Vatandaşla yakın temasta bulunması	245	1	5	4,07	1,189
Yürüyüş şekli	245	1	5	3,12	1,487
Oturuş biçimi	244	1	5	3,84	1,254
Zaman kullanımı	245	1	5	4,00	1,161
Mekân kullanımı	245	1	5	3,59	1,298

Tablo 18 Sözsüz İletişim Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 18 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajına etki eden sözsüz iletişim alt boyutunu oluşturan değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; “konuşurken mimiklerin kullanılması” (A.O.=4,12) oluşturmaktadır. Bu alt boyutu “Vatandaşla yakın temasta bulunması” (A.O.=4,07) ve “zaman kullanımı” (A.O.=4,00) takip etmektedir. Diğer taraftan “yürüyüş şekli” (A.O.=3,12) ve “Giyim ve aksesuarlarında belirli renklerin kullanılması” (A.O.=3,13) gibi alt boyutları katılımcıların daha az verdikleri görülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan görüntü alt boyutları içerisinde “Konuşurken Mimiklerin Kullanılması” en önemli alt boyutu durumundayken; “Yürüyüş Şekli” ise katılımcılar tarafından en az önem gösterilen alt boyutu olarak görülmektedir.

Maddeler/Diğer İletişim Faktörü	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Sosyal medyada yazım becerisi	245	1	5	3,96	1,257
Sunum becerisi	245	1	5	4,26	1,151
Dinleme becerisi	245	1	5	4,17	1,222

Tablo 19 Diğer İletişim Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 19 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajına etki eden diğer iletişim alt boyutunu oluşturan değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; “sunum becerisi” (A.O.=4,26) oluşturmaktadır. Bu alt boyutu “dinleme becerisi” (A.O.=4,17) ve “sosyal medyada yazım becerisi” (A.O.=3,96) takip etmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel

imajını oluşturan diğer iletişim alt boyutları içerisinde “Sunum Becerisi” en önemli alt boyutu durumundayken; “Sosyal Medya Yazım Becerisi” ise katılımcılar tarafından en az önem gösterilen alt boyutu olarak görülmektedir.

Maddeler/Karakter	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Karizması	245	1	5	3,22	1,465
Özgüveni	245	1	5	4,40	1,038
Özsaygısı	245	1	5	4,46	1,018
Dindarlığı	245	1	5	2,78	1,553

Tablo 20 Karakter Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 20 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajına etki eden karakter alt boyutunu oluşturan değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; “özsaygısı” (A.O.=4,46) oluşturmaktadır. Bunu “özgüveni” (A.O.=4,40), “karizması” (A.O.=3,22) ve “dindarlığı” (A.O.=2,78) takip etmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan karakter alt boyutu içerisinde “Özsaygısı” en önemli alt boyutu durumundayken; “Dindarlığı” ise katılımcılar tarafından en az önem gösterilen alt boyutu olarak görülmektedir.

Maddeler/Yeterlilik	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Birikimi	245	1	5	3,59	1,603
Potansiyeli	245	1	5	4,31	1,102
Kişisel gelişimi	245	1	5	4,43	,988
Deneyimi	245	1	5	4,52	,926
Göze Çarparlığı	245	1	5	3,55	1,332

Tablo 21 Yeterlilik Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 21 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajına etki eden yeterlilik alt boyutunu oluşturan değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; “deneyimi” (A.O.=4,52) oluşturmaktadır. Bu boyutu “kişisel gelişimi” (A.O.=4,43), “potansiyeli” (A.O.=4,31), “birikimi” (A.O.=3,59) ve “göze çarparlığı” (A.O.=3,55) takip etmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan yeterlilik alt boyutu içerisinde “Deneyimi” en önemli alt boyutu durumundayken; “Göze Çarparlığı” ise katılımcılar tarafından en az önem gösterilen alt boyutu olarak görülmektedir.

Maddeler/Davranış-Tavır	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Tavır ve Davranış	245	1	5	4,50	,978
Rahatlığı	245	1	5	3,91	1,251
Huzurluluğu	245	1	5	4,10	1,219
Samimiyeti	245	1	5	4,53	,977
Baba Olması (Çocuğunun Olması)	245	1	5	2,66	1,549
Evli Olması	245	1	5	2,44	1,455

Tablo 22 Davranış Tavır Faktörüyle İlgili Maddelerin Betimleyici İstatistik Sonuçları

Tablo 22 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların Bakan Koca'nın kişisel imajına etki eden davranış-tavır alt boyutunu oluşturan değişkenler arasında en yüksek ortalamayı; "samimiyeti" (A.O.=4,53) oluşturmaktadır. Bu boyutu "tavır ve davranış" (A.O.=4,50) "huzurluluğu" (A.O.=4,10) takip etmektedir. Diğer taraftan "evli olması" (A.O.=2,44) ve "baba olması (Çocuğunun Olması)" gibi alt boyutu katılımcıların daha az önem verdikleri görülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde; Bakan Koca'nın kişisel imajını oluşturan davranış-tavır alt boyutu içerisinde "Samimiyeti" en önemli özelliği konumundayken; "Evli Olması" ise katılımcılar tarafından en az önem verilen özelliği olarak görülmektedir.

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Kişisel İmajını Oluşturan Faktörler Arasındaki İlişki

Tablo 23 de yer alan kişisel imaj alt boyutları arasındaki ilişkiyi tanımlamak açısından yapılan korelasyon analizi neticesinde elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; görüntü alt boyutu ile sözsüz iletişim alt boyutu ($r=.43, p<.01$), görüntü alt boyutu ile karakter alt boyutu ($r=.39, p<.01$) ve görüntü alt boyutu ile tavır-davranış alt boyutu ($r=.38, p<.01$) aralarında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişisel imajda görüntü alt boyutunu önemli olarak nitelendiren katılımcılar, sözsüz iletişim, karakter ve tavır-davranış alt boyutlarını da önemli görmektedirler. Yine aynı tablo içerisinde yer verilen verilere bakıldığında; görüntü alt boyutu ile sözlü iletişim alt boyutu ($r=.27, p<.01$), görüntü alt boyutu ile diğer iletişim alt boyutu ($r=.20, p<.01$) ve görüntü alt boyutu ile yeterlilik alt boyutu ($r=.19, p<.01$) aralarında zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Sözlü İletişim alt boyutu sözsüz iletişim alt boyutu ($r=.68, p<.01$), diğer iletişim alt boyutu ($r=.62, p<.01$), karakter alt boyutu ($r=.61, p<.01$), davranış ve tavır alt boyutu ($r=.58, p<.01$) ve yeterlilik alt boyutu ($r=.58, p<.01$) aralarında orta düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sözlü iletişim alt boyutu ve görüntü alt boyutu ($r=.27, p<.01$) arasında zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişisel imajda sözlü iletişim alt boyutunu önemli olarak nitelendiren katılımcılar, diğer iletişim, karakter, tavır-davranış ve yeterlilik alt boyutlarını da önemli görmektedirler.

Sözsüz iletişim alt boyutu ile görüntü alt boyutu ($r=.43, p<.01$), sözlü iletişim alt boyutu ($r=.68, p<.01$), diğer iletişim alt boyutu ($r=.70, p<.01$), karakter faktörü ($r=.66, p<.01$), yeterlilik alt boyutu ($r=.61, p<.01$) ve tavır-davranış faktörü ($r=.66, p<.01$) aralarında pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişisel imajda sözsüz iletişim alt boyutunu önemli olarak nitelendiren katılımcılar, görüntü, sözlü iletişim, diğer iletişim, karakter, tavır-davranış ve yeterlilik alt boyutlarına da önemli görmektedirler.

Diğer iletişim alt boyutuna önem veren katılımcıların sözlü iletişim alt boyutuna ($r=.62, p<.01$), sözsüz iletişim alt boyutuna ($r=.70, p<.01$), karakter alt boyutuna ($r=.64, p<.01$), yeterlilik alt boyutuna ($r=.64, p<.01$) ve davranış tavır alt boyutuna da ($r=.61, p<.01$) pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karakter alt boyutu ile görüntü alt boyutu ($r=.39, p<.01$), sözlü iletişim alt boyutu ($r=.61, p<.01$), sözsüz iletişim alt boyutu ($r=.66, p<.01$), diğer iletişim alt boyutu ($r=.64, p<.01$), yeterlilik alt boyutu ($r=.64, p<.01$) ve karakter alt boyutu ($r=.70, p<.01$) aralarında pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yeterlilik alt boyutu ile davranış-tavır alt boyutu ($r=.71, p<.01$) arasında da yüksek düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun anlamı ise; yeterlilik alt boyutuna önem veren katılımcıların davranış tavır alt boyutuna da yüksek düzeyde önem vermesi olarak değerlendirilmektedir.

		Görüntü	Sözlü İletişim	Sözsüz İletişim	Diğer İletişim	Karakter	Yeterlilik	Tavırve davranış
Görüntü	Pearson Correlation	1	,274**	,434**	,202**	,399**	,190**	,384**
	Sig. (1-tailed)		,000	,000	,001	,000	,001	,000
	N	245	245	245	245	245	245	245
Sözlü İletişim	Pearson Correlation	,274**	1	,680**	,627**	,611**	,583**	,580**
	Sig. (1-tailed)	,000		,000	,000	,000	,000	,000
	N	245	245	245	245	245	245	245
Sözsüz iletişim	Pearson Correlation	,434**	,680**	1	,700**	,667**	,612**	,663**
	Sig. (1-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000	,000
	N	245	245	245	245	245	245	245
Diğer iletişim	Pearson Correlation	,202**	,627**	,700**	1	,646**	,644**	,616**
	Sig. (1-tailed)	,001	,000	,000		,000	,000	,000
	N	245	245	245	245	245	245	245
Karakter	Pearson Correlation	,399**	,611**	,667**	,646**	1	,644**	,709**
	Sig. (1-tailed)							

	Sig. (1-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000	,000
	N	245	245	245	245	245	245	245
Yeterlilik	Pearson Correlation	,190**	,583**	,612**	,644**	,644**	1	,712**
	Sig. (1-tailed)	,001	,000	,000	,000	,000		,000
	N	245	245	245	245	245	245	245
Tavır ve davranış	Pearson Correlation	,384**	,580**	,663**	,616**	,709**	,712**	1
	Sig. (1-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	245	245	245	245	245	245	245

** Correlation is significant at the 0.01 level (1-tailed).

Not: 0-350 arası zayıf, 351-700 arası orta, 701-1000 arası güçlü ilişkinin varlığını gösteren değerlerdir.)

Tablo 23 Faktörler Arasındaki İlişki Düzeyini Gösteren Korelasyon Tablosu

Cinsiyete Göre Alt Boyutlara Verilen Önem Düzeyleri

Katılımcıların cinsiyeti ile alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla t-testi analizi neticesinde; görüntü alt boyutu ($t=-4,74$; $sd=243$; $p<.05$) ve diğer iletişim alt boyutu ($t=2,43$; $sd=243$; $p<.05$) alt boyutlarına verilen önem anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre erkeklerin (Ort.= 2,72, SS=.77) görüntü alt boyutuna verilen önem düzeyi kadınlara (Ort.=2,27, SS=.67) nazaran anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı analiz sonucuna göre kadınların (Ort.=4,26, SS=.97) diğer iletişim alt boyutuna verilen önem düzeyi erkeklere (Ort.=3,94, SS=.1,10) nazaran anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Medeni Duruma Göre Alt Boyutlara Verilen Önem Düzeyleri

Katılımcıların medeni durumuna göre alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla t-testi analizi neticesinde; karakter alt boyutu ($t=2,91$; $sd=243$; $p<.0,05$) ve tavır ve davranış alt boyutu ($t=2,20$; $sd=243$; $p<.0,05$) alt boyutlarına verilen önem anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre evli olan katılımcıların (Ort.=3,84, SS=.90) karakter alt boyutuna verdikleri önem düzeyi bekarlara (Ort.=3,50, SS=.86) nazaran anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı analiz sonucuna göre evli olan katılımcıların (Ort.=3,78, SS=.89) tavır ve davranış alt boyutu bekarlara (Ort.=3,54, SS=.76) göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gelir Durumuna Göre Alt Boyutlara Verilen Önem Düzeyi

Yapılan anova testi sonucunda katılımcıların gelir durumlarına göre imaj alt boyutları arasında anlamlı açıdan bir farklılık olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Eğitim Durumuna Göre Alt Boyutlara Verilen Önem Düzeyi

Katılımcıların eğitim durumlarına göre imaj alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin anova testi analizi uygulandığında; karakter, görüntü ve diğer iletişim alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların eğitim durumu ile sözlü iletişim ($F=2,664, 023, p<.05$), sözsüz iletişim ($F= 3,102, 010, p<.05$), diğer iletişim ($F=3,531, 004, p<.05$) ve yeterlilik ($F=2,514, 031, p<.05$) alt boyutlarına verilen önem anlamlı bir farklılık göstermektedir. Anlamlı bir farklılık sonucuna ulaşılan alt boyutları detaylandırmak için yapılan Tukey Testi sonucuna göre; sözlü iletişim alt boyutu açısından ilkökul eğitim durumuna sahip olanlar ile ortaokul eğitim durumuna sahip olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılrken diğer eğitim durumları ile anlamlı bir şekilde farklılaştığı elde edilmiştir. Ortaokul eğitim durumuna sahip olan katılımcılar diğer eğitim durumuna sahip olan katılımcılar ile anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Lise, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim durumuna sahip olan katılımcıların her biri sadece ilkökul eğitim durumuna sahip olan katılımcılar ile anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Sözsüz iletişim alt boyutu açısından ilkökul eğitim durumuna sahip olanlar ile lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim durumuna sahip olan katılımcılar anlamlı bir şekilde farklılaşırken ortaokul ve lise eğitim durumuna sahip olan katılımcılar diğer eğitim durumuna sahip olan katılımcılar ile anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sözsüz iletişim alt boyutu açısından ilkökul eğitim durumuna sahip olan katılımcılar diğer eğitim durumuna sahip olan katılımcıların tamamı ile anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Diğer iletişim alt boyutları ise sadece ilkökul ile anlamlı bir şekilde farklılaşırken diğer eğitim durumları ile farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yeterlilik alt boyutu açısından ilkökul eğitim durumuna sahip olan katılımcılar ile yüksek lisans ve doktora eğitim durumuna sahip olan katılımcılar anlamlı bir şekilde farklılaşırken diğer eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Maslow'un ihtiyaçlar piramidinin en üstünde yer alan kendini gerçekleştirme ihtiyacı insanların yüzyıllardır temel ihtiyaçlarından biri olmuştur. Öyle ki kendini gerçekleştirme safhasında kişinin toplum nezdinde nasıl bir izlenime sahip olduğu; itibarının, imajının, saygınlığının nasıl olduğu hep önemli olarak atfedilmiştir. Özellikle dijitalleşme sürecinin gündelik yaşama inmesiyle birlikte insanlar bahse konu olan kavramların idaresi ve doğruluğu noktasında zorluklar yaşamaya başlamıştır. Buna karşın görüntü, sözlü iletişim, sözsüz iletişim, diğer iletişim, tavır ve davranış, karakter ve yeterlilik gibi öğeler kişilerin toplum nezdinde algılanma biçimini olumlu kılmaktadır. Yukarıda sıralanan her bir öğe imajın oluşumunda ayrı ayrı öneme sahiptir. Bu kadar komplike bir yapıya sahip olan imajın yönetimi de kişiler için özellikle toplum nezdinde kanaat önderi olarak nitelendirilen; siyasetçiler, politikacılar,

sivil toplum kuruluşu liderleri, ünlüler vb. kişilerin imaj çalışmalarına daha çok önem verdikleri bilinmektedir.

Kişilerin toplumu oluşturan diğer kişiler nezdinde sahip olduğu izlenim olarak nitelendirilen imaj çalışmalarına ilişkin teorik bir çerçeve sunmak ve 2019 yılının son çeyreğinde tüm dünyayı 2020 yılının ilk döneminde de ülkemizi etkisi altına alan küresel bir sağlık sorunu COVID- 19 sürecinin yöneticisi olan Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Konya ilinde ikamet eden sağlık çalışanları üzerindeki imajını ölçme amacıyla yapılan araştırma sonucunda dikkat çeken bazı noktalar; Kişisel imaj, araştırmaya katılan katılımcılar nezdinde “kişinin kişiliğinin yansıması ve kişinin algılanma şekli” olarak tanımlanmaktadır. Kişinin sözsüz iletişimini oluşturan kullandığı renkleri, beden dili, yürüyüş ve oturma biçimi gibi özellikleri, kişisel imajın oluşumu noktasında büyük önem arz etmektedir. Bakan Koca'nın vatandaş nezdindeki kişisel imajı büyük oranda olumludur ve katılımcılar tarafından adam, mükemmel, mücadeleci, arada kalmış ve yorgun olarak tanımlanmaktadır. Bakan Koca'nın kişisel oluşumundan en etkili alt boyutlar arasında “kibar olması”, “konuşma tarzı”, “konuşurken mimiklerini kullanması”, “sunum becerisi”, “deneyimi” ve “samimiyeti” dir.

Kişisel imajda görüntü alt boyutunu önemli olarak nitelendiren katılımcılar, sözsüz iletişim, karakter ve tavır-davranış alt boyutlarını da önemli görmektedirler. Kişisel imajda sözlü iletişim alt boyutunu önemli olarak nitelendiren katılımcılar, diğer iletişim, karakter, tavır-davranış ve yeterlilik alt boyutlarını da önemli görmektedirler. Kişisel imajda sözsüz iletişim alt boyutunu önemli olarak nitelendiren katılımcılar, görüntü, sözlü iletişim, diğer iletişim, karakter, tavır-davranış ve yeterlilik alt boyutlarını da önemli görmektedirler. Kişisel imajı oluşturan alt boyutlara yönelik erkekler görüntü alt boyutunu oluşturan öğelere kadınlara nazaran daha fazla dikkat ederken diğer iletişim alt boyutunu oluşturan öğelere ilişkin tam tersi durum söz konusudur. Katılımcıların medeni durumları ile karakter ve tavır-davranış alt boyutlarına ilişkin verdikleri önem birbirinden farklılaşmaktadır. Evli olan katılımcılar bekarlar açısından karakter ve tavır-davranış alt boyutlarına daha fazla önem vermektedir. Katılımcıların gelir durumu kişisel imaja yönelik önem düzeylerini etkilemektedir.

Kısacası Bakan Koca'nın kişisel imajı Konya ilinde ikamet eden sağlık çalışanları üzerinde genel anlamı ile olumludur. Bu olumlu imajın ortaya çıkmasına samimiyeti, konuşma tarzı ve deneyimi gibi öğeler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu imajın oluşumuna etki eden en önemli faktörün küresel sağlık sorunu olan COVID-19 salgınının yürütülmesinde gösterdiği gayret de hiç şüphesiz göz ardı edilemez. Çalışmanın örneklem sınırlılığı genişletilerek tüm ülkeyi kapsar nitelikte yeni çalışmaların yapılması daha genel verilere ulaşılması konusunda önem arz etmektedir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Kaynakça

Canöz, K. ve Canöz, N. (2014). Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kişisel İmajının Öğelerini Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35:401-428.

Çakır, Ö. (2002). Profesyonel Yaşamda Kişisel İmaj ve Sosyal Yaşam Etiketi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Coşkun R., Altunışık R., Bayraktaroğlu S., ve Yıldırım E. (2015), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 8. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 126.

Dincer, M. K. (1998). İş Yaşamında ve Özel Yaşamda Kişisel İmaj, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ergen, Y. ve Özüpek, M. N. (2018). Kişisel İmaj Bağlamında Teknik Direktör Fatih Terim'in Kişisel İmaj Öğelerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Social Sciences Studies Journal*, Vol: 4, Issue: 13, 287-300.

Gürüz, D. (2004). Halkla İlişkiler ve Tanıtım Faaliyetlerinin Etkinliğinde İzlenim (İmaj) Yönetimi (Kurum İmajından Kişisel İmaja), *cim.anadolu.edu.tr*, 789-800.

Hale, R., ve Whıtlam, P.,(1997). *İnsanları Etkileme Gücü*, Epsilon Yayıncılık, Hiz.Tic.San.Ltd.Şti.-Yönetcinin Kitaplığı 1, (Çev: Tarkan Topuzluoğlu), İstanbul,

Mert, H. (2019). Kişisel İmajın Ünlü Reklamlarına Yansıması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi- The Journal of International Social Research*, Cilt: 12 Sayı: 62, 1504-1513.

Sampson, E. (1995). İmaj Faktörü (Çev. Hakan İlgün), Rota Yayınları, İstanbul.

Sezer, N. (2018). Kişisel İmaj Yönetimi ve İmaj Danışmanlığı, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Ders Notu.

ICHUS

İslam Ahlakının Psikolojik Alt Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Nesibe ESEN ATEŞ¹

Özet²

Ahlak pek çok araştırma alanının çalışma konusudur. Ahlakın birebir görünürlük kazanması onun insan davranışlarına, tutum ve değerlerine olan etkisi ile ortaya çıkar. Yani ahlak fenomeni ölçülebilir bir niteliği sadece insanın doğası ile olan ilişkisi sayesinde kazanır. Dinler de insanın günlük yaşamı başta olmak üzere kişiliğini, duygu, düşünme ve davranışlarını belirlemek amacındadır. Din var olabilmek için inanıra ihtiyaç duyar. Bu inananın yaşamını ise kendi ilkeleri bağlamında kuşatma amacı güder. Ahlak ve din insan yaşamına yayılma amacıyla bir araya gelir. Bu bağlamda bu tebliğde ahlakın kişisel ve toplumsal temellerine değinilecek ve İslam düşünce geleneğinde ahlakın nasıl sistemleştirildiği hem temel dini metinlere hem de gelenekte bu konuda ortaya konulmuş literatüre dayanılarak değerlendirilecektir. Kur'an'da ahlaklılık ile ilgili kıstaslar peygamberler aracılığı ile insanlara bildirilmektedir. Peygamberin en büyük özelliği ahlaki yaşamı inşa etmede önder ve örneklik etmektir. İslam ahlak ve değerlerin günlük hayata nasıl yerleşeceğini ana hatları ile belirtmektedir. Bu bağlamda İslam düşüncesinde ahlakın değerler çerçevesinde ele alındığı ve hikmet, iffet, cesaret, adaletin dört temel değer olduğu tespit edilmiştir. Ahlaki olarak istenen değerler faziletler, bunların zıttı olanlar ise reziletler olarak isimlendirilmiştir. Temel değerler bireyi duygusal, düşünsel ve davranışsal olarak kuşatmakta, günlük hayata dair ölçütler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ahlak, Değer.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üni. İlahiyat Fak. -0003-4259-9544

² Bu tebliğ “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Ahlak Algıları Üzerine Nitel Bir Araştırma” isimli makaleden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

Bireysel ve toplumsal yaşamın temel unsurlarından biri olan ahlak ve ahlaka dair öğretiler din ile yakından ilişkilidir. Bu tebliğde, din ve ahlak arasındaki ilişkinin niteliği temel olmak üzere, ahlakın aslî unsurları ve İslam dünyasında, özellikle temel dinî metinlerdeki ilgili içeriğe odaklanılacaktır.

Ahlak tanımlanmaya çalışıldığında pek çok farklı kavram birlikte zikredilir. Etik, moral, değer, norm, hukuk, seciye, vicdan, erdem, benlik bunlardan ilk akla gelenler olarak sıralanabilir. Bu esasen kavramın çok boyutluluğundan kaynaklanan bir durumdur. APA Psikoloji Sözlüğünde ahlâk (VandenBos, 2015: 667) davranışların kabul edilebilirliğini/edilemezliğini belirleyen doğru davranışlarla ilgili bir inançlar sistemi ya da değerler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ahlakın doğal olarak din ve değerlerle ilişkili olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmasa gerek.

Arapça'da ahlak ve hulk aynı anlamları ifade etmek için ortak kökten gelen kelimeler olarak kullanılır. İslamî kaynaklarda bu terimler genellikle iyi ve kötü huyları belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Kişinin iyi huylarını nitelendirirken ahlâk sözcüğüyle beraber, davranış kurallarını ifade etmek için edep/âdâb kavramları da kullanılmaktadır (Çağrıcı, 1989a: 1; Cevizci, 2002: 3).

Ahlâkı temellendirme çabaları genel anlamda insan ve Tanrı eksenlidir. Ahlâk ilkelerinin Tanrı tarafından şekillendirildiği düşüncesi, semavi dinlerin ahlâk düşüncesinin temelinde yer almaktadır. Ahlâkî olarak iyi ve doğru olan şey, Tanrı'nın iradesi ve onun buyruklarıdır. Buna göre Tanrı'nın emir ve yasalarına göre hareket etmek doğru olanı ifade eder. İslamiyette, Yahudilikte ve Hristiyanlıkta ahlâklı yaşam Tanrı'nın iradesi sınırlarında sistematize edilmiş yaşamdır (Özlem, 2004: 31-32; Koçak, 2022: 18). Ahlâkın insan üzerinden yola çıkılarak temellendirilmeye çalışılması antropolojik temellendirme olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda ahlak, insanların bir grup olarak yaşayabilmesi için ihtiyaç duyulan ve kişiler üzerinde etkili bir sistemdir (Topçu, 2019: 17). Dolayısıyla ahlak, bir arada yaşayan kişilerin ilişkilerinin düzenlenmesi gerekliliğinden doğmaktadır. Buna göre ahlâk, genellikle ilkel dönemlerde yaşayan primatlarca oluşturulmuş ilkel kuralların zamanla olgunlaşmış ve ilkeler bütününe dönüşmüş hali olarak ifade edilir (Hazlitt, 2006; Koçak 2022).

Psikologların ahlak hususunda daha çok akla odaklandıkları söylenebilir. Nitekim Piaget (2015) ve Kohlberg (1968, 1976, 1984) gibi ahlâk psikolojisi üzerinde yoğun çalışmalar yapmış araştırmacılar, ahlâkı çoğunlukla bilişsel bir yetenek olarak ele almışlardır. Benzer bir şekilde Jung onun tıpkı zekâ gibi doğuştan gelen bir yetenek olduğunu ancak bu yeteneğin zamanla bozulup kaybolabileceğini belirtmektedir (Jung, 1998: 82).

Tüm bunlardan sonra kapsayıcı bir tanım yapmak gerekirse, bireyin isteyerek seçtiği ve benimsediği kendi kişisel yapısına, geleneğe, normlar ve değerlere dayanan, insanların birlikte yaşamalarını kolaylaştıran ve kişide vicdan rahatlığı sağlayan kalıpları, tutumlar ve yargılardır denilebilir.

Ahlak ve İslam Dini

Ahlak ve din insanın hem özel yaşamında hem de toplumsal hayatında yer eder ve bu şekilde birbirleriyle kesişir (Çilingir 2014: 714). Bu iki kavram arasındaki bağ ilk çağ filozoflarından başlayarak

bugüne değin tartışıl原因lmıştır. Din ve ahlak ilişkisi, tavuk- yumurta ilişkisine benzer şekilde yorumlanmıştır. Buna göre dinin ahlakı inşa ettiği görüşü ile ahlakın dine temel sağladığı yönündeki iki temel fikir tartışıl原因lmıştır. Son olarak, dinin ve ahlakın birbirinden tamamen bağımsız iki yaşayış olduğu iddiası da taraftar toplayabilmiştir (Çilingir 2014: 715; İmamoglu, 2006: 109; Uysal, 2005: 43).

Din ve ahlakın birbiri ile örtüşen içeriklerinin olması bu ilişkideki sarmallığın temel sebebi olarak yorumlanabilir. Dinlerce tanımlanan büyük günahların, öldürmemek, çalmamak, zina yapmamak, yalan söylememek vb. ahlakî olarak da istenir davranışlara işaret etmesi bu durumun en net göstergelerinden birisidir. Dinlerin kendi insan grubunu yaratma ve onların birbirleri ile uyumlu yaşamalarını devam ettirebilmeleri amacıyla ahlakî ilkeleri destekledikleri, diğer insanların hürriyet ve temel haklarına müdahaleden kaçınan yasaları destekledikleri ve bunu dinsel emirler haline dönüştürdükleri düşünülebilir. Dolayısıyla bu iki öge özellikle insan yaşamındaki işlevleri açısından oldukça yakın sistemleşmişlerdir. Dinin kurumsal bir yapısının olması herhangi bir kurumsal sisteme dayanmayan ahlakın onun bünyesinde kolaylıkla barınmasını sağlamıştır. Bu yolla ahlaki ilkeler, Tanrı'nın iradesi ve buyruğu olarak daha yüksek bir bağlayıcılık kazanmışlardır yorumu yapılabilir. Din iyi ve kötünün sınırlarını çizerken ahlâk, dinin bir yaşam şekline getirilmesini, davranış bilincine dönüşmesini sağlar. İslam - ahlak bağlamında konuya odaklanıldığında, yukarıda bahsedilen husustan ötürü İslam düşünce geleneğinde ahlakın, kendisine birtakım dinî referanslar aracılığı ile sağlam bir yer edindiği söylenebilir. İslam'a göre bireyin kendiliğinden peşine düştüğü şeyler muhakkak doğru olmayabilir. Bundan dolayı İslam düşüncesinde ahlak ve din birlikte düşünülür (Yıldırım, 2018: 1237).

İslam düşüncesi bağlamında kelimenin köken ve anlamlandırılmasına bakılırsa “hulk” kelimesinin çoğulu olan “ahlak”, insanın ruhen mükemmel yaratılmışlığına işaret etmektedir. Zira kelime insanın üstün olarak yaratıldığı anlamına gelen “halk” kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Bu bağlam insanın fiziksel mükemmelliği “halk”, onun ruhen mükemmelliği ise “ahlak” ile ifade edilmektedir (Köseoglu, 2019: 7). Buna göre kişinin bu mükemmel yaratılışa uygun bir yaşam kurması ahlaklılıktır (Yıldırım, 2018: 1237) Düşünce tarihinde ahlak yerine kullanılan en temel kavramların başında “edep” gelmektedir. İlgili literatürde edep kibarlık, nezaket, adabı muâşeret kuralları vb net davranış kalıpları için kullanılmıştır. Ahlâk ise, davranışların temelini oluşturan ilkeleri ve bireyin ruhsal gelişimini hedefleyen alanı oluşturmaktadır (Çağrı 1989: 1).

Bir Müslümanın hangi ahlakî özelliklere sahip olması gerektiği temel dini metinlerde sıklıkla anlatılmaya gayret edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an ve sünnet ahlak ile sıkı bir şekilde ilişkilidir denilebilir. Tüm temel ahlak sisteminin, Kur'an ve sünnete bağlı olması İslam ahlakının en belirgin özelliğidir şeklinde bir yorum yapılabilir.

İslam dininin en büyük amacı ahlaklı insanı oluşturmaktır. Bu hususta esas sorumlu kişi ise “yüce bir ahlak üzere” (el-Kalem 68/4) olan peygamberdir. Bahsedilen bu ahlak ise yüceliğini “Kur'an ahlakı” (Müslim, Müsafirin, 139) olmasından almaktadır. Peygamber bu sebeple insan olarak diğer insanlara ahlakı örnek gösterilen (el-Ahzâb 33/21) bir konumdur. Onun temel görevi dinin hedeflediği güzel ahlakı tamamlamasıdır (Muvatta, “Husnül-Huluk” 8).

Kur'an'da adı geçen peygamberler belirli bazı ahlakî değerler ile özdeşleşmişlerdir. Bunlardan bazıları, Hz. İbrahim ve Hz. İdris doğruluğu ve dürüstlüğü (Meryem 19/ 41, 56), Hz. İsmail, Hz. İdris, Hz. Zülkif (Enbiya, 21/85-86) ve Hz. Eyyub (Sâd 38/ 44) sabrı, Hz. Yusuf iffet ve sadakati (Yusuf Sûresi 12/ 23) temsil etmektedir. Uludağ (2018: 20) bu durumu İslam'ın hedef olarak koyduğu ahlaki prensiplerin, Allah tarafından net bir şekilde belirtildiği ve peygamber tarafından detaylı ve uygulamalı bir şekilde öğretildiği düşüncesi ile açıklamaktadır. Bu bağlam sadece İslam peygamberi olan Hz. Muhammet değil Kur'an'da adı geçen tüm peygamber Müslümanlar için rehber ve öğretici figürlerdir.

Kur'an incelendiğinde özellikle Mekke dönemi ayetlerinde Kohlberg'in (Senemoğlu: 2020) gelenek öncesi dönemine denk gelen bir ahlak sisteminin varlığına dair işaretler görülecektir. Özellikle ödül ve ceza ahlakı bu dönemde oldukça fazla zikredilmektedir. Ancak İslam'ın ahlak anlayışı zamanla daha yetkin bir hale dönüşmüş ve olgunlaşmıştır. Günlük ve sıradan ilişkileri düzenlemek için ödül ceza sistemi kuşanılır ancak ahlakta kritik bir kavram olan niyet bu noktada mutlaka göz önünde bulundurulur. Niyet bireyin bir davranışa yönelmesi ve davranışı yapmaya karar vermesidir. İslam'a göre niyetin temiz ve halis olması gerekmektedir (Uludağ: 2018, 33). Ahlakî, iyi ve doğru davranış iyi niyete dayanır ve bu da sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılmalıdır. Zira Allah'ın bir lütfu olan vicdan ancak iyi niyetli davranışlarla saf kalabilir (Vural, 2013, 363). Niyet ahlakî edimin değerlendirilmesinde temel kriterdir ve gelişmiş ahlak anlayışlarında davranışlar niyetlere göre anlam kazanır (Çetintaş, 2014: 51-68; Yazıcı, Yazıcı 2017: 269-290).

Ahlak tanımlanırken değerlere çok sık atıfta bulunulur (Akdoğan 2011: 39). Bu bağlamda ahlakın niteleyicisi değerlerdir denilebilir. Değerler, kişinin kendi başta olmak üzere, diğer bireyleri ve yaşantıları anlamlandırmak, davranış kalıplarını sınırlandırmak ve bunlara meşruiyet kazandırmak için kullanılan kriterlerdir (Schwartz, 1992: 60). Onlar duygusal ve bilişsel bir zeminin yanında kişi tarafından kabullenilen ve bağlanan, kişi için bir olayın veya edimin tercih dilmesi ve anlamlandırılması amacıyla kullanılan, kılavuz inanışlardır. Aynı zamanda değerler toplumsal yaşama uymayan birtakım arzu, istek, ve gereksimleri legalize etme konusunda güç sahibi, kişinin kendi bireysel yaşamına ve sosyal uyumuna olumlu etkileri olan, zamana ve bağlama göre değişebilen birer has niteliklerdir. Nihayetinde değerler; kişinin önemli gördüğü, bilişsel bir zemin olarak insana hizmet eden ve aynı zamanda bireyin duygusal bağlılığının olduğu günlük yaşamında ona kılavuz eden inanışlar bütünüdür (Emre ve Yapıcı 2015: 334). Yapıcı ve Zengin (2003: 174) kişinin değerlerinin duygu, düşünce ve davranışlarında son derece yüksek bir belirleme gücüne sahip olduğunu belirtmektedir. Ahlak sistem olarak bu soyut ve muğlak değerleri belirli sınırlar dahilinde formalize eden ve bu yolla da onların yaşamda kullanılmasına hizmet eden bir araçtır (Emre 2013:15).

İslam düşüncesinde de ahlak değerler üzerinden sistemleştirilir. Bu bağlamda hikmet, iffet, cesaret ve adalet ahlakî sistemin dört esas değeridir. Diğer değerler bunların çerçevesinde şekillenmektedir. İffet, cinsel arzuların sevk ve idaresini sağlar. Dolayısıyla onun kapsamına barışseverlik, sükûnet, bağışlayıcılık, utanma, sabır, kanaatkarlık, yumuşak huyluluk, cömertlik, iyi hal, ağırbaşlılık, düzenli olmak vb girmektedir. Hikmet, akli nitelikler taşır, her türden yaşantıları bilmeyi ve

düşünmeyi içine alır. Düşünme ve bilme hikmetten kaynaklandığından iyi/kötü ve doğru/yanlış arasındaki seçimler bu erdeme dayanmaktadır. Öfke ve saldırganlık duygularının denetimi cesarete bağlıdır. Gözü peklik, atıllık, dayanıklılık, atılganlık, tahammüllülük, sebatkarlık, açık yüreklilik, sabırlılık, sıkıntılara göğüs germek gibi değerler cesaret kapsamına girer. Bu üç eylemin birlikteliği adaleti meydana getirir. Hikmet, iffet ve cesaretin birlikte ve uyum içinde kişide barınabilmesi bunların bireyin zihinsel ayırt etme kabiliyetlerine ters düşmemesi gerekir. Adalet merhamet, insaf, acıma gibi vicdanî duyguları ortaya çıkarmasının yanında sevgi, ülfet, dostluk, hak konusunda sınırlara riayet etme ve başkasının hakkına girmedigi gibi kendi hakkını koruma, yapılan iyiliği yine iyilik ile cevap verme vb değerleri barındırır (Çetinkaya, 2019: 55-61; İbn Miskeveyh, 2013). Sevgi ve korkunun adaletten kaynaklanması onun dinsel yaşayışı da kapsadığını göstermektedir. Zira Allah sevgisi ve korkusu bu duyguların en şiddetli yaşanırlarıdır. Allah'ın gücünü tasdik etmek, onu yüceltmek de yine adalet içinde zikredilir. Son çatı değeri olan cömertlik, insan ilişkilerinde verici olmak buna bağlı olarak ikramda bulunmak, yardım etmek, zor durumdaki insanlara el uzatmak, eli bol olmak vb değerlerin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır (Çetinkaya, 2019: 68; İbn Miskeveyh, 2013). Kınalızade Ali Efendi'nin ahlakî erdemler tasnifi de buna oldukça benzer (2014: 97-117). Buna göre hikmet; zekâ, hızlı kavrayış açık fikirlilik, çabuk ve hızlı öğrenme, akılcı düşünme ve tezekkür erdemlerinden oluşur. Görev ve vazife bilimci, doğruluk, duygusal yakınlık, vefa, diğer insanlar ile iyi ilişkiler kurma, onların sıkıntı ve zorluklarını kendine görev edinme, dürüstlük, Allah'a teslim olma, tevekkül ve kulluk değerleri adaleti oluşturur. İffet, cinsel enerjiyi idare ve sevk etmenin yanı sıra disiplinli olmak, sabır, namus, samimiyet, ar, şükür ve kendi ve diğer insanlar ile barışıklık gibi değerlerin birleşimidir. Cesaret erdeminin bünyesine giren değerler ise çalışkanlık, olgunluk, azimlilik, fedakarkarlık, zerafet, uyumluluk, halim selimlik, ağır başlılık, yumuşak huyluluk, fedakârlık ve nezakettir.

Gazali'de de değerleri ilim, gazap, şehvet ve adalet bağlamında kategorileştirme görülmektedir. Gazali (1996) bireyde iyi olma ve iyilik yapma tutumunun doğallaşmasını kendi ifadesi ile fitrileşmesini ahlaklılık olarak nitelemektedir. Buna göre (1996, 55-56) ahlaklılık edep, iffet, konuşma ve davranışlarda adabı muaşerete dikkat etmek, güzel ve iyi davranışlarda bulunmak yani salih emeller işlemek, hayâ, savurganlık ve israftan uzak durma, çalışkanlık, akraba ve yakınlarla iyi ilişkiler kurma, dedikoducu olmama, dürüst ve adilane bir tavır takınma, ağır başlı olmak, sebatkar ve şükreden olma, yaşadıklarına ve sahip olduklarına razı olma, müşfik ve mütevekkil olma, affedici ve güler yüzlü olma, sakin ve Allah'ın rızasını isteme gibi özelliklerle sağlanır (Albayrak, 2000: 354; Gazali, 1996)

Yahya b. Adî (2013: 45-46) kişideki olumlu ve olumsuz özellikleri fazilet ve rezilet olarak sınıfladığı bir taksim yapar Bu bağlamda faziletler; mütevizilik, koruyuculuk, kanaatkarlık, yumuşak huyluluk, şefkatlilik, diğerkamlık, ağırbaşlılık, ahde vefa göstermek, emanete riayet etmek, güvenilirlik, güler yüzlülük, doğruluk, iyi niyetlilik, cesaret, yardım severlik, göz peklik, yiğitlik, sabır, adalet ve benzerleridir. Bunların aksine olanlar ise istenmeyen özellikler sınıfını oluşturan reziletlerdir. Uludağ (2018: 64-93), İslam ahlakının temellerinin adillik, dürüstlük, güvenilirlik, sabırlılık, cesaretlilik, doğruluk, eli açıklık ve vericilik, ihlaslılık, iyilikperverlik, misafirperverlik, mütevizilik, şükür, Allah'ın

sevmegisine ve korkusuna sahip olma, yaratılmışlara karşı merhametli olma, anlayışlılık, hoşgörölülük, mütevekkil olmak, çalışkanlık, haya sahibi olma, geleceğe dair umutlu olma, kanaatkarlık, edep ve iffet sahibi olmak olarak sıralar. İslam düşüncesi incelendiğinde ahlaki değerler bağlamında sanki bir sıfat listesi vermişcesine özellikler listeleterek tanımlayan pekçok yaklaşım bulunacaktır. Mertek'in de (2019: 158) vurguladığı üzere, İslam ahlak anlayışı Aristoteles geleneğini takip etmekte ve bu bağlamda bir değerler listesi sıralanmaktadır ve bu sıralanan nitelikler birbirinin tekrarı oluğ gitmektedir.

İslam düşüncesinde özellikler yaklaşımına dikkatli bakıldığında bunların içerdiği psikolojik unsurlar kolaylıkla görülebilir. En başta temeli değerler oluşturmaktadır ve değerler bilişsel, duygusal ve edimsel kökleri olan yapılar olmaları hasebiyle ahlakın en temel psikolojik yönünü oluşturmaktadır. Kısaca bahsedilen değerlerin psikolojikalt yapılarına bakıldığında hikmet ile ifade edilen değerlerin genellikle bilişsel kökenlerinin daha güçlü olduğu, cesaret ve iffet değerler kümesinin duygusal bir zemine isabet ettiği, cömertlik kümesi içinde bahsi geçen değerlerin ise kişiler arası ilişkiler bağlamı başta olmak üzere edimsel alana girdiğini söylemek mümkündür. Herbir alanın birleşim kümesi gibi görünen adalet ise oldukça çok yönlü ve boyutlu değerlerin bir aradalığı ile şekillenmektedir. Örneğin sabır değeri hangi durumda, hangi amaç ve tutumlar bağlamında sergileniyorsa buna göre bilişsel, duygusal ve davranışsal zemini değişebilmektedir. Nihayetinde İslam düşünce kültüründe ahlakın duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak oldukça güçlü bir alt yapıya sahiptir denilebilir. Sonuç olarak ahlak, Müslümanın nasıl düşünmesi, hissetmesi ve davranması gerektiğini temel değerler bağlamında belirlemektedir. Yaşamın ve dindarlığın temel amacı da faziletler olarak nitelendirilen değerlere sahip olmayı, bunların aksine olan özellikleri ise köreltmek ve yok etmek amacıyla şekillenmelidir.

Sonuç

Ahlak, kişinin gönüllü olarak seçtiği, bireyin kendi doğasına, değerlere ve geleneğe dayanan, toplumun bir arada yaşamasını kolaylaştırmasının yanı sıra bireye vicdan rahatlığı da veren davranış kalıpları, tutumlar ve yargılardır. İslam'da ahlak dinin temel hedefi ve inananında oluşturmaya çalıştığı kişiliğin özünü oluşturmaktadır. Olgun ve güzel bir ahlaka sahip olmak iman etmiş olmak için önemli ön koşullardan biridir. Bireyin kendisi hayatında istediği herşeyi din kardeşi için de istemesi onun imanının derinliğini ve kuvvetini gösterecek bir ölçüdür. Tüm duygu, düşünce ve davranışlar Allah'ı hoşnut etmek ve onun takdirini kazanmak için sistemleştirilmelidir. Onun rızasını kazanmanın temel şart ise güzel ahlaktan geçmektedir. Güzel ahlaklı olmak için başta İslam peygamberi olan Hz. Muhammet olmak üzere temel dini metinlerde adı geçen peygamberler örnek alınmalı ve onların ahlaki standartlarına ulaşmak için çaba sarf edilmelidir. Peygamber, İslam'ın istediği müslümanın yaşayan örneğidir ve onun görevi çevresindekileri bu çizgiye çekmektir. Tarihsel süreç içinde bu amaçla oluşan tasavvuf düşüncesi de yine bu duruma örnek olarak gösterilebilir. "Seyr-i süluk" esasında bir ahlaki olgunlaşma yolculuğudur. İlk etapta bireyin kendi kötü huylarını fark etmesini, ahlaki zaafalarını görmesi ile başlayan bu yolculuk kişinin en üstün hasletleri kazanmasını amaçlayan bir süreci kapsamaktadır. Mükemmele ulaşmak için çabalayan insanın bu süreçte Allah ile olan ilişkisini sevgi

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

temelli bir duygusallık ile kuvvetlendirmesi gerekmektedir (Kayıklık, 2011). Bireyin hayatını devam ettirirken psikolojik olarak nasıl bir özellikler grubu sergileyeceği, sosyal ilişkilerini nasıl dizayn edeceği, yerel ve evrensel bazda hangi normları ve değerleri seçeceği ahlakın niteliğini belirlemektedir. İslam dini kişinin hangi değerleri benimsemesi gerektiği konusunda oldukça spesifik açıklamalar ve yönlendirmeler yapmıştır. İslam kültüründe ahlak önce hukuk kuralları bağlamında şekillendirilmeye başlanmış daha sonar yavaş yavaş bireyin bu dışsal ve zorlayıcı hukuku içselleştirmesini sağlayan değerlere dönüştürülmüştür. Bu sayede bireyin, güzel ve kıymetli davranışları kendiliğinden yapma eğilimi arttırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adı, Y. İ. (2013). *Tehzîbü'l-ahlâk* (H. Kuşlu, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Akdoğan, A. (2011). *Ahlak, medeniyet ve İslam*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Albayrak, M. (2000). Gazali'nin ahlak felsefesi ve filozofların etkisi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 13 (3-4), 554-663.
- Cevizci, A. (2002). *Etîğe giriş*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Çağrı, M. (1989). Ahlak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*. (Cilt: 2, Ss. 1-9). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (1989a). *İslâm düşüncesinde ahlâk*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çetintaş, İ. (2014). Niyet kavramı bağlamında fiillerin hakikat değeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 51-70.
- Çilingir, L. (2014). Din mi ahlak mı? *International Journal of Science Culture and Sport*, 1, 711-720.
- Emre, Y. (2013). *Değişen dünyada değer yönelimleri ve dindarlık: KKTC örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Emre, Y. ve Yapıcı, A. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşlarının değer yönelimleri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (2), 329-350.
- Gazali, E. H. M. b. M. (1996). *İslâm ahlâkı* (Â. Nuri, Çev.). İstanbul: Sinan Yayınları.
- Hazlitt, H. (2006). *Ahlakın temelleri* (M. Aydın ve R. Tapramaz, Çev.). İstanbul: Liberte Yayınları.
- İbn Miskeveyh. (1983). *Ahlâkı olgunlaştırma* (A. Şener, C. Tunç ve İ. Kayaoğlu, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İmamoğlu, T. (2006). Paul Tillich felsefesinde din-ahlak ilişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 10 (28), 107-126.
- Jung, C. G. (1998, 82). *Psikoloji ve din*, (R. Karabey çev.), İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kınalızâde, A. Ç. (2014). *Ahlâk-ı Alâî* (M. Koç, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Koçak, A. (2022). *Ahlâkî Olgunluk – Dindarlık İlişkisi: Adana Örneği*. (Yayınlanmamış doktora tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kohlberg, L. (1968). *The child as a moral philosopher*. *Psychology Today*, 2(4), 24-30.

Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach. T. Lickona (Ed.), *Moral development and behavior: Theory, research and social issues* içinde (ss. 31-53). United States of America: Hold, Rinehart and Winston.

Kohlberg, L. (1984). The psychology of moral development : The nature and validity of moral stages. San Francisco: Harper & Row Publishers.

Köseoğlu, B. (2019). *İslam'da güzel ahlak*. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Malik bin Enes, (1982). *Muwatta*, (A. M. Büyükçınar, Y. Erol, A. Arpa, D. Pusmaz, A. Yücel, çev.). İstanbul: Al-Tuğ Yayınları.

Mertek, S. (2019). *İslam modernizm geleneğinde ahlak anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sabîhu Müslim I-V* (Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr.). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye.

Özlem, D. (2004). *Etik - Ahlak felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Piaget, J. (2015). *Çocuğun ahlâkî yargısı* (İ. Dünder, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances In Experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press, 1-65.

Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınları.

Topçu, N. (2019). *Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Uludağ, S. (2018). *İslam'da ahlak ve ahlak ekolleri*. İstanbul: Sufi Kitapları.

Uysal, E. (2005). Dindarlığın ahlâkî temeli üzerine bazı düşünceler. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 41-59.

VandenBos, G. R. (2015). *APA Dictionary of psychology*. Washington, DC, US: American Psychological Association.

Vural, M. (2013). İslâm ahlâkî ve modern ahlâk felsefelerine eleştirel bir bakış. M. S.Saruhan (Ed.). *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi El Kitabı*, 345-386. Ankara: Grafiker Yayınları.

Yapıcı, A., & Zengin Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitim, Dergisi*, 1 (4), 173-206.

Yazıcı, A.ve Yazıcı S. (2017). Batı ahlâk felsefesinde niyet ve niyetsellik. Ö. Türker, H. B. Başer (Eds). *Dinî ve Felsefî Düşüncede Niyet Kavramı*, 269-290. Ankara: Nobel Yayınevi.

Yıldırım, A. (2018). İslam düşüncesinde felsefi ve dini bir etkinlik olarak ahlak. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1228-1239.

Çocuk Resimlerinde Değer Algısı

Berna GEDİK¹
Kemal ÖZCAN²

Özet

Resim analizi, her şeyden önce spontane bir analizdir. Bu bağlamda tarihsel geçmişe bakıldığında çocuk resimlerinin tefsiri etkin bir rolde değildir. Zamanla çocuğun ruhuna dokunma ve değerlerine inme ihtiyacı, insanlığı resimlere yönlendirmiştir. Resimler, ussal, ruhsal, ve manevi değer algılarına dair ipuçları taşımaktadır. Buradan hareketle değer kavramının çocuklar için ne ifade ettiği sorusu akıllara gelmektedir. Değer algısı denildiğinde akla gelen ilk şey Allah ve çocuk ilişkisidir. Aslında ahlak ve çocuk ilişkisi olan bu konu da, değer algısının oluşturulması ve benimsenmesinden daha çok, bu algının görünürlüğü önem kazanmaktadır. Bu nedenle önce vatanseverlik, liderlik, duyarlılık, çalışkanlık, sevgi gibi bazı değerler incelenmiş ve vatanseverlik Çanakkale destanı ile, liderlik öğretmenlik mesleği ile, duyarlılık paylaşım ile, çalışkanlık karınca ile, sevgi ise kardeş ile resmedilmiştir. Çocukların hayal dünyalarındaki bu figürler, basmakalıpçı düşüncüyü bir kenara iterek bilinçaltındaki değerlerin bilince çıkmasına ve davranışa dökülmesine sebep olmaktadır. *Göz ile düşünme yeteneği* doğru adımda uygulandığı zaman, kalıplardan uzak sağlıklı bir analiz yaparak çocuğun özüne inilmekte ve resimler tefsir edilmektedir. Bu çalışmanın örneklemini Samsun'un Tekkeköy ilçesinde özel bir kurumda eğitim gören ve yaşları 4/6 yaş arasında değişen 5 öğrenci oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden Olgubilim desen ile ortaya konan bu çalışma için, çocuklardan 5 ayrı kategoride resim yapmaları istenmiştir. Elde edilen veriler aile ve öğretmenlerden alınan bilgiler doğrultusunda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Resim, Analiz

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Orcid: 0000 0003 0519 1160

² Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma, Orcid: 0000-0003-4675-218x

GİRİŞ

Çocuk ve resim, bu iki kelime insanın içini güzelleştiren ve dışarıya mutluluk olarak yayılan suya atılan taşın su üzerinde yarattığı halkalar gibidir. Önce bir noktadır sonra küçükten büyüğe doğru genişleyerek büyüyen harika görüntü yaratan ve baktıkça sizi içine alan sonsuzluk, estetik, büyüme, genişleme hissini veren büyüleyici, etkileyici bir görüntü oluşur. Titreşimlerle kendi içinde kendi tınısını, sesini, melodisini, tüm evrene yayar. Duymak isteyen herkes o sesi duyabilir ve görüntünün sadece suya atılan taş ve etrafındaki halkalardan ibaret olmadığını bilir. O, su içinde bir hikâyeye sahiptir, öncesi ve sonrası aynı değildir (Bulut,2019). Çocuğun sesini açmak ve sözlerine kulak vermek amacıyla resimlere ilgi, ilk olarak 18. Yüzyılın başlarında olmuştur. Ricci, bu konuyu ciddiye alarak çocuk resimlerini yetişkin resimlerinden ayırmış, “The Art Of Little Children” eseri ile çocuk resimlerine olan ilginin artmasına sebep olmuştur. Karen Machover çocuk resimlerini projektif yöntem olarak kullanmış, Florence Goodenough ise, çocukların resimlerini psikolojik bir veri haline getiren ilk kişi olmuştur(Şansal, 2014, s.14).

Çocuk resimlerinin başlıca önemi, çocuğun düşünce şeklini ve içeriğini yansıtmasıdır. (Yavuzer, 1992,11). Bu nedenle çocuğun çizdiği resimden belli ölçütlere ulaşmak mümkündür. Bunlardan birincisi kişilik ölçütüdür. Çocuğun kişilik gelişimin de “birey olma” ve “ait olma” iki önemli ihtiyaçtır. Bu iki ihtiyacın dengeli şekilde yerine getirilmesi ile “biz bilinci” oluşur(Çankırılı, 2011, s.176). Bu bağlamda kişilik ölçütü, kişiliği ölçmek üzere kullanılması demek olup, resmi çizenin bütün kişiliği hakkında bilgi edinilmesi demektir(Yavuzer, 1992, s.14). Söz gelimi, ihmal ve istismara uğrayan güvensiz bir çocuğun resmi, gerek sayfa yapısı, gerek kompozisyonu, gerek figürleri konumlandırılması itibarıyla oldukça farklıdır. Kişilik ölçütünün diğer ölçümü iletişim faktörüdür. Kaynaklarda ağız oral doyum ve cinsellikle ilgili olduğu yazılır. Genellikle çocuk resimlerin de kalın çizgilerle çizilmiş ve dışların görüldüğü açık ağız çizimleri insanlarla konuşma isteğini yansıtır(Çelik, 2018, s. 40). İşte burada çizilen ağız faktörü, iletişim ölçütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilik ölçütünün bir diğer ölçümü ise tutum ölçütüdür. Çocuklar çizimlerinde ilişki içinde bulundukları kişileri seçtiklerinde gerek öğretmen, doktor gibi mesleklere gerek güzel, çirkin gibi görsel algılara, gerek iyi, kötü gibi ahlaki yargılara karşı tutumlarını ortaya koymaktadırlar.

İkincisi, eğitim ölçütüdür. Birçok eğitimci çocukluğa dair farklı tanımlara yer vermektedir. Fakat, tüm eğitimciler tarafından kabul edilen bir gerçek vardır ki, o da; çocuğun olduğu yerde algının mucizelere gebe kaldığı gerçeğidir. Şöyle ki, çizimler başka bir metotla birlikte kullanıldığı zaman, öğrencilerin yaşantıları ile ilişkilendirip zihinlerinde yapılandırdıkları alternatif kavramlar derinlemesine tespit edilebilir(Kıryak, 2020, s. 471). Başka bir metot olarak sunduğumuz alternatif ise, eğitim ölçütünü kapsamaktadır. Eğitim ve çizim arasında ki paralellik, eğitimin çizimi yordamasıyla ve çizimin eğitime olan düşünme becerisini katmasıyla birleşmektedir. Sonuç olarak çizgilerin anlamlı bir bütün haline gelmesi ile eğitime dair; kavramsal eğitim, iz bırakmak, keşif yapmak, tümevarım, el-göz koordinasyonu, estetik bakış açısı gibi birçok unsur ortaya çıkmaktadır.

Üçüncüsü ise değer ölçütüdür. Son ölçütümüz olan değer ölçütü ise araştırmamızın temelini oluşturmaktadır. Resimlerdeki değer ölçütüne geçmeden önce, değer in çocuğun kolektif bilinçaltındaki ahengini inceleyelim. Hayata anlam katan; zıtlıkların birbirini kabul etmesi ve uyum içinde yaşamasıdır. Örneğin ışığı değerli kılan karanlıktır. Sağlığı değerli kılan hastalık, vuslatı önemli kılan ise gurbettir. Yine, kutsal metinlerde iyi ve kötü, çalışkan tembel, yardımsever bencil, güzel çirkin, öfke dolu sevgi dolu birçok insan arketipi mevcuttur. Metinlerin temelindeki bu zıtlıklar ve fitratın zıtlıkları çekiş gücü özellikle çocuğun sorgulamaya başlamasına ve sadece kendisinin değil, başkasının da var olduğunu anlamasına sebeptir. Özellikle çocuğun karalama dönemine denk gelen iki yaş sendromu bu duruma örnektir. Çocuk benliğ in ayrılaşması ile değer yargılarının kağıda dökülmesi süresi içinde “Ben nereden geldim, kimim, bu toplumda ne ifade ediyorum, toplumda kabul görmem için ne yapmam lazım?”, gibi sorulara cevap aramaya başlamaktadır. Böylece bilinçaltındaki değerlere dair etkileri resme yansıtmaktadır. Belirli bir yaşa kadar gördüklerini değil, düşüncelerini resme aktaran(Çankırlı, 2011) çocuklar, önce öğrenip sonra çizmektedirler. Dolayısıyla değerlere dair çizdikleri, aslında düşündükleri ve gözlem yoluyla tecrübe ettikleri şeylerdir.

Değerlerin resimlere yansımalarına dair, Minkaуска, Fransa'da Polonyalı, Macar, Filistinli mültecilerin çocuklarına çeşitli resim testleri uygulamak yoluyla; bu insanların resimlerindeki renk, form, içerik gibi karakteristik özellikleri incelemiş ve etnolojik yönlerini ortaya koymuştur. Amerika'da yapılan bir Kızılderili araştırma projesinde ise, uygulanan bazı resim testleriyle, bu insan grubunun ahlaki realizminin izleri araştırılmıştır(Arıci, 2010, s.16). İsrail uçaklarının Gazze'yi bombalamasının ardından, Nur Nasır'ın, Filistin yazısından kan damlayan, solu dikenli ve tel şeritli çiziminde, şehrinin abluka altına alındığını, değerlerinin mermiyle ve bombayla süslendiğini(Çankırlı, 2011, s. 303) anlatan resimlere şahit olunmaktadır. Görüldüğü üzere çocuk resimlerinin dili, değerleri anlamada bir kapı olmakla beraber en içli duyguları da tefsir edebilmektedir. Çocukların değere dair tutum ve algılarının tespit edilmesinde bireysel raporlar ve gözlemler de kullanılabilir. Fakat bu raporların en spontane gelişen formu resim analizleridir.

Değer algısı ve gelişimi açısından bakıldığında, bu araştırmada ele alınan erken çocukluk döneminin iki önemli yönü vardır. Birincisi, değer duygusunun çocuğun anlam dünyasındaki yeri, gelişimi ve eğitimidir. Hangi kültürden, hangi aileden, hangi coğrafyadan gelirse gelsin çocuğun, “Ben vatanseverim”, “Ben liderim”, “Ben duyarlıyım”, “Ben çalışkanım”, “Ben sevgi doluyum”, gibi örneklerle içselleştirdiği her ayrıntının anlam dünyasında bir kodu ve bilişsel bir dünyası vardır. Çocuğun küçükken öğrendiği her şey taş üzerine işlenen nakış gibi olabileceği düşünülmeli ve çocuk, verilen değerlerin davranışa dönüştürülmesi için gerekli metot ve yöntemlerle desteklenmelidir . İkincisi ise, anlamlandırılan dünyanın sembolik ve somut göstergeleridir. Günümüzde eğitim kurumlarında, çocukları tanımak amacıyla resim analizleri henüz yaygın bir teknik olarak kullanılmasa da, çocuğun eline verilen bir kalem ile başlayan serüven, onun zihin dünyasından kişiliğine, duygu durumundan iç dünyasına, algılarından kaygılarına, müdahale çabalarından olmasını istedikleri dünyaya

kadar devam etmektedir. Kullanılan figürlerin kâğıttaki yeri, seçilen renkler, çizimin boyutları, perspektifi ve kompozisyonu bizi çocuklara ulaştırabilen stratejilerdir. Dolayısıyla onların konuşmadığı dil; kalemleri, anlatamadığı duygular; renkleri, olmasını istedikleri şey ise çizimleri olmaktadır.

Çocuk doğmadan önce duyuşsal anlam da birçok şeye vakıftır. Doğumun akabinde henüz yaşamının ilk yıllarında “Acaba değerlerine dair bir tecrübesi olabildi mi?” şeklinde kanaatler de günümüzde önemli soru işaretlerinden biri olup, bu çalışmacının amacını oluşturmaktadır. Tereddütlerin giderilmesi adına okul öncesi eğitim müfredatından seçilen beş değer ile yapılan bu çalışma, değer algısının resimlerle görünür hale getirilmesi ve değer kavramının analizi noktasında yeni bir kazanım oluşturmuş ve çalışmamızın konusu olmuştur. Çünkü yetişkinlerin değerlerine dair sorularına cevap bulması ve sağaltımını gerçekleştirmesi ihtiyacı, çocuklar içinde geçerlidir. Buradan yola çıkarak çocuğa dair değer yargılarının resim analizi ile ortaya konulmasının ihtimal dahilinde olduğu unutulmamalıdır.

YÖNTEM

4-6 yaş aralığındaki çocukların değerlerine dair algılarını incelemek için, psikoloji, klinik psikoloji, gelişim psikolojisi, din psikolojisi, çocuk psikiyatrisi, çocuk gelişimi, resim sanatı gibi birçok alandan yararlanılmıştır. Detaylı araştırma için nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim desen ile incelenmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu, 4-6 yaş aralığındaki değerler eğitimi dersi gören beş çocuk oluşturmakta ve araştırma Samsun’un Tekkeköy ilçesinde özel bir okul öncesi kurumda gerçekleştirilmektedir. Beş çocuktan, vatanseverlik, liderlik, duyarlılık, çalışkanlık ve sevgi konulu değerler için toplamda 20 adet resim yapmaları istenmiştir. Çocuklar seçilirken değerleri anlayabilecek olan örneklem grubu seçilmiş, çalışma grubunun dikkatini dağıtacak tüm figürler sınıftan çıkarılmıştır. Bu yöntem, fenomenolojik bir bakış açısıyla, ortaya çıkan resimlerin özüne ulaşmak amacıyla tercih edilmiştir. Veriler, kaynak tarama yöntemine dayanarak toplanmıştır. Bu bağlamda kaynaklar, resim analiz kitaplarından, YÖK tezden, Google scolar'dan ve sanat dergilerinden elde edilmiştir. Araştırmacı mevcut çalışma için, projektif resim testlerine katılmış, haftada 10 saatten toplam 60 saat *Başkent Üniversitesi Çocuk Resim Analizi ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi* görmüştür. Olgubilim desen ile yürütülen araştırmanın ilk aşamasında 4-6 yaş aralığında ki 5 çocuğa “Değer denilince aklınıza neler geliyor?”, “Değer sadece okulda mı olur? “Evde ki değerlerimize örnek verir misiniz?” gibi sorular sorulup, motivasyonları ve güdülenmeleri sağlanmıştır. Devamında değer ve değer algısına dair,

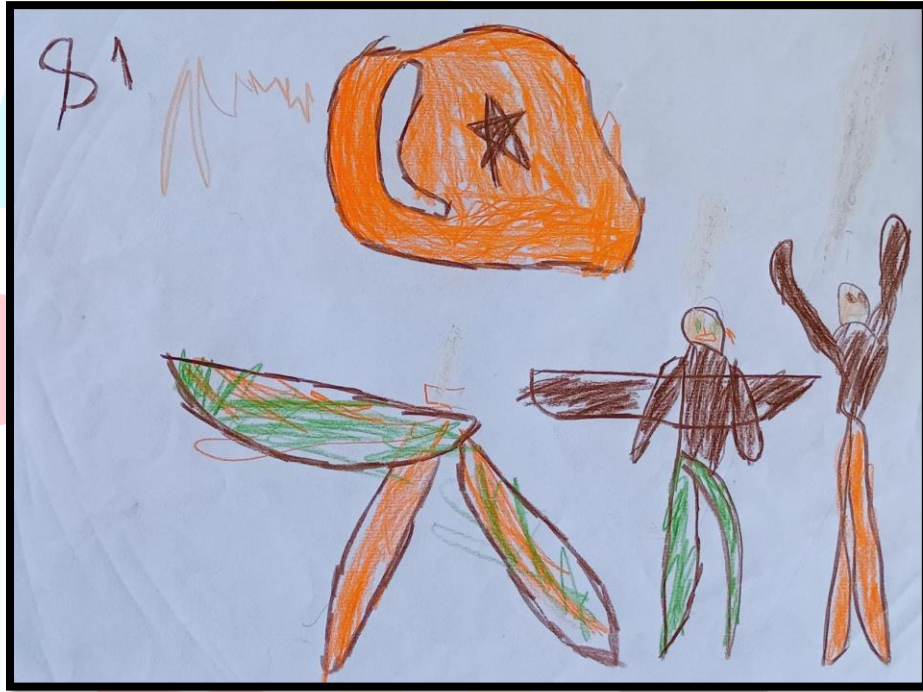
- *Bana vatansever bir çocuk çizer misin?*
- *Bana lider çocuk çizer misin?*
- *Bana duyarlı bir çocuk çizer misin?*
- *Bana çalışkan bir çocuk çizer misin?*

- *Bana sevgi çizer misin?*

Şeklinde 5 ayrı kategori belirlenmiş ve toplamda 20 adet resim çizdirilmiştir. Çalışmada birbirlerinden gördükleri ve duydukları temaları resimleyen çocukların resimleri çalışmadan çıkarılmış, değerlerin tasvirinde farklılık içeren, bizzat kendi ifadeleriyle anlamlandırdıkları resimler tahlil edilmiştir.

BULGULAR

Okul öncesi dönem çocuğunun, Allah, melek, cennet ve cehennem gibi dini kavramlarla ilgili tasavvurlarının işlendiği çok az akademik çalışma mevcuttur. Fakat okul öncesi çocuğunun vatanseverlik, liderlik, duyarlılık, çalışkanlık, sevgi gibi değerlerin işlendiği akademik çalışmalara hiç rastlayamadığımızdan bu konularla ilgili belirli bilgileri resmin çizimine, kompozisyonuna, biçimine ve rengine bakarak açıklık getirmeye çalışacağız. Bu bölümde öğrencilerin ad ve soyadları gösterilmeksizin bir tahlil yapılacak olup, öğrencilerin hangi yaşa ve cinsiyete sahip oldukları, hangi kategoriye cevaplandıkları, aşağıda genel bilgiler başlığı altında belirtilecektir.

Şekil 1. Vatanseverlik Konulu Resim

Genel bilgiler: K1, altı yaşında erkektir ve evin tek çocuğudur. *Vatanseverlik* senin için ne ifade ediyor soruna verdiği cevabını 13 dakikada çizmiştir. K1 okul öncesi eğitimi almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 42 yaşında olup fizik öğretmenidir. Baba ise serbest meslek ile uğraşmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşına uygun olup, öğrenme kapasitesi pek iyidir.

Çocuğun resmi ifadesi: “Burada Seyit Onbaşı var. Yanındaki arkadaşı Mehmet Bin Ali. Oradaki alet ise top. Seyit Onbaşı mermiyi kaldırmış topun içine koyacak. Mermi büyük bir bacadan geminin içine girmiştir. Gemi batmış savaş bitmiştir. Seyit Onbaşı Çanakkale’de son gün yaralanmıştı. Bu bayata 18 Mart’ta gözünü kapatmıştı. Vatanımız en sonunda kurtuldu. Bayrağımızı kurtardık ve astık. Yanındaki 81 yazısı 18 Mart 1915’te temsil ediyor o mermi 210 okkadır.”

Analiz / Vatanseverlik Değerinin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde okul öncesi değerler eğitimi müfredatına dahil olan *Vatanseverlik* kavramına dair etki görülmektedir. K1, resmini kahverengi ve turuncu ile harmanlayarak tamamlamıştır. Turuncu, dinamik bir renk olup, sıcaklığı, hareketi ve yaşama kudretini anlatır. Duyguları canlandırır ve genellikle mutluluk ve neşe verir(Erim, 2000, s. 12). K1 son derece hareketli ve dışa dönük bir çocuktur. Vatanseverlik algısını kişiliğine bürünen enerjik yapısıyla birleştirmiş, hareketi, heyecanı ve dinamizmi bu renk ile tercüme etmiştir. Biçim olarak bakıldığında ise, Seyit Onbaşı’nın sırtındaki mermiden gövdesinde görülmesi sebebiyle saydamlık özelliğinin olduğu görülmektedir. Çünkü çocuk resimlerindeki saydamlık, kolların ve bacakların elbise içerisinden görülmesi, evden içerinin yansıtılması gibi durumlardır. Resmin bütününe hakimiyet söz konusudur. Figürler coşkuyu ve kazanma arzusunu dile getirircesine ellerini açmıştır.

Yorumlama / Vatanseverlik Değerinin Plastik ve Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: Resimde Seyit Onbaşı ve Arkadaşı Mehmet Bin Ali görülmektedir. Seyit Onbaşı, 255 okkalık mermisini kaldırmaktadır. K1, merminin koyulacağı topu sol tarafa, 2 kahramanı ise sağ tarafa konuşlandırmıştır. Yapılan araştırmalarda Sayfanın sağ tarafı geleceği, hareketi, hedefleri, akışı, adım atmayı temsil eder. Sol tarafı aileyi, geçmişi, gelenek ve bağları temsil etmektedir(Eren, 2022). Buradan da hareketle K1, sola yerleştirilen ve yönü sola döndürülen top ile Çanakkale destanını, sağa yerleştirilen Seyit Onbaşı ve tertibi Mehmet Bin Ali ile geleceğe aktarılan ve ömür boyu yaşatacağı Vatanseverlik duygusuna yer vermektedir. Ayrıca K1, sol üst kısımda yazmış olduğu 81 rakamı ile 18’i kastettiğini söylemektedir. Buradan da K1’in okuma yazmaya hazırbulunuşluk halinin vatanseverlik duygusu ile tasvir edildiğini görmekteyiz. Çocuklar resimlerini renklendirirken iki farklı yöntem uygularlar. Birincisi dekoratif amaçla yapılan boyama, ikincisi ise rengi kullanırken realist bir seçim yapmasıdır. Dekoratif boyama yapan çocuklar resimlerini daha çok süslemeye yönelik rengârenk bir şekilde boyamayı tercih ederler. Renklendirme yaparken realist yaklaşım sergileyen çocuklar ise, etrafında gördüğü objelerin doğal renklerine uygun şekilde seçimler yapar(Avcı, 2020, s. 21). Buna istinaden bayrağın renginin neden turuncu olduğunu sorduğumuzda “Olur böyle şeyler” diyerek kırmızı rengin ağırlığından kurtulup, süslemeye yönelik resim yaptığını, o anki ruh halinin enerjisini ve heyecanını resme yansıttığını görmekteyiz. K1, turuncu ve kahverengine ek olarak yeşil tonlarda çizimini tamamlamıştır. Bizzat yeşil renk, tabiatın neşvü neması, Cennet ve cennet elbiselerinin rengi, hayatı temsil eder. Resimlerde ise ruha işlediği olumlu tesiri, huzuru, sükûneti temsil etmektedir. Hatta kalp organının, bu rengin yaydığı enerji alanında olduğu düşünülür(Sorularla İslamiyet, 2022). Buradan

hareketle yeşil renk, zaferin getirdiği mutluluğa, ölüm gerçeğinin ardındaki huzurlu bir sonsuzluğa işaret etmektedir. Bu da bizi, K1'in Vatanseverlik hissiyatını tüm gerçekliğiyle yaşadığına götürmektedir.

Yargı / Vatanseverlik Değerinin etki Oranı Konusunda Yargı: K1'in yapmış olduğu vatanseverlik konulu resim çalışmasında savaş ortamının kasvetinden ve buhranından bir eser olmadığını, aksine savaşın kazanılmış olmasının etkisini görmekteyiz. K1'in savaş ortamını görmeden resimlerinde bu kadar detaya yer vermesi, tv, tablet, internet, yazılı basın gibi birçok medya ortamından Çanakkale imgesine maruz kaldığını göstermektedir. Anneye bu durumu sorduğumuzda "Hocam bu aralar Çanakkale Destanına iyice taktı, sürekli Youtube'den izliyor ve bizlere soru soruyor" diyerek bu durumu izah etmektedir.

Şekil 2. Liderlik Konulu Resim

Genel Bilgiler: K2, altı yaşında kız çocuğudur. Üç kardeşten en küçüğüdür. *Liderlik* konulu bir resim çizer misin? Sorusunun cevabını 15 dakikada çizmiştir. K2 okul öncesi eğitimi almakta olup, değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 42 yaşında olup lise mezunudur. Anne ve baba serbest meslek yapmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşından yüksek düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir.

Çocuğun Resmi İfadesi: "Bunlar eskiden sınıf arkadaşlarıymış. Birisi büyümüş, okumuş, öğretmen olmuş. Ama erkek bir öğretmen. Diğer erkek olan öğretmen olamamış. Elindeki telefonla sabahdan akşama kadar oyun oynuyor. Kız ise Lovelet'e gitmek için otobüs bekliyor."

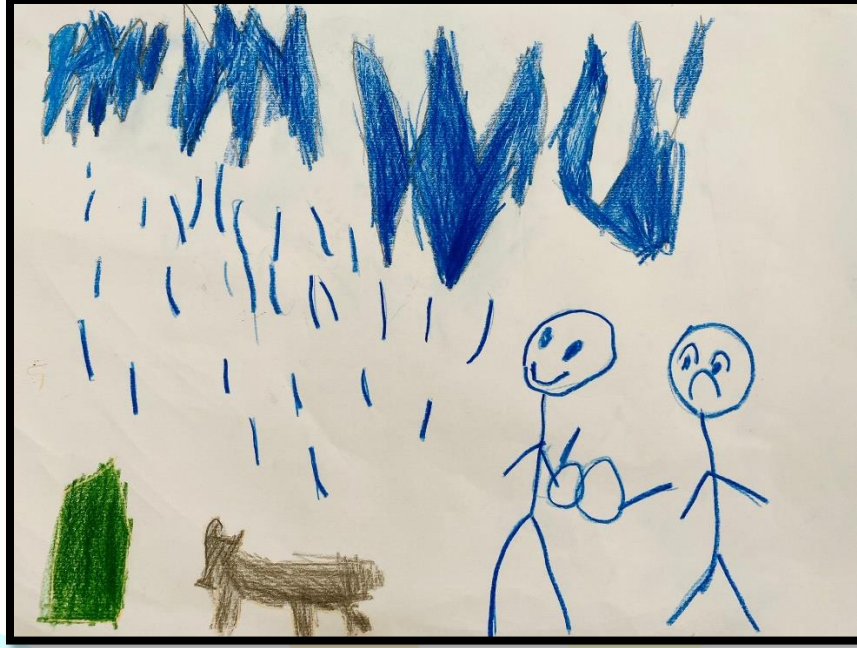

Analiz / Liderlik Değerinin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde okul öncesi değerler eğitimi müfredatına dâhil olan *Liderlik* kavramına dair etki görülmektedir. Renk olarak ağırlıklı mavi-pembe-yeşil kullanmıştır. Soğuk renklerin ağırlıklı olduğu bu resimde tonlar, insanda, sakinlik, güven, rahatlık, uyuşukluk gibi duyguları oluşturduğu görülmektedir(Özer, 2016, s. 272). Zira K2, resim çizerken gayet rahat olmakla beraber, kurgusunda kendinden emin bir yapıya sahiptir. Biçim olarak bakıldığında ise net olarak saydamlık özelliği göze çarpmaktadır. K2, iş çantası içerisindeki kalem, silgi, açacak ve kitabı dışarıya yansıtmış, soldaki kız figürünün elbise içerisindeki bacak ve gövde kısmını şeffaflaştırmıştır. Bu saydamlık K2'in liderlik konusunda kendinde çağrıştırdığı ayrıntıları resmetmesine neden olmaktadır.

Yorumlama / Liderlik Değerinin Plastik ve Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: K2, Lider figürü olarak çizdiği kişiyi, erkek öğretmen olarak betimlemekte, liderin okuyup öğretmen olduğunu, diğerleri gibi tembellik yapmadığını, sözü dinlenen bir karaktere sahip olduğunu anlatmaktadır. K2 okul öncesi hayatı boyunca kadın öğretmenlere sahip olmuş fakat birinci sınıf için erkek öğretmene yazılmıştır. Bu cinsiyet kendisinde bir etki oluşturmuş bu nedenle lider figürünü erkek olarak çizmiştir diyebiliriz. Löwenfeld “Şema, çocuğun ruhsal yapısını ortaya koymaktadır. Bir çocuğun semasındaki, yuvarlak, kapanmayan ve güvensiz çizgilerden onun kaygılı ve duyarlı olduğunu saptayabildim; buna karşılık bir başka çocuğun, dörtgen biçimindeki gövde resminde de onun kararlılığını izleyebildim; en erken semalarda bile çocuğun kişiliği okunabilir”(Aşkaroğlu, 2006, s. 56.)demektedir. Böylece resimde kararlılıktan ileri gelen kare şeklindeki gövdenin liderlik kavramını yansıttığını görmekteyiz. Boynunda kravatı, elinde iş çantası ile lider figürünü birleştiren K2, umudu, gerçekliği, kendine güveni temsil eden yeşil ve mavi renkleri tercih etmiştir. Kendisi de lider karakterli olan K2, tüm figürlere boyun çizerek dürtü kontrolüne işaret etmektedir. Belirgin olarak çizilen boyun, kişinin duygularını iyi kontrol eden biri olduğunu ifade etmektedir. Kısa, kalın bir boyun ise öfke kontrolsüzlüğüne işaret eder(Elumar, 2021, s. 21). Ayrıca resimdeki, detayların çok fazla olması dürtü kontrolüne işaret eder. Çevreyi kendi kontrolü altına alma isteği, çevresindekilere karşı aşırı ilgi, kendini sınırlayamama ve duyarlılık düzeyi hakkında ipucu vermektedir(Sarialp, 2022). Buna istinaden öğretmeninden alınan rapora göre K2'in kendini çok iyi ifade ettiği, kontrolcü olduğu ve saldırgan davranışlarının bulunduğu görülmektedir. K2, sağındaki figürün lider olmadığını, aksama kadar elindeki telefonla boş boş dolaştığını söylemektedir. Buradan işaretle liderlik kavramının K2 de çalışkanlık duygusunu anımsattığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu figür K2'in abisini yansıtır olabilir. Zira abi okula gitmek istememekte ve çalışkanlık ile ilişkilendirildiğinde ailevi konumunda geri planda kalmaktadır.

Yargı /Liderlik Değerinin Etki Oranı Konusunda Yargı: K2 liderlik kavramının farkında olup bunun verdiği güveni iş çantası, resmi kıyafetler ve statü ile resmetmiştir. Burada K2'in, renk, biçim ve ayrıntılarıyla liderlikten etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3. Duyarlılık Konulu Resim

Genel Bilgiler: K3, dört yaşında kız çocuğudur. Evin tek çocuğudur. *Duyarlılık* konulu bir resim çizer misin sorusuna verdiği cevabını 11 dakikada çizmiştir. K3 okul öncesi eğitimi almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 28 yaşında lise mezunudur. Baba serbest meslek sahibidir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşından fazla düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir.

Çocuğun Resmi İfadesi: “Bir kedi var ve evi yokmuş. Ev yaptım ona. Bulut yaptım. Yağmur sayesinde kedi su içiyor. Sonra üzülmüş ve gözü görmeyen kişiye gözlük hediye etmiş. Oda çok sevindi.

Analiz / Duyarlılık Değerinin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde okul öncesi değerler eğitimi müfredatına dâhil olan duyarlılık kavramına dair etki görülmektedir. Renk ilişkisine bakıldığında Mavi, gökyüzünün ve denizin rengidir. Sakinliği ve uyumu ifade eder. Çocuğun kendine olan güvenini gösterir. Mavi rengi kullanan bir çocuk duygularını daha iyi kontrol edebilir (Savaş, 2014, s. 22). Maviyi tercih eden kadınların hisleri son derece derin olur. Böyle bir kadına bakarsanız, bir an neşenin kanatlarıyla uçarken, biraz sonra, hiç sebepsiz yahut en ufak sebepten, kederin derin uçurumlarına yuvarlanmıştır (Ustaoglu, 2007, s. 49). K3, duyarlılık kavramının üzerinde uyandırdığı, huzuru, sükûneti, derinliği resminde ifade etmiştir. Biçim olarak bakıldığında ise, K3’ün realizme verdiği önemi göstermektedir. Bulutlar yağmur damlalarıyla, kedi kulübesiyle resmedilmiştir. Çünkü realizm, yağmurun buluttan ileri geldiği ve hayvanlarında yuvası olduğu gerçeğine bizi götürmektedir. Eğer bunlardan biri olmasaydı, resim K3 için eksik kalabilirdi. Yine bulut çizgilerin kesişmesi, yukarıdan aşağıya, çizilmesi bir seçim ve iradeye dayanmaktadır. Bu çizimleri yapan bir çocuğun artık

kendi kararlarını vermeye başladığını göstermektedir(Çankırılı, 2011). Bu da bizi, K3'ün duyarlılık konusunda kendine ve resmine duyduğu güvene götürmektedir.

Yorumlama / Duyarlılık Değerinin Plastik ve Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: K3, kesişen bulutların altında birinin diğerine yardım ettiği ve duyarlı olan iki çocuk çizmiştir. Çocuklardan biri mutlu diğeri ise üzgündür. Resim, mutlu olan çocuğun elindeki gözlüğü, üzgün olan arkadaşına verdiğini göstermektedir. Böylece gözü görmeyen bir çocuğun gözlüğü olmakta, arkadaşı da vesile olduğu için sevinmektedir. Fakat verilen hediyein gözlük olması manidardır. Zira K3, gözlük takmakta ve gözlüksüz görememektedir. Bu da K3'ün bu konuda daha duyarlı olduğu gerçeğine bizi götürmektedir. Levy ve Levy gençler tarafından çizilmiş 2000 kadar hayvan resmini bitirdikten sonra erkeklerin daha çok yılan balık ve at, kızların ise kedi tavşan ve köpek çizdikleri sonucuna ulaşmışlardır(Yavuzer, 1993, 2. 78). Neticede K3, yağın yağmurların altında ıslanan kedi çizmekte ve ona bir ev yapmaktadır. Burada cinsiyet faktörünün resimdeki farklılaşmasına tanık olmaktadır. Ev ve kedi figürlerinin sol tarafta olması ve bu figürlerin göz, ağız, burun ve pencereye sahip olmaması meseleyi geçmişte bırakabileceğini göstermektedir. Gözlükle yardım eden arkadaşının ise gelecekte dahi hatırlanacak olan bir davranış sergilediği düşünülmekte ve bu yüzden sayfanın sağını kullandığı görülmektedir. Çünkü Sayfanın sol tarafında yer alan resimler bireyin geçmişi; sağ tarafı ise bireyin geleceğiyle ilişkili olabilmektedir(Mukba vd, 2018, s. 392). Ellerin açık olması duyarlılığın yanı sıra yardımlaşmanın da her daim olabileceği fikrine bizi götürmektedir.

Yargı / Duyarlılık Değerinin Etki Oranı Konusunda Yargı: Alschuler ve Hattwick'e göre renkler çocukların hislerini, çatışmalarını, çektikleri zorlukları anlatabilecekleri ideal bir araçtır. Renkler çocuklar için doğayı çağırıştırır, dolayısıyla onların duygularının rengidir(Şansal, 2014, s. 113).Bu aracı kullanan K3, duyarlılık konusunda duygularını renkler, figürler ve kurgu olarak çok net ifade etmektedir.

Şekil 4. Çalışkanlık Konulu Resim

Genel Bilgiler: K4, beş yaşında erkek çocuğudur. İki kardeşten büyüğüdür. *Çalışkanlık* sana neyi anımsatıyor, çiziyor musun? Soruna verdiği cevabı 9 dakikada çizmiştir. K4, okul öncesi eğitim almakta olup değerler eğitimi dersi görmektedir. Anne 26 yaşında olup lise mezunudur. Anne ve baba kendi aile şirketlerinde çalışmaktadır. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşına uygun düzeyde olup, öğrenme kapasitesi iyidir.

Çocuğun Resmi İfadesi: “Bu ağaç kiraz ağacıdır. Mevsimde yaz mevsimi. Ağaçtan kopan kiraz yere düşmüştü. Karıncada onu aldı. Evine götürdü. Çünkü karınca çalışkan bir karıncadır.”

Analiz / Çalışkanlık Değerinin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde okul öncesi değerler eğitimi müfredatına dâhil olan *Çalışkanlık* kavramına dair etki görülmektedir. Resimde görülen renkler açık renktedir. Biçim açısından bakıldığında en önemli özelliğin boy hiyerarşisi olduğunu görmekteyiz. Zira Çalışkanlık kavramını ön plana çıkardığı için karıncayı daha ön planda ve ortada çizmiş, ağacı ise arka planda göstermiştir.

Yorumlama / Çalışkanlık Değerinin Plastik ve Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması: K4, resimde bir ağaç çizmiş ve ağaçta yetişen kirazları resmetmiştir. Ağaçtan düşen kirazları toplayan karıncaya çalışkanlık atfeden K4’ün, ağustos böceği ve karınca hikâyesinden esinlenerek resmi çizmiş olduğu düşünülmektedir. Ağaç çizimi genel anlamda çocuğun kendi portresi olduğuna işaret eder(Sarıalp, 2022). Ağacın yeşil çizilmesi realizm gerçeği ile beraber çocuğun pozitifliğine

işarettir. Fakat ağaçlardan çıkan kırmızı kirazların dikey şekilde boyanması, kırmızı renkte olması ve uzun şekilde çizilmesi çocuktaki saldırganlık duygusunu anımsatmaktadır. Çünkü çocuk çalışkanlık temalı bu resmi sıkılganlık halinde bitirmiş ve hızlıca tamamlamıştır. Resmi sayfanın sağ tarafına yapmakla, dışadönük bir kimliğe büründüğü görülmektedir. Çünkü Machover'a göre, resim sağa yapıldığı takdirde dış dünyaya; sola yapıldığı zaman ise iç dünyasına yönelmiş olduğunu göstermektedir(Arıci, 2006, s. 21).

Yargı / Çalışkanlık Değerinin Etki Oranı Konusunda Yargı: K4, bulgular bağlamında yaşına uygun olarak çizdiği resimde çalışkanlık temasını karınca ile sembolize etmekte, karıncaya mutlu ve gülen yüz konuşturarak çalışkanlığın güzel bir vasfı olduğunu bilmektedir.

Şekil 5. Sevgi Konulu Resim

Genel Bilgiler: K5, beş yaşında erkek çocuğudur. Evin tek çocuğudur. *Sevgi* konulu bir resim çizer misin sorusuna verdiği cevabını 11 dakikada çizmiştir. K5 okul öncesi eğitimi almakta olup değerle eğitimi dersi görmektedir. Anne 29 yaşında lise mezunudur. Baba serbest meslek sahibidir. Çekirdek aile yapısına sahiptir. Çizim kalitesi yaşına uygun düzeyde olup, öğrenme kapasitesi ortadır.

Çocuğun Resmi İfadesi: “Ortadaki el annemin çocukken eliydi. Elini açmış dua ediyor. Kenarında bir bebek, bir anne ve bir baba var.”

Analiz / Sevgi Değerinin Biçim ve Renk İlişkisine Etkisi: Bu resimde okul öncesi değerler eğitimi müfredatına dâhil olan sevgi kavramına dair etki görülmektedir. Kahverengi, yapılan bir

çalışmaya göre %7.2 ile toprak, %4.8 ile resmiyet, acı, gizemli, sıradanlık, ağırlık, monotonluk gibi duyguları çağrıştırmaktadır(Ustaoğlu, 2007, s. 125).Öğretmeni ile konuştuğumuzda K5'in duygusal uyaranlara yeterli yanıt vermediğini ve durağan bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Biçim açısından bakıldığında kâğıtta yer çizgisi kullanılmadığı ve figürlerinden havada, boşlukta gibi kaldığı görülmektedir. Bu durum çocuğun güven ortamında olmadığına, hayalci bir kişiliği olduğuna işaret etmektedir.

Yorumlama / Sevgi Değerinin Plastik ve Psikolojik Etkilenimlerinin Yorumlanması:

K5, kocaman dua eden bir el, sol tarafa baba, sağ tarafa sırayla bir bebek ve anne çizmiştir. K5 dua eden elleri annesinin eli olduğu söyleyerek önce yanına bir bebek çizmiştir. Burada dikkat çeken nokta K5 aslında kardeş istemekte ve evde sıkıldığını anneye söylemektedir. Hayaline sevgiyle yapışan K5, bebeğin yanına anneyi çizerek ve gözlerini anneye çevirerek sevgi temalı resmini tamamlamıştır. Kardeşin ve bu kardeşi doğuracak olan annenin yan yana çizilmesi kardeş durumunu ne kadar önemseydiğini göstermektedir. Fakat K5'in bu resimde olmaması doyurulmayan duygusal boşluğuna işarettir. Çünkü araştırmalarda, çizdiği resimde çocuğun kendini nerede çizdiği o ailede kendini nerede gördüğü, nasıl hissettiğini anlatır. Çocuk kendini resme dâhil etmiyorsa aile üyelerinin ona olan yaklaşımından kaynaklanan durumdan dolayı kendini değersiz görmektedir(Günaydın, 2019, s. 95). K5, psikolojik olarak kardeş ihtiyacını sevgi temalı resimle doyurmaya çalışmaktadır. Ailenin çiziliş sırasına bakıldığında anneyi sağa ve yakınına, babayı sola ve uzağına yerleştirmiştir. Bu durumda anne ile geleceğe dair sevgi dolu birliktelik hayali kurarken baba ile bazı problemlerin olması söz konusu olabilmektedir. Kolların kısıcak olması ve parmakların olmaması öğrenilmiş çaresizlik(Sarıalp,2022) durumunu düşündürmektedir.

Yargı / Sevgi Değerinin Etki Oranı Konusunda Yargı: Sevgiyi sembolize eden resmin etki oranı olduğu düşünülmektedir. Genel bakış açısı olarak dua eden elin varlığı hayal edilen kardeşin gelmesiyle sevgiye açılacak bir kapı olarak düşünülmektedir.

SONUÇ

Doğumdan önce fiziksel bir büyüme ile başlayan gelişim, doğumdan sonra çevre ve kalıtım ile devam eden etkileyici bir yolculuğu içermektedir. Yine doğumdan önce işitsel duyu ile başlayan eğitim, doğumdan sonra niteliği ile anlam kazanan bir forma dönüşmektedir. Beyindeki sinaptik budanmanın ilk 6 yaşa kadar olan inanılmaz gelişimi, çocuğun maddi terakkisi için gerekliyken, psikolojik olarak budanması, karışıklığın temize çıkartılması, cevapların anlamlandırılması ise manevi terakkisi için gereklidir. Bu çerçevede yapılan araştırmalar da dini ve ahlaki eğitimlerin kalitesi bir hayli ilgi odağı olmuştur.

Jung, insanın çocukluktan itibaren Allah'ı bulmak için kendisini bir arayışa yönlendiren bilinçdışı arketipsel bir arzu bulunduğunu, bu genetik arzu durumunun insanı yüce bir güce inanmaya sevk ettiğini belirtmektedir(Bilici, 2014, s. 34). Bu arayış özellikle çocuğun dünyasında bir ağacın kökü

ve gövdesi misali sağlam bir zemin üzerine oturtulmalı ki en ufak rüzgârda yıkılmasın. Bu nedenle değer gelişiminin hissettirdiği duyguları, çocuktan bir parça alarak resim üzerinde incelemek, araştırmanın güvenilirliğini artırarak sağlıklı bir fikir ortamı sunmaktadır.

Okul öncesi resimlere bakıldığında vatanseverlik, liderlik, duyarlılık, çalışkanlık ve sevgi gibi değer objeleri görülmektedir. Bu objelerden vatanseverlik Çanakkale destanı ile, liderlik meslek ile, duyarlılık paylaşım ile, çalışkanlık karınca ile, sevgi kardeş ile betimlenmiştir. Çocuklarda seven ve sevilen değer figürlerinin oluşturulması kolay değildir. Bu konuda en önemli adım, çocuğun kişiliğini doğru bir imaj ile birleştirmektir. Öğretilecek her değer, çocuğun ihtiyacı nispetinde verilmeli, fazlası ile çocuk bunaltılmamalıdır.

Okul öncesi gelişim aşamasında yeni kavramlar peşinde olan çocuk, tahayyül ettiği her figürü sürekli değiştirdiği için, konu ile ele alınan ilk resim, ilk andaki duygu gerçekliğini temsil ettiği düşünülerek hareket edilmelidir. “Bu olmadı.” diyerek kenara konulan her kâğıdın aynı gün ve saatte tekrar çizdirilmesi, çocuğun sıkılmasına ve duyguların gerçekliğini yitirmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle değer bağlamında veriler elde edileceği için çocuğun motivesi ve resme olan ilgisi canlı tutulmalıdır.

Çocukların yaşına paralel olarak değişen resimlerde bir aylık gelişimin bile farklı tezahürü olmaktadır. Bu nedenle 5 yaşta elde edilen dekoratif bir ürün ile 9 yaşta elde edilen ürün aynı değildir. Zira ilgi alanları farklı yöne evrilmiştir. Bu süreçte değişen ilgi alanları tesadüfün iradesine bağlı olarak çevresel faktörlerin etkisiyle yapılandırılmakta ve yorumlayanın hüneri ile harmanlanmaktadır. Aksi takdirde sorunun kökenine inilmemekte, duygulara yüzeysel bir bakış ile bakılmaktadır.

Resim tek başına tutum ölçeği olarak düşünülmemelidir. Aileden alınan anemnez ve çeşitli testler doğrultusunda resim analiz edilmelidir. Çocuğun hangi temada resim çezeceği (serbest temalı resimler ve yapılandırılmış resimler) belirlenmeli, yapılan tek resim ile tanı konulmamalı, diğer resimlerde incelenmeli ve resmin ayrıntısında boğulmadan bütüne hâkim olunmalıdır.

Çocuğun çizdiği resme kendi algımızda bulaşmaktadır. Bu nedenle analiz yaparken büyüklerin değer yargılarıyla değil, çocukların değer yargıları ve engin hayal gücü ile bakılmalıdır.

Son olarak şunu söylemeliyiz ki, bir karışım bir de bileşim vardır. Karışım; iki madde birbirine karışır, fakat yeni bir madde oluşturmaz. Mesela demire mıknatıs tutun, sülfürden ayrıldığını görürsünüz. Bileşim ise; iki maddenin bir reaksiyona girerek yeni bir madde oluşturmaktır. İşte, gelişimine uygun verilmeyen değer eğitimi karışım gibidir. Çocukta fazla bir değişiklik meydana getirmez. Ancak gelişim özelliklerine, dini hassasiyetlere dikkat edilerek verilen değer eğitimi, çocuğu yoğurarak yeni bir insan haline getirmektedir. Bu konuda yapmış olduğumuz bu çalışma, bir rehber misali temel oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arıcı, B. (2010). Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim, Sanat Dergisi, S.10, Ağustos 2010.
- Aşkaroğlu, B. (2006). Şiddet İçeren Çizgi Filmlerin İlköğretim Dönemi Çocuklarının Resimleri Üzerine Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Avcı, A. (2020). 9-14 Yaş Çocukların Resimsel Anlatımlarında Göç ve Göçmenlik Algısı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Nevşehir.
- Bilici, A. (2014). 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bulut, Ş. (2019). Çocuk ve Resim, 8.Uluslararası Meslek Yüksekokulları Sempozyumu.
- Çankırılı, A. (2011). Çocuk Resimlerinin Dili, 1. Bs, İstanbul.
- Çelik, F. (2018). 9-12 Yaş Grubu Çocukların Çizdikleri Resimlerle Depresyon, Kaygı ve Özsaygı Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Elumar, E. (2021). Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Aile Temalı Resimlerinde Kardeşlik Olgusuna İlişkin Yansımaları, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Eren, P. Çocuk Resimleri Analizi, <https://Egitimheryerde.Net/Cocuk-Resimleri-Analizi-Aile-Resmi-Testi/>. (28.08.2022).
- Erim, G. (2000). Rengin Psikolojik Etkileri, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.1/13.
- Günaydın, A. (2019). 4-15 Yaş Arası Otizm Spectrum Bozukluğu Olan Çocukların Öğretmen Algılarının Resim Analizi Aracılığı İle İncelenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Kıryak Z. (2020). Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Zihinsel İmajlarının Belirlenmesi: Bir Sınıflar Arası Karşılaştırma, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.50, Mayıs 2020.
- Mukba, G. (2018). “Bir Kaktüs Resmi Çiz” Testi Aracılığıyla Psikolojik Danışman Adaylarının Kişilik Özelliklerine ve Duygu Durumlarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, Van, S 2/4.
- Özer, D. (2016). Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, S. 6/3.
- Sarıalp, D. Çocuk Resimleri Yorumlama ve Psikolojik Resim Testleri Eğitimi, Www.Aknetakademi.Com.Tr. (01.08.2022).
- Savaş, İ. (2014). Çocuk Resmi ve Bilinçaltı, İstanbul Arel Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Sorularla İslamiyet, Rahman Suresi 64 ve 76 Ayetlerinde Neden Özellikle Yeşilden Bahsedilmiş?, <https://SorularlaIslamiyet.Com/Rahman-Suresi>. (21.09.2022).

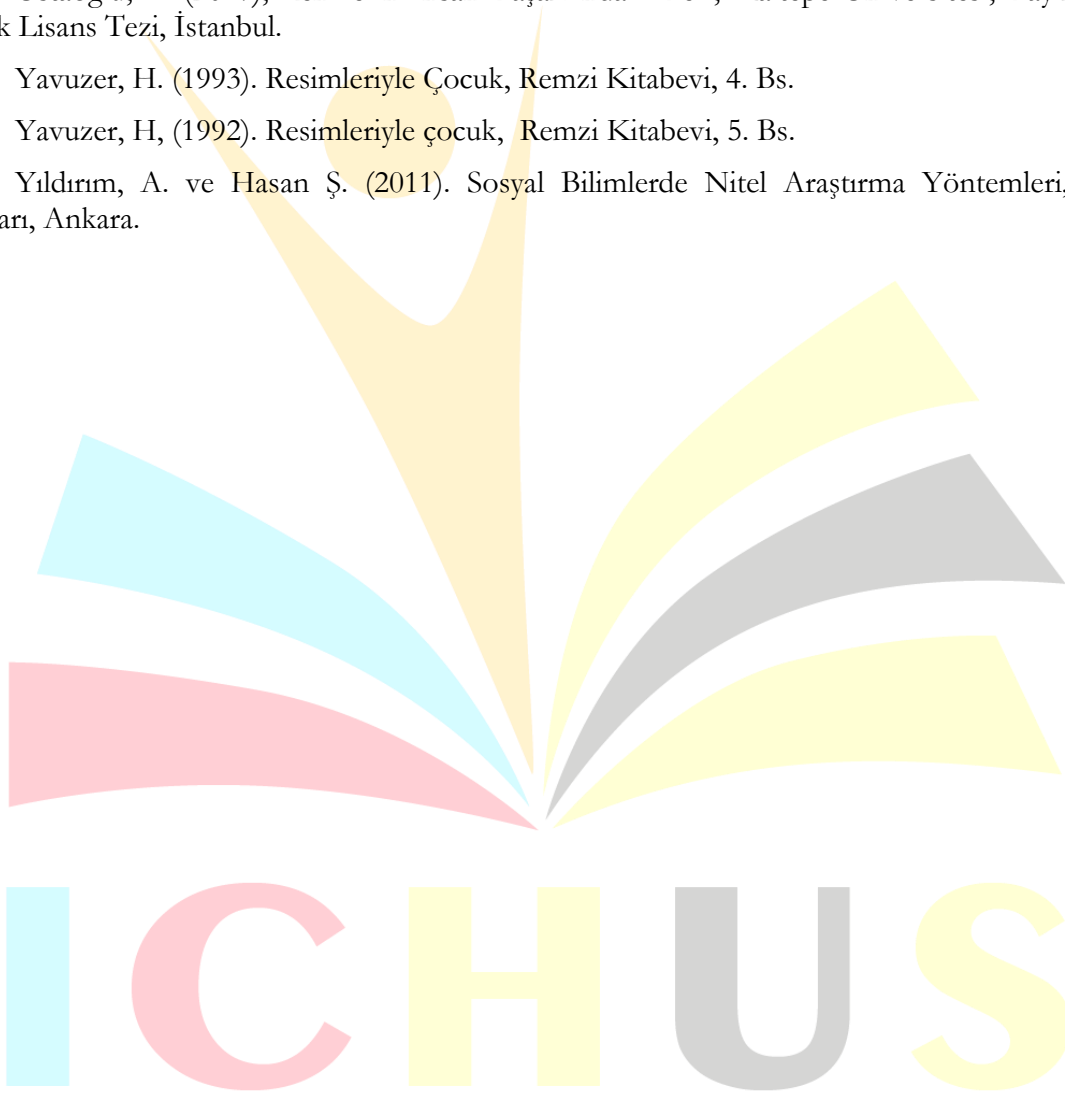
Şansal, S. (2014), Çocukların Çizdiği Hayvan Resimlerinden Aile İlişkilerinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ustaoglu, E. (2017), Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri, Maltepe Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yavuzer, H. (1993). Resimleriyle Çocuk, Remzi Kitabevi, 4. Bs.

Yavuzer, H. (1992). Resimleriyle çocuk, Remzi Kitabevi, 5. Bs.

Yıldırım, A. ve Hasan Ş. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara.

Cessâs'ın Kazf Suçuna Bakışı

Şükri ŞİRİN¹

Abstract

Chastity and honour are the values that Islam especially aims to protect. Therefore, Islam included sanctions preventing the crime of adultery and took serious measures to prevent any person from being accused of adultery without evidence, which is called kadhf. Islamic law did not leave slander of adultery as a moral norm, it added a legal dimension by making it a criminal offence. Therefore, indiscriminate accusation of individuals is not allowed. The provisions related to kadhf are in the 4th-5th verses of the Surah Nur. The verses refer to three punishments, two worldly and one otherworldly, to be imposed by the authority. Then there is forgiveness that comes with repentance.

Cessas (d. 370/981), one of the Hanafi jurists, sought to prove the views of the Hanafi sect with rational and narrative methods, and sometimes criticized the views of other sects. Cessas, in his comments on the crime of kadhf, while responding to different opinions based on the texts, also carried the subject to wider discussion with possible questions.

Cessas dealt with the issue of kadhf especially in his two works and sought to prove his views. In this context, he included the nature of kadhf, the scope of the kadhf verse and the conditions for the occurrence of the kadhf crime. Then, he discussed the words used by slanderer, whether he/she could prove his/her claim, and the position of the slandered person. He discussed the views of the sects about when the witness of slanderer would be accepted or rejected and explained it linguistically with examples. He also examined the consequences of difference between viewing the punishment for kadhf as a right of Allah and as a right of person.

In this study, the method and arguments of Cessas on this issue will be discussed.

Keywords: Islamic law, Kadhf, Hadd, Witness, Cessas

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri, Orcid: 0000-0001-8881-9261

Giriş

İnsanların iffet ve namusu İslâm dininin özellikle korumayı hedeflediği değerlerden biridir. Bundan dolayı zina suçunu engelleyici yaptırımlara yer vermiş, delilsiz olarak herhangi bir kişiye zina isnat edilmesini engellemek için de ciddi tedbirler almıştır. İffetli bir kişiye zina isnadında bulunup iddiasını ispatlayamayan kişiye kâzif denir. İslâm hukuku, evrensel anlamda kötü bir davranış olarak kabul edilen zina iftirasını ahlâkî norm düzeyinde bırakmamış, bunu ceza konusu yaparak hukukî bir boyut kazandırmıştır. Böylece bireylerin gelişigüzel suçlanmalarına müsaade edilmemiştir. Kazf ile ilgili hükümler, Nûr Sûresinin 4 ve 5. âyetlerinde geçmektedir. İlgili âyetlerde kâzif için uygulanacak üç farklı cezadan bahsedilmektedir. Bu cezalardan ikisi otorite tarafından uygulanacak dünyevî cezalar iken sonuncusu uhrevî bir ceza mahiyetindedir. Âyetin son kısmında ise tövbeyle gelecek bir bağışlamadan bahsedilir. Zina iftirasına muhatap olan kişinin kadın olması daha vahim sonuçlar doğurabileceğinden âyetle özellikle kadınlar konu edilmiş olsa da hüküm açısından muhatapın kadın ya da erkek olması arasında bir fark gözetilmemiştir.

İslâm hukukuna dair eserlerde genellikle furû türü kitaplarda yer alan kazf meselesi, âlimler arasında bir takım görüş ayrılıklarına sahne olmuştur. Başta kâzifte aranan özellikler olmak üzere kazf için kullanılan sözlerin sarih ya da kinaye olması hususlarında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin Mâlikî mezhebinde kazfın açık bir şekilde ifade edilmesinin yanı sıra bu anlama gelebilecek kinayelerle de gerçekleşeceği kabul edilmektedir. Diğer taraftan kendisine zina isnat edilen kişinin hür veya köle olması, deli olması, yaşının küçük olması gibi hukukî durumuna bağlı olarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Mezhepler arasında tartışma konusu olan bir diğer husus ise zina isnadında bulunan kişinin iddiasını ispatlama amacıyla getireceği şahitlerde aranan özellikler olmuştur. Yine zina isnadında bulunan kişinin bizzat kendi şahitliğinin hangi aşamalarda kabul veya reddedileceği, şahitliğinin reddedilmesi durumunda bunun geçici bir süre ile veya ebediyen olması yönleri en çok tartışılan konular arasındadır.

Döneminin en büyük âlimlerinden kabul edilen Ebû Bekr Ahmed b. Âlî er-Râzî el-Cessâs (öl. 370/981), Hanefî mezhebi içinde gerek usûl gerekse furû alanında haklı bir şöhret kazanmıştır. (Güngör, 1993, s. 427) Cessâs, Hanefî mezhebinin görüşlerini aklî ve naklî yöntemlerle delillendirmiş, diğer mezheplerin görüşlerini ise zaman zaman tenkit etmiştir. Güçlü bir muhakemeye ve ikna kabiliyetine sahip olan Cessâs, *Abkâmu'l-Kur'ân* isimli eserinde kazf konusunu kendi sistematigi içinde ele alırken Tahâvî'nin (öl. 321/933) eserine yazdığı şerhinde metne bağlı kalarak konuya açıklık getirmiştir. Usûle dair kaleme aldığı *el-Usûl fi'l-fusûl* isimli eserinde kazf konusuna çok az yer vermiş ve sadece usûl sistematigi bakımından kısa değerlendirmelerde bulunmuştur. Kazfı bütün yönleriyle ele aldığı eserlerinde öncelikle naslardan hareketle farklı düşünce ve görüşlere cevap verirken muhtemel sorularla da konuyu daha geniş bir tartışma alanına taşımış, mantıksal düzeyde ispatı yoluna gitmiştir. Cessâs, konuya dair muhtemel soruları ortaya koyarken 'şayet şöyle denirse' ifadesini sıklıkla kullanmış, bu soruları cevaplarırken de 'ona şöyle denir' şeklinde bir ifade seçmiştir. Ortaya atılan muhtemel sorular sayesinde diyalektik bir yöntem ile konu derinlemesine tartışılmış olmasının yanı sıra metin tekdüze olmaktan kurtarılmış ve akıcı bir üslup kazanmıştır.

Bu çalışmada, Cessâs'ın Hanefî mezhebine veya kendine ait görüşleri savunurken nasları yorumlama gücü ve muhaliflerini ikna metodu incelenmiş, ileri sürülen delillerin mantıksal ve hukuksal

tutarlılığı değerlendirilmiştir. Kazf konusu ile ilgili tartışma konularının nihai anlamda bir sonuca bağlanması mümkün olmasa da Cessâs tarafından kabul edilen hükümlerin güçlü deliller içerdiği sergilenmiştir.

1.Kazfın Tanımı

Sözlükte “bir şeyi atmak” anlamında k.z.f kökünden türetilmiş olan (İbn Manzûr, 1993, s. 9/276) kazf kelimesi, İslâm hukukuna göre haddi gerektiren suçlardan birinin adı olup “muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek” şeklinde tanımlanır. (Aktan, 2022, s. 148) Tanımda yer alan muhsan kelimesi genel anlamıyla namuslu kişileri ifade etmektedir. Zina ithamında bulunan kişiye ise kâzif denir. Konuyla ilgili âyetlerin mealı şu şekildedir:

“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir. Ancak tövbe edip bundan sonra ıslah olanlar müstesna.” (Nûr, 24/22)

Cessâs, âyette kazf kelimesi veya zina isnadı ifadeleri doğrudan kullanılmamış olmakla beraber kastedilen mananın zina ithamında bulunulması olduğunda âlimlerin ittifak ettiklerini ifade etmektedir. Ona göre aslında âyetin bu manaya delalet ettiğine dair harici bir delile ihtiyaç yoktur. Zira âyette geçen muhsanât ifadesi, iffetli kadınlar anlamına geldiğine göre, onlara yönelik bir ithamın da iffetle ilgili olması gerekecektir ve bu da zinadır. Diğer taraftan, ithamda bulunan kimselerin dört şahit getirmelerinden bahsedilmesi de ithamın zina ile ilgili olduğunu gösteren bir başka karinedir ki, şahitlikte dört sayısı sadece zina suçunun ispatında gerekli görülmüştür. Cessâs, söz konusu ithamın zina ile ilgili olduğuna dair bir diğer delil olarak da ithamda bulunan kişinin söylediğini ispatlayacak dört şahit getirmesi durumunda suçlanan kişiye zina haddinin uygulanmasını göstermektedir. Şayet itham konusu zina değil de hırsızlık, içki içme gibi başka fiiller olsaydı bu durumda suçun mahiyeti net olarak anlaşılmayacağından açıklamaya ihtiyaç duyacaktı. Hal böyle olunca da itham edilen suç konusunun zina olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bir başkasını zina dışında herhangi bir fiili işlemekle itham eden kişi kâzif olarak kabul edilmeyecektir. (Cessâs, 1994, s. 3/348)

2.Zina İtham Edilen Kişide Aranan Şartlar

Zina yapmakla itham edilen kişinin kadın ya da erkek olması arasında bir fark olmadığı genel kabul görmüş bir ilkedir. Bununla birlikte zina ithamına muhatap olan kişide aranan bazı özellikler vardır ve bu özelliklerin ilgili kişide olmaması suçun mahiyetini ve sonucunu etkileyecektir. Örneğin muhatapın Müslüman olup olmadığı, hür veya köle olması, çocuk ya da yetişkin olması gibi özellikler, doğrudan hükme etki etmektedir. Âyette bu kişinin sadece muhsan olması dile getirilmiş olsa da diğer hususlar İslâm hukukunun belirlediği genel prensiplerden hareketle muhsan ifadesinin kapsamı içine dâhil edilmiştir. Ancak bunların tespitinde bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır.

2.1.Muhsan Kavramının Kapsamı

Zina ithamına muhatap olan kişinin muhsan olması şartı âyette yer almakla birlikte bu kavramın anlamı, kullanıldığı yere göre farklılık göstermektedir. Cessâs, zina haddinin uygulanabilmesi için aranan muhsan şartı ile kazf konusundaki muhsan şartının birebir aynı olmadığını ifade etmektedir. Zira ona göre zina fiilinde aranan muhsan olma; kişinin hür, buluğ çağına ermiş, akıllı, Müslüman ve

kendisiyle aynı özelliklere sahip bir kadınla sahih bir nikâh akdi ile evlenerek zifafa girmiş olması anlamına gelmektedir. Kazf konusunda aranan muhsan olma şartı ise hür, buluğ çağına ermiş, akıllı, Müslüman ve iffetli olma ile sınırlandırılmıştır. Yani kazfte muhatabın muhsan kabul edilmesi için evlilik yapmış olması şartı aranmamaktadır. (Cessâs, 1994, s. 3/348) Görüldüğü gibi ilgili kavramın muhteva zenginliği fıkıh doktrinini doğrudan etkilemiş, zina ve kazf suçlarının oluşumuna, cezalarının ağırlaştırılmasına etkisi ve kimlerin muhsan sayılacağı hususlarında farklı kanaatler benimsenmiştir. (Dağcı, 2000, s. 548)

2.1.1. Çocuklara ve Delilere Yönelik Zina İthamı.

Çocuk yaşta olan yani buluğ çağına ermemiş kişilerle akıllı olmayanların muhsan kavramına dâhil olmadıkları yönünde genel bir kabul olmakla beraber bazı farklı görüşler de gündeme gelmiştir. Ebû Hanîfe (öl. 150/767) çocuk veya deliye zina ithamında bulunan kişiye had gerekmediği yönünde görüş ileri sürerken Mâlikîler bazı ayrıntılara yer vermiştir. Onlara göre itham edilen çocuk erkeğe, cinsel ilişkiye girebilme ihtimali olsa bile itham edene had uygulanmaz. Ancak muhatap kız çocuğu ise ve biyolojik gelişimi açısından cinsel ilişkiye girme ihtimali varsa itham eden kişiye had uygulanır. Ayrıca Mâlikîlere göre deliye zina ithamında bulunan kişiye de had uygulanır. (Kayrevânî, ty., s. 129)

Cessâs, çocuk veya delilere zina ithamında bulunan kişiye had uygulanmayacağını gerekçesi olarak öncelikle çocuk ve deliler cinsel ilişkiye girmiş olsalar bile bunun zina cezası gerektiren bir fiil olmadığını ileri sürer. Zira zina, ceza gerektiren bir fiildir ancak bunlar zinadan dolayı cezalandırılmamaktadırlar. Dolayısıyla bunları zina yapmakla itham eden bir kişi, aslında onlara ceza gerektiren bir fiil isnat etmiş olmayacak ve onların şanına bir hâlel gelmeyecektir. (Cessâs, 1994, s. 3/350) Cessâs'ın görüşünü ispat sadedinde ileri sürdüğü bir diğer argüman ceza tatbikini talep yetkisidir. Zira kazf suçunda kâzife had uygulanmasını talep etme hakkı mağdura verilen bir yetkidir ve bir başkası onun adına bu yetkiyi kullanamaz. Çocuk ve delilerin ise böyle bir yetkiyi kullanma ehliyetleri yoktur. (Cessâs, 1994, s. 3/350)

Cessâs, ileri sürdüğü son argümana yönelik muhtemel bir soruyu gündeme getirerek konuyu ileri seviyede tartışma düzlemine taşımaktadır. Ona göre, bir kimse vefat eden babasına yönelik zina isnadı için babası adına had talep etme yetkisine sahipse neden burada da aynı durum geçerli olmasın, şeklinde bir karşı düşünce olabilir. Ancak iki konu arasındaki fark, sonuç bakımından aynı olmalarını engellemektedir. Zira Cessâs'a göre vefat eden babasına zina isnat edilen kişi aslında kendi hakkını savunmak üzere had talebinde bulunmaktadır. Çünkü söz konusu olan kendi nesebidir. Dolayısıyla talep edilen hak baba adına değil bizzat kendi adına. (Cessâs, 1994, s. 3/350) Son olarak da zina ithamına maruz kalma konusunda erkek ve kız çocuğu arasında bir ayırım yapmanın yersiz olduğunu ve deli de dâhil olmak üzere bu kişilerin tamamının mükellef olarak kabul edilmeme noktasında eşit olduklarını savunur.

2.1.2. Birden Fazla Kişiye Yönelik Zina İthamı.

Bir kimse aynı anda birden fazla kişiye yönelik zina ithamında bulunabilir. Örneğin bir grup insana hitaben 'ey zinakarlar' diyebilir veya bir kişiye hitaben 'zinakar oğlu zinakar' şeklinde hem babasına hem de kendisine zina ithamında bulunabilir. Bu durumda ithamda bulunan kişiye kaç defa had uygulanacağı tartışma konusu olmuştur. Bu konuda, toplulukta yer alan bütün bireylere yönelik

olarak bir tek kelimeyle ithamda bulunursa bir defa, her biri için ayrı ayrı ithamda bulunursa ayrı ayrı had uygulanacağına dair bir görüş vardır. İlk değerlendirmede makul ve anlaşılır görülen bu kabul Cessâs tarafından eleştirilmiştir. Ona göre muhatapların sayısı kaç olursa olsun kâzife bir defa had uygulanması gerekir. Zira âyetle muhsan kimselere zina isnat edenlere bir had uygulanmasından bahsedilmiştir ki, fazlasının gerekli olduğunu söyleyenler âyetin hükmüne aykırı davranmış olmaktadır. Bu görüşüne sünnetten de delil getiren Cessâs, karısının bir erkekle zina yaptığını iddia eden bir sahabiye, iddiasını ispat edecek şahit getiremediği takdirde had uygulayacağını söyleyen Hz. Peygamber'in, sadece bir had cezasından bahsettiğini ileri sürmektedir. Şayet ithama maruz kalan her kişi için ayrı had gerekseydi hem karısı hem de ismini zikrettiği erkek için iki defa had uygulanması gerekirdi. (Cessâs, 1994, s. 3/351)

Cessâs'ın bu konuda ileri sürdüğü argümanı bir başka açıdan da değerlendirmek mümkündür. Şöyle ki aslında bir kişiye zina isnadında bulunmak aynı anda iki kişiyi itham etmek demektir. Çünkü zina fiili kişinin tek başına işleyebileceği bir fiil değildir. O halde zaten her hâlükarda kâzife iki had uygulanması gerekliydi. Ancak bu iddiada bulunan kimse yoktur. Dolayısıyla Cessâs'ın görüşü daha isabetli kabul edilebilir.

Cessâs'ın bu konuya dair yorumları arasında yer verdiği bir diğer husus ise liân ayetlerinin iniş sebebi olarak zikredilen ve yukarıda bahsedilen sahabi ile ilgili konudur. Ona göre hanımının zina ettiğini iddia eden sahabi görüşünde ısrar edince liân âyeti nazil olmuştur. Kazf ile ilgili âyet önceden umum ifade ederken yeni inen bu âyet ile eşler arasında meydana gelen zina isnadının hükmü değişmiş ancak topluluğa yönelik olması durumunda tek had gerektiğine dair delaleti yürürlükte kalmıştır. (Cessâs, 1994, s. 3/351) Bu açıklaması ile Cessâs, âyetin bir kısmı neshedilirken diğer kısmının hüküm olarak geçerli olacağını kabul ettiğini belirtmiş olmaktadır.

Bu konuda son bir delil olarak kazf dışında kalan ve had gerektiren diğer fiilleri defaatle işleyen kişiye toplamda bir defa had uygulanacağını ifade eden Cessâs, kazf haddinde de durumun böyle olması gerektiğini savunur. Hatta ona göre kazf nedeniyle kendisine had uygulanmakta olan kişi bu esnada bir başkasına da zina ithamında bulunsa, had kaldığı yerden devam eder ve yeni bir had gerekmez.

3.Kazf Lafızları

Kazf, iffetli bir kişiye zina isnat etmek olarak tanımlandığına göre bu itham esnasında hangi lafızların kullanıldığı da önem arz etmektedir. İslâm âlimlerinin genel kabulüne göre doğrudan zina anlamına gelen sarîh, yani açık ifadelerle yapılan itham kazf olarak değerlendirilmiş ve ispatlanamaması halinde kâzife had uygulanacağı kabul edilmiştir. Bununla beraber açık lafızlar yerine imalı ifadelerin kullanılması ve kinaye yoluyla zina iddia edilmesi halinde, bu iddiada bulunan kişinin kâzif olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Doğal olarak kinaye lafız kullanan birisine had gerekip gerekmeyeceği de bu kabule bağlanmıştır.

Hanefî ve Şâfiî mezhebinin benimsediği görüş, imalı lafızlardan dolayı had uygulanmayacağı yönündedir. (Cessâs, 2010, s. 6/204) Başta Cessâs olmak üzere Hanefî âlimler, zina şahitliğinde ve ikrarında mutlaka sarîh lafızların kullanılması gerektiğinden hareketle kazf için de aynı şartı ileri sürmüşlerdir. Mâlikîler ise bu konuda diğerlerinden farklı düşünerek imalı lafızlarla kazf olabileceğini ve had gerekeceğini benimsemişlerdir.

Cessâs, kazfde kullanılan lafızların sarîh olması gerektiğine dair öncelikli olarak naslardan delil getirmiştir. Muhâlif görüşü savunanların ileri sürdüğü uygulama örneğinde Hz. Ömer'in 'babam da annem de zinakar değildir' diyen bir kişinin durumunu istişare ederek sonuçta ona had uyguladığı aktarılmaktadır. Bu uygulama açık bir delil niteliği taşımakla beraber Cessâs, Hz. Ömer'in istişaresini hükümün kesin olmadığı yönünde değerlendirmiş ve had suçlarının kıyas ile belirlenemeyeceğinden hareketle yeterli görmemiştir. Ona göre Hz. Ömer hakkında ihtilaf olmayan bir konuyu istişare etme gereği duymazdı. Bu konu istişare edilmişse ihtilafın varlığına delalet eder, ihtilaf ise kesin hüküm verilmesine manidir, diyerek şüphe nedeniyle haddin uygulanamayacağı kanaatini savunur. (Cessâs, 1994, s. 3/349)

İma yoluyla gerçekleşen ithamlar için kazf haddi gerekmemeyeceğine dair bir başka delil olarak da esas olanın normalde bir kişiye had cezasının gerekmediği ilkesini ileri sürmektedir. Zira suç sabit olana kadar masumiyet karinesi geçerli olacak ve kişiye şüpheyile had uygulanamayacaktır. Hüküm bu şekilde olduğuna göre bu konudaki şüphe de gayet açık şekilde ortadadır. Cessâs, bu yaklaşımını desteklemek amacıyla Hz. Peygamberden gelen bir rivayete yer verir. Rivayete göre hanımını kesin olarak boşayan bir kimseye Rasulullah (s.a.) yemin ettirmiş ve o kişi de sözleriyle bir boşama kastettiğine dair yemin edince, ihtimale bakmaksızın bir boşama olarak hüküm vermiştir. Bu rivayetten hareketle fakihler, kinaye lafızların boşama amacıyla kullanıldığına dair bir karinenin olması gerektiğini söylemişlerdir. (Cessâs, 1994, s. 3/349) İşte böylesine güçlü bir şüphenin varlığı, açık bir karine olmadıkça kinaye lafızlar için had uygulanmasına manidir. Diğer taraftan Bakara Sûresi 235. âyette zikredilen husus da Cessâs'a göre dikkate alınması gereken bir durumdur. Çünkü bu âyette iddet bekleyen kadınlara açıkça evlilik teklif etmek yasaklanırken ima yoluyla bunu belirtmekte veya kendi içinde böyle bir düşünce barındırmakta bir sakınca olmadığı ifade edilmektedir. Bu âyet açık ifade ve kinayeyi birbirinden farklı değerlendirdiğine göre kazf konusunda da böyle olmalıdır. Ancak güçlü karinelerin olması durumunda zina ithamı anlamına gelecek sözler kazf kapsamında değerlendirilmiştir.

4.Mağdurun Had Talep Etmesi

Kazf cezası olarak uygulanacak haddin mağdurun dava açmasına bağlı olduğu konusunda genele yakın bir kabul olmakla beraber İbn Ebî Leylâ mağdurun dava açmasına gerek kalmadan hâkimin kazf haddi uygulayabileceği görüşündedir. Mâlikî mezhebinde ise yetki doğrudan hâkime verilmemiş, ancak mağdurun dava açması da resen dava açılması gereken bir durumdan bahsedilmiştir. Bu duruma göre şayet devlet başkanı bizzat kendisi zina isnadını duymuş ve yanında da uygun şahitler varsa mağdurun dava açmasına ihtiyaç yoktur. (Sahnûn, 1994, s. 4/16)

İlk olarak Cessâs, Mâlikîlerin ileri sürdüğü bu görüşe cevap mahiyetinde bir rivayete yer verir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber ahabına, had davaları konusunda kendi aralarında uzlaşmalarını tavsiye ederek kendisine ulaşması durumunda artık geri dönüş olmayacağını ve had uygulanması gerektiğini söylemiştir. Cessâs'a göre bu rivayetin ifade ettiği mana, dava yargıya intikal etmişse hâkim artık davayı sonuçlandırmak zorundadır. Ancak yargıya intikal etmeyen bir davayı hâkimin resen ele almasına gerek yoktur.

Kazf suçunda had uygulanmasının mağdurun talebine bağlı olduğunu gösteren bir başka rivayete de yer veren Cessâs, kazf olayını hırsızlık suçuna benzeterek nasıl ki malı çalınan kişi dava açmadan ve had talep etmeden hırsıza had uygulanamıyorsa kazfde de durum böyle olmalıdır, görüşünü

savunur. Ayrıca Mâlikîlerin ileri sürdüğü devlet başkanının şahitlerle beraber duymuş olması durumunda mağdurun talebine bağlı olmadan had uygulanacağı görüşünü eleştirir. Ona göre devlet başkanının böyle bir yetkisi varsa olayı bizzat duyması ile duymaması arasında bir fark olmaması gerekir. (Cessâs, 1994, s. 3/353) Hanefî kaynaklarında Mâlikîlere nispet edilen bu görüşe Mâlikî kaynaklarında ulaşamadık. Ancak kazfî bizzat duyan devlet başkanının af yetkisinin olmadığı, olayı mahkemeye taşıması gerektiği gibi hususlara yer verilmiş olup doğrudan had uygulayacağına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

5.Kazfî Kul Hakkı-Allah Hakkı Ayırımı

Hadde dair hakların kul hakkı veya Allah hakkı olması arasındaki farka dikkat çeken Cessâs, dava açma boyutunun kul hakkı olduğunu ancak haddin uygulanmasının Allah hakkı olduğunu savunur. Aynı olay üzerinde bu şekilde ikili bir yetkinin olabilmesini ise alış-verişte vekilin durumuna benzetir. Vekil talep yetkisine sahiptir ama mülkiyet vekâleti verene aittir. (Cessâs, 2010, s. 6/211) Bu kabulden hareketle birden fazla kişiye zina ithamında bulunan kâzif için tek had uygulanmasını yeterli görmüş, mağdurların her biri için ayrı ayrı dava açma yetkisi olsa da her bir davaya bağlı olarak mükerrer had uygulanmasını kabul etmemiştir. İleri sürdüğü bu görüşe delil olarak had gerektiren suçlarda affın geçerli olmayışını, nas tarafından belirlenen ceza miktarının değiştirilemeyeceğini ve dava hakkının mirasla intikal etmeyişi gösterir. Yine kâzif olan köleye uygulanan had cezasının hür olanlara uygulanan cezanın yarısı olmasından (Cessâs, 2010, s. 6/208) hareketle haddin kul hakkı değil Allah hakkı olduğunu savunur. Ona göre had kul hakkı olsaydı köle ve hür ayırımı olmaması gerekirdi. Çünkü şahıslara karşı işlenen suçların tazmininde köle-hür ayırımı yapılmamaktadır. (Cessâs, 1994, s. 3/352)

Cessâs'ın, kazf haddinin Allah hakkı olduğuna dair bir diğer delili kıyas yoluyla. Ona göre bir kişi başkasının kendisine zina isnat etmesine izin verse veya istese, sonra da dava açsa bu isteği yerine getiren kişiden had düşmez. Hâlbuki elini kesmesine izin verse veya isteseydi kısas düşecekti. Bu ayırım ise kısasın kul haklarından, haddin ise Allah haklarından kabul edildiğini göstermektedir.

Konuya dair muhtemel bir soruya yer veren Cessâs, hırsız uygulanan el kesme cezasında neden köle-hür ayırımı olmadığına işaret eder. Ona göre hırsızlık için uygulanan ceza, yarısı uygulanabilecek bir ceza değildir. Bu nedenle ayırım yapılmamıştır. Oysa zina suçunda olduğu gibi yarısı uygulanabilen cezalarda bu ayırım geçerli olacaktır.

6.Şahitlerin Durumu

İffetli bir kimseye zina isnadında bulunan kişinin, iddiasını ispatlaması için şahit getirmesi gerektiği âyette açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca âyette sözü edilen diğer bir husus da şahitlerin dört kişi olması gerektiğidir. Şahitlerin durumu ile ilgili olarak tartışma konusu olan konulardan biri, iddiada bulunanın dört sayısına dâhil edilip edilmeyeceğidir. Yani kendisi dışında dört şahit mi getirecek yoksa kendisiyle beraber dört olacağı için üç şahit yeterli olacak mı?

Cessâs, âyetin dört şahit getirilmesi gerektiği yönündeki hükmünün gayet açık olduğunu ileri sürmektedir. Onun kabulüne göre zina isnadında bulunan ilk kişi kâzif durumundadır ve kendisi dışında dört şahit getirmesi gerekir. Zira bir olayı gördüğünü iddia eden birine 'haydi kendini şahit olarak getir' demek mantıksız olacaktır. O halde bu kişinin getireceği şahitler kendisi dışında dört kişi olmalıdır.

Kâzîfın iddiasını ispat etmek için getirdiği şahitlerin genel anlamda şahitte aranan temel özelliklere sahip olması gerekmektedir. Şayet bu şahitler kâfır, önceden kazf nedeniyle had cezası almış, köle veya gözleri görmeyen birileri olup asıl itibarıyla şahitlik vasfını taşıyamıyorlarsa hem kâzife hem de bu durumdaki şahitlere kazf haddi uygulanır. Çünkü hüküm bakımından ortada bir şahit olmayıp tamamı kâzif konumundadır.

Kâzîfın iddiasını ispat için getirdiği dört şahit fâsık kişiler olur ve şahitlikleri reddedilirse bu durumda hiç kimseye had uygulanmayacağı Hanefîlerin genel görüşüdür. Bir görüşe göre ise fâsık şahitlere had uygulanmaz ancak kâzife uygulanır. Mâlikîler başta olmak üzere bir grup fakih ise fâsık şahitlere had uygulanacağı kanaatindedir.

Cessâs, şahitlerde arana niteliklerden hareketle bir ayırımı gidilmesini izah ederken âyeti delil göstererek, istenen şahitlerin adalet vasfını haiz olması gerektiğine dair bir ifade olmayışı fâsıkların da şahit olarak getirilebileceğini gösterir, demektedir. Hâlbuki aynı durum bir önceki kısımda zikredilen şahitler için de geçerli olmalıydı. Zira âyette bunlara yönelik bir açıklama da yer almamaktadır. Ancak ilkesel olarak şahitlikleri kabul edilmeyen kişiler zaten şahit olarak da isimlendirilemez ve şahit olarak getirilmeleri doğru değildir. Çünkü bunların şahitliklerinin reddedilmesi kesin bilgi ile gerçekleşmekte ve bir şüphe oluşmamaktadır. Fâsıklık nedeniyle şahitliğin reddedilmesi ise mahkeme içtihadına bağlı bir durum olup tahkikat öncesi bu durumun bilinmesi mümkün olmadığı gibi şüphe içeren bir karardır ve şüphe ile hüküm verilemez. (Cessâs, 1994, s. 3/365) Kanaatimizce bu konuya dair bir diğer gerekçe olarak şu da söylenebilir. Şayet şahitliği reddedilen kişilere had cezası uygulanırsa bu durumda insanlar şahitlik yapmaktan kaçınacak ve adaletin işleyişi zarar görecektir.

Bir kimsenin fâsık olarak kabul edilmesinin içtihada bağlı bir mahkeme kararı olduğunu ve belki de bir başka mahkemenin bu kararı almayabileceğini ileri süren Cessâs, fâsığın tövbe etmiş olabileceğinden de hareketle ilk etapta şahitliğinin reddedilemeyeceğini savunur. Kâfır de belki Müslüman olmuştur, onun şahitliğini neden sorgulamadan reddediyoruz, şeklinde muhtemel bir itiraza da cevap verir. Ona göre bir kimse iç dünyasında İslâm'ı kabul etmiş olsa bile mümkün olan bir zamanda Müslüman olduğunu açıklamadığı sürece insanlar ve özellikle de hukuk nezdinde Müslüman kabul edilemez. (Cessâs, 1994, s. 3/366)

7.Kâzîfın Şahitliği

Âyette iffetli kimselere zina isnadında bulunan kişiye yönelik üç hüküm zikredilmiş ve bir de bu hükümlere yönelik istisnâya yer verilmiştir. Bu hükümler; seksen değnek vurulması, şahitliğinin kabul edilmemesi ve fâsıklardan sayılmasıdır. Cessâs'ın bu konuda en fazla üzerinde durduğu husus, kâzîfın şahitliğinin kabul edilmemesi hükmünün ne zaman yürürlüğe gireceği ve ne kadar devam edeceğidir.

Mezheplerin konuya dair genel kanaatleri, zina ithamında bulunan kişinin iddiasını ispatlayamadığı zaman had cezasına maruz kalacağı, şahitliğinin kabul edilmeyeceği ve fâsık olarak niteleneceği yönündedir. Ancak söz konusu kişinin kendisine had uygulanmadan önce, kazf suçunu işlemiş olması nedeniyle şahitliğinin kabul edilmeyeceğini savunanlar da vardır. Diğer taraftan tövbe etmesi halinde fâsıklık sıfatıyla birlikte şahitliğinin reddine de son verileceğini kabul eden görüşler bulunmaktadır. (Erturhan, 2018, s. 4-5) Cessâs, oldukça uzun ve ayrıntılı olarak bu konuya yer vermiş, gerek naslarla gerek aklî delillerle benimsediği görüşün doğruluğunu ispata çalışmıştır.

1.1. 7.1.Kâzifin Had Öncesi Şahitliği

Cessâs, kâzife had uygulanmadan önce şahitliğinin kabul edilmeyeceği görüşünü Şâfîlilere nispet eder ve bu görüşün doğru olmadığını savunur. Ona göre âyet, kâzifin şahitliğinin kabul edilmemesi hükmünü, iddiasını ispat edememesi şartına bağlamaktadır. Dolayısıyla şahitliğin kabul edilmeme hükmünün fâsıklığa değil haddin uygulanmasına bağlanması gerekir. Bunun gerekçesi ise âyette yer alan **ثم** atf harfinin manasıdır. Âyette **يَأْتُوا بِآيَةٍ شَهِدَاءَ** ifadesinde yer alan atf harfi **ثم** terahî/erteleme içindir. Durum böyle olunca zina isnadında bulunan kişiye bunu ispatlayacak şahitler getirmesi için süre verilmesi gerekir. Bu süre zarfında sözünün doğru ya da yalan olduğu kesinleşmediği için öngörülen cezalardan hiçbirisi uygulanamaz. Yani şahitliği de kabul edilir. Ancak yeterli süreye rağmen iddiasını ispatlayacak şahitler getirememesi halinde had uygulanır. İşte bu cezanın uygulanmasıyla sabitleşen suçun ikinci cezası olan şahitliğinin kabul edilmemesi devreye girer. (Cessâs, 1994, s. 3/353)

Savunduğu görüşün doğruluğunu ispat için aklî deliller de getiren Cessâs, bu bağlamda olmak üzere bazı şart cümlelerine yer vermektedir. Mesela bir kişi hanımına ‘falanca kişiyle konuşur sonra da eve girmezsen boşsun’ dese ve kadın da o kişiyle konuşup sözü edilen eve de girse boşanmış olmayacaktır. Hatta ölene kadar girmese bile girme ihtimalinden dolayı yine boşama gerçekleşmeyecektir. Çünkü bu şart cümlesinde sonuç iki farklı sebebe bağlanmıştır. Dolayısıyla bunlardan her biri gerçekleşmeden sonuç ortaya çıkmayacaktır.

Buna ek olarak, kâzifin şahitliğinin derhal reddedilmesi durumunda baştan yalan söylediğine dair bir karar verilmiş olacağını ileri süren Cessâs, bu durumda kâzifin getireceği şahitlerin onun doğru söylediğini iddia etmelerinin anlamsız olacağını belirtir. Hâlbuki iddiasını ispat için şahit getirmesinin mümkün olduğunu ve şahit getirmesi durumunda da kendisine had uygulanmayacağını kabul etmeyen yoktur. Bu kabul ise iddiasını ispat için yeterli süre verilmesi ve şahitliğinin, iddiasına bağlı olarak reddedilmemesi anlamına gelmektedir. Son olarak liân uygulamasını delil olarak ileri süren Cessâs, liânın da aslında bir zina isnadı olduğunu ve liân ile ayrılan eşlerin şahitliklerinin kabul edilmeye devam ettiğini belirtir.

Muhâlif görüşte olanların ifk hadisesi üzerinden yaptıkları itirazı da değerlendiren Cessâs, ifk hadisesindeki durumun kazften farklı olduğunu ifade eder. Zira o olayda Hz. Aîşe’yi itham edenler, doğrudan zina isnadında bulunmamış, kâfileden geride kalmasına kötü anlamlar yüklemişlerdir. Dolayısıyla bu konuda yayılan haberin tasdik edilmemesini isteyen âyet kazf ile ilgili değildir.

7.2.Kâzifin Had Sonrası Şahitliği

Şâfîilerin ve Mâlikîlerin de aralarında yer aldığı bir grup fakih, kazf suçu nedeniyle kendisine had uygulanan kâzifin sonraki dönemlerde tövbeye bağlı olarak şahitliğinin yeniden kabul edileceğini ileri sürmüştür. Cessâs, bu görüşün doğru olmadığını savunur ve kazf haddi nedeniyle şahitliği geçersiz sayılan kişinin bir daha asla şahitliğinin geçerli olmayacağı yönündeki Hanefîlerin görüşünü savunur. Bu konuya dair tartışmaların temelini ise dilbilgisi kuralları oluşturmaktadır.

Kazfle ilgili âyette zikredilen üç cezadan sonra ‘*Ancak tövbe edip bundan sonra ıslah olanlar müstesna*’ şeklinde bir istisnâ cümlesi gelmektedir. Öncelikli ceza olan had uygulandıktan sonra tövbe edip ıslah olan kişi hakkında diğer iki cezanın mahiyetine dair farklılıklar, uzun tartışmalara sahne olmuştur.

Aynı âyet hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkması ve bu görüşlerin her birini savunan mezheplerin olması, istisnâ ve müstesnâ minh ile ilgili bir nahiv kuralına bağlıdır. Âyetle geçen istisnâ üslubunda, istisnânın unsurlarından biri olan müstesnâ minhin neresi olduğuna bakılarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır. (Hafif, 1992, s. 159)

Mâlikî mezhebi âlimlerinden İbnü'l-Arabî'ye göre kazf suçu işleyen kişinin tövbe etmesi durumunda fâsıklık halinin sona ereceği konusunda âlimler arasında ittifak vardır. Başka bir ifadeyle istisnâ edatından hemen önce gelen ve üçüncü cezanın yer aldığı cümledeki zamirin müstesnâ minh olduğu tartışmasız olarak kabul edilmektedir. (İbnü'l-Arabî, 2003, s. 3/372-373) Bu da bize kâzifin tövbe etmesi ve ıslah olması halinde fâsık olma hükmünün artık devam etmeyeceğini göstermektedir.

Tartışmanın merkezini oluşturan şahitlik meselesinde ise Cessâs'ın da savunduğu görüşte olanlar, kâzifin tövbe etmesi sadece fâsıklık hükmünü kaldırır demişlerdir. Buna gerekçe olarak da istisnânın sadece üçüncü cümleden olduğunu ifade ederler. Buna göre müstesnâ minh olarak alınacak kısım son cümle olan *İşte bunlar fâsık kimselerdir* ifadesidir. Ebû Hayyân bunu izah ederken, istisnâ üslubunda, istisnâ edatından önce, müstesnâ minh olmaya elverişli birden fazla cümle gelirse son cümlelerin esas alınması gerektiğini belirtir. (Ebû Hayyân, 2000, s. 8/15) Dolayısıyla zina iftirası atan kişinin tövbe etmesi durumunda, fâsıklık hükmü kalkar, ancak bu durum şahitliğinin kabulünü gerektirmez. Çünkü istisnâ orayı kapsamamaktadır.

Cessâs da benzer ifadelerle bu görüşü savunurken başka argümanlara da yer verir. Ona göre üçüncü cümlelerin başında yer alan 'vav' harfı atfı değil isti'nafiye içindir. Zira bu harf, hüküm olarak birbiri ile aynı olan iki cümle arasında geldiğinde atfı anlamı taşır. Âyetle ise ilk iki cümle inşaî, üçüncü cümle haberî olarak gelmekte, aralarında bir matuf-matufun aleyh ilişkisi bulunmamaktadır.

Bu konuda delil olarak ileri sürülen bir başka husus ise müstesnâ minh olabilecek birden fazla yer söz konusu olur da amilleri farklı olursa, müstesnânın tamamına birden yöneltilmesinin mümkün olmadığıdır. Dolayısıyla geriye sadece son cümle kalmaktadır.

İstisna konusunda kabul ettiği görüşü gerekçelendiren Cessâs, farklı âyetlerden ve kurgusal cümlelerden deliller getirmiştir. Hicr Sûresi 59 ve 60. âyetlerde yer alan ardışık istisnâ yapısında sona gelen istisnânın sadece kendisinden hemen önceki kısma döndüğünü örnek veren Cessâs, Lût'un (a.s) karısının sadece kurtulanlardan istisnâ edildiğini söyler. Zira karısı hâlâ Lût'un (a.s) ehlinde olmaya devam etmektedir. Üvey kız ve annesi ile ilgili evlenme kuralları çerçevesinde de benzer bir istisnâ yapısının olduğuna vurgu yaparak zıfâf şartının sadece üvey kızlarla ilgili olup anneleri için bu şartın aranmadığını belirtir. Bu bağlamda verdiği bir diğer örnek ise bir kimse 'benim falana on dirhem borcum var üç hariç bir hariç' dese toplam borcu sekiz dirhem olacaktır. Çünkü sıralamaya göre bir üçten çıkartılır iki kalır; iki de ondan çıkartılır ve sekiz kalır. Son derece ayrıntı ve teknik içeren istisnânın istisnâsı konusunda farklı değerlendirmeler olsa da genel kabul bu şekildedir. (Şirin, 2020, s. 287)

Cessâs, bazı durumlarda istisnânın, öncesinde yer alan kısımların tamamına dönme ihtimalini de değerlendirerek bunun harici bir karineye bağlı olduğunu savunur. Kazf konusunda böyle bir karinenin olmayışından hareketle kâzif tövbe ederse fâsıklık nitelemesi kalkar ancak şahitliği asla kabul edilmez, görüşünde ısrar eder.

Fıkıh usûlu kurallarından biri de hüküm cümlesinin sonuna ‘inşaallah’ eklendiğinde cümlenin sonuç doğurmayacağı şeklindedir. Böyle bir cümle yapısında önceki söylenenlerin tamamı kapsam dâhilinde olur ve geçersiz sayılır. İşte bu kural üzerinden yöneltilebilecek itirazlara da yer veren Cessâs, bu tür cümlelerin teknik anlamda istisnâ cümlesi olmadığını, aslında şart cümlesi kabul edilmesi gerektiğini belirterek cevap verir.

Cessâs, İbn Abbas’tan gelen iki farklı rivayete yer vermiştir ki bunlardan birincisi tövbe eden kâzifin şahitliğinin kabul edilmeyeceği, ikincisi de kabul edileceği yönündedir. Akabinde bu rivayetleri, birincisi had uygulanan kâzif, ikincisi ise had uygulanmadan önce tövbe eden kâzif şeklinde değerlendirmiş, aralarında bir çelişkinin olmadığına dikkat çekmiştir.

Kâzifin şahitliğinin kabul edilmemesini fâsıklık şartına bağlayanlar, tövbe ile fâsıklığın kalmasını gerekçe göstererek şahitliğin de yeniden kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerine delil olarak da kâfir olan kimse bile Müslüman olup tövbe edince şahitliği kabul oluyorsa kâzifin şahitliği de kabul olması gerektiğini belirtirler. Ancak Cessâs, iki durum arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koyarak, kâfirin şahitliğinin kabul edilmeyişini din açısından değerlendirip kâzifin konumunu ise nassa bağlamaktadır. Bu görüşünü savunurken kâzifin şahitliğinin kabul edilmeyişini fiilde adalet ve dinde adalet şeklinde ikili bir taksim üzerinden yapmaktadır. Dolayısıyla Müslüman iken kazf haddine maruz kalan kişinin fiilde adaleti zedelenmiş olacaktır ve bunun telafisi mümkün değildir.

Sonuç

Kazf suçu kişinin iffet, onur, aile ve nesebine yönelik bir saldırıdır. Kazf nedeniyle mağdurun kişiliği zedelenmekte, şerefi lekelenmektedir. Böyle bir ithama yönelen kişinin de iddiasını ispat edememesi durumunda benzer ağırlıkta bir cezaya muhatap olması anlaşılabilir bir uygulamadır. Muhsan olma özelliğine sahip kişilere yönelik zina ithamının had cezası gerektiren kazf suçu olduğu konusunda görüş birliği vardır. Ancak kimlerin bu kapsama girdiğine dair bazı farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu kapsamda Cessâs, çocuk ve delilere yönelik zina ithamının kazf suçu teşkil edeceğini kabul edenlere yönelik cevabında, söz konusu kişilerin ehliyet sahibi olmayışlarını ve had talep etme salahiyetinde olmadıklarını belirtir. Cessâs, birden fazla kişiye aynı anda veya farklı zamanlarda zina itham eden kâzife tek had uygulanacağını kabul etmektedir. Ancak bu kabul, haddin uygulanmasından sonra tekrar aynı suçu işlemesini kapsamamaktadır.

Kâzifin iddiasını ispatlamak için dört şahit getirmesi gerektiği kuralı, olayın doğrudan zina fiili ile alakalı olmasına bağlanmaktadır. Şahitlerin sayısında eksiklik veya ifadelerinde tutarsızlık olması halinde onlara da had cezası uygulanacağı benimsenirken, fâsıklık nedeniyle şahitliklerinin reddedilmesi durumunda had cezası almayacakları genel kabul gören konulardandır. Âlimler, had cezasının uygulanmasından sonra kâzifin şahitliğinin kabul edilmeyişini iki gerekçeye bağlamışlardır. Bunlardan birincisi fâsık kabul edilmesi diğeri de had uygulanmasıdır. Birinci gerekçeyi öne sürenler tövbe ile fâsıklığın ortadan kalkması halinde şahitliğin de kabul edileceğini savunurlar. Diğerleri ise şahitliğin reddinin hadde bağlı olması nedeniyle artık tekrar kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirtirler.

Toplum vicdanında derin yaralar açılmasına ve mağdurun rencide olmasına sebep olan böyle bir suçun cezasının ağır olması ve hafifletici sebeplerin devre dışı bırakılması, caydırıcılık boyutu yüksek olan bir uygulama olarak kabul edilebilir. Kâzifin şahitliğinin asla kabul görmemesi, bu suçu işlemeye tevessül edenlerin yeniden düşünmesini gerektirecek kadar önemli bir faktördür. Hanefî fakih

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Cessâs'ın kazfe dair değerlendirmeleri, naslar ve aklî argümanlar çerçevesinde gayet tutarlı ve ikna edici bir tablo sergilemektedir.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Kaynakça

- Aktan, H. (2022). Kazf. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 25, ss. 148-149). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Cessâs, E.A.R. (1994). *Abkâmu'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Cessâs, E.A.R. (2010). *Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye*.
- Dağcı, Ş. (2000). İhsan. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 21, ss. 148-149). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ebû Hayyân, M. Y. E. (2000). *el-Babru'l-mubît*: Beyrût: Dâru'l-fikr.
- Erturhan, S. (2018). Ebedi Bir Hak Mahrûmiyeti: Kâzîfin Şahitliğinin Reddi: *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2, 01-16.
- Güngör, M. (1993). Cessâs. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 7, ss. 427-428). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hafîf, A. (1992). *Esbâbü ihtilâfi'l-fukahâ*: Beyrût: Dâru'l-fikri'l-Arabî.
- İbn Manzûr, C.M.R. (1993). *Lisânü'l-Arab*: Beyrût: Dâr sâdır.
- İbnü'l-Arabî, E.M.A.M. (2011). *Abkâmu'l-Kur'ân*: Kahire, Dâru'l-Hadîs.
- Kayrevânî, E. M. (ty.). *Metnü'r-Risâle*: Beyrût: Dâru'l-fikr.
- Sahnûn, A.S.T. (1994). *el-Müdevvene*: Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Şirin, Ş. (2020, Aralık). İslâm Hukûkunda İstisnânın İstisnâsı: *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 54, 279-301. doi: 10.29288/ilted.792396

ICHUS

Kader İnancının Başa Çıkma ve Atıf Teorileri Açısından Değerlendirmesi

Nesibe ESEN ATEŞ¹

Özet

İslam inanç esasları içine yer alan kader inancı ile günlük yaşamda pek çok farklı bağlamda sıklıkla karşılaşmaktadır. İnancın insan psikolojisi üzerindeki etkisini belirlemeyi kendisine araştırma alanı olarak belirlemiş olan din psikolojisi doğal olarak kader inancının psikolojik yapısını da konu edinebilecek bir niteliktedir. İnancın içerik ve sistemleniş şekline bakıldığında üç farklı tür yaşanış ile karşılaşmaktadır. Bunlar zorlayıcı kader algısı, tamamen özgürlükçü kader algısı ve Tanrı ile ortaklığın kurulduğu kader algısı olarak kısaca tasnif edilebilir. Bu inanışların psikolojide özellikle dinî başa çıkma, çoğunlukla ilkel versiyonu olarak kabul edilen savunma mekanizmaları bağlamında görülmektedir. Olumsuz başa çıkma şeklinde bireyi pasifize eden, tembelleştiren bir yapıya işaret edebilen bu cebri inanç atıf teorisinde de kendisine yer bulmaktadır. Bireyin yaşam olaylarını anlamlandırması esnasında kadere çoğunlukla olumsuz sıfatlar ekleyerek başvurma eğilimi olabileceği vurgulanmıştır. Ancak insanın irade ve seçim özgürlüğünün olduğu kader algılarının Tanrı ile işbirlikçi başa çıkma olmak üzere problem odaklı olarak kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Benzer şekilde bu türden bir inanç atıf sürecinde pozitif anlamların kullanılmasına imkan kılınabilecektir. Bu bağlam kişi daha olumlu bir anlam dünyası inşa edebilecektir denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kader Algısı, Başa Çıkma, Atıf.

ICHUS

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üni. İlahiyat Fak. 0000-0003-4259-9544

Giriş

Kadersözlükte alın yazısı, yazgı, kaçınılmaz kötü talih anlamlarına gelmektedir (Parladır vd, 1998: 1148). Kelime Arapça ka-de-ra kökünden gelmekte olup takdir etmek, değer biçmek, ölçmek gibi anlamları içermektedir. Kur'an'da bu kökten gelen kelimeler güç yetirmek, bir ölçü koymak, biçim vermek, takdir etmek, ölçüp biçmek gibi anlamlar çoğunlukla Allah'ın yapı etmeleri bağlamında kullanılmıştır (İsfahani, 2012: 825-829). Bu bağlamda kavramın kullanıldığı ayetlerden bazılarına bakılacak olursa, “Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.” (Kamer 54/49), “O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümrânlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde, hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir.” (Furkân 25/2), “Sonra da ona ölçülü bir biçim verdik. Biz ne güzel biçim veriniz.” (Mürselât 77/23), “Az bir sudan onu yarattı ve ona ölçülü bir şekil verdi” (Abese 80/19) ayetleri ilk karşılaşılanlar arasındadır. Namı (2018: 72) Furkan Suresi 2. ayet de geçen ifadelerde, evrende her şeyin bir yasaya göre takdir edildiği anlamının bulunduğunu ve bunun, kaderle ilgili ölçülülüğe delâlet ettiğini belirtir.

Kader İslam dini geleneğinde iman esasları içinde yer almaktadır. Bu bir insanın Müslüman olarak tam iman etmiş sayılabilmesi için kader ve kazaya da tamamen inanması anlamına gelmektedir. Sarmış (2015: 24) ve Turan (2016: 137) kadere imanın Kur'an'da temellendirilmemiş olduğunu yani kadere inanmanın iman esasları içinde yer almadığını ancak süreç içinde böyle bir algının oluştuğunu vurgulamaktadır.

Kader inancının niteliği hakkında İslam düşünce tarihi boyunca bir uzlaşma oluşmamıştır. Kader inancının niteliği mezhepler arasında farklılıklar arz etmiş, hatta taban tabana zıt bir hal alacak kadar değişmiştir. İslam Mezhepleri tarihi içinde farklı kader tanımları ve buna bağlı inanışlar şekillenmiştir. Kısaca üç ana başlıkta toplanan bu inanış şekilleri:

1-İnsanın bütün yapıp ettikleri mutlak olarak ezelde belirlenmiştir ve onun yapabileceği hiçbir şey yoktur esasına dayanan Mürce'nin kader inancı, 2- İnsan bütün yapıp etmelerinde mutlak bir hürriyete sahiptir. Allah'ın ve diğer varlıkların onun fiillerine müdahalesi söz konusu değildir düşüncesine dayanan Kaderiyye ekolünün inancı, 3- İnsanın yapıp etmeleriyle ilgili bir ilahi önbilgi vardır. Fakat bu önbilgi insanın hürriyetine engel değildir. Ancak o, yaptıklarını Allah'ın izni ve yaratmasıyla meydana getirmektedir diyen ehl-i sünnet temelli kader inançlarıdır (İbn Teymiyye, 2014; Küskü, 2006: 7; Şık, 2018: 40-43; Turan, 201: 146-152).

Kasapoğlu'nun (2008: 92) genellikle Müslümanların avam kesiminde olduğunu iddia ettiği cebri kader algısı inansın yaşamı üstüne bir iradi yetkisi olmadığı temeline dayanmaktadır. Bu inanışta insan Tanrı iradesi ile şekillenen kaderi karşısında rüzgarda savrulan bir yaprak gibi iradesiz ve etkisizdir. Sarmış (2015: 14-15) bu tür kader inancının genellikle yöneticiler ve iktidar tarafından benimsendiğini ve desteklendiğini belirtmektedir. Yaşanan olumsuzlukları Allah'ın takdir ettiği kader olarak algılayanın kitleleri idare teme konusunda kolaylaştırıcı işlevi üzerinde durmuştur. Ayrıca ezilen,

mağdur olan, sosyo-ekonomik ve kültürel olarak alt seviyede bulunan insanların, yazarın kendi ifadesi ile “cahil halk kitlesinin”, bu inanca daha çok vurgu yaptığını belirtmektedir.

Güneş (2010: 157-158) kader inancının her şeyin belirli bir plana, dengeye, ölçüye ve hikmete göre olmasını içerdiğini belirtir. İnancın niteliksel olarak hem insana özgürlük tanıdığını hem de onun davranışlarında bir ölçülülük getirdiğini belirtmektedir. Bu haliyle Güneş’in ifade ettiği kader algısı, ehl-i sünnet inancında savunulan anlayışı ifade etmektedir.

Mutezili görüş olarak sunulan kader algısı ise bireyin Tanrı tarafından güç, irade, seçme hürriyeti, iyi ve kötüyü ayırt etme yetisi ile yaratıldığına vurgu yaparak dünya üzerindeki tüm yaşantısını kendisinin şekillendirdiği temeline dayanmaktadır. İnsan sevabında da günahında da özgürdür. Din onun uyması gereken ölçütleri belirtmiş, Allah ise seçme kabiliyeti vermiş, nasıl doğru bir hayat süreceği insana anlatılmıştır. Bunun dışında insan hayatına Tanrı’nın herhangi bir müdahalesi söz konusu olamaz düşüncesi minvalindedir (el-Mevdudî, 2015: 17).

Yukarıda en genel hatları ile sınırları çizilmiş olan bu inancın bireysel yaşamda psikolojik olarak nasıl etkiler bıraktığı din psikolojisi alanın araştırma konusuna girmektedir. Bu bağlamda ilk etapta başa çıkma ve başa çıkmaya bağlı bir mekanizma olarak savunma mekanizmaları ve atıf kuramları çerçevesinde kader inancının değerlendirilmesi mümkün görünmektedir.

Başa Çıkma ve Kader İnancı

Başa çıkma, Lazarus ve Folkman’ın çalışmaları ile şekillenmeye başlamış din ayağı ise Pargament tarafından organize edilmiş, psikoloji alanında oldukça yaygın kabul görmüş bir teoridir. Başa çıkma en genel tanımı ile bireyin stres ile mücadele sürecini içermektedir (Esen Ateş, 2019: 9). Stres, bireyin fiziksel ve psikolojik olarak zorlanması ya da tehdit edilmesi ile ortaya çıkan bir yaşayıştır (Baltaş, Baltaş, 2012: 24). Dünya savaşları ve Kore Savaşı gibi evrensel olarak travmatik sayılan olaylardan sonra, özelde savaşa katılan bireyler ve aileleri üzerinden başlayan stres araştırmaları psikolojinin de hızlı gelişimine paralel olarak oldukça hızlı bir ivme yakalamıştır. İnsanlar stres karşısında genel itibarıyla dövüş ya da kaç tepkilerinden birini verirler. Buna göre kişi stres verici durumu görmezden gelir, bastırır ve herhangi bir tepki göstermeyerek ondan kaçır ya da ona karşı birtakım bilişsel, davranışsal tepkiler ortaya koyarak stresi yok etmeye çalışır yani onunla dövüşür. Tecrübe edilen olayların algılanmasıyla, henüz gerçekleşmemiş olayların fert üzerinde uyandırdığı etki birbirinden farklıdır (Pargament, 1997). Başa çıkma söz konusu savaş ya da kaç değerlendirmesinden hemen önce başlar. Bireyin kendisinde stres oluşturan durumu algıladığı andan başlayarak, bundan kurtulmak için uygulanan tüm duygusal, bilişsel ve edimsel içerik, başa çıkma kapsamında değerlendirilir. (Esen Ateş, 2019).

Savunma mekanizmaları da başa çıkma kapsamında değerlendirilir. En genel tanımı ile kişinin kaygı karşısında bilinçsiz bir şekilde ortaya koyduğu, temel amacı egodaki çatışma kaynaklı yıkımdan kurtulmak olan savunma mekanizmaları, Anna Freud tarafından sistemleştirilmiştir. Anna Freud, savunmayı; “benin acı veren ya da katlanılamayan fantezi ve duygulanımlara karşı direnmesi” (2011:

36) olarak tanımlamaktadır. Bu direniş bilinçsizdir, organizma bunu kendiliğinden yapar. Savunma mekanizmalarını kullanmak sağlıklı bir durum değildir. Ancak gerçeklerden kaçmak ve bireyin sorunlarıyla yüzleşip gerçekçi çözümler üretmesini geciktirmek amacıyla sürekli savunma mekanizmaları kullanmak sağlıklı olarak nitelendirilemez (Cüceloğlu, 2010). Psikoloji alan yazınında pek çok farklı türde savunma mekanizmasından bahsedilir. Kader inancının hangi savunma mekanizmaları ile ilişkili olduğu konusuna odaklanıldığında ilk önemli husus kişideki mevcut kader inancının niteliğidir. Yukarıda bahsedilen kader algılarından ilki olan cebri kader inancı ülkemizde oldukça yaygındır. Nitekim Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, (2009) yaptıkları bir araştırmada, Türkiye’de insanların yarısına yakın bir kesiminin cebri kader algısına sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Hayatın genel akışının kendi aldığımız kararlar ve yaptıklarımızın dışında belirlenip belirlenmediği sorulduğunda, deneklerin yarısı tarafından hayatımızın akışını değiştirebilmek için yapabileceğimiz çok az şey olduğu görüşü kabul görmektedir. Türkiye’de deneklerin sadece %28’i hayatın akışını kendisinin değiştirebileceğine inanmaktadır. Yaklaşık %18’lik bir grup bu konuda karar veremezken yaklaşık %50 gibi bir grup da “hayatımızı değiştirebilmek için yapabileceğimiz çok az şey vardır” ifadesine katılmaktadır. Kadercilik veya metafizik güçler tarafından büyük ölçüde belirlenen bir hayat algısının toplumda yaygın olarak paylaşıldığı izlenimi ortaya çıkmaktadır (2009: 7). Anlaşılabileceği üzere bu sonuçlar ülkemizde yaygın olarak cebri kader inancının kabul edildiğini göstermektedir. Kader inancının bu şekilde kurgulanması günlük dilde “Kaderden kaçılmaz.”, “Alnımıza ne yazıldıysa onu yaşarız.”, “kader mahkûmu”, “kadere boyun eğmek” gibi söylemlerin şeklinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu haliyle cebri kader inancı özellikle mantığa bürüme, kendini aldatma ve neden bulma gibi savunma mekanizmaları şeklinde kullanılabilir. Kartopu (2013: 234) yaptığı araştırmada dindarların yaşadıkları olumsuz olayları çoğunlukla kadere ve dolayısıyla Allah’ın irade ve kudretine refere ederek açıklamaya çalıştıklarını bulgulamıştır.

Aydın (2019: 114) cebri kader inancının bireyler tarafından savunma mekanizması olarak kullanıldığını ve böylece, kişilerin başarısızlık, beceriksizlik, tembellik, güvensizlik, cesaretsizlik ve düşüncesizliklerinin sonucunda yaşadıkları olumsuzlukları kadere bağladıklarını ve kişi olarak sorumluluk üstlenmekten bu yolla kurtulmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Kasapoğlu kaderciliği yansıtmaya, mantığa bürüme ve çarpıtma gibi farklı savunma mekanizmaları bağlamında değerlendirir. Kaderci kimselerde genellikle güçlükler karşısında çaresizlik duyguları hâkimdir. Bu tür kader algısı olan bireyler, hiçbir güç ve etkinliğe sahip olmadıklarını, nihâî anlamda bir sorumluluklarının bulunmadığını düşünürler. Pasif kalmayı, hal ve koşullara boyun eğmeyi tercih ederler (Kasapoğlu, 2008: 105). Bu noktada sorumluluktan kaynaklı kaygıdan bireyi belirli bir derecede uzaklaştırması kader inancının bir seviyeye kadar kaygıyı önlediğini ve savunma mekanizması olarak amacına hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Ancak savunma mekanizmalarını sürekli kullanmanın bireyde sağlıklı olmayan sonuçlar doğurduğu bilgisine dönülerek, bunun anlık kaygıyı hafifletmesi ancak süreç içinde bireyin gerçeklerle yüzleşmesi gerekmektedir. Mevcut cebri kader inancı ise buna imkân vermemekte bireyin sorumluluktan kaçmasını kolaylaştırmakta hatta teşvik etmektedir denilebilir.

Savunma mekanizmaları çoğunlukla duygu odaklı başa çıkmada kullanılmaktadır. Bu noktada duygu odaklı başa çıkmanın içeriğine bakılırsa burada yaşanan sorunun çözülmesi değil kişide yarattığı duygusal olumsuz etkinin hafifletilmesi ya da ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Eğer insan, yaşadığı travmatik olayı değiştiremez, çözümlenemez, aşamaz, ortadan kaldırılamaz vb algılıyorsa, bu stres verici olayın kendisinde sebep olduğu negatif duyguları dönüştürmek, azaltmak veya yok etmek amacıyla başa çıkmaya çalışıyorsa burada duygu odaklı başa çıkma söz konusudur (Pargament, 1997). Bu tür başa çıkma, genellikle kişinin yaşadığı problemi aşamayacağına inandığı durumlarda görülmektedir. Yaşanılan problem ortadan kalkmaz sadece kişide oluşturduğu olumsuz ve yıkıcı duygular hafifletilmeye çalışılır. Olumsuz durumun dengesizleştirdiği duygusal dünya yeniden bir dengeye oturtulmaya çalışılır. Bu esnada, problemin gerçekliği görmezden gelinebilir, ondan kaçma, başkaları ile paylaşma tercih edilebilir. Bu noktada psikanalizin ortaya attığı savunma mekanizmaları oldukça rağbet görmektedir. Zira duygu odaklı başa çıkma etkinlikleri ile savunma mekanizmaları birbiriyle örtüşmektedir. İşte özellikle cebri kader inancı, kişinin Aydın'ın (2019) ifade ettiği şekli ile, bu noktada kaçma ve sorunla yüzleşmemek için etkin bir araç olarak kullanılabilir. Mutezili ve ehli sünnet kader algısının savunma mekanizması olarak kullanılıp kullanılmadığına bakıldığında, kişiye irade ve seçme özgürlüğü vermeleri açısından, bu iki kader inancının gerçekleri olduğu gibi kabullenmeyi, cebri anlayışa nazaran daha çok beslediğini söylemek mümkündür. Bu haliyle savunma mekanizması olmaktan ziyade problem odaklı başa çıkmaya hizmet etmeleri daha olası görünmektedir.

Bireyin sorun gördüğü durumu ortadan kaldırmaya yönelik çabaları başa çıkmada problem odaklı olarak değerlendirilir. Kader inancının problem odaklı başa çıkma açısından kullanımında cebri kader algısının işlevsiz olacağını söylemek çok iddialı olmasa gerek. Zira teslimiyeti ve işlemsizliği temele alan bu tür kader inancı doğal olarak yaşanan problemin çözümü bağlamında etkisiz olacaktır. Başka bir ifade ile yaşanan zorluklar bireyde cebri kader inancını bir kaçış noktası olarak daha da güçlü bir noktaya taşıyabilir. Kaya ve Bozkur'dan (2017: 127) hareketle söyleyecek olursak yaşanan derin yaşantılar kişinin kadercı anlayışı daha derinden benimsemesine sebep olabilir. Birey, üstesinden gelemediği olaylarla baş etme mücadelesinde kendini korumak için sorumluluktan kaçınma eğilimine girebilmekte ve bu nedenle sıkı bir kadercı anlayışa sahip olabilmektedir. Kişi, kendi sorumluluğundan kaçmak için kaderciliğe sığınmakta ve baş etmekte zorlandığı olayların ve durumların sorumluluğunu doğaüstü bir güce atfederek kendini kandırma yoluna gitmektedir (Kuşat: 2000)

Dinin, başa çıkma esnasındaki fonksiyonları 5 noktada toplanmaktadır. Anlam: buna göre din, anlam arayışında önemli bir yerde durur. Hayatın zorlukları karşısında din, yaşadıklarını anlamlandırması için kişiye bir referans noktası sunar. Kontrol: Din hayatı denetim altında tutmada işlevsel olarak kullanılır. İnsanın gücünü aşan yaşam durumlarında din, daha üstün bir iradeye atıf yapılmasını bu yolla da, dolaylı bile olsa, kişiye bir kontrol imkânı sağlar. Teselli: Din, hayatta yaşanabilecek afetlerin, bireyde oluşturduğu gerilimi ve kaygıyı frenlemek maksadı ile kullanılabilir. Bu noktada teselli mekanizması olmak ve yüce bir güç ile bağlantı kurma arzusuna cevap vermek dinin en temel fonksiyonudur. İçtenlik/Yakınlık: Din, sosyal bağlantıyı kolaylaştırır. Dinin kimliği besleme ve

toplumsal dayanışmayı artırma işlevleri vardır. Yakınlık kurma çoğunlukla sosyal destek ve din görevlisi ya da din büyüğünden manevi destek alma şeklinde gerçekleşir. Hayatı Dönüştürme: Dinin yapısında, bireyin hayattaki hedeflerini oluşturmaya yardım etme, yaşamını kontrol etmesine destek olma, ona teselli sunma, kişinin sıcak ve güvene dayalı ilişkiler kurmasına imkân verme ve inanılan ilah ile bağlanma yönleriyle belli bir koruyuculuğu görülebilir. Bununla birlikte din, bireylere eski değer nesnelerini bırakıp, yeni değer kaynakları bulma gibi büyük yaşam dönüşümlerini yapmada da yardımcı olabilir. Kişinin yenilenme, gelişme ve değişme yönündeki çabasını destekler (Pargament, Koening ve Perez, 2000: 521).

Dini bir öge olarak kader inancının bahsi geçen işlevlerden en başta teselli ve anlam ihtiyacını karşılama olmak üzere, sınırlı da olsa kontrol ve hayatı koordine etmede etkin olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu noktada yaşanan travmaya anlam verme, yaşanan sıkıntıyı normalleştirme ya da onu aşmak için motivasyon kaynağı olarak kullanılabilir. Özellikle insan iradesine ve gücüne önem veren yapıdaki kader inancı bireyin yaşadığı olaydaki sorumluluğunu kabul edip, bu olaya neden olan davranışlarını değiştirmek ve problemi çözmek için çabalamasını beraberinde getirebilir. Doğal olarak kader inancının niteliği başa çıkma sürecindeki yerini belirleyecektir demek mümkündür. Ancak teslimiyetçi kader inancı eylemsizlik için neden olabileceği gibi bu eylemsizliğin sonu bile olabilir demek mümkündür.

Atıf /Yükleme Teorisi ve Kader İnancı

Kader inancının olayları, kişileri ve davranışları anlamlandırmada işlevsel olabileceği düşüncesi, sosyal psikolojide sıklıkla kullanılan yükleme/atıf kuramının da onunla ilişkili olarak yorumlanabilmesini mümkün kılmaktadır.

İnsan yaşamında meydana gelen olayları anlamlandırabilmek için zihinsel bir çaba içindedir. Bu çaba esnasında anlama ulaşmak için yaşanan olayların nasıl oldukları, bu olayla ilgili bir insan varsa onun yaptığı davranışlara nasıl ve neden güdülendiğini anlamamızı sağlayan tecrübe ve gözlemlerimizi devreye sokarız. Tüm bu süreç atıf kuramının çerçevesine dâhildir (Cüceloğlu, 2010). Atıf, insanın yaşam olaylarını açıklaması üzerine odaklanır. Bireyler, sebep sonuç ilişkisine ait bilişsel sistem sayesinde iki nesne veya iki olay arasındaki ilişkiyi algırlar. “yükleme” kelimesi, yaşanan dünya hakkında veya kişisel edimler hakkında nedensel açıklamalar yapmak için kullanılan bir kavramdır. Bu açıklamalar hem kendisine hem de başkalarına yarar sağlar (Gürses, 2008: 360.) Spilka ve arkadaşları dinin temel fonksiyonunun neden bulma olduğunu ve kültürel olarak insanların edinmiş olduğu dindarlığın özellikle atıf amacıyla daha çok kullanıldığını belirtmektedir (Spilka vd, 2001: 179).

Kartopu, (2013: 240) yükleme çalışmalarının, bireyin tanıklık ettiği olayları birtakım inançlara dayalı geniş çerçeveli anlam sistemleri içerisinde anlama, yorumlama ve açıklama gayretlerinden oluştuğunu, bu açıdan bakıldığında, dünyadaki mevcut dinlerin dikkat çekici özelliklerinden birisinin, insanlara sundukları her türden nedensel açıklamalar olduğunu belirtir. Dinler yaşam olaylarına anlam verme konusunda hazır cevaplar ve zihinsel çözümler sağlama amacındadır. Hemen hemen bütün

dinler yaşananların Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğini ve aslında insanın sınanmakta olduğunu ifade etmektedir (Gürses, 2008: 361).

Allah'ın iradesinin insan yaşamını belirlediği inancı olarak kabaca tanımlanabilen kader bu sebeple oldukça kullanışlı olabilir. Bu bağlamda hem cebri hem de aklî kader inancı yükleme açısından rahatlıkla kullanılabilir. Öncelikli olarak kader inancının insan ve tanrı işbirliğine dayanması durumunda, birey yaşadığı olayın kendi sınırlarını aşmayacağını düşünür. Zira İslam inancına göre Allah hiçbir kuluna gücünün yetmeyeceği yükü yükleyemeyeceğini açıkça ifade etmektedir (Bakara, 2/286). Bu inanışla kişi, yaşadığı durum ile mücadele etmek için kendisini daha güçlü hissedebilir. Çözümü olmayan sorunlar karşısında ise bunun Tanrı'nın takdiri olduğunu ve kendisinin şer gördüğü bir durumda hayır olabileceğini (Bakara 2/216) ya da Tanrı'nın onu eğitmek için bu problemi kullandığını düşünerek (Bakara 2/256-258) travmanın etkisini hafifletebilir. Sonucunda tecrübe kazanma hususunda kendini motive edebilir.

Din sayesinde bulunan anlam her zaman pozitif yönde olmayabilir. Böyle durumlarda kader “kötü”, “kara”, “kahpe” gibi sıfatlarla anılmaya ve suçlanmaya başlanır. Bu noktada Tanrı'ya isyandansa araya bir başka inanç konularak kadere sorumluluk yüklenmesi dikkat çekmektedir. İnsanın olumsuz yaşam olaylarında Allah'a yükleme yapmaktan kaçınmasında “Başınıza gelen her musibet kendi yaptıklarınız yüzündendir; kaldı ki O birçoğunu bağışlar” (Şûrâ 42/30) meâlindeki âyet ve buna bağlı oluşturulan dinsel algı da etkili olmuş olabilir. Özbolat ve Kartopu ölünün arkasından yakılan ağıtların yükleme ve kader açısından değerlendirmesini yaptıkları çalışmada benzer bir sonuç bulgulamışlardır. Onlar kader inancının isyan ve teslimiyet olmak üzere iki uçta kendini gösterdiğini vurgulamışlardır. Kader inancının kabullenememe, başkaldırı, kahır anlamına gelen yönlerinin ağıtlarda daha çok olduğunu tespit etmişlerdir (Özpolat ve Kartopu, 2012: 1970). Burada kritik nokta isyanın Allah'a değil de ondan uzaklaştırılmış bağımsız bir inanç olarak konumlandırılmış kader inancına yöneltilmiş olmasıdır.

Sonuç

İslam inançları içinde kendisine oldukça köklü bir yer edinmiş olan kader, insanlar tarafından farklı şekillerde algılanmış ve sistemleştirilmiştir. Temelde bireyin yaşam akışında iradenin kime ne kadar ait olduğuna dair farklılaşma üç ana başlıkta özetlenebilmektedir. Bunlardan ilki cebri kader algısı, insanın iradesine hiçbir şekilde izin vermeyen, onu rüzgarın önündeki bir yaprak gibi etkisiz ve iradesiz olarak niteleyen algıdır. İkinci sırada ise insan iradesine sonsuz özgürlük ve dolayısıyla sorumluluk veren Mutezili kader algısı varken son olarak, kadere insan ve tanrı ilişkisi zemininde hem insanda hem de Tanrı'da kadere etki edecek iradenin paylaşılmış olduğu düşüncesine dayanan ehl-i sünnet kader inancı mevcuttur. İnsanın yaşadığı strese kurtulma sürecine dayanan başa çıkmada özellikle cebri kader inancı savunma mekanizması gibi bir rol oynarken, insan sorumluluğuna imkân tanıyan diğer algılar ise sorunların çözülmesi ya da kabullenilmesi bağlamında kullanılabilir. Bu bağlamda cebri kader inancının teslimiyet yanında tembellik, yılgınlık ve sorumluluktan kaçışı daha çok

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

doğurabilecek bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. İnsan yaşadığı olayı yaptığı hatalar yüzünden cezalandırıldığı şeklinde yorumlayabilir. Bu haliyle olumsuz baş çıkma için rahatlıkla kader inancı kullanılabilir. Tüm bunlardan ötürü cebri kader inancının duygu odaklı başa çıkmada daha fonksiyonel olduğu düşünülebilir. İnsanın iradi özgürlüğüne imkân sunan kader algısı ise kişinin stres durumunu kendi sorumluluk ve yetki alanında algılamasına yardım etmekte ve bu sorumluluğun gereğini yerine getirmede, problem çözmek için kendi yeteneklerine güveni beslemekte dolayısıyla olumlu problem çözücü bir işlev görebilmektedir. Atıf kuramı bağlamında bakıldığında yaşam olaylarını ve insan davranışlarını anlamlandırmada kader inancının rahatlıkla kullanılabilir bir yapısı olduğu kabul edilebilir. Kişinin kader inancının bağlamı, onun yüklemeleri yaparken olumlu bir tutum mu yoksa olumsuz bir tutum mu sergileyeceğini belirleyebilir. Bu bağlamda kader inancı kişinin kendi güç ve eğitimi için bir araç olarak algılanabileceği gibi kişinin acı çekmesine, zorlanmasına ve cezalandırılmasına sebep olarak da algılanabilir. En nihayetinde kader inancının bireysel algılanışı ve temellendirilişi, onun psikolojik olarak nasıl işlevler göstereceğini belirleyebilmektedir. Kişinin sorumluluğuna ve seçim özgürlüğüne dayanan bir inanış hem başa çıkmada hem de atıf sürecinde olumlu olarak kullanılabilirken, insanı etkisiz bırakan algı bireyi daha negatif bir psikolojik duruma sokabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, C. (Haziran 2019). Kader inancının savunma mekanizması ve dini başa çıkma kavramları açısından değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/35: 101-122.
- Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2012). *Stresle başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2010). *İnsan ve davranış*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2009). Türkiye’de dindarlık: uluslararası bir karşılaştırma. *İstanbul: Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi*. http://research.sabanciuniv.edu/13119/1/Rapor_Kamu-dindarl%C4%B1k.pdf. adresinden elde edildi.
- Esen Atş, N. (2019). Din ve başa çıkma; gaziler, gazi ve şehit aileleri örneği. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Freud, A. (2011). *Ben ve savunma mekanizmaları* (Y. Erim, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güneş, A. R. (2010). *Hikmet ve imtihan boyutuyla kaderi anlamak*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Gürses, İ. (2008). Yükleme teorisi ve din ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2: 359-377.
- İsfahani, R. (2012). *Müfredat Kur’an kavramları sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- İbn Teymiyye. (2014). *Tevhid ve kader*. İstanbul: Takva Yayınları.
- Kartopu, S. (2013). *Kayı-kader ilişkisi*. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2008). Kur’an açısından fatalizm -inkârcıların bir tutumu olarak kadercilik. *Hikmet Yurdu*, 1/1: 87-107.
- Kaya, A. & Bozkur, B. (2017). Kadercilik eğilimi ile özyeterlik inancı ve savunma mekanizmaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 18/1: 124-145.
- Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (2016). (Hayrettin Karaman vd. çev.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuşat, A. (2000). Psikolojik bir olgu olarak kendini aldatma ve dini inançla ilişkisi. *Dini Araştırmalar* 3/8: 97-116.
- Küskü, D.(2006). *Kur’an’ın Kader konusuna bakışı*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Mevdudi, E. A. (2015). *Cebir ve kader problemi*. İstanbul: Hilal Yayınları.
- Namlı, A. (2018). Kur’an’ın ışığında kader konusuna bakış. *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 1/1: 65-87.
- Özbolat, A. ve Kartopu, S. (2012). İsyan ile teslimiyet arasında: ağıtlarda kader inancı. *Turkish Studies*, 7/3. 1959-1972.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Pargament, K. I. (1997). The psychology of religion and coping: Theory, research, practice. New York: The Guilford Press.

Pargament, K. I., Koenig, H. G. ve Perez, L. (2000). The many methods of religions coping: Development and initial validation of rcope. *Journal of Clinical Psychology*, 56/4: 519-543.

Sarmış, İ. (2015). *Kur'an'da kader takdirin anlamı ve sünnetullah*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Spilka, B. Shaver, P. Kirkpatrick, L. A. (2001). Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi. (A. Kuşat Çev.). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/11: 173-196.

Şık, İ. (2018). Takdir olgusu kader algısı yazgı yanılığı. Ankara: Gece Kitaplığı.

Turan, M. (2016). *Kur'an'a göre özgürlükler ve kader*. Konya: Hüner Yayınevi.

Türk Dil Kurumu. (1998). Namus, İ. Parlatır, N. Gözaydın, H. Zülfikar (Haz.), *Türkçe Sözcük II İçinde*. 1630, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

İslam Deniz Hukukuna Göre Mültecilerin Hakları ve Sorumlulukları

Nerzat Bakıcı

Özet

İslam yardımlaşmaya büyük önem vermiş, müslümanları da yardımlaşmaya davet etmiştir. Çeşitli sebeplerle savaş, doğal afet vb. yurdunu terk etmek zorunda kalanlara kucak açılması, onlara eldeki tüm imkânlar kullanılarak kendilerini yurtlarında hisse verilmesi İslam'ı inanç olarak benimseyen kişiler için bir vazifedir. Nitekim İslam tarihinde müslümanlar da dinlerini serbestçe yaşamak için karşılaştıkları baskı ve eziyetler sonucunda çeşitli yerlere göç etme durumunda kalmışlardır. İslam tarihi dikkatli bir şekilde incelendiğinde müslüman ülkelerin farklı dinlere mensup kişilere ne türlü yardım elini uzattığı ve bundan imtina etmediği görülecektir. Özellikle son dönemde Avrupa Suriye'den gelen mültecilere sırtını dönmüşken Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu mültecilere ev sahipliği yapmış bir kez daha ne kadar merhametli olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Bu bağlamda konumuz mültecilerin deniz yoluyla yaptıkları iltica faaliyeti kapsamında İslam'ın denizler üzerindeki tutumu ve bu kişilerin iltica ettikleri ülkedeki hakları ve sorumluluklarıdır.

Karşılaştırma yöntemi kullanılarak İslam hukukuyla günümüz hukuku arasındaki benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İslam hukukuyla mültecilerin haklarını savunan uluslararası hukukun benzer mahiyette kararlar içerdiği görülmüştür. İslam bilginleri konu kapsamında mültecilerin haklarını, sorumluluklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Böylece ortaya çıkabilecek kargaşanın ve anlaşmazlıkların önüne geçilmek istenmiştir. Günümüz uluslararası hukuka baktığımızda da benzer tedbirlerin alındığını görmekteyiz. Buradan anlıyoruz ki İslam insan merkezli bir dindir. Farklı inanca sahip olanlara dahi yardım eli uzatmaktan geri durmamıştır.

Özelde Müslümanların genelde insan haklarına beyannamesine ve Cenevre sözleşmesine taraf olan her devletin üzerinde durması gerekli olan husus ırk, din gibi ayırım gözetmeksizin mültecilere yardım etmek ve sırt dönmek olmalıdır. Her devletin kendi içerisinde belirlemiş olduğu yasalar vardır. Mülteci durumundaki kimselerinde bu yasalar içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Sonuç olarak ister İslam hukukunun İnsan hakları beyannamesi ve Cenevre sözleşmesiyle benzer hususlarda ortak noktaların olduğu görülmüştür. Her iki hukuku sisteminde de yardıma muhtaç insanlar için düzenlemeler yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, Savaş, Hak, Sorumluluk, Deniz Hukuku

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan iltica olayı maalesef insanlığın her geçen gün kanayan yarası olarak akmaya devam etmektedir. Böyle bir durumda yapılması gereken mülteci durumundaki kişilere olabildiğince yardım elimizi uzatmak, onlara sırtımızı dönmemektir. Bu bağlamda İslam her daim inanan, inanmayan herkese insan olduğu için değer verilmesi gerektiği vurgusunu yapmıştır. Çünkü insan eşrefi mahlûkattır o nedenle değere haiz bir varlıktır. İslam dini insanlar arasındaki ilişkilerin yardımlaşma üzerine olması gerektiği vurgusunu yapmıştır. Bu nedenle mültecilere yardımcı olmak için uluslararası anlaşmalara şeriatın ilkelerine ters düşmeden katılmak gerekmektedir.

Mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler özellikle İslam'ın hâkim olduğu ülkeler ellerinden gelen en iyi şekilde bu ev sahipliğini göstermeli adeta muhacir-ensar kardeşliği tekrar hâkim olmalıdır. Muhacir durumunda olan kişilerde bulundukları ülkenin kurallarına riayet ederek ülkede meydana gelebilecek herhangi bir olumsuzluğa mahal vermemelidir

1.İslam Hukukuna Göre Mülteciler

Mülteci kelime olarak “lecee” fiilinin mastarıdır. “El-melce” sığınılan, sığınılacak yer demektir.¹ Aynı zamanda mülteci kelimesi savaş vb. nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan, bağlı olduğu ülkenin korumasından yararlanamayan insanları ifade etmek için kullanılan bir kelimedir.² Mültecinin terim anlamı ise 1951 Cenevre sözleşmesinin 1a maddesinde *“ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından baklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut uyruğu yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemeyen kişilerdir.”* şeklinde tanımlanmıştır.³

İlticanın tarihi incelendiğinde yeni bir mevzu olmadığı insanlık tarihi kadar eskilere dayandığı görülmektedir. Bazı kaynaklar mülteciliğin 3500 yıl öncesine kadar dayandığını söylemektedir.⁴ İnsanlar tarih içerisinde dini, ırksal, sosyal vb. sebeplerle yaşadıkları yerleri terk ederek kendilerine yeni yaşam alanları aramak için göç etmek zorunda kalmışlardır. Kaynaklarda bir Hitit kralının bir ülkeyle yaptığı anlaşmada anlaşmaya taraf ülkeden kendisine gelen mülteciyi göndermeyeceğini ifade etmiştir.⁵ Roma’da sığıntı kelimesinin özgür ama vatandaşlık hakkına sahip olmayan kişiler için kullanılmıştır.⁶ İslam tarihine baktığımızda da İslam’ı kabul eden kişiler çeşitli baskılara, işkencelere maruz kalmışlar bunun sonucunda önce Habeşistan’a sonrasında da Medine’ye göç etmek zorunda kalmışlardır.⁷ İnsanların göç ettikleri, sığındıkları ilk yerler mabetler olmuştur. Bu durum Kâbe içinde geçerlidir.

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisâni'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sadr, y.y), “lecee”, 1/152.

² Ömer Aydın, *Ulus Devletin Ve İnsan Hakları Hukukunun Sınırdaki Özneler: Mülteciler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2021), 51.

³ https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf (Erişim Tarihi: 17/05/2022).

⁴ <http://www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/tekmakale/2014-1/12.pdf> (Erişim Tarihi: 17/05/2022).

⁵ Recep Özdemir, “İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi”, *Route Educational and Social Science Journal Volume 3/5* (Aralık 2016), 192.

⁶ Özdemir, “İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi”, 192.

⁷ Ahmet Önkâl, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/458. (Bu bölüm en son 31.08.2020 tarihinde güncellenmiştir.)

Kâbe'nin ve çevresinin haram kabul edilmesi de bu sebeptendir diye biliriz. Hz. İbrahim Kâbe'nin güvenilir bir yer olması için Allah'a yakarmış O, da bu duayı kabul etmiştir.⁸ Tin suresinde güvenli beldeye andolsunki denilmektedir.⁹

Kur'an'ı Kerimde ki peygamber kıssalarına bakıldığında Hz. Muhammed'den önceki dönemlerde de Peygamberler dinlerini özgürce yaşamak için doğup büyüdüğü toprakları terk ederek göç etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰ Örneğin Hz. Musa kendisine inananlarla birlikte Kızıl denizi aşarak İsmailoğulları için yeni yurt edinmiş, Firavun ve adamları ise Kızıl denizde boğulmuştur.¹¹ Aynı şekilde Hz. İbrahim de kavminin kendisine kötülük yapacağını anladığında Allah'ın kendisi için dilediği yere hicret edeceğini söylemiştir.¹² Benzer bir durum Hz. Lut içinde söylenebilir Hz. Lut da kavminin şerrine maruz kalacağını anladığında Allah'ın emriyle kendisine inananlarla birlikte şehirden çıkmış kendisinden istenilen yere göç etmiştir.¹³

20. yüzyıla gelindiğinde ise kitle-imha silahlarının varlığı savaşları cephe savaşı olmaktan çıkarmış sivillerde savaşlarda en fazla zarar gören kesim olmuştur. Bu yüzyıldaki göçlerin birçoğu savaşlardan kaynaklanmaktadır. Dünya genelindeki mülteci sayısı 2010 yılında 8,8 milyonken¹⁴ 2012 yılı sonunda 45,2 milyonu bulmuştur.¹⁵

İslam kişinin can güvenliğini esas almış, canın korunması ilkesini benimsemiştir. Kur'an da haksız yere bir cana kıyanın tüm insanların canına kıymış olacağı söylenmiştir.¹⁶ İslam dini her türlü barışın taraftarı olmuştur. İslam'ın özüne ve ruhuna ters düşmeyen her barış hareketi de desteklenmelidir. Bu minvalde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 14. Maddesinde herkesin baskı ve zulüm durumunda başka ülkeye göç edebileceğinden ve oradaki sığınma olanaklarından yararlanacağından söz etmektedir.¹⁷ İslam hukukuna göre de kişi zulme, baskıya maruz kaldığında inancını, yaşamını özgürce yaşayabileceği yerlere göç etmelidir.¹⁸ Bu durumda göç etmeyenler Kur'an tarafından yerilmiştir. Konuyla ilgili Nisa suresinde imkân olduğu halde göç etmeyen kişilere hitaben meleklerin Allah'ın arzının geniş olduğu ve neden hicret etmediklerini soracağı ifade edilmektedir. Aynı

⁸ Özdemir, "İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi", 193.

⁹ el-Tin 95/3.

¹⁰ Önkâl, "Hicret", 17/458.

¹¹ el- Yunus 10/90-93.

¹² el-Ankebut 29/26.

¹³ el-Hûd 11/80-81; el-Hicr 15/65.

¹⁴ Nasih Sarp Ergüven-Beyza Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku Ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 62/4 (Aralık 2013), 1011.

¹⁵ Özdemir, "İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi", 193.

¹⁶ el-Maide 5/32.

¹⁷

http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyannamesi#:~:text=Hi%C3%A7%20kimse%20k%C3%B6lelik%20veya%20kulluk,ticareti%20her%20t%C3%BCr%C3%BC%20bi%C3%A7imde%20yasakt%C4%B1r.&text=Hi%C3%A7%20kimseye%20i%C5%9Fkence%20yap%C4%B1lamaz%2C%20zalimce,davran%C4%B1%C5%9Flarda%20bulunulamaz%20ve%20ceza%20verilemez. (Erişim: 17.05.2022)

¹⁸ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 1/179.

zamanda bu kişilerin barınağının cehennem olduğu vurgulanarak zaruri durumlarda göç (hicret) etmenin sorumluluk gerektiren bir durum olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁹

İslam birçok zorluğa katlanmış ve bunun neticesinde yurdunu terk etmek mecburiyetinde kalmış kişilere kucak açanlardan da bahsetmektedir. Bunun en güzel örneğini Mekke’de tüm zulümlere göğüs geren ve Allah’ın izniyle Medine’ye hicret eden muhacir ile onlara ev sahipliği yapan elindeki her şeyi muhacir kardeşleriyle paylaşan ensardan övgüyle bahsetmektedir.²⁰

Tevbe suresinde eman dileyen kişiye eman verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.²¹ Bu sure İslam hukukunda mülteci haklarının da temelini oluşturmaktadır. Eman hakkı inanan, inanmayan ayrımı yapılmaksızın herkese verile bilmektedir. Bu nedenle eman verme bir akit işlemi olarak da görülmüştür.²² Bu akdin taraflarını eman verenle emanı alan oluşturmaktadır.²³ Akdin konusunu ise eman verilenin mal, can, ailesi hukuki güvence altına alınmış olmaktadır. Eman verilen kimse de aranan şartlar ise ajanlık, halkı kışkırtma, ülkeye zarar verecek faaliyetlerden uzak durma gibi niyetinin olmaması gerekmektedir.²⁴ Eman uygulaması göstermektedir ki İslam müslümanlar dışındaki kişilerin de can, mal, inanç güvenliğini önemsemektedir. Aynı zamanda Müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerde de müslüman kardeşliğinin ortaya konulması istenmektedir. Nitekim bir hadiste kişinin kendisi için istediği bir şeyi din kardeşi için istemedikçe gerçek imana ulaşamadığına dikkat çekilmektedir.²⁵

2.İslam Hukukuna Göre Mültecilerin Hakları ve Sorumlulukları

İslam her zaman zayıfın ve güçsüzün yanında yer almıştır. İslam dininin Peygamberi olan Hz. Muhammed de Peygamberlik öncesi döneminde Hilf’ül-Fudûl topluluğuna katılarak haksızlığın karşısında olduğunu göstermiştir.²⁶ Mülteciler İslam hukukuna göre barınma, korunma vb. haklara sahiptir. Ayrıca milletler arasında mültecilerin haklarını güvence altına alacak İslam’ın özüne ters düşmeyen her türlü anlaşma yapılabilir. Kur’an’da Allah’ın adaletli olduğu, hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak kıldığından bahsedilmektedir.²⁷ Sığınma isteyen bir kişi müslümansa mü’minler ancak kardeşir²⁸ ilkesiyle yok değilse iyilik sahiplerinin mallarını yoksulla, yetimle paylaşacağı²⁹ ilkesiyle hareket edilmelidir. İnsan hakları evrensel beyannamesinde de bu durum ortaya konularak zulüm karşısında herkesin sığınılacak bir ülke arama hakkının olduğuna dikkat çekilmiştir.³⁰ İslam hukukuna

¹⁹ el-Nisa 4/97.

²⁰ Enfal, 8/72; Haşr, 59/9.

²¹ el-Tevbe 9/6.

²² Özdemir, “İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi”, 197.

²³ Vehbe ez-Zuhaylî, “Emân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/79.

²⁴ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ’i’ü’s-şanâ’i’ fi tertîbi’s-şerâ’i’* (Beyrut : Dâru’İlhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2010), 107.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâi’l-Arabî, 2001), “İmân”, 7.

²⁶ Muhammed Hamîdullah, “Hilf’ül-Fudûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/31-32.

²⁷ el-Nahl, 16/ 90.

²⁸ el-Hucurât, 49/ 10.

²⁹ el-İnsân, 76/ 8.

³⁰

göre bir mülteci sığınmış olduğu yerde özgür bir şekilde hareket edebilmesi sığındığı ülke topraklarında özgürce seyahat edebilmesi gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan sığınmış olduğu ülkedir. Konut dokunulmazlığı da mültecilerin haklarından birisidir. Kur'an'da kişinin kendi evinden başka bir eve izin almadan girmenin yasak olduğuna vurgu yapılmıştır.³¹

Mültecilerin haklarından birisi de inancını özgür bir şekilde yaşaya bilmesidir. Bu konuda İslam herkesin inanç hürriyetine sahip olduğu vurgusu yaparak kimsenin herhangi bir kimse üzerinde baskı kurarak zorlama yapamayacağını söylemiştir.³² İslam hukukuna göre de kimse inancı nedeniyle suçlanamaz hatta eman verdiği kimselerin inancını özgür bir şekilde yaşaması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.³³ Bu durum İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 2. Maddesinde açık bir şekilde ifade edilmiştir.³⁴ İslam'a zarar verici herhangi bir faaliyette bulunmadıkları sürece serbest bir şekilde düşüncelerini dile getirmede İslam hukuku açısından bir sıkıntı yoktur.³⁵ İslam bilginleri mülteci durumunda olan gayri Müslimlere de sadaka verilebileceğinden söz etmektedir.³⁶ Kur'an'da müslümanın elindeki maldan yoksula, yetime, esire vereceğinden bahsedilmektedir.³⁷ Mültecilere adak ve sadakanın verilebileceği kaynaklarda belirtilmiştir.³⁸

Mülteci konumundaki kimselerin sığınmış oldukları ülkede uyması gereken kurallar da vardır. Örneğin İslam hukukuna göre kişi ister zımmi ister müste'men olsun cizye vermekle sorumludur.³⁹ Mültecilerin başka bir sorumluluğu ise İslam'a küfretmemek, İslam'ı alaya alacak davranışlardan uzak durmaktır. Başka bir sorumluluğu ise Müslümanların sırlarını başkalarıyla paylaşmamalı, ajanlık faaliyetlerinden uzak durmalı, Müslümanların arasına fitne tohumu saçmamalıdır.⁴⁰

3.İslam Hukukuna Göre Denizlerin Durumu

Genel anlamda bugünkü şekliyle İslam hukukunda denizlerdeki sınırlar belirgin bir şekilde yer almamıştır. Fakat genel çerçeveler ve uyulması gerekli kurallar belirtilmiştir diyebiliriz. Bu minvalde

http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyannamesi#:~:text=Hi%C3%A7%20kimse%20k%C3%B6lelik%20veya%20kulluk,ticaret%20her%20t%C3%BCr%C3%BC%20bi%C3%A7imde%20yasak%C4%B1r.&text=Hi%C3%A7%20kimseye%20i%C5%9Fkence%20yap%C4%B1lamaz%2C%20zalimce,davran%C4%B1%C5%9Flarda%20bulunulamaz%20ve%20ceza%20verilemez.

³¹ el-Nür, 24/ 27-28

³² el-Bakara, 1/ 256

³³ Mustafa Karc, *İslam Hukuku Ve Uluslararası Hukuka Göre Mülteci Hakları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 51.

³⁴

http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyannamesi#:~:text=Hi%C3%A7%20kimse%20k%C3%B6lelik%20veya%20kulluk,ticaret%20her%20t%C3%BCr%C3%BC%20bi%C3%A7imde%20yasak%C4%B1r.&text=Hi%C3%A7%20kimseye%20i%C5%9Fkence%20yap%C4%B1lamaz%2C%20zalimce,davran%C4%B1%C5%9Flarda%20bulunulamaz%20ve%20ceza%20verilemez. (Erişim: 17/05/2022).

³⁵ Karc, *İslam Hukuku Ve Uluslararası Hukuka Göre Mülteci Hakları*, 52.

³⁶ Ebû Bekr Şemsü'l-aimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsut* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, y.y), 3/11.

³⁷ el-İnsan, 76/8.

³⁸ es-Serahsî, *el-Mebsut*, 3/11.

³⁹ Karc, *İslam Hukuku Ve Uluslararası Hukuka Göre Mülteci Hakları*, 56.

⁴⁰ Karc, *İslam Hukuku Ve Uluslararası Hukuka Göre Mülteci Hakları*, 57.

Hz. Peygamberden rivayet edilen her toprak parçasının bir sahibi olduğu ve onun izni olmadan oraya girmenin yasak olduğuna dair hadisi⁴¹ zikredebiliriz.

Allah'ı Teâlâ Kur'an'ı Kerimde gemilerin Allah'ın emriyle denizde akıp gittiğinden bahsetmektedir. Ayrıca insanın rızık araması ve Allah'a şükretmesi için denizi insanın emrine verdiğinden söz etmektedir.⁴² Hz. Peygamberden gelen bir rivayette de Müslümanların su, ot ve ateşte ortak oldukları ifade edilmiştir.⁴³

Denizlerin karaya bitişik kısımları karasularını oluşturmaktadır. İslam hukukuna göre karaya bitişik karasuları o karaya sahip devlete aittir.⁴⁴ 1958 Cenevre sözleşmesinde bahsedilen *"Bir Devletin egemenliği kara ülkesinin ve iç sularının ötesinde kıyısına bitişik ve karasuları olarak tarif edilen bir deniz kuşağını kapsar."*⁴⁵ İlkesi İslam hukuku açısından da uygundur. Allah'ı teala yapmış olunan sözleşmeye mutabık kalınması gerektiğini Kur'an'da belirtmiştir.⁴⁶

Kur'an'ı Kerimde denizle ilgili olarak birçok ayet yer almaktadır.⁴⁷ Bu ayetler değerlendirildiğinde genel anlamda günümüz deniz hukukuyla ilgili yapılan anlaşmalara paralel olduğu görülmektedir. Çünkü Allah'ı Teâlâ denizi insanın hizmetine sunduğunu bu ayetlerde söylemektedir. Günümüz milletler arası anlaşmalarda denizlerden yararlanma usullerini belirli bir sisteme oturtarak çıkaabilecek anlaşmazlıkların önüne geçmek istemektedir. Bu bağlamda Kur'an hükümleriyle uyum göstermektedir diyebiliriz. Örneğin yaşam hakkı kutsal olduğundan bir devletin karasularına sığınan kişilerin din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın bu devletçe yardım edilmesi gerekmektedir.

İslam dini her konuda ayrıntılı bilgiler ve emirler vermek yerine genel çerçeveyi ortaya koymuştur. Bu nedenle deniz hukukuyla ilgili çıkabilecek sorunlar noktasında yapılması gereken Kur'an'da ve Sünnette belirtilen genel ilkeler çerçevesi içerisinde sorunlara çözüm üretmektir. Bu minvalde 1958 Cenevre sözleşmesinden söz edebiliriz. Bu anlaşmayı imzalayanlar arasında İslam devletleri de bulunmaktadır.⁴⁸

Özellikle devletler kendi karasularında herhangi bir usulsüzlükle karşılaştıklarında buna müdahale etme hakkına sahiptir. Örneğin kaçak göçmen taşıyan bir gemiye müdahale edebilir fakat geminin içindeki insanların hayatını tehlikeye atmadan bunu yapması gerekir. Oradaki insanların hakları 1958 Cenevre anlaşmasında anlaşmayı imzalayan devletlerce güvence altına alınmıştır.⁴⁹ Ayrıca Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek Kara, Deniz Ve Hava Yoluyla

⁴¹ el-Kâsânî, , *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 6/195.

⁴² *Yüce Kur'an Ve Tefsirli Meâli*, çev. Abdülkadir Şener – M.Cemal Sofuoğlu- Mustafa Yıldırım (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020), el-Casiye 45/12.

⁴³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 182.

⁴⁴ Aydın, "Karasularının Genişliği, Sınırlandırılması ve Hukuki Statüsü", 115.

⁴⁵ <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/134-1958-cenevre-deniz-hukuku-soezlesmeleri-kara-sulari-ve-bitisik-boelge-soezlesmesi> (Erişim Tarihi 14/05/2022).

⁴⁶ el-Maide 5/1.

⁴⁷ el-Bakara 2/164; el-En'am 6/63; el-En'am 6/59; el-En'am 6/97; el-Yunus 10/22; el-İbrahim 14/32; el-Nahl 16/14; el-Hac 22/65; el-Casiye 45/12-13.

⁴⁸ Aydın, "Karasularının Genişliği, Sınırlandırılması ve Hukuki Statüsü", 118.

⁴⁹ Ferhat Uslu-Ali Özdemir, "Yaşama Hakkı Bağlamında Denizlerde "Geri Gönderilmeme (Non-Refoulement) İlkesi", *Ombudsman Akademik* 3/6, (Ocak-Haziran 2017), 60.

Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol'ün 16.Maddesi de bu kişilerin hayatlarının güvence altına alınması gerektiğinden bahsetmektedir.⁵⁰

Bir devlet İslam hukukuna göre de sahip olduğu toprak parçasında istediği tasarrufa sahiptir.⁵¹ Bu nedenle kendi karasuları üzerinde de hâkimiyet kendisine aittir. Ayrıca her devlet kendi karasularını bir başkasına zarar vermeden kullanma bilme hakkına da sahiptir.⁵² Özellikle İslami ilkeleri düstur edinen bir devletin Hz. Peygamberin sünnetini uygulama noktasında dikkat etmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber insanların su, ateş ve otta ortak olduklarını söylemiştir. Bunları ihtiyaç sahibi olan herkesle paylaşması gerekir. Bu düstur insan haklarına saygı duyan tüm devletlerce de uyulması gereken bir konudur. Hz. Peygamberin hadisinden hareketle denizde insanlığın ortak mülküdür. İhtiyaç duyulduğunda her devlet kendi karasularını diğer ihtiyaç sahiplerine açmalıdır. Bu durum mecellede de denizlerin ve göllerin mubah olduğu ilkesiyle yasalaştırılmıştır.⁵³ 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesinde de zararsız geçiş hakkından bahsedilmektedir.⁵⁴ Fakat görülmektedir ki uygulamada devletler bu anlaşmalara sadık kalmamaktadır. Özellikle mültecilerin bir devletin karasularında yardıma ihtiyacı olduğunda o devlet mültecileri açık denizlerde kendi karasularına gelmemesi için engellemektedir.⁵⁵ 2015 yılındaki verilere göre Akdeniz'de on sekiz bin insan hayatını kaybetmiştir. Uluslararası göç örgütünün verilerine göre ise 2020 yılında Avrupa'ya deniz yolunu kullanarak geçmek isteyen mülteci konumundaki 1058 kişi Akdeniz'de boğularak ölmüş ya da kaybolmuştur.⁵⁶

Sonuç

Özellikle mülteci akımlarının yaşandığı son zamanlarda gördük ki İslam insanların gönlüne işlemiştir. Dünya sırtını mültecilere dönmüşken İslam'ın ilkesini kendine düstur edinen Müslümanlar bu kişilere yardım elini uzatmaktan geri durmamıştır. İslam mülteci durumunda olan kimseler hakkında uyulması gerekli kuralları, ilkeleri çerçeve olarak belirlemiştir. Görmekteyiz ki zaman ve şartlara göre çizilen çerçeve etrafında İslam hukuku yeniliklere de açıktır. Uluslararası hukuk daha yirminci yüzyılda mülteciler için hakları yasalaştırmışken İslam bunu yaklaşık on beş asır önce yapmıştır.

Özelde Müslümanların genelde insan haklarına beyannamesine ve Cenevre sözleşmesine taraf olan her devletin üzerinde durması gerekli olan husus ırk, din gibi ayırım gözetmeksizin mültecilere yardım etmek ve sırt dönmek olmalıdır. Her devletin kendi içerisinde belirlemiş olduğu yasalar vardır. Mülteci durumundaki kimselerinde bu yasalar içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Sonuç olarak ister İslam hukukunun İnsan hakları beyannamesi ve Cenevre sözleşmesiyle benzer hususlarda

50

http://madde14.org/index.php?title=Kara_Deniz_ve_Hava_Yoluyla_G%C3%B6%C3%A7men_Ka%C3%A7ak%C3%A7ılı%C4%B1na_Kar%C5%9F%C4%B1_Protokol (Erişim Tarihi 16/05/2022).

51 Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 162.

52 Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, çev. Raşit Gündoğdu, Osman Erdem (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2.Baskı, 2017.), 1/77.

53 Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 3/2202.

54file:///C:/Users/nvzthlm/Downloads/KARASULARININ%20GENEL%20SINIRLANDIRILMASI%20VE%20HUKUK%20STATÜSÜ%20[23256570]-222938.pdf (Erişim Tarihi 16/05/2022).

55 Uslu- Özdemir, "Yaşama Hakkı Bağlamında Denizlerde "Geri Gönderilmeme (Non-Refoulement) İlkesi", 63-64.

56 Ayşe Güneş, Devletlerin Özen Yükümlülüğü İlkesi Bağlamında Denizlerde Göçmenleri Koruma Görevi, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 12/48 (Ekim 2021), 416.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

ortak noktaların olduğu görülmüştür. Her iki hukuku sisteminde de yardıma muhtaç insanlar için düzenlemeler yer aldığı tespit edilmiştir.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Kaynakça

Önkal, Ahmet “Hicret”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 17/458-462. (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) (Bu bölüm en son 31.08.2020 tarihinde güncellenmiştir).

Ali Haydar Efendi. Dürerül-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam. çev. Raşit Gündoğdu, Osman Erdem. 4Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2.Baskı, 2017.

Güneş, Ayşe. Devletlerin Özen Yükümlülüğü İlkesi Bağlamında Denizlerde Göçmenleri Koruma Görevi. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 12/48 (Ekim 2021). 415-438.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/65415/1009422>

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. Sahîhu'l-Buhârî Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâî'l-'Arabî, 2001.

es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed el-Mebhut. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, y.y.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. Lisânü'l-Arab. Beyrut: Daru's-Sadr, y.y.

Uslu Ferhat-Özdemir Ali. “Yaşama Hakkı Bağlamında Denizlerde “Geri Gönderilmeme (Non-Refoulement) İlkesi”. Ombudsman Akademik 3/6, (Ocak-Haziran 2017), 49-78.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ombudsmanakademik/issue/31888/440047>

file:///C:/Users/nvzthlm/Downloads/KARASULARININ%20GEN____L_____,%20SINIRLANDIRILMASI%20VE%20HUKUK____%20STAT____S____[%23256570]-222938.pdf (Erişim Tarihi 16/05/2022).

Döndüren, Hamdi. Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Karaman, Hayrettin. Mukayeseli İslâm Hukuku. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyannamesi#:~:text=Hi%C3%A7%20kimse%20k%C3%B6lelik%20veya%20kulluk,ticareti%20her%20t%C3%BCr%C3%BC%20bi%C3%A7imde%20yasakt%C4%B1r.&text=Hi%C3%A7%20kimseye%20i%C5%9Fkence%20yap%C4%B1lamaz%2C%20zalimce,davran%C4%B1%C5%9Flarda%20bulunulamaz%20ve%20ceza%20verilemez. (Erişim: 17.05.2022)

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2014-1/12.pdf> (Erişim Tarihi: 17/05/2022).

<http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/134-1958-cenevre-deniz-hukuku-soezlesmeleri-kara-sulari-ve-bitisik-boelge-soezlesmesi> (Erişim Tarihi 14/05/2022).

https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf (Erişim Tarihi: 17/05/2022).

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Hamîdullah, Muhammed. “Hilfû'l-Fudûl”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Hamidullah, Muhammed. İslam'da Devlet İdaresi. çev. Hamdi Aktaş. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.

Karc, Mustafa. İslam Hukuku Ve Uluslararası Hukuka Göre Mülteci Hakları. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Ergüven, Nasih Sarp - Özturanlı, Beyza “Uluslararası Mültecî Hukuku Ve Türkiye”. Ankara Üniversitesi Huk Fakültesi Dergisi 62/ Aralık 2013), (4Aralık 2013). 1007-1062.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42419/510847>

Aydın, Ömer. Ulus Devletin Ve İnsan Hakları Hukukunun Sınırındaki Özneler: Mülteciler. Ankara: Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.

Özdemir, Recep. “İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi”. Route Educational and Social Science Journal Volume 3/5 (Aralık 2016), 191-204.

<http://www.ressjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=575>

ez-Zuhaylî, Vehbe “Emân”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yüce Kur'an Ve Tefsirli Meâlî, çev. Abdülkadir Şener – M.Cemal Sofuoğlu- Mustafa Yıldırım İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2020.

ICHUS

Kıbrıslı Kadınlarda İstihdam Durumu ve Demografik Değişkenlerin Stres ve Kaygı Üzerindeki Etkisi

Ashhan SEVİN¹

Özet

Stres ve kaygı tüm yaşantımızı özellikle çalışma hayatımızı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Çalışma hayatında belirli rol, statü ve sorumluluklara sahip bireyler stres ile yüzleşmek durumunda kalmaktadır. Öte yandan kadınlar çalışma hayatlarında erkeklerden daha fazla sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumun kökeninde kadınlara verilen cinsiyet rolleri sorunu bulunmaktadır. Çalışan kadın ev ve iş arasında denge kurmaya çalışarak bir çok problemle baş etmeye çalışır. Kaygı, bilişsel, somatik, emosyonel ve davranışsal öğelerden oluşan fizyolojik ve zihinsel husustur. Kadınlar, hem işte hem de evde sürekli olarak çok fazla sorumluluk üstlendikleri için erkeklere göre daha yüksek düzeyde kaygı ve strese sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı, çalışan ve çalışmayan kişilerde kaygı ve stresi ölçmek ve karşılaştırmaktır. Bu çalışmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde çalışan ve çalışmayan kadınların stres ve kaygı seviyelerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Çalışan ve çalışmayan kişilerde stresin kaynaklarını belirlemek için Algılanan Stres Ölçeği, kaygı seviyesini belirlemek için Beck Anksiyete Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın evren ve örneklemini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Girne ilçesinde yaşayan 200 çalışan ve 200 çalışmayan kadın, toplamda 400 katılımcı oluşturmaktadır. Veri analizinde Mann Whitney U testi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çalışma durumu değişkeni ile katılımcıların stres ve anksiyete seviyeleri arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=,000<,005$). Çalışmayan katılımcıların anksiyete seviyeleri daha fazla, çalışan kadınların stres seviyeleri ise daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Stres, Anksiyete , çalışma durumu, kadın

¹ Uluslararası Final Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Orcid: 0000-0002-0437-5307

Giriş

Stres, doğanın bir gerçeği ve modern yaşamın bir parçası olarak bilinmektedir. Stres içsel ve dışsal olarak bireyi etkileyen mekanizmadır. Stres sadece olumsuz olarak düşünülse de, stresin motive edici olumlu yanları da bulunmaktadır. “Stres” kelimesi "Psikolojik ve fiziksel" ile tanımlanmaktadır. Stres yaşanan olaylara karşı psikolojik ve fizyolojik olarak vücudumuzun vermiş olduğu tepkilerdir. Stres yaşanıldığı zaman göğüste sıkışma, kalp çarpıntısı, kasların gerilmesi, hızlı nefes alıp verme gibi belirtiler gözlemlenmektedir (Devi, 2016, ss1087). Fiziksel ve zihinsel sınırlarına yönelik tehditler ve tehditlerle strese giren bir organizma, canlılığını sürdürmek için farklı koşullara adapte olmalı ve değişen dengesini yeniden sağlamalıdır.

Kaygı en sık görülen psikiyatrik bozukluklardan biridir. Kaygı kişinin ruh hali, davranışı, düşünceleri ve Duygularını etkilemektedir. Kaygı belirtileri hafif ile şiddetli olabilir. Hafif semptomlar arasında kalp atış hızında hafif bir artış ve artmış uyanıklık. Daha şiddetli semptomlar şiddetli hisleri içerebilir panik, çarpıntı, göğüs ağrısı ve nefes darlığı sayılabilir (Irfan, Kaur, Panwar, & Thind, 2012.ss 175).

Çalışan ve çalışmayan kadınlar arasındaki stres düzeyinde önemli bir fark olduğu gözlemlenmektedir. Çalışan kadınlar ile çalışmayan kadınlar veya yaş grupları arasında kaygı düzeyi, stres düzeyi ve sonuçları konusunda farklılıklar vardır. Bu nedenle, hem çalışan kadınlarda hem de çalışmayan kadınlarda stres ve kaygı düzeyi ile ilgili deneyimlere odaklanılması gereken daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Çalışan kadının, kendisine dayatılan cinsiyet rolleri nedeniyle ailelerine ve topluluklarına karşı çeşitli sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir. Dolayısıyla çalışan kadının kadın olduğu için kendisi için tanımlanan sosyal roller nedeniyle daha fazla sorumluluğu vardır ve bu durum birçok sorunu beraberinde getirir. Evi temizlemek, düzeni sağlamak ve evin genel bakımını sağlamak gibi sorumluluklar kadınların görevi olarak düşünülmektedir (Lopata, 1987,ss 145). Kadınların çalışma hayatına katılımının bazı sorunlar getirdiği vurgulanmaktadır. Özellikle ülkemizde kadınların çalışma hayatında toplumun kültür ve ekonomi bünyesindeki çeşitli sorunlara dayanmaktadır. (Çağlayan & Etiler, 2009, ss 26). Stres ve kaygı durumları incelendiğinde; Çalışan kadınların işlerini yapmaları ve para için dışarıda çalışmaları yeterince streslidir. Ayrıca kadınlar için strese neden olan bazı demografik faktörlere göre de değişmektedir. Bunun nedeni, kadınların stres/kaygı algılarının ve stres yaratan faktörlere verdikleri tepkilerin demografik olarak farklı olmasıdır. Örneğin, çalışan bir kadın işe yetişmek veya işten sonra çalışmak için eve gidip kendini strese sokmak konusunda endişeli olabilir. Kadınların iş hayatına katılımı, sosyal politik ve ekonomik nedenlerle karmaşık ve çok boyutlu etkileşimlerin sonucu olmuştur. Eskiden, erkek para kazanmak ve ailesini geçindirmek nedeniyle çalıştığı için kadının evde çocuklara bakma ve ev işi yapma olasılığı daha yüksekti. Sonra kadınlar ekonomik özgürlüklerini kazanarak çalışmaya başladılar. Ülkemizde ev işlerini ve çocuk bakımını üstlenen kadınların bu yüklerine ek olarak, ev dışında çalışmaya başlamalarıyla birlikte yük de artmaktadır. Bu anlamda çalışan kadınların daha yüksek düzeyde kaygı ve stres yaşamaları beklenmektedir. Fakat farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda bulgular aksini göstermektedir. Bir işte çalışan sosyoekonomik durumu düşük kadınların koruyucu bir psikolojik etkiden yararlandığı bulunmuştur. Herhangi bir iş de çalışmayan kadınlarda depresif semptomların ve stresin daha yüksek olduğu iddia edilmiştir. Orta yaşlı kadınların istihdam edilmesi, kadınların ruh halini olumlu yönde etkilemektedir. Benzer şekilde, evli kadınlarda evlilik uyumunun da çalışan kadınlardan daha iyi olduğu

bulunmuştur. Stres, tıp, mühendislik, örgüt psikolojisi ve örgütsel davranış gibi birçok disiplin tarafından incelenen ve eski zamanlardan beri insan yaşamında bulunan bir durumdur. İlk zamanlarda insanların beslenme, barınma ve hayatta kalma kaygıları yerini teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla değişen dünyada sosyal hayata uyum sağlama çabalarına bırakmıştır (Büyükbese, 2011, ss 46). Geçmişte kadınlar pek çalışmıyorken şu anda kadınların istihdam oranı artmış bulunmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kadınlar nüfusun %46'sını ve çalışan nüfusun %35'ini oluşturmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 2021 verilerine göre toplam çalışan 311 479 kişiden 144 309 kadın, 167 170 kişi ise erkek çalışandan oluşmaktadır. Kadınlar arasındaki işsizlik oranı% 11,8dir (DPT,2021).

Stres kavramı ilk olarak fizikte ve daha sonra psikolojide kullanıldı (Baki, 2011, ss 35). Günümüzde stres genellikle yaşamı olumsuz etkileyen bir güç olarak görülmekte ve insanlarda meydana gelen, onları normal günlük yaşamlarından sapmaya zorlayan ve insanlar üzerindeki bir olay veya durumdan kaynaklanan fizyolojik ve psikolojik sıkıntı olarak tanımlanmaktadır (Uysal, 2008, ss 6). Kişinin yaşadığı ortamdaki bir değişikliğin veya kişinin hayatını yaşadığı ortamın değişmesinin etkisi ile ilgilidir; ve bireyin mevcut koşulları ve çalışma koşulları, zihinsel ve fiziksel metabolizmaya uyum sağlamak için değişen yeni koşullara uyum sağlamak için bir dizi özel biyokimyasal salgıyı aktive ederek onu vücut tarafından etkilediği için durum olarak da tanımlanabilir (Eren , Erdil , & Zehir, 2000, ss 111). Stres, birçok bireyin günlük yaşamlarında yoğun olarak kullandığı bir kavramdır. Çeşitli nedenlerden dolayı, bireyler engellendiğini hissederler. Bireyler başarılı olmaya ve kendi ihtiyaçlarını gidermek için farklı nedenlerle engellenirler. Bu nedenler çevresel sorunların yanı sıra bireysel sorunlar da olabilir. Büyük şehirlerde işe yetişme telaşı ve korkusu, gençlerin iş bulma kaygısı veya ilköğrencilerine yaşı ne olursa olsun dayatılan görevler buna örnek gösterilebilir. Ek olarak, bireysel özellikler bireyin stresli duruma karşı olan direnç seviyesini etkilemektedir. Bazı durumlarda, stres düzgün bir şekilde yönetildiğinde, bireye başarı için enerji verir, bireyleri harekete geçirir ve olumlu koşulların gelişebileceği bir ortam yaratır. İnsanlar stresli durumlarla karşılaştıklarında stresle başa çıkmanın bazı yollarına başvururlar. Strese neden olan faktörler açısından sorun odaklıdır veya çevreyi değiştirmeye veya tamamen ortadan kaldırmaya ve savaş veya kaçma motivasyonunu harekete geçirmeye çalışırlar. Birey kendini eksik hissettiği durumlarda kendini göstermeye başlayan korkularından kurtulmak için savunmacı duygular üretir. Savunma davranışlarının amacı, uyumdan ziyade zorluk karşısında zor durumda gelişebilecek kaygı ve psikolojik ayrışmayı önlemektir (Aydın, 2008,ss 52)

İnsanların stres düzeylerini ve stresle başa çıkma tarzlarını etkileyen birçok faktör olmasına rağmen, literatürde stresle başa çıkmayı etkileyen birçok psikolojik faktör olduğu bildirilmiştir. Öte yandan, literatürde çalışan ve çalışmayan kadınların stres ve kaygı düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında stres ve kaygı algısının bazı sosyo-demografik değişkenlere göre araştırılması amaçlanmıştır. Literatür taramasında çalışmayan kadınların stres ve kaygı seviyeri ayrı ayrı incelenmiştir. Her ikisinin birlikte araştırıldığı çalışma bulunmamaktadır. Bu yüzden yapılan araştırmanın literature katkı koyacağı düşünülmektedir. Pozitif stres bireyi motive ederken, negatif stres daha çok bireyin zihinsel ve fiziksel sağlık üzerinde tehdit edici etkiler yaratır (Uysal, 2008, ss 6). Kişiden kişiye değişen bu pozitif stres düzeyi, bireysel potansiyeli geliştirmede önemli bir faktördür ve bu pozitif stres düzeyinin aşılması

bedensel ve ruhsal bozukluklara yol açabilir (Bayram, 2006,ss 24). Stres olumlu ve olumsuz olmak üzere 2 çeşit olduğu görülmektedir; terfi, başarılı olma, evlenme, ebeveyn olma gibi hayatta varmak istedikleri hedeflerle ilgili yaşadıkları olumlu strese girerken, bir aileyi yitirme, iflas etme, iş yerinde yükselememe ve başarılı olamama açısından olumsuz stres kategorisinde ele alınabilir. Olumlu stres bireyi motive edici etki yaratırken olumsuz stres ise zihinsel ve fiziksel sağlığa zarar veren bir etki yaratır (Özkaya, Yakın , & Ekinci, 2008, ss 167).

Stresin bireyleri tehdit eden bir sorun olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, bireylerin stresi algılamaları ve değerlendirmeleri, stres yönetiminin olasılıkları ve nedenleri kişiden kişiye değişmektedir (İlgar, 2001, ss 25). Literatür taramasında stres kaynakları; bireysel, örgütsel ve çevresel olarak sınıflandırılmaktadır. Bireysel stres kaynaklarına bakıldığı zaman stresi anlamada bireyin kişilik özelliklerini anlamanın birincil öneme sahip olduğunu vurgulamıştır (Güler, Başpınar, & Gürbüz). Pozitif ve Negatif stres çeşitlerine ek olarak farklı uyaranların bireyler tarafından stres kaynağı olarak algılanıp algılanmadığı konusunda büyük farklılıklar olabilir. Tüm insanların tüm olayları aynı şekilde algılaması mümkün olmadığı için, tüm insanlar tüm uyaranlardan veya stresörlerden stres oluşturmaz ve yaratsalar bile bu stres gücü herkes için aynı değildir. Bu nedenle işyerinde yaşanan stres bireyler arasında farklılık göstermekte ve mesleğe bağlı olarak stresin nedeninin de farklılaşması beklenmektedir (Torun, 1996, ss 27).

İnsanlar yaşamlarındaki ve çevrelerindeki gelişmeleri farklı yaşlarda algıladıkları ve yorumladıkları için yaş, stresi etkileyen önemli bireysel nedenlerden biridir. Bu nedenle birey üzerinde strese neden olan olayların yaşamın farklı dönemlerinde farklılık gösterdiği görülmektedir. İnsanlarda yaş arttıkça fiziksel ve zihinsel gerilemeye neden olan ve telafisi mümkün olmayan değişiklikler gözlenir. Günümüzün hızla değişen ve gelişen dünyasında, erkeklerin uzmanlığı olarak bilinen birçok çalışma alanında bile kadınların çalıştığı görülmektedir. Aslında birçok kadın çalışma hayatında yönetici pozisyonlarındadır. Bu kadınlar iş hayatında erkeklerin karşılaştığı stres faktörleri ile karşı karşıya kalırken, ataerkil bir toplumda yaşamakta ve erkek egemen örgütlerde bulunmaları sonucunda bir takım ekstra stres faktörleri ile karşı karşıya kalmaktadır (Özbay, 2007 ss 32). Kadınların çalışma hayatında erkeklerden daha fazla karşılaştıkları stres kaynaklarını sıralamak; cinsiyet ayrımcılığı, cinsel taciz, şiddet, aile yaşamındaki sorumluluk ve roller ile iş hayatının getirdiği sorumluluk ve rol çatışması (Soysal, 2009 ss 19). Ülkemizde kadın çalışanların yaşadığı stres düzeyi ile ilgili yapılan çalışmalarda; kadın çalışanların erkek oranlarına göre daha fazla stres yaşadıkları, stresli çalışma durumlarını paylaşmaktan kaçınarak gizleme eğiliminde oldukları, kimsenin sıkıntılarını bilmesini istemiyor gibi davrandıkları ve hiçbirinden bahsetmemeye çalıştıkları görülmektedir (Özbay, 2007 ss 32). Birçok çalışma, aynı işi yapsalar bile kadınların erkeklerden daha stresli olduğunu ve erkeklerin iş hayatında erkeklerden daha fazla duygusal tükenmişlik yaşadığını ortaya koymuştur (Arı & Bal, 2008 ss 134) Hipotezler;

H0: Çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında stres ve kaygı düzeyinde farklılık yoktur

H1: Çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında stres ve kaygı düzeyinde farklılık vardır

Kaygı, bilişsel, somatik, emosyonel ve davranışsal öğelerden oluşan fizyolojik ve zihinsel husustur. Bu öğeler huzursuzluk, endişe ve korku gibi sevimsiz hislerin oluşmasına neden olmaktadır. Kaygı, tetikleyici olarak tanımlanamayan bir duygu.olarak tanımlanabilmektedir. Bu niteliğiyle

korkudan ayrılmaktadır. Çünkü korku baş edilemeyen bir tehditin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Şiddetine göre kaygı 3 başlık altında sınıflandırılmaktadır; hafif ,orta, çok şiddetli. Şiddetli kaygıda, güvensizlik ve başka kimsenin ona fayda sağlayamayacağı düşüncesi doğar. Aynı zamanda geleceğe yönelik kaygı ve korku da görülebilmektedir (Beşer, 2003). Anksiyetenin başlıca belirtileri arasında; şiddetli korku, sinirlilik ve kaygı ile günlük yaşamda işlev bozukluğu ve normal yaşayamamanın diğer belirtileri sayılabilmektedir.. Terleme, çarpıntı, kaygı, korku, güvensizlik, gerginlik gibi belirtilerin yanı sıra mide ağrısı, göğüste sıkışma, bulantı ve kusma gibi belirtiler de fiziksel belirtilerde kaygı durumunda görülebilir. Ayrıca anksiyetenin davranışsal belirtileri arasında huzursuzluk, kaçınma, kaçma, donma, konuşma sorunları yer alır. Fiziksel belirtiler arasında nefes almada zorluk, cinsel sorunlar, çarpıntı sayılabilir (Günlü, Asıcı, & Çetinkaya, 2021 ss 97).Hayatımızın her alanında daha fazla konfor ve ihtiyaç arzusu her geçen gün artış göstermektedir. Bu hedefe ulaşmak ulaşmak, ailenin her üyesi için de önemlidir. Bu, son 40 yılda kadın istihdamında önemli bir artışın olmasının bir nedeni olabilir. Artık çoğu kadın çalışıyor. Bugün çalışan kadınlar ev içi ve profesyonel yaşamda da bir çok sıkıntı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum çalışan kadınlarda gerginliğe ve kaygı yaşamasına neden olabilmektedir.

Anksiyete, somatik, duygusal, bilişsel ve davranışsal bileşenlerle karakterize psikolojik ve fizyolojik bir durumdur (Ohman, 2000 ss 33). Psikolojik stresin varlığı, kaygı korku, endişe, huzursuzluk ve korku duyguları yaratabilir. Kaygı bir strese karşı normal bir reaksiyon olarak kabul edilir. Kaygı aşırı hale geldiğinde, bir anksiyete bozukluğunun sınıflandırmasına girebilir. Anksiyete belirtileri çoğunlukla kadınlarda, özellikle de çalışan kadınlarda günden güne etkiler. Anksiyete hoş olmayan bir durumdur ve genellikle eşlik eden iç kargaşa ve endişe gergin davranışlar gözlemlenir. Bu öznel hoş olmayan duygular bir şeyden korkmak, örneğin yakın ölüm hissi gibi. Kaygı gerçekçi olmayan bir duygudur. Korku, endişe ve tedirginlik, genellikle genelleştirilmiş ve odaklanmamış. Birey kaygılandığı zaman fiziksel semptomlarla kendini gösterir; hızlı kalp atışı, terleme ve titreme ve huzursuzluk, uykusuzluk ve zorluk gibi psikolojik belirtiler sayılabilmektedir. Kaygı kişinin ruh hali, davranışı, düşünceleri ve duygularında kendini gösterebilir. Kaygı Günlük zorluklarla başa çıkmanıza yardımcı olan doğuştan gelen bir içgüdüdür. Ama eğer öyleyse çok uzun süre devam ederse, günlük yaşamın üstesinden gelmeyi zorlaştıran fiziksel ve psikolojik sağlığa zarar verebilir. Örneğin, çoğu insan önemli bir sınava girmeden önce bir miktar korku, endişe veya endişeye sahiptir. Kadınlar, ailenin taleplerini ve kendi isteklerini karşılamak için çeşitli sektörlerde çalışmaktadır. İşleriyle aileleri arasında stres ve işle ilgili sorunlar yaratan bir denge oluşturmaya çalışmaktadırlar. Çünkü ev hanımları olarak iş hayatlarından ayrı olarak ailelerinde de stres ve endişe yaşarlar. Modern küresel dünyadaki kadınlar, ev hanımı ve kariyer oluşturunca olarak ikili bir rol oynamak zorundadır. Çalışan kadınların kendi gelirleri vardır, bu da kadınların bağımsız, özgür olmasına olanak tanır. Kadınlar kariyer para konusunda kendi kararlarını verebilir ve paralarının nasıl harcandığını bilirler. Ayrıca istihdamın kadınlar üzerinde olumlu veya tarafsız etkileri vardır. Field, 1964 yılında yapmış olduğu araştırma da çalışan annelerin ruh sağlığı daha iyi olduğu ve çalışmayanlara göre daha az depresyon belirtisi olduğu bildirildi. Çalışan kadınların yeterli zamanı kalmadığı için daha fazla stres yaşadıkları görülmektedir (Anderson, 2009 ss 571)

Kadınların toplumdaki rolü sürekli sorgulanmaktadır. Yüzyıllar boyunca kadınlar ağırlıklı olarak erkek odaklı bir dünyada yerlerini bulmak için mücadele etmiştir. Ülkemizin ilerleyişinde kadının büyük rolü var. Kadınların toplumdaki rolü sürekli sorgulanıyor ve yüzyıllar boyunca kadınlar ağırlıklı

olarak erkek odaklı bir dünyada yerlerini bulmak için mücadele ediyorlar. Kadınların toplumdaki rolü sürekli sorgulanıyor ve yüzyıllar boyunca kadınlar ağırlıklı olarak erkek odaklı bir dünyada yerlerini bulmak için mücadele etmektedirler. Bugün kadınların çoğu çalışıyor. Hayatlarını bir kariyer içerecek şekilde genişletiyorlar; Geleneksel rollerini evde de sürdürmeleri gerekiyor. Bu ev işi ve kariyer-iş birleşimi, bugün çalışan kadınların çalışan erkeklerden daha fazla strese sahip olmasının nedenidir (Hoffman, 1986 ss 180)

Dünya çapında her yaşta akıl hastalığında artan bir eğilim olduğu bilinmektedir. Depresyon, anksiyete, somatik bozukluklar en sık görülen ruh sağlığı sorunlarıdır ve kadınlar arasında daha sık görülür. Anksiyete belirtileri erkeklerde ve kadınlarda olduğu kadar yaşam süresinin farklı zaman noktalarında da farklı şekilde ortaya çıkabilir. Anksiyete bozuklukları kadınlarda daha yaygın ve daha engelleyicidir. Çalışan bir kadın, hem evde hem de dışarıda her iki dünyanın taleplerini yerine getirmeye çalışırken zorluklarla karşılaşabilirken, bir ev hanımı, ev işlerinden ve maddi bağımlılığından dolayı yorgun ve rahatsız hissedebilir. Bütün bunlar, bu kadın grupları için strese neden olabilir.

Akın ve arkadaşlarının 2014 yılında yapmış olduğu araştırmada üniversitede çalışan kadınların stres seviyesi orta, kaygı seviyesi ise düşük olarak belirlenmiştir (Akın, Baloglu, & Karanlı, 2014 ss 164). 2014 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre çalışan kadınların kaygı düzeyinin çalışmayan kadınlara göre daha yüksek olduğunu, stres seviyelerinin ise çalışan kadınlarda daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Vyas, 2019 ss 802).

2021 yılında yapılan başka bir araştırmada ise çalışan ve çalışmayan kadınların stres ve anksiyete seviyelerinin karşılaştırılmasında her iki grup arasında farklılık bulunamamıştır (Bhavishya & Diker, 2021 ss 43624). 2016 yılında yapılan çalışmada ise çalışan ve çalışmayan kadınların kaygı seviyelerinin karşılaştırılması için yapılan çalışmada kaygı seviyeleri farklılık göstermiş ve çalışan kadınların kaygı seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Moral & Singh, 2016 ss 529).

Yöntem

Araştırmanın modeli

Bu çalışma Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde bulunan çalışan ve çalışmayan kadınların rastgele seçilmiş 400 kadın katılım göstermiştir. Bu çalışmanın amacı, Algılanan Stres Ölçeği ve Beck Kaygı Ölçeği puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek ve demografik değişkenler açısından incelemektir. Araştırmada nicel araştırma deseni olarak ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırma modeline göre yürütülen çalışmalarda, araştırmacılar araştırma sorularına cevap bulmak için önce hipotezler oluştururlar. Ayrıca tarama modeline göre yürütülen çalışmalarda, araştırmaya dahil edilen bireylerin özellikleri çeşitli sosyo-demografik değişkenler (yaş, medeni durum, ekonomik durum ve çalışma durumu gibi) kullanılarak incelenmelidir. Çalışmaya katılan katılımcılar çalışmaya başlamadan önce çalışmanın amacı, yöntemi ve çalışmada geçirilen süre hakkında bilgi aldı. Katılımcılar çalışmaya katılmanın herhangi bir riski olmadığı, katılımın tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu ve katılımcıya istedikleri zaman çalışmadan çekilebilecekleri açıklanmıştır. Bu çalışmada Girne'de yaşayan kadınların algılanan stres düzeyleri ve algılanan kaygı düzeyleri bazı sosyodemografik değişkenler önceliğinde incelenmiş ve değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Evren örnekleme

Araştırmanın evrenini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yaşayan 18-65 yaş arası kadınlar oluşturmaktadır.. Araştırmanın örneklemini ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yaşayan 200 çalışan 200 çalışmayan kadın oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu. Araştırmacı tarafından hazırlanan bu formda katılımcıların; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu, eğer çalışıyorlarsa kaç yıldır çalıştıkları, medeni durumları, tüm gün mü yarı zamanlı mı yoksa emekli olup olmadıkları sorulmaktadır.

Beck anksiyete ölçeği. Beck ve arkadaşları tarafından depresyondan anksiyeteyi ayırt edebilmek için 1988 de geliştirilmiştir. Bireylerin yaşadığı kaygı belirtilerinin sıklığını ve şiddetini araştırmak için kullanılır. Ölçek Likert tipi ve 21 maddeden oluşmaktadır. Puan aralığı 0-63'tür. Her madde 0'dan 3'e kadar bir puan alır. Ölçekten alınan yüksek puan kişinin yaşadığı kaygının şiddetini göstermektedir.. Ülkemizde geçerlilik ve güvenirlik çalışmasını Ulusoy , Hisli, & Erkmén tarafından 1998 yılında yapılmıştır.

Algılanan Stres Ölçeği. Algılanan Stres Ölçeği 1983 yılında Cohen, Kamarck ve Mermelstein tarafından insanların yaşamış oldukları olayların algıladıkları stres düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek Likert tipi ve 14 maddeden oluşmaktadır. Puan aralığı 0-56'dır. Ölçekten alınan yüksek puan kişinin yaşadığı stres algısının şiddetini göstermektedir. 1998 yılında Baltaş, Atakuman ve Duman ilk olarak Türkçeye uyarlanan bu ölçek daha sonrasında 2013 yılında Eskin, Harlak, Demirkıran ve Dereboy ölçeği revize ederek Türkçeye uyarlamıştır. Eskin ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .84, test tekrar test güvenirliği .87 olarak bulunmuştur.

Verilerin analizi:

Araştırmada toplanan veriler SPSS 22.v (Statistical Package for Social Sciences) programı ile istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlar normal dağılım göstermediğinden istatistiksel analizler de parametrik olmayan testlerle yürütülmüştür. Ölçeklerden alınan puanlar karşılaştırılmasında Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Ölçeklerin değişkenlere göre yordama analizi için ise regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacıyla toplanan verilerin istatistiksel analizi yapılmıştır. Öncelikle katılımcıların demografik özelliklerinin ortalama ve yüzdelik dağılımlarının hesaplanması, daha sonrasında katılımcıların Algılanan Stres Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeğine vermiş oldukları cevapların karşılaştırılması için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Son olarak regresyon analizlerine yer verilmiş ve katılımcıların yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve çalışma durumu değişkenlerinin yordayıcıları ölçekten elde edilen sonuçlara karşılaştırılmıştır.

Tablo 24: Katılımcıların Sosyodemografik Analiz Sonuçları

		Çalışan		Çalışmayan		χ^2	P
		n	%	n	%		
Yaş	18-29 yaş	59	46,4	68	53,5	1,035	,596
	30-39 yaş	70	52,6	63	47,3		
	40 yaş üstü	71	50,7	69	49,3		
Medeni durum	evli	140	82,8	29	17,2	144,8	,000
	bekar	23	5,75	126	31,5		
	ayrı	37	9,2	45	11,25		
Eğitim Durumu	ilkokul	32	30,2	74	69,8	45,4	,000
	ortaöğretim	49	40,5	72	59,5		
	Üniversite	119	68,8	54	31,2		
Toplam		400	100	400	100		

Araştırma kapsamında toplam 400 kişiye ulaşılmıştır. Çalışan katılımcılardan 59 kişi (%46,4) ve çalışmayan katılımcılardan 68 kişi (53,5) 18-29 yaş aralığındadır. Çalışan katılımcılardan 70 kişi (%53,6) ve çalışmayan katılımcılardan 63 kişi (%47,3) 30-39 yaş aralığındadır. Çalışan katılımcılar arasında 40 yaş ve üzeri olan 71 kişi (%50,7) ve çalışmayan katılımcılardan 69 kişi (%49,3) bulunmaktadır. Çalışan katılımcıların 140ı (%82,8) evli, 23ü (%5,75) bekar ve 37 kişi (%9,2) ise ayrı olduğu belirlenmiş çalışmayan katılımcılarda ise 29 kişi (%17,2), 126 kişi(%31,5) ve 45 kişi ise (%11,25)i ise ayrı olduğu saptanmıştır. Katılımcıların eğitim durumu ise çalışan katılımcılarda 32 kişi(%30,2) ilkökul mezunu, 49 kişi(%40,5) ve 119 kişi(68,8) ise saptanmıştır. Çalışmayan katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde ise 74 kişi (%69,8) ilkökul mezunu, 72 kişi (%59,5) ortaokul mezunu ve 54 kişi (%31,2) ise üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 25: Çalışma durumuna göre katılımcıların stres ve kaygı düzeylerinin karşılaştırılması

		N	Mean	s.s	U	z	P
Anksiyete Ölçeği	çalışan	200	34,56	4,46	6020,00	-12,120	,000
	çalışmayan	200	40,93	4,85			
Stres Ölçeği	çalışan	200	43,15	6,43	2332,50	-15,293	,000
	çalışmayan	200	27,66	5,61			
Toplam		400					

Mann Whitney U testi, çalışan ve çalışmayan katılımcıların stres ve anksiyete düzey farklarını ortaya koymak için kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Çalışma durumu değişkeni ile katılımcıların stres ve anksiyete seviyeleri arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($p=,000<,005$). Çalışmayan katılımcıların anksiyete seviyeleri daha fazla, çalışan kadınların stres seviyeleri ise daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Çalışan kadınların stres seviyesinin daha yüksek olmasının birçok sebebi olabilmektedir. Bunlardan biri

çalışan kadının birden fazla sorumluluğu olması, aile ve iş arasında dengede olabilmesi için kaygılanabilmektedir. Çalışan kadınlar, işyerinde ve ailede eksik olmaları durumunda ikili rol sorumluluğu taşırlar uygun koordinasyon sağlamada zorlanabilirler. Bu iki rolleri strese neden olabilir. Sonuçta çalışan kadınları daha stres yaşayabilmektedir.

Tablo 26 Katılımcıların stres düzeyinin bazı değişkenlere göre yordanması

	B (b)	Sh	Beta β	T	P	R2
	56,903	1,876		30,331	,000	0,62
Yaş	,714	,372	,059	1,920	,056	
Eğitim Durumu	-,030	,407	-,002	-,073	,942	
Medeni Durum	,348	,448	,027	,777	,438	
Çalışma Durumu	-15,669	,673	-,798	-23,295	,000	

Çalışma durumu, yaş, eğitim durumu ve medeni durum değişkenlerini kullanarak stres değişkenini yordamak amacıyla bir çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli $F(4,395)=166,11, p < ,001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %63'ünün (R^2 adjusted = .63) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı bulunmuştur. Buna göre Yaş değişkeni pozitif ve anlamlı olarak yordamamaktadır. $\beta = .59$ (395)= 1,92 değeri, $p > ,001$ değeri, $pr^2 = ,003$. Eğitim durumu kaygı oranını negatif ve anlamlı yordamamaktadır, $\beta = ,002$ (395)= ,942 değeri, $p > ,001$ değeri, $pr^2 = ,016$. Medeni durum kaygı oranını negatif ve anlamlı yordamamaktadır. $\beta = ,027$ (395)= ,438 değeri, $p > ,001$ değeri, $pr^2 = ,015$. Çalışma durumu değişkeni kaygı oranını negatif ve anlamlı yordamaktadır. $\beta = -,798$ (395)= -23,29 değeri, $p < ,001$ değeri, $pr^2 = ,579$

Tablo 27: Katılımcıların anksiyete düzeyinin bazı değişkenlere göre yordaması

	B (b)	Sh	Beta β	T	P	R2
	31,252	1,427		21,895	,000	34,6
Yaş	-1,148	,283	-,166	-4,056	,000	
Eğitim Durumu	-,195	,309	-,028	-,629	,530	
Medeni Durum	-,053	,341	-,007	-,155	,877	
Çalışma Durumu	6,229	,512	,552	12,172	,000	

Çalışma durumu, yaş, eğitim durumu ve medeni durum değişkenlerini kullanarak anksiyete değişkenini yordamak amacıyla bir çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli $F(4,395)=52,304, p < ,001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %34'unun (R^2 adjusted = .34) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı bulunmuştur. Buna göre Yaş değişkeni negatif ve anlamlı olarak yordamaktadır. $\beta = -,166$ (395)= -4,05 değeri, $p < ,001$ değeri, $pr^2 = ,004$. Eğitim durumu kaygı oranını negatif ve anlamlı yordamamaktadır, $\beta = ,28$ (395)= -,629 değeri, $p > ,530$ değeri, $pr^2 = ,010$. Medeni durum kaygı oranını negatif ve anlamlı yordamamaktadır. $\beta = ,07$ (395)= -,155 değeri, $p > ,877$ değeri, $pr^2 = ,036$. Çalışma durumu değişkeni kaygı oranını pozitif ve anlamlı yordamaktadır. $\beta = ,56$ (395)= 12,17 değeri, $p < ,001$ değeri, $pr^2 = ,272$

Sonuç:

Araştırmada stres ve anksiyete seviyelerinin çalışma durumu değişkeni ile ilişkiler incelenmiş ve çıkan bulgulara göre tartışılmıştır. Tartışma genel sonuçlarıyla incelenmiştir. Bu araştırmanın örneklemini KKTC de yaşayan 400 çalışan ve çalışmayan kadınlar ile sınırlıdır, Araştırmanın kapsamını genişletmek ve genellenebilir sonuçlara ulaşabilmek için daha büyük bir örneklemin seçilebileceği düşünülmektedir. Araştırmada sadece Girne bölgesinde yaşayan kadınlar ile çalışılmıştır. Yani, Girmede yaşayan tüm kadınlara genellenemez. Yapılan analiz sonuçlarına göre yaş ve çalışma durumunun kaygı düzeyi üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Aynı zamanda çalışma durumunun stres düzeyi üzerinde de önemli bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Girne İlçesinde yaşayan çalışan ve çalışmayan 400 kadın katılımcıya kaygı ve stres düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden yaşa bakıldığında, kadınların stres düzeyleri üzerinde etkili olmadığını kaygı düzeyleri üzerinde ise ilişkili olduğu görülmektedir. Araştırmanın örneklemini gereği kadınların içinde bulundukları yaş aralığının yetişkinlik düzeyinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaş değişkeninin stres düzeyinde bir etki etmediği, kaygı düzeyinde ise etki ettiğini sonucu ifade edilebilir. Kaygı düzeyi ile çalışan ve çalışmayan kadınların sosyodemografik özellikleri incelendiğinde ise; yaş değişkenine göre 18-29 yaş grubundaki kadınların 30-39 grubundaki kadınlarda en yüksek kaygı seviyesi olduğu, 40 yaş üstü grubundaki kadınlardan ise daha düşük kaygı düzeyine sahip olup yaş değişkeninden etkilendiği belirlenmiştir. Araştırmada eğitim durumu değişkeni incelendiğinde; hem çalışan hem de çalışmayan kadınlarda kaygı ve stres düzeylerinin ve eğitim durum arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmamıştır. Araştırmada medeni durum değişkeni incelendiğinde ise hem çalışan hem çalışmayan kadınlarda kaygı ve stres düzeyleri ile medeni durum değişkeni arasında istatistiksel olarak ilişki bulunamamıştır. Araştırmanın bir başka sonucu da kadınların eğitim düzeyleri ile stres ve kaygı düzeyleri arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunmamasıdır. Araştırma bulgularına göre kadınların çalışma durumları ile kaygı ve stres düzeyleri puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ölçüde ilişki saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre kadınların çalışma durumları ile stres ve kaygı düzeyleri puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ölçüde ilişki saptanmıştır. Kadınların çalışması stres düzeylerini azaltmakta ve kaygı düzeylerini arttırmaktadır. Kadınların kaygı düzeyleri azaltmak için çalışmayan kadınların işgücüne katılımı teşvik edilmelidir. Kadınların kaygı seviyelerinin daha yüksek olmasının sebebi iş hayatlarındaki sorumluluklarının yanında ev işlerinden de sorumlu olması ve çocuk bakımını üstlenmesi sayılabilmektedir. Çalışmayan kadınların stres seviyesinin fazla çıkmasının nedenleri arasında ise sürekli ev işi yapmak ve tatil günlerinin olmaması sayılabilmektedir.

Kaynakça

- Akın, U., Baloğlu, M., & Karşı, M. (2014). Türkiye'deki Kadın Üniversitesi Yöneticilerinin Stres ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Derneği*, 39(174), 160-172.
- Anderson, J. H. (2009). Impact of work, health and health beliefs on new episodes of pain related and general absence taking in non working and working moms. *Scand J Publication*, 37(6), 569-576.
- Arı, G., & Bal, E. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 131-148.
- Aydın, Ş. (2008). Örgütsel Stres Yönetimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(3), 49-74.
- Baki, S. (2011). Hastane Çalışma Koşullarının Alt İş Veren Çalışanlarında Oluşturduğu Stres ve Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayram, S. (2006). Örgütsel Stres Faktörleri ve Rehber Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Beşer, F. (2003). *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Bhavishya, N., & Diker, D. (2021). Level of Stress, Depression and Anxiety in working and non-working. *International Journal of Recent Scientific Research*, 43624-43626.
- Büyükbese, T. (2011). Stres ve Stres Yönetimi, Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar içinde. (İ. Bakan, Dü.) İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Çağlayan, Ç., & Etiler, N. (2009). Türkiye'de Kadın İşçilerin Mesleki Sağlık. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*(33), 23-31.
- Devi, K. (2016). Level of stress among working and nonworking women in Chandigarh. *International Journal of scientific & engineering research* .1086-1088
- DPT. (tarih yok). Hanehalkı İşgücü Anketi. 2021, KKTTC.
- Eren, E., Erdil, O., & Zehir, C. (2000). Türkiye'de Büyük Ölçekli İşletmelerde Uygulanan Ücret ve Maaş Yönetim Sistemi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(2), 100-123.
- Eskin, M., Harlak, H., & Dereboy, Ç. (2013). Algılanan stres ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Güvenirlilik ve geçerlik analiz. *Yeni Symposium Journal*, 51(13), 132140.
- Field, S. (1964). Feeling of Adjustment. In F.I. Nye & L.W. Hoffman (Eds). The employed mothers in America. 331-352.
- Güler, Z. N. (2001). İş Yaşamında Stres ve Kamu Kurumlarındaki Sekreterler Üzerinde Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Güler, Z., Başpınar, Ö., & Gürbüz, H. (tarih yok). İş Yaşamında Stres ve Kamu Kurumlarındaki Sekreterler Üzerinde Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*.

Günlü, A., Asıcı, E., & Çetinkaya, M. (2021). Türkiye’de COVID-19 Salgınının İkinci Evresinde Ebeveynlerde Depresyon, Anksiyete, Stres ve Travma Sonrası Stres Bozukluğunun İncelenmesi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(1), 94-124.

Hoffman, L. I. (1986). Work, family and the children. *American Psychological Association*, 169-220.

İlgar, Ö. (2001). Örgütsel Stresin Çalışan Kadınlar Üzerindeki Etkileri ve Stresle Başa Çıkma Yolları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Irfan, M., Kaur, N., Panwar, N., & Thind, H. (2012). comparative study of working and non-working married women: effect of anxiety level on satisfaction. *Indian Journal of Psychology & Mental Health*, 169-178.

Lopata, H. (1987). “Women’s Family Roles in Life Course Perspective”, in Analyzing Gender, A Handbook of Social Science Research., United States: Sage Publication.

Moral, A., & Singh, B. (2016). Level of Anxiety between Working and Non Working Women. *Indian Journal of Applied Research*, 6(9), 529-530.

Ohman, A. (2000). Fear and anxiety: Evolutionary, cognitive, and clinical perspectives. In M. Lewis & J. M. Haviland-Jones (Eds.), Handbook of emotions. New York: The Guilford Press.

Özbay, E. (2007). “İstanbul İlinde Askeri Hastanelerde Çalışan Yönetici Hemşirelerin Stres Kaynakları Ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Belirlenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Özkaya, M., Yakın , V., & Ekinci, T. (2008). Stres Düzeylerinin Çalışanların İş Doyumu Üzerine Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 163-180.

Soysal, A. (2009). İş Yaşamında Stres. *Çimento İşveren Dergisi*, 23(3), 17-40.

Torun, A. (1996). *Stres ve Tükenmişlik, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Ulusoy , M., Hisli, N., & Erkmen, H. (1998). Turkish Version of the Beck Anxiety inventory : Psychometric Properties. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 12(2), 163-172.

Uysal, G. (2008). Stres ve Stresle Baş Etme Stratejileri. *Sağlıkla Dergisi*, (9), 6-8.

Vyas, R. (2019). Level of Anxiety, Depression and Stress among Working and Non-Working Women. *The International Journal of Indian Psychology* , 801-806.

Duygusal Uyarıcıların Algısal Örtük Bellek Üzerindeki Etkisi

Umut Berkay Koç¹

Gün Pakyürek²

Özet

Örtük bellek, bilinçli bir çaba olmadan önceki yaşantıların sonraki davranışlarımızı etkilemesiyle ilişkilidir. Duygusal içerikli uyarıların özellikle algısal örtük bellek üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı 6 temel duygu ve nötr uyarılardan hangilerinin algısal örtük bellek üzerinde daha etkili olduğunu incelemesidir. Çalışmanın örneklemini 18-25 yaş aralığında üniversite öğrencisi 80 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada sosyodemografik bilgi formu, Beck Depresyon Ölçeği, 7 duyguya ait toplamda 14 fotoğraf ve bu fotoğrafların 3 aşamada parçalı halleri kullanılarak veri toplanmıştır. Analiz sonuçları katılımcıların 7 duyguya verdikleri tepki sürelerinde anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bireylerin mutluluk içerikli yüz resimlerine verdikleri tepkiler en hızlıken, üzgün, tikslenme ve korku içerikli yüz resimleri daha geç tepkiler vermişlerdir. Katılımcıların korku içerikli uyarılara verdikleri tepkiler en geçen mutluluk, nötr, şaşırma ve öfke içerikli uyarılara verdikleri tepkilerin anlamlı olarak daha farklı olduğu bulunmuştur. Nötr, şaşırma, tikslenme ve korku uyarıcılarında tepki süresine göre yanıtların doğrulu incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Mutluluk, üzüntü ve sonra öfke içerikli uyarılara verilen tepki süresine göre yanıtlarda anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bulgular algısal örtük bellek literatürü açısından tartışılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal uyarılar, algısal örtük bellek, resim tamamlama görevi

¹ Psikolog, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Psikoloji

² Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Psikoloji, 0000-0002-1373-9109

GİRİŞ

Duygular ve duyguların işlevselliğinin insan yaşamı için hayati özellikleri olduğu görülmektedir. Wundt'a göre duygular aynı zamanda davranışlarımızı etkilemektedir. Yani biz üzüntü duygusu içinde bulunduğumuz zaman ağlarız veya korktuğumuz için kaçırız burada davranışı etkileyen kısmı ağlamak ya da kaçmaktır. Duyguları açıklayan diğer konuların ana soruları duyguların evrensel mi yoksa kültüre özgü bir deneyim mi olduğu sorusudur bu soruya göre duygunun kültürel olduğunu düşünenler duygunun kültürden kültüre farklılık göstereceğini düşünmüşlerdir (Klineberg, 1938; LaBarre, 1947). Aynı zamanda duyguların evrensel olduğunu düşünen kuramcılar da bulunmaktadır (Darwin, 1872; Ekman, 1970).

Ekman (1970) duyguların evrensel olduğunu düşünmekle birlikte aynı zamanda duyguların ortaya çıkışında bazı etkilerin kültürden kaynaklandığını savunmuştur. Ekman bu etmenlerin kaynağını üçe ayırmaktadır. İlk etmene göre geçmiş yaşantıların sonucunda belli duyguların ortaya çıkmasının kültürden kültüre değiştiğini söylemiştir. Ekman (1970) bu duruma örnek olarak cenaze örneğini vermiştir. Cenaze töreniyle ilgili her kültürde farklı gelenekler bulunduğundan bu geleneklere bağlı olarak kişide farklı duyguların ortaya çıkabileceğini bununla farklı duygu yüz ifadesine yansıyabileceğini söylemiştir.

İkinci etmene dikkat ettiğimizde duyguların ortaya çıkış kurallarının kültürden kültüre farklılık gösterebileceğini savunmuş ve bu varsayımını denemek amacıyla Ekman (1971) tarafından yapılan bir çalışmada Ekman, iki farklı kültüre sahip olan Japonya ve Amerika'da okuyan öğrencilere stresli ve nötr durumların belirlendiği bir film izletmiş ve yüz kasları izlemiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde iki farklı kültürün öğrencilerinin yüz kasları arasında herhangi bir farklılık gözlenmemiştir ancak bu olaya bir otorite (öğretmen) dahil edildiğinde Japon öğrencilerin yüz kaslarının daha fazla gerildiği gözlemlenmiştir.

Üçüncü etmene geldiğimizde Ekman içinde bulunan sosyal bağlamın kişinin duygularının getirdiği uyarılmaların sonuçlarının kültürden kültüre değiştiğini öne sürmüştür. Örnek olarak bir uçuş sırasında kişinin içinde bulunduğu duygu korku, iğrenme, şaşkınlık gibi duyguları ortaya çıkarabilmektedir. Yani kişinin duygusal yüz ifadesi içinde bulunduğu duygusal duruma göre ortaya çıkacaktır.

Duyguların etkisi sadece yüzlerde değil bellek görevlerinde hatırlanan kelimeler ve görseller için de geçerlidir. Kensinger ve ark. (2007) bir çalışmada duygusal değerliliğin hatırlamaya olan etkisini araştırmışlardır. Çalışmada genç ve yaşlı gruba olumlu olumsuz ve nötr kelime grupları sunulup hangi kelime gruplarında performanslarının daha iyi olacağı incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde yaşlıların olumlu kelimeleri daha iyi hatırladıkları gençlerinse bunun aksine olumsuz kelimeleri olumlu ve nötr kelimelere göre daha iyi hatırladıkları bulunmuştur. (Carstensen ve Mikels, 2005; Mather ve Carstensen, 2003).

Bellek görevlerinde en temel ayrım açık ve örtük bellek görevlerinde görülebilmektedir. Örtük bellek görevleri ile açık bellek görevlerinde hatırlama bakımından farklılıklar birçok çalışmada gösterilmiştir (Özkol ve Pakyürek, 2021; Sayar ve Cangöz, 2013). Algısal örtük bellek görevleri için çeşitli ölçüm araçları tasarlanmıştır (Cangöz, 2005). En çok kullanılan algısal örtük bellek görevi resim tamamlama görevleridir.

Yang ve ark. (2011) bir çalışmada sadece genç yetişkinlerde korku yüzü ve nötr yüzler açısından örtük belleği hazırlama etkisi üzerinden değişimlemiştir. Araştırma sonuçlarına baktığımızda hazırlama etkisinin korku yüz ifadesinde ortaya çıktığını ve nötr yüz ifadelerine göre daha hızlı tanıma olduğunu belirtmişlerdir.

Sayar ve Cangöz (2013) yaptıkları çalışmada ergen (11-14), genç yetişkin (25-35) ve sağlıklı yaşlıları (65 ve üzeri) kişilerde kelimelerin olumlu olumsuz ve nötr hallerinin örtük bellek ve açık bellek üzerindeki etkisini incelemiştir. Örtük bellek ölçümü için kelime kökü tamamlama testi kullanılırken açık bellek içinse serbest hatırlama görevi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde olumlu ve olumsuz kelimelerin nötr kelimelere göre örtük bellek açısından daha iyi hatırlama olduğu görülmüştür ancak açık bellekte böyle bir hazırlama etkisine rastlanılmamıştır. Benzer başka bir çalışmada Baran, Cangöz ve Salman (2016) eşik altı ve eşik üstü uyaranlarda da hazırlama etkisinin duygusal uyarıcılarda daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, yüz resimleriyle oluşturulan altı temel duyguya ve nötr duygu durumun algısal örtük bellek üstündeki etkisini resim tamamlama göreviyle ölçmektir.

HİPOTEZLER

1. Duygu içerikli yüz ifadelerinde nötr içerikli yüz ifadelerinde oranla algısal örtük bellek performansı farklılaşacaktır.
2. Katılımcılar duygu içerikli görsellere nötr içerikleri görsellerden daha doğru yanıt vereceklerdir.
3. En hızlı ve en doğru tepki korku duygusal ifadesine verilecektir.

YÖNTEM

2.1 KATILIMCILAR

Çalışma toplam 88 gönüllü katılımcıyla yürütülmüştür. Ancak araştırma için gerekli dışlanma ve dahil edilme kriterleri (bkz. Tablo 1) dikkate alındığında toplam 80 kişi araştırmaya dahil edilmiştir (63 kadın, 15 erkek). Katılımcılar üniversitede okuyan 20-25 yaş arasındaki öğrencilerden seçilmiştir (M: 21.76; SS: 1.21). Mevcut çalışma için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli onaylar alınmış ve uygulamalar etik yönetmelik doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Çalışma hakkında tüm katılımcılara gerekli bilgilendirilmeler yapılmıştır. Çalışma Google Remote programı kullanılarak bilgisayar üstünden yapılmıştır. Tüm katılımcılara Aydınlatılmış Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu yollanarak çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada kullanılan fotoğraflar ön çalışma yoluyla farklı katılımcılara onaylatılarak seçilmiştir. Ön çalışmada her katılımcıya 7 duyguya ait toplamda 70 fotoğraf gösterilmiş ve burada en çok tercih edilen fotoğraflar çalışmada kullanılmıştır.

ÖLÇÜM ARAÇLARI

Çalışmada katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için demografik bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmada Beck Depresyon Envanteri ve bilgisayar uygulamalı görevler kullanılmıştır. Araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla katılımcılara resim parçası tamamlama görevi (Picture fragment task) uygulanmıştır. Bilgisayar tabanlı görevler SuperLab 4.0 programı kullanılarak hazırlanmıştır.

Beck Depresyon Envanteri

Depresyon seviyesi tespiti için psikometrik özellikleri iyi olan Hisli (1998)'nin Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.80 olarak hesaplanmıştır.

Resim Tamamlama Görevi

Bilgisayar üstünden uygulanan görev SuperLab 4.0 programında hazırlanarak katılımcılara sunulmuştur. Algısal örtük belleğin ölçülmesinde kullanılır. Katılımcılara önçalışma yoluyla 7 farklı duyguya ait 70 fotoğraf 5'li likert tipi sorularla sorulmuştur. Ön çalışmadan en çok puan alan 14 fotoğrafın orijinal halleri belli sürede verilir sonrasında aynı resmin 3 aşamada parçalanmış hali verilerek katılımcılardan resmi tanımları istenmektedir. Araştırmada 7 duyguya ait toplam 14 fotoğraf ve bunların 3 aşamada (belirgin olmayandan en belirgin olana) parçalı halleri olarak toplamda 42 fotoğraf sunulmuştur.

DENEYSEL DESEN

Araştırmanın kodlama aşamasını orijinal resimlerin 250 ms hızla sunulması oluşturmaktadır. Araştırmanın deseni tekrar ölçümlü grup içi deneysel desendir. Araştırmanın bağımsız değişkeni duygusal değerlik (Mutlu, üzgün, öfke, korku, şaşkınlık, tikslenme, nötr) ve bağımlı değişkeni algısal örtük belleği ölçmek için kullanılan tepki süresidir. Her katılımcıya 7 farklı duygusal değerlik sunulmuş ve katılımcıların cevapları kaydedilmiştir.

İŞLEM

Çalışma Google Remote programı kullanılarak bilgisayar üstünden yapılmıştır. Tüm katılımcılara Aydınlatılmış Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu yollanarak çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada kullanılan fotoğraflar ön çalışma yoluyla farklı katılımcılara onaylatılarak seçilmiştir. Ön çalışmada her katılımcıya 7 duyguya ait toplamda 70 fotoğraf gösterilmiş ve burada en çok tercih edilen fotoğraflar çalışmada kullanılmıştır. Deneye başlanmadan önce katılımcıların çalışmanın kriterlerine uygunluğunu test etmek amacıyla Demografik Bilgi Formu ve Beck Depresyon Ölçeği uygulanmıştır. Çalışma ilk olarak açıklamaların yer aldığı yönerge kısmıyla başlamıştır. Daha sonra katılımcılar alıştırma aşamasına geçmişlerdir. Bu aşamada her katılımcıya seçkisiz sırada 2 farklı resim 250 ms süreyle gösterilmiş ardından resmin parçalı halleri vermiştir ve katılımcılardan resimdeki duyguyla klavyedeki ilgili tuşa basmaları istemiştir. Duyguyu tanıyamazlarsa boşluk tuşuna basarak resmin parçalanmış ancak daha belirgin hallerine geçecekleri söylenmiştir. Bu yönerge deney kısmı içinde aynı şekilde verilmiştir. Sonrasında katılımcılara deney aşamasına geçecekleri uyarısı verilmiş ve deney kısmına geçmişlerdir. Deney kısmında katılımcılara 7 duyguya ait 14 fotoğraf seçkisiz sırada 250

ms hızla verilmiş daha sonra randomize şekilde 7 duygudan biriyle ilgili parçalı fotoğraf serisi verilmiştir. Katılımcı bir duyguyu bitirdikten sonra diğer duyguyla ilgili parçalı fotoğraf serisine geçmiştir. Her katılımcıda duyguların verilme sırası değiştirilmiştir. Bu işlem 7 duyguya ait 14 fotoğrafın parçalı setleri bitene kadar devam etmiştir. Son aşamada katılımcılara kontrol amaçlı parçalı hallerde sunulan fotoğrafların orijinallerinin hangi duyguya ait olduklarını belirlemeleri istenmiştir.

İSTATİSTİKSEL ANALİZ

İstatistiksel analizler SPSS 22 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Analizlerden önce veri seti; kayıp değerler, uç değerler, normallik ve homojenlik analizleriyle incelenmiştir. Yapılan incelemelerde veri setinin normal dağılmadığı görülmüş ancak SPSS programında tekrarlı ölçüm anova testinin parametrik olmayan karşılığı olmadığından verilere dönüştürme işlemi uygulanmadan analiz kısmına geçilmiştir. Kayıp değerlerin sistematik olarak dağılmadığı saptanmış ve seri ortalamaları yöntemi kullanılarak kayıp değerler atanmıştır. Yapılan Boxplot yöntemine göre uç değer olarak belirlenen katılımcılar veri setinden çıkarılmıştır. 6 temel duygu ve nötr duygu durumunun algısal örtük bellek üstündeki etkisini için bütün duyguların tepki süresi ortalamaları alınmış ve tablo haline getirilmiştir. 6 temel duygu ve nötr duygu durumunun anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadıklarını incelemek içinse tekrar ölçümlü anova yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bulgular kısmında ilk olarak katılımcılara ait betimsel istatistik bilgileri verilmiştir. Daha sonra 6 temel duygu ve nötr duygu durumuna verilen tepki sürelerinin ortalamaları frekans analizi olarak verilmiştir. Son olarak bütün duygu durumları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı tekrar ölçümlü anova ve t-test yöntemleri kullanılarak gösterilmiştir.

Katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Sıklık (Yüzde)	Ortalama	SS	Ranj
Cinsiyetiniz				
Kadın	64(%80)			
Erkek	16(%20)			
Yaş		21.76	1.21	20-25

Tablo 2’de katılımcıların 6 temel duygu ve nötr duygu durumuna verilen tepki sürelerine ait ortalama ve standart sapma puanları verilmiştir. Tablo.2 incelendiğinde katılımcıların en hızlı tepkiyi mutluluk duygusuna verildiği görülmektedir. Daha sonra sırasıyla nötr, şaşırma, üzüntü, tiksime, öfke ve korku takip etmektedir.

Tablo 2. Duygulara Verilen Tepki Süresine Ait Frekans Tablosu

Değişkenler	Sıklık (Yüzde)	Ortalama	SS	Ranj
Mutlu	76(%97.4)	3429,58	3411,03	24445,50
Üzgün	65(%83.3)	5391,65	5726,20	37579
Korku	46(%59)	8166,38	5948,79	24381
Öfke	75(%96.2)	5953,22	5439,27	33436,50
Şaşırma	75(%96.2)	4043,78	2504,96	14260,50
Tiksinme	62(%79.5)	5400,89	4674,75	24565
Nötr	74(%94.9)	3588,72	2478,67	16586

Tablo.3'de 6 temel duygu ve nötr duygu arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla tekrarlı ölçüm Anova testi kullanılmış ve sonuçları verilmiştir. Tablo.3 incelendiğinde 6 temel duygu ve nötr duygu durumu arasındaki tekrarlı ölçüm anova sonuçlarına göre duygusal değerlik temel etkisinin ($F_{(4,88, 151,260)}=3, p<0.05, \eta_p^2=0,88$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Spcehricity küresellik testi sağlanamadığından ve $\epsilon=0.93$ olduğundan dolayı F değeri Huyn-Feldt testinin sonuçlarına göre verilmiştir (Başar, 2019).

Tablo.3 Duygusal Değerliğine Göre Tekrarlı Ölçüm Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kareler	F	p	η_p^2
Duygusal Değerlik	407747954,1	4.88	83566142,05	3	0,014	0,88
Hata	4216562330	151,260	27876316,89			

Tablo.4 de 6 temel duygu ve nötr duygunun kendi arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla eşleştirilmiş t testi uygulanmıştır. Tablo.4 incelendiğinde mutluluk duygusuyla tiksime, korku ve öfke duygusuyla aralarında anlamlı bir farklılık ($p<0.05$) bulunurken üzüntü duygusu ile sadece nötr duygusu arasında anlamlı bir farklılık, nötr duygu durumuyla tiksime, korku ve öfke duyguları arasında anlamlı bir farklılık ($p<0.05$) bulunmuştur. Şaşırma duygusu ile korku ve öfke anlamlı bir farklılık oluştururken son olarak da korku duygusu ile öfke duygusu arasında anlamlı bir farklılık ($p<0.05$) oluşmuştur.

Tablo.4 Duygusal Değerliklere Ait Eşleştirilmiş Örneklem T-Testi Sonuçları

Duygusal Değerlik		n	Ortalama	SS	sd	t	P
Mutluluk	Üzüntü	65	-1905,55	815,56	64	-2,34	,023
	Nötr	74	-119,91	456,44	73	-0,26	,794
	Şaşırma	75	-618,53	407,87	74	-1,52	,134
	Tiksinme	62	-1859,42	518,03	61	-3,59	,001
	Korku	46	-4068,87	1038,03	45	-3,92	,000
	Öfke	75	-2513,07	749,32	74	-3,35	,001
Üzüntü	Nötr	63	1691,54	763,46	62	2,21	,030
	Şaşırma	64	1315,91	706,05	63	1,86	,067
	Tiksinme	52	470,63	1010,72	51	0,47	,643
	Korku	40	-2057,50	1311,65	39	-1,57	,125
	Öfke	64	-269,96	863,99	63	-0,31	,756
	Nötr	73	-421,29	389,98	72	-1,08	,284
Nötr	Tiksinme	60	-1827,35	677,08	59	-2,70	,009
	Korku	45	-4207,79	915,86	44	-4,59	,000
	Öfke	73	-2401,94	725,07	72	-3,31	,001
	Şaşırma	61	-1182,70	671,32	60	-1,76	,083
	Korku	46	-3919,27	829,41	45	-4,73	,000
	Öfke	74	-1877,07	669,73	73	-2,80	,006
Şaşırma	Korku	40	-1809,63	1055,42	39	1,715	,094
	Öfke	61	-649,05	954,72	60	-0,68	,499
	Üzüntü	45	3149,79	965,06	44	3,26	,002
	Nötr						
	Tiksinme						
	Korku						

Tablo.5 de 6 temel duygu ve nötr duygu durumuna ait verilen doğru cevapların frekansları verilmektedir. Tabloya göre en çok doğru yanıt sırasıyla mutlu, şaşırma, öfke, nötr, tikslenme, üzgün ve son olarak da korku duygu durumuna verilmiştir.

Tablo.5 Doğru Yanıtlar Tablosu

		<i>f</i>	%
Mutlu	Doğru	148	98,67
	Yanlış	2	1,33
Üzgün	Doğru	91	60,67
	Yanlış	59	39,33
Nötr	Doğru	132	88
	Yanlış	18	12
Şaşırma	Doğru	136	90,67
	Yanlış	14	9,33
Tikslenme	Doğru	95	63,33
	Yanlış	55	36,67
Korku	Doğru	54	36
	Yanlış	96	64
Öfke	Doğru	133	88,67
	Yanlış	17	11,33
Toplam		150	100

Tartışma

Bu çalışmanın temel amacı, yüz resimleriyle oluşturulan altı temel duyguya ve nötr duygu durumunun algısal örtük bellek üstündeki etkisini resim tamamlama göreviyle ölçmektir.

Duygusal yüz ifadelerini tanıma becerisi üzerinden 6 temel duyguyu incelediğimizde korku, öfke, üzüntü duygularını tanıma becerisinin mutluluk ve şaşkınlık duygusu performansına oranla daha iyi olduğunu ve duygusal içerikli uyarıcıların nötr uyaranlara göre performansta artışa sebep olduğuna yönelik çalışmalar vardır. (Sullivan ve Ruffman, 2004; Sullivan, Ruffman ve Hutton, 2007; Sarabia-Cobo, Navas, Ellgring ve Garcia-Rodriguez, 2016).

Araştırma bulgularına bakıldığında duygular arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Ancak araştırma bulgularına bakıldığında öngörülen hipotezin desteklenmediği en hızlı tepkinin korku yerine mutluluk duygu durumuna verildiği görülmüştür. Mutluluk duygusunda diğer duygulardan anlamlı olarak daha doğru ve daha kısa sürede tepki verilmiştir. Bu durumun nedeni incelendiğinde sebebinin mutlu yüz ifadelerinin fiziksel olarak diğer duygulara göre daha kolay ayırt edilebilir ve kendine özgü (yüzü hareket ettirme de kullanılan kas grupları) özelliklere sahip olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Mutluluk duygusunun diğer altı temel duygu ile ilişkisi incelendiğinde tanınma önceliğine sahip olduğunu öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (Krita ve Endo, 1995; Leppanen ve Hietanen, 2003; Leppanen ve Hietanen, 2004; Calvo ve Nummenmaa, 2008). Mutlu yüz söz konusu olduğunda özellikle yüzün ağız kısmında kullanılan kaslarının tanıma açısından önemli ipuçları verdiği düşünülmektedir. Bir diğer çalışmada katılımcılara yüz tanıma setinden seçilen iğrenme, mutluluk, nötr duygu durumları arasından fotoğraflar sunulmuştur (Leppanen ve Hietanen, 2004). Araştırmanın sonuçları incelendiğinde katılımcıların mutluluk duygusuna daha doğru aynı zamanda daha hızlı tepki verdikleri gözlenmiştir. Alanyazına bakıldığında verilen tepki süreleri üzerinde katılımcının içinde bulunduğu duygu durumunun da önemli olduğu görülmüştür. Leppanen ve Hietanen (2003) bu durumu değişimlemek için görev ile aynı zamanda hoş giden ve gitmeyen kokulara katılımcıları maruz bırakmışlardır. Çalışmada istenilen şey yüz fotoğrafları arasından fotoğrafın mutluluk ve tikslenme duygu durumundan hangisine ait oldukları seçmeleri istenmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde katılımcıların hoş giden koku sunulduğu aşamada mutluluk duygusuna daha hızlı ve daha doğru tepki verdikleri ancak hoş gitmeyen kokunun olduğu deney aşamasında hoş gitmeyen kokunun duygu tanıma performansı açısından bir farklılığa yol açtığı bulunamamıştır.

Alanyazının tersine katılımcıların mutluluk duygusuna diğer duygulardan daha doğru ve daha hızlı tepki verildiği görülmüştür. Söz konusu bulgunun tutarsızlığı sebebiyle durumu araştırmak için katılımcıların özellikle yanlış yapılan korku duygusunun daha çok hangi duyguyla karıştırıldığı incelenmiştir. Sunulan yüz korku duygusuna ait olduğunda en çok basılan tuşun şaşkınlık duygusuyla ilgili olan tuş olduğu bulunmuştur. Bu karışıklığın literatürdeki yeri incelendiğinde Roy-Charland, Perron, Beaudry ve Eady (2014) araştırması incelendiğinde katılımcılara korku ve şaşkınlık ifadelerini gösteren farklı yüzler sunularak bu yüzlerin duygu durumunun ne olduğu sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Korku duygu durumuna verilmiş olan cevapların şaşkınlık duygu durumuna verilen cevaplardan daha fazla hata yapılmış olduğu bulunmuştur.

Bellek ve özellikle örtük bellek ile ilgili çalışmalara bakıldığında bir diğer durum da duygusal uyaranların nötr duygusal uyaranlara göre daha iyi hatırlanmasıdır (Kensinger ve Corkin, 2003; LaBar ve Cabezza, 2006; LaBar ve ark., 2005; Yang ve ark., 2011; Biss ve Hasher, 2011; Sayar ve Cangöz, 2013; Baran, Cangöz ve Salman, 2016; Minshew ve Andrea, 2015). Yaptığımız çalışmanın bulguları incelendiğinde katılımcıların nötr duygu durumu performansı bazı duygusal uyaranlardan daha doğru ve daha kısa sürede verildiği ortaya çıkmıştır. Taşçı (2016) yılında yaptığı bir çalışmada 6 temel duygu ve nötr duygu durumu bağlamının örtük bellek üstündeki etkisini genç ve yaşlı gruplarla çalışmıştır. Araştırmanın sonuçlarında duygusal uyaranlar ve nötr duygu durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak araştırma incelendiğinde genç katılımcıların duygu tanıma görevinde en hızlı tepkiyi mutluluk duygusuna verdiği görülmektedir. Bu da yapılan çalışmayla benzerlik göstermektedir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Araştırmacı örtük bellek ölçümü için Kelime Kökü Tamamlama Görevi ve Noktalarla Örülmüş Algısal Tanıma testi kullanmıştır. Ancak iki farklı örtük bellek ölçümü arasında bir tutarlılık görülmemiştir.

Katılımcı sayısı ve katılımcıların kadın ağırlıklı olması önemli sınırlılıklardan biridir. Aynı zamanda pandemi nedeniyle verilerin uzaktan toplanmasının da süreci olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada sadece davranışsal ölçüm alınmıştır. İleriki çalışmalarda göz izleme yöntemleri ve EEG ile de daha iyi ölçümlerin alınabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda fotoğrafların seçimi için daha farklı bataryaların kullanılabileceği öneriler arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Baran, Z., Cangöz, B., & Salman, F. (2016). Duygusal bağlam eşikaltı ve eşiküstü hazırlamayı etkiler mi? *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23-30.
- Başar, E. K. (2019). Tekrarlanan Ölçümlü Verilerin Analizi. İstatistik Danışmanlık Uygulama Ve Araştırma Merkezi (s. 15-16). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Calvo, M. G., & Nummenmaa, L. (2008). Detection of emotional faces: Salient physical features guide effective visual search. *Journal of Experimental Psychology: General*, 471-494.
- Cangöz, B. (2005). Geçmişten günümüze belleği açıklamaya yönelik yaklaşımlara kısa bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- Darwin, C. (1872). *The expression of the emotions in man and animals*. London: 1st Edition.
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1971). Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 124-129.
- Ekman, P. (1970). Universal facial expressions of emotion. *California Mental Health Research Digestion*, 151-158.
- Kensinger, E. A., & Corkin, S. (2003). Memory enhancement for emotional words: Are emotional words more vividly remembered than neutral words? *Memory & Cognition*, 1169-1180.
- Kensinger, E. A., Garoff-Eaton, R. J., & Schacter, D. L. (2007). Effects of emotion on memory specificity in young and older adults. *The Journal of Gerontology Psychological Sciences*, 208-215.
- Klineberg, O. (1938). Emotional expression in chinese literature. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 517-520.
- LaBar, K. S., & Cabeza, R. (2006). Cognitive neuroscience of emotional memory. *Nature Reviews Neuroscience*, 54-64.
- LaBar, K. S., Torpey, D. C., Cook, C. A., Johnson, S. R., Warren, L. H., Burke, J. R., & Welsh-Bohmer, K. A. (2005). Emotional enhancement of perceptual priming is preserved in aging and early-stage alzheimer's disease. *Neuropsychologia*, 1824-1827.
- LaBarre, W. (1947). The cultural basis of emotions and gestures. *Journal of Personality*, 49-68.
- Leppänen, J. M., & Hietanen, J. K. (2003). Affect and face perception: Odors modulate the recognition advantage of happy faces. *Emotion*, 315-326.
- Leppänen, J. M., & Hietanen, J. K. (2004). Positive facial expressions are recognized faster than negative facial expressions, but why? *Psychological Research*, 22-29.
- Minshew, R., & D'Andrea, W. (2015). Implicit and explicit memory in survivors of chronic interpersonal violence. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 67-75.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Özkol, G., & Pakyürek, G. (2021). Aleksitimi düzeyi farklılaşan üniversite öğrencilerinde duygu yüklü kelimelerin açık ve örtük bellek üzerindeki etkileri. Klinik Psikoloji Dergisi 5(1), 27-38.

Roy-Charland, A., Perron, M., Beaudry, O., & Eady, K. (2014). Confusion of fear and surprise: A test of the perceptual-attentional limitation hypothesis with eye movement monitoring. Cognition and Emotion, 1214-1222.

Sarabia-Cobo, C. M., Navas, M. J., Ellgring, H., & García-Rodríguez, B. (2016). Skilful communication: Emotional facial expressions recognition in very old adults. International Journal of Nursing Studies, 104-111.

Sayar, F., & Cangöz, B. (2013). Genç ve yaşlı bireylerin duygusal bellek işlevleri açısından karşılaştırılması. Turkish Journal Geriatrics, 177-184.

Sullivan, S., & Ruffman, T. (2004). Emotion recognition deficits in the elderly. International Journal of Neuroscience, 403-432.

Sullivan, S., Ruffman, T., & Hutton, S. B. (2007). Age differences in emotion recognition skills and the visual scanning of emotion faces. The Journals of Gerontology: Psychological Sciences, 53-60.

Taşçı, D. (2016). Genç yetişkin ve sağlıklı yaşlıların altı temel duyguyu tanıma farkları ve bu duygu durumlarında oluşturulan bağlamin örtük bellek üzerindeki etkisi.

www.tez.yok.gov.tr: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı

Yang, J., Xu, X., Du, X., Shi, C., & Fang, F. (2011). Effects of unconscious processing on implicit memory for fearful faces. PloS One, e14641.

ICHUS

Farklı Ortaokullarda Öğrenim Gören Öğrencilerin Beden Eğitimi ve Spor Dersi Değer Algıları

Ahmet TEMEL¹

Özet

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin değer algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Konya Karapınar'da öğrenimlerine devam eden, basit tesadüfi örneklemiyle seçilmiş 513 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kangalgil vd., (2021) tarafından geliştirilen 5'li likert tipindeki Beden Eğitimi ve Spor Dersi Değerler Eğitimi Ölçeği (BESDDEÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin sorumluluk, adalet, yardımseverlik, özdenetim ve dostluk olmak üzere 5 boyutu bulunmaktadır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, t testi ve ANOVA testi yapılmış, verilerin yorumlanmasında .05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Araştırma bulgularına göre; öğrenciler, sorumluluk, adalet, özdenetim boyutları ve ölçeğin genelinde çok iyi; yardımseverlik ve dostluk boyutunda ise iyi düzeyde değer algısına sahip olduğu görülmüştür. İlçe merkezinde öğrenim gören öğrencilerin, köyde öğrenim gören öğrencilere kıyasla değer algıları daha yüksek bulunmuştur. Erkek öğrencilerin değer algıları kız öğrencilerden daha yüksek bulunurken, öğrenim görülen sınıfa göre anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Araştırma sonucunda, ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersi değer algılarının çok iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Farklı kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin, değer algılarının neden farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla derinlemesine araştırma yapılması önerilir.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor dersi, değer algısı, ortaokul

¹Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eski 75. Yıl Anadolu Lisesi, e-mail: dr.ahmettemel@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9215-6106

GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında değer kavramı; bireylerin gündelik yaşamlarında karşılaştıkları olaylar karşısında davranışlarını yönlendirme, belirleme veya seçme işlemine rehberlik eden ilke ve standartlardır (Dam, 2019: 31). Değer, bir şeyin istenir veya istenilmez olduğu hakkındaki inanç olup tutumlara rehberlik etmektedir (Güngör, 2018: 180). Değer, tutum ve davranış modelinin temelini oluşturmaktadır. Kişiyi davranışa yönelten sahip olduğu inanç sistemidir (Temel, 2022: 54). Günümüzde değerler, resmi olarak tüm öğretim programlarına dâhil edildiği için resmi programlar aracılığıyla aktarılmaktadır. Okulların resmi öğretim programlarında bulunan “kök değerler” incelendiğinde; “adalet, dostluk, öz denetim, dürüstlük, saygı, sabır, sevgi, sorumluluk, yardımseverlik, vatanseverlik” öğrencilere kazandırılmak istenmektedir (MEB, 2018: 5).

Öğrencilere değerlerle yoğrulmuş bir eğitim verildiğinde, öğrencilerin sağlıklı bir karakter gelişimi sağlanır (Temel, 2022: 2). İlkokul kademesinden itibaren öğrencilerin kurallara uyma, saygı, sorumluluk alma, farkındalık, işbirliği ve ulusal bayramlara katılmaya istekli olma gibi değerleri edinebildiği bilinmektedir (Temel ve Kangalgil, 2021: 447). Ortaokul düzeyine erişen öğrenci ise öğrenmeye yönelik sorumluluğunu artırarak kendisini üst öğrenim kademesine hazırlar (Zekioğlu vd., 2020: 9).

Değerlerin, öğrencilere kazandırılmasında en önemli pay beden eğitimi dersine düşmektedir (Kuter ve Kuter, 2012: 80). Beden eğitimi ve spor dersi aracılığıyla öğrencilerin saygı çerçevesinde öğrenmelerine olanak sağlamak için engellere karşı koyabildiği ve bireysel farklılıkları gözetdiği bilinmektedir (Muñoz-Llerena vd., 2022: 390). Farklı öğrenme yöntemlerinin uygulanmasıyla da öğrenciler değer algılarını olumlu yönde değiştirmektedir (Ediş ve Gündüz, 2019: 158; Temel, 2022: iv). Değerleri içselleştirmiş öğrenciler, beden eğitimi ve spor dersi yoluyla sportmen bir kişiliğe de erişmiş olurlar (Hasdemir, 2021: iv). Sportmen öğrenciler, değerlerini spor sahalarında gösterirler. Özellikle cesaret, sorumluluk, dostluk, adalet, dürüstlük gibi kök değerler beden eğitimi dersinin temelini oluşturur (Keleş ve Yoncalık, 2019: 230).

Literatür incelendiğinde, ortaokul öğrencilerin genel olarak değer algılarının iyi düzeyde olduğu görülmektedir (Bozkurt, 2017: vii; Koh vd., 2017: 197). Sınıf seviyesi arttıkça değer algılarının olumsuz doğru değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir (Işıkgöz vd., 2018: 661; Sezer ve Çoban, 2014: 22; Yücekaya, 2017: vi). Dini okullarda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin değer algıları yüksek bulunurken (Eroğlu, 2019: iv), beden eğitimi dersine yönelik tutum konusunda normal ortaokula devam eden öğrencilerin eğilimleri daha iyi bulunmuştur (Topalli, 2019: vii). Aynı zamanda sosyo-demografik yapı, okulun bulunduğu çevre değer kazanımını etkilemektedir (Çankaya, 2014: v). Öğrencilerin aşırı rekabet ortamında değerleri hiçe sayıp egosuna yenik düştüğü durumlarda araştırmacıların dikkatini çekmektedir (Albouza vd., 2022: 1; Gürpınar, 2014: 413). Bu durumun aksine

beceri düzeyi iyi olan öğrencilerin rekabetçi fiziksel etkinlikleri eğlenceli ve faydalı bulduğu araştırma sonuçları da literatüre katkı sunmaktadır (Bernstein vd., 2011: 69).

MEB (2018: 5), öğretim programlarına değer eğitime ilişkin kazanımları eklemesiyle bu alanda yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Farklı örneklem gruplarında benzer sonuçlar olabileceği gibi farklı sonuçlarda çeşitli araştırma sonuçlarında bulunmuştur. Buradan hareketle, beden eğitimi ve spor dersi değer eğitime ilişkin etkili bir literatür bilgisi oluşturmak önemli olmaktadır. Bununla birlikte yürütülen çalışmada ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin değer algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, çok sayıdaki değişken içerisinde birlikte değişimin niteliğini belirleyen ve büyük örneklem gruplarında ilişkilerin fark edilmesinde kullanılan pratik bir modeldir (Can, 2019: 9).

Araştırmanın Örnekleme

Araştırma örneklemini Konya Karapınar’da öğrenim gören 513 ortaokul öğrencisi (7-8. sınıf) oluşturmuştur. Tarama araştırmalarında 300 katılımcının (Cabrera-Nguyen, 2010: 101; Orçan, 2018: 420) yeterli olduğu, 500 katılımcının ise (Tavşancıl, 2018: 51) çok iyi sonuçlar vereceği bilinmektedir. Bu doğrultuda erişilen örneklem yeterli kabul edilmektedir. Örneklem basit tesadüfi yöntemle seçilerek; araştırmaya, 76 imam hatip, 358 ilçe merkezi ortaokul, 79 köy ortaokul olmak üzere toplam 513 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerinin demografik özellikleri Tablo 1’dedir.

Tablo 1. Öğrencilerin demografik özellikleri

Değişken	Alt kategoriler	f	%	Toplam
Okul türü	İmam Hatip Ortaokulu	76	14,8	513
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	69,8	
	Ortaokul (köy)	79	15,4	
Cinsiyet	Erkek	259	50,5	513
	Kız	254	49,5	
Sınıf	7	295	57,5	513
	8	218	42,5	

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; demografik bilgi formu ve beden eğitimi ve spor dersi değerler eğitimi ölçeği kullanılmıştır.

Beden Eğitimi ve Spor Dersi Değerler Eğitimi Ölçeği (BESDDÖ)

Kangalgil vd., (2021: 71) tarafından geliştirilen 5’li likert tipindeki ölçek, tamamı olumlu yargı içeren 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin, sorumluluk, adalet, yardımseverlik, özdenetim ve dostluk olmak üzere 5 boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin cronbach alpha güvenirlik katsayısı .93, test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise .99 olarak tespit edilmiş ve geçerlik analizlerinde kabul edilebilir değerler tespit edilmiştir. Ölçekten toplam puan üzerinden alınabilecek en düşük puan 28, en yüksek puan 140’dır. Ortalamalar üzerinden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan ise 5’dir. Ölçekten alınacak yüksek puanlar değer algılarının iyi düzeyde olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması

Örneklem grubuna giren ilçedeki okullara 2021-2022 eğitim öğretim yılının ilk döneminde gidilerek veli ve öğrencilerin onaylayacağı bilgilendirilmiş gönüllü onam formları ve ölçme araçları okullara bırakılmıştır. Öğrencilere bilgilendirme yapılarak ölçek doldurmaya ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Doldurulan ölçekler, 2 hafta sonra okullardan teslim alınmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS (Ver: 24.0) istatistik paket programına yüklenmiş, verilerin normal dağılıma uygunluğu ise çarpıklık -1,96 ile basıklık +1,96 referans değerleri dikkate alınarak kontrol edilmiştir (Can, 2019: 85). Araştırmada kullanılan “beden eğitimi ve spor dersi değerler eğitimi ölçeği” için (çarpıklık -1,219; basıklık 1,753) uygun değerler tespit edildiğinden ikili ve çoklu karşılaştırmalarda parametrik testler uygulanmıştır. Araştırmada tanımlayıcı istatistikler, frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. İkili ve çoklu karşılaştırmalarda ise t ve ANOVA testleri yapılarak .05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın verilerine öncelikle betimsel analizler yapılarak sunulmuştur. Ardından kurum türlerine, cinsiyete ve sınıf değişkenine göre kıyaslamalar yapılmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin değer algı puanları

Boyutlar	n	Min	Max	$\bar{x}$	Ss
Sorumluluk	513	1,00	5,00	4,43	,713
Adalet	513	1,00	5,00	4,26	,830
Yardımseverlik	513	1,00	5,00	4,16	,762
Özdenetim	513	1,33	5,00	4,22	,733
Dostluk	513	1,25	5,00	3,97	,804
Ölçeğin bütünü	513	1,47	5,00	4,21	,658

Tablo 2’de öğrencilerin değer algı puanları gösterilmiştir. Tabloya göre sorumluluk, adalet, özdenetim boyutlarında ve ölçeğin bütününde çok iyi değer algısı tespit edilmiştir. Yardımseverlik ve dostluk boyutu için ise iyi düzeyde değer algısı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Farklı okullarda öğrenim gören öğrencilerin değer algı puanlarının karşılaştırılması

Boyutlar	Okul	n	$\bar{x}$	Ss	F	P	Fark
Sorumluluk	İmam Hatip Ortaokulu	76	4,39	,701			
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	4,48	,643	5,108	,006*	İlçe>köy
	Ortaokul (köy)	79	4,21	,950			
Adalet	İmam Hatip Ortaokulu	76	4,32	,768			
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	4,31	,797	5,413	,000*	İmam Hatip, İlçe > Köy
	Ortaokul (köy)	79	3,98	,978			
Yardımseverlik	İmam Hatip Ortaokulu	76	4,07	,802			
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	4,24	,724	6,803	,001*	İlçe > Köy
	Ortaokul (köy)	79	3,91	,834			
Özdenetim	İmam Hatip Ortaokulu	76	4,14	,819			
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	4,27	,701	3,689	,026*	İlçe > Köy
	Ortaokul (köy)	79	4,05	,762			
Dostluk	İmam Hatip Ortaokulu	76	3,93	,785			
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	4,03	,805	4,541	,011*	İlçe > Köy
	Ortaokul (köy)	79	3,73	,781			
Ölçeğin bütünü	İmam Hatip Ortaokulu	76	4,17	,667			
	Ortaokul (ilçe merkezi)	358	4,27	,623	6,623	,001*	İlçe > Köy
	Ortaokul (köy)	79	3,97	,751			

*(p<.05)

Ölçeğin sorumluluk, adalet, yardımseverlik, özdenetim, dostluk boyutları ve ölçeğin genelinde ilçe merkezinde öğrenim gören öğrencilerin köy okullarında öğrenim gören öğrencilere kıyasla daha yüksek etik algısına sahip olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Aynı zamanda adalet boyutunda imam hatip okullarında öğrenim gören öğrencilerinde değer algı puanları köyde öğrenim gören öğrencilerden yüksek bulunmuştur (p<.05).

Tablo 4. Öğrencilerin cinsiyetine göre değer algı puanlarının karşılaştırılması

Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	Ss	t	p
Sorumluluk	Erkek	259	4,54	,584	3,660	,000*
	Kız	254	4,31	,809		
Adalet	Erkek	259	4,34	,720	2,332	,020*
	Kız	254	4,17	,923		
Yardımseverlik	Erkek	259	4,25	,646	2,763	,006*
	Kız	254	4,07	,856		
Özdenetim	Erkek	259	4,31	,653	2,995	,003*
	Kız	254	4,12	,796		
Dostluk	Erkek	259	4,02	,769	1,436	,152
	Kız	254	3,92	,836		
Ölçeğin bütünü	Erkek	259	4,29	,566	3,043	,002*
	Kız	254	4,12	,730		

*(p<.05)

Dostluk boyutunda cinsiyete göre anlamlı farklılığa rastlanmamıştır (p>.05). Sorumluluk, adalet, yardımseverlik, özdenetim ve ölçeğin genelinde erkek öğrencilerin değer puanları kız öğrencilerden yüksek bulunmuştur (p<.05).

Tablo 5. Öğrencilerin sınıf düzeyine göre değer algı puanlarının karşılaştırılması

Boyutlar	Sınıf	n	$\bar{x}$	Ss	t	p
Sorumluluk	7	295	4,43	,703	-,032	,975
	8	218	4,43	,727		
Adalet	7	295	4,31	,795	1,583	,114
	8	218	4,19	,873		
Yardımseverlik	7	295	4,21	,750	1,454	,146
	8	218	4,11	,776		
Özdenetim	7	295	4,27	,727	1,826	,068

	8	218	4,15	,738		
Dostluk	7	295	4,01	,847	1,503	,134
	8	218	3,91	,739		
Ölçeğin bütünü	7	295	4,24	,654	1,503	,133
	8	218	4,16	,661		

Öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıf seviyesine göre değer algı puanlarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Ölçeği geneli incelendiğinde 7. sınıf öğrencilerinin değer algı puanları çok iyi seviyesinde iken, 8. sınıf öğrencilerinin değer algı puanları iyi düzeyde olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin değer algıları çok iyi düzeyde olduğu tespit edilirken, yardımseverlik ve dostluk boyutlarında iyi puanlar elde edilmiştir. Ortaokul öğrencileri sorumluluk üstlendiklerinde özdenetim becerileri gelişmekte ve olumsuz davranışlardan kaçınmaktadırlar (Gökalp vd., 2021; Zekioglu vd., 2020). Farklı öğretim yöntemleri ile yürütülen beden eğitimi derslerinde başta saygı değeri olmak üzere öğrencilerin değer algıları gelişmektedir (Muñoz-Llerena vd., 2022). Temel (2022)'in araştırmasında da yardımseverlik ile dostluk değeri ön test bulgularında daha düşük bulunurken, uygulanan farklı öğretim yöntemleriyle deney sonunda anlamlı artışlar görülmüştür. Özellikle derslerinde geleneksel oyunlardan faydalandığında kültür aktarımı gerçekleşmiş olmaktadır (Hidayati, 2020). Kültür aktarımı değer oluşumu için en önemli kaynağı teşkil etmektedir. Toplum bireylere yönelik adalet algısını yerleştirdiğinde ortaokul düzeyinde ki öğrenciler toplumsal değerlere daha duyarlı eğilim gösterecektir (Sarçam ve Özbey, 2018). Toplum bu görevini yerine getiremediği durumda öğrencilerin kültürel mirasa duyarlılığı yeterince oluşmamaktadır (Yigittir ve Öcal, 2011). Rekabet içeren spor ortamlarında öğrencilerin değerlerinden uzaklaşarak hareket etmesi (Albouza vd., 2022), sporu seyredenleri endişelendirmektedir (Temel vd., 2021). Araştırmada tespit edilen değer algı puanları bu endişeden bizleri alıkoyacak nitelikte olduğu görülmektedir.

Araştırmada farklı sosyo-ekonomik çevrede bulunan ve dini temelli eğitim alan ortaokul öğrencilerinin değer algı puanlarına bakıldığında, ilçe merkezinde öğrenim görenlerin puanları köyde öğrenim görenlerden yüksektir. Adalet boyutunda imam hatip ortaokulu öğrencilerinin puanlarında köyde öğrenim gören öğrencilerden yüksektir. İmam hatip ortaokullarında öğrenim gören öğrencilerin değer algılarının yüksek olduğu (Eroğlu, 2019) bilinirken, beden eğitimi dersine yönelik tutumlar bakımından normal ortaokulda okuyan öğrencilerin puanları daha yüksek bulunmuştur (Topalli, 2019). Köy okulunda yürütülen bir çalışmada ise öğrencilerin değer algı puanları çok iyi düzeyde tespit edilmiştir (Temel, 2022). Değerlerin oluşumunda kişinin doğup büyüdüğü sosyo-kültürel çevre oldukça önemlidir. Ailesi ve çevresinin değerlerine sıkı sıkıya bağlı bireyleri, eğitim yoluyla değiştirmek

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

sanıldığı gibi kolay olmamaktadır (Çankaya, 2014; İnceoğlu, 2011: 58). Araştırmada elde edilen bulguların örneklem grubunun çevresinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Dostluk boyutu haricinde erkek öğrencilerin değer algı puanları kız öğrencilerden yüksek bulunmuştur. Bu bulguyu birçok literatür çalışması desteklemektedir (Aydoğan vd., 2016; Işıkgöz vd., 2018; Keskin vd., 2016). Kız öğrenciler lehine sonuçlanan araştırma sonuçları da karşımıza çıkmaktadır (Beldağ vd., 2012; Zekioğlu, 2020). Deneysel olarak yürütülen çalışmalarda cinsiyete göre değer algılarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır (Burgueño ve Medina-Casabón, 2020; Carlson ve Hastie, 1997). Bulgular ışığında cinsiyete göre değer algısında ortak bir görüş oluşturulamadığı görülmüştür.

Sınıf seviyesine göre bakıldığında anlamlı farklılığa rastlanmazken 7. sınıf öğrencilerinin daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. Literatürde genel olarak 7. sınıf öğrencilerinin puanlarının yüksek olduğu görülmüştür (Işıkgöz vd., 2018; Türkmen ve Varol, 2015). Sınıf seviyesi arttıkça sorumluluk (Sezer ve Çoban, 2014), dayanışma, saygı (Sağın ve Karabulut, 2019) ve öz yeterlik (Keskin vd., 2016) değer algılarının düştüğü görülmüştür. Öğrencilerin üst öğrenime ve yaşama hazırlanmalarında gerekli desteğin okul tarafından sunulmasıyla bu durumun önüne geçilebilir.

Araştırma sonuçlarından hareketle; farklı kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin, değer algılarının neden farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla derinlemesine araştırma yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

Albouza, Y., Chazaud, P., & Wach, M. (2022). Athletic identity, values and selfregulatory efficacy governing hypercompetitive attitudes. *Psychology of Sport and Exercise*, 58, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2021.102079>

Aydoğan, H., Bardakçı, S., Arslan, E., Civelek, H., & İşyar, Z. (2016). İlkokul 4. Sınıf ve ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutum ve özyeterliklerinin incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 100-119. <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/370639>

Beldağ, A., Özdemir, Ü., & Nalçacı, A. (2016). İlköğretim yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1185-1199. <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/265513>

Bernstein, E., Phillips, S. R., & Silverman, S. (2011). Attitudes and perceptions of middle school students toward competitive activities in physical education. *Journal of teaching in physical education*, 30(1), 69-83. <https://hdl.handle.net/10289/5208>

Bozkurt, E. (2017). *Çocuk oyunları ile değerler eğitimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Burgueño, R., & Medina-Casabón, J. (2020). Sport education and sportsmanship orientations: An intervention in high school students. *Int J Environ Res Public Health*, 17(3), 837. <https://doi.org/10.3390/ijerph17030837>

Cabrera-Nguyen, P. (2010). Author guidelines for reporting scale development and validation results in the Journal of the Society for Social Work and Research. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 1(2), 99-103. <https://doi.org/10.5243/jsswr.2010.8>

Can, A. (2019). *Spss ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. 8. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Carlson, T. B., & Hastie, P. A. (1997). The student social system within sport education. *Journal of Teaching in Physical Education*, 16(2), 176–195. <https://psycnet.apa.org/record/1997-07720-002>

Çankaya, G. (2014). *Çocukların oynadıkları oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dam, H. (2019). *Din ahlak ve değerler, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. 1. Baskı. (Editör: Köylü, M.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ediş, M., & Gündüz, N. (2019). Spor eğitim modeliyle işlenen futbol etkinliğinde mavi kart uygulaması öğretmen ve öğrenci görüşleri. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(4), 158-171. <https://doi.org/10.33689/spormetre.576747>

Eroğlu, N. (2019). *İmam hatip ortaokulu öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin değerlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Gökarp, A., Uluçınar, U., Değirmenci, N., & Yüksel, K. (2021). Öz denetim ile sorumluluk arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 715-726. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.1042293>

Güngör, E. (2018). *Doktora, doçentlik, profesörlük tezleri*. 1. Baskı. İstanbul: Yer-Su Yayıncılık.

Gürpınar, B. (2014). Sporcu ortaokul ve lise öğrencilerinin spora ait değişkenler açısından ahlaki karar alma tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 413-424. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3645>

Hasdemir, M. (2021). Ortaokul öğrencilerinin temel demokratik değerlere karşı tutumları ile beden eğitimi dersindeki sportmenlik davranışlarının incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Hidayati, N. N. (2020). Indonesian traditional games: a way to implant character education on children and preserve indonesian local wisdom. *Istawa: Jurnal Pendidikan Islam*, 5(1), 81-101. <https://doi.org/10.24269/ijpi.v5i1.2475>

Işıkgöz, M. E., Esentaş, M., & Işıkgöz, M. (2018). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik değer düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Batman il örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(4), 661-676. <https://doi.org/10.24289/ijsser.464221>

İnceoğlu, M. (2011). *Tutum algı iletişimi*. 6. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kangalgıl, M., Özgül, F., Temel, A., Kural, T., & Karagöz, Y. (2021). Beden eğitimi ve spor dersi değerler eğitimi ölçeği (besddeö) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 70-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/60685/855962>

Keleş, M., & Yoncalık, O. (2019). Beden eğitimi ve spor dersi ve ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinde değerler eğitimi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(3), 230-237. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/50922/664493>

Keskin, N., Öncü, E., & Küçük, K. S. (2016). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutum ve öz-yeterlilikleri. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(1), 93-107. <https://dx.doi.org/10.1501/Sporm.00000000287>

Koh, K. T., Camiré, M., Lim Regina, S. H., & Soon, W. S. (2017). Implementation of a values training program in physical education and sport: a follow-up study. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 22(2), 197-211. <https://doi.org/10.1080/17408989.2016.1165194>

Kuter, F. Ö., & Kuter, M. (2012). Beden eğitimi ve spor yoluyla değerler eğitimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 6(1), 75-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eibd/issue/22679/242186>

MEB. (2018). *Beden eğitimi ve spor dersi öğretim programı ortaokul 5, 6, 7. ve 8. sınıflar*. TTKB, Ankara. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=324>

Muñoz-Llerena, A., Núñez Pedrero, M., Flores-Aguilar, G., & López-Meneses, E. (2022). Design of a methodological intervention for developing respect, inclusion and equality in physical education. *Sustainability*, 14(1), 390. <https://doi.org/10.3390/su14010390>

Orçan, F. (2018). Exploratory and confirmatory factor analysis: which one to use first? *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 9(4), 413-421. <https://doi.org/10.21031/epod.394323>

Sağın, A. E., & Karabulut, Ö. (2019). Beden eğitimi ve spor dersine yönelik ortaokul öğrencilerinin değer düzeylerinin incelenmesi (Bağcılar ilçesi örneği). *International Journal of Mountaineering and Climbing*, 2(2), 27-34. <https://doi.org/10.36415/dagcilik.644204>

Sarıçam, H., & Özbey, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinde demokrasi algısı, deontik adalet, toplumsal değerler algısı arasındaki ilişki. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 161-181. <https://doi.org/10.12984/eggefd.349907>

Sezer, A., & Çoban, O. (2014). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39. <https://doi.org/10.29065/usakead.232420>

Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. 6. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Temel, A. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin değer algıları ve tutumlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Temel, A., & Kangalıl, M. (2021). Oyun ve fiziki etkinlikler dersi öğretim programı kazanımlarının gerçekleşmesine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(229), 445-462. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/60215/874865>

Temel, A., Emre, T., & Emre, R. (2021). Futbol antrenörlerinin ahlaki karar alma tutumlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 16(2), 757-771. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.49990>

Topalli, M. (2019). Genel ortaokul ve imam hatip ortaokullarında eğitim gören öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine karşı tutumlarının karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Kış Sporları ve Spor Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Türkmen, M., & Varol, S. (2015). Beden eğitimi ve spor dersinin ortaokul öğrencileri üzerinde sportmenlik davranışı oluşturma etkisinin belirlenmesi (Bartın il örneği). *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 1, 42-64. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/237461>

Yiğittir, S., & Öcal, A. (2011). Lise tarih öğretmenlerinin değerler ve değerler eğitimi konusundaki görüşleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 117-124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10216/125579>

Yücekaya, M. A. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin değerlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Zekioğlu, A., Gürsoy, S., Gürsoy, R., & Çamlıyer, H. (2020). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları ile öğrenmeye karşı sorumluluk davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(1), 9-17.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hp/issue/52419/674214>

Film as a Social Allegory: *In the Shadows*

Sinem Evren YÜKSEL¹

Abstract

The twentieth and twenty-first centuries witness the rise of dystopic fiction in the field of literature, cinema, and digital game. The popularity of dystopian narratives is associated with ecological dangers, socio-political threats such as regional wars, and the rise of totalitarian regimes. While dystopias or anti-utopias come to the fore with the thought that modern developments could lead to a new type of slavery and a kind of barbarism, revolt against modernity turns into a negative view of the present and the future (Kumar, 2006, 211).

On the other hand, it's argued that dystopian fiction, which carries the contradictions of capitalist modernity, can offer a critique of the present and allow us to reflect on the realities and difficult conditions of our times. In this context, this study aims to analyze the film *In the Shadows* (Erdem Tepegöz, 2020), and reveal the anxiety expressed in the film. As a dystopian narrative in contemporary Turkish cinema, the film focuses on the condition of people living in a frightening future world which rigidly shaped and controlled by ruling elites on the basis of discipline and punishment. In conclusion, the study argues that the film functions as an allegorical representation of contemporary late capitalist society.

Keywords: Allegorical representation, dystopian fiction, surveillance

¹ Assoc. Prof., Selcuk University, Radio Television and Cinema, Orcid: 0000 0002 4426 5882.

Introduction

Although not a new genre, the narratives of dystopia and post-apocalypse have gradually increased in cinema. Films such as *The Hunger Games* (Gary Ross, 2012), *Snowpiercer* (Bong Joon Ho, 2013), and *Incompatible* (Neil Burger, 2014) are some of the recent narratives which have reached a significant audience. According to Fredric Jameson, it is important in which periods such narratives flourish, what they include and what they reverse (2005: xiii-xiv). In the era of digitalization, dystopian fiction is more popular in contemporary cinema. New information technologies have led to an era in which surveillance has become widespread and personal information is collected and stored voluntarily.

On the other hand, problems such as ecological disasters, global climate change, reduction of biological diversity, gradual depletion of resources, drought, water and food crisis, and the consequences of the disconnection of humans from nature are directly or indirectly included in dystopian films.

Based on this framework, this study focuses on a dystopian film, *In the Shadows* (Erdem Tepegöz, 2020) and aims to explore the critical potential of the narrative. The study also decodes the allegorical structure of the film narrative and reveals how the film represents social issues in an allegorical way.

Methodology

The film is a visual medium as well as a textual system and has various layers such as plot, cinematography, etc. Analyzing a film requires some analytical tools. It includes questioning the symbols, metaphors, and representational strategies used for conveying meaning. In this study, a thematic analysis will be done to reveal how meanings are constructed, and which codes and themes are embedded in the film narrative. The film shares some subcodes with dystopian narratives. At this point, the aim of the research guides the codes and themes.

Dystopia as a Social Criticism

I define a few of the terms used throughout the paper such as allegory, utopia, dystopia and counter-utopia.

Allegory is used to make the inexpressible visible. It is a stylistic device of modernity (Finkelde, 2009: 61). An allegorical narrative tells a larger historical narrative within a simple story (2009: 156).

Dystopia is derived from the Greek words “dus”= “difficult” and “topos” = place. Just as the term utopia is a combination of the negative prefix “u” and the word “topos” meaning “non-place”, the term “dystopia” also means “difficult/difficult-place” (Klein, 2003: 149). While utopias offer images of the ideal world, dystopias design uncanny worlds.

Kumar refers to the term counter-utopia as a more general definition that includes dystopia and cachatopia. As he stated, Jeremy Bentham invented the concept of cachatopia, and later John Stuart Mill came up with the concept of dystopia (2006: 172).

Jameson relates the idea of utopia and Western modernity; according to him the utopian calling includes the definition of a problem to be solved and generating solutions (2005: 11). Modernity has led to optimism that rational thinking can overcome problems, and has brought an understanding of the progress. Thus, the scientific organization of production and Taylor's ideas was enthusiastically accepted in the 1920s. In the Soviet Union, the rationalization of industry became the main goal of the state, while in Western countries, the scientific organization of society was aimed together with the scientific organization of industry (Chatsiz, 2003: 76). Taylorism means that the worker is cut off from the whole of production, becomes mechanized and becomes an extension of the machine. In this period, technocratic optimism is linked to the belief that poverty and waste can be avoided through science. It was thought that economic progress would be realized by industrialization. On the other hand, the industrial revolution, which occurs with the transition from tool to machine, created a standardized structure and created interdependencies between people (Abel, 2000: 95). Contradictions increased in the 1940s.² According to Kumar, the possibility of nuclear annihilation that emerged with Hiroshima and totalitarian systems such as Nazism and Stalinism strengthened the idea of anti-utopia, and even though Fascism was defeated, the cold war began. In this contradictory period, utopia and counter-utopias are like two sides of a mirror (Kumar, 2006: 593, 600-602).

Counter-utopias come to the fore with the thought that modern developments could lead to a new type of slavery and a kind of barbarism. The rebellion against modernity turns into a negative perspective on the present and the future (Kumar, 2006: 211).³

Dystopian narratives usually have a conviction about human nature “whose corruption and lust for power are inevitable” (Jameson, 2005: 198). Jameson discusses the “status of the fear so deeply embedded in the dystopias” and argues that it’s a collective phenomenon. Dystopian impulse is a kind of instinct that arrange the resources of self-preservation (2005: 201).

Three important dystopias of the 20th century are listed as *We* (Yevgeni Ivanovich Zamyatin, 1920), *Brave New World* (Aldous Huxley, 1923), and *Nineteen Eighty-Four* (George Orwell, 1949). All three novels deal with the dissolution of the individual in a totalitarian system. These novels are also

---

² Kumar points out that Freud's *Civilization and Its Discontents* is an important reference point in terms of the contradictions of modernization and counter-utopian understanding. Expressing that the tendency to aggression and violence is instinctive, Freud reveals that all civilization is based on renunciation and suppression of instincts. Civilization provides stability against the destructive effects of the unconscious through the formation of the superego (2006: 597).

³ Horkheimer and Adorno emphasize the self-destruction of Western civilization (see *Dialectics of Enlightenment*).

called negative utopias. They are representations of possible worlds. But these possibilities are radical and more collective than individual. (Mouchard, 2003: 132). Bouchet also points out that the worlds depicted by Zamyatin, Huxley, and Orwell are totalitarian (2003: 30).

Yevgeni Zamyatin's *We* is the prototype of modern dystopia. In *We*, "One State" is organized according to the rules of Taylorism. In his novel *We*, Zamyatin criticizes the enthusiasm caused by the scientific organization of labor and ridicules Taylor's methods (Chatsiz, 2003: 76). He describes the standardization with these words: "Every morning, with six-wheeled precision, at the same hour and the same moment, we - millions of us- get up as one. At the same hour, in millionheaded unison, we start work; and in million-headed unison we end it" (Zamyatin, 1987: 12).

The dark future offered by *Brave New World* is inspired by American consumer culture (Kumar, 2006: 594). Richard Posner states that the fact that *Brave New World's* technological predictions have come true to a large extent demonstrates its importance (2020: 230).

Orwell's *Nineteen Eighty-Four*, on the other hand, is the most symbolic representation of state control; Orwell has warned us of the dangers of surveillance and showed its dehumanizing effects in his novel (Marks, 2015: 2-3). The novel's impact went beyond the literary, the metaphor of "Big Brother" had a greater sociological impact than Orwell had originally thought, and it revealed a deep-seated cultural fear (Lyon, cited in Marks, 2015: 13).

Dystopian Narratives in Cinema

Concerns about the process of modernization and mechanization have existed throughout the history of cinema. It can be said that the dystopian trend became increasingly widespread after the 1910s. Dystopian tendencies, especially seen in German cinema in this era, were associated with the upcoming world war and the rise of totalitarian governments. Expressionist films such as *Homunculus* (Otto Ripert, 1916), *The Cabinet of Dr. Caligari* (Robert Wiene, 1920), and *Metropolis* (Fritz Lang, 1927) can be listed among the samples of this tendency. For example, *Metropolis* envisions a society with a hierarchical class organization equivalent to Orwell's *Nineteen Eighty-Four* (Simut, 2013: 105).

On the other hand, the 1950s was a period in which social hysteria and paranoia became widespread and the effects of the cold war were felt intensely in cinema (Seeblen and 210). Moreover, Orwell's *Nineteen Eighty-Four* was adapted into a movie by Michael Anderson in 1956. During this era, signs of the problems emerge in dystopian films; ranging from *Alphaville* (Jean Luc Godard, 1965) and *Fahrenheit 451* (François Truffaut, 1966) to *A Clockwork Orange* (Stanley Kubrick, 1971), *Blade Runner* (Ridley Scott, 1982) and *Brazil* (Terry Gilliam, 1985), many films use the dystopian framework to address social issues. Radu Toderici states that a large number of dystopian science fiction films were made in that period (2015: 20).

At this point, it is necessary to mention the arguments of Michael Ryan and Douglas Kellner about dystopian narratives. Ryan and Kellner point out that dystopian narratives of the future can better represent current issues: “Dystopias, or negative utopias, predominate in the future-film culture of the seventies and eighties, in part as a result of the era’s crisis of confidence. Dystopias generally project into the future the fears of the present, and their themes often transcode the sorts of anxieties that characterized that crisis -uncontrolled corporations, untrustworthy leaders, a breakdown of legitimacy, rising crime, etc.” (Ryan and Kellner, 1997: 392). Finally, dystopian films can be seen as narratives that pointed to alternative futures.

In the Shadows

The film, set in an uncertain time and space, offers a dark, claustrophobic world. Working in a factory all day, laborers look like convicts, it's like they're trapped there. When they go out, the sun is not visible at all, and the weather is gray. The lighting design and other mise-en-scene elements of the film also support this dark, claustrophobic world.

The film opens with the image of a group of workers walking underground. The space, illuminated by the dim lamps and the light of the workers' hard hats, is rather gloomy. Workers work indoors in isolation from the rest of the world. In return for their work, their most basic needs of food and shelter are met.

In the next scene, the workers are seen undergoing a health check. A machine checks the health of workers, mechanical voice reports the result. A camera system monitors everything. The mechanical voice, which states that the brain activities are normal and that there is no problem in the muscle structure, tells the worker that he can start his work.

All workers waiting in a small room go through a health check. When it is the turn of the next worker, the mechanical voice informs him that he cannot work this time due to the injury in his muscle structure. Other workers waiting outside hear him begging. However, they accept what happened, and no one will complain. Social control means control of minds; power is everywhere, even if it is not visible.

When they go to the factory in their daily routine, they introduce themselves to the camera system and then they start working in various units. Everyone wears the same uniforms and has no names. Instructions are given with announcements in a mechanical voice. Each of them is engaged in a different work, but they do not know exactly what they are doing. It refers to the mass production form of the Fordist mode of production which is characterized by control, systematization, efficiency, and profit. Working conditions, that aim to make workers more productive, represent labor exploitation.

While the workers are working in the factory, the ruling class is not visible at all. Power is in the hands of a despotic government; water and food are scarce. If necessary, the lower class is punished by being left without food and water. The people are obliged to give up their autonomy. It's a disciplined society that includes total control, the destruction of freedom of action, and the discipline of all (Han, 2020: 69). Using willpower is forbidden and power structures utilize surveillance systems to quell resistance.

The worker community lives in a closed system and does not leave the factory zone. The siren sound organizes time by dividing it into segments. There is a regulation on working, sleeping and eating. Their activities are regulated by a schedule. Individuals do not have personal hours. On the other hand, the living spaces are separated physically and personal relationships are limited. Workers live in cramped, container-like spaces. A camera system monitors the workers in the area where they eat; they do not communicate with each other during meals. Eating is a mechanical action such as other activities.

The breakdown of a machine and the complete shutdown of the system disrupt the order. Although the system works again, one of the workers decides to investigate what happened. But the worker who tries to contact the officials is criticized by other workers for not following the rules. As Dima-Laza puts it, "Dystopian societies discourage people and take away their ability to make decisions" (2020: 258). At this point, it has been emphasized that the film refers to Plato's allegory of the cave and that the name of the film also evokes this allegory (Özgen and Osmanoğlu, 2020: 783). Questioning the system leads to social solidarity and rebellion after a while. When the worker notices the cables of the cameras are disconnected, he warns his friends; they break the machines into the pieces together.

Conclusion

Dystopian narratives can function as critiques of social institutions and envision the anxieties of modern life. In this context, *In the Shadows*, which represents the basic tenets of capitalism (exploit labor, loss of individuality, insecurity, etc.), metaphorically discusses social issues. Along with concerns about the future, it also points to the disruptions in the current social system. The narrative operates through dualities: either individual freedom or totalitarian domination and points to a period in which social solidarity is destroyed, and social insecurity prevails. Criticizing mass exploitation, the film promotes individual freedom and community cooperation.

References

- Abel, J. (2000). Modernite nedir? M. Küçük (Ed.). *Modernite versus postmodernite*. (N. Tural, Trans.). 95-107 Ankara: Vadi.
- Bouchet, T. (2003). Beden. R. Sarcey et al (Ed.). *Ütopyalar sözlüğü*. (T. Ilgaz, Trans.). (p. 29-31). İstanbul: Sel.
- Chatsiz, K. (2003). Emek. R. Sarcey et al (Ed.). *Ütopyalar sözlüğü*. (T. Ilgaz, Trans.). (p. 72-76). İstanbul: Sel.
- Dima-Laza, S. R. (2020). Ütopya distopyaya karşı: Mükemmel bir varoluşa karşı mükemmel bir çevre. *Doğu Batı* 80, 255-263.
- Finkelde, D. (2009). The Presence of the baroque: Benjamin's urprung des deutschen trauerspiels in contemporary contexts. Rolf J. Goebel (Ed.). *A companion to the works of Walter Benjamin* (p. 46-69). New York: Camden House.
- Han, B. (2020). *Şeffaflık toplumu*. (H. İşcan, Trans.). İstanbul: İmge.
- Jameson, F. (2005). *Archaeologies of the future*. London & New York: Verso.
- Klein, G. (2003). Kurgu bilim. R. Sarcey et al (Ed.). *Ütopyalar sözlüğü*. (T. Ilgaz, Trans.). (p. 145-149.) İstanbul: Sel.
- Kumar K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşı-ütopya*. (A. Galip, Trans.) Kalkhedon Yayınları, İstanbul.
- Marks, P. (2015). *Imagining surveillance eutopian and dystopian literature and film*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mouchard, Claude (2003). Karşı ütopyalar. R. Sarcey et al (Ed.). *Ütopyalar sözlüğü*. (T. Ilgaz, Trans.). (p. 132-137). İstanbul: Sel.
- Özge, K. And Osmanoğulları, F. (2020). Erdem Tepegöz ile söyleşi. *Sinefilozofi* 10, 779-788.
- Posner, R. A. (2020). Huxley'e karşı Orwell: Ekonomi teknoloji, mahremiyet ve hiciv. *Doğu Batı* 80, 223-253.
- Ryan, M. and Kellner, D. (1997). *Politik kamera: Çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası*. (E. Özsayar, Trans.). İstanbul: Ayrıntı.
- Simut, A. (2013). The End(s) of the dystopian city: From Metropolis to Gravity's Rainbow... and back. *Caietele Echinox*, 25, 102-110.
- Toderici, R. (2015). Utopia, dystopia, film: An introduction. *Caietele Echinox*, 27, 7-26.
- Wayne, M. (2009). *Politik film: Üçüncü sinemanın diyalaktığı* (E. Yılmaz, Trans.). İstanbul: Yordam.
- Zamyatin, Y. (1987). *We*. (M. Ginsburg, Trans.) New York: Avon Books.

Şakir Gökçebağ'ın Sanatında Hazır Nesne Kullanımının Yeri ve Metaforik Yaklaşımları

Kürşat AZILIOĞLU¹

Özet

Türkçe'ye "hazır nesne" olarak geçen "ready-made" kavramı; sıradan objelerin sanatçılar tarafından seçilerek, farklı sanatsal ifade olanakları yaratmak, metaforik anlamlar iletmek, sanat yapısının niceliğini ve kimliğini sorgulamak, sanat piyasalarındaki tecimsel boyutunu, geleneksel üretilme ve sergilenme yöntemlerini eleştirmek gibi farklı amaçlarla üretim amacı ve kullanım değeri ortadan kalkacak şekilde, bizzat kendisinin sanat alanlarına taşınması, bir anlamda da yüceltilmesi sonucu bir sanat nesnesi olarak sunulması olarak açıklanabilir. Bu çalışmada sanat hayatını Almanya'nın Hamburg şehrinde kişisel atölyesinde sürdüren Türk Sanatçı Şakir Gökçebağ'ın sanatı, sanat eserlerindeki hazır nesne kullanımı ve bunların metaforik iletileri objelerin sembolik anlamlarından da yararlanılarak dilsel ve biçimsel çözümlemeler yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Şakir Gökçebağ, yerelden evrensele farklı coğrafya ve kültürlerde kullanım alanları olan, çevremizden aşına olduğumuz her türlü objeyi, biçimini ön planda tutacak şekilde, varoluşlarındaki sıradanlık konteksti sınırlarının dışına da çıkmadan alışılmadık görünüşleri ve mekâna özgü sunuş biçimleriyle ortaya koymaktadır. Sanatçının çalışmalarında çok geniş bir obje evreninden bahsetmek mümkündür. Objeleri keserek, bölerek, parçalayarak, birleştirerek, eksilterek, çoğaltarak kısaca yapı-bozuma uğratarak farklı görünüşleriyle sunması, aynı zamanda objelerin taşıdığı denotatif ve konotatif çok kimlikli yapılarına göndermeler yapması ve eserlerindeki çok anlamlılık sanatının en belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Saatler, şemsiyeler, ayakkabılar, tuvalet kağıtları, halı ve kilimleri kullanarak ürettiği enstalasyonlar bu araştırma kapsamında kişisel bir bakış açısıyla metaforik açıdan yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın temel iskeletini sanatçıyla internet aracılığı ile yapılan görüşmede elde edilen veriler ve ilgili literatür taraması oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: şakir gökçebağ, obje, ready-made, hazır-nesne, metaforlar, enstalasyon

¹ Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0002-2525-8134

Giriş

Şakir Gökçebağ, 1965 yılında Denizli/Çal'da doğmuştur. Gökçebağ, 1987'de Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nden mezun olduktan sonra aynı okulda 2001 yılına kadar öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Türkiye'de devam eden akademik yaşamı sürecinde Avrupa'nın önemli kültür şehirlerinde yarı zamanlı incelemeler ve çalışmalarda bulunduktan sonra 2001 yılında Almanya'nın Hamburg şehrine kalıcı olarak yerleşmiş, burada kişisel atölyesini kurmuştur. Halen sanat yaşamını aynı şehirde sürdürmektedir. 2004 yılından itibaren aralarında Arp Museum, Remagen, CentrePasqu Artt, Martin Gropius Bau ve Sotheby's Londra gibi önemli galerilerinde bulunduğu birçok galeride grup ve solo sergiler açmıştır ve Avrupa'da oldukça prestijli George Maciunas, Markus Lupertz, Stiftung Kunstfonds ve Fluxsus ödüllerini kazanmıştır. Ayrıca Almanya ve Avusturya hükümetinin burslarını almaya hak kazanmıştır. Şakir Gökçebağ çalışmalarında gündelik objeleri kullanmaktadır. Oldukça aktif bir sanatçı olan Gökçebağ günlük ortalama 8-9 saatlik çalışma disiplinine bağlı olarak her yıl birkaç kişisel sergi açıp, onlarca karma sergiye iştirak edebilmektedir.

Çalışmalarında gündelik kullanımı olan hazır nesnelerle enstalasyonlar yapan Sanatçı Şakir Gökçebağ'ın çalışmalarının analiz edilmesi ve çalışmalarındaki metaforların, kavramsal alt yapıların ortaya çıkarılması bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Sanatçı Şakir Gökçebağ'ın sanatının tanıtılıp anlaşılması, eserlerinin arka planında kullandığı Metaforların, kavramların bu bağlamda analiz edilmesi bakımından bu araştırma önemlidir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın temel iskeletini sanatçı Şakir Gökçebağ ile internet aracılığı ile yapılan ve ardından metinleştirilen karşılıklı görüşmede elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bunun dışında literatür tarama yöntemi ile içerik oluşturulmuştur.

1-Hazır-Nesne Kavramı (Ready-Made)

Sanatın miladını tam olarak tarihlendirmek neredeyse imkansız olsa da sanatın varoluş nedeni hiç bir zaman aynı kalmamış ve sanatçılar, kendilerini ifade edebilmek için yeni yaratım ve üretim olanaklarını hep sorgulamış ve aramışlardır (Fischer, 1990: 9). 18.yüzyılın ilk çeyreğinde Batıda bilimden tekniğe birçok alanda yaşanan büyük gelişmelere paralel olarak sanat alanında da etkileri görülen değişimler söz konusu olmuştur. 1789 Fransız İhtilali sonrasında bireyin temel hak ve hürriyetlerinin esas alındığı özgür düşünce ortamı sanat alanında da etkilerini göstermiştir (Arat, 2012: 71). Bu dönemde sanatçıların ele aldığı konular çeşitlenmiş ve sanatçılar daha özgür ve yeni ifade olanakları bulmuşlardır.

“Ready-made” tümcesi ilk olarak 1915’de Marcel Duchamp tarafından kullanılmaya başladığı düşünülmektedir. Duchamp bu olayı “Daha 1913’te, bisiklet tekerliğini mutfak taburesine takmak ve onun dönüşünü seyretmek gibi eşsiz bir düşünceye kapılmıştım. Birkaç ay sonra ucuza bir kış akşamı manzarası satın aldım, ufka biri kırmızı, öbürü sarı iki küçük tuş vurduktan sonra resmi “Eczane” diye adlandırdım. 1915’te New York’ta bir hırdavatçıdan kar küreği satın aldım, üstüne de “kol kırılması olasılığına karşı” diye yazdım. Söz konusu sunuş biçimini adlandırmak için Ready-Made sözcüğünü kullanmak işte o sıralarda geldi aklıma” cümleleriyle açıklamıştır (Batur, 2015 : 322). Türkçeye hazır nesne olarak çevrilen “Ready-made” yazılı olarak ilk defa 1938 yılında Breton tarafından kaleme alınan

sürrealizm sözlüğünde ‘Sanatçının özgün seçimi ile, bir sanat eserinin asaleti kazandırılmış sıradan bir obje’ ifadesi ile yer almış ve açıklanmıştır (Breton, 1938: 71). Söz konusu tümcenin kullanımı, nesneyi betimlemekten ziyade izleyicinin düşüncesini kelimelerin yarattığı daha dilsel bir alana yönelterek biçimden ziyade kavramın da ön plana çıkartılması amacıyla tercih edildiği düşünülmektedir (Batur, 2015:322). Sıradan işlevleri olan gündelik objelerin sanat bağlamına taşınması ilk olarak 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir (Lynton, 2004: 127). Kübizm akımının nesneyi tuval resminin mekân bağlamında bir dekor öğesi, elamanı olmaktan çıkarıp başlı başına etüt etmek üzere ele alması, Dadaizm hareketinin estetik yargıları ve sanatın formüle edilmiş geleneksel üretim yöntemlerini, kurallarını reddederek natüralist sanat geleneğinin dışında resim ve heykel’in ötesinde yeni sanatsal ifade biçimlerini yaratmış olması hazır nesne’nin sanat alanlarına taşınması sürecine zemin hazırlamıştır. Dadaizm protest bir sanat hareketidir ve geleneksel olan tüm yerleşik kavramlara yönelik bir çatışma halindedir. Hazır nesnenin tasvirinin yerine bizzat kendisinin sanat sahnesine çıkışı bu dönemlere denk gelmektedir. Bu dönemde Fransız asıllı Amerikalı Ressam Marcel Duchamp ikonik yapıtı “Çeşme” ile (Görsel.1) 1917’de sanatsal bir önerme ortaya koymuş ve sanat yapıtının kimliği ve niceliği ile ilgili yerleşik düşünceleri yerle bir etmiştir (Gompertz, 2015: 194). İlk ready-made yapıtları Marcel Duchamp ile birlikte dadaizm hareketinin aktif isimlerinden Man Ray ortaya koymuşlardır (İpşiroğlu, İpşiroğlu, 2009: 91).

Görsel.1.(Solda)-Marcel Duchamp, Founatin/ Çeşme, Porselen, 36 x 48 x 61 cm, 1917

<https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-duchamps-urinal-changed-art-forever> sayfasından erişilmiştir.

Görsel.2.(Sağda)-Şakir Gökçebağ, fountain ala Turca, Porselen, 61,51,21 cm, 2005

<https://sakirgokcebag.com/objects/> sayfasından erişilmiştir.

Kübitlerden, Dadacılarā değin hazır nesnenin sanatın kullanım alanına girmesi benzer amaçlar taşımaktadır. Kübizm akımının ilk başlarında hazır nesne kolaj mantığında kompozisyonun bir ögesi olarak kullanılmıştır. Ana amaç sanat alanlarında uzunca bir süredir kabul görmüş tasvir kavramının sorgulanmasının amaçlanmasıdır. Bu dönemde Picasso'nun 1912 tarihinde "Hasır Sandalyeli Natürmort" isimli çalışmada hasır görünümlü bir muşambayı resim yüzeyine yapıştırdığı ve hasır bir ipi de çalışmanın çevresine monte ettiği bilinmektedir (Gompertz, 2015: 187). Dadaist akımın içerisinde anılan Kurt Schwitters'in buluntu otobüs biletleri, gazete ilanları, paçavralar, boş makaralar, düğmeler, tel örgü ve yosun parçaları gibi objeleri kolaj mantığında resim yüzeyine yapıştırması, Robert Rauschenberg'in resimlerine asarak ya da yapıştırarak dahil ettiği tahta, taş, ip gibi objeler, Picasso ve Braque'un resim yüzeyine eklediği muşambalar, sokak ilanları, gazete küpürleri örneğinde olduğu gibi objenin sanat alanına girmesi genellikle aynı niteliktedir (İpşiroğlu, İpşiroğlu, 2009: 76-77).

Görsel 3: Marcel Duchamp, Bisiklet Tekeri, 1913

<http://anartlovers.blogspot.com/2016/09/marcel-duchamps-bicycle-wheel-1913.html> sayfasından erişilmiştir.

Nesnenin günlük yaşamdaki yeri ve önemi her çağın estetik ve tinsel değişimlerine göre farklılaşmıştır (Köksal, 2012: 124). Nesneler, sanatın daha varoluşsal yanına sığınarak gerçeklikten ve öz kimliklerinden başkalaşmaktadırlar. Çünkü gündelik kullanım alanı içerisindeki objenin işlevselliği dışında başkaca özelliği sınırlıdır (Geiger, 2019: 113).

2-Metaforlar Evreninde Gündelik Objeleriyle Şakir Gökçebağ

Metafor kelimesi “bir yerden başka bir yere götürmek anlamına gelen” Grekçe kökenli bir kelimedir ve “meta: öte” ve “pherin: taşımak, yüklenmek” kelimelerinden meydana gelmektedir. “Bir şeyi, başka bir şey ile anlatmak” manasında kullanılır (Lakoff, Johnson, 2005: 13). Metaforlar çok anlamlı kavramlardır. Kavramsallığı ön plana çıkarılan ve kavramların niteliği olarak ele alınarak dilsel yönü ikinci plana itilen metaforlar sadece sanatsal veya estetik kaygılarla değil belirli kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için de kullanılmaktadır (Parın, 2017: 150).

Şakir Gökçebağ multidisipliner bir görsel sanatçıdır ve eserlerinde ironi, illüzyon, yanılsama ve metaforlar sıklıkla başvurduğu yöntemlerinden bazılarıdır. Sanat yaşantısına resim ile başlamış olmasına karşın akademide grafik eğitime yönelmiş, fotoğraf, heykel ve illüstrasyon alanında da birçok ürün vermiştir. Enstalasyon çalışmaları sanat yaşantısının en başından beri var olmuş olsa da bunları belli bir olgunluk düzeyine getirinceye kadar geri planda tutmuş ve sergilemekten kaçınmıştır. En nihayetinde çalışmalarında tamamen objelere ve enstalasyonlara odaklanmıştır. “Şakir Gökçebağ’ın enstalasyonları, objenin özelliği/çağrışımları, önceden/şimdi nasıl konumlandığı, estetiği ve mizahıyla, özgün bir kontekt çerçevesinde kurulmaktadır. Günlük nesneleri, esas günlük özelliklerinden ayırmakta ve onları salt birer form olarak algılamaya yol açarak yeniden konumlandırmaktadır. Bu konumlandırma, sembolik ve düşünsel birleşimiyle özgünleşmektedir” (Metin, 2015, Paragraf 2).

Görsel 4. Şakir Gökçebağ, “Bir Varmış”, soyut kompozisyon, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 90x120 cm, 1997

<https://www.kassanat.com/urun/3141613/sakir-gokcebag-d-1965-bir-varmis-imzali-tuval-uzerine-yagli-boya-1997-9> adresinden erişilmiştir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

“Şakir Gökçebağ'ın çalışmalarında ilk göze çarpan çocuksu bir mizah anlayışıdır. Mizah, Şakir Gökçebağ'ın çalışmalarındaki şiirselliğe engel olmamaktadır. Bu noktada, kritik yaparak, Wittgenstein'in, felsefenin aslında bir şiir olarak kurulması gereğini ifade edişini, sanat eserinin içerdiği felsefeye de uygulayabilir ve bu sayede şiirselliğin önemini ve doğru kullanıldığındaki gerekliliğini anlamlandırabiliriz. Şiir bu biçimiyle anlaşıldığında, bilimsel olmayan bir bilgiyi üretebilme imkânı olarak tanımlanabilir. Gökçebağ'da, edinmiş olduğu bilgileri objeleri başkalaştırdığı bir yöntemle yeniden üretiyor/aktarıyor diyebiliriz” (Metin, 2015, Paragraf 5).

Şakir Gökçebağ'ın sanatında nesnenin varolduğu kendi doğasından sıyrılarak yabancılaşması ve sanatçının kendine has bir üslupla yorumladığı sıradan nesnelerin yeni bir forma dönüşmesi ile oluşan düzenlemelerin ortak özellikleri bir bakıma birim tekrarlarının esas alındığı çoğaltma serileri, objenin deformasyonu ve yapı çözümü ile birlikte çizgisellik, açıklık, sadelik ve basitliktir (Graf, 2013: 3). Çocukluk anılarında yer alan, arkadaşlarıyla oynadığı en uzun elma kabuğu soyma yarışmaları ya da en uzak mesafeye işeme yarışmaları yıllar sonra onun bazı eserlerine esin kaynağı bile olacaktır (Kürşat Azılıoğlu, kişisel görüşme, Mayıs, 2018). Sanatçının sanat anlayışı kendi deyimiyle "Çok şey görüp en yalın şekilde anlatmak" olarak ifade edilmiştir. Bu "yalın form" ile "kalabalık kavram" ifade pratiğini çocukluk yıllarında objeyle olan oyun/oyuncak yapma ilişkisinin bir sonucu olarak kazandığını söylemek mümkündür. Eline geçen her türlü malzemeyi, öz kimliğinin dışında ele alma, değiştirme çabası onu her maddeye farklı bir pencereden bakma alışkanlığına yöneltmiştir. Kendi deyimiyle her obje onun ellerinde bir sanat objesine dönüşebilir. Şakir Gökçebağ'ın eserlerine de yansıyan çocukluğuna ait anılar onun sergi isimlendirmelerine de etki etmiştir. Sergi ya da eser isimlendirme süreçleri Duchamp'ın eserlerini isimlendirmelerinde de sıklıkla başvurduğu kelime oyunlarını andırır. “Önüm, arkam, solum, sağım, Cuttemporary, Bıyıkaltı, Redimeyd” bu sergi isimlerine örnekler. Sanatçının çalışmalarındaki isimlendirme süreci izleyiciye doğrudan bir mesaj verme gayretinde değildir. Her izleyici sergi başlığının yarattığı dilsel uzamda kendi düşünsel serüvenine çıkabilmektedir. Zaten sanatçının eserlerine seslendirme yapmak, eserlerini açıklamak gibi bir eylemi de hiç olmamıştır. Eserlerinin anlamsal çözümlemesine dair kendisi tarafından ortaya konmuş her hangi bir yazılı-görsel veri bulunamamıştır.

Gökçebağ'ın sanatında pek çok farklı sanat akımlarından yararlı bir sentez mantığı göze çarpmaktadır. Minimalizm, Fluxus, Ready-made, Bauhaus ve Arte Povera'nın türlü özelliklerini, ornament, kaligrafi ve mizah aracılığıyla doğu kültürüyle bütünleştirdiği görülmektedir. Sanatçının çalışmalarında mizah ve şiirselliğin yanı sıra, oyun, soyutlama ve yalınlaştırma da fark edilmektedir. Fonksiyonlarından bağımsız şekilde objelere dâhil ettiği psikolojik boyutlarla sürrealizmi, formlarıyla oluşturduğu sistematik kompozisyonlarla da minimalizmi akla getirdiği aynı zamanda bir doğu-batı sentezinin de söz konusu olduğu hem formalist hem de anti-formalist okumalar yapabileceği çoksesli çalışmalardır (Metin, 2015, Paragraf 8).

Görsel 5. Şakir Gökçebağ, Hill / Tepe, 220x 440 cm, 2001-2012

<http://thereart.ro/sakir-gokcebag/> adresinden erişilmiştir.

Görsel1.6 :Şakir Gökçebağ,Times Square/Kare Zaman,2010,68,68,5 cm

<https://sakirgokcebag.com/objects/> sayfasından erişilmiştir.

2. 1. Zaman ve Saatler

Zaman ve dolayısıyla saat kavramları sanatçının ele aldığı konulardan biridir. Bu temaya özgü birçok eser ortaya koymuştur. Zaman fenomeni bilindiği gibi sosyal boyut ve yansımaları itibariyle sosyolojinin önemli bir konusudur. Çünkü “zaman, toplumun, toplumsal hayatın kaderidir. Toplum, zaman içinde, dünya zamanı içinde ve zamanla var olur, varlığını sürdürür. Toplumlara, medeniyetler, kültürler, toplumsal varlıklar, örneğin aileler, dinî grup ve cemaatler, siyasal gruplar, ekonomik

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

organizasyonlar, uluslar, meslek grupları vs., hayatlarını, sosyal zaman veya sosyo-zamansal düzen içinde düzenlerler. O halde zaman, toplumun varlığının ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir merkezi boyutunu teşkil etmektedir” (Okumuş, 2010: 121)

Boudriliard’a göre “Ayna, görüntüsünü yansıttığı insanı nasıl bu mekâna hapsedmekte ve bir anlamda mekânla özdeşleştirilen bir nesneye dönüşmekteyse; duvar saati de paradoksal bir şekilde zamansal sürekliliğin simgesi haline gelmekte ve zamanla özdeşleştirilen bir nesneye dönüşmektedir. Toplumsal yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle ilgili bir görünüme sahip olduğunda tahammül edilmez bir şeye dönüşen zaman, saat sayesinde nesnel bir görünüme sahip olduğunda ve onun tarafından dilimlere bölündüğünde insanın içini rahatlatan bir şeye benzemektedir. Hemen herkesin bir duvar saati ya da sarkaçlı saatin çıkardığı tik-tak seslerinin bir evin mahremiyetine kutsallık kattığını hissetmesinin nedeni, bu mekânı bizim iç dünyamıza benzetmesidir. Saat sanki bizim kalp atışlarımızın sürekliliğini sağlayan mekanik bir kalptir. Tıpkı diğer dışa kapanıklık göstergeleri gibi zamansal tözün bu emilme, özümseme süreciyle bu nesnelleşen varlığının yadsınma nedeni dış görünüm, mekân ve nesnel ilişki üstüne oturan modern dünya düzenidir” (Boudriliard, 2020: 34-35).

Sosyologların zamana ilgi duymalarında, toplumun zamanla sürekli olarak ilişki halinde olması temel bir rol oynar. Zaman göreceli bir kavram olmakla beraber modern yaşamda insanların zamanı saatler aracılığıyla parçalamaları ve bu eşit zaman dilimlerine tabi olmaları aynı zamanda paradoksal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum, zamanla o derece irtibatlıdır ki sadece değişim geçirirken zamansallık sergilemez (Urry,1999: 94).

Cirlot'a göre “Bir dizi iç elemanı içeren tüm dairesel formlar gibi saat bir çeşit mandala olarak yorumlanabilir. Bir makine,bir otomat olarak saatler kendi özerk varoluşlarını sürdüren varlıkların büyüğü yaratılışını sembolize eder”(Cirlot, 2001: 50).

ICHUS

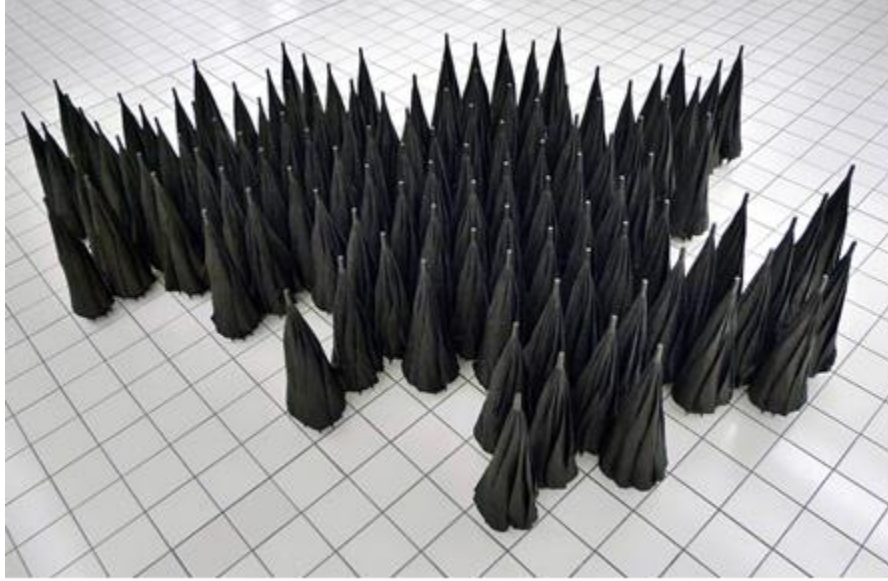

Görsel.5: Şakir Gökçebağ, Parabol, 2014,Ø:150 cm

<https://sakirgokcebag.com/objects/> sayfasından erişilmiştir.

2. 2. Şemsiyeler

Şakir Gökçebağ'ın şemsiyelerle yaptığı birkaç enstalasyonunda ilk dikkat çeken şemsiyelerin siyah renkte oluşudur. Bundan yaklaşık 300 yıl önce şemsiye Avrupalılar tarafından günlük hayatta kullanmaya başlamıştır. Bir tür yünlü kumaştan imal ettikleri şemsiyelerin üzerine su geçirmeyen bir yağ tabakası süren Avrupalılar bu sayede yağmurdan korunmaktaydı. Bu yağın özelliği sadece kumaşa su geçirmezlik özelliği vermesi değil aynı zamanda şemsiyeye siyah bir renk de kazandırmasıydı. Bu yüzden toplumlarda siyah renk şemsiye geleneği yerleşmiş oldu. Şemsiye'nin İngilizcedeki karşılığı "Umbrella"dır ve Latince gölge manasına gelen "Umbra" sözcüğünden türemiştir. Türkçede kullanılan "Şemsiye" kelimesinin kökeni ise Farsça güneş manasına gelen "Şems" kelimesinden türemiştir. Şemsiyeler ilk olarak güneşten korunmak amacıyla üretilmiştir. Objeler çeşitli tarihi dönemlerde sembolik anlamlar kazanmaya başlamıştır. İlk şemsiyelerin Mezopotamya coğrafyasında asilliğin bir sembolü olarak rütbe, makam, mevkii belirtmek için kullanıldığı da bilinmektedir.

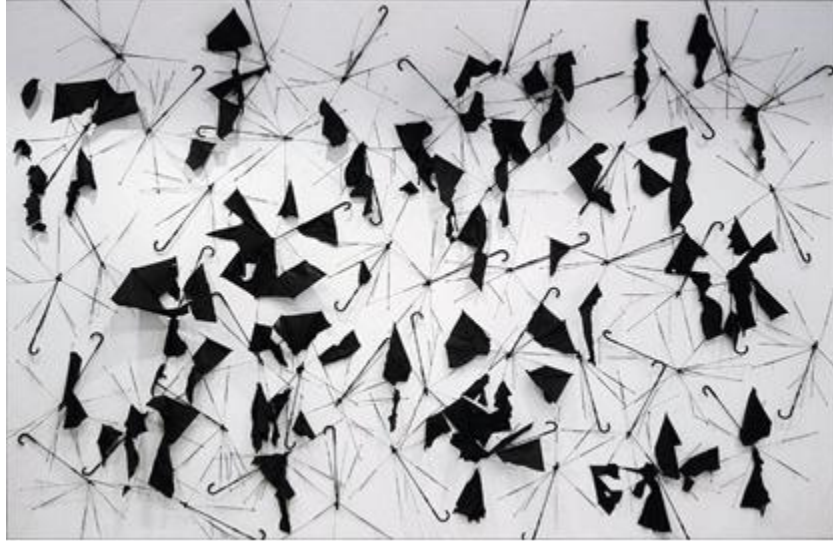

Görsel.6: Şakir Gökçebağ, Siyah Orman ,2014

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/black-forest> sayfasından erişilmiştir.

“Aradan yıllar geçince yaklaşık olarak M.Ö 1200’lü yıllarda bir zamanlar asillik göstergesi olarak kullanılan bu araç Mısırlıların elinde dini bir anlam kazanmaya başlamıştır. O zamanki Mısır halkı, gökyüzünün Tanrının vücudundan yapılmış olduğuna ve dünyayı korumakla görevlendirildiğine inanılan bir şemsiye olduğuna iman ederdi. Bu yüzden şemsiye taşımayı bir ahlak göstergesi olarak gören Mısırlılar bu davranış ile ihlaslı davranışlarda bulunduğunu varsayardı” (Kaynak: <http://www.bilgiustam.com/semsiyeler-siyah-olarak-uretilir/>Erişim Tarihi 18/05/2018)

Semboller sözlüğü yazarı Cirlot'a göre “şemsiye aynı zamanda bir baba sembolüdür. Şemsiye'nin güneşten ya da yağmurdan koruması, bir babanın ailesini koruyup kollamasına benzetilmiştir. Ayrıca şemsiye yas tutma anlamına da gelmektedir” (Cirlot, 2001: 357). Şakir Gökçebağ bu çalışmasında her bir şemsiyeyi kapatarak daire formunda bir kompozisyonun bir parçası haline getirmiştir. Şemsiyelerin elle kavranılan tutma yerleri sökülmiş ve sadece bir tanesinde bırakılmıştır. Şemsiyelerin iç mekanizmalarındaki teller, aylar bu düzenleme ile estetik bir forma kavuşmuş sanatçı bu daire formundaki eserine Türkçe karşılığı "Tabak" olan Norveççe "Parabol" ismini vermiştir. Tabak formunun da iç içe geçmiş halka formuna benzer bir yapısı vardır. Sanatçının bu özelliği ile bu çalışmasını tabak formuna benzetmiş olabilir. Kendisiyle yapılan bireysel görüşmede eserlerinde kullandığı dar renk skalası hakkında "Ben renkçi değilim, formcuyum. Rengi de bir form olarak ele alıyorum ve kullanıyorum. Rengi renk olarak da tabi kullanıyorum. Ama ilk olarak form benim için daha önemli." şeklinde cevap vermiştir (Kürşat Azıkoğlu ile Kişisel görüşme, Mayıs, 2018).

Görsel.7:Şakir Gökçebağ, Toccata-Fugue,2011, 605cm, 820cm, 50cm

Sanatçı "Toccata" ismini verdiği bir diğer enstalasyonunda şemsiyeleri yapı-bozum halinde duvara yerleştirmiştir. Şemsiyeler sanki bir rüzgâr fırtınasında paramparça olmuş ve gelişi güzel dağılmış gibidir. Bu çalışmasında parçalanmış şemsiyelerle barınma, korunma metaforu da parçalanmış ve kaynağının ilahi bir güç ya da tabiat olayı olarak yorumlanabilecek olan fırtınaya göğüs geremediği, dayanamadığı anlatılmak istenmiştir. Koruma özelliği olan bu objenin bu kimliği bu çalışma ile sorgulanmış bu korumanın kırılgan ve geçici bir koruma olduğu anlatılmak istenilmiştir.

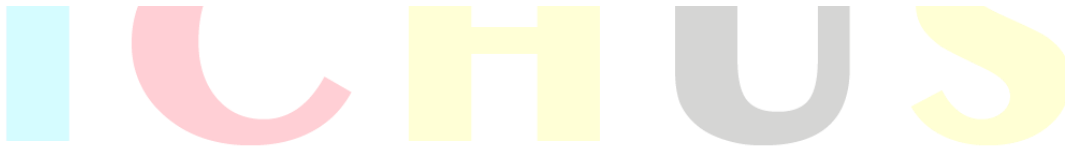

Görsel.8:Şakir Gökçebağ,Firmament/Sema,2013

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/firmament> sayfasından erişilmiştir.

Sanatçının yine siyah şemsiyeleri kullandığı "Firmament/Sema"adını verdiği bu çalışmasında "Yer-Gök" kavramına yönelik göndermeler mevcuttur. Ters olarak yer düzlemine bırakılmış sekiz adet siyah şemsiye en doğu ve en batı uçlarından birbirlerine bağlanmıştır. Bu çalışmada şemsiyelerin sayı olarak bir ifadesi olup olmadığı bilinmemektedir. Sanatçı çalışmalarının kavram içerikleri ile ilgili kesinlikle bilgi verme taraftarı değildir. Kendisiyle yaptığımız bireysel görüşmede çalışmalarındaki kavram ve metaforlar hakkında izleyicinin zihnini sınırlandırmak ve kalıplara sokmak istemediği için bu konuda fazla konuşmak istemediğini belirtmiştir. Şemsiyeler, göklerden gelen güneş ışığının ve yağmurların istenmeyen yerlere düşmesini önleyen bir eşyadır, bir barınak, bir korunaktır. Ters dönmüş, biraz da yana yatmış sekiz şemsiye ile alışılmadık bir yerleştirme düzeni sağlanmıştır. Şemsiyeler bu haliyle konkav-konveks değişime uğramış, şemsiyenin korunak yapısı bu sefer barınak bir yapıya bir havuza dönüştürülmüştür.

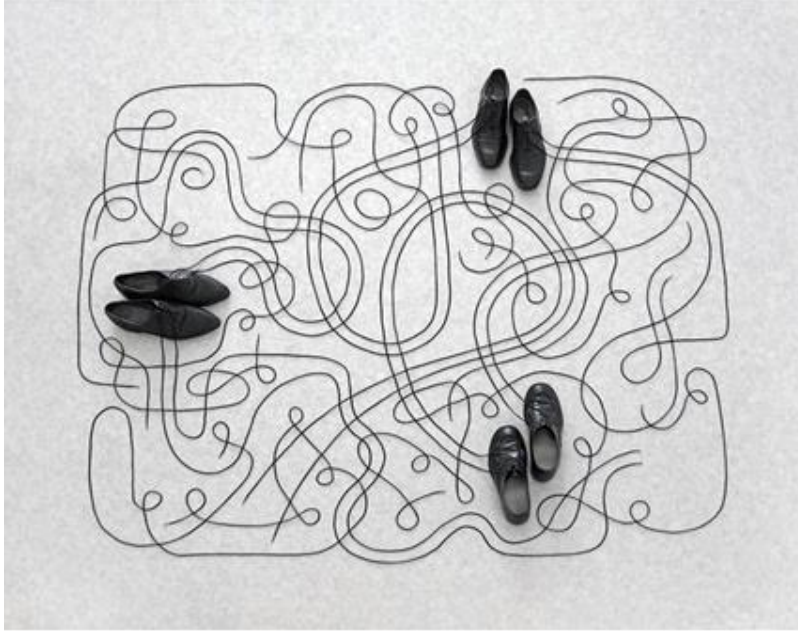
Görsel.9 :Şakir Gökçebağ, Guest II, 2004, 20cm, 50cm,1000cm

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/shoe-collection-6> sayfasından erişilmiştir.

2.3.Ayakkabılar

Ayakkabı hakkında birçok metafor bulunmaktadır. Cirlot’a göre (2001) “ayakkabı eski zamanlarda özgürlüğü sembolize etmektedir” (Cirlot, 2001:295). Çünkü insana özgü "gitmek" fiilinin başlangıcında yürümek vardır ve yürümek için ayakkabıya ihtiyaç vardır. Yine Cirlot'a göre (2001) kadın ayakkabısı, cinselliği sembolize etmektedir. Sindirella/Külkedisi masalında prens tarafından sahibi aranan ayakkabı da bu yönüne ait göndermeler vardır. Doğu kültüründe ise ayakkabı sosyal statüyü gösterir. “Dost başa, düşman ayağa bakar” sözü bu manada kullanılan bir deyiştir. Semboller üzerine araştırmaları olan Chevalier ve Gheerbrant (1996 :876) ayakkabıları çıplak ayaklarıyla özgürlüğe koşan kölelerden yola çıkarak, özgürlük metaforuyla ilişkilendirmiştir. Batı geleneğinde ise yatağın üzerine konulan ayakkabı o kişinin artık yürüyecek kadar iyi olmadığını gösterir kişi artık ölmek üzeredir (Chevalier, Gheerbrant, 1996 :876). Sanatçı bu çalışmasında ayakkabıları bir hizaya dizerek eşitliklerini sağlamak istercesine hepsini bir noktadan kesmiştir. Çalışmasına verdiği "Guest/Konuk" ismiyle doğu

toplumlarında sıklıkla görülebilen bir manzaraya da gönderme yapmıştır. Çünkü doğu toplumları batıların aksine ayakkabı ile evlerine girmezler. Bir eve kalabalık bir misafir grubu geldiğinde evin küçük kızı yada hanımı tarafından kapının önündeki ayakkabılar düzenlenir ve misafirin çıkacağı zaman kolay giymesi için kapıya doğru yönü yaslanır. Diğer komşularda kapının önündeki ayakkabı sayılarına bakarak evde kaç kişi olduğunu, kaçının erkek kaçının kadın olduğunu bilir ve ev sahibinin bir ihtiyacı olup olmadığı buna göre sorulur. Sanatçı bu çalışmasında birbirinden farklı renk ve özelliklerde birçok ayakkabıyı bir araya getirmiştir. Ayakkabıların yan yana dizilmiş ve ebatlarının eşitlenmiş olması da insanlar arasındaki farkların ortadan kaldırılmasına yönelik bir eylem niteliği taşımaktadır.

Görsel 10:Şakir Gökçebağ, Network III, 2009,110 cm x 130 x 8 cm

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/shoe-collection-6> sayfasından erişilmiştir.

Sanatçının odağında ayakkabı ve ayakkabı bağcıkları bulunan bir diğer çalışmasında "Bağlantı/Ağ" temasına göndermeler vardır. Çalışmada üç çift siyah erkek ayakkabısı vardır. Ayakkabıların bağcıkları standartların dışında uzunlukta kurgulanmıştır. Ayakkabıların dizilişi ve bağcıkların yerleştirilmesi sanki bir labirent bulmaca oyununu da andırmaktadır. Sanatçı bu çalışmasında "diyalog/bağlantı" kavramları üzerine göndermeler yapıyor görünmektedir. Sanki üç erkek bir araya gelmiş ayaküstü sohbet ediyor gibi bir izlenim yaratılmıştır. Bu sohbet esnasında karşılıklı bir bağ/irinti vardır. Bu bağ bazen çok karmaşık bir yol izleyebilir. Fikirler ve iletiler bazen dolaylı ve karmaşık olabilmektedir. Bu iletim bazen bir labirent bulmaca oyunundaki gibi çözülme

bekleyen bir düğüm halini de almış olabilmektedir. Sanatçı bu çalışmasında ayakkabı bağcıklarının çizgisel formunu kullanarak estetik bir yapı oluşturmuştur.

Görsel.11:Şakir Gökçebağ,Three Basic Prayers/Üç Temel Dua,2010,45cmx105x1cm

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/vesvese-3> sayfasından erişilmiştir.

2. 4. Yerelden Evrensele

Şakir Gökçebağ'ın Üç Temel Dua, adlı eserinde yerel kültürlerde kullanımı ve bilinirliği olan tesbihleri, evrensel ifadeleri olan üçgen, daire ve kare formunda yan yana getirdiğini görüyoruz. Tesbih doğu kültürüne has dini ve geleneksel kullanım alanı olan bir objedir. Sanatçı siyah renkte üç tesbihi üç farklı geometrik biçimde dizmiştir. Bu çalışmanın adı "Üç Temel Dua"dır. Sanatçının burada üç ilahi dine bir atıfta bulunduğu düşünülebilir. Kare, evrensel ve spiritüel morfoloji dünyasında çok yaygındır, özellikle Hindistan ve Tibet mandalalarında ve Çin amblemlerinde sıklıkla görülür. Çin'de dünya siyah bir kare ile, cennet beyaz bir daire ile sembolize edilir. Üçgen ise üç sayısına denk sayılır. Üçgen'in her şeyin daha yüksek bir birliğe olan arzusunu da sembolize eder. "Yaklaşık 50000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünülen bu geometrik şekil, daire ve kare gibi, din eğitime yardımcı ilk semboller arasında yer almıştır. Geometrik biçimlerin onları oluşturan sayıların sembolizmiyle yakın ilişkileri bulunmaktadır. Üçgen de 3 sayısının yegâne ürünüdür. Üçgen, geometrik alanların ilki en basiti ve diğerlerine oranla en az gelişmiş olanıdır. Üçgen özellikle Avrupa sanatında en çok benimsenen biçim olmuştur. Çünkü bu form her şeyden önce sağlamlığı, duruluğu ve yükselişi yansıtmaktadır.

Anadolu'da da insanlar dileklerinin gerçekleşmesi için yazdırdıkları muskaları üçgen biçiminde taşırlar” (<http://www.burclar.net/ucgen-semبولu-ne-anlama-gelir/> Erişim Tarihi:07/04/2018).

Şakir Gökçebağ, Bauhause ekolünde eğitim veren Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümünde öğrenim görmüştür. Kendisiyle yapılan bireysel görüşmede (Mayıs,2018) hiçbir zaman bir sanat akımı ya da modasının içerisinde olmadığını hepsinden biraz izler taşıyan daha özgün bir dilde eserler vermeye çalıştığını söylemiştir. Bir ayağının Minimalizm, Fluxus, bir ayağının Bauhaus ve Arte Povera'da olduğunu ifade etmiştir. Sanatçının çalışmalarında grafiksel düzenlemelere sıklıkla rastlanır.

Görsel 12:Şakir Gökçebağ,Trans-Layers2010,375 x 650 x 10cm

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/trans-layers-1> sayfasından erişilmiştir.

2. 5.Tuvalet Kâğıtları

Şakir Gökçebağ'ın çekim alanına giren yüzlerce objeden birisi de tuvalet kâğıdı rulolarıdır. Art-povera ve Fluxus sanatçılarının da yaptığı gibi ucuz, sıradan kolay erişebilir malzemelerle sanat yapıtı oluşturma geleneği Şakir Gökçebağ'ın da sanatsal tutumlarından birisidir. Tuvalet kâğıdı rulolarıyla yaptığı çalışmalar en dikkat çekici çalışmalarından olmuştur. Tuvalet kâğıdı rulolarını malzeme olarak ele aldığı birçok farklı kompozisyon üretmiştir. Tuvalet kâğıtları, öz amacına hizmet etmekten başka ikinci bir özelliği olmasa da Sanatçının ellerinde hayranlık uyandıran minimalist ve kentsel bir mimariye öykünen sanat yapıtlarına dönüşmüştür. Sanatçı aynı Marcel Duchamp'ın "Çeşme/Fountain" çalışmasında olduğu gibi geleneksel ön yargı kalıplarını kırmayı başarmış alışılmadık gündelik objeleri sanat mekânlarında hayranlık uyandıran sanat yapıtlarına dönüştürebilmiştir. Gökçebağ'da hiç kuşkusuz Duchamp gibi çocuksu bir muzipliğe sahiptir. Bu çalışması onu gösterir özelliktedir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

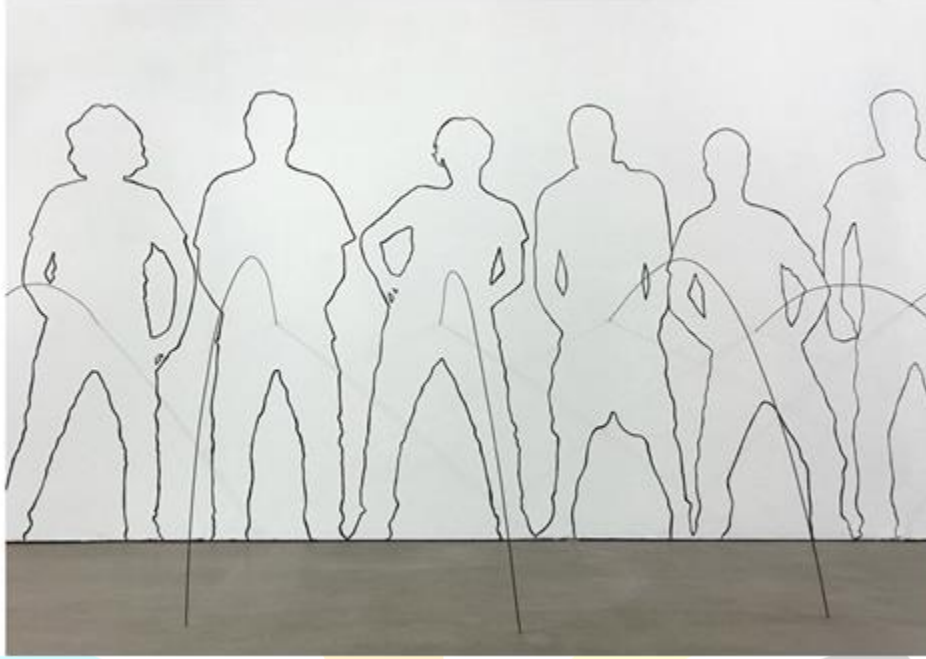
ISBN: 978-605-72864-5-1

Kendisiyle yaptığımız bireysel görüşmede bir sergi anısını şöyle anlatmıştır: "Almanya'da yaşadığım yere oldukça uzak bir galeriden sergi açmam konusunda bir teklif almıştım. Ben yalnız çalışan bir sanatçıyım. Sergilerimi kendim hazırlar ve yerleştiririm. Bu galeri yaşadığım yere oldukça uzak bir yerdeydi. Bende ihtiyacım olan şeyleri bir valize doldurarak galerinin olduğu yere geldim. Ardından galerinin bulunduğu sokağın başındaki marketten tuvalet kağıtlarını satın alıp galeriye geri döndüm ve en çok ses getiren sergilerimden birini açmış oldum. Galerinin yöneticilerinden birisi serginin süresi dolduktan sonra Tuvalet Kâğıtlarını dikkatlice topladıklarını ve bunları hangi adresime göndermeleri gerektiğini sordu. Bende tuvalet kâğıtlarını galeriye bağışladığımı galerinin tuvaletlerinde kullanabileceklerini söyledim. Altı ay sonra yine bir telefon görüşmemizde hala o tuvalet kâğıtlarını kullandıklarını ve bana çok teşekkür ettiklerini ifade ettiler"(Kürşat Azıoğlu ile kişisel görüşme, Mayıs, 2018).

Sanatçının bu anısı akla pahalı işleriyle tanınan popüler İngiliz Sanatçı Damien Hirst'ün Mayfair galerisinin vitrinine yerleştirdiği enstalasyon çalışması, aynı gece eseri çöp sandığını söyleyen bir temizlik görevlisi tarafından kaldırılıp çöpe atılmasını hatırlatmıştır (Kuspit, 2006: 13). Şakir Gökçebağ'da çalışmalarını sergiledikten ve fotoğraflayarak arşivledikten sonraki süreçle alakalı çok tutucu olmadığını ifade etmiştir. Koleksiyonerler tarafından satın alınan eserleri dışındaki eserlerini ikinci defa kullanmadığını, sergilemediğini belirtmiştir. Sergi anında fotoğraflanarak kalıcı hale gelen çalışması o anda kendisi için evrimini ve yaşam süresini doldurmuştur.

Tuvalet kâğıtları ile ilgili bazı metaforlar vardır. Batı kültürlerinde mahkûmların tuvalet kâğıtlarına yazdıkları günlükleri ve mektupları vardır. Bu haliyle özgürlüğe olan özlemi sembolize ediyor olabilir. Tuvalet kağıdı belki de temel işlevsel özelliklerinden ötürü önemsiz ve özelliksiz bir obje olarak görülmektedir. Sanatçı böylesine bir objeyi sanat formuna sokarak sanat eserinin kimliği ile ilgili zihinlerde bir soru uyandırma yoluna gitmiş olabilir. Bu uzunca bir süredir akıllarda cevabı aranan şu sorudur. Sanat eseri nedir, niceliği nedir? Onu sanat eseri formuna sokan özellikleri nelerdir? Şakir Gökçebağ sanki tuvalet kâğıtlarıyla yaptığı çalışmalarla bu soruya cevap vermek ister gibidir.

ICHUS

Görsel.13: Şakir Gökçebağ, Yarışma, 2009

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/Competition> sayfasından erişilmiştir.

2. 6. Yarışma

Gökçebağ'ın çalışmalarında çocukluk anılarından, oyunlarından izler bulmak oldukça mümkündür. Yarışma isimli bu eserinde Çocukluk yıllarında arkadaşlarıyla oynamış oldukları muzip bir oyunun adeta bir canlandırması vardır. Yarışma teması sanatçının elinde çocukluk yıllarına ait oyunlarla ilişkili görsel imajlara dönüşmüştür. Elma kabuğunu en uzun soyma yarışması gibi sanatçının bu temaya ait göndermeleri genelde çocukluk yıllarına aittir. Yarışma isimli eseri metal çubuklar ve permanant kalemle gerçekleştirdiği bu çalışmasında günümüz insanın çocukluk dönemlerinde muzip bir oyun olarak başlayan yarışma/yarıştırılma kavramlarına göndermeler içermektedir. Günümüz insanı kendini ister istemez içinde bulunduğu bu yarışmanın başrol oyuncusudur. Akranlarıyla, hem cinsleriyle, akrabalarıyla, komşularıyla, iş arkadaşlarıyla sürekli kıyaslanmakta sonu gelmez bir yarışa sürüklenmiştir.

Görsel 14: Şakir Gökçebağ, Reorientation, 275cm x 1130 cm, 2015

<https://sakirgokcebag.com/installations/nggallery/installations/reorientation-3d> sayfasından erişilmiştir.

2. 7. Halılar-Kilimler

Şakir Gökçebağ'ın çalışmalarının odak noktasını oluşturan evrensel objeler yanında yerel objelerle çalıştığı eserleri de vardır. Bunlar arasında doğu kültürlerinde oldukça önemli bir yeri olan halı ve kilimler de önemli bir yer tutar. Halı doğu kültürlerinde çatı, ocak ve baca ile birlikte aileyi sembolize eder. Bacasında dumanı tüten evde ocak yanıyordur ve bu aile varlığının bir sembolüdür. Halı ve kilimlerin üzerindeki motiflerin farklı anlamları vardır. Bitkisel, hayvansal, geometrik, karışık ve sembolik motifleri olan halılar mevcuttur. Sanatçı bu çalışmalarında halıların üzerindeki motifleri kompozisyona estetik bir anlam katmasından başka bir anlamda kullanmamıştır. Sanatçının burada sağlamak istediği alışıldık görünümü olan, genelde yere nadirde olsa duvara çakılan halıları yer-duvar bağlamında alışılmadık bir görünümde yerleştirmiş ve yapı-bozum pratiğinden yola çıkarak bazı kısımlarını keserek bütününden ayırmıştır. Çalışmasını isimlendirirken de "orientation/uyum" kelimesinin başına Latince tekrar anlamını veren "re" eki getirilmiştir. Burada anlatılmak istenilen tekrar bir uyumlu görünümün elde edilme sürecidir.

Görsel 15:Şakir Gökçebağ, Four of a Kind,2016

SONUÇ

Şakir Gökçebağ'ın eserlerinde her bir objenin bize anlatmak istediği farklı bir hikâye vardır. Bu hikaye biraz muzip, biraz şiirsel biraz da dramatiktir. Çocukluk yıllarından başlayarak edindiği yapı-bozumu onun çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Olağan görüntülere, sıra dışı bakış açıları katmak onun çalışmalarının ana çıkış noktasıdır. Bu haliyle başkalaşan sıradan günlük objeler izleyicinin zihninde biriktirdiği kendisine ait hikâyelerle farklı bir serüvene, yolculuğa çıkmaktadır. Tam da sanatçısının istediği şekilde gerçekleşmektedir bu yolculuk. Gökçebağ'ın eserlerinin odağında objeler vardır. Bu objeler çalışmalarında kendi öz varoluş hikâyeleriyle değil de sanatçısının ona konumlandığı yeni hikâyelerle var olabilmektedir. Sanatçı ele aldığı hiçbir objeyi var olduğu, ilk üretildiği haliyle ele almamıştır. Bir çocuğun oyuncakını kırıp parçalara ayırması gibi onları kırmış, yapıştırmış ve sonra tekrar kırıp öylece bırakmış gibidir. Bu kırılmalar dağınık ve düzensiz kırılmalar değildir. Her birinin içinde ayrı bir düzen, ayrı bir disiplin vardır. Retinamızdan geçen ve zihnimizde anlamlandırılan bu görüntüler kimliksizdirler ya da yeni bir kimlik arıyor gibidirler. Çalışmalarını anlaşılır bir evrende konumlandırmak gayesinin ötesindedir isimlendirme sürecinde. Duchamp-vari kelime oyunları, kelime bozumları burada da muzip tarafını gözler önüne sermektedir. Bu künyelendirme süreci izleyicinin eserlerin odağında gizlenen şifreleri kolayca çözmesine olanak veren ipuçları olmasından çok daha farklı bir işlevi vardır. Buradaki amaç izleyici doğru yolda tutabilmek gayesindedir.

Gökçebağ organik/inorganik birçok objeyi sanatsal üretim sürecinde ele almıştır. Kendi ifadesiyle projelendirdiği, taslak olarak bitirdiği eserlerinin yüzde bir buçuk-iki oranında bir kısmını üretebilmiştir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Bir sergi teklifi geldiğinde önce sergi mekanını görmekte burada zihninde izafi bir coğrafya yaratmakta ve heybesinde gün yüzüne çıkmayı bekleyen yüzlerce prototip aşamasındaki çalışma arasından en doğru olanlarını titiz bir eleme sonucu su yüzüne çıkartmaktadır. Mekân, çalışmalarının konumlandığı fiziksel evren olmasının dışında eserlerinin anlamlandığı bir ögesi gibidir.

Şakir Gökçebağ, birçok farklı sanat akımının merkezinde bir üslupla çalışmaktadır. Kendi ifadesiyle hiçbir zaman belli bir akımın üyesi mensubu neferi olmamıştır. Pek çok farklı akımı harmanlayan özerk bir dil kullanmaktadır. Bu akımın içinde Fluxsus, Art-povera, Minimalizm, Kavramsal Sanat bileşkeleri mevcuttur. Şakir Gökçebağ'ın sanat dili izleyiciyi yormayan, düşünmeye yönlendirirken yermeyen sade, didaktik ve çözümlemesi eğlenceli bir yolculuğa sürüklemektedir. Modern tuval resminin bile tam olarak hazmedilemediği, anlaşılamadığı ülkemizde kavramsal alt yapıları olan çalışmaların okunması belli bir birikim ve donanım sahibi olmanın yanında başka özellikler de istemektedir. Son yıllarda sanat eğitimi almış, yeni mezun olmuş genç sanatçılar arasında Kurt Schwitters'in "Sanatçının tükürdüğü her şey sanattır" sözünün öbeğinde yer alan düşünme algısıyla çalışmalar yapılmaktadır. Bunların gözlemlenebilen kısmında ilginç, umut verici fikirler ve çalışmalar olduğu gibi taklitten öteye gidemeyen temelsiz-desteksiz kavram boyutu uğruna estetikten tamamen soyutlanmış işlerde mevcuttur. Bu bağlamda Şakir Gökçebağ'ın çalışma disiplini eserlerinin tanıtılması, kavram ve metaforlar evreninde anlaşılması oldukça önemli görülmektedir. Çalışma disiplini; aktif sanat yaşantısı, yaşamının merkezinde var olan üretme arzusu bakımından örnek alınması, tanınması, tanıtılması anlaşılması gereken bir sanatçıdır.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

- Arat, N. (2012). Kant Estetiğinde Güzel ve Yüce Değerleri. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arşivi Dergisi*; Sayı 21.
- Akay, A.(2005). *Postmodernizm*. İstanbul : L&M Yayınları.
- Baudrillard, J, (2020). *Nesneler Sistemi*. (Çev:Oğuz Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Batur, E., (2015). *Modernizmin Serüveni*, İstanbul: Sel yayıncılık.
- Berger, J.(1999). *Görünüre Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar* (Çev:Bülent Somay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Breton, A. (1938). *Dictionnaire Abrege Surrealisme*. London: Phuceet Press
- Chevalier, J. Gheerbrant,A.(1996) *Semboller Sözlüğü*. (Çev.John Buchanan-Brown). Londra :Penguin Reference Yayınları.
- Cirlot, J. E.(2001). *Semboller Sözlüğü*. (Çev.Jack Sage). Londra: Routhledge Yayınları.
- Draaisma, D (2007). *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* (Çev. Gürol Koca). İstanbul: Metis Yayınları.
- Fischer, E. (1990). *Sanatın Gerekliliği*. (Çev: Cevat Çapan). Ankara: İmge Kitabevi-Verso Yayınları.
- Geiger, M. (2019). *Estetik Anlayış*. (3.Baskı) (çev.T. Mengüşoğlu). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2015). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. (Çev. Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lynton, N. (2004) *Modern Sanatın Öyküsü* .(çev:Cevat Çapan,Sadi Öziş). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Metin, M. (2015), Şakir Gökçebağ'ın Evrensel Objeleri, Galerist,Tink, Tank Sergi Kataloğu
- Okumuş, E. (2010). Zaman Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi , Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 10, Sayı 2, 121 -174.
- Parin, K. (2017). Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil Söylem Filoloji Dergisi, Yıl 2 Sayı 3
- Urry, J.(1999). *Mekânları Tüketmek*, (çev. Rahmi G. Ögdül).İstanbul: Ayrıntı Yay.

Seçici Beslenme ve Yiyecek Neofobisi İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma

Oya YILDIRIM¹

Celil ÇAKICI²

Seden DOĞAN³

Özet

Seçici beslenme, erken yaşlarda yiyecek çeşitliliğinin sağlanmasında ve sağlıklı beslenmenin önünde önemli bir engel olabilmektedir. Seçici beslenmeyi tetikleyen unsurlardan biri ise yeni yiyecekleri deneme korkusudur. Genel olarak, ergenler ve genç yetişkinlerin besin alımı daha dar ve sağlıksız olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle araştırmada, abur-cubur gıda tüketiminin yoğun olduğu bir kitle olan üniversite öğrencilerinin seçici beslenme davranışları ile yeni yiyecekleri deneme korkusu ve istekliliği arasındaki ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Verilerin toplanmasında anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Anket, Mersin ve Çukurova Üniversitesi'nde lisans öğrenimi gören öğrencilere 2022 yılı bahar ve güz dönemlerinde yüz yüze ve web anket olarak uygulanmıştır. 355 anket üzerinden korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırmada, seçici beslenmenin boyutlarından yiyecek sunumu ve yiyecek çeşitliliğinin yeni yiyecekleri deneme korkusu üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Seçici beslenmenin boyutlarından sadece yiyecek çeşitliliği, yeni yiyecekleri deneme istekliliği üzerinde etkilidir. Yiyecek çeşitliliğindeki bir birimlik artış yeni yiyecekleri deneme istekliliğini 0,284 birim azaltmaktadır. Genel olarak seçici beslenmedeki bir birimlik artış, yeni yiyecekleri deneme korkusunu 0,338 birim artırırken, yeni yiyecekleri deneme istekliliğini 0,218 birim azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seçici beslenme, yeni yemekleri deneme korkusu, yeni yemekleri deneme istekliliği.

¹ Assoc. Prof. Dr., Cukurova University, Tourism Management, Orcid: 0000-0002-8090-4629.

² Prof. Dr., Mersin University, Tourism Management, Orcid: 0000-0002-9192-1969.

³ Assoc. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Tourism Guidance, Orcid: 0000-0001-8547-7702.

Giriş

Seçici beslenme, genelde sınırlı sayıdaki yiyecekleri tüketme ve yeni yiyecekleri deneme zorluğu olarak tarif edilmektedir. Hatta seçici beslenmenin yiyeceklerin nasıl hazırlandığı ve servis edildiğinden duyulan şüphe ile de ilgili olduğu belirtilmektedir (Ellis vd., 2018). Seçici beslenen kişilerin yiyecek seçiminde yiyeceğe olan aşinalıkları önemli değildir (Ellis vd., 2016). Bazen bildikleri bazen de bilmedikleri yiyecekleri tüketmeme konusunda katı bir tutum içinde olabilmektedirler.

Seçici beslenme, erken yaşlarda yiyecek çeşitliliğinin sağlanmasında önemli bir engel olarak görülmektedir (Dovey vd., 2008: 182). Çocukluk ve ergenlik dönemlerinde sıkça karşılaşılan bir durum olsa da yetişkinlerde de rastlanan bir davranıştır (Kauer vd., 2015: 220). Seçici beslenmeyi tetikleyen unsurlardan biri ise yeni yiyecekleri deneme korkusudur. Yeni yiyecekleri deneme korkusu içinde olan bireyler, zaman içinde yeni gıdalardan korkmayı içeren bir davranış biçimi ortaya koyabilirler (Choe ve Cho, 2011: 671). Özellikle seçici beslenme alışkanlığı olan bireylerde bu durum daha belirgin olabilmektedir.

Erken yaşlarda başlayan seçici beslenme, (bazen) ebeveynlerin baskısı, eğitim süreci ve medyada yayılan sağlıklı beslenmeye ilişkin haberlere istinaden ileri yaşlarda azalabilmektedir (Ellis vd., 2016). Seçici beslenmenin ileri yaşlara taşınması ise bir yeme davranışına dönüşebilmektedir (Kauer vd., 2015). Böyle bir durum, bireylerin yeni yiyecekleri deneme arzusunu azaltabildiği gibi yeni yiyecekleri deneme korkusuna da dönüşebilmektedir.

Yeni yiyecekleri deneme korkusu, alışkın olunmayan gıdaları denemekten çekinme ya da yabancı gıdaların lezzetinden hoşlanmama duygusu olarak tarif edilmektedir (Pelchat ve Pliner, 1995: 1). Başka bir ifadeyle, bireylerin yeni yiyecekleri (gıda ürünleri, yemekler, mutfaklar) denemeye isteksiz olma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Pliner ve Hobden, 1992). Böylece yeni yiyeceklerden korkmanın, yeni veya bilinmeyen yiyecek maddelerini tüketmeye karşı duyulan isteksizlik olarak açıklanan bir psikolojik özellik olduğu (Alley ve Potter 2011: 722) ortaya çıkmaktadır. Bireyin yeni yiyeceklerden korkması üzerinde cinsiyet, yaş, kültür, ekonomik ve sosyal çevre, eğitim gibi sosyo-demografik özelliklerin etkili olduğu da belirtilmektedir (Asperin vd., 2011: 2). Bilinmeyen veya yeni gıdaları deneme istekliliği ise, bu psikolojik özelliğin tam zıddını ifade etmektedir (Raudenbush ve Capiola, 2012).

Yeni yiyecekleri denemekten korkma ve yeni yiyecekleri deneme istekliliği, hem bireysel hem de sosyal özellikler olarak açıklanabilmektedir (Veeck, 2010: 252). Yeni yiyecekleri seven bazı insanlar bilinmeyen gıdalar söz konusu olduğunda, bu yeni gıdaları kucaklamak hatta neredeyse her şeyi deneyimlemek eğilimi gösterebilmektedir. Buna karşın, yeni yiyecekleri denemekten kaçınan bazıları ise, "seçici" olmaları ve korkma davranışının da etkisiyle önceden tanıdıkları ürünleri daha çok tüketme eğilimi içerisinde (Veeck, 2010: 259). Genel olarak önceden bazı yiyeceklerle maruz kalma, aşına olma, beslenmeye ilişkin sahip olunan bilgiler ve olumlu deneyimlerin, yeni yiyecek arzusunu

arttırdığını ve yeni yiyeceklerden korkmayı ise azalttığını ifade eden çalışmalar (Asperin vd., 2011: 2; McFarlane ve Pliner, 1997; Pelchat ve Pliner, 1995) bulunmaktadır.

Seçici beslenme konusuyla ilgili çalışmaların genellikle çocuklar üzerine yoğunlaştığı görülmekle birlikte (Dovey, vd., 2008; Brown vd., 2016; Cano vd., 2015; Johnson vd., 2018) kısmen az da olsa, yetişkinlerdeki seçici beslenme üzerine yapılmış çalışmalar da (Ellis, vd., 2016; Ellis, vd., 2018; Nederkoorn vd., 2019) bulunmaktadır. Ancak, çocuklar üzerine yapılmış çalışmalara rastlansa da yetişkinlerde seçici beslenme ile yeni yiyecekleri deneme korkusu (Elkins ve Zickgraf, 2018) veya arzusu arasındaki ilişkileri irdeleyen çalışmaların sınırlı kaldığı tespit edilmektedir.

Alan yazında yiyecek korkusu (Fenko vd., 2015; Salgado Beltrán vd., 2016; Stratton vd., 2015) ve yeni yiyecekleri deneme istekliliği (Fenko vd., 2015; Raudenbush ve Capiola, 2012; Veeck, 2010) ile ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür. Yeni yiyecekleri deneme korkusunun bu yapının tam zıttı olan yeni yiyecekleri deneme arzusu ile ilişkilendirildiği, bilinen veya bilinmeyen lezzetleri tüketme eğilimi, yeni yiyeceklerin kabulü, besin bilgisi, kişisel tüketici değerleri gibi kavramlarla ilişkilendirilerek irdelendiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmada ise söz konusu değişkenleri düzenli bir beslenme alışkanlığı oluşturmada zorluklarla karşı karşıya oldukları öngörülen üniversite öğrencileri özelinde incelemek amaçlanmıştır. Genel olarak, ergenler ve genç yetişkinlerin besin alımı daha dar ve sağlıklı olarak tanımlanmaktadır (Eertmans vd., 2005:715). Bu kapsamda araştırmada, abur-cubur gıda tüketiminin yoğun olduğu bir kitle olan üniversite öğrencilerinin (Temple vd., 2006: 253) seçici beslenme davranışları ile yeni yiyecekleri deneme korkusu ve istekliliği arasındaki ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Obezitenin arttığı günümüzde özellikle evden uzakta abur-cubur yiyecek tüketiminin artışı da dikkate alınırsa (Bowman ve Vinyard, 2004: 163; Sandvik vd., 2019; Temple vd., 2006), çalışmanın alan yazına önemli yararlar sağlayacağı düşünülmekte ve araştırma sonuçları kullanılarak üniversite öğrencilerine bir mesaj verilmesi de hedeflenmektedir.

Araştırmanın Hipotezleri

İnsanların gıda seçimi, çok sayıda unsurdan etkilenen karmaşık bir süreçtir. Gıda seçiminin belirleyicileri, gıdadan kaynaklanan etkiler olabileceği gibi gıda dışı etkiler de olabilmektedir. Gıda dışı etkenlerin belirli bir sınıfı gıda seçimini yapan bireyde yatmakta ve bireyin kişisel özellikleri gıda seçiminde etkili olmaktadır. Seçici beslenen bireyler, sınırlı sayıdaki yiyecekleri tüketme davranışı göstermektedir (Ellis vd., 2018).

Erken yaşlarda değişik lezzetlere maruz kalmanın, ilerleyen yaşlarda yeni yiyeceklerin daha kolay denenmesine yol açtığı belirtilmektedir (Nicklaus vd., 2005: 289-290). Yeni yiyecekleri deneme korkusu taşıyanların, aşına olunmayan gıdalara olumsuz tepki verdikleri, yeni yiyecekleri deneme hevesliliği gösterenlerin ise aksine olumlu bir tepki gösterdiği belirtilmektedir (Hwang ve Lin, 2010: 173). Deneyime açık ve dışa dönük bireylerin yeni yiyecekleri deneme korkusu ile olumsuz ilişkisi de

tespit edilmiştir (Machado-Oliveira vd., 2020: 93). Dolayısıyla seçici beslenmenin yeni yiyecekleri deneme korkusu ile ilişkisi kurulduğunda, aşağıdaki hipotez ileri sürülebilmektedir.

H₁: Seçici beslenme, yeni yiyecekleri deneme korkusunu olumlu yönde etkiler.

Seçici beslenen insanlarda yeni yiyecekleri deneme isteksizliği görülebilmektedir. Yeni yiyecekleri deneme korkusu, kişinin beklediği hoş olmayan tatlardan kaçınan, bir anlamda seçici beslenmeye dönük kişisel bir özellik olarak da bilinmektedir (Asperin vd., 2011: 2). Yeni gıdalara olan aşinalık, yeni yiyecekleri deneme korkusunun azaltılmasına yardımcı olabilirken (Hwang ve Lin, 2010: 172), daha önceden bilinmeyen yiyeceklerin tatlarına, hazırlanış şekillerine ilişkin bilgi eksikliği, görünüşlerine ilişkin önyargılar bu yiyecekleri deneme isteğini azaltacaktır. Buradan yola çıkarak, seçici beslenmenin yeni yiyecekleri deneme istekliliği ile ilişkisi kurulduğunda, aşağıdaki hipotez geliştirilebilmektedir.

H₂: Seçici beslenme, yeni yiyecekleri deneme istekliliğini olumsuz yönde etkiler.

Yöntem

Tanımlayıcı türde tasarımlanan çalışmada veriler, alan yazın taramasına dayalı geliştirilen bir anket ile toplanmıştır. Anket formunda, demografik soruların yanı sıra, üç adet de ölçek bulunmaktadır. Bu ölçekler, seçici beslenme, yeni yiyecekleri deneme korkusu ve yeni yiyecekleri deneme istekliliği ölçekleridir. 16 maddeli seçici beslenme ölçeğinin tepki kategorileri “1: Asla” ile “5: Daima” arasında değişen 5’li derecelemeye göre düzenlenmiştir (Ellis vd., 2016). Yeni yiyecekleri deneme korkusu 5 madde ve yeni yiyecekleri deneme istekliliği de yine 5 madde ile ölçülmüştür (Pliner ve Hobden, 1992). Bu ölçeklerdeki maddelerin tepki kategorileri, “1: Kesinlikle Katılmıyorum” ile “5: Kesinlikle Katılıyorum” arasında değişen 5’li Likert derecelemesine tabi tutulmuştur. Kullanılacak ölçeklerin belirlenmesinde geçerliği ve güvenilirliği daha önceki araştırmalarda test edilmiş olmalarına özen gösterilmiştir.

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de eğitim gören lisans düzeyindeki üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Evrenin çok geniş olması nedeniyle çalışma evreni tanımlaması yoluna gidilmiştir. Mersin ve Çukurova Üniversitelerinde lisans eğitimi alan öğrenciler çalışma evreni olarak tanımlanmıştır. Her iki üniversitede lisans eğitimi alan öğrencilerin sayısı 10.000’in üzerindedir. Örnek büyüklüğünün hesaplanabilmesi için bağımlı değişkenin standart sapmasının bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bağımlı değişkenler, aralıklı ölçme düzeyinde ölçülmekte ve ölçeklerdeki maddelerin tepki kategorileri 5’li Likert derecelemesine göre dir. Bağımlı değişkenlerin üniversite öğrencilerinin genelini yansıtan parametre değerleri olmadığı için, 5’li derecelemede standart sapmanın tahmin edilmesi yoluna gidilmiştir. Değişim aralığının ($R = \text{Max} - \text{Min}$) 6’ya bölünmesi durumunda $\text{Alfa} = 0,01$ için tahmini standart sapma elde edileceği belirtilmektedir (Yolal, 2016: 68). 5’li derecelemede değişim aralığı, $R = 5 - 1 = 4$ ’dür. Bu aralığın 4’e bölünmesi ile $\text{Alfa} = 0,05$ için tahmini standart sapma 1,00 olarak elde edilmiş olmaktadır. Örnekten elde edilecek ortalamanın %5 anlam düzeyinde evren

ortalamasından $e: 0,10$ dolayında sapma göstermesine karar verilmiş ve ulaşılmaması gereken örnek büyüklüğü 384 kişi olarak tespit edilmiştir (Ural ve Kılıç, 2013: 45).

Anket uygulaması halen devam etmekte olup; bu bildiride 355 öğrencinin verileri kullanılmıştır. 16 maddeli seçici beslenme ölçeğinin alfa güvenirlik katsayısı 0,708 olarak bulunmuştur. 5 maddeli yeni yiyecekleri deneme korkusu ölçeğinin alfa güvenirlik katsayısı 0,772 olup; yeni yiyecekleri deneme istekliliği için ise 0,785'tir. Böylece her üç ölçeğin de oldukça (Alpar, 2010: 350) güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Geliştirilen anket, Mersin ve Çukurova Üniversitesi öğrencilerine 2022 yılı bahar ve güz dönemlerinde yüz yüze ve web anket olarak uygulanmış, elde edilen veriler bilgisayar ortamında düzenlenmiş ve analiz edilmiştir. Analizlerde; frekans ve yüzde dağılımı ile tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan 355 öğrencinin %57,5'i kadın, %42,5'i erkektir. %92,4'ünün yiyecek seçimini etkileyen herhangi bir kronik hastalığı bulunmamaktadır. Ortalama boy 171 cm ve kilo ise 68 kg'dır.

Yeni yiyecekleri deneme korkusu (YDK) ve yeni yiyecekleri deneme istekliliği (YDI) tek boyutlu yapılardır (Pliner ve Hobden, 1992). Buna karşın seçici beslenme (SB) dört boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; yemeğin sunumu (YS), yiyecek çeşitliliği (YC), yemeğe ilgisizlik (YI) ve tattan kaçınma (TK) boyutlarıdır. **Yemeğin sunumu (YS)**; belirli renkteki yiyecekleri yemeyi tercih etme, görüntüsü güzel olmayan yiyecekleri yememe, doğru şekilde hazırlanmayan/pişirilmeyen ve başkasının dokunduğu yiyecekleri yememe gibi davranışları içermektedir. **Yiyecek çeşitliliği (YC)**; yeni yiyecekleri denemekten hoşlanmama ve çeşidin çok az olduğu, çok dar bir besin grubu ile beslenmeyi içermektedir. **Yemeğe ilgisizlik (YI)**; yemek yemeye karşı ilgisizlik ve isteksizlik, yemek yemekten daha iyi işleri olduğunu düşünerek yemekten kaçınma davranışını ifade etmektedir. **Tattan kaçınma (TK)**; çok az etkili olsalar bile acı ve ekşi gibi farklı tatları almaktan kaçınma davranışı olarak açıklanmaktadır. Boyutlar hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak analizlerde kullanılmıştır (Ellis vd., 2016: 5). Bu nedenle, boyutların ortalama puanları hesaplanarak hipotezler test edilmiştir.

Boyutlara ilişkin tanımlayıcı istatistiklerle boyutlar arası korelasyonlar Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre SB'nin boyutlarının kendi arasında genelde düşük düzeyli, ancak boyutlar ile SB arasında orta düzeyli ilişkiler olduğu görülmektedir. Ellis vd.'nin (2016: 7) araştırmasında boyutlar arasında genelde orta, ancak SB ile boyutlar arasında nispeten güçlü korelasyonlar belirlenmiştir. Tablo 1'de dikkat çeken bir husus YDK ile SB ve boyutları arasında düşük düzeyli olumlu anlamlı ilişkiler var iken, YDI ile sadece YS ve YC arasında düşük düzeyli olumsuz ilişkiler söz konusu olduğudur. Buna karşın YDK ve YDI arasında orta düzeyli olumsuz bir ilişkinin bulunduğu da ortaya çıkmaktadır (Alpar, 2010: 266).

Tablo 1. Seçici Beslenme Boyutları ile Yeni Yiyecekleri Deneme Korkusu ve İstekliliği Arasındaki İlişkiler

	Ort	S.Sapma	Çarpıklık	Basıklık	YC	YI	TK	SB	YDK	YDI
YS ^a	2,7091	,63191	,074	,474	,473**	,317**	,203**	,663**	,371**	-,209**
YC ^a	2,5176	,62708	,182	,285		,331**	,224**	,677**	,390**	-,307**
YI ^a	1,9915	,76094	,678	,349			,262**	,691**	,104*	-,046
TK ^a	1,9915	,99217	1,036	,550				,706**	,143**	-,092
SB ^a	2,3024	,51723	,709	2,147					,338**	-,218**
YDK ^b	2,7606	,89457	,256	-,338						-,618**
YDI ^b	3,2208	,88510	-,283	-,171						1

YS: Yiyecek Sunumu; YC: Yetersiz Yiyecek Çeşitliliği; YI: Yiyeceğe İlgisizlik; TK: Tattan Kaçınma; SB: Seçici Beslenme; YDK: Yeni Yiyecekleri Deneme Korkusu; YDI: Yeni Yiyecekleri Deneme İstekliliği

^a:1:Asla,...5:Daima;

^b:1:Kesinlikle katılmıyorum, ...,5:kesinlikle katılıyorum

** : Korelasyon α : 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü).

* : Korelasyon α : 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü).

Araştırmanın birinci hipotezi “Seçici beslenme, yeni yiyecekleri deneme korkusunu olumlu yönde etkiler” biçiminde geliştirilmişti. Hipotezi test etmek için çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Tablo 2’de yer alan bulgulara göre, modelin bir bütün olarak geçerli olduğu ($F(4;350): 22,433$; $p<0,001$) ve modelin tahmin işleminde kullanılabileceği tespit edilmektedir. Bu model, YDK’nın %19,5’ini açıklayabilmektedir. Açıklama oranı dikkate alındığında pratik açıdan önemsenecek (Ferguson, 2009: 533) bir düzeyde olduğu da belirlenmektedir.

Tablo 2’ye göre; SB’nin boyutlarından sadece YS ve YC’nin YDK üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmektedir. YS’deki bir birimlik artış YDK’yı 0,252 birim artırırken, YC’deki bir birimlik artış YDK’yı 0,288 birim artırmaktadır. Dolayısıyla yiyeceğin sunumu konusunda hassas olan bireyler ile günlük yaşamda daha az çeşitte yiyeceklerle beslenen bireylerde yeni yiyecekleri deneme korkusunun daha fazla olabileceği belirlenmektedir.

Tablo 2. SB Boyutlarının YDK Üzerindeki Etkisi

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar	t	p
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	,869	,216		4,022	,000
YS ^a	,356	,078	,252	4,549	,000
YC ^a	,411	,080	,288	5,164	,000
YT ^a	-,098	,062	-,084	-1,596	,111
TK ^a	,044	,045	,049	,975	,330
Bağımlı değişken: YDK; Model için $F_{(4;350)}$: 22,433; $p < 0,001$; R: 0,452; R^2 : 0,204 ΔR^2 : 0,195; Min.Tolerans: 0,731; Max. VİF: 1,368; Max.CI: 13,463					

Araştırmanın ikinci hipotezi, “Seçici beslenme, yeni yiyecekleri deneme istekliliğini olumsuz yönde etkiler” şeklinde kurulmuştur. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucu, Tablo 3’te yer almaktadır. Buna göre model bir bütün olarak geçerli olup ($F_{(4;350)}$: 10,370; $p < 0,001$) tahmin yapmada kullanılabilir. Model YDI üzerindeki değişimin %9,6’sını açıklayabilmektedir. Bu oran yine pratik anlamlılık açısından dikkate değer (Ferguson, 2009: 533) düzeydedir.

Tablo 3’teki bilgilere göre, SB’nin boyutlarından sadece YC, YDI üzerinde anlamlı ancak olumsuz yönde bir etkiye sahiptir. YC’deki bir birimlik artış YDI’yi 0,284 birim azaltmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, beslenmede kullanılan yiyecek sayısının sınırlılığı arttıkça veya yiyecek grubunun çeşitliliğinin yoksunluğu arttıkça, bireylerin yeni yiyecekleri deneme istekliliği de azalmaktadır.

Tablo 3. SB Boyutlarının YDI Üzerindeki Etkisi

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar	t	p
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	4,446	,227		19,617	,000
YS ^a	-,134	,082	-,096	-1,631	,104
YC ^a	-,400	,083	-,284	-4,797	,000
YT ^a	,101	,065	,087	1,565	,118
TK ^a	-,028	,047	-,032	-,596	,551
Bağımlı değişken: YDI; Model için $F_{(4;350)}$: 10,370; $p < 0,001$; R: 0,326; R^2 : 0,106; ΔR^2 : 0,096; Min.Tolerans: 0,731; Max. VİF: 1,368; Max.CI: 13,463					

Tablo 4’de bir bütün olarak SB’nin YDK ve YDI üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Buna göre her iki model de geçerli olup; R^2 düzeyleri dikkate alındığında pratik açıdan yorumlanabilecek düzeydedirler. SB’deki bir birimlik artış, YDK’yi 0,338 birim artırırken, YDI’yi 0,218 birim azaltmaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırmaya katılan bireylerin seçici beslenme davranışı arttıkça yeni yiyecekleri deneme korkusu da artmakta ancak yeni yiyecekleri deneme istekliliği azalmaktadır.

Tablo 4. SB’nin YDK ve YDI Üzerindeki Etkisi

	YDK			YDI		
	St.Beta	t	p	St.Beta	t	p
Seçici Beslenme	,338	6,757	,000	-,218	-4,188	,000
$F_{(1,353)}; p$	45,657; ($p<0,001$)			17,541; ($p<0,001$)		
R	0,338			0,218		
R^2	0,115			0,047		
ΔR^2	0,112			0,045		

Sonuç

Günümüzde teknolojik gelişmeler, yoğun iş temposu, zaman kısıtlılığı, araç kullanımının artması gibi nedenlere bağlı olarak insanların yaşam şekli değişerek daha hareketsiz bir yaşam tarzına dönmüştür. Bu yaşam şekli pratik ve hızlı beslenmenin bir zorunluluk gibi kabul edilmesine ve hazır gıdaların tüketilmesine yol açmış böylece sağlıklı beslenme toplumun büyük bir kesimini etkisi altına almıştır. Sağlıksız ve dengesiz beslenme bir çok sağlık sorununu beraberinde getirmekte ve sağlıklı nesillerin yetişmesine engel olmaktadır. Bu noktada erken yaşlardan itibaren sağlıklı ve dengeli beslenmenin insan yaşamındaki önemini farkına varmak, genç nesilleri bilgilendirmek ve buna uygun bir yaşam tarzı benimsemelerini sağlamak gerekmektedir. Ancak sınırlı sayıdaki yiyecekleri tüketme ve yeni yiyecekleri deneme zorluğu olarak ifade edilen seçici beslenme, sağlıklı beslenmenin önünde bir başka engel oluşturabilmektedir. Erken yaşlarda başlayan seçici beslenme, erişkin dönemde de devam ederek kalıcı bir soruna dönüşebilmekte, obezite, bağışıklık sisteminin zayıflaması, hızlı ve kolay hastalanma, hastalıkların ağır seyretmesi hatta psikolojik bozukluk ve sosyal kaygı gibi bir çok soruna neden olabilmektedir.

Çoğunluğu evinden uzakta bir yaşam süren dolayısıyla hazır gıda tüketimi yüksek ve beslenme çeşitliliğini sağlama olanağı nispeten düşük olduğu öngörülen üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada, SB’nin boyutlarından sadece YS ve YC’nin YDK üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla yiyeceğin sunumu ile ilgili detaylara dikkat eden ve günlük yaşantısında sınırlı çeşitlilikte besin grubu ile beslenen bireylerin, yiyeceğin sunumu konusunda endişeleri arttığında ya da daha da sınırlı bir besin grubu ile beslendiklerinde yeni yiyecekleri deneme korkuları daha da artacaktır. Ellis vd. (2016) çalışmalarında düşük yiyecek çeşitliliğinin, sosyal yeme

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

kaygısı ve psikolojik katılığın önemli bir yordayıcısı olduğunu bulgulamışlar ve sınırlı bir yiyecek yelpazesinde yemek yiyenlerin, sosyal ortamlarda yemek yeme ve psikolojik katılıkla ilgili kaygı duyabileceklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan SB'nin YI ve TK boyutlarının YDK üzerinde etkisi tespit edilememiştir. Başka bir ifadeyle, yemeğe olan ilgisizlik ve farklı tatları deneyimlemekten kaçınmanın bireylerin yeni yiyecekleri deneme korkusu üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

SB'nin boyutlarından sadece YC'nin YDI üzerinde anlamlı ancak olumsuz yönde bir etkiye sahip olduğu bulgulanmış olup diğer boyutların YDI üzerinde etkisi tespit edilememiştir. Buna göre yiyecek çeşitliliğinin yetersizliği arttıkça yeni yiyecekleri deneme istekliliği azalmaktadır. Buradan yola çıkarak çeşitliliği az olan besin grubu ile beslenen öğrencilerin yeni yiyecekleri deneme isteğinin azalması beklenebilmektedir.

SB bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise hem YDK hem de YDI üzerinde etkili olup YDK'yı arttırdığı ve YDI'yi azalttığı tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, öğrencilerin seçici beslenme davranışı arttıkça yeni yiyecekleri deneme korkusu da artmakta ancak yeni yiyecekleri deneme istekliliği azalmaktadır.

Seçici beslenmenin yol açabileceği sorunlar dikkate alındığında, sağlıklı beslenme alışkanlığının ne kadar erken yaşlarda başlarsa o kadar iyi olduğu kabul görmektedir. Bu nedenle sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde; erken yaşlarda sağlıklı yiyecek seçimi konusunda gerekli eğitimlerin eğitim kurumları tarafından, farkındalık yaratıcı mesajların ise medya kanalları aracılığı ile verilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Politika yapıcılar ilk öğretim seviyesinden itibaren bireylerde sağlıklı beslenme davranışı geliştirme yönünde planlı bir çalışmayı teşvik edici uygulamalar geliştirirken, örgün ve yaygın eğitim kurumlarının da bu planları uygulamaya koyma yönünde harekete geçmeleri önerilmektedir.

ICHUS

Kaynakça

- Alley, T. R., ve Potter, K. A. (2011). *Food neophobia and sensation seeking*. In Handbook of Behavior, Food and Nutrition. New York NY: Springer, 707-724.
- Alpar, R. (2010). *Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlilik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Asperin, A. E. Phillips, W. J., ve Wolfe, K. (2011). "Exploring Food Neophobia and Perceptions of Ethnic Foods: The Case of Chinese and Thai Cuisines". International CHRIE Conference-Refereed Track. 4. https://scholarworks.umass.edu/refereed/ICHRIE_2011/Friday/4
- Bowman, S. A., ve Vinyard, B. T. (2004). Fast food consumption of US adults: impact on energy and nutrient intakes and overweight status. *Journal of the American College of Nutrition*, 23(2), 163-168.
- Brown, C. L., Vander Schaaf, E. B., Cohen, G. M., Irby, M. B., ve Skelton, J. A. (2016). Association of picky eating and food neophobia with weight: a systematic review. *Childhood Obesity*, 12(4), 247-262.
- Cano, S. C., Hoek, H. W., ve Bryant-Waugh, R. (2015). Picky eating: the current state of research. *Current opinion in psychiatry*, 28(6), 448-454.
- Choe, J. Y., ve Cho, M. S. (2011). Food neophobia and willingness to try non-traditional foods for Koreans. *Food Quality and Preference*, 22(7), 671-677.
- Dovey, T. M., Staples, P. A., Gibson, E. L., ve Halford, J. C. (2008). Food neophobia and 'picky/fussy' eating in children: A review. *Appetite*, 50(2-3), 181-193.
- Eertmans, A., Victoir, A., Vansant, G., ve Van den Bergh, O. (2005). Food-related personality traits, food choice motives and food intake: Mediator and moderator relationships. *Food Quality and Preference*, 16, 714-726.
- Elkins, A., ve Zickgraf, H. F. (2018). Picky eating and food neophobia: Resemblance and agreement in parent/young adult dyads. *Appetite*, 126, 36-42.
- Ellis, J. M., Galloway, A. T., Webb, R. M., Martz, D. M., ve Farrow, C. V. (2016). Recollections of pressure to eat during childhood, but not picky eating, predict young adult eating behavior. *Appetite*, 97, 58-63.
- Ellis, J. M., Zickgraf, H. F., Galloway, A. T., Essayli, J. H., ve Whited, M. C. (2018). A functional description of adult picky eating using latent profile analysis. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 15(1), 109.
- Fenko, A., Leufkens, J. M., ve van Hoof, J. J. (2015). New product, familiar taste: Effects of slogans on cognitive and affective responses to an unknown food product among food neophobics and neophilics. *Food quality and preference*, 39, 268-276.
- Ferguson, C. J. (2009). An effect size primer: A guide for clinicians and researchers.. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(5), 532-538. doi:10.1037/a0015808

Hwang, J., ve Lin, T. N. (2010). Effects of food neophobia, familiarity, and nutrition information on consumer acceptance of Asian menu items. *Journal of hospitality marketingve management*, 19(2), 171-187.

Johnson, S. L., Moding, K. J., ve Bellows, L. L. (2018). Children's challenging eating behaviors: Picky eating, food neophobia, and food selectivity. In *Pediatric Food Preferences and Eating Behaviors* (pp. 73-92). Academic Press.

Kauer, J., Pelchat, M. L., Rozin, P., ve Zickgraf, H. F. (2015). Adult picky eating. Phenomenology, taste sensitivity, and psychological correlates. *Appetite*, 90, 219-228.

Machado-Oliveira, M. C., Nezlek, J. B., Rodrigues, H., ve Sant'Ana, A. S. (2020). Personality traits and food consumption: an overview of recent research. *Current Opinion in Food Science*, 33, 91-97. <https://doi.org/10.1016/j.cofs.2020.02.005>

McFarlane, T., ve Pliner, P. (1997). Increasing willingness to taste novel foods: effects of nutrition and taste information. *Appetite*, 28(3), 227-238.

Nederkoorn, C., Houben, K., ve Havermans, R. C. (2019). Taste the texture. The relation between subjective tactile sensitivity, mouthfeel and picky eating in young adults. *Appetite*, 136, 58-61.

Nicklaus, S., Boggio, V., Chabanet, C., ve Issanchou, S. (2005). A prospective study of food variety seeking in childhood, adolescence and early adult life. *Appetite*, 44(3), 289-297.

Pelchat, M. L., ve Pliner, P. (1995). "Try it. You'll like it". Effects of information on willingness to try novel foods. *Appetite*, 24(2), 153-165.

Pliner, P., ve Hobden, K. (1992). Development of a scale to measure the trait of food neophobia in humans. *Appetite*, 19(2), 105-120.

Raudenbush, B., ve Capiola, A. (2012). Physiological responses of food neophobics and food neophilics to food and non-food stimuli. *Appetite*, 58(3), 1106-1108.

Salgado Beltrán, L., Camarena Gómez, D. M., ve Díaz León, J. (2016). The Mexican consumer, reluctant or receptive to new foods? *British Food Journal*, 118(3), 734-748.

Sandvik, P., Ek, A., Eli, K., Somaraki, M., Bottai, M., ve Nowicka, P. (2019). Picky eating in an obesity intervention for preschool-aged children—what role does it play, and does the measurement instrument matter? *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 16(1), 76.

Stratton, L. M., Vella, M. N., Sheeshka, J., ve Duncan, A. M. (2015). Food neophobia is related to factors associated with functional food consumption in older adults. *Food Quality and Preference*, 41, 133-140.

Temple, N. J., Steyn, N. P., Myburgh, N. G., ve Nel, J. H. (2006). Food items consumed by students attending schools in different socioeconomic areas in Cape Town South Africa. *Nutrition*, 22(3), 252-258.

Ural A., ve Kılıç İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Veeck, A. (2010). Encounters with extreme foods: Neophilic/neophobic tendencies and novel foods. *Journal of Food Products Marketing*, 16(2), 246-260.

Yolal, M. (2016). Turizm araştırmalarında rnekleme: Bibliyometrik bir analiz. Ankara: Detay Yayıncılık.

Demokrasi, Egemenlik Kavramlarının Tarihçesi ve Tartışılması

Abmet Yusuf YILMAZ¹

Özet

Demokrasi kimin değeridir? Hristiyanların mı? Batı Avrupa'sının mı? Ya da modern toplumların mı? Demokrasinin hem günümüz Hristiyan Avrupa'sında hem batının kökeni olarak kabul edilen Yunan dünyasında kabul edilmiştir. Aynı zamanda Doğu toplumlarında uygulanması onun evrensel bir değer olduğunu göstermektedir. Ancak demokrasinin evrensel bir değer olması, demokrasiyi doğrudan ideal yapmamaktadır. Demokrasinin evrensel olması insan-egemen ve dünyevi olduğunu gösterir. Egemenlik kavramının Demokrasi ile birlikte değerlendirilmesinin doğruluğu tartışmaya açıktır. Ancak günümüz dünyasında insanların zihninde egemenlik-demokrasi meselesi tartışılmaktadır. En azından böyle bir gereklilik ortaya çıkmaktadır. Atina'daki demokrasi tartışmaları incelendiğinde, kimin egemenliği sorusu gündeme gelir. Bir Atina icadı olan demokrasiye dair ilk tartışmalar doğal olarak Atina'da ve Antik Yunan devrinde başlamıştır. Başta şehir için zararlı bir yönetim biçimi olarak düşünülen demokrasi, halkın yönetimi veya şehrin egemenliğini kimin devam ettireceği sorusuna cevap vermiştir. Yönetimde bulunacakların ve katılacakların kimlerin olduğu meselesi etrafında tartışma konusu olmuştur. Egemenlik kavramının anlaşılabilmesi için egemenliği doğru konumlandırmak gerekir. Egemenliğin anlaşılabilmesi için doğru soruların sorulması ve asıl sorunlara değinilmesi gereklidir. Demokrasi insanın egemenliği için doğru bir araca dönüşebilir ve demokrasiyi hedeflerine ulaştırabilir. Ama kötülöklere de bir kılıf haline getirebilir. Elbette bu insanın elindeki tek araç değildir. Bu makalede egemenlik kavramının tarihsel kökenleriyle Antik Yunan'daki çıkışı araştırılmıştır. Ayrıca egemenlik-demokrasi kavramları tartışılmıştır. Araştırma yönteminde kaynak taraması tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, Modern Dünya, Demokrasi, Egemenlik.

¹ Dr., Ticaret Bakanlığı, <https://orcid.org/0000-0002-3499-7676>

Demokrasi ve Egemenlik Kavramının Tarihte Ortaya Çıkışı

Demokrasi insanın seçimlerinde, günlük hayatında ve her türlü siyasal eylem ve söyleminde insanı etkisi altına almıştır. Demokrasi, özellikle siyasi ve sosyoloji alanlarında insan hayatını kuşatmıştır. Demokrasiyi bugünkü bakış açısıyla yönetim biçiminden fazlası bir değer, bir sistem olarak kabul etmek mümkün olabilecektir. Şayet demokrasiyi oligarşi, monarşi gibi sadece bir yönetim biçimi olarak kabul edilirse, egemenlik kavramını da ayrıca değerlendirmek gerekmektedir. Demokrasinin egemenlik olgusuna etkisi, toplumsal ve siyasal fikirlerin oluşumunda egemenlik kavramının önemi, demokrasi kavramını ilk değerlendirmeler ışığında Antik Yunan ve Modern Dünyada açısından bu bildiride değerlendirilmiştir.

Platon

Platon, Atina'da doğmuş bir Yunan düşünürdür. Atina'nın soylu ailelerinden birine mensuptur. Ailesinin durumuna uygun biçimde tahsil görmüş, zamanın üstün bilginlerinden dersler almıştır. Bundan başka birçok yerler gezmiş, Mısır ve İtalya'yı görmüş, M.Ö. 387'de Atina'da Akademia'yı kurmuş ölümüne kadar da bu büyük felsefe okulunun başından ayrılmamıştır. Platon'un felsefesi gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık devrinde yazdığı ve bu adları alan diyaloglarına göre farklılık gösterir. Yaşı ilerledikçe, düşünceleri de değişmiş, olgunluk kazanmıştır (Eralp, 1953: s. 19)

Platon, Atina'da demokratik eğilimlerin güç kazandığı bir devrede yaşamıştır. Bu nedenle, yaşadığı devirde, sınıf kavgaları had safhadaydı. Toplumsal mücadeleden kurtulmak için Platon, sınıf ayırımına dayanan bir Aristokratik düzen tasarlamıştı. Demokratik yönetime karşı olan Platon, akıllı bir bilge azınlığının yönetiminden yanadır. İnsanların doğuştan eşitsizliğine inanır. Platon, Devlet adlı eserinde en iyi ve ideal devleti anlatır. Nomoy adlı eserinde uygulamada gerçekleştiremediği ideal devletin yerine ikinci “en iyi” devletini ortaya koyar. “Devlet Adamı” adlı eserinde de siyasetle ilgili görüşler verir. Platon'a göre bu sınıflar, yeteneklerini doğuştan alır. İnsanlar, sınıflarına göre altın, gümüş ya da bakır olarak bir madeni temsil ederler. Altın mayalı olan yöneticiler sınıfı ile gümüş mayalı olan savaşçılar sınıfı mülk edinemezler. Çünkü yöneticiler ve savaşçılar, devleti değil, kendi mallarını koruma hırsına kapılabilirler. Buna karşılık tunç ve demir mayalı olan çalışanlar, üreticiler sınıfı mülk edinebilirler. Her sınıfta kadın da erkeğin görevlerini üstlenecektir. Dişi bir köpek nasıl kendisini koruyabiliyorsa, aynen öyle, savaşçı bir erkeğin dişisi de savaşçı olabilir. Buna karşılık Platon, yönetici ve savaşçı sınıflar için aile kurumunu kabul etmez. Devlet adlı eserinde şöyle der: “Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbir erkekle ayrı oturmayacaktır. Çocuklar da ortak olacak, baba oğlu, oğul babayı bilmeyecektir.” İşte Platon tipi “Sosyalizm” denilen sistemsal anlayışı budur. Bu anlayışı demokrasi kavramından çok uzak bir şekilde inşa edilmiş bir sistemdir.

Bilgelik, yiğitlik ve adalet prensiplerine göre örgütlenmiş devlette, yasalara gerek olmayacaktır. Fakat ne yazık ki, yönetim biçimleri soyların bozulmasına paralel olarak, kötüye doğru gidecektir. İdeal devlet, Platon'da Aristokrasi'dir. Bu devlet tipi, bir gün dağılacak, yerine Timokrasi ya da Timarşi geçecektir. Bu şeref devletidir. Soylar karışıp, altın, gümüş ve bakır soylar birbirine girince, karışıklık olur ve aristokratik devlet tipi olan Timarşi'ye geçilir. Bundan sonra da, zenginliğe dayanan devlet tipi olan Oligarşi'ye geçiş söz konusudur. Burada tipik özellik, para ve altın tutkusudur. Bu hırsın sonucu olarak, toplumda alabildiğine bir kargaşa başlar. Aç insanlar, doymak için zenginlerin mallarına saldırırlar. Bu da alabildiğine zengin olma isteğinin ve mal açlığının tipik mümessili olan Demokrasi'nin

doğumuna yol açar. Fakirler, soyluları ve zenginleri yenince, demokrasi kurulmuş olur. Yani Platon'a göre demokrasi yozlaşmış toplumların bir sonucu olarak çıkan bir sistemdir.

Platon, Devlet adlı eserinde ortaya koyduğu yukarıdaki devlet düzenini uygulama alanına koyamamıştır. Bunun yarattığı hayâl kırıklığı ile görüşlerinde değişiklikler yapmış, sosyal koşullara uyabilecek bir düzen kurmaya çalışmıştır. İşte O'nun "Yasalar" adlı eseri, yaşlılık döneminde yazdığı eseridir. Platon, bu eserinde yasaların gerekli olduğuna inanmıştır. Sınıfsal kavgaların temel nedeni, aşırı zenginliktir. Bunun için yeteri kadar genişlikte bir ülke ile, bu ülkeler üzerinde kurulmuş aileler, devletin ana planını oluşturur. Bu devlette, aile şeflerinin sayısı, beş bin kırk olacaktır. Toprak, aile şeflerinin denetiminde, kölelerce işlenecektir. Toprak alım satımı yasak olacak, böylece belirli ellerde toplanması önlenecektir. Yurttaşların sahip olacakları menkul değerler, toprak mülkiyetlerinin ancak dört katı kadar olacaktır. Platon bu eserinde dört sosyal sınıf belirler. Birincisi, yalnızca toprak parçasına sahip olanlar; ikinci sınıf, toprağa ve o kadar da mala sahip olanlar; üçüncüsü, toprağa ve bunun iki katı mala sahip olanlar, dördüncü olarak da toprak ve üç katı mala sahip olanlardır. Kölelik kaçınılmaz bir kurumdur. Yurttaşlar yanında "meteikos" adı verilen yabancılar da vardır. Bunlar, ticaret ve sanatla uğraşırlar. Zengin, fakat siyasal haklara sahip değildirler. Platon, Devlet adlı eserinde kabul etmediği aile kurumunu Yasalar'da kabul eder. Yasa koruyucular ya da yasa bekçileri, 38 kişilik bir meclistir. Bunlar, en yüksek organdır. Yargılama yetkileri de vardır. İkinci organ, 30 düzine üyeden kurulu bir konseydir. Bu konsey, her sınıfın temsilcileri olarak seçilir. Adına Şafak Konseyi denilen bu konsey, genç kişilerden kuruludur. Konsey, şafak sökerken işe başlayıp, güneş yükselene dek iş yaptıkları için bu adı alırlar. Bu konseyin görevi, yasaların yapımını sağlamak, en iyi yasaların hangisi olduğunu araştırıp bulmaktır (Karasan, 1947).

Yasalar kitabına bakıldığında ise demokrasi sistemine benzer şekilde bir sistem tasarladığı görülmüştür. Demokrasinin üstünde ise egemenlik yasalara aittir. İnsanların davranışları, mülkiyeti yasalarca belirlenmiştir.

Aristoteles

Aristoteles, Selanik yakınlarındaki Stageiros'ta doğmuştur. Babası Makedonya Kralı'nın özel doktorluğunu yapmıştır. 19 yaşındayken Atina'ya gelen Aristoteles, Platon'un Akademia'sına girmiştir. Platon'un ölümüne dek burada kalmış, kısa zamanda kendini göstererek, öğretmen durumuna geçmiştir. Makedonya kralı Philip, onu oğlu İskender'e (Büyük İskender) öğretmen ve eğitmen tayin etmiştir. Üç yıl İskender'i eğiten Aristoteles, İskender'in Asya seferine çıkması üzerine, Atina'ya gitmiş, orada kendi okulunu kurmuştur. Bu okul, bilimsel alanların çok yönlülüğü, öğretim disiplini ve planlı çalışma ve araştırmalarıyla Akademia'yı gölgede bırakmış, İlkçağ'ın diğer bilim yuvalarına örnek olmuştur (Copleston, 1986).

Aristoteles, felsefi konuşmaları ve tartışmaları Platon gibi oturarak değil de gezinerek yaptığı için, bu okula "Peripatos" (Gezinenler) adı verilmiştir. Bu okulun başında aralıksız 12 yıl bulunmuş, sonra dinsizlikle suçlanmış, Khalkis'e çekilmiş, burada bir yıl sonra mide hastalığından ölmüştür. Aristoteles, kendi zamanına kadar gelen felsefi görüşleri sistemli bir biçimde ilk defa toplayan filozoftur.

Eserlerini şöylece sayılabilir (Aristoteles, 1985):

1- Ondört kitaplık Mataphysika: Kendisi bu yapıta Prote Philosophia (İlk Felsefe) adını verir. Rodoslu Andronicus, Aristoteles'in eserlerini bir araya toplarken, bu yapıtı Fizik (Physika)'ten sonraya koyduğu için "fizikten sonra gelen" anlamına Mataphysika (Metafizik) adını vermiş, sonra da eser bu adı almıştır. Bu eser, bütün var olanlar için ortak olan ilkeleri ya da değişik bir deyişle "varlık olarak varlık" araştırmasını kapsar.

2- Organon: Aristoteles'in mantıkla ilgili eserleri, sonradan bu ad altında toplanmıştır. Organon, Yunancada "alet" demektir. Aristoteles'in mantıkla ilgili eserlerinin bu adla nitelendirilmesi, mantığı, felsefi düşüncenin aleti saymaya dayanır. Sonra göreceğimiz üzere, İslâm dünyasında da mantığa aynı ad verilmiş, "ilm-i alet" denilmiştir.

3- On kitaplık Ethika Nikomakheia. Ahlâk üzerine.

Bunlar yanında birtakım eserler Aristoteles'e atfedilmiş, hatta bu eserler yüzyıllarca Aristoteles'in eseri zannedilmiş, okunmuş, okutulmuştur. Fakat sonraları Aristoteles'e ait olmayan eserler ayıklanmış, kendi eserleri de yayımlanmıştır (Timuçin, 1976: 14). Aristoteles, insanı sosyal bir hayvan olarak ele alır. İnsan Polis (site) içinde yaşamak üzere yaratılmıştır. Polis, insanın aile, köy, kabile... aşamalarından geçerek, içinde yaşayacağı son sosyal basamaktır. Aristoteles te Platon gibi köleliği zorunlu bir kurum olarak görür. Politika adlı kitabında, bu kurumun gerekliliğini ispatlamaya çalışır. Yönetimler tekilci ve çoğulcu olabilir. Önemli olan, yönetimlerin adil olup olmamasıdır. Ortak iyilik amacına yönelmiş tek kişinin yönetimine monarşi adı verilir. Erdemli azınlığın yönetimi aristokrasi, tüm topluluğun iyilik üzerine yönetimi ise politeia'dır. Monarşi bozulursa, tiranlık adını alır. Bir grup azınlığın kötü yönetimine oligarşi, yoksulların kendi çıkarları için devleti yönetmesi ise demagoji (demokrasi) demektir (Aristoteles, 1975).

Aristoteles de demokrasiye fazla önem vermemiş olup fakirlerin yönetim biçimidir şeklinde adlandırmıştır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Yunan demokrasisinde kadınlar, göçmenler ve köleler halkın bir parçası sayılmamış, yönetime ve siyasete katılamamıştır.

Demokrasilerde ve Egemenlik Kavramında Eşitlik ve Özgürlük Söylemi

Egemenliğin yumuşak güç yapısı dayatmanın, zorbalığın ve tahakkümün meşruiyetini sağlamıştır. Buna örnek olarak Roma'yı gösterebiliriz. Roma döneminde yaşamış tarihçi Tacitus'un Britannia adlı kitabındaki şu sözleri dikkate değerdir (Türk, 2011: 171):

"Karşımızda korkunç bir düşman olan Romalılar var. Boyun eğsek de itaat etsek de zulümlerinden kurtulamıyoruz. Bütün dünyayı ele geçirdiler. Karada bir şey kalmayınca şimdi de denizleri incelemeye başladılar. Romalılar düşman zenginse para için fakirse şöbret için savaşır. Doğu, Batı hiçbir şey Romalıları yeterince memnun etmez. Onlardan başka hiçbir halk dünyayı ele geçirmek için bu kadar uğraşmamıştır. Romalılar eşkıyalığa, katillığe ve soygunculuğa 'imparatorlu' adını verir. savaşlarda ıssız birer çöl haline getirdikleri yerler için konuşurken de 'barış getirdik' derler.

İşte bu son söz 'barış getirdik' derler. Bu söz hafızada bir çağrışım yapmıştır. Günümüzün imparatorluğu olan Amerika Birleşik Devletleri'nin işgaline uğramış ülkelerin ıssız birer çöle dönüşmesi ve Amerika'nın bunu savunmak için 'demokrasi getirdik' söylemi ile benzerliği hayret vericidir. Aslında demokrasinin bir yönetim biçimi olmaktan çıkıp kolayca zulme dönüşebildiği ve zulmün meşruluğunu

sağlama aracı haline geldiğini görülebilir. Elbette insanın ve zümrelerin egemen olma arzusu ve bu arzuyu demokrasi kılıfıyla gerçekleştirilmemektedir.

Demokrasinin ortaya çıktığı Avrupa ve ABD ile bunların yüzyıllar boyu sömürdüğü diğer dünya devletlerinin halkları arasında eşitlik ve kardeşlik olduğunu iddia etmek trajedidir. Batı, kendisini daima ayrıcalıklı görmüş, Afrika'da, Amerika'nın keşfi esnasında yerli insanları insan olarak bile görmemiştir. Yüzyıllar boyu onların yaşam kaynaklarını kurutmuş, kendi insanların müreffeh yaşaması uğruna, tüm dünyanın ağıtları ve gözyaşlarını kendisi için hayat damarı bilmıştır (Claude, 1974: 17). Uzaklara gitmeye gerek yoktur. Bugün dahi Batı Dünyasının Ortadoğu'da, Afrika'da, Asya'da gerçekleştirdikleri göz önüne getirilirse, insanlar arası eşitlik söylemlerinin safsata olarak kaldığı görülür. Özellikle ABD Irak'a, Afganistan'a, Tunus'a, Libya'ya, Mısır'a girerken, demokrasi getireceği iddiasıyla girmiştir. 2009'dan bu yana krizde olan Batı Dünyası ekonomileri, İslam dünyasının birbirine kırdırılması için satılan silahlarla, bedeli pul olan petrolle yeniden düzelmeye çalışmaktadır. Bizzat ABD toplumu içinde insanların renklerine göre tasnifi ve ayrı statüye tabi tutulmalarını tüm dünya izlemektedir. Soykırıma tabi tutulan Amerika yerlileri, daha 1950-1960'lı yıllarda halkının neredeyse yarısı katledilmiş Cezayir, Uyuşturucu ticareti için halkı yok sayılan Afgan halkı, Batı uygarlığının demokratik ve ulusların kaderlerini tayin hakkı ilkesini öngören ABD'nin egemenlik uygulamalarının örnekleridir.

Bolşevik Devriminde ise politik bir zümrenin apolitik kitleler üzerinden egemenliğin meşruluğunu sağlayarak nasıl kendi iktidarlarını sağladıklarının ve mücadele ettiklerinin bir örneğidir. Aslında halkı yücelterek onlara sevgi söylemlerinde bulunan onları felsefelerinin ve siyasetlerinin merkezine koyarak bir takım ideoloji ve fikirler üreten ideologların, siyasetçilerin tek dertlerinin kendileri olduğu ve kendilerine muhalif olan düşüncelerde vurgulanan halkın ekseriyetinin cahil ve yeteneksiz oluşu savını ne kadar iyi bildiklerini ve buna güvenerek rahatlıkla kendilerinin muktedir ve egemen olacaklarını bildiklerini gösterir.

SONUÇ

Tarihte insanın içine girdiği güç mücadelesi ve egemen olma arzusu kendi sınırlarını aştığı zaman, istemsizce diğer egemenlerin alanlarına mücadele etmeye başlamıştır. Demokrasi ve egemenlik beşerî düşüncenin ürünleridir. Platon veya Aristoteles gibi bir filozofun demokrasi ve egemenliğin halkı için iyi olan rejimin ne olduğuna karar vermesi lazımdır. İdeal yönetim biçimi krallık mıdır? demokrasi midir? monarşi midir? diye saatlerce düşünmek zorundadır ve kendini ve toplumu ikna edici ve tatmin edici sonuçlara varmalıdır. Siyasi, toplumsal, idari, akli ve hatta felsefi ölçütler olduğu zaman düşünce dünyasının nitelik ve nicelik anlamında farklı bir üretkenliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Antik Yunan döneminde insanların düşünsel mücadeleye katılması ve katılanların bir çok düşünsel ürünler çıkarmasına neden oldu.

Demokrasi bu süreçlerde verilen mücadelenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Belki de dönemin hatta tüm dönemlerin en büyük filozofu olan Platon bütün ömrünü nasıl iyi bir şekilde yönetiriz sorusuyla geçirmiştir. Bu yüzden aradan geçen 2500 yıla rağmen halen Platon'un düşünceleri tartışılmaktadır.

Bu yüzden bugünün Siyasi tarihçileri, siyaset bilimcileri bütün mesaisini ne ölçüde iyi bir yönetim nasıl olmalıdır? sorusuna harcarsa o ölçüde yeni ufuklara, yönetim bilgisine sahip olabilecektir.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Üretkenliği düşündüğü ölçüde oluşacaktır. Keza hakimiyetin kimde olacağı, hâkimiyetin ölçüsü, sınırları, kapsamı da diğer düşünülecek hususlardır. İhtiyaç ve eksiklik halinde 'ilim Çin'de de olsa alın' anlayışına sahip olan Müslüman için bu ihtiyacın ve eksikliğin giderilmesi elbette Müslümana eziyet olmayacak tam aksine iman ettiği peygamberinin buyruğunu yerine getirme mutluluğuna ulaşacaktır.

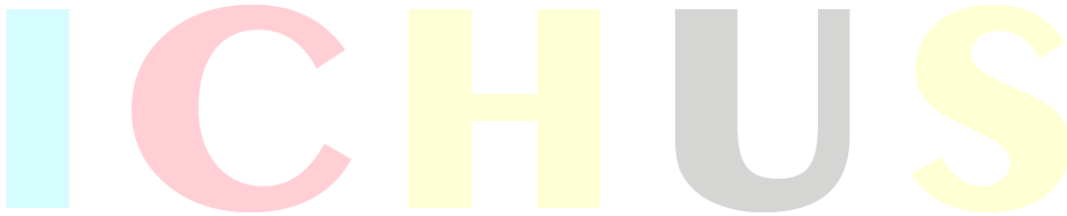

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1975). *Politika*. (M. Tuncay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (1985). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Copleston, F. (1986). *Aristoteles*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Eralp, H. V. (1953). *Platon I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Jülien, C. (1974). *Demokrasilerin İntiharı Eşitlik Kardeşlik Özgürlük*. (M. A. Kayabal, Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Karasan, M. (1947). *Eflatun'un Devlet Görüşü*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Timuçin, A. (1976). *Aristoteles Felsefesi*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Türk, D. (2011). Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor. M. A. Ağaoğulları (editör), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da siyasal düşünceler* (s. 153-195). İstanbul: İletişim Yayınları.

Neolitik Çağ'da Aksaray

Bünyamin GÜRSOY¹

Özet

Orta Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde bulunan, Volkanik Kapadokya olarak adlandırılan bölgenin batı kesiminde yer alan Aksaray ili, jeopolitik ve merkezi konumu sebebiyle tarihsel sürecin erken evrelerinden başlayarak günümüze kadar birçok farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla arkeolojik çalışmalar kapsamında farklı bulgular barındıran bölge tarihöncesi çağlardan itibaren özel bir yaşam alanı olarak nitelendirilmektedir. Özellikle bölge makalenin ana temasını oluşturan Pleistosen Dönemin sonu ile Holosen Dönemin başlarında alışlagelmiş bir ekonomi modeli olan avcı-toplayıcı ve konar-göçerliğin kademeli bir şekilde terk edilerek tarım ve hayvancılık yapan yerleşik topluluklara dönüşüm evresinin en iyi izlenebildiği bölgelerden birisidir.

Bölgenin tarihöncesi insanları için önem taşıyan obsidiyen hammadde kaynaklarını içerisinde barındırmasının yanı sıra, zengin fauna ve flora, verimli topraklar, tuz ve içilebilir su kaynaklarına sahip olması ve avcı-toplayıcı grupların bahsedilen kaynaklara kolay bir şekilde ulaşabilmesi, bu insanların benimsemiş oldukları konar-göçer yaşam biçimlerini terk etmesinde en önemli etkidir. Göçebe toplulukların yerleşik hayata geçiş aşamasında bütün ihtiyaçlarını karşılayan bölge birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar bölgenin Neolitik Çağ'ı hakkında bilgiler sunmuştur. Bölgede gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar kazı ve yüzey araştırmaları olarak iki farklı metodolojide sürdürülmektedir. Yüzey araştırmaları sırasında Neolitik Çağ'a tarihlenen birçok yerleşim bulunurken kazı çalışmaları ise arkeoloji ile bağlantılı farklı bilim dalları ile ortaklaşa sürdürülmektedir. Böylelikle dönem insanının yaşamı ve içerisinde bulundukları coğrafya hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Dolayısıyla Aksaray il sınırları içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile bölgenin yaklaşık M.Ö 9. bin yılın ortalarından itibaren yerleşim gördüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Arkeoloji, Holosen, Neolitik, Orta Anadolu.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Orcid: 0000-0001-9826-0916.

Giriş

Tektonik ve volkanik hareketlilik sonucu yeryüzü şekillerinin oluştuğu bir arazi ve Tuz Gölü havzasının meydana getirmiş olduğu ova üzerinde konumlanan Aksaray ili günümüzde Anadolu'nun merkezinde, dört bir yanı dağlarla çevrili, kuzeyi engebeli güneyi düzlük olan Orta Anadolu Bölgesinin güneyinde, Volkanik Kapadokya'nın batı kesiminde yer almaktadır² (**Şekil 1**). Aksaray ilinin de içerisinde bulunduğu Orta Anadolu Bölgesinin coğrafyasını oluşturan başlıca etkenler tektonik ve volkanik hareketlilik ile bunların etkisi altında oluşan havza ve plato alanlarıdır. Dolayısıyla Aksaray ili bahsedilen hareketliliklere bağlı olarak oluşan Tuz Gölü havzası içerisinde bulunmaktadır³.

Sönmüş bir volkanik dağ olan oluşumu Miosen döneme tarihlenen Melendiz ve Pleistosen döneme tarihlenen Hasan Dağı Aksaray'ın jeolojik yapısının oluşmasında en önemli etkenlerdendir (**Şekil 2**). Bahsedilen dağlarda gerçekleşen volkanik patlamalar sonucunda meydana gelen küllerin sıkışmasıyla birlikte özellikle bölgenin güney ve doğusu yumuşak tuf tabakaları ile kaplanmıştır. Böylelikle kolay kazılabilen bir arazi haline gelen bu bölgelerde yamaç yerleşimleri ve yeraltı şehirleri diğer bölgelere oranla sayıca daha fazladır⁴. Yukarıda kısaca değinilen dağların eteklerinden doğan Melendiz Nehri Aksaray'ın en önemli akarsu kaynağıdır. Küçük akarsuların eklenmesiyle oluşan nehir günümüzde İhlara vadisi olarak adlandırılan kanyonu oluşturduktan sonra Tuz Gölüne dökülür⁵ (**Şekil 3**).

Aksaray ili iklim özellikleri açısından Orta Anadolu'da görülen yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçen karasal iklim kuşağı içerisinde yer almaktadır⁶. Bitki örtüsü bozkır olan Aksaray ili yıllık ortalama 300-400 mm yağış almaktadır⁷. Yıllık ortalama yağış miktarı düşük olan şehirde step bitki örtüsü hâkimken ormanlık alanların sayısı oldukça azdır⁸. Yağış oranının yükselti farkına bağlı olarak artış gösterdiği Ekecik ve Hasan Dağında meşe ardıc ve dağ kavağı bulunurken, yükseltinin düşük olduğu, su kaynaklarının yakınında bulunan alanlarda ise söğüt ve kavak ağaçları görülmektedir. Deniz etkisinden tamamen mahrum olan bölge akarsu kaynakları bakımından da yetersizdir. Dolayısıyla yağış miktarının az olduğu dönemlerde tarım ürünleri kuraklıktan etkilenmektedir. Böylelikle yetiştirilen ürünler arasında ilk sırayı kuraklığa dayanıklı olan hububatlar almaktadır. Suyun daha fazla olduğu alanlarda ise üzüm, patates, şeker pancarı ve ayçiçeği tarımı yapılmaktadır⁹.

² Aydar, E. vd. 2013: 739-740; Schoop, U. D. 2005: 41-42; Tekocak, M. 2012: 624.

³ İzbirak, R. 1984: 87; Kuzucuoğlu, C. 2019: 163; Özsayın, E. vd. 2013: 1-2.

⁴ Tekocak, M. 2012: 624.

⁵ Esin, U. Harmanakaya, S. 2007: 255.

⁶ Duru, G. 2018: 161.

⁷ Woldring, H. 1998: 106; Zeist, W. Roller, G. 2003: 118.

⁸ Günel, N. 2013: 11.

⁹ Özkan, S. 1994: 159.

Bölgenin tarihöncesi çağlardaki iklimi hakkında bilgi sahibi olabilmek için Aksaray, Nevşehir ve Konya illerindeki belirli lokasyonlardan alınan örnekler üzerinde polen analizleri gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen araştırmalar sonucunda Son Buzul Çağı öncesine dair bilgiler elde edilememiştir¹⁰. Son Buzul Maksimumu olarak adlandırılan dönemde soğuk havanın etkili olmasıyla birlikte, *Artemisia* (pelin otları) ve *Chenopodiaceae* (ıspanakgiller) olarak adlandırılan otsu polenlerin yaygınlığı bahsedilen dönemde soğuk havayla birlikte kuraklığında etkili olduğunu göstermektedir. Sıcaklık seviyesindeki düşüş ve kuraklık ağaçların büyümesi ve ormanlık alanların genişlemesine engel olmuştur¹¹. Bølling Allerød olarak adlandırılan havaların ısındığı, günümüz sıcaklığına yakın olduğu dönemde ise polen analizlerinde değişimler gözlemlenmektedir. Nemin ve sıcaklığın artmasına bağlı olarak *Artemisia* ve *Chenopodiaceae* olarak adlandırılan bitki örtüsünün azaldığı ve buğdaygillerin sayısının arttığı tespit edilmiştir. Bahsedilen dönemde iyileşen hava koşulları ve beraberinde gelen yağmurla birlikte bölgede ardıç, yabani fıstık ve meşe ağaçları yaygınlaşmaya başlamıştır¹². Buzul çağı ardından iklimin ılımanlaştığı, yağmur ve nem oranında artış görüldüğü Bølling Allerød olarak adlandırılan dönemin sonlanmasıyla birlikte, iklim şartlarının tekrar tersine döndüğü soğuk hava koşullarının hüküm sürdüğü Younger Dryas olarak adlandırılan dönem başlamıştır¹³. Soğuk ve kurak iklim koşullarının tekrar etkili olmasıyla birlikte Bølling Allerød döneminde yaygınlaşan ağaç türlerinin ve buğdaygillerin sayısı azalırken, Buzul Çağında bölgede yaygın olan *Artemisia* ve *Chenopodiaceae* gibi otsu türlerin sayısı artmaktadır¹⁴. Younger Dryas olarak adlandırılan soğuk iklim koşullarının bölgeyi terk etmesiyle birlikte Pleistosen Dönem sona ermiştir. Ardından gelen süreçte iklim koşullarının iyileşmesi, sıcaklığın artması ile birlikte günümüz iklim koşullarını içerisine alan Holosen Dönem başlamıştır¹⁵. Sıcaklığın, nemin ve yağış oranının arttığı Holosen Dönemde eriyen buz kütleleri ile birlikte deniz seviyesinde artış yaşanmıştır¹⁶. Anadolu'daki en iyi iklim koşulları Holosen Dönem ile birlikte başlamıştır¹⁷. Sıcaklığın artmasına bağlı olarak Hasan Dağı çevresinde meşe ağaçlarının sayısında artış gözlemlenmektedir. Öte yandan bölgede yabani einkorn buğdayı ve diğer step bit türlerinin sayılarının arttığı gözlemlenmiştir¹⁸. İklim ve bitki örtüsündeki olumlu değişim hayvansal göçleri de beraberinde getirmiştir¹⁹. Dolayısıyla Aşıklı Höyük çevresinde gerçekleştirilen analiz çalışmaları sonucunda buğdaygillerin yoğunlukta olduğu bitki örtüsü ve bölgeyi sulayan Melendiz nehri hayvan türleri için ekolojik bir alan oluşturmaktadır²⁰. Öte yandan Holosen Dönemle birlikte göllerin

¹⁰ Esin, U. 1998: 74.

¹¹ Kuzucuoğlu, C. Roberts, N. 1998: 15-16.

¹² Esin, U. 1998: 74; Roberts, N. 2014: 76.

¹³ Pinter, N. vd. 2011: 248.

¹⁴ Duru, G. 2018: 161.

¹⁵ Roberts, N. 2014: 74-78; Turoğlu, H. 2011: 296-298.

¹⁶ Smith, D. E. vd. 2011: 1846-1849.

¹⁷ Esin, U. 1998: 73.

¹⁸ Duru, G. 2018: 161.

¹⁹ Şenkuş, Ç. vd. 2012: 1-2

²⁰ Duru, G. 2018: 161.

çekilmeye başladığı görülmektedir. Örneğin Pleistosen Dönem boyunca Aksaray'ın büyük bir kısmını kaplayan Tuz Gölü Holosen Dönemde havaların ısınmasıyla birlikte buharlaşma yoluyla çekilerek bugünkü sınırını oluşturmuştur²¹. Soğuk ve kurak iklim koşullarına nazaran köklü bir değişimin yaşandığı, tarih öncesi insanlar için yaşama en uygun koşulların sağlandığı Holosen Dönemde çekilen ve kurumaya yüz tutan göl kenarlarında ilk prehistorik yerleşimler kurulmaya başlamışlardır²².

Aksaray ili tarihöncesinde yaşayan birçok farklı topluluklar tarafından su kaynağı, fauna ve floradaki çeşitliliğin yanı sıra zengin hammadde kaynakları ile birlikte uygun bir yaşam alanı olarak tercih edilmiştir²³. Bölgedeki önemli hammadde kaynaklarının başında obsidiyen gelmektedir. Volkanik oluşumlu bir kayaç türü olan obsidiyenin en yaygın şekliyle “volkanik cam” veya “doğal cam” olarak bilinmektedir. Yanardağlarda gerçekleşen volkanik patlama sonucu yeryüzüne çıkan magmanın kristalize olmadan hızlıca soğumasıyla oluşmaktadır. Yapısında asit barındıran lavların bir ürünü olan obsidiyen her yanardağda görülmez. Bu sebeple dünya üzerinde çok yaygın bir dağılıma sahip değildir²⁴. Fiziki açıdan camsı bir özelliğe sahip olan obsidiyen çoğunlukla siyah renkli ve parlak yüzeylidir. Fakat kahverengi, gri, yeşil ve kırmızı renkte olan örnekleri de mevcuttur. Obsidiyen keskin ve kırılgan yapısı nedeniyle alet yapımına elverişli olması dolayısıyla tarihöncesi insanları tarafından tercih edilen bir hammadde olmuştur²⁵. Bölgede gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda Aksaray ve çevresinde farklı obsidiyen kaynakları tespit edilmiştir. Hasan Dağı obsidiyeninin kırılgan yapısı yongalama ve alet yapımına olanak sağlamadığı için tarih öncesi insanları tarafından tercih edilmemiştir. Aksaray il sınırları içerisinde ve çevre illerde başlıca hammadde kaynakları; Göllü Dağ, Nenezi Dağ, Sırça Deresi, Kayırlı, Hotamış ve Acıgöl obsidiyenleridir²⁶. Tarihöncesi insanların hayatlarını kolaylaştıracak, kendilerine yardımcı olacak alet yapımında kullanılan andezit, bazalt, ponza, riyolit, tuf gibi kayalar Aksaray ve çevresinde rahatlıkla bulunan hammaddelerdir²⁷.

Hem günümüzde hem de tarihöncesinde insanlar ve hayvanlar için önemli bir hammadde kaynağı tuzdur. Tuz prehistorik çağlardan itibaren insanların yiyeceklerini tatlandırmak, salamura etmek, saklamak, muhafaza etmek, kürlenmek için kullanılmıştır. Bölgedeki en önemli tuz kaynağı, Pleistosen Dönemden itibaren var olan, Holosen Dönemde havaların ısınmasına bağlı olarak suyun çekilmesiyle günümüz sınırlarını oluşturan Antik Çağ'da Tatta olarak adlandırılan Tuz Gölü'dür²⁸.

İklim koşulları ve doğal çevre incelendiği zaman Aksaray ili tarihöncesi insanların yerleşim kurabilmesi için gerekli olan bütün ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bölge fauna, flora, su kaynakları ve

²¹ Esin, U. 1998: 70.

²² Atalay, İ. 1996: 11.

²³ Yaman, I. A. 2016: 394.

²⁴ Balkan-Atlı, N. 2005: 1; Özdoğan, M. 2019: 73-74.

²⁵ Chataigner, C. vd.1998: 517-518; Demirtaş, I. Çaylı, P. 2021: 15.

²⁶ Cauvin, M. C. Balkan-Atlı, N. 1996: 249-252.

²⁷ Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 255.

²⁸ Erdoğan, B. vd. 2003: 11.

hammadde açısından prehistorik insanların uzun süre göç etmeden barınabilecekleri, avcılık ve toplayıcılık açısından hem zengin hem de çeşitlilik sahibidir. Dolayısıyla yukarıda detaylı bir şekilde anlatılan coğrafya tarihöncesi insanları için bir çekim noktası haline gelmiştir. Aksaray ilinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucunda bölgenin tarihinin Paleolitik Çağ'a kadar gittiği düşünülmektedir²⁹. Fakat Aksaray ilinde günümüze kadar yapılan çalışmalar sonucunda bölge tarihinin şimdilik Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a kadar indiği kesinlik kazanmıştır. Aşıklı Höyük, Balıklı ve Musular yerleşmesi Aksaray'ın Neolitik Çağ'ı hakkında önemli bilgiler sağlayan yerleşim yerleridir³⁰.

Bu makale, yukarıda anlatılan Aksaray ilinde yerleşik yaşama geçişle birlikte birçok değişimin yaşandığı Neolitik Çağ hakkında günümüze kadar gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar kapsamında elde edilen verileri sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Tarihi milyonlarca yıl öncesine dayanan insanoğlu günümüze kadar sürekli değişim ve gelişim içerisinde olmuştur. Bu uzun süreç içerisinde “devrim” olarak nitelendirilen önemli değişim noktaları bulunmaktadır. Neolitik Devrim olarak da tanımlanan Neolitik Çağ bu değişimlerin yaşandığı bir zaman aralığıdır. Bahsedilen zaman aralığında Aksaray ili tarihöncesi insanları tarafından yaşam alanı olarak seçilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında Aksaray il sınırları içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında, elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan online ve basılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda Aksaray ilinin coğrafı, iklimsel, jeomorfolojik özellikleri, konumu ve tarihsel süreç içerisindeki doğal çevre hakkında bilgiler verilmiştir. Akabinde Neolitik Çağ hakkında bilgi verilerek bölgede Neolitik Çağ'a tarihlenen yerler detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca bilgiler daha anlaşılır olması için görsel materyaller kullanılarak desteklenmiştir.

Neolitik Çağ

Buzul Çağının sona ermesiyle birlikte avcı-toplayıcılıktan, yerleşik yaşam ve besin üretiminin belirdiği, yeni bir düzene geçişle, günümüzden yaklaşık 12.000 yıl önce insanlık için yeni bir çağın kapıları aralanmıştır³¹. Bahsedilen dönem “yeni taş çağı” anlamına gelen Neolitik Çağ olarak adlandırılmaktadır. Avcı-toplayıcılık ve konar-göçerlik esasına dayanan toplumsal yaşam tarzının değiştiği, insanlığın en önemli aşamalarından birisi olan Neolitik Çağ³² yaklaşık M.Ö 10.000 ile M.Ö 6.000 yılları arasına tarihlenen bir zaman aralığını kapsamaktadır³³.

Neolitik Çağ, C. J. Thomsen tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kronolojik bir kimlik kazanmıştır. 18. yy'ın sonu ile 19. yy'ın başlarında arkeolojik eserlerin müze çatısı altında

²⁹ Aksaray ilinin Paleolitik Çağ'ı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Yaman, İ. D. 2020: 11-22.)

³⁰ Tekocak, M. 2012: 624.

³¹ Hauptmann, H. Özdoğan, M. 2007: 404.

³² Özdoğan, M. 1995: 268.

³³ Öztan, A. 2009: 2

toplanmaya başlaması ile birlikte Kopenhag'da bulunan müzeye görevlendirilen Thomsen, eserlerin biçim ve görünüşüne göre değil, tarihsel süreci yansıtacak şekilde sergilenmesi gerektiğini düşünmüştür. Dolayısıyla ele geçen eserler üzerindeki teknolojinin ve işçiliğin zamanla geliştiğini ve değiştiğini tespit etmiştir. Böylelikle günümüzde “Üç Çağ Sistemi” olarak adlandırılan, Taş Çağı, Bakır Çağı ve Demir Çağı ayrımını yapmıştır³⁴.

Neolitik Çağ tanımlaması ilk kez 1865 yılında John Lubbock tarafından taş aletlerde Paleolitik Çağ'dan bilinen yontmataş alet yapım geleneğinin yerini, sürtmetaş aletlerin almasıyla birlikte tamamıyla alet yapım biçimi üzerindeki farklılık göz önüne alınarak yeni bir çağ şeklinde tanımlanmıştır³⁵. Alet yapımındaki farklılığın temel alındığı, teknolojik kökenli bir değişim olarak ortaya atılan Neolitik adlandırması gelişen arkeoloji ile birlikte yeni anlam ve içerikler kazanmıştır. 1915 yılında E. Smith Neolitik olarak adlandırılan Çağ'ın belirleyici unsuru olarak insanların tarıma bu dönemde başladığını ileri sürmüştür. Smith'in Neolitik Çağ için yapmış olduğu tanımlama birçok araştırmacı tarafından kabul görülmüştür. 1915 yılına kadar kültürel ayrımlar ele geçen eserler ve bu eserlerdeki teknolojik farklılıklar üzerinden sağlanmaktaydı. Fakat bu yeni tanımlama arkeolojinin antropoloji, beslenme ekonomisi, biyoloji, sosyoloji gibi farklı bilimlerle birlikte çalışmasını sağlamıştır. Nitekim Neolitik Çağ tanımlaması birçok farklı araştırmacı tarafından görüşlere ve tartışmalara sebep olmuştur. Gordon Childe yerleşik yaşama geçilen, hayvanların evcilleştirildiği ve bitkilerin kültüre alınarak tarım yapıldığı zaman aralığını devrim olarak tanımlanmıştır³⁶.

Kültürel değişim süreci içerisindeki en önemli aşamalardan birisi olarak tanımlanan Neolitik Çağ, uzun süredir küçük gruplar halinde avcı-toplayıcı ve konar-göçer şekilde hayatlarını sürdüren insanların bir değişim süreci içerisine girdikleri dönemdir. Bu dönemdeki değişimlerin başında gelen en önemli hususlar yeni bir sosyal örgütlenmeye bağlı olarak ilk köy olarak adlandırılabilen yerleşimleri kurarak uzun süre bir yerde ikamet etmeye başladıkları yerleşik yaşam olgusudur. Yerleşik yaşam beraberinde hayvan evcilleştirme ve bitkilerin tarıma alınması gibi üretime yönelik yenilikleri getirmiştir³⁷. Tarihöncesi insanların yaşamlarında görülen bu değişim ve yeni yaşam tarzı kısa bir süre içerisinde aniden gerçekleşen bir durum değildir. Uzun yılları kapsayan süreç içerisinde insanlar öncelikle yarı yerleşik olarak hayatlarını sürdürmekteydiler. Göçer topluluklar yerleşim kuracakları bölgeyi coğrafi açıdan önceden gözlemlemişlerdir. Dolayısıyla besin sağlama ve barınma potansiyelinin yanı sıra bölgenin mevsimsel değişimini de gözlemleyen tarihöncesi insanları uzun süreli yaşam için uygun coğrafyayı bulduktan sonra bu alanlarda yerleşimlerini kurmuşlardır³⁸.

³⁴ Özdoğan, M. 2018: 13-14.

³⁵ Hauptmann, H. Özdoğan, M. 2007: 404; Özdoğan, M. 1995: 268; Tekin, H. 2019: 135.

³⁶ Özdoğan, M. 1995: 269; Özdoğan, M. 2018: 15.

³⁷ Özbaşaran, M. 2013: 1.

³⁸ Duru, G. 2018: 163.

İklim koşullarının günümüz şartlarına ulaşmasıyla birlikte tarihöncesi insanların uygun bölgeleri tespit ederek yerleşik yaşama geçtiği Neolitik Çağ gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kendi içerisinde Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli olarak iki döneme ayrılmaktadır. Neolitik Çağ'ın erken evresine tarihlenen ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem (PPN) olarak adlandırılan evre Kenyon tarafından Jericho (Eriha) yerleşmesinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında yontmataş ve mimari üzerindeki değişimlerden yola çıkarak PPNA ve PPNB olarak ikiye ayrılmıştır³⁹. İlerleyen yıllarda Ain Ghazal kazılarını gerçekleştiren Rollefson PPNB evresinin ardından yeni bir dönemin daha olduğunu savunarak PPNC tanımı getirmiştir⁴⁰.

Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ile ilgili çalışmalar Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Orta Anadolu bölgesinde yoğunluk göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde açığa çıkartılan Neolitik yerleşmeler Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölgede tespit edilen yerleşimler ile maddi ve kültürel kalıntılar açısından benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla bu bölgelerde Neolitik Çağ için kullanılan PPNA ve PPNB tanımları Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için de kullanılmaktadır. Fakat Orta Anadolu Bölgesinde durum farklıdır. Bu bölgede Neolitik Çağ için Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli olmak üzere iki genel ayırım yapılmaktadır. Diğer Bölgelerde Çanak Çömleksiz Neolitik içerisinde PPNA ve PPNB gibi alt ayrımlar Orta Anadolu Bölgesinde maddi ve kültürel karşılık bulamadığı için kullanılmamaktadır⁴¹.

Neolitik Çağ'ın Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli olmak üzere iki bölüme ayrılması çanak çömlek yapımı ile sınırlanmamaktadır. İklimin iyileşmesiyle birlikte bulundukları coğrafyada uzun süre hayatlarını devam ettirebilecek besin ve hammadde bulunması dolayısıyla insanlar yer değiştirme gereksinimi duymadılar. Fakat Çanak Çömleksiz olarak adlandırılan dönemin A evresinde (PPNA) avcılık ve toplayıcılık hala devam etmektedir⁴². Öte yandan Epi-Paleolitik döneme tarihlenen Natuf kültürü ile benzerlik göstermekte ve onun devamı niteliğinde görülmektedir. Bu evrede avcı ve toplayıcılığın yanında Epi-Paleolitik Dönem yapılarına benzeyen basit kulübe olarak adlandırılan yuvarlak planlı, yarı yer altına gömülü, dal, saz, çamur kullanılarak inşa edilen yapılar görülmektedir, fakat bu yapılar Epi-Paleolitik Dönemdeki gibi geçici yerleşim özelliği göstermez. PPNA döneminin sonuna doğru bahsedilen yapılarda bir değişim görülmektedir. Bu değişimle birlikte dönemin başında sadece barınak olarak kullanılan yapılar artık konut yapısına dönüşerek gündelik yaşamla ilgili faktörleri de içerisinde barındırır⁴³. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin B evresini (PPNB) A evresinden ayıran en belirgin özellikler; yuvarlak planlı yapıların yerini dikdörtgen planlı yapıların alması ve hayvanların evcilleştirilmeye başlanmasıdır. Bununla birlikte ölü gömme geleneği değişmiş, inanç sistemi gelişmiş

³⁹ Kenyon, K. M. 1967: 271-272; Özdoğan, M. 2018: 18.

⁴⁰ Rollefson, G. O. 1989: 138.

⁴¹ Esin, U. 1999: 17; Özdoğan, M. 1995: 278; Özdoğan, M. 1998: 34.

⁴² Özdoğan, M. 2002: 66.

⁴³ Belfer-Cohen, A. Bar-Yosef, O. 2000: 30-31; Özdoğan, M. 2002: 68-69.

ve sosyal sınıfı belirleyen eşyaların sayısı artmıştır⁴⁴. Sürekli kendini geliştiren ve yeniliklerle birlikte değişen insanlar ihtiyaçlarından fazla ürün elde etmeye başlayınca nüfus artışı beraberinde gelmiştir. Böylelikle artan nüfusa bağlı olarak topluluklar arasında çıkan çatışmalar insanların yerleşmelerini terk etmelerine sebep olmuştur. Dolayısıyla terk edilen yerlere yeni grupların gelmesiyle ve bu grupların kilden yapılan kapları kullanmasıyla birlikte Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem sona ererken Çanak Çömlekli Neolitik Dönem başlamış oldu⁴⁵.

Çanak Çömleksiz Dönemin sona ermesiyle birlikte terk edilen yerlere gelen yeni grupların yerleşimlerinde küçülme görülmektedir. Bahsedilen dönemde mercimek, arpa buğday ve baklagillerin tarımı yapılmaya başlanmıştır. Öte yandan koyun keçi gibi hayvanların tamamıyla evcilleştirilerek sürü halinde hayvancılık yapılmaya başlanmıştır. Bu hayvanların sadece etinden değil sütünden, derisinden ve gücünden faydalanılmıştır. Böylelikle Neolitik insanları için avcılık hayatı önem taşımaktan çıkmıştır⁴⁶. Bitkilerin kültüre alınarak tarım yapılması ve hayvanların evcilleştirilerek sürü halinde hayvancılık yapılmasıyla birlikte günlük besin bulma kaygısıyla doğaya bağlı olan Neolitik insanlar, artık doğa üzerinde hâkimiyet kurmaya ve söz sahibi olmaya başlamıştır⁴⁷. Bahsedilen dönemde çanak çömlek yapımının başlamış olması aniden ortaya çıkan bir durum değildir. Neolitik insanları günlük hayatlarında kap kacak gibi nesnelere ihtiyaç duymuştur. Fakat çanak çömlek yapımını bilmeyen insanlar ilk evrelerde taşa ve ahşaba şekil vererek ihtiyaçlarını bu şekilde gidermişlerdir. Ardından tecrübeleri ile birlikte kendini sürekli geliştiren insanlar hammaddesi kil olan kap kacaklara şekil vermeyi ve pişirmeyi öğrenerek çanak çömlek yapmaya başladılar⁴⁸.

Özetle Çanak Çömlekli Neolitik Dönemde besinlerin kültüre alınması ve hayvanların tam anlamıyla evcilleştirildiği, üretici bir yaşam modelini benimsemiştir. Dolayısıyla toplayıcılık ve avcılık tamamen terk edilerek tarım ve hayvancılığa dayalı üretim modeline geçilmiştir. Fakat bahsedilen dönemde gerçekleştirilen tarım, sulama sistemi olmayan yağmur tarımı veya kuru tarımdır. Yukarıda kısaca anlatılan değişimler ve farklılıklar göz önüne alındığı zaman tarihöncesi insanlar zaman içerisinde sürekli kendini geliştirmiştir. Böylelikle dönemler arasındaki ayrım her ne kadar çanak çömlek yapımına başlanması ile tanımlanıyor olsa bile, dönemsel ayrım sadece çanak çömlek yapımı ile sınırlı değildir⁴⁹.

Aşıklı Höyük

Günümüzden 10.000 yıl öncesine tarihlenen Aşıklı Höyük Aksaray ilinde Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait buluntular veren ve dönemin kesintisiz bir şekilde izlenebildiği yerleşim yeridir⁵⁰.

⁴⁴ Verheoven, M. 2002: 5; Watkins, T. 1992: 68.

⁴⁵ Hauptmann, H. Özdoğan, M. 2007: 407-408; Öztan, A. 2009: 16.

⁴⁶ Çıvgın, İ. 2019: 96; Özdoğan, M. 2002: 91; Özdoğan, M. 2007: 191.

⁴⁷ Özbaşaran, M. 2011a: 8.

⁴⁸ Harmakaya, S. 1997: 17; Özdoğan, M. 2002: 91; Tekin, H. 2019: 238.

⁴⁹ Özbaşaran, M. 2011a: 8- 9.

⁵⁰ Yıldırım-Balcı, S. 2011: 20.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem hakkında bölgenin temel kaynağı niteliğinde olan höyük günümüzde Gülağaç ilçesine bağlı Kızılkaya köyü sınırları içerisinde yer almaktadır⁵¹ (Şekil 4). Höyükte arkeolojik kazı çalışmaları 1989-2000 yılında Ufuk Esin başkanlığında başlamıştır. 2002-2003 yılları arasında Nur Balkan Atlı tarafından bir sezonluk çalışma gerçekleştirilmiştir. 2006 yılında kazı başkanı olarak Mihriban Özbaşaran höyükte kazılara başlamıştır. Kazılar günümüzde halen devam etmektedir⁵².

Hasan Dağı ve Melendiz Dağ silsilesinin çevrelediği, volkanik kayaların bulunduğu tuf katmanlı bir coğrafyada konumlanan Aşıklı Höyük yerleşmesinde⁵³ gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda yukarıdan aşağıya doğru numaralandırılacak şekilde toplam 5 tabaka tespit edilmiştir⁵⁴. Tabakaların tamamının anlaşılması için bir derinlik açması açılmış ve her evreden C¹⁴ örnekleri alınmıştır. Böylelikle V. ve IV. Tabaka M.Ö 9. binyıla, III. tabaka M.Ö 9 ve M.Ö 8. binyıl arasında geçiş evresi, II. ve I. Tabaka M.Ö 8. binyıla ait tarihler vermektedir⁵⁵. Fakat I. Tabaka günümüzde höyük yüzeyinde tarım yapılması dolayısıyla yoğun tahribat geçirmiştir.

Höyük üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Aşıklı insanların yerleşimlerini terk etmeden kesintisiz olarak yaklaşık bin yıl boyunca ikamet ettikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla yukarıda anlatıldığı üzere Neolitik Çağ insanı sürekli kendini geliştiren bireyler olduğu için bu değişimler arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Aşıklı Höyükte bahsedilen değişim ve dönüşüm sürecinin en iyi izlenebildiği buluntu grubunu mimari oluşturmaktadır. Höyükte ilk yerleşim iki veya üç yüzyıl süren, nehir alüvyonlarına dayanan V. Tabaka ile başlamaktadır. Bu evredeki yapılar yuvarlak veya oval planlı, yarı yer altına gömülü, ahşap direklerin iç içe geçmesi ve dal, saz kullanılarak yapıldıktan sonra üzerinin çamurla sıvanmasıyla oluşmaktadır. Çatıları yüzeyden yaklaşık 0.50 metre yükseklikte olan yapıların zeminleri ince çamur ile sıvanmıştır. Sağlamlık bakımından kendinden sonra gelen IV. Tabaka yapılarından daha az sağlamdır. Bahsedilen yapılar aralarında mesafe bırakılarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla yapılar arasında bilinçli olarak bırakılan açık alanlarda gündelik faaliyetler (yemek hazırlama, alet üretimi, kasaplık) gerçekleştirilmektedir⁵⁶. M.Ö 9. binyıla tarihlenen V. Tabakada bahsedilen yapı haricinde, yer üstüne dal saz ve ahşap kullanılarak yapılan ve çamur ile sıvanan yapılar bulunmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda içerisinde tohum kalıntıları ve hayvan dışkısı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu yapıların işlik, depo ve hayvan barınakları olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Yer üstüne inşa edilen ve farklı amaçlar doğrultusunda kullanılan yapılar Aşıklı halkı tarafından bilinçli bir şekilde çıkartılan yangın ile ortadan kaldırılmıştır⁵⁷.

⁵¹ Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 255.

⁵² Yıldırım-Balcı, S. 2011: 20.

⁵³ Esin, U. Harmankaya, S. 1992: 3.

⁵⁴ Stiner, M. C. vd. 2021.

⁵⁵ Özbaşaran, M. 2011b: 28; Stiner, M. C. vd. 2021.

⁵⁶ Özbaşaran, M. 2013: 2; Özbaşaran, M. Duru, G. 2017: 479; Stiner, M. C. vd. 2021.

⁵⁷ Özbaşaran, M. Duru, G. 2017: 480-481; Stiner, M. C. vd. 2021; Yelözer, S. vd. 2019: 63.

IV. tabaka yapıları V. Tabaka yapıları ile benzer özellikler göstermektedir. Fakat V. Tabakada yerleşik yaşam olgusunun tam anlamıyla oturmuş olduğu görülmektedir. Yapılar V. Tabakadaki gibi yarı yer altına oval planlı inşa edilmektedir. Ancak yapıların dış yüzeyleri çamur ile değil güneşte kurutulan kerpiç bloklar ile çevrenilmektedir⁵⁸. Yapılar içerisinde merkezde yuvarlak planlı bir ocak bulunmaktadır⁵⁹. Ayrıca gündelik işlerde kullanılan öğütme taşı, seki, kil platform gibi nesneler yapı içerisinde bulunan diğer öğelerdir. IV. Tabakada kendinden önceki tabakada olduğu gibi yapılar gündelik faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla aralarında açıklık bırakılarak inşa edilmişlerdir⁶⁰.

5 evreli olduğu tespit edilen III. tabaka mimaride bir değişimin yaşandığı, M.Ö 9. binyıla tarihlenen V ile IV. ve M.Ö 8. Bin yıla tarihlenen II ile I. tabakalar arasındaki geçişi temsil etmektedir. Toplumsal büyüme ve buna bağlı olarak mimari yoğunlaşmanın görüldüğü III. Tabakada yer üstüne yuvarlak planlı inşa edilen yapıların yanı sıra dörtgen planlı, düz damlı yapılar inşa edilmeye başlanmıştır⁶¹. M.Ö 9. binyıla tarihlenen tabakalarda yapılar arasında bırakılan açık alanlarda gerçekleştirilen günlük aktiviteler III. Tabaka ile birlikte yapı içerisinde gerçekleşmeye başlamıştır⁶².

M.Ö 8. binyıla tarihlenen ve 10 evresi bulunan II. Tabaka ile birlikte yerleşimde ciddi değişimler görülmeye başlanmıştır⁶³. Bu değişimin en iyi izlenebildiği yer mimari kalıntılardır. Önceki tabakalarda kullanılan yuvarlak veya oval planlı yarı yer altına gömülü yapıların yerini düz damlı, dörtgen planlı yapılar almıştır⁶⁴. Girişleri çatıdan sağlanan yapılar aralarında bir kişinin geçebileceği mesafede geçitler veya sokaklar bırakılarak inşa edilmiştir. Yapılar önceki evrelerde olduğu gibi aralarında açık alan bırakılmadan inşa edilmesi dolayısıyla günlük faaliyetlerini yapıların damları üzerinde veya içerisinde gerçekleştirmişlerdir⁶⁵. Duvar ve tabanları kil sıvalı olan kerpiç yapıların içerisinde çoğunlukla köşelerde bulunan kille sıvalı ocaklar bulunmaktadır⁶⁶.

II. tabaka konut yapıları güneyde çakıl taşı döşeli bir yol ile sonlanmaktadır. Yolun güneyinde kalan alanda özel amaçlı yapılar olarak adlandırılan yapı kompleksi bulunmaktadır. Bahsedilen alandaki yapılar plan, boyut, malzeme ve yapı öğeleri bakımından konut yapılarından farklıdır⁶⁷. Çöplük alanı, büyük boyutlu fırın, kırmızı kireç tabanı, dışarıya açılan çay taşı döşeli oluk, sunak, kafasında trepanasyon izi tespit edilen kadın bireye ait iskelet gibi iç mekân buluntularına sahip olan T binası konut yapılarından ayrılmaktadır⁶⁸. T binasının sonlarına doğru kullanılmaya başlandığı düşünülen HV

⁵⁸ Stiner, M. C. vd. 2021.

⁵⁹ Özbaşaran, M. Duru, G. 2017: 479.

⁶⁰ Yelözer, S. vd. 2019: 63.

⁶¹ Stiner, M. C. vd. 2021.

⁶² Duru, G. 2013: 141.

⁶³ Esin, U. Harmankaya, S. 1999: 118.

⁶⁴ Özbaşaran, M. 2013: 5.

⁶⁵ Duru, G. 2013: 141; Özbaşaran, M. 2012: 139-140; Yelözer, S. vd. 2019: 63.

⁶⁶ Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 264.

⁶⁷ Yelözer, S. vd. 2019: 63.

⁶⁸ Esin, U. Harmankaya, S. 1999: 124; Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 263; Duru, G. 2013: 105-106; Özbaşaran, M. 2012: 140.

binası özel amaçlı yapılar olarak adlandırılan kompleks içerisinde bulunan diğer yapıdır (**Şekil 5**). Üstü kapatılmadan veya yarı açık şekilde kullanıldığı düşünülen yapı boyut bakımından T binasından büyüktür. Bahsedilen yapının kuzeyinde depo olduğu düşünülen, kerpiç kullanılarak yapılan dört ayrı odacık tespit edilmiştir. Bu yapılar çakıl taşı döşeli yola cephe oluşturmaktadır. Depo olduğu düşünülen yapıların güneyi, HV yapısının kuzey duvarı olası bir toprak kaymasına istinat sağlaması amacıyla taştan yapılmıştır. Tabanı kerpiç blok ile döşeli olan yapı boyut, biçim ve buluntuları ile birlikte konut yapılarından farklıdır. Öte yandan konut yapılarında olduğu gibi günlük yaşama ait izlerin bulunmaması ve T binasında yoğun sığır kemiklerinin tespit edilmesi bu yapıların kolektif tüketim ve paylaşımın gerçekleştiği ve özel amaçlar için inşa edildiğinin göstergesidir⁶⁹.

Yukarıda anlatıldığı üzere bitki ve hayvan çeşitliliği açısından zengin bir coğrafyada bulunan Aşıklı höyüğün besin ekonomisi çoğunlukla avcılık-toplayıcılık ve tarıma dayanmaktadır. M.Ö 9. binyılda hayvansal tüketimde ilk sırayı koyun/keçi alırken ardından sığır ve domuz gelmektedir. Avlanan hayvanlar M.Ö 8. binyıla göre çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Örneğin kurt, tavşan, tilki, geyik, at, fare, balık ve kuş türleri avlanarak tüketilen hayvansal besinler arasındadır. Aynı zamanda M.Ö 9. binyılda hayvanların evcilleştirilmeye başladığına dair veriler tespit edilmiştir. M.Ö 9. binyılda bitkisel ürünlerin toplayıcılığı ve tarımı yapılmaktadır. En çok tüketilen bitki Emmer buğdaydır. Tahılın yanında baklagiller ve yabani meyvelerde Aşıklı Höyük M.Ö 9. binyıl halkının besin ekonomisi içerisinde yer almaktadır. Baklagillerde bezelye karaburçak ve mercimek tüketilirken yabani meyvelerde çitlembik, badem ve fıstık görülmektedir⁷⁰.

M.Ö 8. binyılda Aşıklı Höyüğün besin ekonomisinde bir takım farklılıklar görülmektedir. En çok tüketilen hayvanların başında koyun/keçi gelmektedir. Ardından yaban domuzu, alageyik, kızıl geyik, nadiren kuş ve balık türleri tüketilmiştir⁷¹. Aşıklı Höyük M.Ö 8. binyıl tabakasında yabani bitki ile meyvelerin toplayıcılığı yapılırken tahılların da tarımı yapılmaktadır. Emmer, einkorn, durum buğdayı, yabani arpa, bezelye ve mercimekgiller, çitlembik, badem, fıstık gibi bitkiler M.Ö 8. binyıl halkı tarafından tüketilen besinlerdir⁷².

Aşıklı Höyük yerleşmesinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda ele geçen küçük buluntular içerisinde en fazla alet grubunu kemik ve obsidiyenler oluşturmaktadır. Obsidiyen yerleşmeye Nenezi Dağ, Kayırlı-Bitkiler ve Kömürcü-Kaletepe kaynaklarından gelmektedir. Obsidiyenler yerleşmeye bloklar halinde getirildikten sonra yongalama işlemi burada gerçekleştirilmektedir⁷³. Obsidiyen aletler içerisinde kazıyıcılar en fazla kullanılan grubu oluştururken dilgi,

⁶⁹ Duru, G. 2013: 106; U. Harmankaya, S. 2007: 263; Özbaşaran, M. vd. 2010: 217.

⁷⁰ Esin, U. 1994: 33; Özbaşaran, M. 2013: 5; Özbaşaran, M. Duru, G. 2017: 481-482.

⁷¹ Özbaşaran, M. 2012: 141.

⁷² Zeist, W. Roller, G. 1995: 179-180; Zeist, W. Roller, G. 2003: 119-122.

⁷³ Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 266; Cauvin, M. C. 1996: 14.

mikrolit, kalemler ise sayıca az olan diğer alet gruplarını oluşturmaktadır. Aşıklı Höyükte ele geçen obsidiyen aletler tüm tabakalarda kullanılmıştır, fakat kullanılan aletlerin çoğunluğu ve boyutunda değişiklikler tespit edilmiştir⁷⁴.

Aşıklı Höyük yerleşmesinde ele geçen sürtmetaş aletlerin büyük çoğunluğu andezit ve bazalttan oluşmaktadır. Bunun dışında gabra, tüf, şist, kum taşı, granit sürtmetaş alet yapımında kullanılan diğer hammaddeleri oluşturmaktadır. Yerleşmede ele geçen sürtmetaş aletler ezici, kesici, öğütücü ve diğer aletler olarak gruplandırılmıştır. Ezici alet grupları içerisinde vurgu taşı, dibek, havan ve havaneli gibi aletler tahıl, boya, kabuklu yiyecekleri ezmek suretiyle kullanılmaktadır. Kesici grup içerisinde keski ve yassı baltalar bulunmaktadır. Baltalar boynuz, kemik veya ahşap bir sapa takılarak kullanılmaktadır. Öğütücü grup içerisinde bulunan değirmen taşı, örs, alt ve üst öğütme taşları tuz, kök ve besinlerin öğütülmesinde kullanılmaktadır. Diğer aletler grubu içerisinde mil taşı, sapan taşı, taş kaplar bulunmaktadır⁷⁵.

Aşıklı Höyük yerleşmesinde ele geçen küçük bulutu grupları içerisinde en fazla buluntuyu sağlayan grup kemik aletlerdir. Kemik alet yapımında koyun ve keçinin bacak kemikleri sıklıkla kullanılırken boynuz alet yapımında dağ keçisi ve geyik gibi av hayvanlarının boynuzları kullanılmıştır. Kemik alet grubu içerisinde bızlar yoğunluktadır. Spatula, iğne, kemer tokası gibi aletler nadir olarak görülmektedir⁷⁶.

Yerleşmede ele geçen diğer bir buluntu grubu ise taş, bakır, kemik gibi maddelerden yapılan boncuklar oluşturmaktadır. Taştan yapılan boncuklarda kullanılan hammadde genellikle kalsedon veya kırmızı kireçtaşıdır. Bakırdan yapılan boncuklar ise doğal halde bulunan bakırın soğuk çekiçleme veya ısıtılarak levhalar haline getirilip kesildikten sonra kıvrılarak şekil verilmesiyle oluşmaktadır⁷⁷ (Şekil 6).

Aşıklı Höyükte ölü gömme ölü gömme geleneği intamural şekildedir. Yapıların tabanına açılan çukurlar içerisine hocker pozisyonunda gömüldükten sonra üzeri kapatılarak taban sıvanmıştır. Ölü gömme pozisyonlarında farklılık görülmektedir. Örneğin sağ veya sol tarafının üzerine yatırılarak bacaklarının geriye çekildiği veya sırtı yere gelecek şekilde gömülen örnekler az da olsa karşımıza çıkmaktadır⁷⁸. Açığa çıkartılan mezarlarda yanık izleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla Aşıklı halkının ölümlerini gömmeden önce hafif ateşte yaktıkları bilinmektedir. Aşıklı Höyük yerleşmesinde iskeletler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ortalama ölüm yaşının 31.8 olduğu tespit edilmiştir. Erkek bireylerde kadın bireylere oranla daha uzun yaşarken 0-5 yaş arasındaki bebek bireylerde ölüm

⁷⁴ Özbaşaran, M. 2012: 141-142; Yıldırım-Balcı, S. 2011: 26.

⁷⁵ Gülüdoğan, E. 2011: 46-48.

⁷⁶ Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 267; Özbaşaran, M. 2012: 142.

⁷⁷ Esin U. 1998: 94; Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 267; Özbaşaran, M. 2012: 142.

⁷⁸ Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 267; Özbaşaran, M. 2012: 142.

oranı %40'tır. İncelenen birçok iskelet üzerinde anemi, trepanasyon (**Şekil 7**), kemik diş ve omurga gibi rahatsızlıklar görülmesine rağmen bireylerin genel sağlık durumunun iyi olduğu tespit edilmiştir⁷⁹.

Musular

Aksaray ilinin Gülağaç ilçesine bağlı Kızılkaya köyü sınırları içerisinde bulunan yerleşim Aşıklı Höyüğün 400 metre batısında, Melendiz nehrinin kıyısında konumlanmaktadır (**Şekil 8**). Aşıklı Höyükten farklı olarak tuf kayalık üzerinde konumlanan Musular'da arkeolojik kazı çalışması 1996-2004 yılları arasında Mihriban Özbaşaran tarafından gerçekleştirilmiştir⁸⁰. Musular yerleşmesinde kazı çalışmaları sonucunda Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Döneme tarihlenen iki tabakanın varlığı tespit edilmiştir. Elde edilen veriler dâhilinde Musular yerleşmesi Aşıklı Höyüğün II. Tabakasının son evreleri ve I. Tabakasıyla çağdaş dönemlerde kullanılmıştır⁸¹ (**Şekil 9**). Musular yerleşmesinin Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlenen tabakasında konut yapı bulunmamasıyla birlikte sığır kemığının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla burasının av sonrası kasaplık ve paylaşma işlerinin yapıldığı bir alan olduğu düşünülmektedir. Kırmızı boyalı ve kireç sıvalı taban, kanal, ateş yeri gibi arkeolojik kalıntılar bu durumu kanıtlamaktadır⁸².

Musular yerleşmesinde konut yapısı bulunmamasına karşın Aşıklı Höyük'te bulunan T binası ile benzer özellik gösteren bir yapı açığa çıkartılmıştır. A yapısı olarak adlandırılan mekân, kırmızı kireç tabanlı, iki bölümlü ve dörtgen planlıdır. Bahsedilen yapının T binası ile benzerlik göstermesi Aşıklı'daki özel amaçlı yapıların yerleşmenin dışına taşınmış olduğunu düşündürmektedir⁸³. Yerleşim yerinde açığa çıkartılan diğer bir yapı kalıntısı ise Z yapısı olarak adlandırılmaktadır. Bahsedilen yapı ana kayanın kesilmesi ile oluşturulmaktadır. İşlevi tam olarak bilinmeyen yapının Aşıklı Höyük ile göstermiş olduğu tek benzerlik Aşıklı Höyük mimarisinde yapı malzemesi olarak taşın kullanılmaya başladığı dönem ile Z yapısının inşa edildiği dönemin çağdaş olmasıdır⁸⁴. Yapıda dikkat çekici diğer bir mimari unsur kanal yapısıdır. Duvarlarının ve üstünün yassı taşlarla çevrelediği ve işlevinin anlaşılmadığı yapı Melendiz Nehrine doğru uzanmaktadır⁸⁵. Musular yerleşmesinin Çanak Çömlekli Neolitik Döneme tarihlenen tabakası erozyon ve tarımsal faaliyetler sebebiyle yoğun tahribat geçirmiştir⁸⁶.

Musular yerleşmesinin besin ekonomisi üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yerleşmede tarım yapılmadığı, ele geçen bitkisel kalıntıların toplayıcılık yoluyla sağlandığı tespit

⁷⁹ Özbek, M. 1993: 206; Özbek, M. 1994: 27-28.

⁸⁰ Duru, G. Özbaşaran, M. 2005: 15; Özbaşaran, M. Endoğlu, M. 1999: 631; Özbaşaran, M. 2003: 362-363; Özbaşaran, M. vd. 2006: 245.

⁸¹ Özbaşaran, M. vd. 2006: 242; Özbaşaran, M. vd. 2007: 278.

⁸² Duru, G. Özbaşaran, M. 2005: 23; Özbaşaran, M. vd. 2012: 164.

⁸³ Duru, G. Özbaşaran, M. 2005: 18.

⁸⁴ Özbaşaran, M. vd. 2012: 160-162.

⁸⁵ Özbaşaran, M. vd. 2007: 274-275.

⁸⁶ Özbaşaran, M. vd. 2012: 166-167.

edilmiştir. Arpa, emmer buğdayı, baklagiller ve yabancı bitkilerin toplanarak tüketildiği tespit edilmiştir. Yerleşmede hayvansal kalıntılar bitkisel kalıntılara oranla çok daha fazla bulunmaktadır. Buluntular arasında en çok ele geçen kemik yabancı sığır kemiğidir. Domuz, koyun/keçi, geyik, at tüketilen diğer hayvan gruplarını oluşturmaktadır⁸⁷.

Musular yontmataş alet grupları içerisinde obsidiyen yoğun olarak kullanılırken çakmaktaşı ise oldukça az bulunmaktadır. Obsidiyen alet grupları içerisinde %40'lık bir oranla ilk sırayı kazıyıcılar almaktadır. Yonga, dilgi, deli, uç ara parçalar ise diğer alet gruplarıdır. Bu aletler Musular'ın av sonrası kasaplık faaliyetlerinin gerçekleştiği bir yer olduğu görüşünü destekler niteliktedir⁸⁸. Yerleşmede ele geçen sayıca dikkat çekici yoğunlukta bulunan kemik aletler içerisinde en yoğun grubu bız ve delici kesiciler olarak adlandırılan aletler oluşturmaktadır⁸⁹. Yerleşmede bulunan öğütme taşı, havan, yassı balta, vurgu taşı, palet ise sürtme taşı alet grubu içerisinde yer almaktadır⁹⁰.

Musular yerleşmesinde ele geçen 8 adet iskelet üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda doğu-batı doğrultusunda ve hocker pozisyonunda gömüldükleri tespit edilmiştir. Açığa çıkartılan mezarlardan iki tanesi taş duvar içerisine gömülmüştür. Bir birey üzerinde gerçekleştirilen antropolojik çalışmalar dişlerindeki aşınmanın Aşıklı Höyük bireylerinden daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Aşıklı Höyük ve Musular insanların besin ekonomisinde bir takım farklılıklar olduğu düşünülmektedir⁹¹.

Yerleşmede yaklaşık 1.500 adet çanak çömlek parçası ele geçmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kronolojik olarak iki farklı çanak çömleğin varlığı tespit edilmiştir. Erken ve geç olarak tanımlanan çanak çömleklerden yüzey toprağı ile karışık şekilde bulunan geç evre çanak çömlekleri Tunç Çağı'na tarihlendirilirken, erken evre çanak çömlekleri ise Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin sonlarına tarihlendirilmektedir⁹².

Balıklı

Aksaray ilinin Gülağaç ilçesine bağlı Gülpınar beldesi sınırları içerisinde bulunan yerleşme Karasu Havzasının ve Balıklı Göl'ün yakınlarında konumlanmaktadır (**Şekil 10**). Aşıklı Höyüğün yaklaşık 13-14 km kuzeydoğusunda bulunan yerleşim 2015 yılında Aşıklı Höyük ekibi tarafından tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları 2018 yılında Güneş Duru'nun bilimsel danışmanlığında ve Aksaray Müzesi başkanlığında başlamış, günümüzde devam etmektedir⁹³.

⁸⁷ Özbaşaran, M. vd. 2007: 275.

⁸⁸ Duru, G. Özbaşaran, M. 2005: 23; Özbaşaran, M. vd. 2007: 276.

⁸⁹ Duru, G. Özbaşaran, M. 2005: 23.

⁹⁰ Özbaşaran, M. vd. 2007: 276.

⁹¹ Özbaşaran, M. 2000: 137-138.

⁹² Özbaşaran, M. vd. 2007: 279.

⁹³ Duru, G. 2018: 165; Duru, G. Kayacan, N. 2018: 95.

Balıklı yerleşmesinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucunda obsidiyen alet yapımı, mimari ve ölü gömme gelenekleri başta olmak üzere aynı tarihlerde ve aynı bölgede bulunan Aşıklı Höyük yerleşmesi ile tamamen farklılık göstermektedir. Balıklı yerleşmesinde mimari kalıntılar yuvarlak planlı, yarı yeraltına gömülü, taş duvarlı, 6 metre çapındaki yapılardan oluşmaktadır⁹⁴ (Şekil 11).

Yerleşmede ele geçen yontmataş grupları içerisinde iki adet çakmaktaşı haricinde geri kalan buluntuların tamamı obsidiyendir. Obsidiyen buluntular üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yonga parçaları, tablet, çekirdek ve dilgi parçalarının bulunmasıyla birlikte alet yapma aşamasının yerleşmede gerçekleştiği kanıtlanmıştır. Obsidiyen aletler içerisinde sayıca en fazla buluntu tespit edilen grup geometrik olmayan mikrolitlerdir. Dilgi, kazıyıcı, kalem gibi aletler diğer buluntu gruplarını oluşturmaktadır⁹⁵.

Geçimleri avcı ve toplayıcılığa dayanan Balıklı insanların hayvansal kalıntıları içerisinde en fazla tavşan ve yabani sığırın tüketildiği tespit edilmiştir. Ardından domuz, at, geyik, koyu/keçi tüketilen diğer hayvanlardır. Bitkisel kalıntılar üzerinde yapılan çalışmalarda ise arpa, çitlembik, emmer buğdayı ve yabani fıstığın tüketildiği tespit edilmiştir⁹⁶. Balıklı yerleşmesinde arkeolojik kazı çalışmaları yakın zamanda başladığı için veriler kısıtlıdır. Dolayısıyla devam eden kazı çalışmaları ilerleyen dönemlerde Balıklı yerleşmesinin tam anlamıyla anlaşılmasını sağlayan veriler sunacaktır.

Aksaray İlinde Yüzey Araştırmaları Sonucunda Tespit Edilen Neolitik Çağ Yerleşimleri

Aksaray ilinde arkeolojik yüzey araştırmaları 1938 yılında Şevket Aziz Kansu tarafından başlamıştır. Fakat gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında Neolitik Çağ'a tarihlenen yerleşim tespit edilememiştir⁹⁷. Bölgede Neolitik Çağ'a tarihlenen yerleşimleri bulmak amacıyla gerçekleştirilen ilk yüzey araştırması 1964-1966 yılları arasında Ian Todd tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında Neolitik Çağ'a tarihlenen Aşıklı Höyük, Değirmen özü ve Sapmaz köy yerleşimleri tespit edilmiştir⁹⁸. 1986-1989 yılları arasında Sachihito Omura başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda İninönü, Hantepesi, Taşkesti yerleşimleri tespit edilmiştir⁹⁹. Bölgede Neolitik Çağ'a tarihlenen yerleşimlerin tespit edildiği diğer bir çalışma 1993-2001 yılları arasında Ufuk Esin başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen proje kapsamında Neolitik Çağ'a tarihlenen Acıyer, Çakılbaşı/Yapılıpınar, Musular, Sırçan Tepe, Yelibelen yerleşimleri tespit edilmiştir¹⁰⁰. Aksaray ilinde Neolitik Çağ'a tarihlenen yerleşimlerin bulunduğu diğer bir yüzey araştırması ise 1995-1996 ve 2007-2012 yılları arasında Nur Balkan-Atlı tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha çok obsidiyen atölyelerini

⁹⁴ Yelözer, S. vd. 2019: 64-65; Kayacan, N. vd. 2022: 392.

⁹⁵ Duru, G. Kayacan, N. 2018: 95; Kayacan, N. vd. 2022: 393.

⁹⁶ Duru, G. 2018: 165.

⁹⁷ Kansu, Ş. A. 1939: 96-97.

⁹⁸ Todd, I. A. 1966: 43-48. Todd, I. A. 1980: 9-124.

⁹⁹ Omura, S. 1990: 71-72, Omura, S. 1992: 542-550.

¹⁰⁰ Esin, U. vd. 1999: 193-194; Gülçür, S. 1994: 193-195; Gülçür, S. 1997a: 405; Gülçür, S. 1999: 113-114.

tespit etmek amaçlı gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında Neolitik Çağ'a tarihlenen Nenezi Dağ (İşlik), Bunuş ve Selime/Yaprakhisar yerleşimleri tespit edilmiştir¹⁰¹. Bölgede gerçekleştirilen diğer bir yüzey araştırması 2002-2007 yılında Burçin Erdoğan başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Daha çok prehistorik topluluklarda tuzun kullanımını araştırmaya yönelik gerçekleştirilen çalışma kapsamında Neolitik Çağ'a tarihlendiği düşünülen Has Süleyman, Karabatak ve Yavşanlı yerleşim yerleri tespit edilmiştir¹⁰². Bölgedeki Neolitik Çağ yerleşimlerinin tespit edildiği son yüzey araştırması 2016 yılında Nurcan Kayacan başkanlığında bir ekip tarafından başlamıştır. Epi-Paleolitik topluluklara ait izleri de bulmayı amaçlayan proje kapsamında Neolitik Çağ'a ait arkeolojik buluntuların saptandığı Akyamaç, Balıklı, Çat, Pınarlı Kaya Sığınağı yerleşimleri tespit edilmiştir¹⁰³ (Şekil 12).

Aksaray ilinde yukarıda bahsedilen yüzey araştırmalarından çok daha fazlası bulunmaktadır. Ancak makalede Neolitik Çağ'a tarihlenen buluntuların veya yerleşimlerin tespit edildiği yüzey araştırmalarına değinilmiştir. Amacının Neolitik Çağ yerleşimlerini bulmak olmadığı, fakat proje kapsamında tespit edilen yerlerin Neolitik Çağ'a tarihlendiği yüzey araştırmaları da yukarıda bulunmaktadır.

Sonuç

Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir köprü konumunda olan Anadolu, kültürel ve tarihsel değerler bakımından dünyadaki sayıca zengin ülkelerden bir tanesidir. Yaşama elverişli iklim koşulları, verimli araziler, hammadde ve su kaynakları açısından zengin olan coğrafya prehistorik çağlardan itibaren yerleşim görmüştür. Anadolu'nun verimli ve kültürel değerler açısından zenginlik gösteren bölgelerinden birisi Orta Anadolu'dur. Orta Anadolu Bölgesinin Kapadokya kesiminde bulunan ve makalenin ana temasını oluşturan Aksaray tarihsel süreç içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Batı Kapadokya kesiminde yer almasına karşın kendine has bir coğrafi yapısı bulunan Aksaray dağlık bölgeden düz ovalara geçişin temsil edildiği, zengin fauna, flora, su ve hammadde kaynaklarını barındırması dolayısıyla Tarihöncesi insanları açısından önemli bir bölgedir. Bahsedilen coğrafyada Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ve ardından gelen diğer dönemlere ait kazısı yapılan önemli yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bilindiği üzere Pleistosen dönem boyunca avcı-toplayıcı ve konar-göçer olarak hayatlarını sürdüren insanlar, Holosen dönemde iklim koşullarının iyileşmesi ve coğrafyanın yaşanılabilir bir alan olmasıyla birlikte kademeli olarak kalıcı konutlar oluşturdıkları yerleşik yaşama geçtikleri ve beraberinde tarım ve hayvancılık yapan topluluklara dönüştükleri dönem Neolitik Çağ olarak adlandırılmaktadır.

¹⁰¹ Balkan-Atlı, N. Cauvin, M. C. 1997: 293-299; Balkan-Atlı, N. vd. 2008: 330; Balkan-Atlı, N. vd. 2011: 266-269.

¹⁰² Erdoğan, B. Fazlıoğlu, İ. 2006: 191; Erdoğan, B. vd.2008: 212-213.

¹⁰³ Kayacan, N. vd. 2019: 200; Kayacan, N. vd. 2022: 390.

Konar-göçer ve avcı-toplayıcı olarak hayatlarını sürdüren insanların tarım, hayvancılık ve yerleşik yaşam olgusu ile birlikte girdikleri değişim sürecinin Aksaray il sınırları içerisinde en iyi izlenebildiği yer yaklaşık bin yıl boyunca kesintisiz olarak iskân edilen Aşıklı Höyük yerleşmesidir. Aşıklı Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmaları yerleşik yaşama geçiş evresi ve bu zaman zarfında doğal çevre hakkında bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca ilerleyen süreç içerisinde kendini sürekli geliştiren insanların tarım ve hayvancılık yapan çiftçiler haline gelmesi ve mimari düzende değişikliklere gittikleri ve buluntu guruplarındaki farklılık ile oldukça zengin arkeolojik veriler sağlamaktadır. Dolayısıyla Aksaray ilinde Neolitik Çağ ile birlikte görülen farklılıkların tespit edilebilmesi açısından Aşıklı Höyük son derece önem taşımaktadır. Öte yandan bahsedilen dönem içerisinde arkeolojik veriler sunan başka bir yerleşim yeri ise yakın zamanda tespit edilen ve kazılmaya başlanan Balıklı'dır. Aşıklı Höyüğün erken evreleri ile çağdaş olduğu düşünülen Balıklı yerleşmesi hakkında arkeolojik verilerin henüz kısıtlı olmasına rağmen Aşıklı Höyük ile farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla bölgede aynı dönemde yaşayan fakat birbirlerinden farklı özellikler gösteren iki kültürün bulunması Aksaray ilinin Neolitik Çağ'ı hakkında yeni soruları beraberinde getirmektedir. Öte yandan Aksaray ilinin Neolitik Çağ'ı hakkında bilgi sağlayan bir başka önemli yerleşim yeri Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönemde kullanılan Musular yerleşmesidir. Yerleşim yerinde konut yapılarının tespit edilememesi çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir alan olduğunu düşündürmektedir.

Aksaray il sınırları içerisinde 1950'li yıllarından itibaren başlayan fakat 1990'lı yıllardan itibaren bir ivme kazanan arkeolojik yüzey araştırmaları bölgenin Tarihöncesi çağlarına ışık tutacak niteliktedir. Gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sayesinde bölgede Paleolitik Çağlardan itibaren Klasik Dönemlere kadar kültürel bulgular tespit edilmiştir. Çağlar boyunca devam eden yaşam izleri bölgenin süreklilik gösteren yaşama elverişli doğal koşulları ve birçok bölgeye geçişi sağlayan yol güzergâhı üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır.

1989 yılında il statüsü kazanan Aksaray'ın gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucunda tarihsel süreç içerisinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Makalenin konusu gereği Neolitik Çağ'ı üzerinde yoğunluk gösterilen bölge Paleolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı ve Geç Dönemlerde insanlar tarafından yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Yukarıda Neolitik Çağ'a tarihlenen kazısı yapılan yerleşimleri ve yüzey araştırması sırasında tespit edilen yerleşimleri anlatılan Aksaray devam eden çalışmalar ile birlikte hiç kuşkusuz yeni keşiflerin ortaya çıkacağı ve adından sıklıkla bahsedilecek bir şehirdir.

Kaynakça

- Atalay, İ. (1996). Pleistosen Sonu ve Holosen Başlarında Anadolu'nun Paleocoğrafya Şartlarına Genel Bir Bakış, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, *Coğrafya Araştırma Dergisi* 4, s. 7-19.
- Aydar, E., Çubukçu, E., Şen, E., Akın, L. (2013). Central Anatolian Plateau, Turkey: incision and paleoaltimetry recorded from volcanic rocks. *Turkish Journal of Earth Sciences* 22, s. 739-746.
- Balkan-Atlı, N., Cauvin, M. C. (1997). 1995 Yılı Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidien Yüzey Araştırması, XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, s. 293-311.
- Balkan-Ath, N. (2005). Paleolitikten Günümüze Obsidiyen, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 19, s. 1-3.
- Balkan-Atlı, N., Kayacan, N., Dinçer, B., Çakan, Y., Astruc, L. (2008). Niğde ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması (Göllü Dağ Obsidiyen Araştırmaları) 2007, XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* III. Cilt, s. 329-346.
- Balkan-Ath, N., Kuhn, S., Astruc, L., Kayacan, N., Dinçer, B., Balcı, S., Grenet, M. (2011). Göllü Dağ Survey 2010, *Anatolia Antiqua* 19(1), s. 259-278.
- Bayer-Altın, T. (2010). Hasan Dağı ve Melendiz Dağı Çevresinde Topografik Faktörlere Göre Yayla Ve Ağılların Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi* 8(2), s. 189-211.
- Belfer-Cohen, A., Bar-Yosef, O. (2000). Early Sedentism in the Near East A Bumpy Ride to Village Life, *Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation*, (edt; by Ian Kuijt) Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- Cauvin, M. C. (1996). L'obsidienne Dans Le Proche-Orient préhistorique: État des recherches en 1996, *Anatolica* XXII, s. 1-31.
- Cauvin, M. C., Balkan-Ath, N. (1996). Raport sur les resherches sur L'Obsidienne Cappadoce, 1993-1995, *Anatolia Antiqua* IV. s. 249-271, Paris.
- Chataigner, C., Poidevin, J. L., Arnaud, N. O. (1998). Turkish occurrences of obsidian and use by prehistoric peoples in the Near East from 14,000 to 6000 BP, *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85, s. 517-537.
- Çıvgın, İ. (2019). Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant'ta Geç Neolitik 1-2 (M.Ö 7000-6300): Geçim ekonomisi, Maddi Kültür, İlk Çanak Çömlekler ve Kültürel Temas, *Current Research İn Social Sciences*, 5(2), s. 95-129.
- Demirtaş, I., Çaylı, P. (2021). Tarihöncesi Dönemlerden İtibaren Obsidiyen Objeler: Güvercinkayası Örnekleri, *TÜBA-AR*, s. 11-32.
- Doğan, U. (2017). Jeoarkeoloji: Aşıklı Höyük Örneği, *Jeomorfoloji Derneği Bülteni* 1, s. 8-18.
- Duru, G., Özbaşaran, M. (2005). A Non-Domestic site in Central Anatolia, *Anatolia Antiqua*, XIII, s. 15-28.

Duru, G. (2013). Tarihöncesinde İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: MÖ 9. Bin Sonu-7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Duru, G. (2018). Değişen Zaman, Dönüşen Geçmiş: Volkanik Kapadokya’da Neolitik, *Anatolia*, 44, s. 157-179.

Duru, G., Kayacan, N. (2018). Volkanik Kapadokya’da Epipaleolitik Toplulukların İzinde: İlk Değerlendirmeler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, s. 91-104.

Erdoğan, B., Özbaşaran, M., Erdoğan, R., Chapman, J. (2003). Prehistoric Salt Exploitation In Tuz Gölü Central Anatolia: Preliminary Investigations, *Anatolia Antiqua* XI, s. 11-19.

Erdoğan, B., Fazlıoğlu, İ. (2006). The Central Anatolian Salt Project: A Preliminary Report On The 2004 And 2005 Surveys, *Anatolia Antiqua*, XIV, s.189-203.

Erdoğan, B., Fazlıoğlu, İ., Yücel, N. (2008). 2007 Yılı Aksaray İli Tuz Gölü Yüzey Araştırması, *XXVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. cilt, s. 211-220.

Esin, U., Harmankaya, S. (1992). Aşıklı Höyük: Akeramik Neolitik Evrede Yeni Bir Kültür Modeli, *Arkeoloji ve Sanat* 14, s. 3-12.

Esin, U. (1994). Akeramik Neolitik Evrede Aşıklı Höyük, *XI. Türk Tarih Kongresi*, s. 29-38, TTK Basımevi, Ankara.

Esin, U. (1998). Paleolitik’ten İlk Tunç Çağının Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası, *Kapadokya*, Ayhan Şahenk Vakfı, s. 62-123.

Esin, U. (1999). Introduction The Neolithic in Turkey: A General Review”, M. Özdoğan, N. Başgelen, (Eds.) *Neolithic In Turkey The Cradle Of Civilization New Discoveries*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul, s. 13-24.

Esin, U., Harmankaya, S. (1999). Aşıklı, M. Özdoğan, N. Başgelen, (Eds.), *Neolithic In Turkey, The Cradle Of Civilisation, New Discoveries*, s. 115-132, İstanbul.

Esin, U., Gülçur, S., Özel, M. E. (1999). Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri 1997 Ortak Yüzey Araştırması, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II. Cilt, s. 187-207.

Esin, U., Harmankaya, S. (2007). Aşıklı Höyük, M. Özdoğan- N. Başgelen (Eds.), *Türkiye’de Neolitik Dönem*, ss. 255-272, İstanbul.

Günel, N. (2013). Türkiye’de İklimin Doğal Bitki Örtüsü Üzerindeki Etkileri, *Acta Turcica*, 1, s. 1-22.

Gülçur, S. (1994). Aksaray, Nevşehir ve Niğde İlleri 1993 Yüzey Araştırması, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 191-214.

Gülçur, S. (1997). Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, s. 401-412.

Gülçur, S. (1999). Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1994 Yüzey Araştırmaları, *Anadolu Araştırmaları*, XV, s.105-136.

Güldoğan, E. (2011). Aşıklı Höyük Sürtmetaş Buluntu Topluluğu, *TÜBA-AR*, 14, s. 41-58.

Harmankaya, S. (1997). Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme, *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri*, II. cilt, s. 13-20.

Hauptmann, H., Özdoğan, M. (2007). Anadolu'da Neolitik Devrim, *İnsanlığın En Eski Anıtları: 12.000 Yıl Önce Anadolu* C. Lichter Yayınevi, Almanya.

İzbırak, R. (1984). Bitkiler Coğrafyası Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Kansu, Ş. A. (1939). Türk Tarih Kurumu Prehistorya Araştırmaları, *Belleten* III/9, s. 93-97.

Kayacan, N., Goring-Morris, N., Duru, G., Taşkiran, Z. F., Yücel, B. (2019). Aksaray Yüzey Araştırması 2016 ve 2017 Yılı Çalışmaları: İlk Yerleşik Topluluklar. *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. cilt, s. 195-206.

Kayacan, N., Goring-Morris, N., Duru, G., Özbaşaran, M. (2022). A Prehistoric Survey İn Cappadocia And a New Early Holocene Site, Balıklı. (Edt. Nishiaki, Y., O. Maeda., M. Arimura), *Tracking the Neolithic in the Near East. Lithic Perspectives on Its Origins, Development and Dispersals*. Leiden, Sidestone Press, s. 387-396.

Kenyon, K. M. (1967). Jericho, *Archaeology* 20, s. 268-275.

Kuzucuoğlu, C. (2019). Geology and geomorphology of the Cappadocia volcanic Province, Turkey. *Mediterranean Geoscience Reviews* 1, s. 163-166.

Kuzucuoğlu, C., Roberts, N. (1998). Évolution de l'environnement en Anatolie de 20000 à 6000 BP", *Paléorient* 23.2, s. 7-24.

Omura, S. (1990). 1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 69-89 Ankara.

Omura, S. (1992). 1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ss. 541-560 Ankara.

Özbaşaran, M., Endoğlu, M. (1999). Musular 1997 Yılı Kazısı, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 631-645, Ankara.

Özbaşaran, M. (2000). The Neolithic Site Of Musular-Central Anatolia, *Anatolica* XXVI, s. 129-151.

Özbaşaran, M. (2003). Musular-Aşıklı İlişkisinde Kireç Tabanlı Yapılar, M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen, (Eds.) *Ufuk Esin'e Armağan- Köyden Kente Yakınoğlu'da İlk Yerleşimler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 361-372.

Özbaşaran, M., Duru, G., Erdoğan, B., Kayacan, G., Kiper, Y. (2006). Musular Kazısı ve Araştırma Projesi, 2003 – 2004, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, Ankara, s. 241-260.

Özbaşaran, M., Duru, G., Kayacan, N., Erdoğan, B., Buitenhuis, H. (2007). Musular. 1996-2004: Genel Değerlendirme, M. Özdoğan, N. Başgelen, (Eds.) *Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 273-283, İstanbul.

Özbaşaran, M., Duru, G., Teksöz, D., Omacan, S. (2010). Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük, TÜBA-KED sayı: 8, s. 215-228.

Özbaşaran, M. (2011a). Eski Anadolu Tarihi Kemalettin Köroğlu, (Eds.) *Anadolu Üniversitesi Yayını*, s. 1-14, Eskişehir.

Özbaşaran, M. (2011b). Re-Starting at Aşıklı, *Anatolia Antiqua*, sayı: XIX, s. 27-37.

Özbaşaran, M. (2011c). The Neolithic on the Plateau, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10.000-323 B.C.E.)*, S. Steadmann, G. McMahon, (Eds.) Oxford University Press, s. 99-124.

Özbaşaran, M. (2012). Aşıklı, M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, Central Turkey*, Archaeology & Art Publications, İstanbul, s. 135-158.

Özbaşaran, M. (2013). Orta Anadolu’nun Neolitikleşme Sürecinde Aşıklı, *Colloquium Anatolicum* 12, s. 1-14, İstanbul.

Özbaşaran, M., Duru, G. (2017). Aşıklı Höyük’te İlk Yerleşim, En Eski Topluluk ve Yaşam, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, cilt: 2, s. 477-487, Bursa.

Özbek, M. (1993). Aşıklı Höyük Neolitik Çağ İnsanları, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 8, ss. 201-213.

Özbek, M. (1994). Aşıklı Höyük İnsanları (1990 ve 1992 Buluntuları), *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 9: ss. 23-31.

Özkan, S. (1994). “ Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX s. 159-172.

Özdoğan, M. (1995). Yakınoğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu Eleştirisel Bir Değerlendirme, *In Memoriam İ. Metin Akyurt Babattin Devam Anı Kitabı Eski Yakınoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler* (Yayınlayan; Nezih Başgelen), İstanbul.

Özdoğan, M. (2002). Devrimlerin Atası Neolitik Çağ, *Arkeoatlas Dergisi*, 1. sayı, ss. 64-108, İstanbul.

Özdoğan, M. (2007c). Mezraa-Teleilat, M. Özdoğan, N. Başgelen, (Eds.) *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.189-202, İstanbul.

Özdoğan, M. (2018). Neolitik Adlmasının Dünden Bugüne Değişen Tanımı, *Azərbaycan Arxeologiyası Xəzər Universiteti Nəşriyyatı* cilt; 21/1, s.12-39.

Özdoğan, M. (2019). Hammadeden Ustalara Tarihöncesi Arkeolojisinde Malzeme, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özsayın, E., Çiner, A., Rojay, B., Dirik, K., Melnick, D., Fernandez-Bolanco, D., Berotti, G., Schildgen, T. F., Garcin, Y., Strecker, M. R., Sudo, R. (2013). Plio-Quaternary extensional tectonics of the Central Anatolian Plateau: a case study from the Tuz Gölü Basin, Turkey, *Turkish Journal of Earth Science* 22, s. 1-24.

Öztañ, A. (2009). Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Neolitik Çağ, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara.

Pinter, N., Scott, A. C., Daulton, P. I., Podoll, A., Koeberl, C., Anderson, R. S., Ishman, S. E. (2011). The Younger Dryas impact hypothesis: A requiem, *Earth-Science Reviews*, sayı: 106, s. 247-264.

Roberts, N. (2014). Roberts N, (2014). The Climate Of Neolithic Anatolia, M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey: 10500-5200 BC: Enviroment, Settlement, Flora, Fauna, Dating, Symbols of Belief, with Views From North, South, East, And West*, vol:6, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 67-94, İstanbul.

Schoop, U. D. (2005). The Late Escape of the Neolithic from Central Anatolia Plain, C. Lichter (Eds.), *How Did Farming Reach Europe?*, *BYZAS* 2, s. 41-58.

Smith, D. E., Harrison, S., Firth, C. R., Jordan, J. T. (2011). The early Holocene sea level rise, *Quaternary Science Reviews* Vol; 30, s. 1846- 1860.

Stiner, M. C., Özbaşaran, M., Duru, G. (2021). Aşıklı Höyük: The Generative Evolution of a Central Anatolian PPN Settlement in Regional Context, *Journal of Archaeological Research*.

Şenkul, Ç., Özdemir, M. A., Eastwood, W. J. (2012). Vegetation Cover and Climatic Conditions of Southwest Anatolia according to the Pollen Records during Early to Mid-Holocene, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* cilt; 12, s. 1-11.

Tekin, H. (2019). Tarih Öncesinde Mezopotamya Yeni Yaklaşımlar Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji, *Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, 2. Baskı, Ankara.

Tekocak, M. (2012). 2010 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Aksaray (Kapadokya), B. Söğüt (Eds.), *Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, s. 623-648, Ege Yayınları, İstanbul.

Todd, I. A. (1966). Surface Finds From Various Sites: Central Anatolia, *Anatolian Studies* 16, s. 43-48.

Todd, I. A. (1980). The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period, *SMEA Volume I.X*, Göteborg.

Turoğlu, H. (2011). Buzullar ve Buzul Jeomorfolojisi, Çantay Yayıncılık, İstanbul.

Verhoeven, M. (2002). Transformations of Society: The Changing Role of Ritual and Symbolism in the PPNB and the PN in the Levant, Syria and South-East Anatolia. *Paléorient*, 28(1), s. 5-13.

Watkins, T. (1992). The Beginning of the Neolithic: Searching for Meaning in Material Culture Change. *Paléorient*, 18(1), s. 63-75.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Woldring, H. (1998). A Pollen Diagram From a River Sediment in Central Anatolia, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 1, s. 105-111, Ankara.

Yaman, I. A. (2016). Aksaray İli Prehistorik Dönem Yerleşim Alanları, *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Kültür, Tarih, Din, Medeniyet)*, s. 393- 410, Aksaray.

Yaman, İ. D. (2019). Aksaray İli Arkeoloji Araştırmaları, *Turkish Studies Social Sciences* 1(6), s. 3523-3547, Ankara.

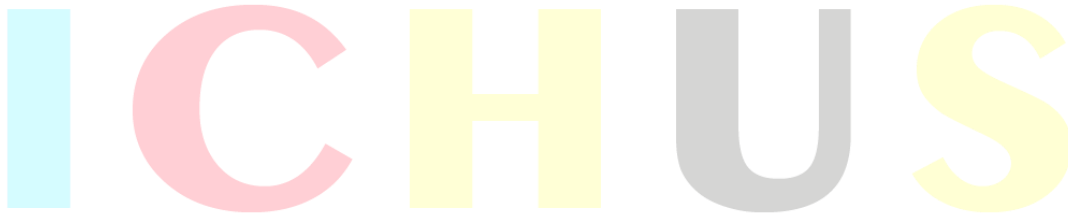
Yaman, İ. D. (2020). Aksaray İli ve Çevresinde En Eski Yaşam İzleri: Paleolitik Çağ, *TÜBA-AR* 26, ss. 11-25.

Yelözer, S., Kayacan, N., Özbaşaran, M., Duru, G. (2019). Volkanik Kapadokya’da Neolitiğin Başlangıcı, *Kapadokya Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras*, M. Hakman (Ed.) s. 49-82, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

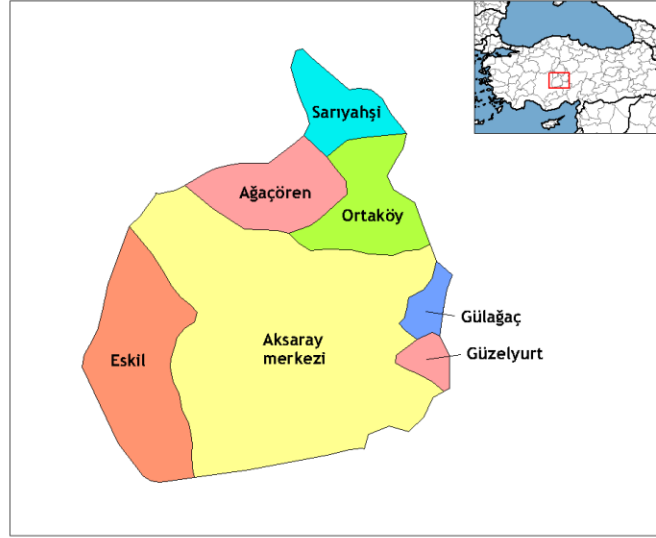
Yıldırım- Balcı, S. (2011). Aşıklı Höyük Obsidiyen Teknolojisi, *TÜBA-AR* 14, s. 19-39, İstanbul.

Zeist, W., Roller, G. (1995). Plant Remains from Aşıklı Höyük, A Pre-Pottery Neolithic Site in Central Anatolia, *Vegetation History and Archaeobotany* 4, s. 179-185.

Zeist, W., Roller, G. (2003). Some notes on the plant husbandry of Aşıklı Höyük, W. Van Zeist (Ed.), *Reports on archaeobotanical studies in the Old World*, The Groningen Institute of Archaeology, s. 115-142.

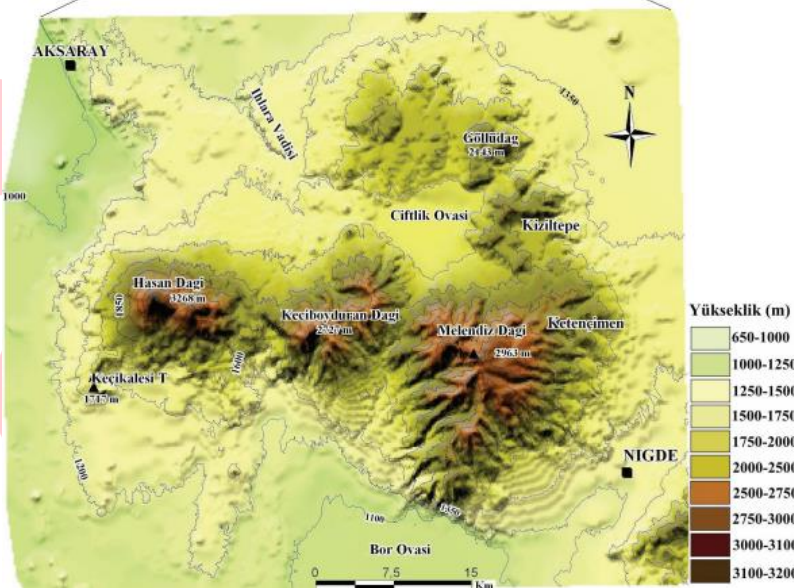

Ek 1

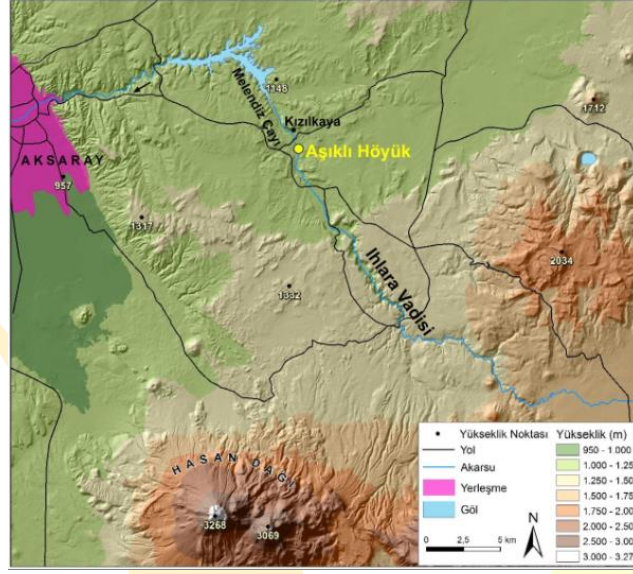
Şekil 1: Aksaray Haritası

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Aksaray_ilindeki_yerle%C5%9Fim_yerleri_listesi)

Şekil 2: Aksaray'ın Güneydoğusunda Bulunan Volkanik Oluşumlu Dağlar
(Bayer-Altın, T. 2010: 191.)

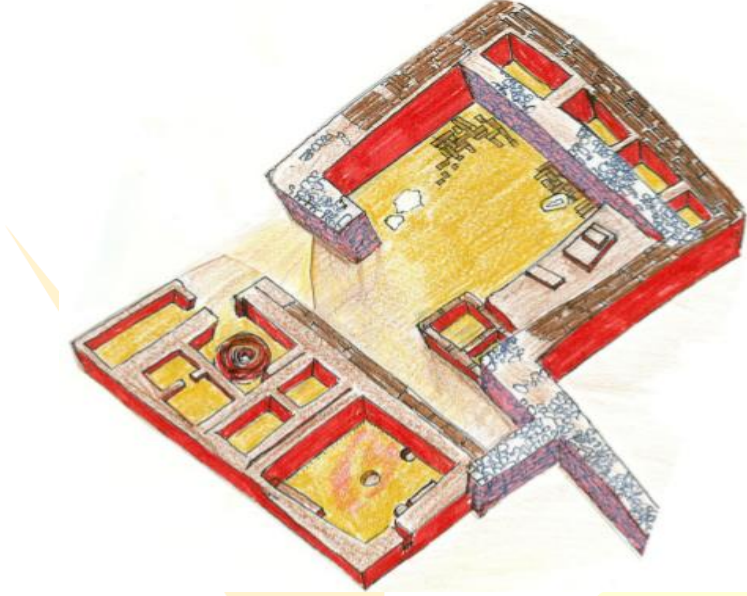

Şekil 3: Melendiz Nehri
(Doğan, U. 2017: 11.)

Şekil 4: Aşıklı Höyük Havadan Görünüm
(Duru, G. 2013: 325.)

Şekil 5: Özel Amaçlı Yapılar (T ve HV Binaları) Canlandırma
(Duru, G. 2013: 336.)

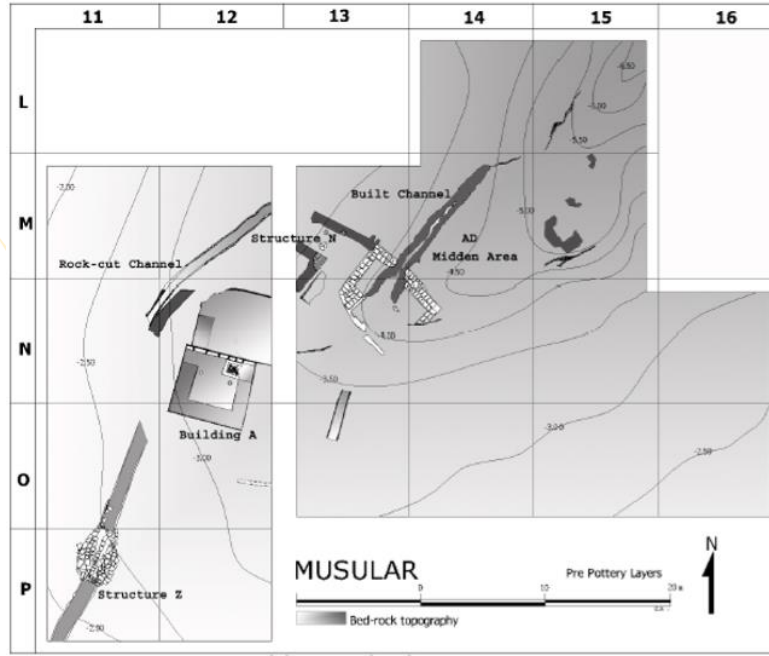
Şekil 6: Aşıklı Höyük Buluntu Grubu
(Esin, U. Harmankaya, S. 2007: 270.)

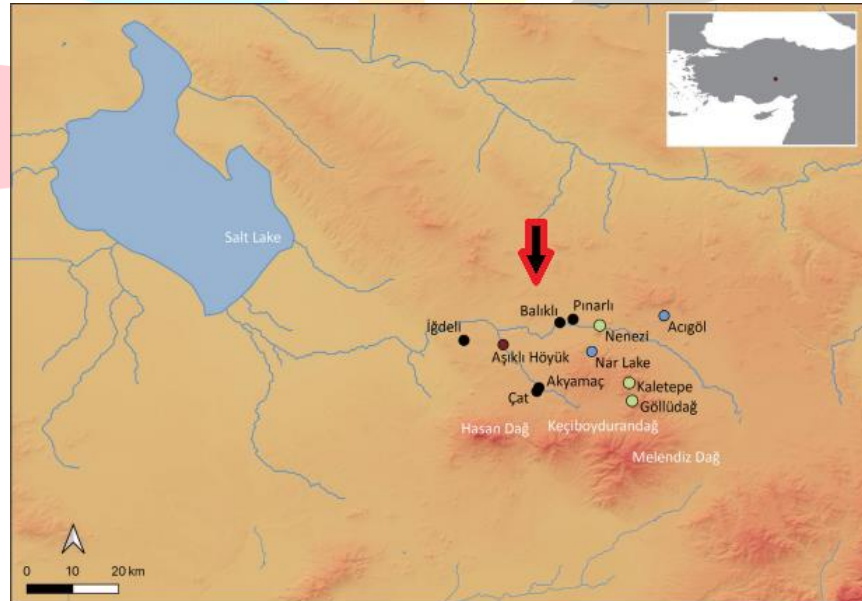
Şekil 7: Trepanasyon (Kafatası Delgi, Beyin Ameliyatı) Uygulaması
(Yaman, İ. D. 2019: 3535)

Şekil 8: Musular Yerleşmesinin Havadan Görünümü, Üstteki Aşıklı Höyük
(Tay Project)

Şekil 9: Musular Yerleşmesi Planı
(Duru, G. 2013: 336.)

Şekil 10: Balıklı Yerleşmesi
(Kayacan, N. vd. 2022: 389.)

Şekil 11: Balıklı, Yuvarlak Planlı Yapılar
(Kayacan, N. vd. 2022: 392.)

Şekil 12: Orta Anadolu Bölgesinde Neolitik Çağ Yerleşimleri
(Özbaşaran, M. 2011c: 101.)

Toplumsal Hafıza Çalışmalarına Bir Örnek: 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi Yalova Sözlü Tarih Çalışması

Çağhan SARI¹

Mariam MESABLISHVILI²

Noah Berk KILIÇ³

Özet

Türkiye'nin 20. Yüzyılda yaşadığı en büyük doğal afetlerden biri 17 Ağustos 1999 Marmara Depremidir. 16 Ağustos'u 17 Ağustos'a bağlayan gece, saat 03.02'de başlayan deprem 45 saniye sürmüştür. Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde, 17 kilometre derinlikte meydana gelen depremin merkez üssü Kocaeli/Gölcük'tür. Bu nedenle Gölcük Depremi olarak da nitelendirilmektedir. Richter ölçeğiyle 7.4 şiddetinde meydana gelen depremde resmi kaynaklara göre 18.373 kişi hayatını kaybetmiş, 48.901 kişi yaralanmıştır. Toplam 285.211 konut ve 42.902 iş yeri, derecelerine göre hasar görmüş veya yıkılmıştır. Depremi üzerinden 23 yıl geçmesiyle, Türkiye'nin geride bıraktığımız yüzyıldaki en büyük doğal afetleri arasında gösterilen bu deprem, Tarih araştırmaları sahasına intikal etmiştir. Bu bağlamda, depremi yaşamış insanlar ile sözlü tarih çalışması yapılarak elde edilen bulguların, elektronik ortamda kurulan bir sözlü tarih müzesinde ve hafıza arşivinde araştırmacılara sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda göçük altında kalma, yaş ve statü kriterleri göz önüne alınarak Yalova'dan dört mülakat yapılmıştır. Çalışma kapsamında deprem sırasında Yalova Belediye Başkanı olan Yakup Bilgin Koçal, dönemin lise öğrencisi Hasan Usta, emekli Ayşe İleri ve bankacı Şafak Özkan ile görüşülmüştür. 17 Ağustos 2021 tarihinde Yalova'da deprem anıtı ziyareti ile görsel tarih hafızasına dair örneğin incelenerek tespit edilen eksiklikler, bildirinin sonuç kısmında gösterilmiştir. Bu çalışmada sözlü tarih kaynaklarının yanında telif eserler ve makalelerden istifade edilmiştir.

Keywords/Anahtar Kelimeler: 17 Ağustos 1999, Marmara Depremi, Sözlü Tarih, Yalova

¹Bilim Uzmanı, Öğretmen, Özel Acarkent Doğa IB Anadolu Lisesi, Orcid: 0000-0002-1851-6123

² Öğrenci, Leiden University, Political Science International Relations and Organizations, Orcid: 0000-0002-0527-9704

³ Öğrenci, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Orcid: 0000-0003-4422-3428

GİRİŞ

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi hakkında YÖK Tez veri tabanında dördü doktora, biri Tıpta Uzmanlık olmak üzere toplam 59 lisansüstü tezinin hazırlandığı görülmüştür. Psikoloji, Eğitim, Mimarlık, İnşaat Mühendisliği, Jeoloji Mühendisliği, Jeofizik Mühendisliği, Gazetecilik, Kimya, Sosyal Hizmetler, Sosyoloji, Halk Sağlığı, Çevre Mühendisliği, Ekonomi, Çalışma Ekonomisi, Şehircilik ve Bölge Planlama, Kamu Yönetimi, Deprem Mühendisliği, Jeodezi ve Fotogrametri, Coğrafya ve Hemşirelik alanlarında hazırlanan bu çalışmalara henüz Tarih bilminde çalışmalar dahil olmamıştır. Bu hususta etkili olanın bir olayın tarihe intikal etmesi için üzerinden geçen süre ilkesi olmalıdır. Tarihçi Prof. Dr. Fuat Köprülü, yirminci yüzyılda, bir olayın tarih sayılabilmesi için asgari olarak olaydan 100 yıl geçmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ahmet Zeki Velidi Togan da bu görüştedir (Togan, 2019: 28). 20. Yüzyılda teknolojik ilerleme hızının göz önüne alınarak olayların tarihe intikali ile ilgili kesin süreler biçmek yerine olayın bütün sonuçlarının tamamlanmasının göz edilmesi ilkesi kabul görmüştür (Öztürk, 2014: 98). Bu nedenle Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, üzerinden 50 yıl geçen belgeleri araştırmacılara sunmaya başlamıştır (Yalçın, 2010: 45). Bu uygulama da yeterli gelmeyerek bugün üzerinden otuz yılı dolduran belgeler de açılmaktadır. Prof. Dr. Fatma Acun'un "Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi" isimli eserinde Türkiye'deki arşivlerin -Cumhuriyet Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi- 15-20 yıl öncesine ait evrakların da araştırmacılara sunulduğunu vurgulamaktadır (Acun: 2017: 10). Depremi üzerinden 23 yıl geçmesiyle toplumsal ve siyasi sonuçlarının tespit edilmesinin Tarih bilimi metodolojisi ile hazırlanacak çalışmalarla elde edileceği kuşkusuzdur.

YÖNTEM

Sözlü Tarih çalışması izlenerek, dört depremzede ile mülakat yapılmıştır. Deprem sırasında lise öğrencisi olan Hasan Usta, 72 saat göçük altında kalmıştır. Bankacı Şafak Özkan 30 saat göçük altında kalmış ve kurtarıldıktan sonra dört ameliyat geçirmiştir. Mülakat yapılan isimler arasında o dönem emekli olan Ayşe İleri mülakat yapılan isimler arasında en yaşlı katılımcıdır. Dönemin Yalova Belediye Başkanı Yakup Bilgin Koçal, depremzede olmasının yanında deprem bölgesindeki yerel idarecilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm yolları üzerinde sorulara yanıt vermiştir. Dört katılımcıya, 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin öncesinde 16 Ağustos gündüz saatlerinden başlayarak depremin 24 saati sorulmuştur. Akabinde göçük altında kalan katılımcılara, enkazda kaldıkları süre zarfında hatırladıkları anlar ve sonrasında yaşadıkları sağlık sorunları sorulmuştur. Belediye Başkanına, yerel idareci olarak karşılaştığı güçlükler etrafında sorular şekillenmiştir. Mülakat kısımlarında soruyu yönelten araştırmacıların isimleri baş harfleriyle gösterilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde 17 Ağustos ile ilgili detaylı bilgiler verilirken, ikinci bölümde mülakatlara yer verilmiştir. İlk üç mülakat, katılımcıların yaşlarına göre sıralanırken, yerel idareci ile mülakatımız sorularla ayrı bir kategoriye teşkil ettiği için son bölümde verilmiştir. Birinci bölümde telif eserler ve makaleler kaynakçayı oluşturmaktadır. İkinci

bölümde metnin insicamını bozmamak adına açıklamalar dipnotlarda verilmiştir. Ekler bölümünde proje raporunda sınırlı sayıda fotoğrafa yer verilirken diğer görseller ve görüşme video kayıtları sistem üzerinden sunulmuştur.

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ve Türkiye'nin Deprem Tarihine Kısa Bakış

İnsanlık tarihinde yer alan doğal afetler arasında, depremler teknolojik gelişmeler karşısında oluşumlarının engellenememesi ve ne zaman olabilecekleri sorusuna yanıt verilememesiyle önemlidir. Türkiye, deprem kuşakları üzerinde bir coğrafyada bulunmaktadır. Belli başlı üç deprem bölgesine ayrılan Türkiye'de en çok kırılmanın yaşandığı Kuzey Anadolu Fay hattıdır (Fırat, 1996: 420). Doğuda Van, Varto ve Erzincan'dan başlayarak Batıda Çanakkale'ye kadar uzanan bu fay hattının birinci kuşağı 1400 km. uzunluğundadır. İkinci kuşak, Ege bölgesinde, üçüncü kuşak, Antakya'dan uzanarak Bingöl

Karlıova'da birinci kuşakla birleşmektedir (Fırat, 1996: 420). Tarihten günümüze irili ufaklı birçok depremin meydana geldiği Anadolu coğrafyasında, depremlerin beraberinde can ve mal kayıpları yaşanmıştır (Kolukırcı ve Tuna, 2009: 287). Marmara bölgesindeki etkili olan depremlerin tarihine bakıldığında arşiv kayıtlarıyla sabit bilinen en eski deprem, 16 Ocak 1489 yılında meydana gelmiştir (Ürekli, 1999: 9). 22 Ağustos 1509 tarihinde meydana gelen deprem, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da büyük hasarlara yol açmıştır (Ürekli, 1999: 9). 24 Mayıs 1719 tarihli depremde, Kocaeli'nde ve İstanbul'da ciddi hasarlar olmuş, Edirnekapi'daki Mihrimah Sultan Camii'nin kubbesi çökmüş, Yedikule ve Ahırkapı arasındaki surlar tahrip olmuştur (Ürekli, 1999: 13). Marmara bölgesinde 19. Yüzyılda yaşanan en büyük deprem 1894 depremidir. Bu deprem için bazı kaynaklarda "1894 İstanbul Depremi" başlığının atılmasına rağmen dönemin araştırmalarında depremin merkez üssü tespit edilemediği için İletişim Yayınları, Fatma Ürekli'nin kitabına "1894 Depreminde İstanbul" başlığını uygun gördüğü notunu düşmüştür. 10 Temmuz 1894'te meydana gelen depremin ardından D. Eginits ve H. Kiepert'e rapor ve haritalar hazırlanmıştır.⁴ Bu raporlarda depremin birinci bölgesi Çatalca'dan Adapazarı'na olan ve İzmit Körfezi yakınındaki Katırlı ve Maltepe köylerini de içine almaktadır (Ürekli, 1999: 17). Birinci bölgede etkilenen yerleşim yerleri; Adapazarı, İzmit, Gebze, Kartal, Adalar, Üsküdar,

İstanbul, Büyük ve Küçük Çekmece, Çatalca, Maltepe, Bozburun, Yalova, Karamürsel ve Sapanca'dır (Ürekli, 1999, 18). Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 27 Aralık 1939 yılındaki Erzincan depremi sonuçları itibarıyla en büyük depremler arasındadır.⁵ 19 Ağustos 1966'da 6,9 büyüklüğünde Varto depremi, 2394 kişinin yaşamını yitirmesine neden olurken, 1967'de 7,2 büyüklüğünde Mudurnu, 1970'te yine 7,2 büyüklüğünde Gediz depremleri yaşanmıştır. 24 Kasım 1976 tarihinde Van Muradiye'de 3840 kişinin yaşamını yitirdiği depremde can kaybını yükselten bir diğer faktör, hava sıcaklığının -17'ye kadar düşmüş olmasıdır.⁶ 30 Ekim 1983 yılında Erzurum'da meydana gelen depremde 1150 kişi yaşamını yitirmiş, 1142 kişi yaralanmış, 3241 konut ağır hasar almış veya yıkılmış, 3007 konut orta hasar, 4085 konut hafif hasar görmüştür (Fırat, 1996: 422). 13 Mart 1992'de deprem bir kez daha Erzincan'ı vurmuştur. 653 kişi yaşamını yitirmiştir. 1 Ekim 1995 yılında meydana gelen

⁴ Kiepert'in hazırladığı harita, Ürekli'nin kitabında gösterilmiş, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki künyesi de verilmiştir. Haritanın arşiv künyesi: BOA, YEE, Nr. 11. 14. 126. C.

⁵ <https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=65> (Son erişim: 10 Ocak 2022).

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-510-yillik-deprem-tarihi/1407096> (Son erişim: 10 Ocak 2022).

Afyon Dinar depremi, 6.2 büyüklüğüne yaşanmış, 90 kişinin yaşamını yitirmesine yol açmıştır.⁷ 1924 yılından 1996 tarihine kadar Türkiye’de 5.0 şiddetinden büyük 102 deprem meydana gelmiştir. Bu depremlerde yaklaşık 60.000 insan hayatını kaybetmiş, 330.000’den fazla yapı yıkılmıştır (Fırat, 1996: 423-424).

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi

Türkiye, 18 Nisan 1999’da yerel ve genel seçimlere gitti. Genel seçimlerde Demokratik Sol Parti %22,2 oranıyla 136 milletvekili, Milliyetçi Hareket Partisi %18,0 oranıyla 129 milletvekili, Fazilet Partisi %15,4 oranıyla 111 milletvekili, Anavatan Partisi %13,2 oranıyla 86 milletvekili, Doğru Yol Partisi de %12,0 oranıyla 85 milletvekili kazandı (Günel, 2009: 381). Genel seçimler sonucunda DSP, MHP ve ANAP’ın ortaklığında koalisyon hükümeti kuruldu (Aydın ve Taşkın, 2015: 447). Aynı gün yapılan yerel seçimlerde Kocaeli Belediyesi Başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi adayı Sefa Sirmen oldu. (Turan, 2008: 421). Sakarya Belediyesi FP adayı Aziz Duran olurken Yalova Belediyesi Başkanlığına ANAP’tan Yakup Bilgin Koçal seçildi.⁸ 1999 yılının Ağustos ayına yaklaşırken siyasi gelişmeler bu şekildedir.

17 Ağustos 1999’ün ilk saatlerinde Türkiye, yirminci yüzyılın en büyük doğal afetlerinden birini yaşadı. Gece yarısından sonra saat 03.02’de merkez üssü Kocaeli Gölcük olan deprem, 7,4 şiddetinde 45 saniye sürdü (Gürsel, 2003: 631). Kocaeli, Sakarya, Yalova, İstanbul, Bolu, Bursa, Eskişehir ve Zonguldak’ta ciddi can ve mal kayıpları yaşandı. TEM otoyolu ile İzmit-Arifiye tren yolunda kısmi hasarlar meydana geldi. Ülke genelinde elektrik kesintileri yaşanırken, telefon hatları çöktü. Deprem, Türkiye nüfusunun ve sanayisinin en yoğun olduğu bölgeleri vurması, afetin boyutlarını felakete götürdü. Deprem, ilk yirmi dört saatte 300’den fazla artçı sarsıntı yaşandı. Deprem, hemen ardından uluslararası yardım kuruluşları ve farklı ülkelerden yardım ekipleri Türkiye’ye doğru yola çıktı. Türkiye’nin en büyük rafinerisi Tüpraş’ta depremin etkisiyle bir bacanın yakıt tankına düşmesiyle çıkan yangın, 20 Ağustos günü anca kontrol altına alınabildi (Gürsel, 2003: 632). Deprem, yarattığı facia boyutlarının bu denli yüksek olmasının nedenleri şöyle açıklanabilir: Depreme uygun olmayan mimari ve/veya taşıyıcı sistem, yapım (uygulama) hataları, kalitesiz ve eksik malzeme kullanımı, mevzuat eksikliği ve denetimsizlik (Altındal ve Konak, 2002: 147). Uluslararası kuruluşlar ve elliden fazla ülkenin yardım elini uzattığı süreçte, Türkiye, ön hazırlığın olmaması nedeniyle afet bölgelerine ilk 24 saat erişim gücü yaşadı. Birkaç sivil gönüllünün oluşu Arama Kurtarma Timi (AKUT) başarılı bir sınav vererek ön plana çıktı. Organizasyonsuzluktan ötürü Marmara bölgesinde otoyollarda yardım konvoyları, ulaşımın aksamasına neden oldu (Özügür, 2000: 331). 19 Ağustos’ta, yaz mevsiminin de etkisiyle enkaz altında hayatını kaybedenlerin bir salgına neden vermemeleri endişesiyle toplu defin kararı alındı. Ailesi veya yakını bulunamayan naaşlar, fotoğraflanıp numaralandırılarak defnedildi. Bu işlemler, depremden sonra resmi can kayıplarının ötesinde kaybolan naaşlar iddiasına neden oldu.⁹ Depremde resmî açıklamalara göre 17.840 kişi hayatını kaybetti, 43.953 kişi yaralandı (Gürsel, 2003:

⁷ <https://deprem.aku.edu.tr/1-ekim-1995-dinar-depremi-ms6-1/> (Son erişim: 10 Ocak 2022).

⁸ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1999/BelediyeBaskanligi/Pdf/1999Mahalli-BelediyeBskTumu.pdf> (Son erişim: 10 Ocak 2022).

⁹ Mülakat gerçekleştirdiğimiz Hasan Usta, Yalova sahilindeki dolgu çalışmalarında böyle bir tabloyla karşılaştığını belirtirken, Belediye Başkanı Yakup Bilgin Koçal bunu doğrulamaktadır.

632). Sonrasında düzenlenen son araştırmalar neticesinde resmi rakamlar, can kaybı sayısı 18.374, yaralı sayısı 36.948 oldu. Ağır hasarlı konut 93.618 olarak belirlendi (Aktürk ve Albeni, 2002: 2). Depremde en çok hasar alan illerin başında Kocaeli, Sakarya ve Yalova geldi. Yalova, birinci dereceden deprem bölgesinde yer alıyordu (Turan, 2009: 38). Yalova depremin merkez üssüne 59 km. uzaklıktaydı (Turan, 2009: 46).¹⁰ Depremin Yalova'daki hasar bilançosu şöyle oldu: 2504 kişi hayatını kaybetti, 9.462 ev, 727 işyeri ağır hasarlı, 1036 işyeri orta hasarlı, 12.685 ev ve 1881 iş yeri hafif hasarlı olarak kaydedildi (Turan, 2009: 48). 17 Ağustos depreminin akabinde 12 Kasım 1999'da Düzce'de de 7.2 şiddetinde depremle sarsılan Türkiye, kırılğanlıkların olduğu ekonomiye ağır darbe vurdu, ekonomik planlamaları sekteye uğrattı (Ahmad, 2019: 181).

17 Ağustos 1999 Marmara Depreminde Yalova'daki Depremzedeler ile Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması

Depremin üzerinden geçen seneler içinde birçok anma etkinliği yapılmıştır. Toplumsal hafızanın dinamikleri arasında en önemli unsur olan mekân, özellikle deprem anma törenlerinde ortaya çıkmıştır (Erdem, 2019: 151). Anıtların yanında toplumsal hafızanın bilgi aktarım yolu olan sözlü anlatımlar burada devreye girmektedir. Depremzedeler ile gerçekleştirilen mülakatların tam metinleri kayıtlardan deşifre edilerek hazırlanmıştır. Görüşmeler sırasında 17 Ağustos ve 6 Kasım 2021 tarihlerinde Yalova Deprem Anıtı ziyaret edilmiştir.

Depremzede Hasan Usta ile Mülakat

Hasan Usta ile 17 Ağustos 2021 tarihinde depremin yıl dönümü anma programından bir saat önce görüşülmüştür. Deprem sırasında 17 yaşında bir genç olan Usta, elli sekiz saate yakın bir süre enkaz altında kalmıştır. Görüşmenin tam metni şöyledir:¹¹

Soru: Kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

Hasan Usta: 1982 doğumluyum ismim Hasan Usta'dır. 1996 yılında İstanbul'dan Yalova'ya taşındık.

Soru: 16 Ağustos 1999 günü hakkında ne hatırlıyorsunuz?

H.U.: 16 Ağustos'tan önce 10 Ağustos'ta çok şiddetli bir fırtına oldu. 16 Ağustos'ta ise aşırı bir sıcak vardı sıcaktan uyuyamıyorduk. O gece aşırı derecede gök yüzünde yıldız vardı.

Soru: 12 Ağustos 1999 günü yaşanan güneş tutulmasını hatırlıyor musunuz?

H.U.: Evet hatırlıyorum hatta izlemek için dışarı çıktık ancak bizzat göremedim.

Soru: 17 Ağustos 1999 Deprem gününü anlatır mısınız?

H.U.: Deprem zamanı henüz 17 yaşındaydım. Tek başıma kalıyordum evde. Deprem olduğu sırada yarı uyanık haldeydim. İlk darbeye yerimden zıpladım. Eve hırsız girdiğini sandım, ardından bir

¹⁰ İhsan Murat Turan, 2009 yılında hazırladığı Doktora tezinde, bu tarihten itibaren Yalova'da büyük etki yaratacak bir deprem ihtimalini %60 öngörmektedir. (Turan, 2009: 45).

¹¹ Görüşmeden sonra Hasan Usta ile Yalova Deprem Anıtı ziyaret edilerek saha çalışması da yapılmıştır. Kendisine teşekkür amacıyla 7 Kasım 2021 tarihinde bir ziyaret daha yapılmıştır.

uğultu başladı, çok kuvvetli bir uğultu. 46 saniye sürdüğünü söylediler ama bana daha uzun geldi. İlk vurma darbesinden sonra (Depremi ilk hissettiği an) kafama bir şeylerin döküldüğünü hissettim. Küçüklüğümde bana anlatılan vefat ettikten sonra gelen sorgu melekleri tarzı şeyler aklıma gelmeye başladı ölüm psikolojisine girmiştım. Alt katımda oturan Musa isimli bir arkadaşım vardı, beraber oyunlar oynadığımız bir arkadaşımı onun bağırs seslerini duydum. Deprem sırasında onun üzerine kolon düşmüştü, 20 saat boyunca onun acılar içinde bağırsını duydum, onunla iletişim kurmaya çalıştım ancak acısından herhalde bana cevap veremiyordu.

Soru: Enkaz altında kaldığımızı nasıl anladınız? O şoku nasıl atlattınız?

H.U.: Artçı depremler olmaya başladı, o depremler oldukça sıkıştığım alan daralmaya başladı. Tabi enkaz altında kalınca etraf toz içinde bende arkadaşım Musa'ya seslenirken boğazımın kurumaya başladığını hissettim, bunun için kendimce önlemler aldım. Ben mutfak ile odamın duvarları arasında kaldım, annemin hazırladığı çilek reçellerini gördüm. Onlara ulaştım elimle ve alabildiğim kadar ağzıma götürdüm ancak reçel beni çok susattı. Uyumam gerektiğini düşünüp uyudum ama ne kadar uyuduğumu hatırlamıyorum bana çok derin uykular gibi geldi ama belki de 30 dakika veya daha kısa sürmüştü olabilir çünkü o ara zaman algım kayboldu dediğim gibi öleceğim psikolojisindeydim.

Soru: Yani deprem olduktan sonra ne kadar bir süreden sonra bilincinizin yerine geldiğini bilmiyorsunuz?

H.U.: Evet hatırlamıyorum sadece uyandıktan sonra dilimin olmadığını hissine kapıldım. Yavaş yavaş ölüme gittiğimi düşünüyorum. O sırada istemeyerek reçeli ağzıma götürüyorum istemiyorum çünkü susatıyor ancak istiyorum da yani kısaca ne yapacağımı bilemiyorum panik halindeydim. Sonra arkadaşım ile iletişimin kesildi kendisinin vefat ettiğini sonradan öğrendim. Bizim binaya kepçe sokmuşlar kepçenin manevralarının beni daha daralttığını hissettim. Zaten enkaz altında kalan birçok insan kurtarılmaya esnasında kepçelerden dolayı can verdi. Benim dayım kepçeyi engellemiş binaya daha fazla girmesin diye. Sonradan yavaş yavaş dışardaki sesleri algılamaya başladım enkaz altında kalınca zaten kulağımın içine sıva parçaları girmiş onlar çıktı kulağımdan. Elimin kesildiğini hissettim ampul kırıklarından.

Soru: Enkazda ne kadar kaldınız, çıkarıldıktan sonra ne hatırlıyorsunuz?

H.U.: 54 ya da 58 saat kaldım enkazda. Çıktıktan sonra ilk hatırladığım dayımın elini gördüm, elinde tırnağının olmadığını gördüğüm. Yani gözümü tam açamıyorum ama buğulu bir şekilde artık bana ulaşmak için çıplak elle mücadele ettiğini ve bu yüzden tırnaklarının kalmadığını gördüm. Böbreğimin bir tanesini alacaklarmış susuzluktan ve çok toz yutmaktan. Musa ile iletişime geçmek beni çok yordu ama başka tutunabileceğim dalım yoktu, tek umudum onunla kurmaya çalıştığım iletişimdi sonra öğrendim ki Musa'nın tüm ailesi vefat etmiş benim kadar şanslı değillermiş maalesef giriş kolonun altında kalmışlar, ben ise duvar arasında kaldım yataktan düşüp nasıl olduğunu anlamadığım bir şekilde

resmen yaşam üçgeni gibi bir alana itildiğimi hissettim, yatağımın üstüne dokunduğumda beton tabliye vardı belki düşmesem bende arada ezilecektim.

Soru: Peki sizi kurtaran ekip ile olaydan sonra bir tanışma veya bir temas oldu mu?

H.U.: Olmadı, ben çıktıktan sonra bir tek dayımın tırnağını gördüm ve beni helikopterle hemen GATA'ya kaldırdılar. Helikopterdeyken böyle bir kafamı uzatmaya çalıştım ve o zaman daha ilk defa binmiştim helikoptere zaten yaşadığım olay ve ilk defa helikoptere binmenin verdiği panikle hatırladığım aşağıya baktığımda her yerin enkaz olduğuydu. Burada ilerde bir fırın var Öncü Fırın orda yangın çıktığını gördüm helikopterden, sonradan duyduğum kadıyla da orda insanlar yanarak can vermiş. Orası hala ekmek fırını olarak hizmet veriyor o olaydan çok etkilenmiştim çünkü orada da bir arkadaşım vefat etti. Beni ameliyat edecekler ama sonradan böbreğimin fonksiyonlarının çalıştığını fark ediyorlar ve ciddi iğneler yedim.

Soru: Taburcu olduktan sonra depreme dair ilk bilgileri nasıl aldınız? Dayınızı mı söyledi yoksa anne babanızdan mı duyduunuz?

H.U.: Taburcu olduktan sonra ilk gittiğim yer Hacımehmet Ovası oldu, oraya gitmek istedim çünkü orada da arkadaşlarım vardı. Üstümde atletle hemen oraya gittim. Oraya gittiğimde gördüğüm her yerin darmadağın olduğuydu, içimi bir korku sardı, ben buradan mı çıktım diye. Ardından teyzemin ve kızlarının Gölçükte vefat ettiğini öğrendim. Bizim akrabalarından 6 kişi vefat etti. Çok enteresan onlar 9. katta vefat etti ben 2. katta üstüme 4 kat çöktü ve kurtuldum onlar kurtulamadı. Teyzemin kızlarından biri öd patlamasından vefat ediyor diğeri ise nişanlısı asker, askeriye den sesini kaydedip kaset olarak göndermiş yatarken onu açıp dinlerken yatakta vefat ediyor.

Soru: Depremden öncesine kadar deprem hakkında herhangi bir bilgi veya okul tarafından verilmiş bir bilginiz var mıydı?

H.U.: Hayır herhangi bir bilğim yoktu. 12-13 yaşlarındayken İstanbul'da çok fazla kar yağmıştı o zaman bir deprem olmuştu hepimiz o karda dışarı çıkmıştık. (Usta'ya o senenin hatırlatması yapıyor) Evet muhtemelen ama çok büyük bir şey olmamıştı ilk deprem algısı o zaman oluştu çocukken. Bizim için eğlence gibi olmuştu o yaşta çünkü normalde annem indirmiyordu karda depremle beraber Kadıköy'de dışarı çıkmıştık eğleniyorduk karda herkeste panik vardı ama biz çocuk olduğumuz için bize eğlence gibi geldi.

Soru: Deprem'in ilk yıl dönümü hakkında ne hatırlıyorsunuz?

H.U.: Birinci yıl döneminde dedemlerin bahçesinde çadır kurmuştuk dedemin kiracıları ile çadırdaki kaldık. Yalova'ya kısmi gelişlerimiz oldu o arada Yalova'ya çadır kentler kuruldu prefabrik evler kuruldu bizde o evlerde kaldık Yalova'da 1, 1,5 sene kaldık yazları çok sıcak oluyordu hortumla evleri suluyorduk soğusun diye. Çiftlikköy Sultaniye taraflarına da kuruldu oralara hatta özel halk otobüsleri koydular.

Soru: Depremden sonra hakikaten bu olaydan dolayı oldu dediğiniz karakterinize etki ne oldu?

H.U: Korkusuzluk, çok korkaktım depremden önce hatta lambayı kapatmadan uyuyamazdım ama o olaydan sonra ne lamba ne insan arar oldum. Hiçbir korkum kalmadı hatta korkularımın üzerine gitmeye başladım. Sorular:17 Ağustostan sonra 22 sene geçti sizin 17 Ağustos'ta yaşadığınız kayıplar bunları duyduğunuzda aklınızda canlanan ilk hatıralar nelerdir? H.U.: Okul zamanlarındaki arkadaşlarım, teneffüslerdeki yaramazlıklarımız, küçük sevgilim... Eda diye bir kız vardı, aşıkıttım. O zamanlar küçüklüğün verdiği tatlı panik vardı onun da vefat ettiğini öğrendim. İki sene onu düşündüm, neden benim kurtulduğumu onun vefat ettiğini düşündüm.

Soru: 22 seneyi geride kapattık birazdan anıta gideceğiz projenin ilk röportajı böyle özel bir güne yıldönümüne denk geldi birazda duygusal olacak ama sizce 17 Ağustos artık unutuldu mu?

H.U.: Unutuldu, çünkü geçen sene hiç beklemediğim kadar az kalabalık vardı, hatta kendi kendime mırıldandım yani bu kadar mıydı diye. Umudum 30 dakika sonra bu kalabalığın geçen seneye göre daha fazla kalabalık olması.

Soru: Sizce unutturulmamak adına neler yapılmalı?

H.U.: Şu an 22. yıl dönemi zaman geçtikçe unutuluyor, bunun sebebi de bence depremi yaşayan insanların buralardan göç etmesi. Unutturulmamak adına mesela bugün (17 Ağustos 2021) seminerler verilebilirdi, stantlar kurulabilirdi. Mesela Yalova'nın kurtuluşunda yapılan etkinlikler böyle toplumun ortak acılarının olduğu günlerde de etkinlikler yapılabilir. Özellikle böyle büyük bir AFAD'da yani ben dünyanın yok olduğunu zannettim o uğultu o titreşim inanılır gibi değildi yani bir daha öyle bir şey yaşarsam nasıl atlatırım bilemiyorum. Bu kadar büyük bir acı yani ben inanmıyorum sadece o kadar kişinin vefat ettiğine yani şöyle söyleyeyim bizim sınıf 35 kişiydi 8 kişi kaldı sadece bizim sınıfta bile bu kadar kayıp varken ben vefat eden sayısının daha fazla olduğunu düşünüyorum. Ben şuna da inanıyorum birazdan gideceğimiz anıtın olduğu bölüm eskiden denizdi biz oralarda çok vakit geçiriyorduk. Yalova'daki enkazın yarısını oraya döktüler doldurdular orayı ve ben inanıyorum ki o enkazların içinde çokça ceset vardı ve kaybolan bulunamayan ciddi bir rakamın o enkazın o anıtta (enkazla yapılan doldurulma sonucu) olduğunu düşünüyorum. Benim teyzemin kocası bulunamadı hala. O dönemde orayı doldururken oraya çok enkaz taşındı orası çok büyük bir alan.

Soru: Hasan Bey sorularımıza verdiğiniz cevaplar için çok teşekkür ederiz. Başka eklemek istediğiniz bir şey var mı?

H.U.: Ekleme istediğim orda kaybettiğim arkadaşlarımın yaşamalarını bugünlerini görmeyi hala iletişimde olmayı. Hep içimde ukde kalmıştır o dönemden çocukluk arkadaşlarımın kalması...

Depremzede Şafak Özkan ile Mülakat

Şafak Özkan ile 30 Ocak 2021 tarihinde görüşülmüştür. Görüşmede öncelikle kendisinin tanıtması rica edildikten sonra depremin meydana geldiği saatlerin öncesi ve deprem anı ilk deprem sonrasındaki yaşananlar sorulmuştur.¹² Çınarcık'ta depremi yaşayan ve göçük altından kurtarılan Özkan'la görüşme tam metni şöyledir:

Soru: Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Şafak Özkan: Tamam. 52 yaşındayım, 1970 doğumluyum. Bilecik'te doğdum ama 17 yaşımdan beri Ankara ve İstanbul'da yaşıyorum. Şu anda iki kızım var. Biri üniversiteyi bitirmek üzere bu sene, diğeri lise birinci sınıf. Emekliyim. Devlet kurumundan emekli oldum. Vakıflar Genel Müdürlüğünden, iki yıl önce emekli oldum. 1991 yılında Hacettepe Üniversitesi Ekonomi bölümünden mezun oldum. Şu anda da emekli, evdeyim.

Soru: 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin öncesine 16 Ağustos gündüz saatlerine gidelim. O güne dair neler hatırlıyorsunuz?

Ş.Ö.: O güne dair neler hatırlıyorum... Yani korkunç bir gündü o gün. Korku, yalnızlık, çıkamama korkusu yani ben 33 saat göçük altında kaldığım için artık ümidimi de kaybetmişim zaten. Yani, bir daha yaşanmamasını diliyorum. Hiç kimse yaşamazın bunu, çocuklar hele hiç yaşamazın onu istiyorum yani. Ya hatırladığım o, korku. Ağır yaralı çıktım zaten oradan. Hani hala devam eden sağlık problemleri, hala şey yapabiliyor, beni rahatsız edebiliyor bazı şeyler. Operasyon falan geçirmişim zaten belimden. Bu yüzden hatta geçenlerde yine doktora gittiğimde yine ameliyat olmam gerektiğini söylediler. O şekilde, hani yıllarca ölünceye kadar gidecek bir şey bıraktı, arıza bıraktı bende.

Soru: Peki, enkaz altında kaldığınız anlara dair neler hatırlıyorsunuz?

Ş.Ö.: Yani, şimdi zaten ben Çınarcık'ta yakalandım depreme. İki gün olmuştu daha gideli. İkinci gecesinde yakalandım. Öncelikle zaten bir gitmek istemedim. Her zaman gittiğim yazlık yerdir Çınarcık. Her sene gittiğim bir yerdir ama o sene ne hikmetse hiç canım gitmek istemedi. Zoraki gittim gibi oldu. O akşam bir olağanüstülük vardı aslında. Hani evren, insanlara bir mesaj gönderiyor belki almasını bilmiyoruz. Ya aşırı bir sıcak vardı zaten. Çınarcık sıcak olur ama o kadar olmaz. Benim büyük kızım o zaman 3 aylıktı. O bile o saate kadar 02.30'a kadar içeride uyanıyor, balkona çıkartıyorum uyuyor. İçeriye götürüyorum uyuduktan sonra tekrar ağlıyor. Böyle içerde durmak istemiyordu yani üç aylık bebek. Tam işte 02.30, 03.00'e çeyrek kala falan yatağına yatırmışım. Bu yüzden hemen ağlar diye de balkonda oturuyorum. Ondan sonra çok sıcaktı. Gökyüzü çok aydınlıktı ne hikmetse bir bağlantısı var mı bilmiyorum. Öyle ablaamlarla sohbet ediyorduk. Saat 03.00'e doğru önce bir ışıklar gitti, geldi. Sonra tekrardan bir ışıklar gitti ama bu sefer büyük bir gürültü duydum. Gürültü duyunca dedim ki deprem oluyor. Deprem oluyor dememle, ben kızıma doğru bir adım attım içeriye; o anda zaten sallantı başladı ve nasıl

¹² Şafak Özkan ile mülakat, 30 Ocak 2022 tarihinde, pandemi koşullarında katılımcının talebi üzerine zoom üzerinden gerçekleştirilmiştir.

diyeyim, çok kısa bir sürede herhalde 52 saniyelik bir depremde ama onuncu saniyesinde falan sallantıyla yere düştüm. Bina üzerimize yıkıldı yani öyle oldu. O şekilde, sonrasında da işte vücudumun yarısı zaten bir enkaz altında gibiydi. Yarısı boştaydı. Tavan inmişti aşağıya. Oradan kendimi kurtardım. Ondan sonra düz bir şekilde karanlıkta yattım. O şekilde oldu.

Soru: Peki bu enkaz altında kaldıktan sonra bölgeye sevk edilen yardımlar nelerdi?

Ş.Ö.: Yani yardım için nasıldı... Şey yaptık, çok seslendim yani bağırıştım. Hatta yanımda o zaman 14 yaşında yeğenim vardı. O orda yatıyordu çünkü. İkimiz aynı anda salonda enkaz altında kaldık. Yani bir zaman mefhumu kaybediyorsun zaten de bir süre sonra bağırduğında “tamam size yardıma geliyoruz” dediler. Ancak bir çalışmalar oldu bam güm sesleri duyuyoruz. Hah diyorum yeğenim de 14 yaşında ya: “bak geldiler kurtarmaya endişelenme” diyorum. Ondan sonra baya bir uğraştılar, ettiler sonra sesler kesildi. Kesilince, o zaman işte yeniden seslendim hiç şey yok, hani yardıma gelen yok. O da bir ümitsizliğe kapıldı tabii. Sonra tekrardan bir can havliyle yeniden seslendik ama tabi aradan 25 saat geçmiş. Biz saatin o kadar geçtiğinin farkında değildik aslında. Sabah 07.00’ymiş orda. Sessizlikte herhalde sabahın yedisinin olmasının verdiği sessizlikte, oradan geçen birisi duyuyor sesimi. Ona istinaden zaten tekrardan yardım geliyor. Ondan sonra işte 5-6 saatlik bir çalışma yapıldı. O çalışmanın sonrasında da çıktık biz. O şekilde oldu, çıkartıldık.

Soru: Enkazdan kurtarıldıktan sonra hangi sağlık sorunları ile karşılaştınız?

Ş.Ö.: Bir bel ameliyatı oldum, yüz toparlama ameliyatı oldum, iki de estetik oldum. Dört diyebiliriz, dört ameliyat.

Sorular: Peki sizin yaşadığınız depremin üzerinden 23 sene geçmiş. Sizce Türkiye’de bu deprem gerçeğine yaklaşım değişti mi o günden bugüne?

Ş.Ö.: Hayır, hiç değişmedi. Yani İstanbul açısından söyleyeyim, hala derme çatma binaların yapıldığını düşünüyorum. Baksana yani Kağıthane bölgesinde durup dururken binalar yıkılıyor zaten. Daha deprem olmadan yıkılanları var. Hani hiç ders çıkartıldığını düşünmüyorum. İnsanların toplanma alanları yok, bir deprem olsa hani sağlam evden çıkanların; en azından benim çevremde hiçbir park bahçe alanı yok ki. Oraların oluşturulması gerekiyor aslında. Onlar yok. E binaların da sağlam yapılmadığını düşünüyorum. Hani, o yüzden İstanbul için çok iyi bir senaryo yok yani deprem olası halinde.

Soru: Peki, başka bir şekilde mesela, yeni nesillere deprem bilinci nasıl kazandırılmalı?

Ş.Ö.: Ya bence sadece bizim ülkemizde yani deprem, deprem olduğunda hatırlanıyor. Hani bir sallanıyor, atıyorum Antalya sallanıyor ya da Muğla sallanıyor, ha İstanbul’daki deprem akıllara geliyor. Sadece iki gün yayın yapılıyor, konuşuluyor falan filan ama elde var sıfır. Hiçbir şey yapılmıyor. Ben bu deprem şeyinin bence bir de ilk yardımın... ilk yardım çok

önemli çünkü ben kendime göçük altında ilk yardımı iyi yapmışım yoksa kan kaybından gidebilirdim. Doktor öyle söylemişti. Kolumda derin bir kanama varmış çünkü o tam damarıma gelmiş. Hani ben orda kolumu sıktım bir şey kanın... görmüyorum ama alışkanlığından anladım bir kanamanın olduğunu. Kolumu yukarda tuttum, bir şeyler yaptım hani katladım; kalp seviyesinden yukarda tutuyorsun falan kanamayı durdurmuşum bir şekilde. Ondan sonra hani ilk yardımın ve deprem hazırlığın, afet hazırlıklarının bence okullarda en azından seçmeli ders mi olur ya da zorunlu ders mi olur, hani bir şekilde verilmesi gerektiğini düşünüyorum ilk yardımın ve deprem/afet hazırlıklarının. Artı, hani televizyonlarda bile böyle spot, kamu spotu gibi verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani, o yüzden belki gençlerimiz daha bir hazırlıklı olurlar en azından diye düşünüyorum. Yani eğitilmeden olmuyor çünkü hani illaki yaşamak gerekmiyor bir şeyin kötü olduğunu anlamak için, illaki başa bir şey gelmesi gerekmiyor. Hani bunu önlemek önemli olan, kayıpları önlemek. Bu konuda önleyici tedbirlerin alınması gerekiyor bence.

Soru: Evet, kesinlikle, o hayati bilgilerin yaygınlaştırılmasını ifade edebilir miyiz?

Ş.Ö.: Evet, evet. İlk yardım zaten herkesin trafik kazasında ya da sokakta da başına gelebileceği bir şey. Hani bunlar verilse çok iyi olur diye düşünüyorum açıkçası. İnsanlar bilmeli bunu yani eğitim şart.

Soru: Buradan da şunu çıkartıyorum o zaman; bizim halkımız daha büyük depremlere, şu an bir deprem olsa hazır değil mi?

Ş.Ö.: Değil, değil. Yani özellikle İstanbul hiç hazır değil. Hani ekipleri de yeterli değil zaten insanlar da çok fazla kalabalık, binalar çok derme çatma. Yani çok sağlam yapıldıklarını düşünmüyorum açıkçası. Hani bir, hemen 1999 depreminden sonra yapılan, belki 5-10 yıl içinde yapılanlar şey oldu ama biraz daha sağlam yapılmıştır belki ama hani o kadar saçma sapan yerlere binalar yapılıyor ki her an yıkılacakmış gibi. O yüzden, ben... hem sağlam bina bilincinin oturması lazım hem insanların, hani afet bilincinin yerleşmesi gerekiyor insanların kafasına hazırlıklı olması için ve bunun da devamlı hatırlatılması lazım çünkü Türk toplumu biraz, çok unutkan bir toplum. Biraz balık hafızalı. O yüzden tekrar tekrar bunların gündeme getirilmesi lazım bence. Böyle olması lazım. Ben 1999 depreminde iki ablamı kaybettim. Kurtulduğuma sevinemedim yani bir süre. Öyle yani çok insanların hani ocağına ateş düştü aslında. Çok üzücü şeyler oldu, yaşandı. Kayıplar çok fazla. Kimisi... mesela benim çocuğumu başka bir aile, üç aylık demiştin ya hani Selen. Selen'i başka bir aile mesela: "bizim çocuğumuz" diye sahiplenmişler. Hani, benim yeğenim orada şey yapıyor: "Hayır" diyor, "o teyzemin kızı" diyor. Meğerse kadının da üç aylık oğlu göçük altında kalmış. İkisi üç aylık olunca hani daha bebekler fark edilmiyor. Yeğenim diyor ki: "benim teyzemin kızı bu" diyor. Ondan sonra açıp bakıyorlar cinsiyetine, kız olunca yeğenime veriyorlar çocuğu. Yani benim de oğlum olmuş olsaydı karışmıştı yani şu anda. Çocuğum bulunmayacaktı. Öyle bir karmaşa ve kötü şeyler de oldu, oluyor. Hani hiç

insanlar, ölenlerin cesetleri, bulunamayanlar da var hani kendisi öldü deniyor ama cesette yok ortada yani. Bu şekilde. O yüzden inşallah yaşamayız bir daha hani çok beklenen bir deprem şu anda İstanbul'da ariyetten. İnşallah yaşamayız ya da geç yaşarız. O zamana kadar da biraz bilinçli oluruz ve insanlar... kaybımız az olur. Öyle ümit ediyorum.

Soru: Evet çok teşekkür ederiz. Sorularımız bu kadardı. Bu kadarı yeterli, sizi de çok zorlamamak amaçlı.

ŞÖ: Umarım yardımcı olmuşumdur."

Şafak Özkan'ın görüşmede vurguladığı gibi, deprem sonrasındaki kaotik ortamda kurtulan bebeklerin karışması ihtimali dikkate değerdir.

Depremzede Ayşe İleri ile Mülakat

Proje kapsamında mülakat yapılan üçüncü depremzede, halen Yalova Çınarcık'ta ikamet eden Ayşe İleri'dir. 15 Mayıs 1945 doğumlu Ayşe İleri, depremin gerçekleştiği tarihte işçi emeklisi olarak Çınarcık'ta ikamet etmektedir. Kendisi ile 6 Kasım 2021 tarihinde, halen ikamet etmekte olduğu depremde orta hasar raporu sonrası tamirat edilen evinde görüşülmüştür. Kendisiyle yapılan görüşmenin tam metni şöyledir:

"Soru: 16 Ağustos 1999 günü hakkında ne hatırlıyorsunuz?"

Ayşe İleri: 16 Ağustos günü torunlarımla denize gidiyorduk normalde gittiğimiz kumsala doğru yürürken bugün çok sıcak buradan girelim dedim. Denizden çıkarken ayağımı suyun altında kuma bastığım anda ayağım yandı o kadar sıcaktı kum sanki ateş vardı suyun altında. Sudan çıkar çıkmaz "Eve gidelim" dedim, çocuklar kumda oynamak istediler biraz daha kalalım dediler. O sırada büyük bir dalga kıyıya vurdu bizde hemen eve doğru yola koyulduk. Eve yaklaşırken fark ettik ki dalgalar karaya taşmıştı.

Soru: Deprem anına dair neler hatırlıyorsunuz?"

A.İ: Torunlarıma erken yatın sabah denize gideceğiz dedim. Salonda televizyonda kumandalı oyun vardı onu oynuyordu çocuklar bende o sırada uyumaya gittim. Sonra bir dürtüyle uyandım saat 1'i 10 geçe, tualete gittim geldim salonda babaları uyumuştum bende tekrardan uyardım uyusunlar diye. Ondan sonra tekrar uyudum ve depremi hiç hissetmedim. Torunum Çiğdem bana seslendi "Anneanne, Anneanne gel" diye. Ama ben uyku sersemiyim bana ses sanki rüyadaymışım gibi geliyor. Bende o an "Korkma kızım ne oldu?" dedim. Torunum "Anneanne kalk deprem oluyor" dedi. Ben hiçbir şey hissetmedim o anda nasıl uyuduğumu da anlamadım. Kalkınca kapıyı açmaya çalıştım ama kapı sıkışmıştı biraz zorlayınca açmayı başardım. Salona girince damadım köşeye dikilmiş dona kalmıştı torunlarım olayın şokuyla ağlıyorlardı. O sırada balkon camından dışarı baktığımda simsiyah bir duman gözüktüyordu, meğerse karşıdaki bina yıkılmış onun tozuymuş. O sırada damadıma seslendim "Çocukları alalım dışarı çıkalım" dedim. O sırada

sallanmaya da devam ediyoruz sarsıntı hiç durmadı. Ben 1983 Erzurum Depremi'nde Sarıkamış'taydım o depremi de yaşadım. Balkon kapısını açmaya çalıştım dışarı çıkmak için camı açar açmaz içeri toz ve duman girdi bunun üzerine camı kapattım ve hemen üzerimize bir şeyler alıp dışarı çıkmaya çalıştık. Bütün herkes sahile akın etti depremden sonra biz hemen parka koştuk orda sabahladık. Deprem bütün gün devam etti öğle saatlerine doğru artçılar durunca İstanbul'dan 2 vapur geldi damadım ve torunlarım o vapura binip İstanbul'a döndüler. Ben kaldım çünkü ev açık kaldı kapılar filan. Eve döndüğümde korktum eve girmeye evin önündeki parkta kalıyordum, sahilde yardım çadırları vardı erzak dağıtılan oraya beni almak istemedi çevre eşrafı "Senin çocukların İstanbul'da gitsene yanlarına" dediler, "Nasıl gideyim evim burada" dedim. Vapurlarda yemekler dağıtıldı ama beni bir kere aldılar aralarına.

Soru: Yalova'ya ne zaman yerleştiniz?

A.İ: 40 sene önce geldik Yalova merkezde idi önceden yazlığımız sonradan denizi daha güzel diye Çınarcık'a geçtik burası benim yazlığım.

Soru: Depremden sonra neler yaşadınız? Devlet tarafından bir yardım aldınız mı?

A.İ: Bana çadır vs. hiçbir şey verilmedi bende Askeriye'ye gittim bana çadırı asker verdi ama onu da tek başıma kurmayı beceremedim. O sırada İstanbul'dan yardım getiren birkaç kişi gördüm yiyecek teneke vs. dağıtıyorlardı ben bir tek battaniye ve halı alabildim hala o iki eşyayı saklarım. Bizim binamızda sadece tek kolon yıkılmıştı ama apartman toplantısında aldığımız karar ile binayı yeniden yaptırmaya karar aldık bunun üzerine bende kiraya çıktım ve devletten bir tek kira yardımı aldım. Binada da mağdur edildim bütün herkesin dairesi tam halde teslim edildi en son benimki eksik halde teslim edildi ben emekli maaşım ile her ay ufak ufak evimin eksiklerini giderdim. Bir de rahmetli Levent Kırca'nın Kırca Tiyatrosu bizlere ücretsiz otobüs kaldırdı Çınarcık'tan İstanbul'a götürdü orada bize moral gösterisi yaptılar.

Soru: Deprem'in hayatınızda bıraktığı olumsuzluklar nelerdir?

A.İ: O günden sonra denize girmekten nefret ettim, torunlarımda 2-3 sene gelmediler buraya korkudan."

Yalova Belediyesi Eski Başkanı Yakup Bilgin Koçal ile Mülakat

Yakup Bilgin Koçal, 12 Aralık 1958 yılında Yalova'da doğdu. Orta öğretimi İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1982 yılında Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği bölümünden mezun oldu. Yalova Devlet Hastanesi Vakfı Kurucu Başkanlığı, Yalova Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı, TUFAG Folklor Derneği Başkanlığı ve Yalova Spor Kulübü Başkanlığı gibi çeşitli görevlerde bulundu. Siyasi hayata atıldıktan sonra 1999-2004 ile 2009-2014 yılları arasında iki dönem Yalova Belediye Başkanlığına seçildi. 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminde Yalova Belediyesi Başkanı idi. Kendisiyle 6 Kasım 2021 tarihinde gerçekleşen mülakatta, deprem

sonrası yaşananlar, yerel idarecilerin karşılaştığı güçlükler, can kaybının yüksek olmasında bina yapımı mevzuatları, can kaybı rakamlarının resmi rakamlardan daha yüksek olduğu iddiaları, depremin ekonomik boyutları, uluslararası yardım örgütleri ve siyasilerin deprem bölgelerine yaklaşımları soruldu. Görüşme tam metni şöyledir:¹³

“Soru: 16 Ağustos 1999 günü hakkında neler hatırlıyorsunuz?”

Yakup Bilgin Koçal: Çok sıcak, bunaltıcı bir gün olarak hatırlıyorum. Belediye başkanı olarak tüm gün dışarıdaydım. Ailemde yurt dışında olduğundan eve gelir gelmez uyudum. Depremden bir, bir buçuk saat önce yatmışım. Deprem anında ciddi bir gürültüyle uyandım hiç unutmam dışarı çıkmaya çalıştığımda oda kapısını yarı açık bırakmışım kafamı çarptığım. Sokağa çıktık, aşağı katımda annem ile babam oturuyordu ilk iş onları çıkarmak oldu. İlk çıktığımız anda sahile yakın bir cadde olan Yalı caddesinde oturuyorduk o anda olayın büyüklüğünü anlamadık. Alelacele giydiğim kıyafetlerle koşarak itfaiye binasına gittim, onları bir araya getirip müdahale edecektik. Vali beyi aradım, o da oradaki futbol sahasına gelmişti. Bizi de çağırıp orada merkez kuracağımızı söyledi. Evden itfaiyeye yayan gittim şoförümde itfaiyeye geldi arabayla. İtfaiyeden Bahçelievler mahallesindeki sahaya arabayla giderken olayın büyüklüğünü etkisini gördüm. Telefon bağlantıları da kesildi, Ankara’ya ulaşmaya çalışırken büyük zorluk yaşadık. İlk gece hakkında aklımda kalanlar hemen hemen bunlar.

Soru: Depremın ertesi günü hakkında neler hatırlıyorsunuz?”

Y.B.K: İlk günle ilgili şunu söyleyebilirim; depremin olduğu bölge Yalova’dan Düzce’ye kadar büyük bir bölümdü ve deprem yaşandıktan sonra ilk yıllarda en çabuk toparlanan yerin Yalova olduğu gibi bir algı oluştu. Bu doğrudu. Bunun en önemli iki sebebi Bursa’daki askeri birliğe ulaştık ve helikopter desteği geldi, askeri helikopterle ikindiye kadar yaralıları İstanbul ve Bursa hastanelerine sevk ettik. Bu işi ilk günden halletmek Yalova’nın şansı oldu. Tabi belediye başkanı olarak ilk üzerimize düşen görev yaralıları kurtarmak vefat edenleri defnetmek. Diğer sebebi ise biliyorsunuz biz (Yalova) 1995 yılında il olduk, ben 1999 yılında belediye başkanı oldum depremden birkaç ay önce. 1999’dan önce de ben Yalova Ticaret Odası başkanlığı yapıyordum. 1998 yılında biz Yalova’da bir kongre yaptık, tıpkı Atatürk’ün yaptığı İzmir İktisat Kongresi modelindeki gibi, vizyonumuzun ve misyonumuzu ortaya koyan bir kongre yaptık. Bunu neden anlatıyorum 6 ay süren Valilik ve Ticaret Odasının koordineli bir şekilde bütün köyler, esnaflar, siyasileri ve halkı bürokrasiye dahil ettik hızlı çalışabilmemizdeki en önemli etkeni. Bu kongre ile oluşan birliktelik deprem sonrasına da yansdı başka şehirlerde yaşanan çok başlılık bizdeki toplumun her ferdinin bürokrasiye dahil edilmesi sayesinde, her bir birey kompleks yapmadan şehrin toplanması için gerekeni yaptı.

¹³ Görüşmenin fotoğrafı ekte verilmiştir.

Soru: Depremden sonra ilk icraatınız ne oldu?

Y.B.K: Yaralıları kurtarıp vefat edenleri defnettik. Belediye başkanı olarak ilk yaptığım şey suydı, depremden bir iki gün sonra ne yapabiliriz diye düşündük. En kolay şey tecrübeyi öğrenmektir. 1995 yılında Dinarda bir deprem olmuştu, belediyemizden bazı müdürleri görevlendirip çalışma yapmaları için gönderdik amacımız şehrin depremden sonra 5 yıl içinde yaşadığı her türlü fiziki ve psikolojik problemleri nasıl düzelttiği veya neler yapılmadığı için vatandaşın ruhen zarar gördüğü hakkında bilgi edinip ona göre aksiyon almaktı. Şehirde nelerin probleme dönüştüğü hakkında raporlar aldık ve bunlardan çok istifade ettim. İlk maddede özellikle üstüne basa basa söyledikleri şey fiziki hasarlardan çok kişilerin psikolojik travmalarının daha etkili olduğu ve bunu düzeltmenin daha önemli olduğunu belirttiler. Fiziki problemler çözülebilir ama insanları yaşadığı travmayı düzeltmek kısa vadede daha önemliydi. Biz de insanlara moral vermek için çiçeklendirme çalışmaları yaptık, konserler düzenlemeye başladık. İnsanlara moral kazandırabilmek için düzenledik ama olayın iç yüzünü bilmeyen insanlar tarafından eleştirilen ama bilinçli yapılmış tercihlerdi ve 20 yıl sonra baktığımızda ne kadar doğru tercihler olduğunu da görüyoruz. O dönemde deprem sonrası ne yapılacağıyla alakalı hiçbir bilgi yoktu çünkü böyle bir tecrübe de yoktu. Artık, 99 depreminin de verdiği tecrübeyle, deprem sonrası sürecin yönetimiyle ilgili Türkiye'nin çok daha iyi durumda olduğunu görüyorum. Gerek kurtarma ekipleri gerek ekipmanlar olsun gerekse yapılacaklar konusunda daha bilgili ve tecrübeliyiz.

Soru: Depremden önce alınan tedbirler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Y.B.K: Deprem öncesi yapılması gerekenlerle alakalı ise söylemek istediğim şu var, deprem kaçınılmaz bir gerçek binaların yıkılmaması hususunda ise yapılanlarda eksikler vardı. Tabi en kolayı kamuyu, devleti suçlamaktır. Ben başka bir boyuta değineceğim. Bana göre kamu kadar vatandaşın da burada sorumluluğu var. Çünkü vatandaşlarda hep kısa vadeli çözümlerle, maliyeti az olsun diye tabiri caizse binalardaki sorunları hasıraltı etti ve binalar hasar aldı. Bir nek vermek istiyorum, depremden sonra binaları üç ayrı sınıfa ayırdılar ağır hasarlı olanlar, orta hasar alanlar ve hafif hasarlılar. Ağır hasarlılar yıkılırken, orta hasarlıların belli kredi ile onarılmasına kanuni zorunluluk getirildi. Tabi hafif hasar alanlar ilk depremi atlatmıştı ama tekrar bir şey olsa dayanıp dayanamayacağı belli değildi çünkü bu binalarda bir darbe yedi belki görünürde bir hasar yoktu ama ikinci bir darbede ne olacağı belirsizdi. Biz bunun için Yalova Belediyesinin girişimi ile bakanlar kurulu kararı çıkardık ve tıpkı orta hasarlılara uygulananlar gibi uygun kredilerle hafif hasarlı binalarında yararlanmasını sağladık ancak bu zorunlu değildi. Bunun mecbur olmamasında dolayı buna çok az kişi katıldı. Bu vatandaşın sorumluluğundaydı artık ama yararlanmak istemediler. Bunun sebepleri de vardı krediler her ne kadar cazip şartlarda olsa da sonuç olarak bir para harcayacaktı ne kadar can güvenliğini sağlamak içinde olsa para

harcamamak için çok az kişi yararlandı. Ben hükümeti çok uyardım bunu zorunluluk haline getirin diye ama yasal zorunluluk geç geldi 2012 de geldi Kentsel Dönüşüm yasası depremden 12 yıl sonra.

Soru: Müteahhitlerin bina yapımlarında yasal boşluklardan yararlandığını düşünüyor musunuz?”

Y.B.K: Deprem gibi acı bir felaket yaşandı, mimarlar ve müteahhitler de suçlandı. Peki kabahat kimde? Tabi daha önce böyle bir şey yaşanmadığı için kimi nasıl suçlayacaksınız? Böyle bir şey daha önce olmadığından hukuki boşluk zaten vardı. Depremden sonra gördük ki en çok yıkım Yalova’da Hacımehmet Ovasında yani Yalova’nın en yeni binaların olduğu yerde olmuştu buradaki binaların en yaşlısı 10 yıl önce yapılmıştı, başka en çok yıkım Süleymanbey mahallesinde oldu burada da öğrendik ki eskiden denize kadar akan bir ufak bir dere geçiyormuş ve bu dere kapanınca üzeri ve etrafı yapılaşmaya açılmış insanlar bilmiyor belki ama orası dere yatağıymış. Bu da şunu gösterdi, binanın mühendisliğinden ziyade kurulduğu zemin önem teşkil ediyordu. Çünkü baktığımızda en lüks, en pahalı binalar yıkıldı. Mesela bu konuda örneklerde var bir müteahhit aynı sitede 4 bina yapıyor 1’i yıkılıyor 3’ü sağlam neden çünkü yıkılan binanın zemini kötü. Binanın yapımında kötü niyet yoksa zaten inşaat maliyetinin yüzde beşi ile onu arasındaki malzeme kalitesinden kısıp neden öyle bir sorumluluk altına girilsin? Zemindeki problemin sorumlusu ise işte orada devlet olur çünkü 1999 yılına kadar inşaattan önce zemin etüdü yapmak gibi bir zorunluluk yoktu bu anlamda hukuki boşluk vardı. Hukuk bireysel anlamdan ziyade toplu yaptırımlar şeklinde sonuçlarını doğurdu ancak esas sorumlu zemin bakımından devletti. Yapılan testlerde bazı projelerde müteahhit hatalarına da rastlandı. Sonraki düzenlemelerle bunların önüne geçilmeye çalışıldı. Ama şu an 99 depreminden sonra oluşan bilgi tecrübe ile günümüzdeki binaların daha güvenli olduğunu düşünüyorum. Kentsel dönüşüm yasası ile de bu risk azaltılmaya çalışıldı ancak Yalova’da bundan fazla yararlanılamadı. Yalova’nın üst ölçek planı 2007’de yapıldı 50 bin ve 100 binlik planlamaları yapıldı mesela İstanbul’da 4 veya 6 katlı bina yıkılıyor yerine 10 katlı bina yapılıyor ama Yalova’da bu yapılamıyor çünkü binayı yıktığınızda daha yüksek bina yapamıyorsanız bunun nedeninde 2007’de yapılan üst ölçek planı ve buna uymayan nüfus artışı. Günümüzde keşke üst ölçek planı yapılmıyaydı diyoruz o zamanlar bu kentimizin ne kadar gelişmiş ilerici bir kent olma hedefiyle yapıldıysa da şu an olumsuz bir duruma yol açıyor.”

Soru: Yerli ve yabancı kaynaklara baktığımız zaman vefat sayılarında bir bilgi kirliliği var bu halka sorulduğunda da sayılarda tutarsızlık olduğu görülüyor. Bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?

Y.B.K.: “Neden tutmayabilir? Öncelikle defin işlemleri var. Biz sayıları defin işlemlerinden çıkardık. Bir de şu var Yalova yazlık kent kısa süreli burada olanlarla birlikte 12 ay burada yaşayıp kütüğü başka şehirde olanlar vardı bu günümüzde bile var biri vefat ettiği zaman bazen alıp kendi memleketine götürülüyor. Cenazelerini resmi evraka girmeden kendi

memleketlerine götürenler olmuştur. Bunun dışında bir şey olduğunu düşünmüyorum. Kayıplar olduğu kısmında zaten belli bir süre sonra bu da resmiyete döküldüğü için tutarsızlık yaratma ihtimalini düşük görüyorum.

Soru: Peki sizce moloğ altında kalıp bulunamadığından dolayı rakamlara işlenemeyen vefatlar var mı?
Y.B.K: Öyle bir şey olduğunu zannetmiyorum çünkü belli bir süre sonra o kişiler için gaip kararıyla ölüm kararları çıkartıldı. Belli bir süre geçtikten sonra ölüm kararı çıkmıştır. (Daha sonra o dönemin belediye başkanı Yakup Bilgin Koçal başka bir konuya değindi.) Unutamadığım bir anım var, depremin üçüncü günü defin işlemlerini bitirdikten sonra arkadaşlarıma dedim ki daha az hasar olan bölgelerdeki çadır kentlere gittim. Bahçelievler mahallesinde futbol sahasını Çadırkent yaptık. Oradayken tipik bir psikolojik travma örneği, 80li yaşlarda bir amca beni gördüğü anda bana bağırıp “Sen nasıl belediye başkanıydın?”, “Bizi niye yalnız bıraktın gelmedin” gibi tepkiler gösterdi aslında baktığımızda o bölgede bir ölüm veya büyük bir yıkım yoktu önceliğimiz daha ağır hasarlı bölgelerdi ve 3. Günde oraya gelmiştik. Şaşırdım ve sessiz kaldım. 10 dakika kadar bana tepki gösterdikten sonra kafasını omzuma koyup ağlamaya başladı. Anladım ki bu şuurlu bir tepki değildi. Bu da kendi adıma ders çıkardığım anlardan biridir. Bir başka unutamadığım an, depremin ilk yıldönümünde bütün ulusal kanallar Yalova’daydı. Bizde 1.Anma Törenini Amfi Tiyatroda yaptık o sırada benle de canlı röportaj yapanlar oldu. Bu röportajlar esnasında ‘Hiç duygulanıp ağladığınız oldu mu?’ diye bir soru geldi. Düşündüm ve fark ettim ki hiç ağlamamıştım, o kadar sıkılmışım ki 1 sene boyunca kendimi. Çok yakınlarımı, tanıdıklarımı kaybetmenin verdiği acının yanında Yalova’nın sorumluluğu vardı. İşte o an canlı yayında hüngür hüngür ağlamaya başladım. O güne kadar kendimi hep sıkılmışım. Bu da hiç unutamadığım bir anımdır.

Soru: O dönem medyanın yoğun ilgisi oldu mu bölgeye?

Y.B.K: Tabi ki oldu.

Soru: Şöyle bir soru sormak istiyorum, sizce bu yaşananlardan sonra hem bu acıyı yaşayan kuşak hem de sonra gelen kuşakta, yeterli deprem bilinci oluşmuş mudur?

Y.B.K: Yüzde yüz demek mümkün değil tabi ama ne ile kıyasladığınız önemli. Şu an oluşan bilincin, o depremi yaşayan kuşaktaki bilinçten daha fazla olduğunu söyleyebilirim. Yeterli olup olmadığı konusunda ise emin değilim. Bunun birkaç boyutu var. Depreme hazırlık konusunda vatandaşların üzerine düşenlerde hala yapılmayanlar, yapılamayanlar var. Bunun şuurdan çok ekonomik sebeplerden dolayı olduğu fikrindeyim. Bu konuda okullarda da eğitim veriliyor tabi henüz tam yeterlilikte olmasa da depremin yaşandığı ana göre daha çok bilinç var diyebilirim. (Daha sonra ekliyor) İnsan yapısı gereği unutabilen bir varlık. Böyle olayları bir bilinç yaratmak için hatırlatmak gerekiyor. Biz de bir anıt yapmaya karar verdik. Orası 70 dönüm bir alandır, anıtı yaparken de o deprem enkazlarıyla doldurarak yaptık. Bu konuda eleştiriler geldi hala o enkazlarda vefat eden insanların

olduğuna dair ancak o anıta kullanmak ya da dağın başına atıp bırakmak farklı şeyler değildi. Biz de bu şekilde değerlendirdik. Belediye meclisinde uzun bir zaman nereye yapılması gerektiği tartışıldı. Bir görüş çokça görülen bir yere yapmayı, diğer görüş ise insanlara hatırlatmayacak uzak bir yere yapılmasını savunuyordu. Neticede herkesin gezdiği göz önünde olan bir yere yapma fikri kazandı. Güzel bir anıt oldu, anıtı yapan sanatçımız şu an Mimar Sinan'da öğretim üyesi, o da depremde yeğenlerini kaybetmişti ve acıyı hissederek yaptı. Güzel bir hikayesi var.

Soru: Şunu sormak istiyorum, 99 depremindeki ve günümüzdeki imkanlara baktığımızda, bir deprem yaşansa kayıp sayılarında bir fark olur mu?

Y.B.K: Bu öncelikle depremin şiddetine bağlı bir olay, aynı depremin yaşandığını varsayarsak 99 kadar olmaz, daha az olur. Tabi şöyle bir problem de var, depremin şiddetinin yandan vurması veya alttan vurması gibi farklı fiziki açıklamaları da var. Her şey aynı olursa kayıp şu an kesinlikle daha az olur.

Soru: Size özel bir soru sormak istiyorum, bir belediye başkanı olarak yapılan çalışmalarda en çok nerede zorlandınız, en çok nerede tıkanıp hissettiniz fiziksel açıdan ve psikolojik açıdan? Bir de nerede tam tersi şekilde şans faktörünü hissettiniz?

Y.B.K: Demin söylediğim gibi Yalova'da bütün kesimlerin; siyaset, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları, askeriye'nin el birliği içinde çalışması 98 yılında yaptığımız kongrenin getirdiği bir imkandı. Bana göre en şanslı olduğumuz yanımda buydu. Bize birçok şeyi daha kolay ve hızlı yapma imkânı sundu. Şanssızlık konusunda, insanı en çok sıkıntıya sokan şeyler yine insandan kaynaklanan problemler. Nedir bu? İnsanı acıtan şeyler oluyor. İnsanlardan yardımlar geliyor. Örneğin aşevleri kuruluyor, hiç kuyruğa girmemesi gereken insanlar görüyorsunuz. Suistimaller oluyor. Müdahale de edemiyorsunuz, varlıklı bir insan olsa da o gün ekmeğe ihtiyacı olabilir, ayırt edemiyorsunuz ve her şey birbirine karışıyor. Bunlar insanı acıtıyor, sıkıntı veriyor. Bunun haricinde ilk yıllarda fazla siyasal taassup olmadı daha sonra işin doğası gereği arttı. Dediğim gibi en çok sıkıntıya sokan durumlar yine insandan kaynaklıydı.

Soru: Depremin ilk zamanlarında, keşke daha erken alsaydık dediğiniz veya aldıktan sonra pişman olduğunuz kararlar oldu mu?

Y.B.K: Noktası noktasına şunu söyleyebilirim, belediyece'lik yaparken insanların tepkilerini ve taleplerini dikkate alıyorsunuz. İşte bu tepki ve talepler bazen radikal olan ama şehre yarar sağlayacak olan kararları almanızı engelliyor. Bu anlamda radikal olarak açtığımız, Yalova için çok önemli olan caddeler var. Bunları iyi ki yapmışız diyorum. Bir de insanları zor duruma sokmamak için, gelebilecek tepkilerden dolayı bazen de birtakım maddi imkansızlıklardan dolayı açamadığımız caddeler de oldu.

Soru: “Maddi sıkıntılara değinmişken, depremin ilk yıllarında siyasilerin enkazlar da çokça fotoğraflarını görüyoruz. Dönemin siyasilerinden maddi ve manevi anlamda yeterince destek aldığınızı düşünüyor musunuz?”

Y.B.K: Manevi olarak herkes buradaydı, kimse duasını esirgemedi. Maddi anlamda ise, tabi olağan hallerin dışında bir durum olduğu için vergi ve harçları alamıyorsunuz. Belediyelerin iki çeşit geliri vardır; vergi ve harçlar ile iller bankasından gelen paylar. Bu durumda iller bankasından gelen paylar belli bir süreliğine birkaç katına çıkarıldı. Ben Anavatan partisinden belediye başkanı olmuştum ve o dönem Anavatan iktidardaydı. Buna rağmen ilk yıllarda, örneğin Gölcük ve Yalova’da aynı hasar meydana gelmesine rağmen, Gölcük’ün payı beş katına çıkarken bizim payımız uzun süre iki katına çıkarılmış olarak kaldı. Bu anlamda daha çok destek olunabilirdi. En azından diğer şehirler kadar maddi destek gelmesinden hoşnut olurduk ve daha çok proje yapabilirdik. O dönemde muhalefette olan belediyelere aman laf çıkmasın işte onlara yardım edilmiyor denmesin diye uluslararası fonlarda daha çok muhalefet belediyeleri için kullanıldı.

Soru: O dönemde ekonomik açıdan yatırımlarda bir azalma oldu mu? Depremin istibdamı, yatırımı düşüren bir zararı olur mu?

Y.K.B: Olur ve hatta oldu. Öncelikle nüfusta on-on beş bin kadar bir azalma oldu. Bunun yanında şehir dışından gelenler de oldu. Hoş değil ama deprem döneminde aş bedava, emlak fiyatları çöktüğü için bundan istifade eden çok insan oldu. Bu bahaneyle gelip yerleşenler oldu. Tabi depremden iki üç yıl sonra giden nüfusun yüzde altmışı yetmişi geri döndü. Emlak piyasasının durumundan yararlananlar da inanılmaz paralar kazandı. Fabrikalar ciddi anlamda sıkıntı yaşamadı. Gaz kaçakları gibi bazı problemler oldu ama üretim bazında sorun yoktu.

Soru: O dönemde uluslararası yardım örgütlerinin de bizimkiler kadar etkin olduğu doğru mu?

Y.K.B: Oldu. Mesela İsviçre’den, Yunanistan’dan. Avusturya’dan sırf su ihtiyacını karşılamak için gelip altı ay, bir sene kalan ekipler oldu. Kore’den gelenler oldu. Türkiye’den de çok geldi ama yurt dışından İsviçre, Yunanistan, Kore, Avusturya bunlar aklımda kalanlar. İnsani anlamda yardımlar esirgenmedi. Can meselesi olunca diplomatik konular önemini yitiriyor.”

Koçal ile görüşme neticesinde elde edilen bilgiler, projenin sözlü tarih çalışması nazarında özgün bilgiler içermektedir. Can kayıpları hakkındaki iddiaların dönemi yaşamış bir yöneticiden yanıtlanması, Yalova özelinde Koçal’ın aktarımları, akademik çalışmalarca değerlendirilmesi halinde kaynak teşkil edecektir.

Sonuç

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

17 Ağustos 1999 Marmara Depreminde görülen bir husus da bilgi kirliliği meselesidir. Depremin hemen ardından gelen dakikalarda ülke genelinde elektrik kesintisi ve iletişim ağının çökmesi neticesinde sağlıklı bilgi akışı kurulamamıştır. Depremin üstünden 23 yıl geçtikten sonra dahi bunun izleri görülmektedir. Yerel ölçekte yapılan sözlü tarih çalışmasının Yalova olarak tespit edildikten sonra depremin bir diğer boyutu olan göç, demografi ve yerel idare problemleri de Koçal ile yapılan mülakatta gündeme gelmiştir. Depremzedelerin tamamında, afet sonrası koordinasyon sıkıntısını yaşadıkları görülmektedir. Psikolojik olarak oldukça yıpratıcı bir süreçten geçtikten sonra devlet eliyle ya da sivil toplum gönüllüleri aracılığıyla psikolojik destek alınması gerçeğinin uzağında kalmışlardır. Depremzedelerin, anılarında ortak temaların olduğu anlaşılmaktadır. Depremden önceki dünyanın çok sıcak olduğu, deprem gecesinde çok fazla yıldız olduğu ve aydınlık bir gecenin yaşandığı aktarılmaktadır. Bununla beraber son olarak Tarih bilim dalında 17 Ağustos'un sosyoekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi sonuçlarının incelenmesi şüphesiz, yirmi birinci yüzyılın başında Türkiye tarihinin eskizlerinin çiziminde yararlı olacaktır. 1999 Depreminin meydana geldiği tarih göz önüne alındığında bugün lise öğrencileri depremden sonra dünyaya gelen kuşaktır. Bu kuşağın farkındalığını ölçmek, toplumun trajedilerinin unutulması karşısında ortaya çıkan unutkanlığı kaldırmak için Türkiye'nin deprem bölgesi olan illerde sözlü tarih çalışmaları teşvik edilmeli, bilhassa Milli Eğitim Bakanlığı lise Tarih dersleri müfredatında depremler ile ilgili bir bölüm ayrılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acun, F. (2017). *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ahmad, F. (2019). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Altındal, A. ve Konak, N. (2002). 17 Ağustos 1999 Depreminde Yıkılan Binaların Mimari Hataları. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 147-152.
- Aydın, S. Ve Taşkın, Y. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cesur, S. (2003). 17 Ağustos Depremiyle İlgili Sorumluluk Atıfları. *Psikoloji Çalışmaları*, 23 (1), 43-68.
- Erdem, P. (2019). 17 Ağustos Marmara Depremi'ni Anma Töreni Haberlerinde Cisimleşen Belleği Okumak. *Selçuk İletişim*, 12 (1), 142 – 163.
- Fırat, M. (1996). Doğal Afetler: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Yüzyıl Biterken* C.12. Gen. Yay. Yön. Fahri Asal. İstanbul: İletişim Yayınları, 420-426.
- Günal, E. (2009). *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Gürsel, S. (2003). 1999 Marmara Depremi: *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*. Yay. Kur. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay ve Mete Tuncay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 631-634.
- Kolukırmık, S. ve Tuna, M. (2009). Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), 286-298.
- Öztürk, M. (2014). *Tarih Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özügürlü, M. (2000). 17 Ağustos Körfez Depremi: Yıkıntıların İçinden Notlar. *Mülkiye Dergisi*, 24 (220), 323 – 338.
- Togan, A.Z.V. (2019). *Tarihte Usul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ürekli, F. (1999). *İstanbul'da 1894 Depremi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, E.S. (2010) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*. Ankara: Berikan Yayınları.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-510-yillik-deprem-tarihi/1407096> (Son erişim: 10 Ocak 2022).
- <https://depem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=65> (Son erişim: 10 Ocak 2022).
- <https://depem.aku.edu.tr/1-ekim-1995-dinar-depremi-ms6-1/> (Son erişim: 10 Ocak 2022).
- H. Usta (Kişisel iletişim, 17 Ağustos 2021; 6 Kasım 2021).
- A. İleri (Kişisel iletişim, 6 Kasım 2021).
- Y.B. Koçal (Kişisel iletişim, 6 Kasım 2021).
- Ş. Özkan (Kişisel iletişim, 30 Ocak 2021).

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

EK

Yalova Belediyesi Eski Başkanı Yakup Bilgin Koçak ile Mülakat

Sosyal Medyada Mantık Eğitimi

Adil KOYUNCU¹

Giriş

Mantık, Arapça *nutk* kökünden türemiştir ve konuşma anlamına gelmektedir. Yunanca'da *logos* kavramı mantığa karşılık olarak kullanılmaktadır. Terminolojide “zihni hataya düşmekten koruyan bir alet” olarak tanımlanır (Emiroğlu, 2003: 18,19). Mantık, Aristoteles (m.ö. 384-322) tarafından disiplinize edilmiştir (Kaya, 1991: 376).

Aristoteles öğrencilere ders verirken ‘yürüme’ metodunu uygulamıştır. O, mantık, felsefe vd. derslerini yürüyerek vermiştir. Bundan dolayı Aristoteles’i takip edenler ‘peripatetik’ veya ‘meşşâi’ olarak yani ‘yürüyerek ders verenler’, ‘çokça yürüyenler’ olarak nitelenmiştir (Kaya, 2004: 393). Aristoteles’ten günümüze kadar ise bu ilim okullarda öğretilmeye devam etmiştir.

Günümüzde yaygınlaşan sosyal medya kullanımı eğitim ve öğretimin formel yapısını büyük oranda informaliteye taşımıştır. Bunda gelişen teknolojinin olduğu kadar eğitimde uygulanan fırsat eşitliği ilkesinin de payı büyüktür. Mantık özelinde konuşacak olursak kişiler artık bu ilme kolaylıkla sosyal platformlar aracılığıyla erişebilmekte ve eğitim adına fayda görebilmektedirler. Ancak bu sanal ortamlar doğru ve yanlış bilginin karma olarak sunulduğu alanlar olma hüviyetlerini de hiçbir zaman kaybetmemektedirler. Bundan dolayı bu ortamlarda öğretmen, öğrenci ve bilgi akışı ilişkisi okullarda olduğu kadar sağlanamamaktadır. Çalışma özetinde de aktardığımız üzere bilginin uzmanı olmayan kişiler tarafından da kolaylıkla eğitim ve öğretim faaliyeti icra edilebilmektedir.

Çalışmada fiziki ortamlarda, eğitimci eşliğinde ve öğrencilere yönelik olarak yapılan, kültürel bir ilim mirası olarak günümüze kadar gelen bir ilmin sanal ortamdaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Teorik bir ilmin sosyal medya aracılığıyla bilgi akışında kullanılmasının avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır. Çalışma gündelik hayatta sıklıkla kullanılan sosyal medya platformları özelinde yapılacağından mantık ilminin kavramsal ve kuramsal çerçevesi veya eğitim açısından geçirdiği tarihi

¹ Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Orcid: 0000-0002-4980-6879

serüven dışarıda tutulacaktır. Çalışmada informel ortamdan kastedilen sadece sanal ortamlardır. Ayrıca sosyal medya platformu ve sosyal medya ağları birlikte ele alınmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma sosyal medyada eğitim adı altında verilmeye çalışılan mantık ilminin öğretimde nitelik olarak sağladığı faydayı ortaya çıkarmayı hedefler. Sosyal medyada eğitimin mantık özelinde verilir verilemeyeceğini tespit etmeye çalışır. Bu tespit sonucunda da interaktif ve uzaktan eğitim yöntemlerinin etki seviyesi de ortaya çıkacaktır.

Önem ve Gerekçe

Ülkemizde mantık ilmi özelinde sosyal medyada verilen eğitim ve öğretim faaliyetinin olumlu ya da olumsuz yönlerini ortaya koymuş bir çalışma araştırmalarımız neticesinde tespit edilememiştir. Türkçe literatürde bu şekilde bir çalışma yapılması alana bu denli bir katkı sağlamasının yanında diğer çalışmalara da ön ayak olacaktır. Çalışmayı özgün yapan taraf öğretim faaliyeti olarak klasik bir şekilde tahsil edilen bir ilmin sosyal medyada oynadığı rolün ortaya çıkarılmasıdır.

Yöntem

Çalışmada yöntem olarak nitel bir veri analiz yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi yönteminde elde edilen veriler incelenmiş, dokümanlardan çıkarılan sonuçlar farklı kaynaklardan doğrulanmıştır. Bu da yöntemin geçerliliğini artırmıştır. Basılı ve elektronik ortamlardaki veriler çalışma doğrultusunda uyarlanarak aktarılmıştır. Bu aktarımda yazarın değerlendirmesi ve yorumları da söz konusu olmuştur. Bunun yanında eğitimde nitel sonuçları görmek adına anket çalışma yöntemi de kullanılmıştır.

Sosyal Medya ve Eğitim

Sosyal medya, internet ortamında kullanıcıların çevrimiçi iletişim kurmasını, içerik paylaşmasını ve kişisel yorumlar yapabilmesini sağlayan sosyal ağ platformlarıdır (Özdemir vd., 2014: 59). Sosyal medyanın bu faktörü insanları akın akın içerisine sürüklemektedir. İnsanlar gündelik yaşantılarında sosyal medya ile kopmaz bir bağ edinmişlerdir. Eğitim faaliyeti de doğal olarak bu kopmaz bağ içerisinde yerini almıştır. Artık insanlar eğitim ve öğretim faaliyetleri gibi gereksinimlerini okul gibi formel ortamlarda gidermek yerine sanal ağlarda ve özellikle sosyal medyada gidermeye çalışmaktadır. Günümüz hız dünyasında bu söylediklerimiz normal karşılanabilir ancak beraberinde de bazı problemleri de getirmiyor değildir. Örneğin kişi sosyal medyadan aldığı eğitimde bir müfredata tabi değildir. Bu da öğretimde en temelde kullanılan basitten-karmaşığa veya kolaydan-zora doğru ilkesinin zıddına bir durumdur. Kişi bu durumla karşı karşıya kalarak zihnini karıştırması kaçınılmazdır. Bunun yanında elbette fırsat eşitliği ilkesine uygunluk ve iletişimin daha aktif olması gibi faydaları da yadsınamaz. (Konuk ve Selime, 2019: 7)

Meseleye mantık ilmi açısından değinecek olursak sosyal medyanın olumsuz yönlerine eğilmek gerekecektir. Çünkü mantıkta basitten-zora ilkesi vazgeçilmez bir ilkedir ve günümüze kadar uygulanmış. Örneğin mantıkta kavramlar bahsi öğrenilmeden önermeler bahsi öğrenilemez. Öğrenilmeye çalışılsa dahi metodik hata yapılmış olur ve ilimden istenilen netice elde edilemez. Çünkü mantık ilimlerde bir metodolojidir (Vural, 2003: 286). Ayrıca mantık ilk başta da geçtiği üzere zihni hatadan koruyan bir ilimdir. Dolayısıyla zihninin karışması demek mantığın sağladığı faydanın kişide meydana gelmemesi demektir. Bu da kişinin düşünme sürecinde tutarlı ve geçerli olmaması anlamına gelir.

Sosyal medya görüldüğü gibi bir okul tarzında müfredata tabi değildir. Bu da sosyal medyada eğitim faaliyetinin önündeki en büyük engeldir. İnformel tarzda eğitim veren kurumlar dahi bir müfredata tabidir. Dolayısıyla sosyal medya çok fazla sayıda ve anlık etkileşime imkan tanınması bunun yanında eğitim formatına sahip olmaması ve metodolojiye yer vermemesi gibi nedenlerden dolayı mantık eğitimi söz konusu olduğunda yeteri kadar fayda sağlayamamaktadır.

Sosyal Medyada Mantık Öğretiminin Yeri

Eğitim, kesintisiz bir süreçtir. Dünyü ve bugünü olduğu gibi yarını da olacaktır. Eğitimde kullanılan materyaller gün geçtikçe gelişip değişebilmektedir. Bunun da en bariz örneğini sosyal medya ağları ve interaktif materyallerde görmekteyiz. Dünyada şu anda eğitim materyali olarak en fazla kullanılan sosyal medya ağları; youtube, zoom, microsoft teams, skype, google meet, adobe connect, pinterest, facebook, twitter, instagram, whatsapp vb. olmak üzeredir. (Webtekno, 2021) Kişiler burada formel eğitim faaliyeti icra ettiği gibi sadece bilgi parçacığı diye de adlandırabileceğimiz küçük çaptaki eğitsel argümanlara da yer vermektedir. Bunun yanında bu platformlar dijital olduğu için kişide fiziksel ve psikolojik bir takım hastalıklara (göz yorgunluğu, zihinsel fazlaca bilgi yükü, hareketsizlik vb.) da neden olabilmektedir. (Koç, 2022: 389,390,392,393) Bunun da sanal informal eğitimin formel eğitime karşı dezavantajlarından olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sosyal medya devasa bir kitle iletişim aracı olması hasebiyle kendi içerisinde bir mantığa (programlanabilirlik, bağlanabilirlik gibi) sahiptir. Bu mesele bazı çalışmalara dahi konu olmuştur (Kurt, 2020) Dolayısıyla tamamiyle mantıksız bir online platform yığını elbette ki değildir. Meseleye bu şekilde bakmamak realiteyi yadsımak manasına gelir. Dolayısıyla sosyal ağların mantığı içerisinde mantık ilminin öğretimi meselesi önem arz etmektedir.

Mantık eğitimi söz konusu olduğunda yukarıda saydığımız platformlar kullanılmakta ve zararları da aynı şekilde olmaktadır. Ancak burada dikkat çeken nokta bir ilmin sanala adapte edilmiş olmasıdır. Artık mantık eğitiminde argümanın değiştiğini ve bunun kişileri kolay ve rahat ulaşımından dolayı bu mecralara eğitim almak için yönelttiği de bir gerçektir. Bu mecralarda çalışma özetinde de değindiğimiz gibi genelde alanında uzman olmayan kişiler tarafından dersler verildiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde bu sanal ortamlarda sistemli ve düzenli bir şekilde öğrenmeye odaklı bireylerin de olmadığı yani bir ilme başlarken gereken ilmi alt yapıya sahip olmayan bireylerin oldukları gözlemlenmiştir.

Bundan dolayı klasik veya modern bir ilimden başlangıçta elde edilecek faydadan da söz edilememektedir.

Sosyal medya ağları kitaplardan alınacak bilgi yükünü online'dan alma imkanı tanımaktadır. Bundan dolayı öğrenme ve öğretme sürecinde etkili ve verimli bir materyaldir (Sarsar vd., 2015: 426). Bunun yanında sosyal ağlar bazı kısıtlamalar nedeniyle tamamen kitabi bilgi vermekten uzaktır. Yani fotoğraf paylaşma sınırı, metin yazma sınırı, video ve ses paylaşma sınırı ve içerik paylaşım kısıtlama vb. nedenlerden dolayı sosyal ağlar, kitap ve kütüphane işlevini tam anlamıyla yerine getirememektedir.

Sosyal medya ağları yukarıda saydığımız dezavantajları yanında mantık özelinde kullanıldığında bazı fayları da sağlamaktadır. Mesela mantık ilmi *Organon* külliyesi olarak Antik Yunan'da Grekçe olarak yazılmıştır. Grekçe olarak eğitime devam edilmiş sonra da Batı'da ve Doğu'da farklı dillere tercüme edilerek bu faaliyet sürdürülmüştür (Hasırcı, 2013: 263). Türkiye özelinde de eğitimde daha çok Arapça ve Türkçe yazılı eserler mevcuttur. Bu eserlere erişim noktası sosyal ağlar söz konusu olduğunda gayet kolaydır. Ayrıca orijinal dilde ve el yazması şeklinde olan kitapları yüksek çözünürlüklerde ekranda görerek inceleme fırsatı bulunmaktadır. Bunun yanında dünyanın her yerinden alanında uzman kişilerden ve aynı ilmi öğrenmek isteyen kişilerden yararlanabilme imkanı elde edilebilmektedir. Son olarak mantık eserlerinde kullanılan tüm ifadeleri kesin olarak doğru olmasa da orijinal dilinden konuştuğumuz dile kolaylıkla sosyal ağların sunduğu çeviri hizmetiyle dönüştürebiliriz. Bu faaliyet kişiyi çeviri söz konusu olduğunda ağır bir külfetten kurtarmış olmaktadır.

Formel ve İnfornel (Sanal Platform) Mantık Eğitimine Dair Anket Çalışması²

Çalışmamızın son kısmında formel ve infornel (sanal platform) mantık eğitimine dair öğretici ve öğrencilere yönelik yapmış olduğumuz anket çalışmasını aktaracağız. Öncelikle bu anket çalışması mantık alanında uzman olan 30-50 yaş arası 5 öğretici, mantık eğitimini formel olarak alan 18-23 yaş arası 53 öğrenci ve mantık eğitimini infornel olarak sanal ortamlarda alan 26-65 yaş arası 62 kişi seçilerek yapılmıştır. Kişiler kız ve erkek olarak aynı sayıda olup ankete katılımın homojen olmasına dikkat edilmiştir. Ankete katılım oranı öğretmenler ve öğrenciler olarak istatistiki ifadesiyle %100 olmuştur. Formel eğitimi alan öğrenciler lisans, infornel eğitimi alan kişiler uzaktan eğitim öğrencileridir. Öğreticiler üniversite ve DİB mensubudur. Ankette sorulan sorular şunlardır:

- 1-Mantık eğitimi formel mi infornel mi yoksa ikisi birlikte mi olmalıdır?
- 2-Mantık eğitiminde sosyal medyanın etkisini olumlu görüyor musunuz?
- 3-Sanal platformları okul ve eğitimin bir devamı olarak düşünüyor musunuz?
- 3-Eğitsel gelişim olarak sosyal medya uygun bir platform mudur?
- 4-Bilgiye ulaşılabilirlik açısından hangi eğitim tarzını benimsiyorsunuz?
- 5-Öğretmen ve öğrenci ilişkisi sosyal medyada mı yoksa okulda mı daha iyi sağlanmaktadır?

² Bu anket çalışması güdülen kişi sayısı göz önünde bulundurularak ve kişiler arasından rastgele seçim yapılarak 2022 yılında Sivas'ta uygulanmakta olan uzaktan öğretim uygulaması olan İLİTAM programının öğrencileri, Sivas İlahiyat Fakültesi'nin lisans öğrencileri, Sivas İlahiyat Fakültesi araştırma görevlileri ve DİB öğretmenleri baz alınarak yapılmıştır.

Ankete verilen cevapların sayısal oranı aşağıdaki şekilde olmuştur:

1. soruya tüm öğretmenler hem formel hem de informal eğitimin birlikte olmasının gerekli olduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Lisans öğrencilerinden 40'ı informal, 5'i formel, 8'i de her iki eğitim şeklinde de olmasının gerektiğine dair cevap vermiştir. Uzaktan eğitim öğrencilerinden 43 tanesi formel eğitimi, 19 tanesi informal eğitimi tercih ettiğini belirtmiştir.

2. soruya 3 öğretici olumlu 2 öğretici olumsuz cevap vermiştir. Lisans öğrencilerinden 50 tanesi olumlu 3 tanesi olumsuz cevap vermiştir. Uzaktan eğitim öğrencilerinden 50 tanesi olumlu, 12 tanesi olumsuz cevap vermiştir.

3. soruya tüm öğretmenler olumlu cevap vermiştir. Lisans öğrencilerinin 52 tanesi olumlu 1 tanesi olumsuz cevap vermiştir. Uzaktan eğitim öğrencilerinden 57 tanesi olumlu, 5 tanesi olumsuz cevap vermiştir.

4. soruya 4 öğretici informal, 1 öğretici formel cevabını vermiştir. Lisans öğrencilerinden tamamı informal cevabını vermiştir. Uzaktan eğitim öğrencilerinden 60 tanesi informal, 2 tanesi formel cevabını vermiştir.

5. soruya tüm öğretmenler okul cevabını vermiştir. Lisans öğrencilerinden 37'si okul, 6 tanesi sosyal medya cevabını vermiştir. Uzaktan eğitim öğrencilerinin tamamı okul cevabını vermiştir.

Son olarak anketi yorumlayacak olursak, görüldüğü üzere sosyal ağların eğitim üzerindeki katkısı genelde olumlu görülmektedir. Olumsuz tarafları uzaktan eğitim öğrencileri tarafından online olarak yakından gözlemlendiği için cevaplarında genelde okul yanlısı olmuşlardır. Formel eğitim alan öğrenciler de genelde sosyal ağ eğitimine uzak oldukları için informal eğitim yanlısı olmuşlardır. Öğreticiler uzman görüşleri neticesinde fayda-zarar dengesini kurarak cevap vermişlerdir.

Sonuç

Eğitim, sosyal medya söz konusu olduğunda kaçınılmaz olarak materyal değişimine mahkumdur. Mantık ilmi de bu yüzden eğitimde materyal değişimine uğramıştır. Sosyal medyada mantık eğitiminin olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da mevcuttur. Sosyal medyayı mantık ilmi söz konusu olduğunda formel eğitimin bir devamı ve bir adaptasyonu olarak görebiliriz. Sosyal ağların zararları en aza indirgenerek bu platformlardan azami derecede fayda sağlanmalıdır.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

Kaynakça

- Emiroğlu, İ. (2003). Mantık. 28, 18-28. Ankara: DİA.
- Hasırcı, N. (2013). Arapça Mantık Eserlerinin Orta Çağ Ve Rönesansta Latinceye Tercümesi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(27), 263-273.
- Kaya, M. (1991). Aristo. 3, 375-378. İstanbul: DİA.
- Kaya, M. (2004). Meşşâiyye. 29, 393-396. DİA.
- Koç, N. E. (2022, Nisan). Dijital Hastalıklara Bir Örnek: “Zoom” Yorgunluğunun Nedenleri Ve Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 12(2), 383-400.
- Konuk, N., & Selime, G. (2019). Sosyal Medya Kullanımı Eğitimi ve Bir Eğitim Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, 3(4), 1-25.
- Kurt, Ş. K. (2020). Sosyal Medya Mantığını Anlamak. *Yeni Medya*(9), 110-128.
- Özdemir, S. S., Özdemir, M., Polat, E., & Aksoy, R. (2014, Aralık). Sosyal Medya Kavramı ve Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Reklam Uygulamalarının İncelenmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 58-64.
- Sarsar, F., Makbule, B., & Alper, B. (2015, Ağustos). Öğrenme-Öğretme Sürecinde Sosyal Medya Kullanımı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 419-431.
- Vural, M. (2003). Bir Metodoloji Olarak Mantık ve Gazzâlî. *İslam Felsefesinin Sorunları* (s. 275-296). içinde Ankara: Elis.
- webtekno. (2021). <https://www.webtekno.com/dunyanin-en-cok-kullanilan-sosyal-medya-platformlari-h107035.html>. <https://www.webtekno.com/>: <https://www.webtekno.com/dunyanin-en-cok-kullanilan-sosyal-medya-platformlari-h107035.html> adresinden alındı (erişim:03/12/2022)

ICHUS

Fıtrat Kavramı ve Modern Kişilik Kuramlarının Karşılaştırılması

Nesibe ESEN ATEŞ¹

Öz

Fıtrat kavramı bireysel dindarlığın kaynaklarından birisi olarak İslam kültüründe sıklıkla kullanılmaktadır. Burada çoğunlukla insanın doğuştan getirdiği inanmaya meyil veya kolay inanırılık gibi özelliklerle çerçevelenen bu kavramın kişilik teorileri bakımından değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bağlamda psikanalitik, hümanist ve davranışçı psikoloji akımlarının kişilik görüşleri ile dini literatürde fıtrat ile ilgili olarak geçen ifadeler karşılaştırılmış ve farklılaşan yanları ile örtüşen yanları tespit edilmeye gayret edilmiştir. Bu yapılırken Rum suresi 30. ayet ve Fıtrat hadisi olarak bilinen hadis temele alınmıştır. Sonuçta fıtratın temiz ve iyi yaratılış olma yönü ile hümanist psikoloji ekolüne, anne babanın kişilik üzerindeki belirgin ilişkilerine yaptığı ile psikanalitik ekole, fıtratın zaman ve çevrenin etkisi ile şekillenmesi yönü ile de sosyal öğrenme ve davranışçılık ekolüyle benzeştiği saptanmıştır. Ayrıca fıtratın bireyin özünde doğruya olan bir meyil ve ahlaki değerlendirmelerin temel kaynağı olarak da düşünülebileceği iddia edilmiştir. Fıtrat kavramının modern psikoloji kuramları içinde genellikle inanç konusunda doğuştan eğilimli olma yönünde kullanımın yanı sıra, iyi olma ve doğru davranışlarda bulunmaya eğilimli yaratılma olarak algılanabileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda İslamî kişilikte, doğuştan iyiliğe ve ahlaki davranışa meyilli olan bireyin, aile ve çevrenin etkisi ile bunu geliştirmesi ya da bu özü tamamen bozması düşüncesinin yattığı söylenebilir. Fıtrat kalıcı bir öz değil sürekli değişim ve dönüşümü olan bir yapıdadır bu sebeple kişilik de sürekli değişime açıktır sonucuna ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Fıtrat, Kişilik.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üni. İlahiyat Fak. 0000-0003-4259-9544

Giriş

Sözlükte yaratılış, hilkat, yaratılışla gelen, yaratılış gereği gibi anlamlar ifade eden fitrat kavramı (TDK, 1998: 784) günlük dilde özellikle dinî bir bağlam içerisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Dinî literatürde insan hakkında konuşulurken fitrata atıf yapılmaktadır. Kelime Arapça “fa-tı-ra” kökünden gelmekte olup sözlükte uzatmak, yarmak, hamur yoğurmak, mayalandırmak gibi anlamlara gelmektedir. Yaratılış anlamını da yine bu yoğurmak, mayalandırmak anlamlarından türetilmiştir (İsfahani, 2012: 800-801). Bu minvalde fitratı “yaratılıştan gelen maya” olarak anlamlandırmak mümkün görünmektedir. Bu anlamıyla Türkçe deyimlere girmiş ve “hamurunda olmak”, “mayasında olmak” gibi şekillerde kişinin yaratılışında yapısında olan özellikleri betimlemek için kullanılır olmuştur.

Kök itibarı ile İbranice ve Aramice/Süryanice “açma, çözme, serbest kılma” (Nişanyan, 2012: 60) kelimeleri ile ortak olduğu da düşünülen kavramın “bir şeyin içindeki özü ortaya çıkarma” (İslamoğlu, 2016: 1052) anlamı ile de ortak bir zemine oturduğu söylenebilir

Ayet ve Hadislerde Fitrat

Kur'an'da Fatr fiilin öznesi Allah'tır. Bu fiilin başkasının eylemi olarak kullanımına rastlanamamıştır. Bu bağlamda İslam'ın Allah ile ilgili vurguladığı en önemli özelliklerin başında “yaratıcı” olma, hatta “tek ve yegâne yaratıcı” olmanın geldiği hatırd tutulmalıdır. Esasen Kurt (2055: 72) insanın çevresinden farklı oluşunu anladığı ilk andan itibaren bu yaratılış hakkında düşünmeye başladığını söylemektedir. İşte bu yaratıcılık İslam dininin ilk yayılmaya başladığı günden itibaren Kadir-i Mutlak Tanrı'nın en çok vurgulanan özelliğidir. Fitrat kavramı da bu noktada sadece Allah için kullanılmıştır.

Fitrat kavramı ayetlerde arandığında Rum Suresi 30 numaralı ayet ile karşılaşılır. “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Rum 30/30) anlamına gelen ayette geçen ilgili kavramı Altuntaş ve Şahin insanın doğuştan sahip olduğu tevhide yönelme yetisi olarak açıklar (Altuntaş, Şahin, 2009: 406). Esed bunu biraz daha derinleştirerek fitratı, Allah'ın insanı yaratırken onun özüne işlediği doğruyu yanlıştan ayırt etme, bu sayede Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesini sağlayan, bireyin doğuştan getirdiği sezgisel bir yetenek olarak anlamlandırır (Esed, 2013: 988). Ayette kastedilenin, insanın iman konusunda yetenekli ve eğilimli olarak yaratılmış olduğu düşüncesi Hz. Peygamberin “fitrat” hadisi olarak bilinen hadisi ile de örtüşmektedir. Hadis “Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar” (Buhârî, “Cenâ'iz”, 79, 92; Müslim, “Kader”, 22-25) şeklindedir. Bazı rivayetlerde “... İslam fitratı” olarak hadis metnine din ismi eklenmektedir. Bu haliyle her doğan çocuğun İslam Dinine inanmış bir şekilde yaratıldığı anlamını çıkarma anlayışı görülmektedir (Erdoğan, 2019: 29). Zira birtakım İslam âlimleri fitrat ile kastedilenin “İslam” olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca fitratın ilk yaratılış esnasında Allah'ın bireyi hangi din ile yarattığının anlaşılması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Buna göre, insan başlangıçta mümin olarak

yaratıldıysa imanla, kâfir olarak yaratıldıysa küfürle ölecektir. Ancak çocukların ilk yaratılıştaki durumları bilinemeyeceği için her doğan insanın fitrat üzere doğduğunu belirten hadisin devamında, “Sonra anne ve babaları onları Hristiyan, Yahudi, Mecusi veya müşrik yapar” denilerek çocuklara dünyada ebeveynlerinin dinlerine göre muamele yapılacağına işaret edilmiştir (Hökelekli, 1996: 47-48) fikri de savunulmuştur. Bu anlayış akıl baliğ olmadan ölen çocukların hükmü konusunda savunucu bulsa da İslam’ın buluş çağına erişmeden ölen çocukların masum olduklarına dair genel yaklaşımına da pek uymamaktadır. Netice itibarı ile fitratı iman ya da küfürle donanmış olarak doğmak değil de iman ve küfür arasındaki farkı kavrayabilme yetisi ile doğmak olarak anlamlandırmak daha makul görülmektedir (Kayıklık, 2011). Zira çocuk doğduğunda ne imanı ne de küfrü kavrayabilir. Nitekim Kur'an'da insanların hiçbir şey bilmez durumda dünyaya geldikleri ifade edilmiştir (Nahl 16/78). Şu halde yeni doğanlarla ilgili fitrat kavramı onların yaratılış, tabiat ve mizaç bakımından genellikle temiz ve sağlıklı olduğuna işaret eder (Göcen, 2020: 217; Hökelekli, 1996: 47). Bu yaratılışın temel amacı kutsal ile ilişki kurma amacına hizmet etmesidir. Zira ancak temiz bir ruh ve yaratılış ile ilahi olana ulaşılabilir (Karatay, 2016). Ancak bu yaratılış zamanla bozulabilmektedir ve fitrattan kopuş yaşanabilmektedir (Kutub, 2017).

Fa- tı-ra kökü Kur'an'da pek çok yerde mevcuttur. Örnek olarak İsrâ suresi 17/51 ayetinde ilk yaratılış için, Taha suresi 20/72 ayetinde yaratan Tanrı'yı nitelendirmek için, Hud suresi 11/51 ayette yoktan yaratmayı anlatmak için, Yasin suresi 36/22 ayetinde yaratana kulluk etme gereği, Zuhur suresi 43/27 ayetinde yaratan Tanrı'nın kişiyi doğru yola götüreceğini belirtmek amacıyla son olarak, Enam 6/14, Yusuf 12/101, İbrahim 14/10, Fatır 35/1, Zümer 39/46, Şurâ 42/11 ayetlerinde ise Allah'ın göklerin ve yerin yaratıcısı olarak nitelendirilmesi esnasında bu kavram kullanılmaktadır (Altuntaş, Şahin, 2009; Esed, 2013).

Son olarak dinî bağlamda fitratı tanımlamak gerekirse, Allah'ın, kişinin donanımına eklediği Allah'ı aramayı, iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış, iman ve küfrü ayırt edebilmesini sağlayan ancak zamanla bozulabilecek olan temiz yaratılış denilebilir.

Modern Psikoloji Yaklaşımlarında Kişilik ve Fitrat

Kişilik konusu psikoloji literatüründe oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Konu ile ilgili olarak Psikanalitik kişilik kuramı, Hümanist-varoluşçu psikoloji akımının kişilik kuramları ve özellikler yaklaşımları öncelikli olarak karşımıza çıkmaktadır. Davranışçılık ekolü diğer her türden psikolojik kavramı olduğu gibi kişiliği de klasik koşullanma, edimsel koşullanma ve sosyal öğrenme üzerinden açıklama yaklaşımını sürdürmüşlerdir.

Hümanist Psikoloji akımının kişilik anlayışı Rogers'ta tüm potansiyelini kullanan, Maslow'da kendini gerçekleştirme en nihayetinde “özünde iyi ve gelişime açık insan” anlayışına göre şekillenmektedir. Kişilik konusunda Maslow ve Rogers isimleri ön plana çıkmaktadır. Maslow'un temel argümanı olan kendini gerçekleştirme kişiliğin temel motivasyonudur. Buna göre bireyin varoluşsal olarak taşıdığı temel güdüsü birtakım kişisel özellikleri edinmektir. Bu kişisel özelliklerin pozitif

özellikleri ağır basmaktadır zira insan hayatın ağır sorumlulukları ile ezilmezse tüm amacı kendi potansiyelini geliştirmektir (Burger, 2006: 428-429). Kendini gerçekleştiren kişinin çözüm odaklı, kendisini ve çevresini olduğu gibi kabul eden, kendiliğinden düşünüp davranan, mizah anlayışı olan, sanat, edebiyat ve felsefeyle ilgilenen, kendisi ile barışık, yeteneklerinin farkında ve bunları geliştirmek için çaba gösteren gibi pek çok özelliği mevcuttur (Atkinson vd. 2008: 479; Gürses, 2010:39-40).

İnsancıl yaklaşımda kişilik konusunda değinilmesi zorunlu olan bir diğer isim ise potansiyeli tam olarak kullanma yaklaşımı ve benlik konusundaki çalışmaları sayesinde Carl R. Rogers'tır. İnsanın kendini geliştirme yeteneğinin çok hafife alındığını düşünen Rogers her bir kişinin olumlu takdir görme ihtiyacına sahip olduğunu ve bunun bireyin davranışlarının temel motivasyonu olduğunu belirtmektedir (Rogers, 2013). Bu ihtiyaç bizi tüm potansiyelimizi kullanma yönünde güdülemektedir. Bunun fizyolojik ihtiyaçlar kadar doğal ve tabii bir ihtiyaç olduğunu belirten Rogers “benlik” ya da “kendilik” kavramları ile de bu ihtiyacı nasıl inşaa ettiğimizi açıklamaktadır (Plotnik, 2009: 444). Buna göre bireyin kendisi ile ilgili düşünceleri, algıları, değerlendirmeleri, değerlendirmeleri yani kendisini nasıl gördüğü onluk kendilik bilincini oluşturur. Eğer birey koşulsuz kabul ve sevgi görür, kendisini sever ve saygı duyarsa kendine dair algısı olumlu olacaktır bunların tersi ile karşılaşarsa da bu algı olumsuz olacaktır (Cüceloğlu, 2010: 427-428). Rogers'a göre potansiyelini tam olarak geliştiren kişi yeni deneyimlere açık, yaşamının her anını değerli kılma peşinde, yaşamsal deneyimlere açık, kendi duygularına güvenen, duygularını başkalarına göstermekten çekinmeyen kişidir (Burger, 2006: 423-425).

Hümanist psikoloji temelde insanın yapısına “iyi” bakma eğilimindedir. Eğer insanın temel ihtiyaçları karşılanır, özgür, sevildiği ve kabul gördüğü bir ortamda yetişirse olumlu kişilik özelliklerini geliştirecek donanımına doğuştan sahiptir (Cüceloğlu, 2010: 426). İnsanın doğasının pozitif özelliklerle donanmış olduğuna dair bu görüş Fıtrat kavramıyla bu noktada örtüşmektedir. Fıtrat düşüncesinde bireyin temiz ve ahlakî olarak üst seviyeye yükselme donanımı ile yaratıldığı düşüncesi ile Hümanist psikolojinin kendini gerçekleştiren ve olumlu benlik bilincine sahip kişi düşünceleri birbirine oldukça yakın görülmektedir. Bu bağlamda doğuştan “iyi yaratılma” ve “iyiye ulaşmak için sürekli bir çaba içinde olma” arasında bir uyum görülmektedir. Hümanistlerin yaklaşımında bireyin olumsuz özellikler geliştirmesi yaşamsal zorluklar ve engellenmeler dolayısıyla olmaktadır. Bunlar düzelirse ki bu da terapi yoluyla gayet mümkündür birey yine olumlu özelliklere yönelecektir (Burger, 2006: 425). Bu noktada Fıtrat inancı ile farklılaşma başlamaktadır. Zira hümanist psikologların tamamen dışsallaştırdığı istenmeyen özellikler fıtrat anlayışında bilinçli seçimlerdir. İnsan iyi ve kötüyü ayırt etme yetisine sahiptir ve kötüyü seçmesi kendi iradesi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu özelliğinden dolayı Mevdudî fıtratın muhakkak vahiy ile desteklenmesi gerektiğini belirtir. Buna göre fıtrat tek başına yanlış sapmaya daha meyilli iken onu “doğru yolda tutmak” için vahiy ile desteklemek gerekmektedir (Mevdudî, 2017: 19).

Öztürk fıtratın sürekli bir gelişim halinde olduğunu belirtir. Ona göre Kur'an'da fatr ile aynı zamanda bir bitiş ve yeniden yaratılış kastedilmektedir. Bu da fıtratın sürekli olarak değişim ve

dönüşüm içinde olduğu anlamına gelmektedir (Öztürk, 1994: 131-132). Bu bakış açısı Hümanist Psikoloji anlayışının kişilik anlayışı ile uyumlu görünmektedir. Hümanist Psikologlara göre insan sürekli bir değişim halindedir. Özünde iyiye ve kendini gerçekleştirmeye çabalayan bireyin doğal olarak bu değişimi olumlu yöndedir.

Kişilik konusunda önde gelen bir diğer yaklaşım da Freud tarafından temelleri atılmış olan Psikanalitik kişilik teorisidir. Buna göre bireyin tüm edimleri bilinçaltı tarafından yönlendirilir. Bilinçaltı çocukluğun ilk 6 yılında yaşanan deneyimlerle oluşmaktadır. Bu deneyimlerin en başında Oidipus ve Elektra Kompleksleri gelmektedir (Freud, 2016: 254). Freud'a göre çocuk Fallik dönemde karşı cins ebeveynine cinsel bir ilgi duymaya başlar. Bu cinsel ilgi hemcinsi olan ebeveynini düşman olarak görmesine neden olur. Çocuk bu düşmanı yok etmek ister ve ona karşı olumsuz duygular beslemeye başlar. O yok edilmesi gerek bir düşmandır ancak çocuğun buna gücü yoktur. Süreç içinde hemcins ebeveynin çocuğu sevmesi, onun ihtiyaçlarını gidermesi, güvenliğini sağlaması ile bu düşmanlık duyguları, hemcins ebeveyne duyulan cinsel ilgi ile beraber bilinçaltına gömülür (Burger, 2006: 76-78; Erseven 2012: 134). İşte bilinçaltını oluşturan bu cinsellik ve saldırganlık güduları yaşam boyunca insanın davranışlarını yönlendirir. Bilinçaltının büyük bir bölümünü bu duyguların da kaynağı olan İd işgal eder. Freud'a göre İd kişiliğin doyum arayan en ilkel bölümüdür. Arzularının geciktirilmeden doyurulması yani dürtüsel doyumluluk onun temel motivasyonudur (Erseven, 2012: 202). Ego ve süper ego bu bölümden çıkarak gelişir. İd zevk ilkesine göre işler, haz almaya ve acıdan kaçınmaya odaklanır. Doğuştan gelen bir kişilik ögesidir (Atkinson vd., 2008: 460).

Kişiliğin bir diğer bölümü olan ego için yukarıda bahsedilen cinsellik ve saldırganlık içgüdüleri İd kadar önemlidir ve doğal olarak o da bu içgüdülerin tesirine maruz kalmaktadır (Freud, 2016: 245). Bu bağlamda onun temel görevi id'in isteklerini yerine getirmektir. Ancak yine id'den kaynağını alan süper ego ona karşı çıkmaktadır. Süper ego bireyin eylemlerinin doğruluk ve yanlışlığına karar veren kişilik bölümüdür. Buna bağlı olarak toplumsal, dinî, ahlakî, geleneksel değerleri ve bunların şekillendirdiği vicdanı süper ego temsil eder (Atkinson vd, 2008: 460). Oidipus kompleksi yaşanırken bireyin hemcinsi olan ebeveyne yönelik düşmanca duygularının sonucu duymaya başladığı suçluluk duygusu süper egonun ilk kaynağını oluturur. Bundan sonra birey için neyin doğru neyin yanlış olduğuna dışardan anne- baba ya da başka birinin hakemlik ya da öğreticilik etmesine ihtiyaç yoktur zira süper ego bu görevi yürüten kişilik bölümüdür (Freud, 2016: 254-255). Çocuk büyürken davranışlarına dair standartları anne ve babadan alır. Onların yargılarına uyarak neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verir ve bu esnada süper egosu da şekillenir (Plotnik, 2009: 436). Dolayısıyla süper ego id kaynaklı olmakla beraber dış yargılardan da etkilenecek niteliklerine kavuşmaktadır. Kabaca ifade etmek gerekirse Freud'un teorisinde süper ego iyiyi temsil etmektedir. Freud'a göre o id'in karşısına konumlanmaktadır. Bu ikinin arasında ise ego bulunmaktadır. Egonun temel işlevi id'in arzularını süper egonun süzgecinden geçirerek gerçekleştirmektir (Cüceloğlu, 2010: 408). İdin temelde kötücül ve doyumsuz olduğu düşünülürse buna hizmet etmek için çabalayan egonun da benzer niteliklere sahip olduğu ancak dışsal yargılardan çekinme gibi bir bilince de sahip olduğu görülecektir.

Fıtrat teorisi ile Psikanalitik kişilik teorisi karşılaştırıldığında örtüşen pek bir nokta ile karşılaşmaz. Fıtrat düşüncesinde bireyde bilinçli olarak kötüyü seçebilme yetisinden bahsederken Psikanaliz doğuştan kötüyü meyilden bahsetmektedir. Psikanalizin “kötücül” insan anlayışı ile temiz bir yaratılışa sahip olma düşüncesi en önde gelen zıtlıklardandır. Ayrıca psikanalizin kişiliği çocukluk yaşantılarına indirgemesi yine çelişen noktalardandır. Fıtratın olup bitmesi gibi bir durum söz konusu değildir. O, sürekli bir değişim ve dönüşüm halindedir. Dolayısıyla kişiliği sadece çocukluğa indirgemek bu anlayışta pek karşılık bulmamaktadır.

Fıtrat hadisinde belirtilen ve temizlik, masumluk, kolay inanırlık gibi niteliklerle ifade edilen bu dönem Freud için tam tersi içgüdülerle doludur. Fıtrat hadisinde temiz yaratılışın sonradan bozulabileceği belirtilirken Freud daha ahlaki olarak ifade edilen kişilik özelliklerinin sonradan kazanıldığını ifade etmektedir. Fıtrat hadisi bağlamında kişilik iyiye kötüleşebilirken Psikanalitik teoride kişilik kötüdür ve iyiymiş gibi davranma özelliği geliştirmektedir.

Fıtrat konusunda Mevdudî'nin belirttiği iyi olanı tercih edebilmek için bir öndere ihtiyaç duyulması düşüncesi (Mevdudî, 2017: 19) kısmen psikanalitik teori ile örtüşmektedir. Değerlerin anne-babaya göre tercih edilmesi ve onlarla çatışmaktan kaçınıp süper egoyu onarın doğruları ile inşa etme düşüncesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak buradaki temel düşünce farklıdır, Mevdudî fıtratın yetersizliği sebebiyle bir öndere ihtiyaç duyulduğunu söylerken Psikanalitik teoride dışlanmaktan korkmak, sevilmemekten korkmak, yetersizlik ve güçsüzlük duyguları bu yönelimi doğurmaktadır.

Sosyal öğrenme yaklaşımı davranışçı psikolojinin sıklıkla kullanılan öğrenme yaklaşımlarındandır. Davranışçı psikoloji doğuştan getirilen iyi ya da kötü olma gibi düşünceler itiraz eder ve bireyin tüm psikolojik gerçekliğinin öğrenme sonucu, yani deneyimler sonucu oluştuğunu söyler (Burger, 2006). Albert Bandura'nın sistemleştirdiği sosyal öğrenme yaklaşımına göre birey tüm yaşantılarını kişilik de dahil olmak üzere birebir deneyimlemek zorunda değildir. Dolaylı yaşantılar da bireyin öğrenmesinde büyük pay sahibidir dolaylı güdülenme, dolaylı, ceza, dolaylı pekiştireç gibi kavramlarla ifade edilen teoriye göre model kişinin davranışları neticesinde ödüllendirilmesi veya cezalandırılması kişinin de o davranışa ve sonuçlarına dair çıkarımlar yapmasını sağlar. Bu sebeple Korkmaz (2018: 248) sosyal öğrenmenin bilişsel yaklaşım ile davranışçı yaklaşım arasında bir orta yol kuramı olarak nitelendirmektedir. Sosyal olarak öğrenen birey için ilk gözlenen model de doğal olarak anne ve babadır. Çocuk önce aileden başlamak üzere modeller edinir ve onların davranışlarını taklit ederek yeni öğrenmeler kazanır. Bu noktada Psikanaliz anne ve baba davranışlarının taklit edilmesi eğiliminin süper egonun gelişmesi sonucu çocuğun hemcinsi olan ebeveyn ile özdeşim kurmasına ve onun rollerini benimsemesine bağlar (Freud, 20116). Hangi bakış açısından bakılırsa bakılsın çocuğun anne - baba davranışlarını taklit ederek hem cinsiyet rollerini hem de kişilik özelliklerinin ilk biçimlerini edindiği söylenebilir. Modern psikolojinin uzlaştığı bu nokta Fıtrat hadisinin son kısmında yer alan “...sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi yapar.” ifadesi ile örtüşmektedir. Sonuçta bireyin inançları da dâhil olmak üzere her türden donanımı ilk etapta aile tarafından

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

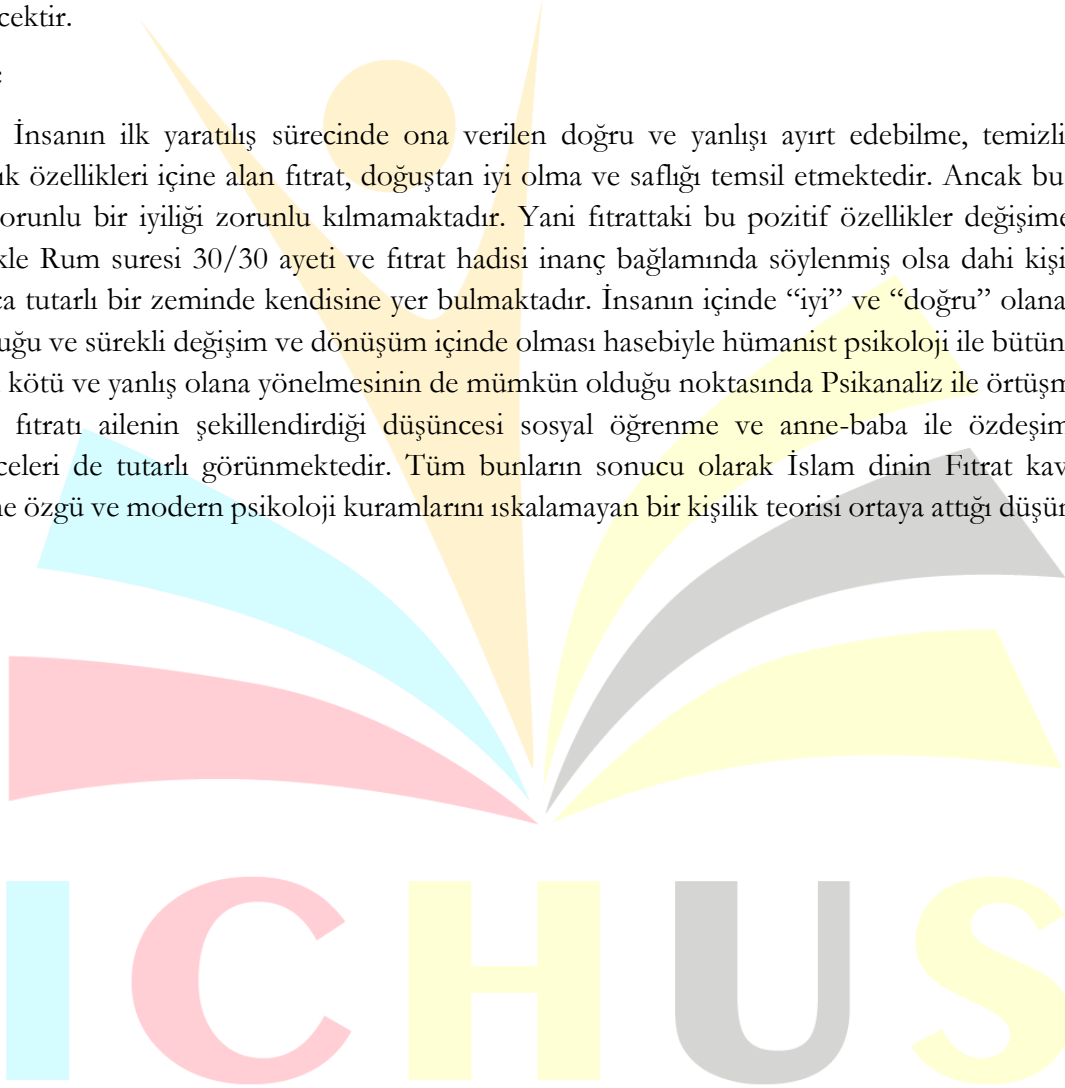
ISBN: 978-605-72864-5-1

şekillendirilmektedir. Öztürk'ün ifadesi ile (1994: 132) saf, gerçek ve katıksız bir tabiat olan fitrat aile elinde yoğrulmaktadır.

Kişiliği, bireyin doğuştan getirmiş olduğu eğilimlerin, onun çevresine kendine has uyumunu belirleyen kazanılmış özelliklerin tutarlı ve yapılaşmış bütünlüğü (Mehmedoğlu, 2004: 47) olarak tanımlanırsa, bunun yukarıda bahsedilen hadis ve ayetlerle oldukça tutarlı bir görünüm arz ettiği görülecektir.

Sonuç

İnsanın ilk yaratılış sürecinde ona verilen doğru ve yanlış ayırt edebilme, temizlik, kolay inanırlık özellikleri içine alan fitrat, doğuştan iyi olma ve saflığı temsil etmektedir. Ancak bu yaratılış şekli zorunlu bir iyiliği zorunlu kılmamaktadır. Yani fitrattaki bu pozitif özellikler değişime açıktır. Özellikle Rum suresi 30/30 ayeti ve fitrat hadisi inanç bağlamında söylenmiş olsa dahi kişiliğe dair oldukça tutarlı bir zeminde kendisine yer bulmaktadır. İnsanın içinde “iyi” ve “doğru” olana dair bir öz olduğu ve sürekli değişim ve dönüşüm içinde olması hasebiyle hümanist psikoloji ile bütünleşirken, kişinin kötü ve yanlış olana yönelmesinin de mümkün olduğu noktasında Psikanaliz ile örtüşmektedir. Ayrıca fitratı ailenin şekillendirdiği düşüncesi sosyal öğrenme ve anne-baba ile özdeşim kurma düşünceleri de tutarlı görünmektedir. Tüm bunların sonucu olarak İslam dinin Fıtrat kavramı ile kendine özgü ve modern psikoloji kuramlarını iskalamayan bir kişilik teorisi ortaya atıldığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş , H., Şahin, M. (2009). *Kur'an-ı Kerim meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Atkinson, R.L. Atkinson, R. C. Smith, E. E. Bem, D. J. ve Hoeksema, S. N. (2008). *Psikolojiye giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl (1993). *Sabîhu'l-Buhârî I-VII* (thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ). Yemâme, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Burger, M. J. (2006). *Kişilik; Psikoloji biliminin insan doğası üzerine söyledikleri*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2010). *İnsan ve davranış*. İstanbul: Remzi Yayıncılık.
- Erdoğan, B. (2019). *Fıtrat*. İstanbul: Düşün Yayıncılık
- Erseven, İ. (2012). *Freud ve psikanalizin temel ilkeleri*. Ankara: Assos/Özgür Yayınları.
- Esed, M. (2013). *Kur'an mesajı*. İstanbul: İşret Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Metapsikoloji*. (çev: G. Birol) Ankara: Yason Yayınları.
- Göcen, G. (2020). *Kavram haritası din psikolojisi I*. Ankara: Gazi Kitapçılık.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- Hökelekli, H. (1996). *Fıtrat, İslam Ansiklopedisi*, (C. 13, Ss. 47-48), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsfahani, R. (2012). *Müfredat Kur'an kavramları sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- İslamoğlu, M. (2016). *Esma-i hüsnâ*. İstanbul: Düşün Yayınları.
- Karatay, M. (2016). *İnsan fıtrat üzere doğar*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Kayıklık, H. (2011). *Din psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Korkmaz, İ. (2018), Sosyal Öğrenme Kuramı, Binnur Yeşilyaprak (Ed.). *Eğitim psikolojisi gelişim öğrenme öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kur'an yolu Türkçe meal ve tefsir*. (2016). (Hayrettin Karaman vd. , çev.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
- Kurt, Y. (2005). Kur'an'da fıtrat kavramı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V/2, 71-104.
- Kutub, S. (2017). *Fıtrat bilinci*. İstanbul: Ehil Yayıncılık.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mevdudi, E. A. (2017). *Fıtrat bilinci*. İstanbul: Ehil Yayıncılık.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sabîhu Müslim I-V* (Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr.). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye.

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

- Nişanyan, S. (2012). *Sözlerin soyağacı Türkçenin etimolojik sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (1994). *Kur'an'ın temel kavramları*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Rogers, R. C. (2013). *Kişî olmaya dair*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). Namus, İ. Parlatır, N. Gözaydın, H. Zülfişar (Haz.), *Türkçe Sözcük I İçinde*. 1630, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi İçin Sanal Müze Etkinlikleri Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi*

Semiba Sultan KEPİR¹

Ayten KİRİŞ AVAROĞULLARI²

Öz

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler derslerinde kullanılabilecek öğrenme ortamlarından birisi olan sanal müzelerin kullanımını daha verimli kılabilmek için sanal müze etkinlikleri geliştirmek ve bu etkinliklerin öğrencilerin akademik başarılarına ve ders karşı tutumlarına olan etkilerini belirlemektir. Araştırmanın örneklem grubunu Muğla ili Menteşe ilçesinde 7. sınıf düzeyinde öğrenim gören 18 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden tek grup ön test-son test yarı deneysel desen modeli kullanılmıştır. Araştırmanın verileri akademik başarı testi ve tutum ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri ise katılımcılar ile yapılan odak grup görüşmesinden elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, sanal müze etkinliklerinin sosyal bilgiler dersinde uygulanmasının akademik başarı ön test ve son test verilerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan tutum ölçeğinden elde edilen bulgulara göre alt boyutlar (sevme, güven, ilgi, istek, fayda) açısından özellikle fayda faktöründe deney grubunda ön tutum ve son tutum arasında anlamlı fark elde edilmiştir. Sanal müze etkinlikleri ile işlenen derse yönelik görüşlerini toplamak amacıyla yapılan odak grup görüşmesinde katılımcılar daha önce incelemedikleri sanal müzelerden haberdar olduklarını, fırsat buldukça bu müzeleri inceleyeceklerini, aileleri ile bunu paylaşacaklarını, sanal müzeler ile bilgilerini daha iyi pekiştirdiklerini, düz anlatım yöntemi yerine sanal müze etkinlikleriyle dersin işlenmesini tercih edeceklerini, böylece sıkılmayacaklarını ve zevk alacaklarını, bilgilerin daha kalıcı olacağını düşündüklerini sözlü olarak ifade etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde sanal müze etkinliklerinin sosyal bilgiler derslerinde kullanılmasına yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Müze, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Sanal Müze Etkinlikleri, Akademik Başarı

¹Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Orcid: 0000-0002-8239-9996

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Orcid: 0000-0002-7721-0853

*Bu çalışma, 1919B012100949 Numaralı TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Yurt İçi Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında, birinci yazarın yürütücülüğünde ikinci yazarın danışmanlığında gerçekleştirilmiştir.

GİRİŞ

Müze toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemelerin üzerinde araştırma yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve zevk alma doğrultusunda sergileyen, kâr düşüncesinden bağımsız sürekliliği olan bir kurumdur (Ata, 2002: 40). Müzenin geçmişi antik çağlarda çeşitli kralların ele geçirdikleri bölgelerdeki eserleri kendi ülkelerine taşımaları ile başlatılabilir. Ancak müze sözcüğünün kökenine baktığımızda müzenin antik Yunanistan'daki museler, yani sanat perileri için yapılmış olan museonlar ile başladığı söylenebilir. Yunan dünyasındaki bu museonların en tanınmış İskenderiye'de yer alan museondur. Yunan dünyasındaki museon geleneği Romalıları da etkilemiş ve Pinakothek denilen mekânlarda eski eserleri toplayıp sergilemişlerdir. Rönesans döneminde koleksiyon yapma düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu dönemim dönüm noktalarından birisi Ufizzi galerisinin açılmasıdır. Ancak o dönemde müzeler hala halkın değil sınırlı bir seçkinler zümresi tarafından ziyaret edilebilmekteydi. Müzelerin halkın ziyaretine açılması ilk olarak 1679 müze İngiltere'deki Ashmolean müzesi olmuştur. Bu müzeyi diğer müzeler takip etmiş ve günümüzde müze olarak adlandırılan bütün mekânlar sıradan insanların ziyaretine açılmıştır.

Müzeler sadece halkın merak veya estetik duygularını tatmin eden mekânlar olmanın ötesine geçmişler ve birer eğitim kurumları niteliği kazanmışlardır. Günümüzde okul dışı öğrenme ortamları denildiğinde akla ilk gelen mekânlar olan müzeler çeşitli türlere ayrılmaktadırlar. Bir görüşe göre müzeler Sanal Müze, Dokunulabilir Müze, Mobil Müze ve Vakıf Müzesi olarak sınıflandırılabilir (http1). Ayrıca müzeleri koleksiyonlarına, bağlı oldukları yönetim birimine, hizmet ettikleri bölgeye, hitap ettikleri kitleye, koleksiyonlarını sergiledikleri mekânlarına ve temalarına göre çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür. Müzeleri koleksiyonları sergiledikleri mekânlara göre sınıflayacak olursak, kapalı mekânlarda yapılan sergilemenin dışınca açık hava müzeleri, anıt müzeler, müze evler ve sanal müzeler olarak bir sınıflama yapmak mümkündür.

Bu çalışmanın arkasında, günümüzde okul dışı öğrenme ortamları denildiğinde ilk akla gelen mekânlardan müzelerin bir türü olan sanal müzelerin eğitim ortamlarında diğer ortamlara göre daha az kullanılması gerçeği yatmaktadır. Alan yazın incelendiğinde diğer müze türlerine yönelik çeşitli etkinliklerin tasarlandığını ve uygulandığını görmekteyiz. Örneğin; Artar vd., (2020b:1-160) ilkökul öğrencilerine yönelik birçok etkinlik önerisinde bulunmuşlar ancak sanal müzelerde uygulanabilecek etkinliklere yer vermemişlerdir. Ayrıca bu etkinlik kitabında ortaokul öğrencilerine yönelik etkinlikler de bulunmamaktadır. Aynı yazarların (Artar vd., 2020a: 1-124), diğer bir kitabında ortaokul için etkinliklere yer verilmiş ancak yine sanal müze etkinliklerine yer verilmemiştir. Esasen her iki kitap da oyuncaklar üzerine odaklanmıştır. Benzer şekilde Çakır İlhan vd., (t.y: 1-128) tarafından Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin İttifaklar Birleşmiş Milletler Ortak Programı çerçevesinde geliştirildiği bildirilen etkinlik kitabında da sanal müzelere yer verilmemiştir. Milli eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Çakır İlhan vd., (2019: 1-129) tarafından yazılan bir başka kitapta da müze ve teknoloji adında bir bölüm yer almakla beraber sanal müzelerde

uygulanabilecek etkinlik örneklerine hiçbir şekilde yer verilmemiştir. Kitap çalışmaları dışında çeşitli araştırmalar kapsamında müzelerde etkinlik yapıldığını gösteren makaleler bulunmaktadır.

Müze etkinlikler gerçekleştirilmesini içeren çalışmaların bir bölümünün ne ortaokul öğrencilerine yönelik olduğu, ne de sanal müzemi ortamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin Karadağ (2013: 507-526) yazılı anlatım dersi kapsamında öğretmen adayları ile müzede bir etkinlik gerçekleştirmiştir. Karadeniz ve Okvuran (2014: 865-878), Okul Öncesi Öğretmenliği 4. sınıf öğrencileri ile Çorum müzesine bir ziyaret gerçekleştirmişler ve etkinlikler yapmışlardır. Erol Şahin ve Yeşilbursa (2018: 555-577) Fen Edebiyat Fakültesi tarih bölümündeki öğrenciler ile müzelerde gerçek ortamda etkinlikler uygulamıştır. Ancak bu etkinlikler sanal müze ortamında yapılmamıştır. Ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen bazı araştırmaların ise ne sosyal bilgiler eğitimi ne de sanal müzelerle ilgisi bulunmaktadır. Örneğin, Pekgözlü Karakuş (2012: 133-138) çalışmasında müzeler için bazı etkinlik önerilerinde bulunmuştur. Ancak önerilen etkinlikler sosyal bilgiler dersi odaklı olmadığı gibi sanal müze etkinliklerini de içermemektedir. Bülbül (2016: 681-694), ortaokul öğrencileri ile bir müze ziyareti gerçekleşmiş ve gidilen müzede sanat tarihi odaklı etkinlikler yapmıştır. Burada ele alınmış olan araştırmalardaki etkinliklerin ortak özellikleri sosyal bilgiler eğitimi ile doğrudan ilgili olmaması ve etkinliklerin sanal ortamda gerçekleşmemesidir. Genç ve Buyurgan (2018: 687-699), sanat tarihi eğitim perspektifinden 6. Sınıf ortaokul öğrencileri ile Ankara Devlet Resim Heykel Müzesini gerçek ortamda ziyaret ederek etkinlikler gerçekleştirmişlerdir.

Sosyal bilgilerde sanal müze kullanımı ile çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Yıldırım ve Tahiroğlu (2012: 104-114) sosyal bilgiler dersi kapsamında sanal geziler düzenleyerek öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarını değerlendirmişlerdir. Ancak bu çalışmada herhangi bir etkinlik uygulanmamıştır. Sosyal bilgiler dersinde sanal müzelerin kullanılması ile ilgili alan yazında yer alan diğer bir çalışma Turgut (2015: 1-174) tarafından gerçekleştirilen bir yüksek lisans tezi çalışmasıdır. Turgut (2015: 1-174) bu çalışmasında öğretmenlerin sanal müzeleri kullanmadan önce bir ön hazırlık yapmadıklarından, dersin işleniş sırasında etkili öğretim yöntemlerini işe koşamadıklarından ve ders sonunda yapılan değerlendirmelerin de yetersizliğinden bahsetmekte ve sanal müzelerin sosyal bilgiler dersinde kullanım açısından büyük bir potansiyel taşıdığını belirtmektedir. Peker (2020: 150-170) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanal müze kullanımının yararlı olacağını düşündüklerini bildirmektedir. Çalışkan vd., (2016: 689-706) araştırması da aynı sonucu bildirmektedir. Aladağ vd., (2014: 199-217) göre sosyal bilgiler öğretmenleri sanal müzeleri önemli bir öğretim materyali olarak görmekte ancak kullanımında sıkıntılar yaşamaktadır. Türe (2022: 1689-1756) tarafından öğretmenlerin ve ailelerinin sanal müze uygulamalarına yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmada yakın zamanda yapılan güncel bir çalışmadır.

Literatür incelemesinden de anlaşılabacağı üzere sosyal bilgilerde sanal müzelerle ilgili geliştirilmiş öğrenme etkinlikleri son derece sınırlıdır. Geliştirilen etkinliklerin önemli bir bölümü gerçek ortamda yapılan müze etkinlikleridir. Sanal müzelerle ilgili yapılan araştırmalarında büyük bölümü görüş alma şeklinde olup herhangi bir etkinlik tasarlanmamıştır. Herhangi bir etkinliğin tasarlanıp uygulandığı iki

çalışmaya rast gelinmiştir Kaya ve Okumuş (2018; 113-153) ve Turgut (2015: 1-174). Bu durum daha fazla sanal müze etkinliğinin geliştirilmesi ve etkinliğinin sınanması gerektiğini göstermektedir. Sanal müze etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarını ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini görebilmek için ilave çalışmalara gerek duyulduğu açıktır. Bu çalışma bu yönüyle literatürdeki bir eksikliği tamamlayacaktır.

Ayrıca günümüzde geçirmekte olduğumuz pandemi süreci sonrasında öğrencilerin yüz yüze sınıflarda okul dışı bir öğrenme ortamı olarak sanal müzelere daha da sık başvurulması öğrencilerin farklı bir ortam görmeleri açısından dikkat çekici olabilir. Bu araştırma kapsamında uygulanan etkinlikler öğretmenler ve öğrencilerin sanal müzelerin kullanımı açısından fikir vereceği düşünülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada tasarlanan sanal müze etkinliklerine dayalı öğretimin ile ilgili aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Araştırmacılar tarafından tasarlanan sanal müze etkinlikleri ile öğretim yapılan deney grubu öğrencilerinin ön test-son test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Araştırmacılar tarafından tasarlanan sanal müze etkinlikleri ile öğretim öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarını etkilemekte midir?

YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın modeli, örneklem grubu, etkinliğin uygulama basamakları, verilerin toplanması ve verilerin analizi kısımlarına yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmada sosyal bilgiler dersi kapsamında geliştirilen sanal müze etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarına katkısını ve derse yönelik tutumlarının etkisini ortaya çıkartmak için nicel araştırma yöntemlerinden tek grup deneysel desen modeli kullanılmıştır. Tek gruplu ön test-son test deneysel desen, zayıf desenlerden biridir (Büyüköztürk vd., 2020: 208-209). Ancak uygulama okulunun bilgisayar sınıfı kapasitesinin azlığı, öğrencilerin ders programının yoğunluğu gibi nedenlerle çalışmada sadece deney grubu ile çalışılması kararı alınmıştır. Creswell'in (2012) de belirttiği gibi yeni bir eğitim modülünün geliştirilip uygulandığı araştırmalarda tek gruplu deneysel desenin tercih edilmesi araştırmanın doğası gereğidir (Yamak vd., 2014: 253). Bu amaca uygun olarak araştırmacılar tarafından tasarlanan sanal müze etkinlikleri modülü geliştirilmiş ve deney grubuna uygulanmıştır.

Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu Muğla ilinin Menteşe ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Deney grubunun belirlenmesinde uygun örneklem yöntemiye göre rastgele olarak bir sınıf deney grubu olarak seçilmiştir. Araştırmanın deney grubunu 18 kişilik öğrenci grubu oluşturmaktadır. 7. Sınıf öğrencilerinin seçilme nedeni sanal müze etkinliklerine bağlı olarak 7. Sınıf öğretim programında yer alan 'Bilim, Teknoloji ve Toplum' öğrenme alanında uygulanmasının uygun olmasıdır.

Sanal Müze Etkinliklerinin Uygulanması

Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan sanal müze etkinlikleri geliştirilerek öğrencinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumu ve akademik başarısına etkisi test edilmiştir. Bu etkinlikler kapsamında süreç şu şekilde ilerlemiştir:

1. Uygulamaya başlamadan önce Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurul Komisyonundan ve İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır.
2. Ön test uygulamaları bittikten sonra sanal müze etkinlikleri belirlenen uygulama okulunun bilgisayar sınıfında işlenmiştir. Böylece öğrencilerin kendileri de bilgisayardan belirtilen sanal müzelere giriş yapabilmışlerdir. ‘Bilim, Teknoloji ve Toplum’ öğrenme alanının öğretilmesine uygun ve yardımcı olabilecek sanal müzeler T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın internet sitesinden ulaşıp hazırlanan powerpoint sunum eşliğinde öğrencilere anlatım sağlanmıştır. Yazının icadından günümüze kadar farklı depolama ve yaygınlaştırma teknikleri, Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkıları gibi anlatımlarda sanal müzedeki kısa ve öz bilgilerin incelenmesi, anlatılan materyallerin ve tarihin görsel olarak sunulması ve hafızada kalması yönünden bir katkı bırakılmaya çalışılmıştır. Böylelikle öğrencilerin hem görerek hem destekleyerek hem de araştırmacının detaylandırması ile etkili öğrenmeyi kazanması amaçlanmıştır. Yürütücü tarafından hazırlanan ve 2 alan eğitimi uzmanının görüşü alındıktan sonra son şekli verilen sanal müze etkinliklerinde incelenen müzelerin, görseller ve kazanımlara uygunluğu şu şekildedir: SB.7.4.1 ‘Bilginin korunması, yaygınlaştırılması ve aktarılmasında değişim ve sürekliliği inceler.’ kazanımına uygun olarak ilk olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi gösterilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesinin kullanılmasındaki en büyük etken birçok sayıda yazı örneği bulundurmasıdır. İslamiyet öncesi Arabistan eserleri, Mısır eserleri, Mezopotamya eserleri, Anadolu eserleri, Urartu eserleri bu müzede yer aldığı için kazanıma uygun önemli bir kaynak niteliğindedir. Bünyesinde 75.000 tane çivi yazılı belge barındırmaktadır. Çivi yazılı, taş tablet, papirüs gibi yazının korunması, yaygınlaştırılması ve aktarılmasındaki temel unsurlar bu müzede sergilenmektedir. Tarihin ilk yazılı antlaşması olan Kadeş Antlaşması da burada sergilenir ve öğrencilere gösterilmiştir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi de bu kazanım için uygun görülmüştür. Hitit çivi yazısıyla yazılmış tek ‘Tunç Tablet’ de öğrencilere gösterilmiştir. Boğazköy müzesindeki Hitit dönemine ait sfenks, hiyeroglif yazıtlı kitabeler gösterilmiştir. SB.7.4.2 ‘Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.’ kazanımına uygun olarak ilk önce İstanbul Türk – İslam Eserleri Müzesi’nden yararlanılmıştır. Sebebi ülkemizde Türk – İslam eserlerini topluca kapsayan ilk müze olmasıdır. Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin yanında Emevi, Abbasi, Endülüs, Fatımiler, Memlukler, İlhanlı, Timur, Memluk, Safavi ve Eyyubiler dönemine ait eserler barındırmaktadır. İlhanlı dönemine ait cüz ve kitaplar, ilk Türkçe Kuran-ı Kerim mealı burada sergilenmektedir. Sibernetiğin kurucusu kabul edilen El Cezeri’ye ait ‘Otomata’ adlı minyatürlü yazmada onun tarafından

tasarlanmış yaklaşık 50 adet mekanik aletin yanı sıra dev bir kapının çizimi birlikte görülmektedir. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi bilim tarihi açısından Doğu-Batı ilim kültürünü birleştiren bir köprü niteliği taşımaktadır. Müzedeki sanal gezinin ilk katında madenler, fizik, matematik, geometri, mimari, optik, kimya ve coğrafya ile ilgili maketler bulunmaktadır. Abbasi halifesi el-Me'mun'un dünya haritasının kopyası olan "Yerküre"; İbn-i Sina Botanik Bahçesi; el-Hazinî tarafından yapılan dakika terazisi; el Cezerî'nin kitabında çizimi de yer alan filli saati; Abdurrahman es-Sufî'nin gök küresi; Takiyüddin'in mekanik saati ve buhar gücü ile hareketi sağlayan düzeneğe ait modeli; İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't Tıbb kitabının kopyası öğrencilere gösterilmiştir. Bunların yanı sıra diğer Türk - İslam alimlerinden, matbaanın icadından, buhar makinesinin icadından, Avrupa'da yaşanan gelişmelerin günümüz dünyasına katkılarından da bahsedilmiştir. Öğrenciler sanal müze turları yapılırken sınıfta kendi masalarında bulunan bilgisayarlardan faydalanarak araştırmacıyla birlikte gezebilmiş ve yorumlayabilmiştir.

Toplam 3 hafta 6 ders saatinden oluşan uygulamanın sonunda ise öğrencilere yine ön testte sunulan sorulardan oluşan 25 adet çoktan seçmeli akademik başarı testi ve Gömleksiz ve Kan (2013: 139-148) tarafından geliştirilen Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği verilip doldurulması istenmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma Muğla ili Menteşe ilçesinde yer alan bir devlet ortaokulunda 7. sınıf öğrencileri ile bilgisayar sınıfında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu-3 komisyonundan alınan (210097 sayı ve 11 numaralı karar) etik kurul belgesi ve Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğünden uygulama izni alındıktan sonra araştırma grubundaki öğrencilere çalışmanın amacı, yöntemi ve katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu hakkında detaylı bir bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya katılan gönüllü öğrencilere sanal müze etkinlikleri uygulanmadan önce test ve uygulamadan sonra ise son test olmak üzere yüz yüze Akademik Başarı Testinin ve Gömleksiz ve Kan (2013: 139-148) tarafından geliştirilen Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeğinin her biri için 30 dakika süre verilip doldurmaları istenmiştir.

Akademik Başarı Testi

Araştırmacılar tarafından uygulanmak üzere sanal müze etkinliği akademik başarı testi geliştirilmiştir. Bu başarı testi hazırlanan sanal müze etkinlikleri ve sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımlarına uygun sorulardan oluşturulmuştur. 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan 'Bilim, Teknoloji ve Toplum' öğrenme alanına yönelik sosyal bilgiler ders kitabı, web sitesi taramaları ve sanal müzelerin içerikleri değerlendirilerek soru havuzu oluşturulmuş ve sosyal bilgiler öğretimi alanında 2 alan uzmanı ve 1 sosyal bilgiler öğretmeninin onayını sunulmuştur.

Uzmanlardan gelen görüşler doğrultusunda 25 tane çoktan seçmeli sorudan oluşan akademik başarı testine son şekli verilmiş ve araştırmada ön test ve son test olarak kullanılmıştır.

Başarı testi soruları sosyal bilgiler dersi öğretim programına ait 7. sınıf ‘Bilim, Teknoloji ve Toplum’ öğrenme alanından hazırlanmıştır. ‘Bilginin korunması, yaygınlaştırılması ve aktarılmasında değişim ve sürekliliği inceler.’; ‘Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.’; XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder.’; ‘Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.’ kazanımlarına yönelik çoktan seçmeli sorular yer almıştır.

Sosyal Bilgiler Tutum Ölçeği

Gömlüksiz ve Kan (2013: 139-148) tarafından geliştirilen ölçek 29 maddeden ve 5 faktörden (sevme, fayda, ilgi, istek, güven) oluşmaktadır. ‘Sevme’ faktörü 10 madde; ‘Fayda’ faktörü 6 madde; ‘İlgi’ faktörü 5 madde; ‘İstek’ ve ‘Güven’ faktörleri ise 4 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,61 olarak belirlenmiştir. Özdamar (1999, s.522), ölçeklerde 0.60 ile 0,80 arasındaki bir güvenilirlik katsayısına sahip ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu belirtmektedir. Ayrıca son test uygulaması sonrasında deney grubunda yer alan 7. Sınıf öğrencilerinden gönüllü olan 6 öğrenci ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin belirttiği görüşler araştırmacı tarafından not edilmiştir.

Verilerin Analizi

Akademik başarı testi ve Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği ile toplanan ön test-son test verileri SPSS istatistik programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Nicel verilerin analizinde yapılan normallik testinde deney grubunun ön test puanları normal dağılım göstermekte iken son test puanları normal dağılım göstermemektedir. Ayrıca örneklem grubu 30 kişiden az olduğu için parametrik olmayan testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Odak grup görüşmesinden elde edilen veriler ise öğrenci isimleri kodlanarak sunulmuştur.

BULGULAR

Bu kısımda araştırmanın alt problemlerinden elde edilen veriler tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Sosyal bilgiler derslerinde sanal müze etkinlikleri ile öğretim yapılan öğrencilerin ön test ve son test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? alt problemine yönelik elde edilen bulgular şu şekildedir:

Deney grubuna sanal müze etkinlikleri uygulanmadan önce cevaplandırılması istenen akademik başarı testi ve sanal müze etkinlikleri uygulandıktan sonra cevaplandırılması istenen aynı sorulardan oluşan akademik başarı testinin cevapları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına belirlemeye yönelik deney grubu ön test ve son test verileri parametrik olmayan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile karşılaştırılmış ve ön test ve son test verilerine dayalı elde edilen bulgular Tablo1.’de gösterilmiştir.

Tablo 1- Deney Grubunun Ön-Test ve Son-Test Başarı Puanlarına İlişkin Bulgular

Grup	n	X	Negatif sıra	Pozitif sıra	z	p
Ön test	18	41	3	15	-3,463	,001
Son test	18	75				

Tablo 1’de yer alan verilere göre deney grubu başarı puanlarında ön test ve son test arasında anlamlı bir fark vardır ($p=,001$; $p<0,05$). Buna göre deney grubunda yer alan öğrencilerin sosyal bilgiler dersi ‘Bilim, Teknoloji ve Toplum’ öğrenme alanının ‘Bilginin korunması, yaygınlaştırılması ve aktarılmasında değişim ve sürekliliği inceler.’; ‘Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.’; XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder.’; ‘Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.’ kazanımlarına ilişkin konuları içeren akademik başarı testi ön test ve son test başarı ortalamaları ve sig. ($p<0,05$) değerleri incelendiğinde ön test başarı ortalamasının ,41, son test başarı ortalamalarının ise ,75 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre deney grubu öğrencilerinin ön test ve son test başarı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1.’de yer alan sonuçlara göre deney grubuna uygulanan ön test ve son test başarı ortalamaları arasındaki sayısal farka bakarak sosyal bilgiler dersi kapsamında geliştirilen sanal müze etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarısına olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir.

Sosyal bilgiler derslerinde sanal müze etkinlikleri ile öğretim yapılan öğrencilerin sosyal bilgiler dersi ön tutum ve son tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? alt problemine yönelik elde edilen bulgular ise bu kısımda verilmiştir. Gömleksiz ve Kan (2013: 139-148) tarafından hazırlanan ‘Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği’nin uygulandığı öğrencilerin ön tutum ölçeği ve son tutum ölçeğine verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmak istenmiştir. Sosyal bilgiler dersi tutum ölçeğinden elde edilen verilere göre deney grubu ön tutum ve son tutum puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile karşılaştırılmış ve ön test ve son test verilerine dayalı elde edilen bulgular Tablo 2.’de gösterilmiştir.

Tablo 2- Deney Grubunun Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Ön-Test ve Son-Test Tutum Ölçeği Sonuçlarının Karşılaştırılması

Ön tutum	Uygulama	n	X	Sıra Ort.	Sıra Top.	z	p
Son tutum	Ön test	18	15,53	9,13	137	-2,243	0,025
	Son test	18	17,01	11,33	34		

Tablo 2. incelendiğinde deney grubu sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ön test puan ortalamalarının 15,53) ve son test ortalama puanlarının ise 17,01 olduğu görülmektedir. Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile elde edilen bulgulara göre tutum ölçeğine yönelik genel ön test ve son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($z=-2,243$ $p<0,05$). Ayrıca “Sosyal

Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği” ön ve son tutum verileri ölçeğin alt boyutları açısından karşılaştırılmış ve elde edilen veriler Tablo.3’de sunulmuştur.

Tablo 3- Tutum Ölçeği Alt Boyutlar Açısından Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersine Dönük Tutum Ön Test-Son Test Puanları

Alt Boyut	Uygulama	n	X̄	Sıra Ort.	Sıra top.	Z	p
Sevgi	Ön Tutum	18	2,97	9,33	84,00	-,065	,948
	Son Tutum	18	3,11	9,67	87,00		
Fayda	Ön Tutum	18	3,45	9,61	134,50	-2,136	,033
	Son Tutum	18	4,16	9,13	36,50		
İstek	Ön Tutum	18	2,64	10,21	122,50	-1,616	,106
	Son Tutum	18	2,36	8,08	48,50		
İlgi	Ön Tutum	18	3,04	7,81	62,50	1,004	,316
	Son Tutum	18	3,55	10,85	108,50		
Güven	Ön Tutum	18	3,41	9,36	103,00	1,260	,208
	Son Tutum	18	3,81	8,33	50,00		

Tablo 3. incelendiğinde deney grubu sosyal bilgiler dersine yönelik tutum ölçeği alt boyutları ön test ve son test puan ortalamaları açısından özellikle “fayda” boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($z=-2,136$; $p<0,05$).

Son olarak, örneklem grubunda yer alan öğrencilerle son test uygulamasından sonra görüşme yapılmış ve öğrencilerin sanal müze etkinliklerinin sosyal bilgiler derslerinde uygulanmasına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Bilgisayar sınıfında sanal müze turları yapılırken öğrenciler kendi masalarında bulunan bilgisayarlardan faydalananarak araştırmacıyla birlikte sanal müzeleri gezebilmiş ve yorumlayabilmiştir. Öğrenciler aynı zamanda bunu dikkat çekici bulduklarından her derste ayrılan son 10 dakikalık değerlendirme süresinde başka müzelere göz atmak istediklerini sözlü olarak dile getirmişler ve ortak olarak seçtikleri birkaç müzeyi de sanal tur olarak sınıflarında bulunan bilgisayarlardan gezmek istemişlerdir. Bunlardan bazıları İzmir Efes, Ankara Cumhuriyet Müzesi, Şanlıurfa Göbeklitepe müzeleridir. Bazı öğrenciler ders sonundaki değerlendirme zamanlarında aileleriyle gittikleri müzeleri ve dikkatlerini çeken şeyleri dile getirmişlerdir. Sanal müze etkinliklerinde bulunan katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

“Ö1. Ben bu müzeyi daha önce gezdim.”

“Ö2. Sanal olarak/ giderek gezdiğimde yazılı eserler, mumyalar ve heykeller dikkatimi çekti.”

“Ö1. Gitme fırsatım olsaydı İstanbul Arkeoloji Müzesi’ne gitmek isterdim.”

“Ö2. Eve gittiğimde Göbeklitepe Ören Yeri’ne sanal tur yapmak istiyorum.”

“Ö3.Sosyal bilgiler dersinde sanal müze etkinlikleri derse olan ilgi ve dikkatimi arttırdı.”

“Ö4.Sosyal bilgiler dersinde sanal müze etkinliklerinin daha çok uygulanmasını isterim.”

“Ö1.Sanal müze etkinlikleri ile derste sözel olarak ifade edilen şeyler görsel olarak karşıma çıktığında işlediğimiz konular daha çok aklımda kalıyor.”

“Ö2. Bazı müzeler şehrimize çok uzak kaldığından sanal şekilde gezerek öğrenmek daha kolay ve akılda kalıcı oluyor.”

“Ö3.Şehrimize yakın yerlerdeki müzeleri sosyal bilgiler dersin içinde gezerek öğrenmek isterdim.”

“Ö4.Sosyal bilgiler dersini sanal müze etkinlikleriyle sıkıcı bulmuyorum/ daha az sıkıcı buluyorum.” “Sanal müze etkinliklerinden önce derste sıkılıyordum.”

“Ö1.Sanal müze etkinlikleriyle kendimi derste daha aktif hissediyorum.”

“Ö6.Sanal müze etkinlikleri sınıfça bir gezi yapıyormuşuz hissi oluşturdu.”

“Ö3.Geçen hafta derste işlediğimiz konular bu hafta da hala aklımda.”

“Ö2.Sanal müze etkinlikleriyle eğlenerek öğrendim.”

“Ö1.Sanal müze etkinlikleri sayesinde bu kadar çok müzeyi sanal olarak gezebileceğimi öğrendim.”

“Ö6.Sanal müze etkinliklerinden önce derste genelde konuşmuyor sadece öğretmenimin anlattıklarını dinliyordum.”

“Ö1.Sanal tur yapılabilen müze sayısı arttırılmalı.”

“Ö2. Yurtdışındaki müzelere de göz atmayı istiyorum.”

“Ö3.Öğretmen daha önce hiyeroglif yazılı kitabelerden, kadeş antlaşmasından, matbaadan derste bahsetmişti ama görselini ilk defa görüyorum.”

“Ö4.Fırsat olursa sınıfça gezip öğrenerek de bu müzelere gitmek isterdim.”

“Ö5 Denizcilik ve havacılıkla ilgili sanal müze turları var mı?”

Sanal müze etkinliklerinin katılımcılar için dikkat çekici olduğu, derse karşı ilgi ve tutumlarının artmasına katkı sağladığı söylenebilir. Etkinliklerin sonunda öğrenciler eve döndükleri zaman kendi özel ilgi alanlarına ve meraklarına göre sanal müze etkinlikleri yapacaklarını dile getirmişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal bilgiler dersi 7. Sınıf düzeyine yönelik geliştirilen sanal müze etkinliklerinin akademik başarı ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutumuna etkisinin incelendiği araştırmada tespit edilen sonuçlar bu kısımda sunulmuştur.

Sanal müze etkinliklerinin sosyal bilgiler dersinde uygulanmasının son test verilerine göre akademik başarıyı artırdığı tespit edilmiştir. Örneklem grubunda sanal müze etkinliklerinden önce uygulanan ön test ile sanal müze etkinliklerinden sonra uygulanan son test arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Başarı testinde, son test puanlarının ortalaması ilk test puanlarının ortalamasından yüksek olduğu analiz edilmiştir. Öğrencinin daha pasif olduğu, düz anlatım tekniği ile ezberlediği, görsel destek sağlamadığı ve öğretmenin anlamlı detaylandırmalarda bulunmadığı geleneksel öğrenmelerden ziyade bu görsel destek sağlayan, öğrencinin aktif rol aldığı, merak uyandıran yeni anlatım yöntemine karşı daha olumlu tutumlar sergilediği görülmektedir. Alan yazındaki bu çalışmalar araştırmamızın sonuçlarını desteklemektedir. Çınar vd., (2021: 150-170) araştırmasında öğrencilerin

sosyal bilgiler dersinde sanal müze gezileri yapılmasının öğrenmeye katkı sağlayacağını düşündükleri, sanal müze turlarının müze gezilerine bir alternatif oluşturarak zaman ve mekân kısıtlamasını ortadan kaldırdığı, ders ortamını zenginleştirerek öğrenme-öğretme sürecini eğlenceli hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler ders etkinliği olarak sanal müze gezisi yapmaktan hoşlanmakla birlikte; müze atmosferini hissettikleri ve sanal tura göre daha bilgilendirici, canlı ve eğlenceli bulduklarını vurgulayarak müze gezilerini sanal müze gezilerine tercih ettiklerini açıklamışlardır. Çalışkan vd., (2016: 689-706) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının sanal müzelerin öğrenmenin kalıcı olmasını sağladığını düşündükleri belirlenmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemini oluşturan sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumuna etkisini belirlemek amacıyla Gömleksiz ve Kan (2013: 139-148) tarafından hazırlanan “Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği” ölçeğinden elde edilen bulgulara göre, deney grubu öğrencilerinin ölçeğin genelinde ön ve son tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda Aktaş vd., (2021: 1311-1312) tarafından yapılan ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin sanal müze kullanımına yönelik tutumlarını inceleyen çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin sanal müze kullanımına yönelik algılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada ölçek alt boyutları açısından ön test ve son test verileri karşılaştırıldığında “özellikle fayda boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ortalamalarda uygulama sonrası gözlenen artış sanal müze etkinliklerinin öğrencinin tutumlarına ve akademik başarısına katkı sağladığının bir kanıtı niteliğinde olabilir.

Çalışmada, ortaokul 7. sınıflar ile yapılan sanal müze etkinlikleri ile öğretimden sonra öğrencilerin görüşlerini sorgulamak amacıyla yapılan odak grup görüşmesinde öğrenciler genel anlamda sanal müze etkinliklerine olumlu baktıklarını, bilgilerini daha iyi pekiştirdiklerini, düz anlatım yöntemi yerine sanal müze etkinlikleriyle dersin işlenmesini tercih edeceklerini, böylece sıkılmayacaklarını, zevk alacaklarını ve bilgilerinin daha kalıcı olacağını düşündüklerini sözlü olarak ifade etmişlerdir. Türe (2022: 1747-1756) tarafından yapılan çalışma da araştırmaya katılan öğretmenler ve aile üyelerinin sanal müze gezisi uygulamasıyla derslerinde öğrendiği bilgileri pekiştirdiği, sanal müze gezisine dayalı uygulamaların kültürel mirasa yönelik görsel ve işitsel olarak öğrenme sağladığı, kalıcı öğrenmeyi desteklediği görüşünde oldukları tespit edilmiştir.

Bu uygulamaların yapılması için öğretmen donanımı da gereklidir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sanal müzeleri aktif kullanımının teşvik edilmesi, derslerinde öğrenme alanına katkı sağlayacak ölçüde sanal müzeleri etkili şekilde kullanmalarını sağlayabilir. Genel gözleme göre sosyal bilgiler derslerinde sanal müze uygulamalarına pek fazla yer verilmediği fakat öğrencilerin bu tür uygulamalardan memnun kaldığı ve derse karşı ilgisinin arttığı söylenebilir. Bu çalışmadan özetle sanal müze etkinliklerini sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanına başarılı bir şekilde uyarlayarak uygulayan öğretmen, öğrencilerin akademik başarısına ve sosyal bilgiler dersine karşı tutumuna olumlu yönde katkı sağlayabilir. Uygun öğrenme alanı ve kazanımlarda dersi eğlenceli ve dikkat çekici hale getirebilir. Sanal müze etkinliklerinin çeşitlendirilmesi ve bu yönde etkinliklerin

5. INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

hazırlanması ve yayınlanması hem öğretmen hem öğrenci açısından dersi daha etkili kılabilmek için önerilebilir. Son olarak, sanal müze etkinliklerinin öğrencinin akademik başarısı ve tutumu üzerindeki etkisinin daha kapsamlı ve net ortaya konulabilmesi için bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara daha uzun deneysel süreç tercih etmeleri ve daha geniş örneklem grubuna ulaşarak araştırma yapmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, V., Yılmaz, A. ve İbrahimoglu, Z. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sanal müze kullanımına yönelik tutumları. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11 (3), 1294-1313 . DOI: 10.24315/tred.806159
- Aladağ, E., Akkaya, D. ve Şensöz, G. (2014). Sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 199-217.
- Ata, Bahri. (2002). *Müzelerle ve tarihi mekânlarla tarih öğretimi: Tarih öğretmenlerinin “müze eğitimi” ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı. Ankara.
- Artar, M., Ateş, H., Doğan, B. & Karadeniz, C. (2020a). *İlkokul müze etkinlik kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Artar, M., Ateş, H., Doğan, B. ve Karadeniz, C. (2020b). *Ortaokul müze etkinlik kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Bülbül, H. (2016). Müze ile eğitim yoluyla ortaokul öğrencilerinde kültürel miras bilinci oluşturma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 681-694.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (022). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (29. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Çakır İlhan, A., Artar, M., Bıkmaz, F., Okvuran, A., Tezcan Akmehtmet, K., Doğan, D., Karadeniz C., Çiğdem, H. ve Kut, S. (2019). *Müze eğitimi*. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Çakır İlhan, A., Artar, M., Okvuran, A. ve Karadeniz, C. (t.y.). *Müze eğitimi etkinlik kitabı*. Alıntılanan web sitesi 11.07.2021 tarihinde indirildiği yer https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/183278/mod_resource/content/1/muze%20e%C7%99itim%C7%99etkinlik%20ornekleri.pdf
- Çalışkan, E., Önal, N. ve Yazıcı, K. (2016). Öğretim etkinliklerinde sanal müzelerin kullanımına ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adayları ne düşünüyor? *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 689-706.
- Çınar, C., Utkugün, C. ve Gazel, A. A. (2021). Sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımı hakkında öğrenci görüşleri, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 0 (16), 150-170. DOI: 10.20860/ijoses.1017419
- Erol Şahin, A. N. ve Yeşilbursa, C.C. (2018). Tarih bölümü öğrencilerinin alan gezileri ve müze ziyaretlerine ve müzede yapılan etkinliklere yönelik görüşleri. *Turkish History Education Journal*, 7(2), 555-577.
- Genç, S. ve Buyurgan, S. (2018). The effect of museum activities based on games to the student achievement and their attitude towards art classes, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 687- 699. DOI: 10.17679/ inuefd.440804
- Gömlüksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2013). Sosyal bilgiler dersi tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 139-148.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

- Karadağ, R. (2013). Müze temelli yaratıcı yazma etkinliği: Bir durum çalışması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3), 507-526.
- Karadeniz C. & Okvuran A. (2014). Müzede bir gece: Ankara Üniversitesi öğrencileri ile Çorum Arkeoloji Müzesi'nde müze eğitimi. *İlköğretim Online*, 13(3), 865-879.
- Kaya, R. & Okumuş, O. (2018). Sanal müzelerin tarih derslerinde kullanımının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Turkish History Education Journal*, 7(1), 113-153.
- Peker, N. (2020). Sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımı ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanal müze kullanımına yönelik tutumları: Aksaray müzesi örneği. *V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (03- 04 Kasım 2020) Tam Metin Kitabı*, Aksaray.
- Pekgözlü Karakuş, D. (2012). Müzelerde uygulanabilecek müze eğitim etkinlikleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 2(1) 131-138.
- Turgut, G. (2015). *Sosyal bilgiler dersinde bir eğitim aracı olarak sanal müze kullanımı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Aydın.
- Türe, H. (2022). Family involvement in cultural heritage education: teachers' and families' views on virtual museum practices, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 7(18), 1689-1756.
- Yamak, H. , Bulut, N. ve DüNDAR, S. (2014). 5. Sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ile fene karşı tutumlarına FeTeMM etkinliklerinin etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34 (2), 249-265 .
- Yıldırım, T. ve Tahiroğlu, M. (2012). Sanal ortamda gerçekleştirilen müze gezilerinin ilköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 104-114
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programları ile İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir, s.522.
- Yararlanılan Web Sayfaları
http1. (<https://www.tarihlisanat.com/muze-nedir-tanimi-tarihcesi/>)

ICHUS

Posthümanizmin Dijital Oyunlardaki Temsili: Ahen: Isolation

Müge KARABAĞ¹

GİRİŞ

Bilim kurgu yazarı Arthur C. Clarke, yeterli ölçüde gelişmiş bir teknolojinin sihirlerden ayırt edilemeyeceğini söyler.² Clarke'ın bu ifadesindeki gibi yeterli ölçüde gelişmiş bir teknolojinin günümüzün vazgeçilmez bir ögesi olduğunu belirtmek mümkündür. İnsansı görünüme sahip olan ancak henüz insan kadar zeki olarak tasarlanamayan robotlar, akıllı otomatlar, insan beynine yerleştirilmesi planlanan implantlar, yapay sinir ağları içinde bulunduğumuz zaman diliminin bilim kurgu öğeleri olarak değerlendirildiğinde yeterince gelişmiş bir teknoloji içinde yaşadığımızı ifade etmek yanlış olmayacaktır. İnsan beynindeki nöronların modellenmeye başlandığı günümüzde, mevcut yapay zekâ teknolojileri ile bilimsel gelişmeler neticesinde gelecek farklı biçimlerde tahayyül edilmektedir. Bu gelecek tasvirleri filmler, diziler ve dijital oyunlarla gündelik hayatımızda karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bilgisayarlar, yapay zekanın yardımıyla sağlıktan ekonomiye eğitimden savunma sanayiine kadar pek çok alanda insanların yaptığı işleri yapabilmektedirler. Örneğin bilgisayarlar tıbbi görüntülere tanı koyabilmekte, uçakları uçurup indirebilmekte, otomatik silahların taktik kararlarını kontrol edebilmekte, kredi ve finans kararlarını verebilmektedirler. Kısacası önceden insan zekâsı gerektiren pek çok işi gerçekleştirebilmektedirler (Kurzweil, 2016:21). Bilgisayarlar ile başlayan bu serüven uydu ve internet teknolojilerinin gelişimiyle de dijitalleşme ve yeni medya kavramlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yeni medya teknolojilerinin gelişiminin dijital oyun sektörünü de etkilediğini belirtmek mümkündür. Dijital oyun sektörünün 40 yıllık bir geçmişi olduğu göz önüne alındığında söz konusu alanın sanat, tasarım, programlama gibi bilgi ve beceri gerektiren dallarla bir arada işleyen, interdisipliner bir endüstri haline geldiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışma, felsefi bir düşünce biçiminden çıkarak bilimsel ve teknolojik çalışmalarla somut bir boyut kazanmaya başlayan ve fütürist bir gerçekliğe işaret ettiği düşünülen posthümanizm kavramının

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü, ORCID: 0000-0002-8141-3557.

² Arthur C. Clarke'ın 1962'de yayımlanan *Hazard of Prophecy: The Failure of Imagination* makalesinde Clarke Kanunları olarak belirttiği 3 maddeden biri.

dijital oyunlarda ve örneklem olarak seçilen Alien:Isolation oyununda nasıl işlendiğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada öncelikle dijital oyunların tarihçesi ve özelliklerine genel bir biçimde değinilmiş, ardından posthümanizm kavramı kuramsal olarak açıklanarak dijital oyunlardaki posthümanizm temalı örneklerden bazılarına yer verilmiştir. Örneklem olarak seçilen oyunda ise yapısal bir değerlendirme yapılarak posthümanizm kavramının işleniş oyundaki örnekler üzerinden incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmada örnek olarak seçilen Alien:Isolation oyunu bir metin olarak değerlendirilmiştir. Metin analizi sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Metin analizi yöntemi örneklemdeki görselleri, sözlü veya yazılı ifadeleri yorumlama ve değerlendirmeye yaramaktadır. Kellner'in ifadesiyle metin analizi yöntemi medya içeriklerini ideolojik, söylem, anlatı ve gösterge biçimi ile analiz etmek için tercih edilmektedir (2014: 6).

Dijital Oyunların Tarihçesi ve Özellikleri

Video oyun endüstrisinin 5 temel aşamadan geçerek gelişim gösterdiği belirtilmektedir. Buna göre 1970'li yılları kapsayan 1980'ler öncesi dönem erken dönem olarak ifade edilmektedir. 1980 ile 1990 yılları arasındaki dönem büyüme dönemi, 1990'ların sonunu da kapsayan dönem gelişme dönemi, 2000'li yılların başı olgunlaşma dönemi ve 2005 ile sonraki dönemler ilerleme aşaması olarak açıklanmaktadır (O'Ha-gan ve Mangiron, 2013). Cathode Ray Tube, 1948'de kullanıma sokulan oyuncularla birlikte oynanan, etkileşimli ilk (interaktif) oyun olarak gösterilmektedir (Tezel, 2016: 11). Yine 1958'de ortaya çıkan "Tennis for Two" ile (Dijital Oyun Sektörü Raporu, Ankara Kalkınma Ajansı) 1962 yılında piyasaya giren Spacewar oyunu da ilk interaktif oyunlar arasında kabul edilmektedir (Akbulut, 2009: 44-45).

70'li yıllarda ise atari oyunları ortaya çıkmış ve internet teknolojilerinin tüm dünyada etkin olmaya başladığı 1998-1999 yıllarına kadar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 80'li yıllarda ses teknolojilerinin gelişimi ile oyunlara müzik eklentisi de eklenmeye başlanmıştır. Yine söz konusu yıllarda Atari şirketinin Video Computer System (Video Bilgisayar Sistemi) aygıtı ile video oyunları atari salonlarından evlere taşınmıştır (Gül, 2019: 453). Özellikle 90'lı yıllarda ülkemizde de atari salonları çocukların ve gençlerin en önemli eğlence mekanları haline gelmiştir. Aynı dönemde oyun endüstrisine yeni bir soluk getirecek olan Play Station oyun aygıtı sayesinde dijital oyunlar söz konusu sektörde çeşitlenmeye başlamıştır. Bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler, Play Station gibi oyun konsollarına ihtiyaç duymadan da bilgisayar ile oyun oynamanın önünü açmıştır. 2000'li yıllarda bilgisayar oyunları çeşitlenerek dövüş, spor, aksiyon, macera, atış, simülasyon gibi oyun kategorileri ortaya çıkmıştır. Bu oyunlar, gerçek oyuncularla (kullanıcılarla) internet desteğiyle veya internet olmadan da (çevrimdışı) ister tek oyuncuyla, ister birden fazla oyuncuyla, ister yapay zekâ ile oluşturulan sanal oyuncularla oynanabilmektedir. Dijital oyunların bu özellikleri etkileşimlilik, sanallık, dijitallik, değişkenlik ve modülerlik gibi ayrımlarla kavramsallaştırılmıştır (Yengin, 2012: 111). Bu özellikler dijital oyunların aynı zamanda birden fazla disiplinden beslendiğini de ifade etmektedir. Herhangi bir dijital oyunu tasarlanırken görsel tasarım, animasyon, programlama gibi birden fazla uzmanlık alanından faydalanılmaktadır. Video Oyunları Pazar Büyüklüğü, Payı ve Analiz Raporu'na

göre 2021 yılında küresel video oyunu endüstrisi pazarının değeri 195,65 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Aynı raporda video oyun pazarının 2022'den 2030'a kadar yıllık %12,9 oranda büyümesi beklenmektedir (Video Game Market Size, Share&Trends Analysis Report By Device, 2017). Rapordaki araştırma sadece bilgisayar oyunlarını değil, oyun konsolları ve mobil cihazlardaki oyunları da kapsamaktadır.

Posthümanizm ve Dijital Oyunlarda Posthümanizm Örnekleri

Yapay zekâ teknolojilerinin günümüz dünyasını ekonomik ve sosyal açıdan değiştirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler dijital oyun endüstrisine de sirayet ederek bu alanı çeşitlendirmiştir. Yapay zekâ algoritmaları kullanıcıların (oyuncuların) talepleri ve tercihleri doğrultusunda hazırlanarak bu pazarda daha fazla çeşitlilik ortamının oluşturulmasını sağlamıştır. Yapay zekâ teknolojilerinin her geçen gün gelişerek toplumsal hayatın her alanına sirayet etmesi, geleceğin dünyasının nasıl olacağına yönelik bazı fütürist yaklaşımlara da alan açmaktadır. Bu yaklaşımlar transhümanizm, tekillik, posthümanizm adı altında kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramlar bilim kurgu filmlerinde ve dizilerinde sıklıkla işlenmektedir. Dijital oyunlarda da geleceğin dünyası transhümanist ve posthümanist öğelerle tasarlanmaktadır. Tıpkı bilim kurgu içeriklerinde olduğu gibi robotlar, gerçek insanlar, androidler, sayborglar da bu oyunların içeriğini oluşturmaktadır. Bu alandaki dijital oyunlarda kullanıcı android veya sayborg karakterine bürünmekte veya onları kullanarak oyuna yön verebilmektedir. Androidler fiziksel ve işlevsel olarak gerçek insandan ayırt edilemeyecek teknolojik varlıkları işaret ederken, sayborglar ise yarı insan yarı makine varlıklar için tanımlanmaktadır. Bu noktada transhümanizm ve posthümanizm kavramları arasındaki farklara da değinmek gerekmektedir.

Transhümanizm kavramına kısaca değinmek gerekirse, insanın mevcut yeteneklerini en üst seviyeye çıkararak, yaşlanma, hastalanma gibi canlılara has durumların bilim ve teknoloji yoluyla aşılabileceğini iddia eden bir yaklaşımdır (Bostrom, 2005).

Transhümanizmin bir sonraki aşaması olarak kabul edilen posthümanizm ise insan ötesi veya insan sonrası bir aşamayı açıklamaktadır (Karabağ, 2021: 114). Bu açıdan posthümanizmi insanı temel almayan bir yaklaşım içinde değerlendirmek mümkün olmaktadır. İnsan olan ve insan olmayan düalizminde gelişen bir yaklaşım olan posthümanizm, geleceğin dünyasında insan türünü yaşamın tek öznesi olarak yorumlamamaktadır. Buna göre posthümanizm, insanın bir sonraki aşaması olarak görülen bir dönemi işaret eder. Bu açıdan posthümanizmde hümanizmdeki gibi insanı temel alan, insanı yegane özne olarak değerlendiren bir anlayış yoktur. Bir başka ifadeyle posthümanizm, insanın sınırlarını teknolojik araçlarla veya evrimsel biçimde aşmasına yönelik fikirlerin bilimsel, sanatsal ve felsefi anlamda karşılık bulması, pratiğe dökülmesiyle ilgilidir (Sağlam, 2021: 299).

Bu durum Kurzweil tarafından biyolojik evrimin teknolojik evrime dönüşmesi şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca söz konusu evrimin 2030 yılında gerçekleşeceği öngörülmektedir (2016:20-463). Posthümanizm felsefi anlamda hümanizmin bir eleştirisi olarak da kabul edilmektedir. Bu kapsamda posthümanizm, liberal hümanizmin yeterli olmadığı yönünde bir yaklaşımı barındırırken, transhümanizm, 21. yüzyılda Aydınlanma geleneğini takip ederek hümanizmin devamı niteliğindeki bir süreci ifade eder (Ağın, 2020). Dolayısıyla transhümanizmi insana ve insanlığa dair sorunları iyileştirme ve dönüştürme mertebesi olarak değerlendirmek mümkündür. Posthümanizm ise insanı ve insanlığı

aşarak sentetik varlıklara işaret eden yeni bir dönemi işaret etmektedir. Bu yeni dönemde, insan bilinci bir makineye aktarılabilir, tamamen sentetik bir yapıdan oluşan gelişmiş bir yapay zekâ ile insan görünümünde veya başka bir biçimde tasarlanan çelik bedenler var olmaya başlayacaktır. Bu bağlamda insan bilinci ile insan fizyolojisini sınırlayan her türlü kısıtlamayı aşan bir süreç olarak ifade edilen posthümanizm çağında (Karabağ, 2022: 117) insan olan ve insan olmayan ayrımı üzerinden yaşamın şekillenebileceğini söylemek mümkündür. Bu açıdan insan ötesi bir çağda tarihsel gerçekliği yazan sadece insanlar olmayacaktır. Bu yeni çağda tarihsel gerçekliğin mimarları insanı aşkın bir varlığı işaret eden insandan daha zeki varlıklar, mekanik aygıtlar, insandan ayırt edilemeyen androidler olacaktır.

İnsan sonrası, insan olan ve insan olmayan varlıklar temelinde bir dünya tahayyülüyle kurgulanan *Blade Runner* (1982) veya *Artificial Intelligence* (2001) filmlerinde olduğu gibi dijital oyunlarda da posthümanist bir dünya kurgusunun tasarlandığı görülmektedir. Bu oyunlara örnek vermek gerekirse;

- **Portal:** 2007 yılında yayınlanan ve öncelikle Microsoft Windows, Xbox ve PlayStation için üretilen oyun 2010 yılında Mac OS X için de tasarlanmaya başlandı. Tek oyunculu bulmaca tabanlı bir video oyunu olan Portal'da oyuncu, GLaDOS ve Wheatley isimli yapay zekâ tarafından yönlendirilmektedir. Oyun Aperture Science adlı bir laboratuvarında geçerken, Chell isimindeki karakter (oyunu oynayan kişi) bu laboratuvarında küçük bir hücrede bulunmaktadır. Yapay zekâ tarafından kendisine seslenen Chell'den Portal silahını kullanması ve odalardaki bulmacaları çözmesi istenmektedir (<https://theportalwiki.com/wiki/Portal>).
- **Obversation:** Microsoft Windows ve PlayStation 4 için 2019'da ve Xbox One için 2020'de yayınlanan oyun, bilim kurgu gerilimi olarak tanımlanmaktadır. Stanley Kubrick'in 2001: A Space Odyssey filminden esinlenen oyun, tıpkı filmdeki gibi bir uzay istasyonunda insan ve yapay zekâ arasındaki iletişimi ve hayatta kalma mücadelesi etrafında şekillenmektedir. Oyunda Obversation isimli uzay istasyonunun yapay zekâsının kontrolü oyuncu tarafından sağlanmaktadır(<https://www.eurogamer.net/observation-review-a-simple-puzzler-elevated-by-its-sublime-atmosphere>).
- **Detroit: Become Human:** Quantic Dream tarafından geliştirilen ve Sony Interactive Entertainment'ın yayınladığı 2018 tarihli bir macera oyunu olan Detroit: Become Human, androidler etrafında şekillenmektedir. Oyuna konu olan 3 androidin bazı işlevleri ve amaçları vardır. Söz konusu işlev ve amaçlar, genç bir kızı korumak için sahibinden kaçmak, duyarlı androidleri avlamakla görevlendirilmek ve köle androidleri özgürlüklerine kavuşturmak (<https://www.gamereactor.eu/detroit-becoming-human-with-lead-writer-adam-williams/>). Oyuncunun seçimine göre farklı sonları olan oyun, konusu sebebiyle androidler ve gerçek insanlar arasındaki çatışma temelinde kurgulanan *Humans* adlı diziye de oldukça benzemektedir.
- **The Turing Test:** Bulkhead Interactive tarafından geliştirilen ve Square Enix Collective tarafından yayınlanan bir bulmaca video oyunudur. Oyun, Microsoft Windows ve Xbox One için 2016'da, Playstation 4 için 2017'de, Nintendo Switch için 2020'de yayınlanmıştır. Oyunun yapısı Portal'a oldukça benzemektedir. Zira bu oyun da tek oyunculu bir bulmaca oyunudur (<http://www.eurogamer.net/articles/2016-03-10-pneuma-breath-of-life-developer-reveals->

first-person-puzzler-the-turing-test). Oyun adını, Alan Turing'in yapay zekâ ile insan zekâsının ayrımını ölçmek için geliştirdiği Turing Testi'nden almaktadır. Oyunun çıkış noktası da burada yatmaktadır. Europa adındaki Jüpiter uydusunda geçen oyunda araştırmacı Ava Turing, bulunduğu tesiste mahsur kalan diğer kişileri bulmak için TOM isimli yapay zekâ ile beraber çalışmaktadır. TOM sayesinde bir Turing Testi'nde olduğunu anlayan Ava'nın bu testleri çözmesi gerekmektedir. Bu mücadelede Ava ile TOM'un insan olan ve insan olmayan iki ayrı tür olarak çekişmelerini görmek mümkündür. Oyun, birden fazla sona sahiptir ve oyuncunun tercihinne göre bu sonlar değişmektedir.

Görüldüğü gibi posthümanizm temalı oyun örneklerine bakıldığında, söz konusu oyunlarda kimi zaman yapay zekâ veya androidler bir özne konumundayken, kimi zaman da oyunlarda ana karaktere yardım eden veya ona tehdit unsuru olabilen bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oyunlarda posthümanizm kavramının işaret ettiği bir dönem olan insan sonrası, insana eş değer veya insana rakip olabilecek bir başka türün de hayatın bir parçası haline geldiği görülmektedir. Bu akıllı varlıklar olağan bir şekilde gündelik hayatın her alanında mevcuttur. Tıpkı yapay zekâ ve insansı robotların ana tema olarak konumlandığı bilim kurgu filmlerinde olduğu gibi...

Örnek Oyun İncelemesi: Alien: Isolation

The Creative Assembly oyun geliştirme şirketi tarafından 2014 yılında çıkarılan Alien: Isolation, hayatta kalma ve korku temalı bir aksiyon video oyunudur (<https://egmnow.com/egm-review-alien-isolation/>). Oyun 2014 ve 2015 yıllarında yılın oyunu, en iyi korku oyunu, en iyi ses efekti gibi pek çok kategoride ödül almıştır. Ancak oyunun öncelikle sinema filmi olarak gösterime sunulmasından dolayı bu konuya kısa bir şekilde değinmek faydalı olacaktır.

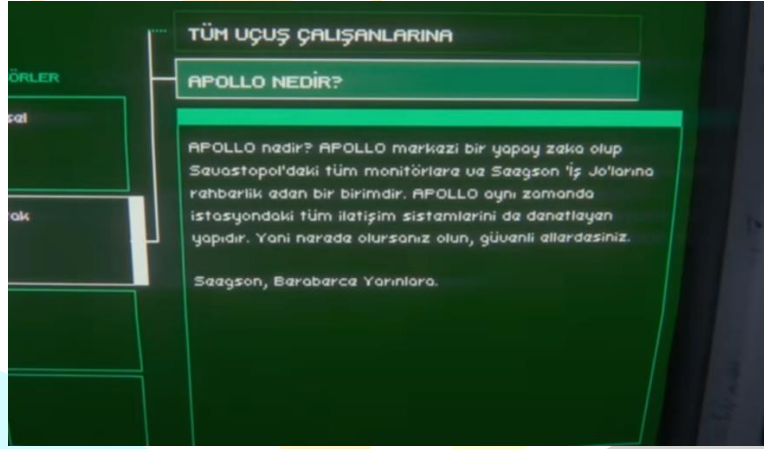
Gladyatör (2000), *Hannibal* (2001), *Kingdom of Heaven* (2005) gibi sinemada yer edinmiş önemli filmlerin yönetmeni Ridley Scott'ın, 1979 tarihli *Alien* filmi posthümanizm kapsamında değerlendirilebilecek yapımlardan biridir. Scott bu filmi ile insan olan ve insan olmayan düalizminde konumlandığı yapıyı 1982 tarihli *Blade Runner* filminde de devam ettirmiştir. Gerçek insanlar ile sentetik insanlar olan androidler arasındaki mücadele, *Alien* filmlerinde bir başka öteki tür olan uzaylı yaratıklar üzerinden aktarılmıştır. Scott'ın *Alien* film serisi ile aynı kapsamda değerlendirilebilecek *Prometheus* ve *Alien: Covenant* filmlerinde de insanın kendisinden farklı türlerle olan mücadelesi ve iletişimi ikili karşıtlık temelinde işlenmiştir. Dolayısıyla posthümanizmin düalist yaklaşımının bu filmlerde de mevcut olduğunu belirtmek mümkündür. *Alien* ismi anlam açısından da "yabancı", "öteki", "farklı" olana işaret ettiğinden halihazırda bir ikililiğin filmleri henüz izlemeden fark edildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Oyundaki ana karakter, filmdeki Ellen Ripley'in kızını canlandıran Amanda Ripley'dir. Ticari işler için uzayda görev yapan Nostromo adındaki uzay gemisinin kaybolmasının üzerindeki 15 yıl geçmiştir. Ancak söz konusu geminin bir parçası bulunmuştur. Bu parça Sevastopol adındaki bir uzay istasyonuna götürülmektedir. Torrens isimli gemide Sevastopol'a gitmek üzere yola çıkan ekibe katılan Amanda'nın amacı annesine ne olduğunu araştırmaktır. Ancak yolculuk sırasında kazaya uğrayan ekip ve içinde bulundukları araç zarar görür ve ekip ile iletişim kaybolur. Amanda istasyona ulaşır ancak burada insanlar ve androidler arasında bir hayatta kalma mücadelesi mevcuttur. Amanda durumun ne

olduğunu çözmeye çalışırken, insan dışı akıllı varlıklarla da mücadele eder. Oyunda Amanda'dan başka yan karakterler gerçek insanlar da bulunmaktadır. Ancak Amanda, oyunun esas belirleyicisidir.

Oyunda insan sonrası dönem uzay zamanda geçmektedir. Karanlık bir atmosferde, insan türünün büyük oranda zarar gördüğü ve toplumsal yapının kalmadığı bir hayatta kalma mücadelesinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ölüm, saldırı, insanlarla savaşan androidler ve diğer yapay zekâ aygıtları gibi distopik öğeler oyunda yer almaktadır.

Resim 1: Alien Isolation Oyununda Yapay Zekâ Apollo

Resim 1'de yapay zekâ Apollo'nun istasyondaki tüm iletişim sistemlerini denetleyen yapı olduğu oyuncuya tanıtılmaktadır.

Resim 2: Alien Isolation Oyununda İnsan Öldüren Androidler

Bir uzay distopyası olan oyunda androidlerden kırmızı gözlü olanların düşman olduğu ve oyuncuyu (Amanda) öldürmeye çalıştıkları görülmektedir.

Resim 3: Alien Isolation Oyununda Yaratık Alien Xenomorph

Resim 3'te kötücül bir yapay zekâ olan Alien Xenomorph görülmektedir. Oyundaki yaratıklar kullanıcının (oyuncunun) davranışlarını analiz edip, bir sonraki davranışını tahmin edebilmektedirler. Oyunun temeli insan olan Amanda'nın yapay zekâ ve diğer akıllı varlıklar olan kırmızı gözlü androidlerle olan mücadelesine dayanmaktadır. İnsanlar androidler için bir tehdit unsuruyken aynı durum androidler için de geçerlidir.

Observation ve Detroit Become Human oyunlarında yapay zekâ ve androidler insanlarla doğrudan bir çekişmeye girmemektedir. Hatta Observation oyununda yapay zekâ SAM ile gerçek bir insan olan Emma'nın (oyuncu) ittifakından da söz etmek mümkündür. Ancak Alien: Isolation oyununda androidler (insansı robotlar) gerçek insan için tehlikeye ve insana karşıt bir biçimde insan varlığını ortadan kaldırmaya yönelik konumlanmışlardır. Bu konumlanış herhangi bir kötücül uzaylı yaratıktan farksızdır. Dolayısıyla oyunun teknofobik bir distopya olduğu düşünülebilir. Ancak burada yine bir ikili karşıtlık bulunmaktadır. İnsanlar için tehlikeli olan, androidler için de tehlikelidir ve insanlar da androidler için onların varlıklarını tehlikeye atan bir tehdit unsurudur. Bu durumda Asimov'un 3 Robot Yasası göreceli olarak yorumlanacak bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Robotların insanların gündelik yaşamındaki sınırlarını belirlemek ve insan robot arasındaki hiyerarşik ilişkiyi normatif bir düzene sokmayı amaçlayarak hazırlanan 3 Robot Yasası'nın pratikte hiçbir anlam ifade etmediğini belirtmek gerekir. Bu yasalar, robotların insanlara doğrudan veya dolaylı olarak zarar veremeyeceği, robotların insanların verdiği emirlere uymaları gerekecek şekilde programlanmaları ve bu iki maddeyle çelişmediği sürece robotların kendilerini korumak zorunda olmalarıyla ilgilidir (Asimov, 2016: 7). Ancak tıpkı diğer yapay zekâ ve android temalı bilim kurgu filmlerinde olduğu gibi Alien: Isolation oyununda da posthümanist bir dönemde yapay zekâ aygıtları (robotlar, androidler) insana karşıt bir biçimde ve insan hayatını tehdit edecek boyutta bir kötücüllüğe hapsolmuşlardır. Böylece bu posthümanist düzlemde insanın iktidar alanında bir rakip daha bulunmaktadır. Oyunda insana karşıt varlıklar olan androidler huzuru yeniden inşa etmek için yok edilmesi gereken öğelerdendir. Bu posthümanist düzlemde geleneksel insan mecburi olarak şiddete ve kendisinden olmayanı yok etmeye itilmektedir. Batukan da robotun ortaya çıkışıyla post insan sürecinin

başlamasını insanın ölümü olarak yorumlamaktadır. Bu durumda androidler, sayborglar, robotlar gündelik hayatta yer almaya başlayacak ve bu da geleneksel insanın ölümüyle sonuçlanacaktır (2017: 31). Oyunda da bu anlayış çerçevesinde gelişen bir yapı olduğunu belirtmek mümkündür. Klasik insan bu uzay zamanda tehlike altındadır ve varlığını tehdit eden sadece kendisinden bir tür değildir. Bu karanlık habitat içerisinde insan ölmek için öldürmeye ve bundan dolayı herhangi bir etik veya ahlaki bir muhasebeye girmemektedir. Posthümanizmin öteki ile olan ilişkisi oyunda insan ve insan olmayan ikililiği üzerinden ilerlerken, posthümanizmin yabancılaşma teması da oyunda ölüm, şiddet, öldürme gibi kavramların normalleşmesi üzerinden aktarılmaktadır. Üstelik insanın tek tehdidi androidler değildir; oyunda gerçek insanlar da Amanda'nın (oyuncunun) karşısına çıkmaktadır. Klasik insanın varlığını sürdürebilmesinin yegane koşulu karşısındaki biyotik de olsa gerçek de olsa insanı öldürmektir ve bu durum androidler için de geçerlidir. Bu tehdit ancak insan zekasıyla eşit bir yapay zekanın tasarlanması sonucunda olabilecek bir ihtimali göstermektedir. Ne var ki teknolojik gelişmeler bu ihtimalin uzak olmadığı noktasında düşündürücüdür. Örneğin Google, DeepMind isimli projesinde yaptıkları çalışmalarla insan düzeyinde zihinsel becerileri gerçekleştirebilecek seviyede bir yapay zekâya ulaşabileceğini ifade etmiştir. Buna göre iyi niyetli ve kötü niyetli insanlar gibi iyi ve kötü bilincine sahip yapay zekânın da geliştirilebileceği belirtilmiştir (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/bilim-insanlari-insan-duzeyindeki-zekaya-ulasmaya-cok-yaklasti-683855.html>). Oyunda bu gelecek olasılığı kötü bir tasvirle anlatılmaktadır. İnsan düzeyinde ve hatta insandan daha zeki varlıklar, insan görünümünde veya başka bir biçimde zeki varlıklar insanın uzay zamanda da varlığını tehdit edecektir. Kötülüğe programlı bu varlıklar insanın tek rakibidir. Posthümanizmle insan zekasının aşılması, insan ötesi varlıkların ortaya çıkışını da beraberinde getirecek ve bu durum kaosu ve bir ölüm kalım savaşını da ortaya çıkaracaktır. Oyundaki posthümanist yaklaşım, uzay zamanda da insanın kendisine rakip başka varlıklarla çetrefilli hayat mücadelesine girerek alternatif bir yaşam biçimi kazanmasıyla ilgilidir. Mevcut teknolojik gelişmeler sebebiyle her geçen gün bilim kurgu filmlerini aratmayacak bir geleceğe doğru yol aldığımız varsayılırsa posthümanizme dair olası karanlık senaryoların gerçekleşebileceğine yönelik endişelenmek de mümkündür.

SONUÇ

Dijital oyunlarda insan ve yapay zekâ odaklı kurguların temeli, bilim kurgu filmlerinde veya dizilerinde olduğu gibi ikili karşıtlıklar üzerinden kurulmaktadır. Bu oyunlarda post insan aşaması temel alınarak insanın kendisinden farklı bir türle olan ilişkisi iyilik ve kötülük temaları üzerinden aktarılmaktadır. Buna göre androidler ve diğer yapay zekâ aygıtları sentetik bir varlık olmaktan ziyade insan yaşamını tehdit eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada incelenen Alien: Isolation oyununda bir yönde yapay zekâ Apollo tüm sistemi yöneten bir mekanizma iken, androidler ise sistemin insanlarla ortak çalışmasını engelleyen varlıklar olarak temsil edilmektedir. Ancak burada oyuncuya tehdit olabilecek tek tür olarak androidler bulunmamaktadır. İnsana karşı olan nesne oyunda kimi zaman gerçek insanlar kimi zaman da androidler olabilmektedir. Bu uzay zamanda insan yaşamına ontolojik müdahalede sınırlar muğlaklaşmış ve insana karşı insan, insana karşı android, insana karşı yapay zekâ ayrımları ortaya çıkmıştır. Posthümanist bir çerçevede geleceğin tekno distopyası olarak değerlendirilebilecek oyunda; insanlar, androidler, diğer yapay zekâ sistemleri arasında iyilik ve kötülük mücadelesinden ziyade her şey hayatta kalma güdüsü üzerine kurgulanmıştır. Günümüzde yapay zekânın insanlığı tehdit edebileceği, transhümanizmin ve posthümanizmin insanlığa yalnız, karanlık ve

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

mutsuz bir geleceği getireceği yönündeki tartışmalar da buradan beslenmektedir. Posthümanizme dair teknoloji ve dijitalleşme boyutundaki değerlendirmeler oyunda tekinsiz, karanlık, vahşi ve yalnız bir biçimde tasvir edilmiştir. Bu kapsamda yapay zekâ temalı dijital oyunların, yapay zekâ tartışmalarındaki gibi ikili bir anlayış üzerinden kurgulandığını söylemek mümkündür. Bu tartışmalarda yapay zekâ kimilerine göre insanlık için faydalı olacakken, kimilerine göre de insan varlığını tehdit edecek ve hayatı kaos haline getirecektir. Alien:Isolation oyununu da bu açıdan posthümanizmin karanlık bir yorumlanışı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

KAYNAKÇA

Akbulut, H. (2009). Gelenekselden D  tale, Mek  ndan Uzama Oyun Kültürü, Dijital Oyun Rehberi Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu, Ed. Binark M. S  t   B.G. Fidaner I. B. (2009). İstanbul, Kalkedon Yayınları.

Asimov, Issac (2016). Ben, Robot,   ev: Ekin Odabaşı, İstanbul, İthaki Yayınları.

Batukan, C. (2017). Robo-tizm, Robot, Android, Sayborg ve Yapay Zek  da Ruh   zerine, İstanbul, Altıkırkbeş Yayınları

Karaba  , M. (2022). Bilimkurgudan Ger  e – Yapay Zek  nın Bugünü ve Gelece  , İstanbul, Doruk Yayınları.

Kurzeil, Ray (2016). İnsanlık 2.0 Tekill  e Doğru Biyolojisini A  an İnsan,   eviri: Mine   engel, İstanbul, Alfa Yayınları.

O'Hagan, M. ve Carmen M. (2013). Game Localization: Transla- ting for the global digital entertainment industry. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tezel, Y. (2016). Bilgisayar Oyunları Tarihi, İstanbul, Sokak Kitapları Yayınları.

Yengin, D. (2012). Dijital Oyunlarda   iddet, İstanbul, Beta Yayınları.

İnternet Kaynakları

A  ın, Başak (2020). Posthumanizm Ne Değildir? Erişim Tarihi: 23.11.2022

<https://metapolitik.net/posthumanizm-ne-degildir/>

Ankara Kalkınma Ajansı (2017). Dijital Oyun Sektörü Raporu, Erişim Tarihi: 26.11.2022

<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dijital-oyun-sektoru-raporu.pdf>

Bostrom, N. (2005). A History Of Transhumanist Thought [Erişim Tarihi: 17.11.2022](https://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf)

<https://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf>

G  l, M. E. (2019) Kültür Endüstrisi   r  n   Olarak Dijital Oyunlar: Playerunknown's Battlegrounds (PUBG) Oyunu   rne  i - International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), December, 2019; 5(2): 448-465. Eri  im Tarihi: 25.11.2022
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/904809>

Kellner, D. (2014). Cultural Studies, Multiculturalism, and Media Culture, Eri  im Tarihi: 15.11.2022

<https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/culturalstudiesmulticulturalism.pdf>

Sa  lam, Rabia (2021). Posthuman Dijital   zne: Braidotti'nin Ele  tirel İnsan Sonrasının Ele  tirisi, ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Kar  ıla  malar / Sayı 13, Mayıs, 2021, s. 295-323. Eri  im Tarihi: 22.11.2022 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1533147>

5. INTERNATIONAL

CONGRESS ON HUMAN STUDIES

ISBN: 978-605-72864-5-1

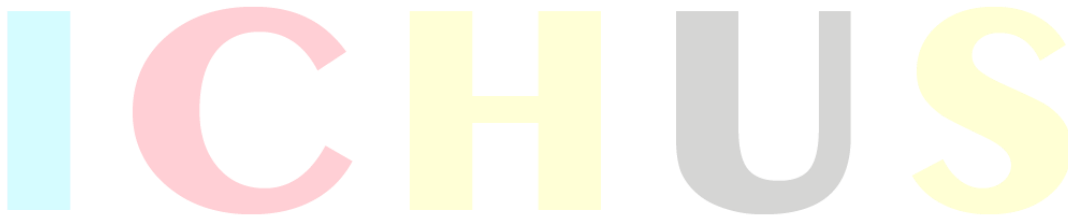
Video Game Market Size, Share & Trends Analysis Report By Device (Console, Mobile, Computer), By Type (Online, Offline), By Region (North America, Europe, Asia Pacific, Latin America, MEA), And Segment Forecasts, 2022 – 2030. Erişim Tarihi: 30.10.2022

https://newzoo.com/?utm_campaign=Newzoo%20Brand%20Words%20SEM&utm_source=ppc&utm_term=gaming%20industry%20statistics&utm_campaign=Newzoo+home+page&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=3787860576&hsa_cam=16694229764&hsa_grp=134391779665&hsa_ad=589777547925&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd296243043529&hsa_kw=gaming%20industry%20statistics&hsa_mt=p&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gclid=Cj0KCQiA4aacBhCUARIsAI55maF78I-kLhBKO9r0qOipB1Dmxjt_1eQ9PBWKICPm4tDHjqsXqTqA-QaApkzEALw_wcB

<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/video-game-market>

<https://egmnow.com/egm-review-alien-isolation/>

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/bilim-insanlari-insan-duzeyindeki-zekaya-ulasmaya-cok-yaklasti-683855.html>

ICHUS

